

Özbek Halk Şiveleri
İuğatı, 1971, Taşkent

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No T10/139

LEITZ 2434

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

ЎЗБЕК ХАЛҚ
ШЕВАЛАРИ
ЛУҒАТИ

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/137

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ—1971

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

ЎЗБЕК ХАЛҚ
ШЕВАЛАРИ
ЛУҒАТИ

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK1137

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ—1971

Ўзбек халқ шевалари луғати Ўзбекистонда ва Қозоғистон, Қирғизистон ССР нинг жанубий районлари ҳамда Қорақалпоғистон АССР да яшовчи ўзбекларнинг қорлуқ, қипчоқ, ўғулаҳжаларига оид шевалар бўйича тўпланган материаллар асосида тузилди.

«Луғат» туркологларга ҳамда ҳозирги ўзбек тили, тил тарихи ва диалектологияси билан қизиқувчи кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Масъул муҳаррир
ЎзССР ФА мухбир аъзоси,
филология фанлари доктори
Ш. Ш. Шоабдурахмонов.

Ўзбек халқ шевалари луғати. Масъул муҳаррир ЎзССР ФА мухбир аъзоси филолог. фан. д-ри Ш. Ш. Шоабдурахмонов. Т., «Фан», 1971.

409 б. (ЎзССР ФА А. С. Пушкин номидаги тил ва адабиёт и-ти).

Словарь узбекских народных говоров.

4Ўз (03)

СУЗ БОШИ

Ўзбек халқ шевалари ниҳоятда кўп ва хилма-хил бўлиб, уларнинг бир қисми фонетик ва грамматик жиҳатдан ўрганилган. Лекин лексик жиҳатдан ҳали яхши ўрганилмаган шевалар ҳам мавжуд.

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг Ўзбек тили диалектологияси сектори ўзбек шевалари лексикасини ўрганиш соҳасидаги мавжуд камчиликларни бартараф қилиш мақсадида диалектологик экспедиция материаллари, диссертациялар ва эълон қилинган айрим мақолалардаги лексик материалларни тўплаб ва уларни тартибга солиб луғат шаклида нашр этишни лозим топди.

Луғат филология фанлари доктори Ш. Шоабдурахмонов, филология фанлари кандидатлари Аҳмад Ишаев (б, в, е, з, д, м, н, п, р, ф, ч), Шукур Носиров (а, ɔ, ɛ, ɔ̃, ж, и, ы, й, к, қ, с, х, ш, ғ), ва Ҳайдарали Узоқов (г, ғ) ҳамда кичик илмий ходим Дўстмурод Абдурахмоновлар (т, о, ɵ, у, ү, ў) томонидан тузилди.

Луғат учун материаллар проф. В. В. Решетов, проф. К. К. Юдахин, проф. А. К. Боровков, проф. Е. Д. Поливановларнинг ҳамда филология фанлари доктори Ф. А. Абдуллаев, филология фанлари кандидатлари Б. Ж. Жўраев, А. Ю. Алиев, Ҳ. Ғуломов, Ю. Жуманазаров ва бошқа ўзбек диалектологларининг эълон қилинган асарларидан олинди (фойдаланилган адабиётлар рўйхатига қаранг).

Луғат охирига ўзбек шеваларидаги қариндошлик терминлари (А. Ишаев) ҳамда ўзбек шеваларининг фонетик-морфологик очерки (Ш. Шоабдурахмонов) илова қилинди.

Луғатга асосан қуйидаги сўзлар киритилди:

1. Адабий тилда учрамайдиган, фақат шевага хос сўзлар: **бүвэк** бувак (Фарғона, Андижон) чақалоқ «младенец (до 6 месяцев)»; **шүттик** шуттик (Урганч, Хива, Хонқа, Қўшқўпир) жинчиروق (копилка), **чэврэ** чавра (Андижон) қўра «двор, овечий загон», **чамалай** (Сайрам) ғарам «скирда (скирда сена)».

2. Адабий тилда шаклан мавжуд бўлса ҳам шева-ларда бошқа маъноларда қўлланадиган сўзлар: **кэлтэк** калтак (Андижон, Фарғона) қаламча «черенок», **чъбън** чибин//чъвън чивин (Бухоро) пашша «муха».

3. Адабий тил ва шеваларда мавжуд бўлиб, уларнинг бирида маъносига кўра ўзгаришга юз туган, стилистик аҳамият касб этган сўзлар: **ғор** (Тошкент) иш билмас (одам ҳақида) «неопытный (о человеке)», **йотуғъ** мънэм ётиғи билан (Тошкент) осойишта, оҳиста «спокойно, дипломатично».

4. Ҳали адабий тилда нормалашмаган, яъни доминанти белгиланмаган, бадий адабиётларда параллел равишда қўлланаётган дублет сўзлар: **тәнчэ** танча (Тошкент)//**сәндәл** (Фарғона, Андижон) қишда исиниб ўтирадиган жой «санда»; **нәрвэн** нарвон (Тошкент)//**шәт** шати (Фарғона, Андижон) баландликка чиқадиган асбоб «лестница»; **дүхэбэ** духоба (Тошкент)//**бахмәл** бахмал (Фарғона)//**барқът** барқит (Андижон) «бархат (ткань)».

5. Фонетик жиҳатдан жуда кучли ўзгаришга учраб, асл шаклини ўзгартирган сўзлар: **шәппат** (Хоразм) шапалоқ «пощёчина»; **ъзбър** избир (Андижон) зовур «дренажная канава».

Луғатга ҳозирги замон ўзбек тили шеваларида учрайдиган сўзларнинг энг муҳимларигина киритилди. Луғатдаги сўзларнинг маънолари ўқувчига яхши тушунарли бўлиши учун улар контекстда, шевалардан олинган иллюстратив мисоллар орқали берилди. Луғат учун асосий манба шева материаллари бўлган бўлса ҳам, ўрни билан фольклор материалларидан ҳам фойдаланилди.

Луғатдан кенг фойдаланишни назарда тутиб луғат мақолаларининг русча таржимаси ҳам берилди. Бунда кўпинча шу сўз маъносини тўла ифодалайдиган русча муқобилини танлашга ҳаракат қилинди. Айрим сўзлар маъносидаги силжишлар, стилистик оттенкалар таржи-

масида уларнинг муқобили топилмаганда, бу маъно ва оттенкаларнинг русча изоҳлари берилди. Луғатнинг кенгайиб кетишини назарга олиб, контекст билан берилган иллюстратив мисоллар русчага таржима қилинмади.

ЛУҒАТДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРТИБИ

1. Луғатга кирган бош сўзларнинг ҳаммаси алифбо сирасида берилди. Алифбо сираси қуйидагича: *а, э, з, б, в, г, ғ, д, э, е, ж, з, и, ѓ, ы, ь, й, к, қ, л, м, н, ң, о, ө, п, р, с, т, у, ў, ў, ф, х, ҳ, ч, ш.*

2. Бош сўз бир неча маънони билдирса, у вақтда бу маъноларнинг ҳар бири 1, 2, 3 ва ҳ. к. арабча рақамлар билан кўрсатилди: шәвләт шавлат (Жўш) 1. қазини «казини». 2. ҳасип «хасип». йашулли ёшулли (Хоразм) 1. оқсоқол «староста». 2. раҳбар «руководитель». шәт шоти (Андижон, Фарғона) 1. нарвон «лестница». 2. арава қисми «оглобля».

3. Фонетик таркибига кўра ўхшаш, лекин маънолари бошқа бўлган сўзларнинг ҳар қайсиси алоҳида луғавий мақола сифатида берилди ва бир-бирларидан рим рақамлари билан ажратилди: чъкәлдәк I чикалдак (Андижон) қаламча «черенок». чъкәлдәк II чикалдак (Андижон) чиллак (уйин) «чижик (детская игра)».

4. Маъно жиҳатидан бир-бирига мос ёки яқин бўлган сўзлар турли хил шеваларга хос бўлса, улар алоҳида-алоҳида луғавий мақола сифатида изоҳланди: чъмәлдәк чимилдиқ (Фарғона) чимилдиқ, гўшанга; гошәнгә (Тошкент) гўшанга, чимилдиқ этн. «занавес, полог». Агар бундай сўзлар бир шевагагина хос бўлса, улардан бири луғавий мақола сифатида изоҳланиб, иккинчиси унга қ. ишораси билан берилди: чъмчәләк чимчәләк (Андижон) қ. чънәчәк «мизинец».

5. Бош сўзнинг фонетик вариантлари қайси шеваларда учрашдан қатъий назар параллел/ишораси билан берилди: барәк (Бухоро)//бәрәк барак (Жанубий Хоразм)//борәк бўрак (Шимолий Хоразм) чучвара «пельмени».

6. Транскрипция билан берилган бош сўзнинг ўқилишини осонлаштириш мақсадида унинг мавжуд алифбодаги ёзилиш шакли ҳам берилди: эғзләғ оғизләғ (Юқори Қашқадарё) оғиз сүт «молозиво»: бър кәсәйнә эғзләғ сәғыв әлләм; әлүк әлүк (Қарноб) олов «огонь».

7. Агар бош сўз бошқа бир сўз билан бирга қўлланадиган бўлса, у ҳолда бош сўздан сўнг икки нуқта [.] қўйилиб, ундан кейин таркибидagi сўз берилди ва унинг маъноси изоҳланди: ғьлқәп: ғьлқәп болмәқ ғьлқәп бўлмоқ (Қўқон) сувга тўлиб кетмоқ «наполняться водой».

8. Фейллар қайси шевада қандай талаффуз этилса, ўша шаклда ҳаракат номи формасида берилди: ғьжыммәқ (Қашқадарё) тергамоқ «допрашивать»; гә:шәмәк гўшәмоқ (Хива, Ҳазорасп) кавшәмоқ «жевать».

9. Луғатда бош сўз бўлиб келган терминларга зарурият туғилган ўринларда уларнинг қайси соҳага тааллуқли эканлиги кўрсатилди: **валақуш** валақуш (Жўш) зоол. майна «скворец индийский», **эта**: **эти**: **иттиш** **этак** йиртиш этн. бешик керт **помолвка** малолетних детей **еще** в колыбели».

10. Бош сўздан кейин шу сўз учрайдиган шева, шевалар группаси ёки лаҳжа номлари қавс ичида берилди: **эндирётма** андирагма (Хонқа) зинапоя, пиллапоя «лестница»; **майа** моя (Қипчоқ) эркак туя «верблюд—самец»; **меширик** (Урганч, Хива, Хонқа) ғалтак ип «катушечная нитка»; **мурут** (Бухоро, Самарқанд, Қашқадарё) нок «груша (дерево и плод)».

ТРАНСКРИПЦИЯ

Унлилар:

- а—орқа қатор, лабламанган унли.
- э—олдинги қатор, лабламанган унли.
- о—орқа қатор, очиқ унли.
- е—олдинги қатор, лабламанган тор унли.
- э—олдинги қатор, лабламанган очиқ е унлиси.
- е—олдинги қатор, лабламанган, ўғуз лаҳжасида учрайдиган э унлисининг очиқ варианты.
- и—олдинги қатор, лабламанган унли.
- ы—орқа қатор, лабламанган унли.
- э—олдинги қатор, и ва ы унлилари орасидаги унли.
- и—орқароқ қатор, и ва ы унлилари орасидаги унли.
- у—орқа қатор, лабланган унли.
- у—олдинги қатор, лабланган унли.
- о—орқа қатор, лабланган унли.
- о—олдинги қатор, лабланган унли.
- ў—е ва о унлилари ўртасидаги лабланган унли.

Ундошлар

- ж—аффрикат (қоришиқ) ундош (дж).
 - ң—тил орқа бурун ундоши (нг).
- Юқоридагилардан бошқа барча ундошларнинг ад. орф. шакли сақланди.

Шартли белгилар:

- //—икки фактнинг параллель қўлланишини кўрсатади.
- унлининг чўзиқлигини ифодалайди.
- ()—талаффузда тушишга мойил бўлган товуш кичик қавсга олинган.

ШАРТЛИ ҚИСҚАРТМАЛАР

- анат.—анатомияга оид
- арх.—архаик сўз
- бот.—ботаникага оид
- г.—грамм
- зоол.—зоологияга оид
- кг.—килограмм

- км.—километр
- кўч-м.—кўчма маънода
- л.—литр
- мед.—медицинага оид
- см.—сантиметр
- этно.—этнографияга оид
- қ.—қаранг
- қ. х.—қишлоқ хўжалигига оид

Мисоллар олинган жой номлари

Андижон (Андижон области)	Олмоқ (Наманган области)
Асака (Андижон области)	Паркент (Тошкент области)
Балиқчи (Андижон области)	Пискент (Тошкент области)
Бахмал (Самарқанд области)	Поп (Наманган области)
Беруний (Қорақалпоғистон АССР)	Сайрам (Қозоғистон ССР)
Бешкент (Қашқадарё области)	Самарқанд (Самарқанд области)
Бойсун (Сурхондарё области)	Сойлиқ (Тошкент области)
Боғот (Хоразм области)	Сурхондарё (Сурхондарё области)
Булунғур (Самарқанд области)	Терсақ (Самарқанд области)
Бўжот (Фарғона области)	Тошкент (Тошкент области)
Бўстон (Фарғона области)	Тошовуз (Туркманистон ССР)
Бўстондиқ (Тошкент области)	Туркистон (Қозоғистон ССР)
Водил (Фарғона области)	Тўрткўл (Қорақалпоғистон АССР)
Гурлан (Хоразм области)	Уйчи (Наманган области)
Жалолобод (Қирғизистон ССР)	Урганч (Хоразм области)
Жанубий Тожикистон (Тожикистон ССР)	Ургул (Самарқанд области)
Жанубий Хоразм (Хоразм области)	Фориш (Сирдарё области)
Жиззах (Сирдарё области)	Хива (Хоразм области)
Жўш (Самарқанд области)	Хонқа (Хоразм области)
Зомин (Сирдарё области)	Хоразм (Хоразм области)
Избоскан (Андижон области)	Хўжайли (Қорақалпоғистон АССР)
Иқон (Қозоғистон ССР)	Чимкент (Қозоғистон ССР)
Каркидон (Наманган области)	Чортоқ (Наманган области)
Каттақўрғон (Самарқанд области)	Шовот (Хоразм области)
Косон (Қашқадарё области)	Шаҳрисабз (Қашқадарё области)
Лақай (Тожикистон ССР)	Шаҳрихон (Андижон области)
Манкент (Қозоғистон ССР)	Шеробод (Сурхондарё области)
Манғит (Қорақалпоғистон АССР)	Шимолӣ Хоразм (Хоразм области)
Марғилон (Фарғона области)	Шимолӣ ўзбек шевалари (Қозоғистон ССР)
Миришкор (Қашқадарё области)	Юқори Қашқадарё (Қашқадарё области)
Митан (Самарқанд области)	Яккабоғ (Қашқадарё области)
Найман (Самарқанд области)	Янгиариқ (Хоразм области)
Наманган (Наманган области)	Янгибозор (Хоразм области)
Новкент (Наманган области)	
Нийёзоиш (Тошкент области)	
Нурога (Самарқанд области)	

Узган (Қирғизистон ССР)
Уш (Қирғизистон ССР)
Уғуз (Уғуз лаҳжаси)
Қарноб (Самарқанд области)
Қарши (Қашқадарё области)
Қашқадарё (Қашқадарё области)
Қиличбой (Қорақалпоғистон АССР)
Қипчоқ (Қипчоқ лаҳжаси)
Қовчин (Қашқадарё области)
Қорабулоқ (Қозоғистон ССР)
Қоракисса (Самарқанд области)
Қоракўл (Бухоро области)

Қорамурт (Қозоғистон ССР)
Қорасув (Қирғизистон ССР)
Қорлуқ (Қорлуқ лаҳжаси)
Қарноқ (Қозоғистон ССР)
Қувасой (Фарғона области)
Қурама (Тошкент области)
Қўнғирот (Қорақалпоғистон АССР)
Қўшқўпир (Хоразм области)
Қўқон (Фарғона области)
Ғаллаорол (Самарқанд области)
Ғарбий Фарғона (Фарғона области)
Ҳазорасп (Хоразм области)

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/1137

Фойдаланилган адабиётлар

- Абдуллаев Ф. А. Хоразм шевалари, 1, Тошкент, 1961.
Абдуллаев Ф. А. Хоразм шевалари лексикаси, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
Абдуллаев Ф. А. Шимолий ўзбек шеваларидан материаллар (қўлёзма).
Абдуллаев Фатхулла. Андижон область Янгикўрғон район қипчоқлари шеvasидаги баъзи лексик хусусиятлар, Тошкент Давлат Чет тиллар педагогика институтининг илмий ишлари, VII, Тошкент, 1963.
Абдурахмонов Д. Бешкент шеvasи лексикасидан материаллар, Тилшунослик масалалари, Тошкент, 1960.
Абдурахмонов Д. Бешкент район шевалари лексикасидан материаллар, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, II, Тошкент, 1961.
Алиев А. Наманган диалекти лексикасидан кузатишлар, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
Алиев А. Уйчи шеvasи лексикасидан материаллар, «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журнали, 2-сон, 1959.
Афзалов Ш. Ўзбек тилининг Паркент шеvasи, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, I, Тошкент, 1957.
Аҳмедов А. Жўш шеvasининг баъзи бир морфологик ва лексик хусусиятлари, Самарқанд Давлат университети асарлари, Ўзбек тилшунослиги масалалари, янги серия, 129-нашр, Самарқанд, 1963.
Боровков А. К. Узбекские говоры Наманганской области, Труды Ташкентского Государственного университета им. В. И. Ленина, Языкознание, вып. 211, Ташкент, 1963.
Валиев М. Найманский говор узбекского языка, Автореферат канд. дисс. Самарқанд, 1963.
Гулямов Х. Из лексик Ургутского говора, Сб. «Вопросы тюркологии», Ташкент, 1965.
Джураев Б. Шахриябзский говор узбекского языка, Ташкент, 1964.
Дониёров Х. Бахмал шеvasининг морфологик хусусиятлари, Алишер Навоий номдаги Самарқанд Давлат университетининг асарлари, янги серия, 102, Самарқанд, 1960.
Жуманазаров Ю. Хоразм шевалари бўйича қисқача лўғат (қўлёзма).

- Жўраев Б. Юқори Қашқадарё ўзбек шевалари лексикаси, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Зуфаров С. Сайрам шеvasининг лексик хусусиятларидан, Тилшунослик ва адабиётшуносликка оид тадқиқотлар, Тошкент, 1965.
- Иброҳимов С. Андижон шеvasи бўйича қисқача луғат (қўлёзма).
- Иброҳимов С. Ўзбек тилининг Бешкент район шевалари юзасидан кузатишлар, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, 1, Тошкент, 1957.
- Иброҳимов С. Миришкор шеvasига оид қўшимча материаллар, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, II, Тошкент, 1961.
- Ишаев А. Манғит шеvasи лексикаси тарихидан, «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журналы, 5-сон, 1960.
- Ишаев А. Из лексикки узбекских говоров Каракалпакии, Сб. «Вопросы тюркологии», Ташкент, 1965.
- Ишаев А. Ўзбек шеваларидаги метрологик сўзлар, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Ишаев А. Қорақалпоғистондаги ўзбек шевалари, луғат (қўлёзма).
- Йўлдошев Т. Тожикистон ССР жанубидаги ўзбек шевалари лексикасидан, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Йўлдошев Т. Жанубий Тожикистондаги ўзбек шеваларининг қисқача луғати (қўлёзма).
- Мирзаев М. М. Бухарская группа говоров узбекского языка, Автореферат докт. дисс. Ташкент, 1965.
- Мирсоатов Т. Қирқ шеvasидан намуналар, Тошкент Давлат Чет тиллар педагогика институтининг илмий ишлари, VII, Тошкент, 1963.
- Муҳамеджонов Қ. Чимкент, Туркистон шеваларига оид лексик материаллар (қўлёзма).
- Носиров Ш. Ўзбек тилининг Қўқон шеvasи, кандидатлик диссертацияси, Тошкент, 1965.
- Носиров Ш. Қўқон шеvasининг баъзи бир лексик хусусиятлари, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Носиров Ш. Қўқон ва Жиззах шеваларидаги диалектал сўзлар (қўлёзма).
- Поливанов Е. Д. Говор кишлака Кыят-Конград Шаватского района (в Хорезме), Ташкент, 1934.
- Ражабов Н. Қарноб шеvasининг лексик хусусиятлари, САМДУ асарлари, янги серия, 102, Самарқанд, 1960.
- Решетов В. В. Узбекский язык, ч. I, Ташкент, 1959.
- Решетов В. В. Кураминские говоры Ташкентской области, Докт. дисс., Ташкент, 1952.
- Решетов В. В. О Наманганском говоре узбекского языка, сб. «Академику В. А. Гордлевскому», М., 1953.
- Решетов В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси, Тошкент, 1962.
- Саримсоқов И. Избоскан шеvasи лексикасидан материаллар (қўлёзма).
- Содиқов Т. Тошкент шеvasидаги баъзи сўзларнинг маъноси, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Содиқов Т. Тошкент шеваларининг қисқача луғати (қўлёзма).
- Тўлаков С. Наманган шаҳар шеvasи лексикасидан материаллар, «Ўзбек шевалари лексикаси», Тошкент, 1966.
- Турғунов Т. Фарбий Фарғона шевалари лексикасидан материаллар (қўлёзма).
- Узоқов Х. Водил шеvasининг баъзи лексик хусусиятлари, Тошкент Давлат Чет тиллар педагогика институтининг илмий ишлари, VIII, Тошкент, 1963.
- Узоқов Х. Водил шеvasи лексикасидаги баъзи бир сўзларнинг маънолари, Адабиётшунослик ва тилшунослик масалалари, 2-китоб, Тошкент, 1961.
- Узоқов Х. Жанубий Фарғона шевалари лексикасидан намуналар, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Уразов Э. Ю. Узбекские говоры Южной Каракалпакии, Автореферат канд. дисс., Ташкент, 1966.
- Шамсуддинов И. Қорақўл шеvasи лексикасидан, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Шарипов О. Поп шеvasининг лексикасидан, Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти, Илмий асарлар, 42-том, 1-китоб, Тилшунослик масалалари, Тошкент, 1963.
- Шарипов Х. Жанубий Қирғизистондаги ўзбек шевалари лексикасидан (қўлёзма).
- Шерматов А. Қарши шеvasи лексикасидан материаллар, «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журналы, 5-сон, 1960.
- Шерматов А. Қарши шеvasи лексикасидан намуналар, Адабиётшунослик ва тилшунослик масалалари, 2-китоб, Тошкент, 1961.
- Шерматов А., Ишаев А. Ўзбек шевалари лексикасидан материаллар, Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти, Илмий асарлар, 42-том, 3-китоб, Тилшунослик масалалари, Тошкент, 1964.
- Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек адабий тили ва ўзбек халқ шевалари, Тошкент, 1962.
- Шоабдурахмонов Ш. Таянч шаҳар шевалари лексикасидан, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, II, Тошкент, 1961.
- Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек шеваларида лексик мослик ва уларнинг адабий тилга муносабати, Ўзбек шевалари лексикаси, Тошкент, 1966.
- Щербак А. М. Основные особенности южно-хорезмского говора в сравнительном освещении, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, II, Тошкент, 1961.
- Эгамов В. Желанувчи Ғаллаорол шеvasи лексикаси бўйича кузатишлардан, САМДУ асарлари, янги серия, 102, Самарқанд, 1960.
- Юдахин К. К. Некоторые особенности карабулакского говора, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, I, Тошкент, 1957.
- Юдахин К. Водил қишлоғининг лаҳжаси ҳақида бир неча сўз, Урта Осиё Давлат университетининг асарлари, «Ўзбек тили масалалари», Тошкент, 1957.
- Юдахин К. К. Қорабулоқ ва Манкент шеваларидан текст намуналари, Тошкент Давлат Чет тиллар педагогика институтининг илмий ишлари, VII, Тошкент, 1963.
- Юдахин К. К. Тексти, Ўзбек диалектологиясидан материаллар, II, Тошкент, 1961.
- Юдахин К. К. Водил ва Уш шеваларига оид текстлар (қўлёзма). Ўзбек диалектологиясидан материаллар, I, II, 1957, 1961.
- Урозов Э. Ю. Жанубий Қорақалпоғистондаги ўзбек шевалари, кандидатлик диссертацияси, Тошкент, 1966.
- Ғуломов Х. Ўзбек тилининг Жиззах шеvasи, кандидатлик диссертацияси, 1954.

А

- абай (Шимолий Хоразм) дұқ, пұписа «угроза, окрик»: маңа абай этмә (Манғит).
- абара (Манкент) арава «бричка»: күйәв тамандын икки-үш абара әпкәләди.
- абдыра абдира (Қарноқ) катта сандиқ «большой сундук».
- абзал I (Хоразм) афзал (яхши, аъло) «лучший, преисущественный».
- абзал II (Хоразм) от анжоми «сбруя, упряжь».
- ав (Шимолий Хоразм) // әғ (Тошкент) оғ (иштон оғи) «мотня (у штанов)»: ыштон әғъ (Тошкент).
- авық-йавық авиқ-ёвиқ (Қарноқ) узоқ-яқин «дальний и близкий»: авық-йавықтан а:дамлар кәләди.
- авырмақ авирмоқ (Қарноқ) оғмоқ, қийшаймоқ «кривиться»: атың ийәри авырып кетипти.
- авыч авич (Жанубий Хоразм) ҳовуч «пригоршня».
- авышмақ авишмақ I (Ҳазорасп) раҳм қилмоқ, юраги (ичи) ачишмоқ «болеть сердцем, душой (за кого, что-л.)»: мәниң үчүн ичин авышмадыма? ичим ду:здың авышты.
- авышмақ авишмақ II (Гурлан, Янгибозор) ортмоқ, артиб қолмоқ «быть излишним»: тамақ не авышты? (Гурлан); йүз манатым бари:ди, омманаты авышын қалды (Янгибозор).
- аврув аврув (Шимолий Хоразм) касал «больной»: бир айдам бери ишкә кемийди, аврувәкән, йүр көрип келийк (Бийбозор).
- авсан (Жұш) // авсар (Қашқадарё) фаросатсиз «недогадливый, несообразительный».

- авсар (Жанубий Хоразм) туя нұхтасига боғланадиган темир ҳалқа «железное кольцо, привязываемое на верблюжий недоуздок».
- авушмақ I (Тұрткұл) ачишмоқ «гореть», «ощущать жжение»: гөззи авышты (Шұраҳон).
- авушмақ II (Тұрткұл) ортмоқ, ортиб қолмоқ «быть излишним, оставаться»: бергән пулың хәрәжәттән авушты.
- ағаз (Бухоро) қавариқ «мозоль»: айқьда ағазь бәр.
- ағары ағари (Чимбой) // ағры ағри (Хива) ары ори (Хўжайли, Манғит) оғирлик ўлчови «мера веса»: қырқ ары (2,5 кг) бүрүнч сап палав пиширдик (Манғит). 2. юза (ер) ўлчови «мера земельной площади»: қырқ ары йер (500 квадрат метр ер).
- ағача ағача (Уш) дарбадар, дайди «скиталец».
- ағзалалық ағзалалиқ (Жанубий Хоразм) // авзалалық (Шимолий Хоразм) келишмовчилик, низо, зиддият «несогласие, расхождение, конфликт»: ағзалалық ағыз гөйдирәди (Хонқа).
- ағзыбирчилик ағзыбирчилик (Хоразм) ҳамжиҳатлик «содружество»: ағзыбирчилик боса, ҳеч бәлә дарымыйды (Қиличбой).
- ағызламақ ағизламақ (Жанубий Хоразм) // авызламақ авизламақ (Шимолий Хоразм) оғизга олмоқ (суҳбатда иштирок этмаган киши ҳақида гапирмоқ) «говорить, вспомнить о каком-то человеке в его отсутствие»: инди сәни ағызлавадик, үзинәм гәлип қалдың (Хонқа).
- ағыйә ағия (Қўқон) у ёғига (кейин, сўнг маъносида) «после»: со:т ўшләрдән ағыйә эдәм келәбшләдь.
- ағнамәқ ағнамоқ (Қашқадарё, Жиззах) англамоқ, тушунмоқ «понимать» сиз ағнәдизми, тойи қачәм бөләйкән (Қашқадарё); нәмә дьгәнһь ағнәмәдъм (Жиззах).
- ағрам (Қашқадарё, Жанубий Хоразм) оғирлик «тяжесть, вес»: пахта қу:рыса ағрамы қачады (Хонқа); гәрәк дашны ағрамы йоқ (Боғот).
- адағламақ (Урганч, Хива, Ҳазорасп) // атақламақ (Қипчоқ) унаштирмоқ «сватать».
- адағлы адағли (Ҳазорасп) унаштирилган (қиз) «сосватанная девушка»: кәвиш гийдим өкчәләри қадағлы, дәймә бала мән бирәвә адағлы.

адақмақ (Қорамурт) кечикмоқ «опаздывать»: адаққып кетти.

адыққан адиққан (Жанубий Хоразм) // атыққан атиққан (Шимолий Хоразм) номи чиққан, машхур, отоқли «известный, знаменитый»: Шериббай гөрешта дым адыққан. (Хива).

адына күн адина кун (Сайрам) байрам ва бозор кунни «праздничные и выходные дни».

ажаж (Жанубий Тожикистон) мастон кампир «коварная старуха»: аажам кампир бир жойга олтирмайди.

ажаллы ажалли (Хазорасп) аҳамиятли, зарур «важный, нужный»: базара барып ажаллы нәрсә тапмадым.

аз-авлак (Хазорасп) озроқ «немного».

азман (Манғит, Гурлан, Янгибозор) бичилган (ҳайвон) «кастрированное (животное)».

айағдан (Андижон, Жалабек) у ёқдан «с той стороны».

айаз (Хоразм, Қовчин, Сайрам) // айёз аёз (Қарши, Бешкент) совуқ «холод»: қар йағды дэп савүммән, айазлары волады (Қўшқўпир).

айа: айа йер ая ер (Хоразм) текис, экишга яроқли ер «ровная, годная для сева земля».

айақ аяқ (Лақай) коса «чаша».

айақлашма аяқлашма (Шимолий Хоразм) ўзаро бўлинадиган, тақсимланадиган «разделить между собой»: гешти аяқлашмадан алдынма? (Манғит).

айақлашмақ аяқлашмақ (Шимолий Хоразм) бирга ётмоқ «лежачее положение двух лиц с вытянутыми ногами в противоположные стороны»: күндүзи тайақлашар, кечеси аяқлашар (топишмоқ—киприк).

айгам (Жўш) ўжар «упрямый».

айғыз айғиз (Андижон) араваинг (новдадан тўқилган) юк ортадиган қисми «верхняя часть арбы, сплетенная из прутьев».

айық айиқ (Гурлан, Хива) тетик, хушёр, уйғоқ «бодствующий, неспящий»: ҳэзыр ву айық, барсаңыз, өйиннән тапасыс (Хива); айықмысан, йа мэмисән өзин? (Гурлан).

айыл айил (Шимолий Хоразм) қоринбоғ «подпру-

га»: атты айылыны мэккәм байламасаң йаздырылып кетәди (Манғит).

айылмақ айилмақ (Хоразм) ўзига келмоқ, хушёрланмоқ «принять прежний вид, оправиться, быть бдительным, трезвым»: ахшам көб боғанәкән, бүгүн зордан айылдым (Қиличбой).

айырмақ айирмақ (Беруний, Тўрткўл) 1 фарқламоқ «различать»: сурды қамардан айырмақ кәрәк, пулында пархывар (Беруний). 2. майдаламоқ «мельчить, дробить»: одынны айрув гәрәк, сув таййар (Сорибий). 3. ажратмоқ «разводить (супругов)»: хатыныны ким айырса, икки йүз манат пул төләрәкән (Беруний).

айыштәли айиштали (Хазорасп) ҳурматли «уважаемый»: бизәрә дым айыштәли адамлар гәләди.

айлав (Шимолий Хоразм) пойга бўладиган жой «скаковая площадь»: ахырғы айлавда ат сүрниги йығылдыда:н, бомаса, биринчи байрақ өзимдики эди (Манғит).

айларжан (Сайрам) луччак шафтоли «сорт персика с гладкой блестящей кожицей».

аймақ (Жанубий Хоразм) тузатмоқ, тартибга солмоқ «исправить, привести в порядок»: сән ийәнни айып қойсаң вомыймы? (Урганч).

айпара (Хазорасп) гўзал «красивый»: айпара экәнав бу қыйз.

айраты айрати (Хоразм) бошқанинг, бировнинг кийими «чужая одежда» айраты кийип ай болдым, алып кәтти шай болдым (Манғит).

айры айри (Хоразм) паншаха «вилы (с пятью длинными зубьями)».

айрыт айрит I (Хоразм) очиқчасига, дадил «откровенно, прямо, смело»: кел, екимиз айрыт сөйләшәйик (Янгибозор).

айрыт айрит II (Хоразм) // әйрәт (Қашқадарё) ажрим «решение, разрешать»: бу ишни айрыт этмәк үчүн қазыны өңинә варыңла, дәпти (Янгиариқ).

айрыт айрит III (Хоразм) сув бўлинган ер «водораздел»: су: айрыты (Хазорасп).

айу: I (Жанубий Хоразм) // айув (Қипчоқ) айиқ «медведь».

- айу: II (Жанубий Хоразм) лапашанг «растяпа, разиня».
- ✓ ақ ақ (Қовчин) сут-қаттиқ «молоко»: уйғәдә бър қош-
шығ ақы йоғ, хәммә нерсә сәтқын.
- ақа (Фарғона, Андижон, Наманган, Қўқон)
у ёққа «туда»: мунь ақа қойъп тур (Қўқон).
- ақаләш//ақалль ақалаш//ақалли (Қўқон) ақләмәттә//
ақламматта (Қашқадарё)//ақалан (Бухоро)
ақалли, ҳатто «даже»: бър эй йотъп ақаләшъ
көнъл сорәп кемәптъ-йә (Қўқон), ақләмәттә бир
кәлип хәр әмәйди-йә (Қашқадарё).
- ақйүрәк ақюрәк (Сайрам) актив, илғор, фаол «пере-
довой, активист»: биздә кәлхәз ақйүрәкләри көп.
- ақлав I (Тўрткўл) буйинтуруқ «ярмо»: шу ақлавны
гәтәрийән бойыны этини қазана салып пиширип бо-
ла: мәкән.
- ақлав II (Хива) ўқлоғи «скалка, длинная скалка»: ақлавың нердә.
- ақлық ақлиқ I (Жанубий Хоразм) яхшилик, эзгу-
лик «благодеевание, доброта».
- ақлық ақлиқ II (Жанубий Хоразм) 1. қиз уйда
қудаларга бериләдиган совға, туҳфа «дар, подарок,
даримый в доме невесты сватьям со стороны же-
ниха». 2. вафот қилган кишига йил тўлганда кийи-
ладиган оқ кийим «белое платье, надеваемое в
доме покойного его родственниками, во время го-
дичного обряда».
- ақлық ақлиқ III (Жанубий Хоразм) томизғи
«закваска (для молока)».
- ақрын ақрин (Беруний) аста-секин «медленно, тихо»: ишти әстә-ақрын ишлийвәрәсән.
- ✓ ал I (Сайрам) ана (кўрсатиш олмоши) «вон, вот
(указательное местоимение)».
- ✓ ал II (Сайрам) илғор, олд «передовой, передний»: ал биргәдә.
- ✓ ала I (Сайрам) ола (тус) «пестрый»: бәрғи ала көк чай.
- ✓ ала II (Сайрам) чатоқ, бузуқ (муносабат ҳақида)
«клеузный, дурной, плохой (об отношении людей)».
- алағайым алағайим (Шимолий Хоразм) беғам,
бепарво «беспечный»: дым алағайым әкәнсәнав
(Хўжайли).

- алақан (Сайрам) кафт «ладонь»: қолымны алақаны-
дақ текис.
- алан I (Хоразм) қўриқ ер, ташландиқ ер «целинная
земля».
- алан II (Хоразм) ташлаб қўйилган (сув оқмайдиган)
ариқ, әски анҳор «брошенный (безводный) арык,
канал».
- алан III (Хоразм) ариқ тозаланганда унинг четига
чиқариб ташланган тупроқ уюми «куча земли,
мусора после очистки арыков, каналов».
- алапасырды алапасирди (Шимолий Хоразм) тўпо-
лон «суматоха, шум»: ривизгәчи кеп алапасырды
етип турып, өтә кетти (Шўрахон).
- алапота алапўта (Хоразм) ялписсимон ўсимлик «рас-
тение вроде мяты»: бир этәк алапота чәпләкә,
бәрәк пишириб бәрәмән (Хива).
- аласалмық аласалмиқ (Шимолий Хоразм) пайт,
вақт «момент, время»: шу аласалмықта бир қойды
кәтәргән (Беруний).
- алатоқанақ алатўқанақ (Хоразм) қарқуоқ «сороко-
пут».
- алача (Хоразм) жун ёки пахта солиб тикилган тўшак
«одеяло из шерсти или ваты»: алачаны быйана
әпкә (Тўрткўл).
- алачапатыр алачапатир (Қашқадарё) унга исмалоқ
барғи аралаштириб пиширилган нон «лепёшка со
шпинатом».
- алашламақ (Қорамурт) доврұғ солмоқ «прослав-
лять».
- алахан (Жанубий Тожикистон) хавотир «обеспо-
коенный, озабоченный»: сен охлайнан келмаганна
кўвним алахан бўлли.
- албәли алболи (Паркент) гилос «черешня».
- алвалы//ҳалвалы алвали//ҳалвали (Қипчоқ) олча
«вишня».
- алвәнж алвонж (Бухоро) // алвонч алвонч (Қашқадарё)
беланчак «зыбка, люлька»: чақалоқ алвәнж-
да йәтәптъ (Бухоро).
- алғы-вәрғи алғи-варғи (Хазорасп) қарз, олди-берди
«долг, задолженность»: бирәв билән алғы-вәрғим
бар эди.
- альмсымәслък алимсинмаслик (Уш) қаноатланмаслик

- «не удовлетворяются»: шунчә бергәнләрәмъзгә алъмсынмәптъ.
- алымсақ алимсақ (Беруний, Тұрткұл) поракұр «взятчик»: оның алымсақлығы бар демәсән? (Шұрахан).
- алыштырмақ алиштырмақ (Хазорасп) ёқмоқ (олов ҳақида «зажигать, воспламенить»: оты алыштырыб иёрдим.
- алқамоқ алқамоқ (Қашқадарё) дуо қилмоқ «благословлять (кого-л.)».
- алқандаз (Сайрам) алдамчи, фирибгар «обманщик, плут».
- аллаш-қуллаш (Андижон) аралаш-қуралаш «смешанный»: аллаш-қуллаш боп кетъптъ.
- аллы-балли алли-балли (Хазорасп) ярим-ёрти, чалакам-чатти «кое-как, на скорую руку»: ҳу ишти аллы-бәлли этәди.
- алмуртәк алмуртак (Сайрам) нокка ўхшаш кичик-кичик ёввойи мева «дикорастущий мелкий грушевидный плод».
- алчақ (Жанубий Хоразм) чаққон, қобилиятли, уддабурон «ловкий, способный, проворный»: шерипбай алчақәкән, әрмийәдән гәлип, өйләрини дүзиб-йәрди, сығыр-таналы волды (Хонқа).
- алхәл алхол (Уш) ниҳоят «наконец»: алхәл тойдъйәм откәзъволдък.
- алхорат алхұрат (Сайрам) йирик олхұри «слива».
- амрақ I (Андижон) улфат «друг, приятель».
- амрақ II (Андижон) овунчоқ, әрмак «забава, развлечение».
- анғыз анғиз (Уш) яйлов ер «летовка, выпас».
- андалақ (Найман) тандир қилиш учун қазилган чучурча «углубление для тандыра».
- анқамақ I (Уш) чанқамоқ «жаждать»: бърәм анқап кеттәм.
- анқамақ II (Уш) куйдирмоқ «огорчать, опечаливать»: мунчә мень анқатасан?
- аң анг (Иқон) ов «охота»: ақ қойанны аң деб-а атқан атам, өз қызыны танымай сатқан атам.
- аңал ангал I (Жанубий Хоразм) катта ўроқ (тишсиз) «большой серп (без зубьев)».
- аңал ангал II (Жанубий Хоразм) манқалдон (ўт солиб қўйиладиган идиш) «жаровня, мангалка».

- анармақ ангармақ I (Хоразм) англамоқ «понимать, осознавать»: айтқаныңны аңарыб алдым (Урганч).
- аңармақ ангармақ II (Хоразм) алангламоқ, аңқаймоқ «озираться, оглядываться, зевать, глазеть»: не аңарасан (Хива)?
- аңармақ ангармақ III (Хоразм) ўнгармоқ, эпламоқ «налаживать, справляться».
- аңғал-даңғал анғал-данғал (Туркистон) ҳайрон, паришон «растерянный»: көчәгә аңғал-даңғал боп чықып турсам кепқалды.
- аңдымақ ангдимақ (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп, Қорамурт) // аңдымақ (Иқон) // аңмақ (Қоракисса) пойламоқ «подстергать»: шох хатылладан беш-алтысы гәли:м билән гивни аңдымақа қаған әдилә (Хива); мергән әйүвди аннисә әйүв мергәнди аңнир екән (Қоракисса).
- аңыз анғиз (Хоразм) анғиз (ҳосил йиғиштириб олинган ер, қуриқ ер) «стерня, жнивье».
- аңламақ англамақ (Жанубий Хоразм) // авнамақ (Шимолий Хоразм) ағдарилмоқ, йиқилмоқ «переворачиваться, падать, сваливаться»: су:дан өтчәктә ду:з йүкләңнән әшәк аңлайды, вуны гөрип, пахта йүкләңнән әшәкәм аңлайды (Хазорасп); күррәни аңлатып гә, арқасы гишипти (Хонқа).
- аңғал анғгал (Хазорасп) тишсиз ўроқ «серп незубчатый»: аңғал билән джүгәри ордық.
- аңшырмақ ангширмақ I (Гурлан, Янгибозор, Хазорасп) ўйламоқ «думать»: аңшырып қарасам, шу а:дамын, сөзи доппа-доғры (Хазорасп).
- аңшырмақ ангширмақ II. (Жанубий Хоразм) аниқламоқ, синчиқлаб текширмоқ «определять, внимательно просматривать»: аңшырып қара қаны, кимәкән у келәйтырған? (Янгибозор).
- арағ (Уш, Уйчи) пардоз, оро «отделка, косметика»: өзгә арағ бергән-бергән.
- араз: араз урмақ (Қоракисса) аразлаб юрмоқ «быть в ссоре (с кем-л.), дуться, обижаться (на кого-л.)»: араз урып түрипти.
- араламақ (Урганч, Хива, Хазорасп) яраштырмоқ, орага тушмоқ, восита бўлмоқ «мирить, вмешиваться»: чәп қолың урышса, он қолың араласын (Урганч).

аран (Урганч, Хонқа) молхона, отхона «хлев, ко-
нюшня»: эшәйи арана қаты кәл (Урганч).
арасалмық арасалмиқ (Хоразм) пайт, он, вақт, «вре-
мя, момент»: шу арасалмықта мөнәм барып йәтиштим
(Манғит).
арәстә араста (Хоразм) сарамжон, тоза «чистый,
уют»: кәримдин хатыны дым арәстә ҳайал экән
(Манғит).
арвағашь арвағаш (Туркистон) чўзма «кушанье
из тонко раскатанного теста, поджаренного в мас-
ле».
арвез (Қарноқ) // әрвәс арвас (Сайрам) ханик,
обрез «крытая яма в комнате или передней».
арға (Жанубий Хоразм) // арқав (Шимолий
Хоразм) арқоқ (материя арқоғи) «уток (для
ткани)».
арғамчь арғамчи (Андижон) арқон «веревка»: узун-
узун арғамчь, ҳәлүнчәккә йар-йар.
аржа I (Хоразм) арча «арча, древовидный можже-
вельник».
аржа II (Шимолий Хоразм) кичик сандиқ «ма-
ленький сундук»: ин шу йийит йа:рың волғый, ар-
жаң до:лы малың волғый (Урганч).
арзан (Жанубий Тожикистон) тариқ «просо»: арзан
этлага берилади.
арынмақ аринмақ (Тўрткўл) тозаламоқ «чиститься»: арәстә
волып арынып йүрсән нейетипти?
арытыш аритиш (Қарноқ) овутмоқ, юпатмоқ «успо-
каивать».
арыш ариш (Хоразм) шоти «оглобля»: бий гүн арва-
ны арышы чүшиб гетип, тас кәлләм йарылвәди
(Хива).
арығ ариғ (Урганч, Хива, Хонқа) 1. тоза, пок
«чистый». 2. тўғри, ҳақ «правдивый»: арығ а:дам-
ны дили үзним болады (Хива).
арқайын арқайин I (Хоразм) // арқайин (Қашқадарё)
бемалол, хотиржам «спокойно»: арқайын болаверин,
хазыр урыш йоқ, оғлыңыз қайтыб гәләди (Урганч).
арқайын арқайин II (Хоразм) // арқайчи // әрқайын
(Қашқадарё) суянмоқ «опираться (на кого-л.)»: маңа
арқайын болыб отырыпмысан, билиб и:шиңни
этәвәрмийсәмми? (Урганч).

арна (Хоразм) катта ариқ, анҳор, канал «большой
арык, анхор (большой оросительный канал)»: арна-
мәдим орамыннан ақмақа, айнамәдим ай йүзине
бақмақа (Хазорасп).
аррабур (Қарши) жоди «соломорезка».
аррақ (Хоразм) нарироқ «дальше»: аррақ дурсана,
нә: маңа әндик вәрәсән? (Хонқа).
артмақ (Шимолий ўзбек шевалари) дор
(кийим осадиган дор) «натянутая веревка для раз-
вешивания белья».
артынмақ артинмақ (Сайрам) ортиб қолмоқ «превы-
шать, быть излишним»: биттә кийим артынып қал-
ды.
ару: (Гурлан, Янгибозор) гўзал, чиройли «краси-
вый»: воның қызы дым ару: (Гурлан).
арчмақ (Фарғона, Андижон, Сайрам) артмоқ,
тозаламоқ (қобигини тозаламоқ) «очищать, чис-
тить кожуру»: элмәнъ әрчъп қой (Фарғона,
Андижон).
атав I (Хоразм) ўтов, қора уй «юрта»: ақ атавла
қурығай, ейванында йа:р-йар (Урганч).
атав II (Хоразм) орол «остров»: инә шу деңизин
ортасында бир атав бар, пәри:лә шу атавда йашый-
дыла, дәпти кәмпир (Хазорасп).
атав III (Жанубий Хоразм) қамишзор, чангалзор
«камышовые заросли, заросли колючих кустарни-
ков».
атав IV (Қарноқ) // ьтгьк (Уш) аччиқ, ўткир «горь-
кий, острый»: аш атав боп кетипть (Қарноқ).
атағыз атағиз (Жанубий Хоразм) // атавыз (Ши-
молий Хоразм) омбур «щипцы, клещи».
атанақ I (Хоразм) катта дук, урчуқ «веретено».
атанақ II (Хоразм) катак «клетчатый, в клетку»: атанақ
дәптәр, атанақ чит (Урганч).
аташқышқыш аташқишқиш (Туркистон) оташкурак
«щипцы для углей».
атыз атиз (Шимолий ўзбек шевалари) дала,
экин майдони «посевная площадь»: атыз чәлдән
тувырлаған, түйнәк көрсә увырлаған, шаммы кәл-
гә бир салам (Манғит).
атқармақ (Сайрам, Қорабулоқ) бажармоқ «вы-
полнять, исполнять».

атқызмақ атқызмақ (С айрам) орттирмақ «увеличить, прибавлять».

атламақ (Хоразм) сакрамоқ, қатламақ «прыгать»: рейис бувам уллы йаптан атлайды, атлайман деп қовурғасы чатлайды (Хива).

атпава (Лақай) офтоба «кувшин для умывания»: атпавада сув барма?

ахшам (Жанубий Хоразм) // ақшам (Шимолий Хоразм) 1. ахшам//охшам (Қашқадарё) // тун, кечаси «ночь»: гүнниз йүрийді-йүрийді, ахшам дик дурады (топишмоқ-қасса). 2. кеча, кечаги кун «вчера, вчерашний день»: ахшам нә: оқыша гәлмәдиң? (Урганч).

ача (Шимолий Хоразм) 1. пешона «мозг, лоб»: ачаңда йорәкән (Қиличбой). 2. уча (мол шохининг ұртасига) «средняя часть рога скота»: сыйырдың ачасына урсан, сүти кәмәйәди (Қиличбой).

ачамай (Қарноқ) құм (туя эгари) «верблюжье седло».

ачйүрәк ачюрәк (Хазорасп) // эчйүрәк (Жиззах) сч қорин «натошак»: ачйүрәкә ажжы айран (Хазорасп); ертәләптән эчйүрәккә кәмпәт йәмә йомон боләдъ (Жиззах).

ачқыламақ ачқыламақ (Хоразм) варақламақ «листать»: китапыңны ачқылайвәрмә (Урганч).

аччы чү:рик аччи чурик (Хазорасп) қовуннинг чириган жойи «испорченная часть дыни»: қавына аччы чү:ри чүшипти, бузылдаы инди, хуни йеп ташамақ гәрәк.

ашақ (Хоразм) ост, бирор нарсанинг пастки қисми «низ, нижняя часть предмета»: башшы ашақ, дили йумшақ, эзи аққанны доқ восын (Хазорасп); оймақымны тәрәзәни ашақына қойдым (Урганч).

ашқалдақ (Иқон, Қарноқ) нарвон «лестница»: ашқалдаққа бир-бирдән чықады (Қарноқ).

ашлав (Сайрам) молга овқат бериш учун ёғоч ёки темирдан ясалган асбоб «ясли, изготовленные из дерева или железа для кормления скота».

ахльғ ахлиғ (Уйчи) томизғи «закваска».

ахгәр ахгар (Қўқон) аччиқ, зағар «очень горький»: ыккь мәттә эш қьберувдъ ахгәр опкетъптъ.

а:ғ I (Хива) // ағ (Ургенч) 1. балиқ ови «рыбная ловля» 2. балиқ овлайдиган тўр «сетка для ловли

рыбы»: бизәр ағ сүзип, бирәм балық тутқамыз йоқ (Ургенч).

а:ғ II (Жанубий Хоразм) оғ (иштон оғи) «мотня (у штанов)».

а:ғыл ағил (Жанубий Хоразм) молхона «хлев, коровник, сарай для скота».

а:д//а:т (Жанубий Хоразм) от, исм, ном «имя»: а:дың нә?

а:жы (Жанубий Хоразм) // аччи (Шимолий Хоразм) аччиқ «горький»: а:жы вилән сү:жини датқам биләди, алыс вилән йақынны йүрйәм биләди (Хонқа); шорва дым а:жы вольты (Хива).

а:йа (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) кафт «ладонь»: айадын атызны суварыб билмәсәди нишәп сү:чы вольты йурипсән үзин (Хива).

а:лат (Иқон) ўзак, томир «корень»: сув ичиндә, сәбзәнин а:латы бар, әз тенигә түшкәнин дәвләти бар

а:с//а:сий ас, асий (Жанубий Хоразм) фойда, наф «польза»: пышманым а:сий вәрмәди (Хива).

а:шғын ашғын (Хонқа, Боғот) баландлик, тепалик «высота, возвышенность»: а:шғыннан ашыб гәлдим (Боғот).

Ә

әбгәр абгар (Жўш) сарсонгарчилик «мытарство, беготня».

әбдәсә абдаса (Тошкент) // әвдәстә авдаста (Андижон) // әвтәстә автиста (Фарғона) офтоба, обдаста «узкогорлый кувшин с длинным носиком (служит для умывания)»: әбдәсәдә сув бор (Тошкент).

әбжил абжил (Қирқ, Қашқадарё) чаққон «ловчий»: әбжил жигит эдав (Қирқ).

әбжөш абжўш (Урганч, Хива, Шовот) қайнаган сувга ботириб олиб қуритилган майиз «сушеный кишмиш».

әвәрә авара I (Андижон) арава «арба»: әвәрәнъ гүпчәгъ.

әвәрә авара II (Жиззах) овора «скитающийся»: шу:нчә йүрүб бекоргә әвәрә бопкелдъләрән.

әвәрәк аварак (Хоразм) этн. булоқи (бурунга тақиладиган безак) «серьга, продеваемая в ноздрю»:

дөрт аяқы во, мунныда **эвэрәки** (Топишмоқ—сандиқ, қулф (Урганч)).

авға авға (Юқори Қашқадарё) довои «перевал»: **эвгайә** чигувдигәмки биттә-биттә қәр учқулләйвәде.

эвирдәк авирдак (Янгибозор, Ҳазорасп) ўрдак «утка»: ғә:з ғә:з вилән, **эвирдәк эвирдәк** вилән учады (Янгибозор).

эвлийә авлия (Сайрам) девона, жиннисимон «юродивый, бесноватый, сумасшедший».

эвлъйә авлия // **эйлвә** айлава (Бешкент группа шевалари) қабристон «кладбище»: **эвлъйәнъ** шъхъ бърэвгә той берәдъм? (Қовчин).

эврәң авранг (Фарғона) тахт «престол».

эврәшъм аврашим (Тошкент) алишмоқ «менять, обменивать».

эвръй аврий (Андижон) // **эврък** аврик (Фарғона) // **эвръг** (Қовчин) обрүй «авторитет»: **эвръйъ** төкълдъ (Андижон).

эвсәк авсак (Жўш) // **эвсәр** (Шимолий Хоразм) нодон, бефаҳм «непросвещенный, глупый»: **эвсәр** бомаса шуйтәмә? (Манғит).

эгәт агат (Андижон, Фарғона, Наманган, Жиззах) // **эгәрт** агарт (Сўфи қишлоқ) эгат «борозда».

эгирт агирт (Ҳазорасп) етилмаган тухум «незрелое яйцо»: тавуқ эгирт тәшады.

эгәнәмәғ ағанамоқ // **эгәнәмә**: (Тошкент) йиқилмоқ, қуламоқ, думаламоқ «сваливаться, валиться, опрокидываться»: довол эгәнәп чүштъ.

эдәв адав // **эдәп** адап (бермоқ, емоқ) (Тошкент, Жиззах) таъзир, жазо (бермоқ) «укор, наказание»: **эдәвнъ** бердъ, **эдәвммъ** йедъм (Тошкент); ҳәль тоғәң кесън **эдәвйнъ** беръп қойәдъ (Жиззах).

эдәвүр адавур (Қирқ) куй, оҳанг «мелодия»:

эдәй-чечәй адай-чечай (Тошкент) тета-поя (энди оёққа кирган болаларнинг юриши) «начинать ходить (о детях)»: қъччәмъз **эдәй-чечәй** қъвотгъ.

эдән адан (Хоразм) пойгак (уй, хонанинг эшик томондаги қисми) «место в комнате на проходе»: дешанда дурып өй мәники, **эдәндә** дурып, төр мәники дийсән сән (Хива); алтынны бошатып, **эдәннән**

төрә қараб дөкипти (Урганч), **эдәннән** тавылса, төргә өтмә (Манғит).

эдоғ адоғ // **одоғ** одоғ (Бешкент) охир, одоқ «конец»: учскәмиззи **эдоғйә** пичи бош йер боридъ.

эддисәр аддисар (Қашқадарё) // **эддусәр** аддусар (Самарқанд, Бухоро) бўлса-бўлмаса, барибир, албатта «всё равно, конечно»: эттә, бозәр, **эддисәр** эддух кун ҳәммә ойгә боләдә (Қашқадарё).

эдилли адилли (Ҳазорасп) тартибли, мунтазам «системный, упорядоченный»: мунда **эдилли** бир ит йоқакән.

эдрәмкәш адрамкаш I (Урганч, Хива, Шовот) банги, парвойи фалак (одам) «наркоман, безразличный (человек)».

эдрәмкәш адрамкаш II (Урганч, Хива, Шовот) учи илмоқли катта жуводиз «большое изогнутое шило для сшивания мешков».

эдрәс адрас (Қирқ, Қашқадарё) беқасам «бекасам (сорт кустарной шелковой ткани)».

эдрәсман адрасман бот. (Гурлан, Манғит, Янгибозор) исиріқ «гармала»: қуба тав бәткә барсанызлар азғантайғына **эдрәсман** жыйнап кәндләр (Манғит).

эжәк-жөжәк ажак-жўжак (Туркистон) тета-поя «начинать ходить»: қаранг, бала **эжәк-жөжәк** қылапты.

эжәптовур ажаптәвур I (Тошкент) **өжәптовур** // (Жиззах) // **эжәптувур** (Сайрам) тузук, туппа-тузук, дуруст, яхши «подходящий, хороший»: **эжәптовур** эшуләч бопқоптъ (Тошкент), **эжәптовур** қъзь бәрәкән-у, бълмәппән (Жиззах).

эжәптовур ажаптовур II (Тошкент, Фарғона) // **эжәптәвур** ажаптавур (Жиззах) // **эжәптәвир** ажаптавир (Шимолий Хоразм) ажойиб, ғалати, қизиқ (одам) «удивительный, странный»: **эжәптовур** ышлә(р) болдъ (Тошкент), дым **эжәптәвир** адамнар жыйналган жер экән (Қўнғирот).

эжвә // **эжүвә** ажва // **ажува** I (Сайрам) ҳажв, масхара «насмешка».

эжвә // **эжүвә** ажва // **ажува** II (Шимолий Хоразм)

ифлос, ёмон «грязный, плохой»: мынав балаң ды-
мам **эжвәғо** (Қиличбой).

эждә-эждә ажда-ажда (Юқори Қашқадарё) ува-
да, йиртиқ-йиртиқ, майда-майда, парча-парча
(йиртилган кийим, мато ҳақида) «рубище»: эн—
вөшийә қарәб бөмәйди, шуннәққына **эждә-эждә**.

эжир ажир (Тўрткўл, Беруний) жазо «наказание,
кара»: адамларға бергән азабы үчүн **эжирини**
тартватыр (Беруний).

эзайы-эндам азайи-андам (Беруний, Тўрткўл)
бадан, тана «тело»: **эзайы-эндамым** от воп кетти
(Тўрткўл).

эзбәлә азбало (Қўқон) кўп «много»: эзбәләйәм чәқа
бермәптә.

эзмәйш азмойиш (Тошкент) // **эзмәйш** (Бухоро)
майл, хоҳиш «желание»: **эзмәйшнь** эп (Тош-
кент).

эзүк//эзү: азүк//азу (Иқон) икки лаб туташган жой,
лаб бурчаги «уголок губ».

эйә ая I (Жўш) кафт «ладонь».

эйә ая II (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) эга, соҳиб
«хозяин, владелец»: ит сәмирсә **эйәсини** қапәр,
эшәк сәмирсә **эйәсини** дөпәр (Урганч).

эйәхсәри аёхсари (Қашқадарё) оёқ томон (ўринда
ётганда) место около ног»: **эйәхсәр(и)** дән ғурул-
ләп шәмәл к(и)ропто.

эйин айин (Урганч, Хива) елка «плечо»: ешиктән
өтәди, **эйиндә** кәтман, сораң қаны, мән балаға нә
дәпмән? (Урганч); донымны **эйнимә** салып, де-
шана чықсам, ҳешким йоқ (Хива).

эйинағач айинағач (Тўрткўл) обкаш «местный вид
коромысла»: **эйинағачында** сув гөтәрә көвзәм
чүшти.

эйирмәк айирмак (Ургенч, Хива, Хонқа, Ҳазо-
расп) йигирмоқ «прясть»: чарх **эйирә**, чарх **эйирә**
ҳараман, чарх **эйирип**, энәм йана бараман (Хон-
қа).

эййә айә (Тошкент) ана у ёқ «та сторона»: у **эййодә**
турәдә.

эйләмәк айламак (Қорамурт) йўлдан қолдирмоқ,
ушламоқ, кечиктирмоқ «задерживать (в пути)»:
бырадар, **эйләмәң**, и:штин қамай, сөз еши:тип,
йәнә тәмби амәй.

эйләмпәчәк айлампачак (Андижон) айланма «круго-
вой»: кыйәв пәччәм көчәсь **эйләмпәчәк**, йәр-йәр.

эймәқ аймоқ (Тошкент) кўмилмайдиган ток
«неприхотливый, морозоустойчивый виноград»:
эймәқ ток.

эйнәк айнак (Андижон, Уш) 1. ойна «зеркало». 2.
дераза (ойнаси) «окно»: **эйнәккә** қара (Анди-
жон).

эйнәк(и)лә айнакила (Қашқадарё) кўрмоқ «ви-
деть»: көз узә:дән үнчә **эйнәк(и)ләмәйди**, чөгә.

эйрәм айрам (Жанубий Хоразм) оқар сувнинг чу-
қур ери «глубокое место арыка»: диви йоқма дө-
дим, дым **эйрәм** экән (Урганч).

эйрән айрон I (Тошкент, Жиззах, Қашқадарё)
қатикқа сув қўшиб тайёрланган ичимлик «айран,
кислое молоко, разбавленное водой»: **эйрән**
чәнқоввь бәсәдә (Тошкент); чәккә қатғәдән
езьп бър **эйрән** қығьн, ьчәйләк (Жиззах).

эйрон айрон II (Қашқадарё) қимрон (туя сути-
дан қилинган қимиз) «кумыс из верблюжьего
молока».

эйрәт: **эйрит** қълмоқ айрит қилмоқ (Қашқадарё)
фарқламоқ, ажратмоқ «различать»: иби, нохот-
ки, эззойим кәсәл минән со:ди **эйрит** қылом
мәсәлә.

эйрәчөкә айричўка (Жиззах) айри (асбоб) «инстру-
мент, с помощью которого грузят хворост (в ос-
новном янтак—верблюжья колючка)».

экьчә//экчә акича//акча (Тошкент) яроқсиз, кераксиз
«негодный, ненужный»: бу койнәйнъ бър йъл кьйдъ
кейнъ **экьчә** боп қәлдъ.

әккәл аккал (Қашқадарё) аҳд «решимость»: йолгә
биш ш(и)шә иссиҳ сув эләмән дөв **әккәл** қъл(ив)
оттүрү:дим озумәм.

әксилмәк аксилмак (Жанубий Хоразм) 1. ҳафа
бўлмоқ, қайғу чекмоқ «расстраиваться, унывать».
2. қийналмоқ, ёмон аҳволга тушиб қолмоқ «му-
читься, страдать».

әқә ақә I (Қашқадарё) кейин, сўнг «после, потом»: **әқә**
ҳәркум пәшиннән **әқә** иссиғ боләйчийде.

әқә ақә II (Қашқадарё) у ёғи «та сторона»: шүннән
әқә сән(и)ке, бақә мән(и)ке.

әлавкүрәк//олавкүрәй алавкурак//олавкурай (Поп)

хокандоз «совок для мусора, золы»: элавкүрә:мән күлдъ эптәшә.

элэй-бэлэй//элэй-булэй, алай-балай//алай-булай (Тошкент) у-бу «что-либо такое»: элэй-бэлэй дьса.

элэмэзэк аламазак (Андижон) гуриллаб ёнган алаңгали ўт «огонь, горящий пламенем».

элэмэк аламак I (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) ғыйбат қилмоқ «сплетничать»: нә: сән мәниң и:зимнән элэйвэрәсән (Хазорасп).

элэмэк аламак II (Сайрам) писанд қилмаслик «ни с кем не считается»: сөзини элэмәди.

эләмжән аламжан (Андижон) анча, кўпгина «много, довольно много».

эләң-жәләң алаңг-жалаңг (Андижон) олазарақ «недоумевающий, растерянный».

эләсә аласа (Урганч, Хива, Хазорасп, Хонқа) бұлмаса, ундай бұлса «тогда, в таком случае»: эләсә сән шәгит болавилмийсән дәпти уста (Хива).

эләхом алахом (Юқори Қашқадарё) алағда бұлмоқ «беспокоиться»: тә сән, кэйәнчә кө:нум эләхәм болле.

эләшмә алашма (Жанубий Хоразм) айб, гуноҳ «вина»: эләшмә әтмәң (Урганч).

эләштирмәк алаштирмақ (Хоразм) айбламоқ, айбга қўшмоқ «обвинять, винить»: йашуллы сәлләйәндә эләштирмийдилә (Урганч).

эләғ-чәләғ//элә-чәлә: алағ-чалағ//ало-чало (Тошкент) //әлағ-чәлағ алағ-чалағ (Жиззах) тутуриқсиз «неосновательный»: элағ-чәлағ чуш кордъм (Тошкент).

әлвәнди алванди (Жанубий Хоразм) 1. ифлос, исқирт (одам) «грязь, неряха (о человеке)». 2. ейишга яроқсиз бўлиб қолган (мева, сабзавот) «испорченные фрукты, овощи» қовун әлвәнди вольтыты (Урганч).

әлвәрдъ-зәлвәрдъ алворди-залворди (Тошкент) сансалорлик «волокита»: ыш әлвәрдъ-зәлвәрдъгә кетъмь?

әлгәзәри алгазари (Хазорасп) элак «сито».

әлғуштәк//әлғунчәк алғуштақ//алғунчак (Қарноб) арғимчоқ «качели»: эсизгәм(и), дүгәнә, чәрвә:мизгә әлғуштәк сәлип қанно: үчәйдүк.

әлис//әлус алис//алус (Бухоро, Қашқадарё) ғилай «косой»: козди әлис болиши бәччәли:дән (Қашқадарё).

әльмсьн алимсин (Ўш) қаноатланмоқ «удовлетвориться».

әльчә алича (Андижон, Уйчи) тоғолча «алыча (род местной мелкой сливы жёлтого цвета)».

әльш//әльш алиш//олиш (Фарғона) тўғон «водораздел, плотина».

әльшвәшъ//әльшбашъ алишвоши//алишбоши (Андижон) тўғон, тўғонбоши «начало плотины».

әллә-вохт алла-вохт (Тошкент) кеч, ярим кеча «ночь, поздней ночью»: ухләмьйсәммь әллә-вохт боп-кетъку.

әллә-мәхәл//әллә-пәллә алла-маҳал//алла-палла (Фарғона, Андижон, Бешкент группа шевалари) жуда кеч, туннинг ярми «поздней ночью».

әләпъ алапи (Қарноб) етилмаган хом жўхори «неспелая, зеленая джугара (сорго)».

әлләтәвир аллатавир (Жўш) //әлләтәвур аллатовур (Қовчин) алла қандай, аланечук «какой-то странный».

әлләдә-әзъз аллода-азиз (Қўқон) арзанда «дорогой, любимый (о детях)»: мьнчә бәләсьнъ әллода-әзъз қъмәсә ендъ.

әлмәйъ-әлжәйъ алмәйи-алжәйи (Тошкент) //әлмәй-әлжәй алмай-алжәй (Қўқон) тутуриқсиз, керак-сиз «неосновательный»: әлмәйъ-әлжәйъ гәп (Тошкент).

әлпәз алпоз (Тошкент) алпоз, ҳолат «состояние, условие»: шу әлпәздә кетасәммь?

әлүк алуқ (Қарноб) олов «огонь».

әмбър амбир (Қарноб) қувур «труба».

әмгәк амгак (Жанубий Хоразм) //емгәк эмгак (Қипчоқ) 1. мөхнат «труд», 2. заҳмат (қийинчилик, оғир аҳвол) «трудность, затруднения»: әмгәк чәкмәк (Хонқа); емгәкләсә емгәк артады (Мәғрит).

әмуғдәр амуғдор (Қўқон) 1. жуда «очень»: бьттә кәхлғь өгъм бәр, әмуғдә(р) кәттә бәсә. 2. ниҳоят «наконец»: бьздъ оғъләм әмуғдор пәпкә котәрпә мәктәпкә бәрәдъгон бопқәптъ.

энағ анағ (Қ ұ қ о н) ана у ёқ «та сторона»: энэ чойнэй, энағдэ турьпть.

энэйлә-эшкэрэ//элэйна-эшкэрэ анайла-ашкора//алайна-ошкора (Қ ұ қ о н) очик равишда, очикчасига «открыто, откровенно»: чэйқовчльгънъ элэйна-эшкэрэ қъльйэпть.

энэт анат (Қ ұ қ о н)//эньт//энут анит, анут (Тошкент) ана у ер «то место»: пьчағ эньтэ турьпть (Қ ұ қ о н); хув: эньтэ турэдъ (Тошкент).

эновьндэқэ//эновдэқэ ановиндақа // ановдақа (Жиззах) ана унақа «такой, таковой»: мэнэ эновьндэқэсьдэн опкелън.

эндэрқэт андарқат (Тошкент) юз кўрмас, кўринмай кетмоқ «увлечься, отвлечься, долго не встречаться друг с другом»: дунйэнь ышь шунэқэйкэн, мэнэ сълэйэм эндэрқэт бопкеттъйлэ.

эндъ анди I (Тошкент) 1. лўли «цыган». 2. қорайиб кетган, кир бўлиб кетган (одам ҳақида) «черный (о человеке)».

эндъ анди II (Қовчин) анқов, бечора «глупый, бедный»: менъ эндъ де(п)ойлэсьз-дэ (Қовчин).

эндик андик I (Жанубий Хоразм) ғаш, қитиқ «легкое раздражение (физическое), ощущение неудобства»: қыдықлама, эндиким гэлэди (Хазорасп).

эндик андик II (Жанубий Хоразм) халақит «помеха»: аррақ дурсан, нэ: мана эндик вэрэсэн (Хонқа).

эндирэтмэ андиратма (Хонқа) зинапоя, пиллапоя «лестница».

эндирэтмэк андиратмак (Хонқа) шоширмақ «торопить»: эндирэтип адамны жилли этэсэн-дэ.

эндух: эндух (оқ-эндух) гортмоқ (чекмоқ) (Тошкент) оқ-воҳ, ташвиш тортмоқ (чекмоқ) оқ-эндух чекъп ўтьрэ:-мъдим.

энзърэт анзират (Тошкент)//энз(и)рэт (Юқори Қашқадарё) топилмайдиган, нодир (нарса), анқонинг уруғи «редкость, редкая вещь»: топъш қъйън боп қолдъ қыштэ, бър донэсьйэм энзърэт боп кеттъ элмэнь (Тошкент); гэттэ: бе, энз(и)-рэт босэйэм (Қашқадарё).

эннэр аннор (Юқори Қашқадарё) экин майдони «посевная площадь»: йоддэмч(и)лэ қэйси эннэр-дэн пэхтэ тэрэпту?

энув//эну: анув//ану (Тошкент) ана у «вон тот»: энув-дэн сорэ.

энувнэқэ//эну:нэқэ // энэқэ анувнақа // анунақа // анақа (Тошкент) унақа «такой, таковой»: энувнэқэ ышлэръйнъ қой.

эңэк ангак (Иқон) ияк «подбородок».

эңгиз ангиз (Наманган, Чортоқ, Ахси, Бордон кўл, Жанжал, Найманча, Бураматут) экини йиғиштириб олинган ер «стерня, жнивье»: пэлэк эңгъз ыстэсэн чьқаверэдъ (Ахси).

эңгиш ангшиш (Қорабулоқ) кўмир «уголь».

эңил ангил (Уйчи) кийим «одежда».

эңмэк ангмак (Жанубий Хоразм)//иймэк иймак (Шимолый Хоразм) эгмоқ «нагибать, склонять»: бойын эңмийди (Хонқа), ийилмэгэнни ийэмэн демэ (Қиличбой).

эңнэ қэ(л)мэқ ангнга қолмоқ (Қашқадарё) ғафлатда қолмоқ, сезмай қолмоқ «оставаться в неведении, прозевать»: мэккэм ушла(в)оттүрү-дум, эңнэ қоллим.

эңнэр ангнгар (Жўш)//эңнэрэ ангнгара (Қовчин) экилмаган экин майдони «незасеянная посевная площадь».

эпэшлэмэк апашламак (Хоразм) 1. оро бермоқ, безамоқ «наряжать, приукрашивать»: роза мудам үзини эпэшлэб йүрийди (Хива). 2. авайламоқ, эҳтиёт қилмоқ «осторожность, бережливость»: пай, мынча эпэшлэдинав воны (Манғит).

эпис апис (Сайрам) афсус «сожаление»: эпъс йеп қалды.

эпки апкин (Урганч, Хазорасп) шабада, енгил шамол «ветерок».

эплэмэ аплама (Жанубий Хоразм//эплэмэ эплама (Шимолый Хоразм) пала-партиш иш қилувчи, наридан-бери ишловчи, брак қилувчи «работающий кое-как, небрежно»: эплэмэни и:шини урыб сындыр ди:шини (Урганч).

эптэвэ аптава (Жиззах)//эптовэ оптова (Қашқадарё)//эфтэба офтоба (Бухоро) обдаста «узкогорлый кувшин с длинным носиком (служит для

- умывания)»: **эптэвэгэ** пьчъ сув эпке, қолдъ йувэй-лэй (Жиззах); **оптөвэгэддон** қылип тәпоткәм пәвилләддийәм корйәммән (Қашқадарё).
- эптэвтѣга** аптавтига (Жиззах) офтобрўя (қуёшга қараган, кунгай) «солнечный, обращенный к солнцу»: мәнәткә келъйлә, **эптэвтѣгайәкән**, шеттә отърәмъз.
- эрэвэг** араваг (Қарноб) этн. булоқи «серьга, продаваемая в ноздрю».
- эрвас** арвас (Сайрам) обрез, ханик «крытая яма в комнате или передней (для стока воды после умывания)».
- эрвэхотър** арвохотир (Тошкент) йўқлаб келмоқ «навешать»: **эрвэхотър** қып келәлләде.
- эрик** арик (Жанубий Хоразм)//**ерик** (Шимолий Хоразм) ўрик «урюк»: ейванында **эрик** волыб гүллиймән, шахасында билбил волып сәйлиймән (Урганч).
- эрилләмәқ** арилламоқ (Қарноб) қичқирмоқ, қичқириб йиғламоқ «кричать, громко плакать».
- эръмәқ** аримоқ (Андижон) йўқолмоқ «иссыкать, исчезать».
- эрин** арин (Қарноқ) лаб «губа»: елдә болсә, **эрниңә** тийәди.
- эррә** арра (Жиззах) ари «оса»: шьптә **эррә** уйәсь бәрәкән, бәхәвр болъйлә.
- эртмоқ** артмоқ I (Тошкент, Фарғона, Андижон, Жиззах). тозаламоқ. артмоқ (столни, қўлни ва ш.к.) «вытирать, обтирать»: етѣгъинъ **эрт** (Тошкент); **ойнәләрдь** әртвәләйък, жьдә чәң бопкетъйтъ (Жиззах).
- эртмоқ** армтоқ II (Тошкент, Жиззах) арчимоқ (пўстини олмоқ, тозаламоқ) «очищать, чистить»: олмәнъ **эрт** (Тошкент), пьчъ кәртъшкәнъ **эртъ** йлә (Жиззах).
- эрүв//әру:** арув//ару (Тошкент) аримоқ, тозаланмоқ «иссыкать, исчезать»: қалъ къръ **эръмәптъ**.
- эрч** арч (Қарноб) араваинг шотиси билан устки қисми «верхняя часть арбы вместе с оглоблями».
- эрчмоқ** арчмоқ (Фарғона, Андижон) арчмоқ (пўстини олмоқ) «очищать, чистить»: олмәнъ **эрч**, кәртъшкәнъ **эрч**.
- әс ас** (Қашқадарё) асло, мутлақо «вовсе, абсолютно»: әс ишиз бомәсүн бизәйә.

- әсирмәк** асирмак I (Жанубий Хоразм)//**есирмәк** эсирмак (Шимолий Хоразм) маст бұлмоқ, сархушлик «опьянение, легкий хмель»: қачан қарасан, **әсириб** йүриши (Урганч).
- әсирмәк//есирмак II** асирмак//есирмак (Хоразм) ғўдаймоқ, димоғдорлик «гордость, высокомерность»: көп **әсиревәрмә** (Урганч).
- әсқәтмоқ** асқотмоқ (Наманган, Уйчи, Олмос, Шоҳанд)//**асқатмақ** (Уш Узган, Жалолобод, Сўзоқ, Сайрам, Ахси, Қаркидон, Қарноб) фойдаси тегмоқ, ёрдами тегмоқ «принести пользу, оказать помощь»: Нүддънбәйгә йәддәм беръп туру:нә бър күммәсбър күн **әсқәтәдъ** Уйчи).
- әспәк** аспак I (Шимолий Хоразм) сувни тақсимлаш тартиби «порядок разделения воды».
- әспәк** аспак II (Шимолий Хоразм) ман «запрещение, запрет»: сувды **әспәк** етип қойдылар (Гурлан).
- әтәнмоқ** атанмоқ (Тошкент) машхур бұлмоқ «известный, уважаемый»: бувәсь мәхәлләмъзъзъ **әтәнгән** әдәмләръдәнъдъ.
- әтинмәк** атинмак (Тўрткўл) зиёфат қилмоқ «угощать, устраивать угощение»: би иш үчүн әгә, бизәрә бир **әтинәсиз**.
- әтмәк** атмак (Хазорасп) қилмоқ, бажармоқ «сделать, выполнить»: буйурған иши **әтмәсән** гәп ешитәсән.
- әчәдон** ачадон (Уйчи, Избоскан) ҳамән, кармон «кошелёк, карман»: **әчәдонни** эгәммән (Уйчи), бобәм **әчәдоннънъ** тәқъп йүрәдъ (Избоскан).
- әчәмләмоқ** ачомламоқ (Тошкент)//**әчәқ** ачоқ (Бухоро)//**әчоғ** ачоғ (Қашқадарё) қучоқламоқ «объятие»: **әчом** қъ(л), (Тошкент); **баләнъ ачәқ** қълдъ (Бухоро).
- әччъ-чув//ачъчу:** аччи-чув//ачичу (Тошкент) аччиқ-чук «салат»: **әчъчув** қып берәймъ?
- әшәдә** ашада (Уш) ана шу ерда «вон на том месте».
- әшәр** ашар (Андижон, Қарноқ, Иқон) ҳашар «субботник»: бәхәрдә **әшәр** қълдъръб, буғдай ордура:рдьдъ (Андижон).
- әшо:дә** ашода (Уш) ана шу ёқда «вон на той стороне».

эшъ аши (Уш, Андижон) шу «вот этот»: ендъ эшъ ешъидъ ортэсэгэ кэнъс сэлънэдъ (Андижон).
эшкэрэк ашкұрак (Жұш) болалар олдига тутиладиган партик, ошхұрак «передник для детей».
эшлэмэк ашламак (Қарноқ) титмоқ, ковламоқ (ўтга нисбатан) «трепать, ковырять (об огне)»: о:тны эшлэсэң, эчэди, қоншыны эшлэсэң көчэди.
эшмишкэ ашмишка (Фориш, Ургут) 50 г га баробар оғирлик ұлчови «мера веса, равная 50 г»; бър эшмишкэ чой эльп-кэ (Фориш).
эшшэйхотур ашайхотур (Қашқадарё) эс, хотира (кучайтирилган маънода) «память»: уләрди кэлиши мэни эшшэйхотуримнэйэм йоғыде.
э:вэдэн авадан (Қашқадарё) ошхұрак «детский нагрудник».

Э

эббэз оббоз (Бухоро) сузувчи «пловец»: у йахшъ эббэз.
эбгэл обгал (Поп) ариқча (эгатларга сув тақсимлайдиган ариқча) «небольшой арык, канавка».
эбдэв обдав (Самарқанд, Бухоро)//эбдэв обдов (Қашқадарё) нишаб «уклон, скат»: тэмни ободэвини қаққа эмэхчисиз? (Қашқадарё).
эбдол обдол (Андижон) эск. гадой, қаландар «нищый, попрошайка, странствующий дервиш».
эбдъш облиш (Қашқадарё, Жиззах, Қорабулоқ) эбжъш//эбдъш қайнаган сув «кипяченая вода»: чойдъшдэ эбдъш қэгэн босэ, сүв сэмэй тур (Жиззах).
эбиэзо обиэзо (Бухоро)//эвэзэп овозоп (Юқори Қашқадарё) сув босган, шилта «мокрый, слякоть»: хэммэ йэх эвэзэп, йүрүб бомэйде (Юқори Қашқадарё).
эбъдъйдэ обидийда (Тошкент) кўз ёши, йиғи «слёзы»: эбъдъйдэйнъ қой.
эбижож обижўш (Бухоро, Самарқанд)//обжож обжўш (Қашқадарё) қайноқ сув «кипяченая вода»: шу чойди үстийэ обжож солип кэлоқо (Қашқадарё).
эвэт-шэвэт овот-шовот (Қашқадарё) етарли, мўлкўл «достаточно, изобилие»: мэнэ энни қэргэ қарасэйиз хэммэ нэссэ эвэт-шэвэт, нимэ дэсейиз бо.

эвғэмбэғ овғомбоғ (Андижон) катта боғ «парк».
эвға овға (Нурота) довон «перевал (горный)».
эвзън овзин (Қўқон) манфаат, фойда «польза, прибыль»: сэннэн нъмэ эвзън тэпъппэн шу ваққачэ.
эвъ ови (Олмос, Ақча) чучвара «пельмени»: устэлэвзъйдэ үч порсэдэн эвъ йедүк.
эвқона овқона (Наймани)//эвхонэ овхона (Қовчин) қўйларни сугорадиган жой «водоем с питьевой водой для овец».
эвло://эвлэг овло//овлоғ (Тошкент)//авлақ (Қирқ, Булунғур)//авлэг//эвлағ (Қашқадарё) чет, чекка, пана жой «окраина»: эвлэгдэ учрэшэдъгэн боптъ қъз (Тошкент).
эврэ овра (Тошкент) обрўй «авторитет»: у жэ оврэлъй.
эвроған оврўгон (Қашқадарё)//эбироған обирўгон (Бухоро) зирбак (палов пиширилаётганда қозонга гуруч солишгача тайёрланган масаллик) «поджаренные в сале мясо, лук и морковь (для плова)»: ошти эвроған қълип қойгэнимнэ экки сс(х)эт болле (Қашқадарё).
эғэнэмоқ оғанамоқ (Жиззах) I. йиқилмоқ, қуламоқ, думаламоқ «сваливаться, валиться, опрокидываться»: қошнънъ дъвэль зорға тургэнэкэн, эғэнэп чуштъ; тур оннъйнэн, мънчэ эғэнэйсэн.
эғъз оғиз (Тошкент) янги туққан сигир сутидан тайёрланган емиш «створоженное молоко»: сьгъръз туғъптъ, эғъз йъйдъгэм боммъзде (Тошкент).
эғъзлоғ оғизлоғ (Юқори Қашқадарё) оғиз сути (сигир туққандан кейин соғиб олинадиган сариги аримаган сут) «молозиво»: бир кэсэйне эғъзло: сөғъв эллим.
эғъштэ оғишта (Тошкент) ошиқ «возлюбленный»: шу қъзгэ оғъштэ боп йуръптъ.
эғыштэ оғишта (Қашқадарё) қарз «долг»: укэйизди пчи мэнне эғыштэс(и) бэриде.
эдоғ//эдэш одоғ//одош (Тошкент)//эдақ одақ (Андижон) тамом «конец»: чопчэй эдэш болдъ (Тошкент), пулъм эдағ слдъ (Андижон).
эдмъ одми I (Тошкент, Жиззах) кир кўтарадиган, оқ бўлмаган мато «скромный, неяркий, приличест-

вующий пожилому возрасту (о цвете): **эдмъ кой-нэй** (Тошкент).

одмъ одми II (Тошкент, Жиззах) камтар, эл бўлиб кетадиган одам «простой человек»: **эдмъ эдам** (Тошкент).

эдмиёнэ одмиёна (Юқори Қашқадарё, Самарқанд) одми «скромный, неяркий, приличествующий пожилому возрасту»: мәнэ шү бизэйэ боп **эд-миёнэйкэн** (Юқори Қашқадарё).

эзғн озғн (Тошкент) // **эзық** озиқ (Шоханд) ориқ «тощий, худой»: жэ **эзғн** қой экэнку, сойғп бомэс Тошкент).

эзмьнчғ озминчғ (Қўқон) кўп «много».

эйа оя (Митон, Борлосқишлоқ) кафт «ладонь».

эйғ оёғ (Жанубий Тожикистон) коса «чаша».

эйғоғ ойғоғ (Жанубий Тожикистон) чақимчи «клеветник, доносчик»: бу **эйғоғ** эдам.

эйым ойим (Сайрам) фарқ «пробор (прически)»: чэ-чинни **эйымыны** ачвар.

эйқъз ойқиз (Андижон) қ. айғъз.

эймэ:тэп ойматоп (Юқори Қашқадарё) ойдин кеча «лунная ночь»: тэшқари сүттэг **эймэ-тэп** йэргэ ийнэ беса кор(и) нэди.

эқапка оқапка (Жанубий Тожикистон) сил «туберкулёз»: **эқапка** бўллин, муннэг йўталасан?

эқух оқух (Қарноб) чиллак (ўйин) «палочка, употребляемая при игре в чижик».

эқвэш оқвош (Тошкент) ипак қуртлари бошининг оқариши «процесс беления шелковичного червя»: **эқвэш** боптэ, эндэ олмийдэ.

эқйэғн оқёғн (Тошкент) ёмғирнинг ҳаддан ташқари кўп ва узоқ ёғиши «длительное продолжение дождя»: эббэ, **эқйэғн** болдъйу, тозейэм.

элэзэрэй олазарай (Тошкент) алангламоқ (кўзлари жавдирамоқ) «озираться, оглядываться»: болэнэ козлэрэ **элэзэрэй** боп ойъсэнъ қъдърэ (р)дэ.

элэмэзэн оламазон (Ўш) ўт (олов)нинг гуриллаб ёниши «гореть сильно (об огне)»: бър **элэмэзэн** қълъп от йақвэр.

элэтоғэнэг олатўғаног (Тошкент) зоол. (қушнинг бир тури) олатўғоноқ «жулан».

элэвкурэк оловкурак (Сойлиқ) ҳокандоз «совок для мусора и золы»: **элэвкурэкнъ** опке дъвэтгъм.

элвэль//елвэль олвали//елвали (Наманган, Уйчи, Чортоқ, Кайқи, Бекобод, Бодомкўл, Ахси) олча «вишня».

элвэққа олвоққа (Андижон) бақалоқ, (от, мол тўпидидаги ошиқ) «альчик у щиколотки коров и лошадей».

элъм олим (Андижон) насия «кредит, долг»: элэқаргадэ **элъмнъ** босън.

элимсэқ олимсоқ (Ахтам) харидор «покупатель»: бэр-сэм, **элимсэқ** йоқ, мевэсини сотэлмэй отирипти.

эличча оличча (Юқори Қашқадарё) тоғолча «алыча (род местной мелкой сливы, жёлтого цвета)».

эльш олиш (Фарғона, Андижон) қ. **эльш**.

эльшбэшъ//эльшвэшъ олишбоши//олишвоши (Андижон) қ. **эльшбашъ**.

эллэн оллон (Қарши) пес «ложная проказа».

элу-солу: олу-солу (Тошкент) қизга бериладиган қалин ҳақида фикр олишиш «переговоры с целью установления размера калыма»: бүгүн **элу-сэлуғъ** бовэтгъ.

элхърэт олхирот (Ўш) олхўридан каттароқ яшил тусли мева «слива гератская».

энархо//энархэр онархо//онархор (Шоханд, Найманча) анхор «глубокий большой арык, речка».

эңнымақ онгнимоқ (Қипчоқ) пойламоқ «наблюдать»: мерган эйувди онныса, эйув мергэнди **онныр** экан (Қоракисса).

эптэвэ оптова (Жанубий Тожикистон) обдаста «кувшин для умывания»: **эптэвэни** сувга тўллит.

эптэппэрэс оптоппарас (Қашқадарё) // **эфтэпэрэ** офтопара (Бухоро) кунгабоқар «подсолнечник»: биттэ бэркэш тэйини тухумликкэ элип қойдум, нэкилликкэ жойини тэпсэ болэйкэн **эптэппэрэсэм** (Қашқадарё).

эптэ:рэйэ оптороя (Қашқадарё) // **эфтэбтеға** офтобтеға (Самарқанд), **эфтобройэ** офтобрўя (Бухоро) кунгай (қуёшга қараган жой) «солнечный, обращенный к солнцу»: бэх **эптэ**: — **рэйэйкэн**, ошэқ(қа) қарэтип сүппэ қылдириң (Қашқадарё).

эпчэкэллик опчаколлик (Юқори Қашқадарё) // **обчэкэрлик** обчокорлик (Бухоро) боғдорчилик, поллизчилик «садоводство, бахчеводство»: бизэдди

жәйди халқы эпчәкәллик минә(н) шуғулләнәди, ә, мәнә бу чол халқы ләлмикәллық қыләди (Ю қ о р и Қ а ш қ а д а р ё).

эпчън опчин (Тошкент) кафан «саван»: койнәй къямъй **эпчъннъ** къягур.

эрәстә ораста (Тошкент) саранжом, безалган, чиройли «убранный, украшенный, красивый»: ұйлу-гъйәм жә **эрәстәйәкән.**

эрқалиң орқалиңг (Узган) камайиб кетмоқ «уменьшаться»: мәдикәр тәпибомийди, жә **эрқалиң** бопкетди.

эрук орук (Бухоро) кекирдак «отрыжка»: **эрук** бермә.

эску оску (Узган) қатик, сут осиб қўйиш учун қилинган бир неча катакли асбоб «кружок из прутьев, подвешенный на трех шнурах»: **эскуни** берин, қатик, сут йердә қәлди.

эстънча остинча (Бухоро) еңглик «нарукавник»: ноннъ танурдан **эстънча** бълан узуб әлдъ.

этәшим: этәшим **бо(л)моқ** оташим бұлмоқ (Қашқадарё) қизишмоқ, жаҳли чиқмоқ «горячиться, рассердиться, разозлиться»: әдәти шү, гәттә: бинн(и) дә(н) өшириб гәписсәйиз, **этәшим** боләде.

этишәк этишак (Юқори Қашқадарё) // **этәшәк** оташак (Бухоро) офтоб урмоқ (меваларнинг жумладан ўрикнинг (довуччаси) суви қочиби, чўтир-чўтир бўлиб қолиши «попорченный солнцем»: буйул зәддәлләди **этишәк** уруп кәтте (Юқори Қашқадарё).

офтоппәрәд офтоппарид (Самарқанд) намозгар «время перед заходом солнца».

эхәнжәмә оханжама (Тошкент) бирор ишни эзмалик билан тартибга солмоқ, бажармоқ «привести в порядок какое-то дело очень медленно»: нәмунчә **эхәнжәмәсгә** әмәсән.

эхыриләмр охириламр (Китоб) кейин, сўнг, ниҳоят «потом, после, наконец».

эхлайнан охлайнан (Жанубий Тожикистон) тез «быстро»: сен **эхлайнан** кел.

эхламақ//әлламақ: охламоқ//олламоқ (Шоханд) сакрамоқ, қатламоқ «прыгать»: эрхтан **эхлап** өткән бәйдъ қъзъ.

эхлък охлик (Уш) оқ тус, оқ ранг, «белый, белизна».

эхлък охлик (Уш) тўйларга олиб бориладиган газмол «ткань, приносимая женщинами на свадьбу в качестве подарка».

эхлуғ охлуғ (Юқори Қашқадарё) овқатда пишган думба ёғи «варенный в пище курдюк»; бәләсийә **охлух** соддърив отгийәнәкән биддә(н) йут(ув) йүвәргәммуш.

эхчой//әқчәй охчой//оқчой I (Андижон, Қўқон) кўкчой «зеленый чай»: шәткә, бәләдән **әқчәй** әпкелтгъзәймъ?

эхчәй//әқчәй охчой//оқчой II (Фарғона, Андижон, Жиззах) ширчой «кипяченое молоко с чаем, солью, сливочным маслом и черным перцем».

эчәмсумәләй очамсумалай (Тошкент) баҳорги совуқ натижасида тарновларда ва бўғотларда бўладиган калта, йўгон оқ сумалак «белые сосульки, образующиеся весной на желобах и выступах крыш»: мәнә мунъсь **эчәмсумәләй.**

эчәр очар (Тошкент) қуюқ шинни «варенье»: **очәр-дән** әлгәйлә.

эчәрвоқ очарвоқ I (Уш, Тошкент, Жиззах) озғин, «худой, тощий»: тыммәгәнъдән куннән кун **эчәрвәқ** боп кетйәптъ (Жиззах).

эчәрвәқ очарвәқ II (Тошкент, Уш, Жиззах) еб тўймас, мечкай «обжора, прожорливый»: кундузъ йуръб келәдәдә, кечқурун **эчәрвәғдәй** тәрмәшәдъ (Жиззах).

эчвәқа очвақа (Жиззах) // **эчвәққа** очвоққа (Юқори Қашқадарё) суқтой «завистливый, жадный (до чужой пищи)»: мънчә **эчвәқасән,** мунгәйәм бер ахър (Жиззах), бе укаңцәйәм, уннәққа **эчвәққа** бомә (Юқори Қашқадарё).

эшдәмгър ошдамгир (Тошкент) қозон тувоғи устидан ёпиладиган ёпқич «покрывало для закрытия над крышкой котла»: **эшдәмгъръ** қәйәдәйкән.

эшкөк ошкўк (Тошкент) овқатга солинадиган кўкат «зелень для пищи»: **эшкөк** боп турадъ дъп қойу: дъм.

эшлав ошлав (Сайрам) молларга овқат бериш учун ёғоч ёки темирдан ясалган идиш «посуда из дерева или железа для подачи фуража скоту».

эшәләл ошолол (Юқори Қашқадарё) // **әшәлол** ошалол (Жиззах) подачига бериладиган ҳақ

(ош ё нон) «хлеб или пища, получаемые пастухом за его труд»: оғър ьсытмә босә подэчини эшэлэлидән тиләб бәрәйчъйдләкь, қәсуи дәп (Ю қ о р и Қ а ш қ а д а р ё).

эштъ//э:штъ: **ошти** (Б у х о р о) ора очикъ, ярашиш «перемирье»: қар қълъп йурганлар эштъ болдълар.
эшхәт ошхат (Т о ш к е н т) түй, маъракаларга таклиф қилиб юборилган хабарнома «письменное приглашение на той (свадьбу)»: Нәрхожәтәдән **эшхәт** йуворъшъптъ.
эхвош охвош (У ш) оқ рӯмол ўраган қари хотин «старуха в белом платке»: узәштъгә бештәйлә **эхвәш** ләрдән әйтъптъ.
эхләмәқ оҳләмәқ (У ш) сакрамоқ «прыгнуть»: арығдан эхләп өттәм.

Б

бабан (Ж а н у б и й Х о р а з м) йирик «крупный, большой»: **бабан** адам, **бабан** хораз (У р г а н ч).
бабыр бобир I (Х о р а з м) бӯрсиққа ўхшаган ҳайвон «животное, похожее на барсука»: **бабырдың** сәмирипти (Х о н қ а).
бабыр бобир II (Х о р а з м) катта «большой»: **бабыр** ийт, бо.
бабыр бобир III (Х о р а з м) лапашанг, ландовур «растяпа, неповоротливый».
бав I (Қ а р н о қ) боғ «сад»: хатыннар ба:ғ дейди, эркәкләр **бав** дейди.
бав II (Қ и п ч о қ) I. боғ «сноп»: **бав** бавладым (Х ў ж а й л и), 2. боғ «завязка, повязка (веревка, шнурок, кушак и т. п.)»: пайтинкә **бавың** барма? (М а н ғ и т).
баварты боворти (Х о р а з м) қийма «фарш».
бавашийхи бовошийхи (Х о р а з м) мағзи қизил, ранги кӯкиш қовун «вид скороспелой дыни».
бавжама (Ш и м о л и й Х о р а з м) // **боғжъмә** (Қ о в ч и н) бӯхча «узелок, свёрток»: **бавжаманы** бавыны байлады қыз, йар-йар (Б е р у н и й).
бавыр бовир (Қ и п ч о қ, Қ а р н о қ) жигар «печень»: **бавыр** жийсәң, көзиң көргич болады (М а н ғ и т).
бағана I (Ш и м о л и й Х о р а з м) боя, ҳали «немного, раньше, недавно, только что»: әмәт **бағана** қалаға кетибийди (М а н ғ и т).

бағана II (Ш и м о л и й Х о р а з м, Қ о в ч и н) қоракӯл тери (кӯзи териси) «каракуль».
бағдаш (У р г а н ч, Х о н қ а, Ш о в о т) **бардаш** (Қ ў ш к ў п и р) чордана, чордана қуриб ўтирмоқ «садиться скрестив и поджав под себя ноги».
бағыртлақ боғиртлақ (Х о р а з м) чуррак (қумда яшайдиган ёввойи каптарга ўхшаш қуш) «чирок».
бад (У ғ и з) шу онда «тут же, сразу»: ҳәрдән, **бадыма** шә:рдә гөриң (Т ў р т к ў л).
бадлы бодли (Ж а н у б и й Х о р а з м) тез, чаққон «быстрый, ловкий»: **бадлы** йүйир, кәпәрәттән бир түтә нах әпкә (У р г а н ч).
бадбурут (Б у х о р о) катта (беўшов мўйловли киши) «усатый (человек с некрасивыми усами)».
бадгуй (Б у х о р о) тили заҳар «очень едкий на язык»: **бадгуй** кампър.
бадйа (Х о р а з м) товоқ, чуқур сопол товоқ «большая, глубокая глиняная чашка»: бир **бадйа** бәрәк, ортасында чәрәк (Х о н қ а).
бадъмәл бадимол (Б у х о р о) сержаҳл «крайне злой», злюка»: у **бадъмәл** эдам.
бады боди (Ж ў ш) гапдон «красноречивый».
бажыман божимон I (Х о р а з м) тўқай қоровули «лесной объездчик».
бажыман бажиман II (Х о р а з м) тар. Хива хонлигида солиқ йиғувчи бек «чиновник таможенного ведомства в бывшем хивинском ханстве».
базаллық базаллиқ (Ҳ а з о р а с п) бозор куни қилинадиган харажат «продукты, купленные в воскресенье» бүгин **базаллықы** еррақ әпкәлдим.
базарба (Б у х о р о) кучли «сильный, мощный»: Сәбър **базарба** йьгьт.
байымжан байимжан (Т ў р т к ў л, С о р и б е й) бақлажон «бақлажан»: шивит минән **байымжанны** баҳарача чықарсаң, пай пул воләдав (С о р и б е й).
балы бали (Л а қ а й) зоол. бойўғли «сыч».
байпън байпин (Қ а р ш и) лӯкидон «дверная задвижка».
бакавул (Б у х о р о) пазанда «повар».
бақай (У р г а н ч, Х и в а, Қ ў ш к ў п и р) а н а т. 1. поча, ҳайвон почаси «нижняя часть ноги животного»: палван йаманәкән, **бақайыма** дәпти (Х о н қ а). 2. (Ш и м о л и й Х о р а з м) тўпиқ «щиколотка»: күрәшгәндә **бақайым** чығыбәди, ҳәли аврыйды (Х ў

жайли). 3. (Қарноқ) суяк, болдир суяги, «кость, малая берцовая кость».

бақалақ I (Хоразм) 1. тегирмон тошининг марказидаги дон оладиган тешик «отверстие в мельничном жёрнове для насыпания зерна»: хараза қараб дур, **бақалақы** ачылып қалмасын (Ургенч). 2. бақа «валик, на котором вращается верхний мельничный жёрнов».

бақалоқ II. (Қорамурт) пакана, бүйи паст (дарахт, одам) «низкорослый, карлик, карликовый».

бақам (Уш) // **бәқәмт** бақамти (Тошкент) // **бақамт** бақамти (Қўқон) юзма-юз «лицом к лицу»: рэйъс ъкковъмъзъзъ **бәқәмт** қълдъ (Тошкент).

бақан I (Манғит, Гурлан, Янгибозор, Қирқ) 1. хода «шест, жердь»: бағға барсам **бақаным** бар қолымда, сувға барсам **чықаным** бар йолымда (Манғит). 2. устун «столб»: 3. тиргак, тиргович «подпорка, опора»: шаптальға **бақан** қойыби:дик, **бақаны** минән сынып кетти (Янгибозор).

бақан II (Самарқанд, Қипчоқ) этн. тұсиқ (уйланиш тўйида келиннинг йўлини тұсиш учун тутиладиган арқон) «искусственная преграда перед невестой (на свадьбе)».

бақар (Шимолий ўзбек шевалари) арх. сугир (йили) «корова (второй год двенадцатилетнего животного цикла)»: маны туғулган йилим (мучалым) **бақар**.

бақыр бақир I (Қорамурт, Қарноқ, Иқон) // **бақыр**, пақыр (Бухоро) челақ «ведро»: ъккъ **бақыр** сү: кетър (Бухоро).

бақыр бақир II (Шимолий Хоразм) чақа (пул) «мелкая медная монета»: пул алмашқанда:м тәнгә — **бақыр** пул алмашмый қалды (Беруний).

бақырақ (Қарноқ) хурмача «горшочек для сквашивания молока, крынка».

бақы баққи (Хоразм) боқилган семиз от «откормленная, упитанная лошадь».

бақча (Хоразм) тамаки «табак»: базарға барсаңыз **бақча** кетириң (Беруний).

балакэй болакай (Шимолий Хоразм) кичик «маленький»: кәмзордың **балакэйиннән** барма (Беруний).

балар (Хоразм) // **бәләр бәләр** (Бухоро, Қарши) **бәләл** болол (Юқори Қашқадарё) тұсин «бревно, поперечная балка (потолочная)»: жайла беш-алты **балар** йетмийн дурыпты, кәлхас пул-сул вәрсә, **балар** алажақ әдим (Хива); беш, йетгъ **бәләрл** әйлар (Бухоро), йәтти **бәләрлиг** әй (Қашқадарё).

бардақ I (Хива) даста «ручка, рукоятка»: зәйәрдән аған тунчә, **балдақы** қызыл гунча.

балдақ II (Хазорасп) банд «черенок»: алманы **балдақы**, қовунны **балдақы**.

балдақ III (Хоразм) қалқа (зирақ) «кольцо».

балдақ IV (Сайрам) құлтиқтаёқ «костыль».

балықы балиқи (Хоразм) кўкиш-оқ рангли өзги қовун «сорт скороспелой дыни».

банәхс банохос (Бухоро) тұсатдан, бехосдан «вдруг, внезапно».

банәт банот (Қирқ) бахмал «бархат».

бандак (Бухоро) тұғноғич «булавка, приколка»: **бандак** и:на.

бап-баплар (Сайрам) азиз, улуғ, полвон «уважаемый, великий, богатый».

барак (Бухоро) // **бәрәк** барак (Жанубий Хоразм) // **бөрәк бұрак** (Шимолий Хоразм) чучвара «пельмени».

баракгърак баракгирақ (Самарқанд) човли «шумовка, плетёная из прутьев».

барамалтақ (Сайрам) кўрсаткич бармоқ «указательный палец».

барқулла (Жўш) бутунлай, тамомила «целиком, полностью».

барлама (Манғит) 1. йўқлама «проверка, переключка». 2. синф журнали «классный журнал».

барламақ (Жанубий Хоразм) 1. йўқлама, хабар олмоқ «проводывать, навещать»: бар, үкәни **барлабгә** (Хазорасп), нәссә — қараланы **барлапқой** (Хонқа). 2. изламоқ, қидирмоқ «искать, разыскивать»: дайың сәни **барлаб** йүрвәди (Урганч).

баррача (Бухоро) қўзи, қўзичоқ «ягненок, барашек».

бархә барха (Сайрам) борган сари «все более»: **бархә** иш қъзъдъ.

басабас I. (Қипчоқ) // бэсэбэс босабос (Қашқадарё) ур-йикит «погром»: жүнэвит басабас қығанда бизэр кичкэнтэй бала эдик (Манғит). 2. тиклинч, туполон «толкотня»: мэгэзинни ичи шунноғам бэсэбэски, йэқинийэ йолэб бомэйде (Қашқадарё).

батбат (Манғит, Гурлан) калтакесакнинг бир тури «вид ящерицы»: батбат десэн қумға батып кетэтуғын кэсэрткэ-ғо (Манғит).

батыл ботил (Гурлан, Манғит, Ҳазорасп) яроқсиз қолга келиб, ишлатилмай қолган ариқ, зовур «вышедший из строя, недействующий, заброшенный арык»: йап батыл воп йатыпты (Гурлан).

батқалдақ (Сайрам) сув ташийдиган жұмаксиз сопол идиш «глиняная посуда для воды (без носика)».

батламақ (Қашқадарё) ботирмоқ, ботириб олмоқ «погружать (в воду, жидкость и т. п.)»: сувға батла, толсын чэйнэк.

батман//батпан (Қипчоқ, Уғиз) // бэтмэн ботмон (Қарлуқ) тар. 1. ҳар ерда турли хил бўлган энг йирик оғирлик ўлчови «мера веса, колебавшаяся в разных местах Узбекистана от 2 до 16 пудов»: жарым батман бизэрдэ жигирмэ кийло (Қўнғирот). 2. ер ўлчови «мера земельной площади».

бафурсат//бапурсат (Бухоро) бафуржа «непеша, не торопясь»: бафурсат бэрамъзда.

бахшъ бахши (Андижон) кўчириқчи, табиб «лекарь, заклинатель».

башбақай (Қўшкўпир) каллапоча «голова и ноги зарезанного животного»: башбақайдың гөши дым мазалы болады.

башлық бошлиқ I (Шимолий Хоразм) 1. колхоз ранси «председатель колхоза»: башлық келэр ат устиндэ қаңқайип (Беруний). 2. корхона бошлиғи «руководитель предприятия».

башлық бошлиқ II (Хоразм) пошна (этик пошнаси) «каблук (каблук сапога)»: етигицниң башлығы кетипти, таза башлық салдыр (Беруний).

башэвламақ (Фарбий Фарғона) боғламоқ «завязать»: малды башэвла.

ба:(ғ)рамақ (Қўқон) маърамоқ «мычать»: ба:(ғ)рамэй қойдъ, пьчэ пэйэ сепқойдъм.

ба:т (Бухоро) кейин, сўнгра «после, потом»: кьнэга ба:т бэрамъз.

бэхэв бахав (Қашқадарё) бахтли «счастливый, удачливый»: чэқэлэқ қыз бссэ, бэхэв бэсүн дэв, эммэси иштэнчэ тикиб бэрэде.

бэдэсэримэн бадасариман (Юқори Қашқадарё) мен оламдан ўтгандан кейин... «после моей смерти»: мэн тири:мэн ҳижжэйгэ бэммэйсэн, бэдэссэримэн нимэ қысэң озин билэсэн.

бэдгэп бадгап (Юқори Қашқадарё) оғзига кучи етмайдиган (одам) «несдержанный на язык»: уни ушэ бэдгэвлиги бошийэ йэтте.

бэдгэ: бэдгэ урмақ бадга урмоқ (Қашқадарё) безмоқ, кўнглига тегмоқ «терять охоту, чувствовать отвращение»: бирхэл нэссэни ҳэдэйим йэйвуссэйэм элэм(ни) бэдийэ урэде.

бэди бади (Жўш) иштаҳа «аппетит».

бэдик бадик I (Қорамурт) дудуқ, тиличучук «заика, заикающийся».

бэдик бадик II (Қарноқ) этн. алас (касалии ўртага олиб, ашула айтиб даволаш) «вид знахарства».

бэдлэнмэк бадланмақ (Ҳазорасп) жұмраймоқ «хмуриться, смотреть исподлобья»: маңа бэдлэнип қарийвэрмэ.

бэдрөй бадрүй (Жанубий Хоразм) хунук, бадбашара «некрасивый, уродливый (по внешнему виду)».

бэй бай I (Тошкент) // бэк бак (Андижон, Қўқон) барг «лист, листья»: гьлэссъ бэйъ (Тошкент); терэ:нь бэкъ тушъпть (Андижон); бэк кесэдъ (Қўқон).

бэй бай II (Уйчи) бу ер «здесь».

бэй бай III (Тошкент) дастлабки савдо «почин»: бэй эштъм.

бэкрэ бакра (Хоразм) бакра балиғи, осётр балиғи «осётр».

бэқ//бэх бақ, бах (Қашқадарё) бу ёқ «этот»: бэх минэн тэнишип қойиң; бэқ қэллэллами бугум, бэмэсэ.

бэқа бақа I (Юқори Қашқадарё) пакана «карлик».

бэқэ бақа II (Юқори Қашқадарё, Қарши) бу ёғи,

бу ёққа «с такого-то момента, времени, сюда, в эту сторону»: ушә дорини ичкәнидәм **бәқә** биннәве.

бәқәжәлбирәк бақажалбирәк (Ахтам) кўзиқулоқ «щавель».

бәлләғ баллоғ (Юқори Қашқадарё, Қарши) қулоқ (челак, қозон... қулоғи) «ушко»: пәқидди дәстәси **бәлләғидән** чигип кәтипте.

бәлғуштәк балғуштак (Юқори Қашқадарё) беланчак «зыбка, люлька»: бу, шу **бәлғушәккә** ухләв оргәнән, ҳичким кормәй қәлипидә, **бәлғуштә:дән** иқилип кәтипти.

бәллә балле I (Бухоро, Қоракўл) агар «если»: бәллә кетмәгәндә қрун-прун йеп йәтәйтик (Бухоро).

бәллә балле II (Қоракўл) аниқ «точный»: чихолы нәрхиниң баллеси йоқ.

бәллә балле III (Қоракўл) бошқа «другой, иной»: йигити бәллә гәпи болмийдә.

бәллә балле IV (Қоракўл) жуда ҳам «очень даже»: йәр сү:дан бәллә тойсынмы?

бәлли балли (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп)
1. белгили, маълум «известный, определённый»: қарындашники қараңыда бәлли (Урганч); бол(а)жак бала буруннан бәлли (Ҳазорасп).
2. аниқ «точный, достоверный»: бәллисини билмәсәң уллы шә:рдән нишәтип тапасан вуны (Урганч).

бәндәм бандом (Тошкент) молларнинг бурун оқиш касаллиги «насморк у животных» **бәндоммъ** дэвсә сову:де.

бәндирай бандиря (Жанубий Хоразм) чоррақа «развилка»: бу йер дәрт йолны **бәндирайси** әди (Янгиариқ).

бәннә банна (Қарши) қалин (келин учун қилинадиган кийим-кечаклар) «калым (комплект одежды для невесты)».

бәнт бант (Жўш) тўғон «плотина, запруда».

бәңци бангги (Қашқадарё) сочини узун ўстирган киши, сочи — соқоли ўсиб кетган киши «обросший человек»: иби, **бәңци** болуп кәтипсәңку, бәләм сәч-кинәйни әлдиссәң бомәйми.

бәрәң баранг (Олмос) картошка «картофель»: ә:мәт:

әрәп **бәрәң** мьнәм қоғуннан тәпадъгәнънъ тапъ-волдъ.

бәрә:р//борвәр (Қашқадарё) баробар «равный, одинаковый»: тәм **бәрә:р** болуп чигип кәтәйдә.

бәрәл барол (Тошкент) бирор ишнинг ўнгидан келиши, омад, бахт «удача, успех, счастье»: ишънъ **бәрәвънъ** берсән.

бәрдь барди I (Тошкент) бот. тоқлар устига ёпиладиган қиёқ «осока»: **бардь** оръп келәвүзә.

бәрдь барди II (Тошкент) барда «отбросы винокурения и пивоварения в виде гущи»: мөлгә **бардь** йәхшъйәкәндә.

баръ бари (Андижон) ўрганган, кўникиб қолган «привыкший».

бәркәш баркаш (Фарбий Фарғона) ош сузадиган тсьоқ «блюдо (для плова)».

бәрпә барпе//**барфъ** (Юқори Қашқадарё, Самарқанд) қор хат «письмо по случаю первого снега»: рәйистикийә **бәрпә** тәйловдик, ҳәлийәм зийәпәтти қилиб бәмәйдилә (Юқори Қашқадарё).

бәсәлләмәк басалламак (Наманган) 1. тамомламоқ «заканчивать, завершать». 2. йўқ қилмоқ «ликвидировать, уничтожать».

бәстәк бастак (Хоразм) филдирак гупчагининг тешиги «отверстие ступицы (арбы, телеги и т. д.)».

бәттәл баттол (Ҳазорасп) фаҳм-фаросатсиз одам «бестолковый, тупой»: бир **бәттәл** адам әкәнсәнку.

бәхәвәр//бәхәвәр бахавор//бахавар (Жиззах, Қашқадарё) әҳтиёт «осторожность»: **бәхәвәр** бо, тәғън йьқъльп кетмә (Жиззах).

бәхтәштәвәккәл бахташтаваккал (Қашқадарё, Тошкент) таваккал «авось, рисковать»: мәнәм бу йўл **бәхтәштәвәккәл** қылив оқушкә бәссәмми дәйом-мән (Шаҳрисабз).

бәхшәннә бахшанна (Қашқадарё) этн. бешик керти «помолвка малолетних детей еще с колыбели»: хуррәмни онәси мәни **бәхшәннәмиди** (Шаҳрисабз).

бә:лэвәт баловат (Юқори Қашқадарё) ҳузур-ҳаловатли, бемалол «приятный, доставляющий удовольствие, спокойный»: эттәмнәм **бә:ловәт** оттурип чойәм ичәммаде.

бэ:ннэве (Ю қори Қашқадарё) яхши ҳамки, ҳар ҳолда «хорошо, что, во всяком случае»: бэ:ннэви туссунжон гэтгэг-гүттэ: билийкан оричэни, бомэса, гэле кэмпир нимэ қыләйдук.

бэ бо (Бухоро, Қашқадарё) тагин, яна «ещё опять, снова»: хумэр бэ коруп қосун бо (Қашқадарё), бэ келдъ (Бухоро).

бэббайэгъ боббояги (Жиззах) аввалги, илгариги «прежний, предыдущий, недавний».

бэбър бобир (Водил) тез гапирадиган одам «быстро говорящий человек».

бэдбарак бодбарак (Бухоро) варрак «бумажный змей».

бэдбезек бодбезак (Бухоро) елпиғич «веер, опахало».

бэди боди (Қашқадарё//бады боди (Жўш) 1. та-каббур, димоғдор «гордый, высокомерный»: озләри бир бэдичэки, оғыз минэн хэмме ишти битирип қойәллә. бэргә бодилик кэтмәйде. 2. кўп гапирувчи киши «говорун».

бэдхэво бадхаво (Қашқадарё) об-хаво «погода»: шу бод-хэвosi йәхшийкән-дә, мәңн йохте.

бэжън божин (Тошкент) кабутарлар тумшуғи устидан ва боши ортидан қайрилиб ўсиб чиққан пат «чубы у голубей»: божънъ чъройлъйәкән.

бэз боз (Наманган) кесаки, эшик кесакиси «коробка, дверная коробка».

бэзэ боза (Қашқадарё) буён, бери «с такого-то момента, времени»: нэччи куннэм бозэ бэрэмэм-бэрэмән дэв әккәл қъләмән-у, ҳич қол тэ:мәйде, сәвил.

бэзъ бози (Тошкент) иморатнинг қийшиқ синчи «кривой деревянный остов здания»: бозъгә инчикә йәгә чәм бовурәдъ.

бозълләмәқ бозилламоқ (Тошкент) танча оловининг ланғиллаб чўғ бўлиб туриши «тлеющие угли, жар огня сандала»: тәнчэгә ъсынъво, бозълләп туръптъ.

бэйәқъш бояқиш (Тошкент) шўрлик, бечора «бедняга, бедняжка»: бойәқъш ҳәртўгул қутълъптъ.

бэйъмжон бойимжон (Бухоро) бақлажон «баклажан»: бойъмжон кабәп.

бэқъ боқи (Фарғона) кейинги, сўнгги «последний, крайний».

бэлғундэр болғундор (Қашқадарё) тахмон «большая ниша в стене для складывания домашних ве-

щей»: эkki болғундэр толә йәң(ни) корпәси бэ-рәкән.

бэлич болич (Жанубий Тожикистон) ёстиқ «подушка»: бэличти бэшга қўйадила.

болъш//бәлъш болиш//балиш (Уйчи, Фарғона, Қўқон, Андижон) ёстиқ «подушка»: лола бәлъш.

бэл(у) пәр болупар (Қашқадарё) мулк, қўр-қут «богатство, накопленное добро»: жора кириб бэ-чәрәни бол(у)пәрини токте.

бэмқуш бомқуш (Қарноб) зоол. бойўғли «сыч».

бэрвэн борвон (Қовчин) баробар «равный, одинаковый»: йолдәшәм мем минәм бэрвон босә кәрәг.

бэркаш боркаш (Бухоро) куёв томонидан келин уйига патнисларда (музикачилар билан) юбориладиган совғалар «подарки жениха невесте в сопровождении музыкантов».

бэсқич босқич (Қашқадарё) сиёҳшимгич «промокашка»: дэвәлләдди ким булгатте... бэсқич минән қурутийлә (Қашқадарё).

бэсқъ бэсқи (Тошкент) йўтал, кўкйўтал «кашель, коклюш»: хърьлләп йотәлсә бэсқъ дъйвуз.

бэссәре боссәре (Қашқадарё) бош томон (ўринда ётганда) «в стороне головы»: муннәҳ козүмни эчип қарәсәм, бэссәримнә бир киши тимтик турүпто.

бэт бот (Тошкент, Фориш) тез «быстрый, скорый».

бэтин ботин (Қашқадарё) кар, гаранг «глухой»: қулағиң шүнчәйәм бэтимме, ҳә дәмәйсән.

бэшлық бошлиқ (Зомин) юган «узда, уздечка».

бэшмәккә бошмакка (Андижон) сўта «початок кукурузы»: бэшмәкәсьнъ қайръввәлдъм.

бэ: (Қашқадарё) уста, устакор «мастер, знаток».

бэ:вәнчә бовонча (Қашқадарё) нишона «первые плоды саженца»; үзүмимиз әктийнә бэ:вәнчә қыл-ле бүйүл.

бәбилчәк бәбилчак (Уйчи) оёқнинг юзи «подъём ноги».

бевәрий беварий (Урганч, Хива, Хонқа) мабодо, борди-ю «а если, в случае, а если вдруг»: бевәрий, мән гәмәсәм, ешәкни далаға апар (Урганч).

бегәнмәк беганмак (Шовот, Тошовуз) севинмоқ, хурсанд бўлмоқ «радоваться»: шериппай гәлип, бегәнип қалдыңызмы? (Шовот)?

бедәвләт бедавлат I (Хоразм, Қашқадарё) камбағал, фақир, бечора «бедняк, несчастный, неудач-

ливый»; бэдовлэтни дийәни үстиндә ит қапыпты (Ургенч).

бэдәвләт бедавлат II (Хоразм, Қашқадарё) бефаҳм, фаросатсиз «несообразительный, бестолковый, тупой».

бэдәвләт бедавлат III (Хоразм) Хоразм аравасининг олд қисмида аравакаш ўтирадиган жой «место в хорезмский арбе, на котором сидит арбакеш».

бедъл бедил (Бухоро) кўнгли совиган, кўнгли қолган «разлюбившийся».

бежәриксиз бежариксиз (Урганч, Хива) лапашанг «растяпа, неповоротливый»: сәнидийн бежәриксиз боламы? (Урганч).

безов (Фарбий Фарғона) бузоқ «теленок».

бекорәнки бекоранги (Қоракисса) бекорчи «бездельник».

беләңъ беланги (Қовчин) бели майиб «калека, инвалид».

белқәрс//белқәс//белләв белқарс//белқас//беллов (Қашқадарё) белбоғ «кушак, пояс в виде платка»: бирәве белқарсини йешип йөзди:дә хәлиги йәримтә пәтир нонини қойнидән чьқәрәп әртәгә қойде (Китоб).

белли (Беруний) тамға «клеймо, метка»: малды таныман, сап қойған беллим бар.

белорақ (Иқон) чалғи (узун сопли катта ўроқ) «коса».

белсәнди белсанди (Сайрам) фаол, актив «активист».

бемә:н беман (Тўрткўл) жуда кўп «очень много»: пахта бемә:н көп болады.

берги (Шимолый Хоразм) қарз «долг»: маңа бергиси бардағын, алғыси йоқ (Беруний).

берж (Тошкент) ер, нон ва шу кабиларнинг қаттиқ бўлиб қолған қисми «прессованная часть земли, лепешки и т. д.»: берж ноннъ йебомъйдъ.

бертмәқ бертмоқ (Наманган, Фарғона, Олмос, Тошқўрғон, Қаркидон) шикасланмоқ, лат емоқ «повредиться, ушибаться»: Жорәвойнъ бель бертъп қәптъ (Наманган).

бесар (Жанубий Тожикистон) шўх «шаловливый, задорный»: боләң сар бесар-да.

бет (Манғит, Гурлан, Қашқадарё) томон, тараф «сторона, направление, край»: үй беткә баратырсама? (Манғит).

бетәштъ бетошти (Фарбий Фарғона) этп. юз очди «знакомство невесты на следующий день свадьбы с родственниками жениха».

беткәй беткай (Фориш, Қўқон) кунгай «солнечный, обращённый к солнцу».

бешли (Қарноқ) беш яшар туя «пятилетний верблюд».

бешлик (Уйчи) паншаха «пятипалые вилы».

беҳ (Қашқадарё) афзал, яхши, дуруст «лучше, предпочтительнее, хорошо»: уннәққа қаринюштәм мин мәттә бәшбәгәнә беҳ

беҳырақ беҳироқ (Шеробод) **беҳрәғ//беҳрәғ** беҳрәғ//беҳроғ (Водил) яхшироқ «хорошо, лучше»: вәлип кхткән арслоннән, тыры қаған чычқон **бәҳырақ**.

бе:шаха (Қарноқ) айри, паншаха «вилы (с пятью длинными зубами)».

бәбруғ//бебуры (Қашқадарё) лапашанг «растяпа, неповоротливый»: кәттәләри йәхшикүйә, кичкинәси тозә **бәбруғәкән**.

бәлчә белча (Қарноқ) тўқим (туя ўрқачини эзмаслик учун солинадиган қалин кигиз) «потник для верблюда».

бәмән беман I (Юқори Қашқадарё) менсиз «без меня»: **бәмән** чой ичмәйди әқалле.

бәмән беман II (Юқори Қашқадарё) кўп, мўлкўл «много, обильно»: ҳозир ҳәммә нәссә **бәмән**, нимә дәсәйис тәпиләде.

бәр (Қашқадарё) бу ер «это место»: **бәр** бомәсә эр боләр.

биддуркун (Юқори Қашқадарё) бир пайтлар, бир неча вақт «когда-то, некоторое время»: **биддуркун** духтулләгәйәм қаннәв йүрү:де; **биддуркун** әкәсини оннийә мәгәзиннә ишләв йудде.

бижәнә бижана (Гурлан, Янгибозор) 1. данак «косточка»: эриктиң **бижәнә**си минен йевәрмә, тамағынды тешәди (Гурлан). 2. мағиз «миндаль».

биз//бийз (Иқон) бигиз «шило».

бийәлләмәк биәлламак (Хива) тарбияламоқ, ўстирмоқ «воспитывать, растить».

бийдә бийда (Қорамурт) бурундуқ, буйда (ҳайвон бурнидан ўтказилган арқон) «шнур, продёргиваемый через нос животного».

бийжәк бийжак (Иқон) биттагина «един-единственный»: **бийжәк** балам чүшти герман тузариға.

бийламэк бийламак (Иқон) эгалик қилмоқ «владеть, хозяйничать»: йаман өйни қонақ **бийләйди**.

бийпэрэ бийпара (Юқори Қашқадарё) этн. қоқимчи «знахарь, «лечивший заклинаниями и постукиваниями».

бийтлэс бийтлас (Хоразм) битлиқи «вшивый».

бийчэмэ бийчама (Беруний) жуда зўр «очень сильный»: **бийчэмэ** ешэгэкән, ал вонда алдым.

бийхэлпэ бийхалпа этн. (Юқори Қашқадарё) отин «женщина, читавшая молитвы, траурные стихи по случаю чьей-либо смерти».

бин (Юқори Қашқадарё) бурун «нос»: **бинниң** қуссун бэлэм, эққани оққан.

биннипис (Юқори Қашқадарё) мишиқ «сопля, сопли»: тунэвуңнинэ **бинниписи** эқив йурәйде, мәнэ энни кәттэ игит болуп қәлипти бүйәм.

биңнэк//биңнэй бингнгак//бингнгай (Қашқадарё) кичик ари, кўк ари «маленькая оса»: узүм узә:ту:дум **биңнэк** тәләде.

бирәвух биравух (Юқори Қашқадарё) бир пайтлар «когда-то»: **бирәвух** поштәгәйәм ишловди, ушәмә?

бирәлэс биралас (Юқори Қашқадарё) бир пас, андак, бир лаҳза «мгновение»: шу бугун эттәмәм **бирәлэс** кору:дум.

бирәсә//биресә бираса//биреса (Шимолий Хоразм) дам-дам, ахән-ахән, гоҳ-гоҳ «иногда, по временам»: **биресә** йамыр йавады, **биресә** қар (Бийбозор).

бирләмэк бирламак (Хоразм) яганаламоқ «прореживать»: пахта чыққаннан кейин воны бирләп чығув кәрәк (Манғит).

бистар (Бухоро) келин-куёв учун махсус тикилган шойи кўрпа «шёлковое ватное одеяло, сшитое специально для новобрачных».

биттэ битта (Қашқадарё) кўч. м. ҳеч, сира, мутлақо «совсем, совершенно, абсолютно»: шунчә топлән болупту **биттэ** билмәймән.

битмәғ битмоғ (Жанубий Тожикистон) ёзмоқ «писать»: мен хат **биттим** (Қорлуқ).

биттәзи биттази (Юқори Қашқадарё) бир нав «так себе, кое-как, сносно»: **биттәзи** эх-бәхләйә йуротком болуп қолувде, бүгүлләдән гәттә: биттәзи.

биччоғ биччоғ I (Юқори Қашқадарё) бурчоқ «горошина»: қишлә бәссәм пәқат шоттәккинә **биччоғ** йәйчийдим.

биччоғ биччоғ II (Қарши) бир чоғ, бир маҳал «в одно время, вдруг»: **биччоқ** қарасам йәнъмнә оттурьптә.

би:шәк бишак (Юқори Қашқадарё) баргак «серёжка из соцветия тала или ивы, привешиваемая к волосам, венюк из того же соцветия, надеваемый на голову»: тәлләйәм **би:шәк** болуп қолупто.

бйәлей биялей (Андижон) қўлқоп «перчатка».

бькьр бикир I (Қўқон) маҳкам, мустақкам (иморат) «крепкий, прочный (о зданиях, постройке)»: мунь тьмөрәтә **бькьр**.

бькьр бикир II (Қўқон) бадавлат, тўқ «состоятельный»: бу әдәм озьгә **бькьр**.

бьнжьк бинжик (Бухоро) пинж «бок».

бьннәмэ биннама (Тошкент) бир нарса «что-нибудь»: берь ке, **бьннәмэ** берәмән.

бьрвәрәңкьсьгә бирварангкисига (Қўқон) бирворакайига «сразу, разом». **бьрвәрәңкьсьгә** мошьнәнә бәшләп келдә.

бьржақ биржақ I (Қарноб) бироқ, лекин «но, однако, зато, тем не менее».

бьржақ биржақ II (Қарноқ) биттагина «един-единственный».

бьрнжәба биринжоба (Бухоро) мастава (кўпроқ гурч солинган шўрва «рисовый суп с мясом».

бьрьштә биришта (Уш, Андижон) ҳар вақт «всегда, все время».

бьрийн//бьйрон бирён//бийрон (Бухоро) қовурилган «жареный, поджаренный»: нахут(ь) **бьрийн** (Бухоро).

бьхтй бихтий (Жиззах) яширин «тайный, секретный».

бьччә бичча (Фориш) пича «немного, немножко»: кә бьччә гәпләшәнә.

бьқсық биқсиқ (Қорамурт) биқсимоқ «дымить».

быртлас биртлас (Ҳазорасп) сермуйлов «усатый».

бычқы бичқи (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) қўл арра «ручная пила».

боғат бўғат (Андижон)//боғәт бўғот (Фарғона) 1. қулоқ (ариқнинг қулоғи, бўғиладиган жойи) «место перекрытия арыка». 2. ариқнинг асосий канал-

дан ажралган жойи «место ответвления арыка от основного канала».

боғьқ бұғиқ (С айрам) боғлағиқ «приспособление для завязывания (чего-л.)».

боғырдақ бұғырдақ (Шовот) бошоқ.

божа бұжа (Бойсун) арча барги «листья можжевельника».

божама бұжама (Уш) хуснбузар «угорь, прыщ (на лице)».

бозә бұза (Қуvasой) эчки «коза».

бозлақ (Туркистон) зоол. сұфитұрғай «жаворонок».

бойһнтәвләмәқ буйинтовламоқ (Тошкент) иш ёқмаслик, бирор ишни бажаришдан бош тортишлик «уклоняться (от выполнения чего-л.)»: бһнһрәсә дьсән **бойһнтәвлъйдь**, турәдь.

бойрәнәх буйронах (Юқори Қашқадарё) буйра чўп «обломок камышинки из циновки»: хич бомәсә йәһни бойрә нәһни суғуруп, шоғдәр қыләйчидук.

боқәләмәтовуқ бұқалама товуқ (Уйчи) курка «индюк».

болә бұла (Андижон) бұлиқ, тұла, семизгина «крупный, рослый».

боламық бұломиқ (Қорамурт, Қорабулоқ) лойқа «муть, ил».

болжай бұлжой (Қарноқ) мұлжал, тахмин «намётка, предположение».

больштырмәқ бұлиштырмоқ (Андижон) унаштырмоқ «сватать».

бом бұм (Бухоро, Юқори, Қашқадарё) жим, индамасдан ўтырмоқ «сидеть молча, не разговаривая»: әхтән у гәпирәпто, бәхтәм бугәпирәпто, шу, **бом**-дә, нәтәғи чигмәйде (Шаҳрисабз).

борбәй бұрбай (Қўрама) // **борвәй** бұрвай (Жиззах) // **бөрбәй** бұрбой (Митон) тақим «место сгиба ноги у колена»: улақ чәвғанда **борбәйға** қысаты.

борвәй бұрвай (Қашқадарё) анат. болдир «голень, икра (ноги)» **борвәйимдәк** кәләддә мән корган илән, е:жудо йоғән (Шаҳрисабз).

боруқ бұруқ (Андижон) жўхориюя «стебель кукурузы»: беръшһн **боруқ** хәйдешһн сәттә қоруқ.

бесәрлҕк бесарлик (Андижон) итоатсизлик «неповиновение, непослушание».

ботәнә бұтана (Тошкент) // **ботана** бұтана (Жўш) лойқа «муть, ил»: сүв **ботәнә** боп кетһпть (Тошкент).

боччи бұччи (Жалолобод) бот. кўзиқулоқ «щавель».

бошлай бұшлай (Урганч, Хива, Хонқа) текин «бесплатный»: бу китапны саңа бошлай бәрәмән (Урганч).

бо:риқмәғ бұриқмоқ I (Қашқадарё) димиқмоқ «заться»: ков үстини хорәмә **бо:риқип** қомәсүн тәғи, хәво иссиғ.

бо:риқмоғ бұриқмоқ II (Қашқадарё) буруқсамоқ «чадить, дымить»: қарәсәм әйвәһнәм **бо:риқиб** дут чығып кәтәпто.

бөбәк бұбак (Қипчоқ) жимжилоқ «мизинец».

бөгәм бұгам (Қорамурт) йўғон ичак «толстая кишка».

бөгәмәк бұгамак I (Сайрам, Қарноқ) 1. бұғмоқ (сүвга нисбатан) «запруживать, перекрывать (воду)».

бөгәмәк бұгамак II (Сайрам, Қирқ) тугмоқ (чучвара тугмоқ) «лепить».

бөгәт бұгат (Гурлан, Манғит, Янгибозор, Хазорасп) // **бөвәт** бұват (Хива, Хонқа) // **бүвәт** (Урганч, Шовот). 1. тўғон, тўсиқ «платина, запруда»: сачлары бар сәвәттиһн, йә:па басқан **бүвәттиһн** (Шовот). 2. марза (Қорамурт) «межа, боразда».

бөджәк // **бүжәк** бужак (Хазорасп) калтакесакнинг бир тури «разновидности ящерицы» девалда **бүжак** гәрдим.

бөрәк бұрак (Фориш, Қарноқ) анат. буйрак «почка, почки».

бөй буй (Фориш) зоол. қорақурт «каракурт».

бөкчимәк бұкчимак (Хоразм) сакрамоқ, «прыгать, скакать, подпрыгивать»: атыңны бөкчитиб йүризмә (Хива).

бөләймақ бұлаймоқ (Сайрам) анграймоқ «удивленно или растерянно смотреть».

бөлик бұлик (Беруний) томорқа (ер) «приусадебный участок»: бы:ғыл **бөлик** үйдин йаңғынасыннән бомаса бомыйды, енди қаррыдық, башлық.

бөрәк бұрак (Қарноқ) айланма, гирдоб (сүвнинг ай-

ланиб турган чуқур ери) «водоворот, пучина, вихрь».

бөржимақ бӯржимақ (С ай р а м) 1. терлама «потеть»: балаға йуқарақ кәйнәкин кигиз-чи, бөржип кетипти. 2. ачимоқ «киснуть»: қатық бөржипти.

бөрк бӯрк (Ф о р и ш) қалпоқ «колпак, шапка»: **бөрк** әлдесә, бәш әлады.

бетән бӯтан (Уғуз, Қипчоқ) бошқа, ұзга, айрим «другой, прочий, чужой, отдельный»: бетәнидән бәр (Х и в а).

бетәнчә бӯтанча (З о м и н) б о т. ошқовоқ «тыква мускатная».

бувақ (М а н ғ и т) булут, туман «облако, туча, туман».

бумма (Ж ұ ш) хотин-қизларнинг еқасиз күйлаги «женская рубашка без воротника».

буғәк буғәк (Қ о р а к ұ л) күйлак еқаси «воротник рубашки».

буғәк (Қ о р а к ұ л) булутли ҳаво «пасмурная погода»: ҳәво бугун буғәк.

бугруқмақ (Ф о р и ш) могорламоқ «заплесневеть, покрываться гнилью».

бужмоқ бужмоқ (Қ а ш қ а д а р ё) ғижимламоқ «комкать, мять»: киймийни бужмоқ қымә, эсип қой.

бузмәкәр бузмакор (Қ а ш қ а д а р ё) бузғунчи, ғаломис «смутьян, склочник, подстрекатель»: иши бұзмәкәдди бәрип тугәникүйә.

буйғурмоқ буйғурмоқ (Жиззах) совуқ урмоқ, қаттиқ совқотмоқ «мёрзнуть, замерзать, зябнуть»: мьнчә қәвәт-қәвәт кыймәсән, **буйғуруп** кетйәптмь.

буйу: (Т о ш к е н т) қаттиқ совуқ «сильный мороз»: кьм буйу:дә қәпт, сән қәләсән.

буқур (Ю қ о р и Қ а ш қ а д а р ё) болаларнинг ёнғоқ уйини «детская игра с орехами»: йәңцәди **буқурғә** бәй бәрдим.

булавыч булавич I (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Х а з о з о р а с п) чархнинг қулоғи «ушко прялки»: **булавычым** қызыл гүлни бәнтиннән, бир йә:р туттым ичан қала мәртиннән (Х и в а).

булавыч булавич II (Ж а н у б и й Х о р а з м) жува «небольшая толстая скалка».

буләмәқ буламоқ (Т о ш к е н т) аралаштирмоқ «смешивать, добавлять»: унғә тухьммь **буләп** пьшър, хұпмь?

булуз (У ш) бу томон «эта сторона».

булуң-бүрчәк булуңг-бурчак (У ш) бурчак «угол, уголок»: биннәсәсь босә, **булуң-бүрчәкларғә** йашърьб қойадь.

булучть булуччи (Қ ұ қ о н) уй оқловчи киши «человек занимающийся побелкой»: **булучть** болып ишләрәкән.

бурғь бурғи (У й ч и, Б о р д и м к ұ л) парма «сверло».

бурж (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а) бурчак «угол»: бир **буржы** ҳә:дә вәса, бир **буржы** бейдә (Х и в а).

буржақ (У р г а н ч, Х и в а) дўл «град».

бурмәләмәқ бурмаламоқ (У з г а н) жаҳлини чиқармоқ, аччигини келтирмоқ «разозлить, рассердить кого-либо»: **бурмәләп** қойзәңиз қарғанәди.

бурум (Х о р а з м, Қ и р қ) соч ўрими «коса».

бурут (Б у х о р о, Х о р а з м) мўйлов «усы»: йеғлама, қыйз, йеғлама, той сәники йә:р-йар, **бурутлари** бурмалы йә:р сәники, йә:р-йар (У р г а н ч).

бут I. (Ф о р и ш, Т о ш к е н т) бутун, тўла «целый, полный»: йә **бут** қылмадың, йә нәбут қылмадың (Ф о р и ш); **бут** қьльвәл (Т о ш к е н т).

бут II. (Ф о р и ш) //пуд (А н д и ж о н) оёқ «нога».

бут III. (Ф о р и ш) пуд «мера веса»: бър бут ун.

бутын бутин (Қ ұ қ о н) ҳеч «совсем»: тузь есә **бутын** йоқ.

бур (У р г а н ч) бағир, қучоқ «объятие»: хатын баласыны **бу:рына** басады.

бүвәрәжәп (Б ў с т о н, Б ў ж а й) сариқ рангли, кам сув, эрта пишар ўрик «сорт урюка».

бүвпәтмә бувпатма (Ж ұ ш) зоол. мусича «горлинка, горлица».

бүгүне//бүгүньгә//бүгүньсәгә // бугуне//бугунига // бугунисига (Қ а ш қ а д а р ё) эртасига «завтра, на-завтра»: бир кун эллин хәт эллуқ, **бүгүнийә** ози кирип келли.

бүддәм буддам (Ю қ о р и Қ а ш қ а д а р ё) 1. парранда гүштидаги айри суякча «дужка (птичья кость)»: бу, тәву:ди **бүддәми** қанә? 2. зиёфат «угощение»: **бүддәми** қәчән қылиб бәрәсис?

бүжжәк // бурчәг // буржәй бужжак // бурчаг // буржай (Қ а ш қ а д а р ё) бурчак «угол, уголок»: мән шүн-но: **бужжәкинәйә** оттуру:дум.

бүйүғ буюғ (Қ а ш қ а д а р ё) совуқ «холод, мороз»: кимни **бүйүғ** урипте, мүнчә қалтирәйсән.

бүкләм буклам (Хоразм) сурп, оқ мато «бязь, белая материя»: махмалдың орнына бүкләм қойавәр, той-да болавәрәди (Беруний).

бүкмәғ букмоғ (Қашқадарё) тугмоқ (манти, чучвара тугмоқ) «лепить (пельмени или манты)»: шу ваққачә чүшвәрә бүкишти билмийсәммә?

бурчүк бурчук (Урганч, Хива, Хонқа) узук, исирғаларға қўйиладиган тош «камень в перстне или в серьге».

бүтәв бутав (Урганч, Хива, Хонқа) бўлинмаган, бир бутун (нарса) «целый, не разделённый (чем-л. на части)»; хәммә нәрсә бүтәв, кәмиси йоқ (Урганч).

бўғин (Жанубий Тожикистон) тўгон «плотина, запруда»: бўғин сўйди эллини бўғади.

бўйинчәғ бўйинчоғ (Жанубий Тожикистон) нўхта «недоуздок»: бизағди бўйинчәғини элувке (Қорлуқ).

бўкалағ (Жанубий Тожикистон) сўна «овод»: бўкалағинағ қўйлани чақади.

В

вағ (Хоразм) ванг «дела идут хорошо»: и:шимиз вағ волды (Хива).

вағыл вағил (Жўш) молхона «хлев»: малларды вағылға ашпар.

вағырды вағирди (Хоразм) шовқин, шовқин-сурон «шум, крик, шумиха»: бий вағырды йоқрақ жай тапа вилмийсәнми? (Хонқа); ибийей, вағырдыны қойыңла, аррақа гетиб ойнаңла (Урганч): бы, нә, ала вағырды (Хўжайли).

вағлама (Хонқа) қора шўрва «суп без мяса, заправленный жареным луком»: бий вағлама пиширди, қойәвәр.

вадавән вадавонг (Андижон) эс-хуши йўқолган, ванг бұлган «поглупеть, растеряться».

вадвасыл вадвасил I (Хоразм) йиринг оқадиган суяк касали «болезнь костей»: йатқан хўжрәси дым сасыкән, вадвасыл кәсәлдә (Манғит).

вадвасыл вадвасил II (Хоразм) маҳмадона «всезнай-ка, болтун»: оның өзи нә, йүргән бир вадвасыл-ғо (Хўжайли).

ваддылдамақ ваддилдамақ (Тўрткўл) валдирамоқ «болтать, нести чепуху»: ваддылдывәринчә гәпинни түшүнтир.

важваррық важвариқ (Беруний) эзма, вайсақи «многословный, болтун»: қойсаңа бы гәпинди, дым важваррық бопсан-да.

ваззық ваззиқ I (Ургенч, Хонқа) тутантириқ «растопка, лучина».

ваззық ваззиқ II (Хива) чарви устидаги юпқа парда «тонкая оболочка кишечного сала».

ваззық ваззиқ III (Хазорасп) шишмоқ, хўппаймоқ «пухнуть, вздуваться»: бу пахтаң ваззық, муңа ышамма.

вайрәнкәр вайронкор (Бухоро) бузғунчи «смутьян, подстрекатель»: у вайрәнкор кышь.

вайув (Жўш) айиқ «медведь»: бурна: жылы тавда, кәштинқурын, йәки вайув көрдим.

вақ//вағ//вах (Қипчоқ) вақт «время»: бир вақтлары үйдиң ийәси мийманның йатар мәли боған чығар дәп түшәк сап бәрипти, шу вахта жилләрдиң бирәви өлгәнәкән. Жийбатырған вағында, бы нә дэгән өткир пәки дәди (Манғит).

валақуш (Жўш) зоол. майна «скворец индийский».

вах (Хоразм) аттанг «как жаль, какая досада»: вах, нетәсән, өзим бомапманда, босам көрәр эдиң (Қилчбой).

ваччымиё ваччимия (Жўш) бот. эшакмия «белена».

варқылдақ варқилдақ (Шимолый Хоразм) бемаъни сўзловчи, енгилтак киши «болтливый, легкомысленный человек»: қуры варқылдақ, бәр ишти бызып йүргән шу (Манғит).

варсақы варсақи (Шимолый Хоразм) сергап, вайсақи «болтун, ворчун»: варсақы гәррүнди қой (Манғит).

вахым вахим (Хоразм) тар. вақф, «вакуф (находившиеся в руках духовенства)»: бу йеллә қадимда вахым әди (Хива).

вашшы вашши (Зомин) адабсиз «невоспитанный».

вахав (Хазорасп) қўриқ еки бўз ер «залежная земля»: бир аз вахав йер ачтым.

ва: (Урганч, Хива, Хазорасп) бор «есть»: бойы

ва: дәрәкдийн, ақлы ва: көрәкдийн (Хива).

ва:м (Ургенч, Хива, Хонқа) у ҳам «он тоже»: вах,

донимны ичиндэйи алтыным гетти дэл, ва:м өлип қалады (Урганч).

ва:н-беллә (Хонқа) у ёқ-бу ёқ «та и эта стороны»: йахты гөздә ва:н-белләни қара, өжәк чөлләрә гет-мәсин.

ва:пурыш вапуриш (Хива) йирик савдогар «крупный торговец»: қады:м замалла:да бувасы **ва:пурыш** воп өткән.

вәгән вагон (Ургут) тамаки қуритиш учун ясалган махсус қурилма «специальная установка для высушивания табака».

вәддиш ваддиш (Самарқанд, Бухоро, Юқори Қашқадарё) миллий кураш буйича машқ «тренировка по национальной борьбе»: бәччәләминән вәддиш қылиб, вәддиш қылип ҳозир кәттә пәлвәм болип кәттә.

вәж важ I (Хоразм, Уш, Уйчи, Қашқадарё) нарса «вещь, утварь, предмет»: бир вәж сораб гәлдим, тавиббәрсәңиз айтаман, дийди қыйз (Хазорасп); мейнәт этиб йеймән **вәжиң** мазалы волады (Хива); **вәжъң** вәмъ (Қовчин).

вәж важ II (Хоразм) асбоб «принадлежность, орудие».

вәж важ III (Хоразм) кийим-кечак «одежды».

вәжкәрсон важикарсон (Тошкент) важ-корсон «увертки, отговорки»: шуйәм **вәжкәрсон** болтъйу.

вәйвәйәк вайваяк (Қипчоқ) чиябўри «шакал»: бәри жанында **вәйвәйәк** болат дейди түврыма?

вәйиш вайиш (Қашқадарё, Жиззах)//**вәлш** валиш (Фарғона, Андижон) ишком «дугообразные деревянные подпорки для виноградных лоз»: **вәйишти** үзүми эттәчи пишәдә (Қашқадарё).

вәйър вайир (Фориш) алламаҳал «поздний час, поздний вечер»: туннъң бър **вәйърдә**.

вәйсрәмәк вайсирамоқ (Қўқон, Жиззах) вайсамоқ «болгать, ворчать»: мьнчә **вәйсрәмәң**.

вәқә вақо (Тошкент)//**вәқә**//**вәққь** воқә//**воққи** (Қовчин) нарса «вещь, предмет»: үйдә ҳъч **вәқә** йу: (Тошкент); ҳъч **воққьсь** йоғ (Қовчин).

вәләксәләң валаксаланг (Жиззах) бұшанг, лавашанг, «беспечный, расхлябанный человек, бездельник».

вәләксәләң валаксаланг II (Тошкент) лақиллатмоқ «одурачивать».

вәләнә валана (Оқтом) ток сўриси «шпалеры винограднака»: қыгән үзүми **вәләнә** пулигә йетмәйди.

вәләң валанг (Юқори, Қашқадарё) аймақи, сўрига (ишкомга) олинмаган ток «виноградная лоза без шпалеров: тәкти вәйишкә эмәсә, дәрәққа чигьп кәтив **вәләң** боләдә.

вәлдървәсәр валдирвасар (Тошкент) вайсақи «болтун»: жә **вәлдървәсәрәкәнсәнку**, укә.

вәлиш валиш I (Узган, Жалолобод) ишком «дугообразные деревянные подпорки для виноградных лоз»: бийъл үзүмди **вәлишини** йәңилиймиз (Узган).

вәлиш валиш II (Андижон) 1. бағаз «палки для перечин виноградных шпалеров». 2. ишком «дугообразные деревянные подпорки для виноградных лоз».

вәрәжә (Қашқадарё)//**ваража** (Самарқанд, Бухоро) титроқ, қалтироқ, безгак титроғи «озноб, лихорадка, малярия»: әвзәйи бәдәнимнә **вәрәжә** киддә (Қашқадарё); унь **ваража** туттъ (Бухоро).

вәрмәк вармак (Жанубий Хоразм) бермоқ «давать»: көңилни бирә **вәр**, өзинни йерә **вәр** (Хива).

вәрсәқи варсоқи (Юқори Қашқадарё) вайсақи «болтун»: бәс, ков **вәрсәқи** сотмә.

вәсвайран васвайран (Шимолий Хоразм) жуда вайрон, хароб «разрушенный, разорённый»: Хәрәзимди Чыңғыз **вәсвайран** этип кәткәнәкән (Мангит).

вәскәрчә васкарча (Қашқадарё) нимча «безрукавка, жилет».

вәрдък//**вәрзък** вардик//варзик (Андижон) бағаз поперечина виноградной шпалеры».

вәсп вәсп I (Шимолий Хоразм) таъриф «описание, характеристика»: кечәси минән әвәздиң **вәспи** авыздан чүшмәди.

вәсп вәсп II (Тўрткўл) дард «горе, печаль»: әлигә варған өз **вәспини** айтып йығлар (Сарибий).

вә:м вам (Хоразм, Қашқадарё)//**вәҳм**//**вәйъмә** ваҳм//войима (Самарқанд) ваҳима, қўрқув «паника, страх»: үшә кун **вә:м** минән тәңнәтти дәв, он-нүмнән туриб жонәгәнәкәммән (Қашқадарё); сәни нә **вә:м** басып отырыпты, әлдиндә бой йеткән оғлын, қаррыған вәса:м әриң ба: (Сарибий).

вэра вора (Бухоро) милк, тишнинг милки «десна».
 вэрэсэхор ворасахур (Тошкент) меросхур «наследник»: хэлмъзэмон вэрэсэхоллэ кельшэдъ, хэқ дэ:во қъп.
 вэт-вотъ вот-воти (Тошкент) мантиқсиз, кўп гапирадиган «говорить нелогично»: вэт-вотъ қълвуръп жэньмгэ тейдъ.
 вэхурдъ вохурди (Бухоро) кўришмоқ, саломлашмоқ «приветствовать, здороваться»: эшнэмнъ кўруб дарров вэхурдъ қълдъм.
 вэ:йэмэслик войемаслик (Юқори Қашқадарё) чиқишмаслик «не уживаться»: улэ қайнэне-кэлин во:йэмэйдилэ.
 виж (Сайрам) қув, айёр «хитрец».
 вэълздэқ визилдоқ (Жиззах) жуда кучли шамол «очень сильный ветер».
 выжвыжлашмақ вижвижлашмоқ (Қипчоқ) жанжаллашмоқ «пререкаяться, спорить»: выжвыжычды қой, алатуғаныңды а (Қиличбой).
 выжилдақ вижилдақ (Қипчоқ) бақироқ, вайсақи «крикун, болтун».
 воззаң (Манғит) шовқин «шумиха»: бы нэ воззаң, тыртым отырсаңлар бомыйма?
 воймақ (Жўш) ангишвона «наперсток».
 вортаңтэрэк вортантерак (Жўш) ўрта бармоқ «средний палец».
 вө:дэ вўдэ (Жанубий Хоразм) уерда «там».
 вөтрук//вөтирик вўтрук//вўтирик (Қипчоқ) ёлғон «неправда, ложь»: ҳэч вах вөтрик сөйлэмэ -(Қўнғирот).
 вөшшэк вўшшак (Жўш) ёлғон «ложь, неправда».
 вөшэк вушак (Лақай) ғийбат «сплетня»: вөзи жоқ адам истиден вөшэк қыма.
 вүччэм вуччам (Жўш) учта туққан қўй ёки эчки «овца или коза, родившие трех».

Г

гавара (Бухоро) бешик «колыбель».
 гавдўша (Бухоро) хурма «глиняный горшок для молока».
 гаждим (Найман) чаён «скорпион».

гана (Самарқанд, Бурқут) 1. баъзан «иногда». 2. баъзи «некоторый».
 гапара//гэйпара гайпара (Урганч, Хива, Хонқа) баъзи бир, айрим «некоторый»: гапара адамла палпыс (искирт) волады (Хива).
 гэвэз гаваз (Қашқадарё) йирик қорамоллар «крупный рогатый скот».
 гэвэржин гаваржин (Ўғуз) ёввойи каптар «дикий голубь».
 гэвгүм гавгүм (Гурлан, Қашқадарё) ғира-шира, қоронғи тушиш пайти «сумрачно, полумрак, полутьма»: гэвгүм түшкэн сон екимис қалаға барып келэмис, йахшымы? (Гурлан); бэддэм пэшиллэ: жөнэвдук, эйни шү, гэвгүм-гавгүм вэхти Сэмэрқэннэ кириб бөдду:дэ (Қашқадарё).
 гэвдэшэ гавдаша (Урганч)//гэвдүш гавдуш (Ҳазорасп) катта шокоса, катта хурма «большой глиняный горшок; большая обеденная чашка».
 гэвдиш гавдиш (Ҳазорасп) чөйдиш «металлический кувшин для кипячения воды».
 гэвлэг гавлоғ (Қашқадарё)//гэвлэқ гавлоқ (Самарқанд) гаранг «глухой»: кэтгэси пичи гэвлэ: рэх (Қашқадарё).
 гэвзэммур гавзаммур (Қашқадарё) қавоқ ари «шершень»: гошкэ гэвзэммур жүда оч болэйкэн (Қашқадарё).
 гэвзэнон гавзанон (Қашқадарё) // гавзэнэн (Самарқанд) 1. суҳбат, суҳбат қурмоқ «беседа, устраивать беседу»: бориб кэлэқэлийлэ, бизе гэвзэнон қыл(ив) оттирэмис; ҳэ нимэ, гэвзэнон оттирэмиз-дэ, бөривэм нимэ қыласис (Қашқадарё). 2. суҳбатдош «собеседник»: мэн у киши минэн гэвзэнэн йэмэсмэн (Қашқадарё).
 гэврэбэннон гаврабаннон (Қашқадарё) чақалоқни бешикка солиш маросими «церемония привязывания младенца к колыбели (бешику)»: бизэди бэч-чөлигимизгэ гэврэбэннэн бөлэйде.
 гэврэжүмэн гавражүмон (Қашқадарё) зоол. бешиктерватар «богомол»: гэврэжүмэн, бэшиктэрвот, гэврэжүмэн, бэши:тэрвот дэйвусса, гэврэжүмэн тэрвону: (ву)рөде.
 гэврэпош гаврапўш (Қашқадарё) // гэврэ гавра (Жиззах) гаврапўш (бешикка кийдириб қўйиш

учун махсус тикилган бешик анжоми) «покрывало для колыбели».

гэвут гавут (Паркент) // гугут (Фарғона, Қўқон)

гэвүрт (Тулкибош, Чимкент) гугурт «спичка»: гэвуттэ эләке (Паркент).

гэдик гадик (Урганч, Хива, Ҳазорасп) 1. узун чуқурлик, ўнгир жой «углубление, яма, рывина». 2. дара «ущелье, горный проход»: узыйн-узыйн шәрчәләни гэдике салланганда жарқылдыйды эдики (Ҳазорасп).

гэдък гадик (Уш, Водил) ориқ (етим) қўзи «худой, осиротевший ягненок»: гэдък қой (Уш), еллэй сомгә гэдъй қой әпкелдәм (Водил).

гәз газ (Сайрам) жўва «небольшая толстая скалка».

гәзәк газак (Андижон) ичкилик билан тамади қилинадиган емиш «закуска».

гәзәнмәк газанмак (Хоразм) қўл кўтариб дўқ қилиш «грозить кулаком»: ырас гәзәнди, урармәкән девәдим (Беруний).

гәзәт газат (Қарноқ) икки ўрқачли туя «двугорбый верблюду».

гәзбәр газбар (Уйчи, Жиззах) // гәзвәр газвор (Қашқадарё) газмол «ткань»: бизәт тоймизгә гәзвәр коп кәтәдә (Қашқадарё).

гәззин газзинг (Уйчи) арх. бир метрга тенг узунлик ўлчови «мера длины, равная 1 м».

гәзик газик (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) // гәззик газзик (Гурлан) гал, навбат «очередь»: әнди гәззик саңа келдими? (Гурлан).

гәзләмәк газламоқ (Қашқадарё) кўрмоқ «видеть»: кос сәвил, үзәди унча гәзләмәйди.

гәзнә газна (Қашқадарё) рапида «рукавица в виде круглой плоской ватной подушечки, обшитая плотной материей».

гәйәк гаяк (Жўш) тўдага қўшилмайдиган ҳайвон «животное, которое ходит в стороне от стада».

гәл гал (Сайрам) лақма «легковерный»: мәни гәл қып кетти.

гәләк галак (Хонқа) ялама тўн (оз пахта солинган юпқа чопон) «тонкий ватный халат».

гәлжинләмәк ганжингламак (Гурлан, Янгибозор) әркалатмоқ, талтайтирмоқ «баловать, ласкать, раз-

нуждывать, распускать»: баланы гәлжиндийвурма, йаман ўрәнип қалады (Гурлан).

гәлил галил (Ҳазорасп) келгуси йил «в будущем году»: сән мәктәпә гәлил барасан.

гәмик гәмик (Хива, Урганч, Қўшқўпир) кўмик (суякнинг кемирадиган юмшоқ жойи) «губчатое костное вещество»: гәшни сәңәки шунный гәмик әкән (Қўшқўпир).

гәмшик гамшик (Урганч, Хива, Хонқа) анат. кемшик «щербатый (о человеке, у которого недостает одного-двух передних зубов)».

гәнәдәрәв ганадаров (Қашқадарё) беда (йўнғиққа)нинг биринчи ўрими «первая жатва клевера».

гәнәй ганай (Водил) қаттиқ данак «твердая косточка».

гәнжә ганжа (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) кенжа «последыш (самый младший ребенок в семье)»: паққы ма:ма гәнжә оғлыны той әтәмиш (Ургенч).

гәнжинә ганжина (Қўқон) омборча «кладовка».

гәң ганг (Қашқадарё) қандала «клоп»: қалағәй дәрәхтәң гәң чиғад(и) дәйдилә.

гәрәзон гаразон (Тошкент, Уш) гәрәзон (Тулкибош) жуда кир, ифлос «совершенно грязный»: устъндәгъ көйнәгдъ йеч, гәрәзон бопкетъптъ (Уш).

гәрә:симәк гарасимоқ (Қашқадарё) // гарәңсьмоқ гарангсимоқ (Самарқанд) ўзини гўлликка солмоқ «прикидываться простачком»: иш бўйүрсә гәрә:сийсән, мәни коруб гәрә:сиб кәтте (Қашқадарё).

гәрдән гардон (Гурлан) майда қамишдан тигиз қилиб тўқиладиган сават (одатда йирик дон солинади) «плетенка из мелкого камыша».

гәрди гарди (Гурлан) олифта, танноз «щёголь, франт, кокетливый».

гәрмәшорәк гармашўрак (Қўқон) нохотшўрак «кушанье из гороха».

гәрнә гарна (Паркент) самовар карнайи «самоварная труба».

гәттәк гаттак (Қашқадарё) // гәттәй (Жиззах) жиндак «немного»: гәттәк-гәттәк әлип қойгән(и) йо:ме? (Қашқадарё); нонъйнән гәттәй бер (Жиззах).

ва); көрпәйә ги:зләнәмиз дәпти әпәнди (Урганч).

гълкөр гилкөр (Бухоро) сувоқчи (уста) «штукатур (мастер)».

гъльдьнвэш гилдингвош (Уш) титроқ бош «трясущаяся голова».

гълэс гилос (Уш) олча «вишня».

гърэ гиро (Бухоро) искана «долото».

гърдэп гирдоп (Қашқадарё) гирдоп поднос «большой круглый жестяной поднос».

гърдъхэнэ гирдихона (Жиззах) якандоз «узкая стёганая подстилка (для сидения или лежания)».

годдэ гүдда (Фарғона) яйловдаги от «лошадь, находящаяся на летних пастбищах».

горчоп гүрчүп (Қашқадарё) қарғиш «брань, ругань»: мән **горчоптийәм** ушә вәх эсимнә кәмәпте.

госэлэ гүсала (Қашқадарё) // **гүсэла** гүсола (Бухоро). 1. бузоқ «теленок»: **госэлэ** эшилип энәсини эм (ип) қойупто (Қашқадарё). 2. кўчм. лапашанг «растяпа, неповоротливый»: тээ **госэлэйкәңкү** унис, қолидән ҳич иш кәмәйде (Қашқадарё).

гол:лолэ гүлүла (Қашқадарё) гүл, бефаҳм, овсар «несообразительный, наивный, ротозей»: бу қаннәққа **гол:лолэйкән** дәйткәндурсиз ичизгә.

гөшәнгә гүшанга (Тошкент) гөшәнгә (Тулкибош) чимилдиқ, гүшанга этн. «занавес, полог (преимущественно из белой ткани), закрывающей угол комнаты, в котором сидят новобрачные в первый вечер свадьбы».

гөдөв гүдүв (Узган, Қорасув) ерга ётиб ўсадиган майда юмалоқ баргли ўт «ковыль-волосатик»: өзгәндәги оттуз әдирдә **гөдөв** коп боләди.

гөзэлэй гүзалай (Жўш) тўрғай «жаворонок».

гөзәнәк гүзанак (Жанубий Хоразм) 1. элак «сито». 2. ғалвир «решето».

гөзләмәк гүзламак (Тўрткўл) нишонга олмоқ «брать на прицел»: мәрғәлләди:н **гәзлийвәрмә**, дийәдәнәм уллықу.

гөйәндә гүянда (Тўрткўл) созанда «музыкант»: ҳәжи, шыразыла йахшы **гөйәндә**.

гөйик гүйик (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот). 1. куюк «гарь, пригорелый». 2. доғ «горе, печаль,

скорбь»: қыйз баланы сөгәнинә бәрмәсә, та:өлинчә йүрәкиндә **гөйикди** (Шовот). 3. ичи қора (одам) «нечестный, коварный (человек)».

гөйим гүйим (Урганч, Хива) ғира-шира «полумрак, полутьма».

гөммә гүмма (Хоразм) сомса, варақи сомса «самса, слоеная самса»: **гөммә** йемәсә:м шорва йейәндиим болды (Хива).

гөнәнмәк гүнанмак (Урганч, Хива, Хонқа) ёлчи-моқ «получать что-либо в необходимом количестве или нужного качества»: дәмирчи белә, бөзчи ыштана **гөнәнмәс** (Урганч).

гөнәрмәк гүнармак (Шимолий Хоразм) эскирмоқ «изнашиваться, ветшать».

гөрдик гүрдик (Урганч, Хива, Ҳазорасп) молдунә «имущество, богатство»: **гөрдик** гөрмәйән **гөрдик** гөрсә, гүндүз гүни чыра йақар (Урганч).

гөрләк гүрлак (Жанубий Хоразм) мозор «кладбище»: йедди **гөрләқа** от йақып, сәккизинжийә күрт қыдырып йүрипти (Урганч).

гөссәм гүссам (Жўш) серка «козёл (выхолощенный, в отличие от така)».

гө:жә гүжа I (Тулкибош, Чимкент, Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) гүжа (овқат) «пища из кукурузы, джугары».

гө:жә гүжа II (Хива) кўксултоннинг бир тури «вид сливы».

гө:жә гүжа III (Ҳазорасп) тутнинг бир тури «вид тутовника».

гө:шәмәк (Хива, Ҳазорасп) кавшамоқ «жевать жвачку».

гүлә гула (Уш, Водил) намуна, ўрнак, андоза «образец, пример»: **гүлә** котәрп (Уш); әҳмәттән **гүлә** котәрп буйәм бәшләйәпт (Водил).

гүлэбь//гүлэвь гулоби//гулови (Бухоро) пушти ранг «розовый».

гүлдэрәх гулдорах (Андижон, Янгиқўрғон) момақалдироқ «гроза».

гүльшонь гулишони (Фориш) лағман «лагман».

гүлсърьх гулсирих (Тошкент) баҳор, гулларнинг чамандек очилган чоғи «весеннее разцветье»: **гүлсърьх** болдъ, бьзә томоләгәйәм кельйә.

гумэна гумона (Паркент) ҳомила «плод, зародыш».

гумдэн гумдон (Тошкент, Жиззах) 1. йўқолмоқ, бирдан йўқ бўлмоқ, яширинмоқ «пропадать, случайно исчезать, скрываться»: эсыл ҳо:зъргънә шер-дәйгъдъ-ку, бърпәстә қайәргә гумдон болдъ (Жиззах)? 2. қарғиш маъносида «проклятие, ругань»: бу гумдэн богурън жудә йәмән боптъ, быр гадәвләп қоймәсәң бомәйдъ (Жиззах).

гумрән гумрон (Уш) йўқ бўлмоқ, яширинмоқ «пропадать, исчезать, скрываться»: қаерда гумрән болъп йуръпсән?

гуш (Тошкент) кўп йиллик яра «экзема»: гушгә кър зәрәл қъләдъ.

гүбәләк губалак (Гурлан, Янгибозор) // гәвәләк гавалак (Урганч, Ҳазорасп, Хива, Хонқа) капалак «бабочка».

гүввә гувва (Қашқадарё) гур этиб «разом, шумно»: пәнқъткәннән кәптәллә гүввә котәриллә.

гүгәйин гугайин (Урганч, Хива) // гөгәйин гўгайин (Ҳазорасп) 1. итпашша «собачья муха». 2. сўна «овод».

гүдүрди гудурди (Урганч, Хонқа, Хива, Ҳазорасп) гулдур-гулдур, тақир-туқур «звукоподражание грохотанию»: дешана чықып қараңла, арваны гүдүрдиси гейатыр (Урганч).

гүжүм гужум (Хоразм) сада қайрағоч «густой раскидистый карагач с пышной кроной»: гүжүмнийн са:йа, үзүмнийн ми:вә бәргийсән (Урганч).

гүжүр гужур (Тулкибош, Чимкент, Қорамурт) зўравон «насилъник».

гүза:ра гузара (Урганч, Хива) қадрли, ортиқ «почтенный, достойный, предпочтительный»: саны ата-әнәмнән гүза:ра гөрәмән (Хива).

гүзәр гузар I (Хоразм, Қашқадарё) кечик, дарёдан ўтадиган жой «переправа, брод»: йедди, дерйә, икки гүзәриң йаман, бирисиннән өтәр-өтмәсин гүман (Хонқа).

гүзәр гузар II (Қашқадарё) маҳалла «махалля».

гүзәр гузар III (Қирқ) йўл «дорога».

гүзәрман гузарман (Ҳазорасп) қайиқчи, дарёдан ўтказувчи «лодочник, перевозчик».

гүл гул (Хатирчи, Жиззах) бот. шумғия «заразиха»: гүл чықса қавун мазә қымайды (Хатирчи).

гүлдирма:ма гудирмома (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) момақалдироқ «гроза»: асманни бу-лыт чолап, гүлдирма:ма гүлдирләди (Хива).

гүлмәмә гулмомо (Қашқадарё) чечак «оспа»: гүлмә-мэдәм сув чечәгийәм бә.

гүм гум (Қирқ) дарёнинг чуқур ери «глубокое место в реке».

гүмәз гумаз (Қарноқ) гувала «глиняные катыши круглой или овальной формы, высушенные на солнце».

гүмэна гумона (Андижон) ҳомила «плод, зародыш».

гүмүрмәк гумурмак (Қашқадарё) шўнғимоқ «оку-наться, нырять»: дэйрәни бу бошидән тәйләп, гүмү-рип кәтип, нәрийәгъдән чығдим.

гүңцирдәмәк гунцирдамак (Ҳазорасп) дўнғилла-моқ, гўнғилламоқ «бормотать, ворчать»: нәгә гүңцирдәмийсән?

гүңрәмәс гунграмас (Урганч, Хива) индамас «мол-чаливый».

гүппи гуппи (Гурлан, Манғит) қисқа пахталик чо-пон «фуфайка»: бир бала кийатыр үстүндә гүппи (Манғит).

гүппү гуппу (Қирқ) ҳовлиқма «суетливый».

гүргүмәли гургумали (Қирқ) дабдабали «пышный».

гүрриң гурриңг (Шовот, Хонқа) // гүриң гуриңг (Ҳазорасп) 1. гап, сўз суҳбат «разговор, бесе-да»: ила:йа, варсақы гүрриң қурғай (Шовот). 2. гап, зиёфат «вечеринка с угощением, устраиваемая обычно раз в неделю, по очереди».

гүриңләшмә гуриңлашма (Хоразм) 1. маслаҳат «со-вет, совещание»: бүйүн геч гүрриңләшмә воләды, йашуллыланы айтыб гәләвәр, дәди (Хива). 2. суҳ-бат «беседа».

гүрт гурт (Хоразм) манман, ўжар «заносчивый, упрямый».

гүт-гүт гут-гут (Хива) пичир-пичир, шивир-шивир «звукоподражание шёпоту».

гүшнә гушна (Қашқадарё) инжиқ «капризный»: йәмәнәм гүшнәдә бу, буңнә пәқат әнәси бәс кәмә-сә, ҳичким әвутәммәйдә.

F

ғабрышмақ ғабришмақ (Хоразм) янглишмоқ, хато қилмоқ «ошибаться, заблуждаться, запутаться»: дүштә **ғабрышсәнам**, иштә ғабрышма (Хонқа).

ғавача//ғовача//ғо:вача (Хоразм) ғўза «хлопчатник»: **ғовача**, ағзың гүлсин, алтына мағзың долсын, паланымыз йүз олсын, ачыл-ачыл, ақ алтын (Хива).

ғавуш//ғовуш//ғувуш (Хоразм) жўхорининг кўки, моллар учун экиладиган жўхори «силосная кукуруза»: бастырмаға бастырғаным **ғовушты**, айяқында эмирканы көвушти (Хива).

ғадағарва (Гурлан) ғалтак арава «каток (трёхколёсный) для приучивания ребенка к ходьбе».

ғаж (Қирқ) терс «упрямый».

ғайъръ (Қарноб) ғайратли «энергичный, усердный».

ғайләнъ//ғайнәль ғайлони//ғайноли (Уш, Фарғона) олхўри «слива»: **ғайлонъләрәм** пьшъп қэйтъ (Водил).

ғалағулә ғалағула (Қашқадарё, Бухоро) // **ғалогуль** ғалўғули (Самарқанд) ғала-ғовур «шум, гам, гвалт»: **ғалағуләни** кәмроқ қылийлә, бәргә қарилә бо, бәччәлә бо (Қашқадарё).

ғаләкә ғалака (Хива) тамба, икки учи икки томондаги деворга тиқиб қўйиладиган узун ёғоч «подпорка или шест, которым подпирают дверь».

ғалы//ғалы//ғәли ғәли//ғәли (Жанубий Хоразм, Шимолый Хоразм) гилам «ковёр»: **ғалы** сасан, қоңшыңа сат, бир қырасинда үзин отырасан (Хива).

ғаллы-ғашы ғалли-ғәши (Хива) ташвиш, бош оғриқ «заботы, хлопоты»: әйни **ғаллы-ғашысы** вилән йүрипмән.

ғалтың ғалтинг (Гурлан) чуқурлик, ўнқир-чўнқир «глубина, ухабистый, неровный»: арва **ғалтыңа** түшип кетти.

ғалча I (Қорамурт) анқов «ротозей».

ғалча II (Қарноқ) гадой «нищий, попрошайка».

ғалча III (Хива) пакана, митти «низкорослый, маленький, крохотный»: байақрақ бир **ғалча** адам сизни сораб йүрвәди.

ғамзә ғамза (Водил) найранг «ухищрение».

ғанғырав ғанғиров (Хонқа) қўнғироқ «колокол».

ғаравахана (Хонқа) харобалик «разрушение, развалины»: ҳула қуда волжақ экән, бириси қыйзыны қалынына оммың **ғаравахана** айтыпты.

ғар-ғар (Ҳазорасп) қўл тегирмон «ручная мельница».

ғарқап: ғарқап болмақ (Ҳазорасп) шуғулланмоқ, «заниматься»: **ғарқап** болып йүрсәңиз ағрықы билимийди.

ғаш (Қоракисса) душман «враг»: айүв мергәнминән **ғаш** бөләйәкән.

ғашиқмәқ (Қашқадарё) ўчакишмоқ «не ладить (с кем-л. или между собой), действовать назло»: мунча у сәмминән **ғашиқып** қолипте.

ға:рат (Шимолый ўзбек шевалари) 1. пайхон, тепкилаш (масалан, экинни) «топтать, притапывать». 2. сўкиш, ҳақорат қилиш «ругань, брань».

ғәйир ғәйир (Қашқадарё) қопағон «злой, кусающийся (о собаке)»: әнәсийәйм буйәм жудә **ғәйир** болотқәңнә охшәйде.

ғәйнәм ғәйнам (Уйчи) олхўри «слива гератская».

ғәләк ғәлак (Қашқадарё) // **ғәлак** (Бухоро) думалок (ёнғоқдай) қилиб овқатга солинадиган қийма гўшт «фрикаделька».

ғәлқәп: ғәлқәп болмақ ғәлқәп бўлмоқ (Қўқон) сувга тўлиб кетмоқ «наполняться водой»: гулзордъ вчъ **ғәлқәп** бопкетәптъ.

ғәжоб ғәжоб (Қарноб) сувнинг секин оқиши «вид течения воды».

ғәжым ғәжим (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) 1. жужин, жужинча «чесуча»: нуллавайдан гәлишинцән айнанын, **ғәжым** қастын гийишинцән айнанын (Хива). 2. сиқим «горсть, горстка, пригоршня»: гүни вилән маллара бир **ғәжым** от самыйсан (Урганч), 3. **ғәжим** «плюш»: ешикинни әлди қара ту:т волғай, йүрәкләрин қара **ғәжым** от волғай (Хонқа).

ғәжымәқ ғәжимоқ (Қашқадарё) тергамоқ «допрашивать»: әкки оғул өгәй онәни **ғәжып** кум бәмәйдлә.

ғәжымәқ ғәжинмоқ (Қашқадарё) жирканмоқ «брезгать»: кәсәлләң ғәжынсәң кәсәли йўқаде.

ғәзғызак ғәзғызак (Қипчоқ) бизбизак (болалар уйинчоғи) «жужжалка (детская игрушка)».

ғәйва ғәйва (Қўшқўпир) кўрпа, тўнга солиш учун

тайёр қилиб қўйилган пахта тутами «куча ваты, приготовленная для одеяла и халата (чапана)»: анам көрпәйә беш **ғыйва** пахта салды.

ғыләк ғилак (Фориш) қийма «фарш».

ғылжаймақ ғилжаймақ (Тұрткұл) эркаламақ «баловать, нежить»: **ғылжайә**, атаң миндиргәнди сәни (Шұраһон).

ғылча ғилча (Найман) кўзача «маленький кувшин».

ғырав ғирав (Хазорасп, Боғот) ип «нитка».

ғыр-ғыр ғир-ғир (Янгибозор, Шовот) гиргиттон, парвона бұлмоқ «чрезмерная забота (о ком-л.), ласкание»: ғыр-ғырың кетийн (Шовот).

ғышша ғишша (Урганч, Хива) қамиш (ичи тұқ қамиш) «камыш, тростник».

ғылвинне ғилвинне (Қашқадарё) // **ғьлмьндь** ғилминди (Жиззах, Самарқанд) пиширилган юпқанинг ичига сутли атала солиб тайёрланган овқат «блинчик (национальный) с мучной молочной похлебкой»: бьрғьлмьндь қьләйлък, жүдә эдәм сьгьндь (Жиззах).

ғодирриш ғүдирриш (Қашқадарё) нотекис, ғадир-будур «неровный, шершавый».

ғодый ғүдий (Фарғона, Водил, Қувасой, Уйчи) хўтик «ослёнок»: **ғодыйга** охшәп сәкрейсәнә (Водил).

ғоз ғүз (Хоразм) ёнғоқ «орех»: бизәр йаңғақ демий-мис, ғоз деймис (Қиличбой).

ғол ғұл (Андижон) ваҳимали, қўрқинчли «страшный, ужасный, наводящий страх»: эдърдан сув ғол келъп, жьлғада отургәлләрнъ ақъзъп кетгъ.

ғоләбър ғұлабир (Тошкент) думалоқ «пухлый, толстый»: **ғоләбър** эдәм.

ғолагир ғұлагир (Хива, Хонқа, Хазорасп) // **ғолангир** ғұлангир (Урганч) // **ғоләгър** ғұлагир (Қўқон) лўмбоз «глиняный катыш для обкладывания крыши»: тэмгә **ғоләгър** бәстък (Қўқон).

ғолача ғұлача (Гурлан) 1. кичик хурмача «маленький горшочек»: сыйырны ғолачаға сағдым, 2. (Қўшкўпир, Хива, Қашқадарё) бўйи пакана, семиз одам «низкорослый, толстый человек».

ғора ғұра (Гурлан, Манғит) шингил «веточка, кисточка (составляющая часть грозди винограда)»: бир ғора йүзүм (Манғит).

ғораламақ ғұраламақ (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) мева солмоқ «плодоносить»: үзүм ғоралапты (Урганч).

ғоч ғүч (Хоразм) бақувват зўр, азамат «сильный, здоровый (человек)»: ғоч йийитлә наласынайей, бәләнт дағла да:да гәлдийей (Хонқа).

ғўлунәб ғўлуноб (Бухоро) қайнатма ўрик «компот из урюка».

ғудал (Самарқанд, Бухоро) келишган «симпатичный»: бу жә ғудал эдәмәкән (Бухоро).

ғудалак (Урганч, Хива) пакана, семиз «низкорослый, толстый».

ғужәлә ғужала (Қашқадарё) ғужум «виноградина»: сәвәтти тәйийә бир киләчә ғужәләси қойәнәкән.

ғужур (Қирқ) ғайрат «старание»: иш қысаң ғужурман қыл.

ғулба//**ғулва** (Бухоро) // **ғолва** (Қашқадарё) қувур «керамическая труба».

ғул-ғул тәвуқ ғул-ғул товуқ (Уш, Уйчи) курка товуқ «индюшка».

ғулғулә ғулғула (Тошкент, Андижон, Тулкибош, Чимкент) ваҳима «паника, смятение»: йурәгьмгә ғулғулә сә:мә (Тошкент), ортагьм ньмә волдъ:кьн дәп ьчьмгә ғулғулә чүштъ (Андижон).

ғултум (Гурлан) қултум «глоток»: бир ғултум йуты-ви:дим, кәвнимди айнытып барватыр.

ғулун (Боғот) ўрик «урюк, абрикос».

ғумбай (Қурама) бот. ғумай «гумай (джонсонова трава, сорго алепское)»: **ғумбай** малды қарныны шиширәди.

ғурре (Қашқадарё) бўқоқ «зоб».

ғуррипиш (Қашқадарё) гувилламоқ «шуметь, выть»: шәмолли ғуррипиши минән ҳиштәмәни эшитипәм бомәйде.

Д

дав I (Сайрам, Тулкибош, Чимкент) туҳмат «клевета»: мәнгә бекәргә доқ қымәгьн, сәнъ давьнъ кетәрәдъгән қалъм йоқ мәнъ (Тулкибош).

дав II (С ай ра м)//дэв (Тулкибош, Чимкент, Туркистон) катта, бақувват (одам) «громадный, исполинский (человек)»: дав йигит (С ай ра м); энэ адамлань дэвь келдъ (Туркистон).

давача (Урганч, Хива, Ҳазорасп) тумор «амулет»: айваныңны дэвэрэки говача, мэтириңни дэвэрэки давача (Шовот).

давдырақ давдирақ (С ай ра м) додир «взбалмошный».

давкаш I (С ай ра м) жанжалкаш «скандалист».

давкэш II (Тулкибош, Чимкент) тухматчи «клеветник»: мәхәмәт жә: давкэш боп кетъпть қачан қарасән дав қылып мәнъ унъмь, бунъмь йеп кеткән деп йүредъ.

даврықмақ даврықмақ (Гурлан, Янгибозор)//**давырынмақ**//**дабырынмақ** даврынмақ//дабырынмақ (Хонқа, Қўшкўпир). 1. хўмраймоқ, хўмрайиб қарамоқ «хмуриться, смотреть исподлобья». 2. дўқурмоқ, хезланмоқ «стращать, подниматься (против кого-л.)»: давырынма сән маңа, мән сәни атаңны өлдирдимийа? (Хонқа).

давчә довча (Тулкибош, Чимкент)//давча (Бухоро)//дэвчәчә//дэвуччә давичча//давучча (Жиззах)//дэвуччә довучча (Тошкент) довучча (хомўрик) «незрелый урюк»: дэвуччәлә йьрмьнән бьтгә боль йотъпть (Жиззах); дэвуччә йедъ (Тошкент).

давшан (Хива) қуён «заяц».

дагар (Хоразм) бир ёшга тўлмаган (8—10 ойлик) эркак қўзи «8—10-месячный ягненок».

дағылмақ дағилмақ (Урганч, Хива, Хонқа)//дағымақ дағимақ (Манғит) тарқалмоқ, сочилмоқ «расходиться, разбредаться»: қойла дағылыб гетти (Хива).

дадраң дадранг (Хива) ариқ «тощий»: бу дадрақ бала, ишә бомыйды.

дайав I (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) кема таёғи «весло».

дайав II (Хоразм) ишчан, чайир (одам) «деловой, работающий, крепкий (человек)».

дайамақ (Урганч, Хива, Хонқа) суямоқ, таямоқ «копираться»: о:дыныңны аяма, наныңны дайама (Хива).

дайынмақ дайинмақ (Урганч, Хива) сийпанмоқ, сирганмоқ «скользить, кататься»: бу:за дайынмақа гетти балала (Урганч).

даққы даққи (Жўш) маҳмадона «всезнайка, болтун».

дақма (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Хонқа) ёлғончи, лофчи «лгун, выдумщик, болтун».

дақмардә дақмарда (Қирқ) молбоқар «пастух, скотник».

дал I (Жанубий Хоразм) тут барги «тутовые листья»: но:қан йенә оң гүн дал йейди (Хонқа).

дал II (С ай ра м, Чимкент)//дәл (Тулкибош) худди «как раз, точь-в-точь»: мәнъ аткән кесәгьм дәл эзъгә тегдъ (Тулкибош).

далан (Хоразм)//дәлән долон (Бухоро)//дўлән дўлон (Самарқанд) йўлак, коридор «проход, коридор»: узун-узун даланлада даныштық, йең у: жыннан кәмпит-нават алыштық (Хонқа), узыйн даланлада қурын мейлисни, жақырдатып сөлләтинлә рейсни (Урганч).

далваса (С ай ра м, Тулкибош) далбаса (Чимкент), Туркистон) тирикчилик, ҳаракат, ташвиш «жизнь, житьё»: ньмә далваса қыйәссән шу йонғьрдә (Тулкибош), буның бомайдыған далбасағу (Чимкент).

далвырамақ далвирамақ (Урганч, Хива, Шовот) беҳузур бўлмоқ «чувствовать себя плохо»: йүрәким далвыраб гетти (Шовот).

далғыр далғир (Ҳазорасп) тарғил «полосатый».

далдырға далдирға (Ҳазорасп) ариқдан чиқиб кетган сувнинг кичик йўли «маленькое русло арыка»: сув салмадан далдырға өтипти.

дамар (Урганч, Хива, Ҳазорасп) 1. томир «жила, пульс»: гөтәриб урған чөләкдийн, дамарлары биләкдин қайын энәсинә бир салам (Урганч). 2. илдиз «корень»: ағаң дамар ағдармақа гетти (Хива).

дамақлашмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) бирга овқатланмоқ «обедать вместе»: отырың, инди бизә вилән дамақлашып кетин (Урганч).

дамақса//**дамавча** (Қўшкўпир, Ҳазорасп) хотинлар рўмоли «женский платок».

дамақсав (Урганч, Хива, Шовот, Ҳазорасп, Хонқа) мечкай «обжора»: дамақсав а:дам нәни қойсаң йийвәрәди (Шовот).

дамба (Қарноқ) 1. тиргак «подпорка». 2. құпол, семиз одам «грубый, толстый человек»: түндәст ешкнъ дәмбәләп йатәрдьк, қорққанъмьздән.

дамлық дамлик (Урганч, Хива, Хонқа) харобалик, хароба уйлар «разрушение, разрушенные дома».

дамма (Құшқұпир) тұсиқ «дамба»: дәрйа дашыпты, қазувчылар дамма күтәрмәкә геттилә.

даммақ даммак (Қашқадарё)//даммакак (Самарқанд, Бухоро) жим, тинч, жимгина «тихо».

данғымақ данғимақ (Гурлан, Янгибозор) тугамоқ «кончатся».

дандәна//дандана//дандала (Бухоро) сихмола «борона»: «йердъ хайдап сұғун дандана бәстък».

данқа (Қашқадарё) керосин идиши «керосиновая посуда».

данғым данғим (Гурлан) тос; тоғара «таз».

дапқыр дапқир (Сайрам) карра, марта «раз»: балам бир дапқыр ойнады.

дапты дапти (Сайрам) димоғ, кайф «настроение, самочувствие»: қадыршықның дапты баланд, сөйләшип болмайды.

даравара (Сайрам) бир овара «подача гостям блюд и т. п. по одному».

дарымақ//дарытмақ дарымақ//даритмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп)//да:рымақ дарымақ (Қарноқ) яқинлашмоқ, учрашмоқ «подходить, встречаться, приближаться»: мунныйн а:дамны өйинә дарытма (Урганч); бизиң үйгә да:рымай кеттиң-ғу? (Қарноқ).

даркән даркон (Поп) озод «свободный».

дасқар (Хоразм) чумчуқ «воробей»: мән дүзий тайхана астар волайын, әлиндә гәздирсән, дасқар волайын (Шовот).

дасламақ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) 1. қирмоқ, сидирмоқ, шилмоқ «соскребать, обдирать», 2. рандаламақ «строгать».

дасмал (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп)//дәсмәл (Қашқадарё, Жиззах) қозон сочиқ «мочалка для мытья котла»: дәсмәл болоткән биттә ләттә бәрийлә (Юқори Қашқадарё).

дәблә дабла (Манғит)//дәвлә давла (Хонқа//дәвлә дүвла (Хива)//дәвүл дүвүл (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) ёғ идиш «посуда для масла»: дөвүлли өйдә ант ичмә (Ҳазорасп).

дәвәк давак (Ҳазорасп) хирмон «хирман»: бүгин дәвәк қәшамиз буғдайа.

дәвәрә давара (Тошкент) дўқ «угроза, запугивание»: бър дәвәрә қълин, әдәсь.

дәвәң даванг (Қашқадарё) құпол (шаклан) «неуклюжий»: озийәм бир дәвәң әдәмәкән әйоләри шәх-моләдәк, кәлләси хумдәк.

дәвәт дават (Хоразм, Жиззах) сиёҳдон «чернильница».

дәв-дәрпәнцисис дав-дарпанггисис (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Шовот) тұхтовсиз, сурункасига «беспрерывно»: шу йил дәв-дәрпәнцисис волъп йағыш, қар йағдъ (Урганч).

дәврәләмпә//дәврәчироғ давралампә//даврачироғ (Қашқадарё) айлана пиликли катта чироқ «большая керосиновая лампа с круглым фитилем»: энни дәврәләмпәйм дәркор йәмәс, биттә-йәримтә қышлә: ләйә қойәм бомәсә, йоққалл(и) ҳисоп.

дәвур давур (Қирқ) от ёпиқ (от ёпиғи) «попона, покрывало (для лошади)».

дәгәләй дагалай (Гурлан, Манғит) телпак «круглая меховая шапка».

дәгди дагди (Гурлан, Манғит) жун пайпоқ «шерстяные носки».

дәгиш дагиш (Гурлан), Янгибозор, Беруний) ўпирилиш (дарё қирғоғининг ўпирилиши) «обрушивание берега реки».

дәгишмә дагишма (Шимолий Хоразм)//дәйишмә дайишма (Урганч) ҳазил «шутка»: сәниң дәгишмән маңа йақмады, жора (Гурлан).

дәгър дагир (Андижон) қаллоб, фирибгар «мошенник, жулик, плут»: үкә, сьз үзум бозәрнъ дәгър-ләрнъ қольгә чүшүпсьз.

дәжжәл дажжүл (Қорамурт) дашша «специальный таз, над которым моют руки до и после еды».

дәжуж дажуж (Қашқадарё) лапашанг, ношуд «растяпа, никудышный»: дурускинәдур дәсәм, тозә дәжужакән-ку бу.

дәйрават дайрават (Жиззах, Қоракисса) дарё

бўйи «речной берег»: норматэкмләнъ ескъ хәвлъсь дэйрэвоттэйъдъ (Жиззах).

дэк дак (Жанубий Хоразм) тек, тинч «спокойно, тихо»: уйалган дэк дурмас (Янгиариқ); дэк дурмаған доқ дурар (Урганч).

дэкәнә дакана (Шимолый Хоразм) 1. дока «марля, кисея». 2. дока рўмол «платок из белой кисеи».

дэквәрдә дакварда (Урганч, Хива, Қўшқўпир, Хонқа) тез, осонлик билан «быстро, легко»: палны дэквәрдә оннатыб болмыйды (Урганч); бу ишти дэквәрдә бежәриб билмийсән (Қўшқўпир).

дәққә даққоғ (Қашқадарё)//даққәқ даққоқ (Бухоро) даққи (уриш, сўкиш, турткиларга ўрганиб қолган, гап, танбеҳлар таъсир қилмайдиган одам) «заморенный, изнуренный (о человеке)»: уннән бир муш йәп, муннә(н) сокуш эшитиб дәққо: болуп: кәткән-дә у (Қашқадарё).

дәләмә далама (Жиззах) огиз «створоженное молоко».

дәлвә далва (Урганч, Хива, Ҳазорасп) телба, тентак «глупый»: йа:р, йа:р әттин мәни, дәлвә хый-ал әттин мәни (Урганч).

дәлвәңнәмәк далвангнамак (Зомин) довдирамоқ «опешить, растеряться».

дәлләмәк далламак (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) терламоқ «потеть»: кәтмән урып: чыққа-чыққа дәлләдим (Урганч).

дәллик даллик (Жанубий Хоразм) тўким «потник».

дәлтәк далтак (Хонқа) бот. туятовон «бобовидный парнолистник».

дәм дам I (Қашқадарё) жим, тек «тихо, спокойно»: тер киши йәғылгәннә боччә халқы дәм өттүсә.

дәм дам II (Қашқадарё) соатни бурамоқ «заводить часы»: сохәткә дәм бәммәмән, йотип қәлипте.

дәмгәх дамгах (Қашқадарё) 1. кўчанинг боши «начало улицы»: көчәни дәмгәйийә өттүрү: дико. 2. эшикнинг олди «передняя часть двери»: эши:ди дәмгәйийә тиккә тургән кимиде?

дәмдуз дамдуз (Қашқадарё) индамас, муғомбир «молчаливый, хитрый»: мун(и) дәмдузлигини қарәнки, шүнчә гәб борәкән биттә билдирмәйдийә.

дәмкөтә дамкўта (Хоразм) 1. ҳарсиллаб, тез-тез нафас оладиган одам «человек, который тяжело дышит, задыхается». 2. йўталиб юрадиган одам «человек, который часто кашлит».

дәммәл дамал (Қашқадарё) бесўнақай «неуклюжий»: ошә ошхонәйә биттә дәммәл әдәм пәвуллик қыләйкән.

дәмрилмәк дамрилмак (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Қўшқўпир) термилмоқ «уставиться»: үчәкә чықвәдим ки:рни сәрийн дәп, дөрт йа:на дәмрилдим, йа:на дәмрилдим, йа:рны гөрийн дәп (Хива); хәммә вах қазана от йаққаннан кәлип, дәмрилиб отырады, бу бала (Қўшқўпир).

дәң данг (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) тенг, баробар «равный»: атам мәни өз дәнимә бәрмәди (Шовот), икки қуда дән дурып, той бәрәди йа:р-йа:р (Урганч).

дәңәнә дангана (Урганч) дәңгәнә дангана (Шимолый Хоразм)//дәңинә дангина (Сайрам) қалфана «складчина».

дән-дән:дән-дән болмәк данг-данг бўлмоқ (Қашқадарё) гангиб қолмоқ, саросимага тушмоқ «растеряться, опешить»: биттәйиз бәхтән чоқуб, биттәйиз әхтә(н) чоқуб, бәччә дәндән болуп қәлипто.

дәңгәлдәй дангалдай (Тошкент) қ. девәңгәрдәй.

дән-дән:дән қәтмәк данг-қотмоқ (Қашқадарё, Жиззах) донг қолмоқ «поражаться, ошеломлять»: дән қотмә, энни тәс-тәс қымиллә (Қашқадарё).

дәңләмәк дангламак (Жанубий Хоразм) тенглаш-тирмоқ, ўлчамоқ «равнять, измерять»: қапы арқасында андыб дураман, бойыны бойыма дәнләб гөрәмән (Урганч).

дәңсимәслик дангсимаслик (Жанубий Хоразм) менсимаслик «пренебрежение, игнорирование»: бикәм мәни дәнсимийди, мән бикәмни дәнсимиймән (Хива).

дәп дап (Қашқадарё, Шимолый Хоразм) доира, чилдирма «бубен».

дәпә дапа (Жўш) навбат, сафар, дафъа «очередь, раз».

дәпәк дапак (Ҳазорасп) тепонғич «брыкливый».

дәпәләш дапалаш (Жанубий Хоразм) тепкилаш, ур-йиқит «драка, свалка».

дәпән дапанг (Хива) баланд бүйли, йирик жуссали одам «человек высокого роста дородный человек».

дәп-дәйрә:дәп-дәйрә қы(л)мәқ дап-дайра қилмоқ (Қашқадарё) овоза қилмоқ, жар солмоқ «распространять слухи»: (дәп-дәйрә қыл(ив) йүрмән энни сизем богә(н) иш болиште.

дәпки дапки (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп)
1. тепки «пинок, удар или толчок (ногой): ат дәпкиси
2. тепки «спусковой крючок»: мылтық дәпкиси.
3. пих «шпор (на ногах птицы)»: хораз дәпкиси (Хива).

дәпмә шапма (Урганч, Хива, Хазорасп, Хонқа) допи туядиган катта ўғир «большая деревянная ступа, при помощи, которой обдирают шалу»: шалың дәпмәдә дөвилгәмми? (Хазорасп).

дәпсуғ дапсуғ (Қашқадарё) лапашанг, ношуд «растяпа, ни к чему не способный»: дүрүскинәдур дәсәм, тәзә дәпсуғәкәнку бу.

дәрәжә:дәрәжә қы(л)мәқ даража қилмоқ (Қашқадарё) температураси кўтарилмоқ «усиление боли, повышение температуры». сәкиллөвди э:руғь, бә бугум пәшиннән кәйин дәрәжә қыллө.

дәрәпчә дарапчә (Иқон)//дәрәчә дараҷа (Гурлан, Янгибозор) дарҷа «окошечко»: дәрәпчәдин а:й чүшипти йүзимә, сәндин өзгә йа-р көриммәс көзимә (Иқон).

дәрдь-хәлльә//дәрдь-хәрьнә (Қўқон) дардисар «обуза, нечто, доставляющее беспокойство, хлопоты»: бьздь ьшәм дәрдь-хәлльә.

дәрғәчь дарғачи (Тошкент) даллол «маклер, посредник»: сән кьм дәрғәчь қьпқўйдь.

дәрсь//дәрс дарис//дарс (Хоразм) гўнг, маҳаллий ўғит «навоз, местные удобрения».

дәрйа даря (Урганч, Хива) доира «бубен».

дәрйән дарян (Хива) ўчоқ олдида ўлтириш учун тайёрланган жой «специальное место для сидения возле очага».

дәр:дәр қә(л)моқ дар қолмоқ (Қашқадарё) зўриқмоқ, ожизлик қилмоқ «остро нуждаться, беспомощность»: нимәйәки дәр қәсә, бизәддикийә келәйчиде, бизә ҳиштимә дәр қәйәнимиз йоғ.

дәрпәтмәк дарпатмак (Жанубий Хоразм) 1. қи-

мирлатмоқ «шевелить, двигать»: ачны сөлләтмә, доқны дәрпәтмә (Хива) 2. тебратмоқ «качать»: ийәнни дәрпәтиб дүр, ки:римни йу:п алыин (Урганч).

дәррән даррап (Наманган) дарров «немедленно, быстро».

дәрхәйрәт дархәйрат (Китоб) ҳайрон «удивленный»: мулзсимләр оқып көрип дәрхәйрәт болдиләр.

дәсәвиз дасавиз (Қашқадарё) этн. таван «подношение (которое приносят женщины, являясь на свадьбу)»: нимә дәсәвиз қылип кәлиптилә, қышло:дән дәсәвиз кәллө.

дәсвәрдә дасварда (Урганч) кичик ўқлоғи «маленькая скалка».

дәсир дасир (Қашқадарё) арх. даҳсар «название меры веса, равная приблизительно четверть батмана».

дәскә даска (Хоразм) 1. асбоб-ускуна «оборудование, принадлежность». 2. дов-дастгоҳ «оснастка, оборудование».

дәскәллә даскалла (Қўқон) барғ қирқадиган асбоб «садовый нож серповидной формы».

дәслуңғь даслуңғи (Уйчи) рўмолча «платочек».

дәсмал дасмал (Иқон) сочиқ «полотенце».

дәстә (Хазорасп) буғдой пояси «стебель пшеницы»: бизәр атызда дәстә гөтәрип йүрвәдик, рәйис гәлип башқа иш буйурды.

дәстәчики дастачики (Жалолобод) чиллак «палочки, употребляемые при игре в чижик»: илгәри мә:л-ләмиздә бәлләрминән дәстәчики өйнәрдүк.

дәстур дастур (Қашқадарё) зайл, сурьат «процесс, темп, таким образом»: ишләрис шү дәстургә кетвуссә, эхыри вой боләде.

дәстури дастури (Қашқадарё) қатори, тенгги «ровесник, сверстник»: сән дәстури бәчәлә оқышинийәм қьләпто, дәлә: чигып энәсийә йәддәмәм бәр(ив) йүрүпто.

дәт дат (Қашқадарё) тўлғоқ «родовые схватки»: кәчқурун дәт туту:де, эзоннә бәриб зорәйде.

дәт:дәт қы(л) моқ дат қилмоқ (Қашқадарё) алам қилмоқ, таьсир қилмоқ «влиять, страдать, испытывать боль»: шүки, туруп-туруп дәт қыләди, хәлли-кини гәпи, ҳис сорәмән.

дэччэ дачча I (Уйчи) дераза «окно».

дэччэ//дэриччэ дачча//дарича II (Қашқадарё) ҳовлидан боққа ё қўшниккига ўтиб туриш учун қилинган эшикча ёки махсус тешиб қўйилган жой «небольшая дверь или пролом в стене между двух соседей»: бу дэччэлэриздэн қанноғ эдем сиғәде?

дэччил даччил (Қашқадарё) дардчил «болезненный»: битгә дэччил бәлә бориде ичимизгә.

дэшшэ//дэшшу: дашша//дашшу//дашшув (Тошкент)//дэшшу дашшу (Жиззах)//дэшшойэ дашшўя (Қашқадарё)//дэшуй дашуй (Қарноб)//дастшуйак//дашшўйак дастшўйак//дашшўйак (Бухоро) дашша «специальный таз, над которым моют руки до и после еды»: қўлззз дэшшувгә йувәқолън (Тошкент); қоллэризди шэргә йуйқолийлә, дэшшойэ элип келәде (Қашқадарё).

дэ:ли дали (Жанубий Хоразм) 1. жинни «сумасшедший»: а:ғамны гөрмәсәм боламан дэ:ли (Хива). 2. шўх «шаловливый».

дэ:нәке данәке (Қашқадарё) воронка: кәғзздән дэ:нәки қўлип қуйқолийлә.

дэ:ни дани (Жанубий Хоразм) уқув «умение»: ҳәр кимни дэ:ними тәзәк термәк, и:вәсини ағдарып, қу:рысыны алмақ (Хонқа).

дэйрадаст//дэйрачъ дойрадаст//дойрачи (Бухоро) доирачи «человек, играющий на бубне».

дэл дол (Андижон) кифт, елка «плечо».

дэл: дэл қоймәк дол қўймоқ (Қашқадарё) дўппини яримта қўймоқ «(букв. у него тюбетейка набекрень) он живёт припеваючи»: қәчән коссәйис қалпә:д(и) дэл қойуп, қочәмә-қочә йургән кулләре.

домәнә домона (Қашқадарё) ҳеч нарса «абсолютно, ничего»: э: униси дэ:мәнәнийәм билмәйди, бу сувгә бәлиғ боләдиме, дэмәнәйәм йох.

дэмодбаръ домодбари (Бухоро) никоҳ тўйи кечасида куёвнинг келин уйига тантанали суратда келиши «торжественный приезд жениха в день свадьбы к невесте»: ана дэмодбаръ келәптә.

дэмрисқ домрисқ (Қашқадарё) рисқ-рўз «пропитание, хлеб насущный»: бид дэмрисқ босә тәпиләде, гәп унә йәмәс.

дэнашўрак донашўрак (Бухоро) шўр данак; туз билан қовурилган данак «соленый миндаль».

дэны дони (Қарноб) кейин, сўнг «потом, после».

дэр-дэр:дэр-дэр қълмоқ дор-дор қилмоқ (Бухоро) бирор жойга боришдан олдин султ ҳаракат қилиш «очень медленно действовать перед отъездом (куда-л.)»: дэр-дэр қълъп вақтнъ бекэр ўтказдинъз. девәгәйләш девагайлаш (Қўқон) назорат қилиш, тергаш «преследование»: мьнчә мәнъ ҳәдъп девәгәйләдън.

дэвәнгьрттэй//дэвәнгьрдэй давангирдай (Тошкент) //дэвонгьрдэй довангирдай (Жиззах) ҳаддан ташқари катта, беўхшов, қўпол «чересчур большой, несуразный, нескладный»: дэвонгьрттэй бър ьт кесә, жәм-пәнъм чьқъп кетъптә (Тошкент).

дейимсиз (Жанубий Хоразм) жиззаки «вспыльчивый»: дейимсизә дейим дейсә бир салар, йүрәки жай тапмын қозғалаң тапар (Урганч).

дем I (Наманган) //дийм (Жанубий Хоразм) дим «душистый, духота»: ҳава бўйүн дийм болыб дурыпты (Хонқа).

дем II (Наманган) тўғон «платина, запруда».

демгет (Қурама) камар «пояс, кушак»: демгетти белгә бэвләйди.

дең (Уйчи) тепа «холм».

депәрә депара (Андижон) //дәпәрә дапара (Фарғона) атроф, теваарак «окружность, окрестность».

дерқаймақ (Сайрам) пиширилган сутнинг қаймоғи «сливки кипиченого молока».

деш (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Хонқа) ташқари, сиртқи томон «внешняя, наружная часть»: деши бүтүн, и:чи түтүн (Хива).

деҳчә деҳча (Уйчи, Тошкент) қозонча «котелок»: кьчкьнә деҳчә ьч тўлә мьхчә (Тошкент).

деләгәй делагай (Зомин) яктак «лёгкий халат без подкладки».

диггилдәмәк диггилдамақ (Урганч, Хива) //дигдирдәмәк дигдирамақ (Гурлан) кучли қалтирамақ, дағ-дағ титрамоқ «сильно дрожать».

дигир//дийир (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Хонқа) чигир қасқоғига биркитиладиган хурма шаклидаги идиш «ковшун чигиря (сооружения для поднятия воды)».

дигиржәк дигиржак (Жанубий Хоразм) //дигирчәк дигирчак (Шимолий Хоразм) ғилдирак «ко-

лесо»: пайыз гэлэр гүлдирәп, дигиржәки йылдырап, ичиндә бир пасан қыйз дил билмийди жүлдирәп (Урганч).

дийирмән дийирман (Жанубий Хоразм) ёргучоқ, құл тегирмон «ручная мельница».

дийү: (Урганч, Хива) сўроқ «вопрос»: қыйз кишийә қырқ өйдән дийү (Урганч).

дик (Урганч, Хонқа) тик «отвесный, прямой»: дик йарғы — тахта тиладиган катта арра.

диккичәг:диккичәг оттирмоқ диккичаг ўтирмоқ (Қашқадарё) чўнқайиб ўтирмоқ «сидеть на корточках»: диккичәг оттүруб бир пийәлийнә чой иштиий кәтте.

диллә дилла (Қашқадарё) бот. қиёқ «осока»: диллә дэвәлгә пәддәликкә, пәләсти тәийә сәлишкә бәкор кәтәдә.

дирдәк дирдак (Қорамурт) // **дырдақ** (Қарноқ) вояга етмоқ «достигать зрелости»: **дырдақ** қыйз (Қарноқ).

диркә дирка (Урганч, Хива, Ҳазорасп) омочнинг қулоғи «ушко амача».

дырқамчы дирқамчи (Ҳазорасп) туя қамчи «кнут для верблюда»: мәс түйәни **дырқамчы** билән қәйдәмәсән йүрмийди.

дълтаң дилтанг (Бухоро) дилшикаст «огорчённый, опечаленный»: кўпам **дълтаң** бўлма.

дънғърдәк динғирдак (Уйчи) тетик «бодрый».

дърдәв дирдов (Тошкент) ориқ (мол) «худой, тощий (о скотах)»: эгъ жә **дърдовәкән**.

дығырық дигириқ (Хоразм) тор кўча, жин кўча «закоулок, узкая улица».

дыйғ дийғ I (Жанубий Хоразм) тиг «клинок».

дыйғ дийғ II (Жанубий Хоразм) хулқ, ахлоқ нормаси «норма морали»: бу қыйз **дыйғдан** чықыпты (Хива).

дым дим I (Қоракисса, Хоразм) 1. жуда «очень»: дым истәдим, қара гөзсим гәлмәди (Хива). 2. мутлақо, ҳеч «совсем»: ақыл дейән нәссәдән дым бермәпти саңа (Урганч).

дым дим II (Қарноқ) нураш, тўкилиш «осыпаться»: давал **дым** боп қапты.

дымармақ димармақ (Гурлан) чарчамоқ «уставать»:

пай, қапылғанай, йахшырақ бир машын душ кемәдав, **дымарып** қаппыс.

дымжықмақ димжиқмақ (Урганч, Хива, Хонқа) хидланмоқ, сасимоқ «пахнуть, пропахнуть»: гөш **дымжықып** қапты (Хонқа).

дынмақ динмақ (Урганч) // **ду:нмақ** дунмақ (Хива) хиралашмоқ «тускнеть»: айнаны гөззи **ду:ныпты** (Хива).

дыннақ диннақ I (Жанубий Хоразм) тирноқ «ноги»: ет **дыннақтан** айрылмас (Урганч).

дыннақ диннақ II (Жанубий Хоразм) пойдевор «фундамент».

дырр дирр (Қарноқ) 1. енгилмоқ, мот бўлмоқ «быть победенным, проиграть»: қойағой, инди, **дырр** болдын; ойынны билгән киши ойнаса. 2. отни тўхтатишга ундаш «возглас, чтобы останавливать коня».

ди:в (Жанубий Хоразм) туп «куст растения»: йап бойында бир **ди:в** үзүм, шахалары дүзүм-дүзүм (Хива).

ди:дә (Қирқ) күз «глаза».

ди:з (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) тизза «колени»: бир бирә дәпти **ди:зимә**, алты айда гәлдим өзимә (Хива).

ди:м (Урганч, Хонқа) жим «тихо»: нәйә **ди:м** отырыпсыла, сәләнлә ахыр (Урганч).

ди:ри (Жанубий Хоразм) тирик «живой»: айралық дәмәңлә, тәним қахшыйды, **ди:ри** айралықтан өлим йахшыды (Ҳазорасп).

ди:т-ди:т (Урганч, Хива, Ҳазорасп) тилка-пора қилмоқ «разорвать на куски».

ды:қ диқ (Қарноқ) // **дых** дих (Қашқадарё) диқ-қатвозлик «состояние взвинченности»: **дых** бомәдизми, бурозис қолип (Қашқадарё).

добыч дўбич (Жўш) кампирларнинг бош кийими «головной убор старух».

доғав дўғав (Андижон) // **доғава** дўғава (Қипчоқ) овқат солинадиган сопол идиш «глиняная посуда для еды».

додақ дўдақ (Жанубий Хоразм) лаб «губы»: дуз сорамаққа **додақ** гәрәк, сиркә сорамаққа усул (Урганч).

додды дўдди (Урганч, Хива, Хонқа) бепарво, ан-ков «беспечный, ротозей»: қара кэмзорынны бич-мекә гәлдим, памылы чайынны ичмекә гәлдим, қара дәсәм қарамыйсан, қара гөз, сәниндийн дод-дыдан гечмекә гәлдим (Хива).

доқыләмәқ дўқиламоқ (Қашқадарё) аралаштирмоқ, «смешивать, разжижать»: нишәлләни доқыләп турмәсә көпүги бәшқә, қыйәми бәшқә болуп қә-ләде.

доққъ дўққи (Жиззах) қўпол «грубый»: ычндейынъ бытгәсьнъ йъч, жьдә доққъ бопкетгын (Жиззах).

долаймақ дўлаймоқ (Уйчи, Фориш) ўқталмоқ «зама-хиваться на кого-л.»: немәнәгә муш долайасан? (Фориш).

доланмақ дўланмоқ (Урганч, Хива, Хонқа) қай-рилмоқ «выворачивать, склоняться»: салам бәрдим дал чивықдей доланып, саламымны алмей гетти айланып (Хонқа).

доләп дўлоп I (Андижон) қўпол «грубый, неуклю-жий».

доләп дўлоп II (Қашқадарё) серодам «многочлю-но»: ҳәзир бәзодди әйни долов вәхте.

доләп дўлоп III (Избоскан) ҳар хил сортдан иборат дон «зерно состоящее из разных сортов»: гуруштъ доләпдән әпсәс.

долча дўлча (Бухоро, Қашқадарё) ҳовуздан меш-га сув солишда қўлланиладиган чарм идиш «посу-да из кожи при помощи которой вливают из хауза (пруда) в бурдюк».

домбойын дўмбўйин (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳа-зорасп) қайсар «упрямый»: Керим домбойын экән, оқышны ташаб гетти ахыр (Урганч).

домдом дўмдўм (Фориш) туя қўнғироғи «верблужий колокол».

донмәқ дўнмоқ (Қашқадарё) юқориламоқ «подни-маться выше»: чилләг әсмәнә донип кәтте.

дон дўнг I (Хоразм) муз «лед»: су:ны үстини дон алыпты (Хонқа).

дон дўнг II (Хоразм) гача, қадар «до»: шу вахта дон гәлмәди (Хива).

доңыштырмақ дўнгиштирмоқ (Хоразм) эплаштирмоқ «справляться»: өзимиз зордан доңыштырыб гәлиа-тырмыз (Урганч).

донқарға дўнғарға (Чинобод) қорақарға «грач, чер-ная ворона»: донқарғанъ зағчәдән пәрқъ бәр-дә.

донмақ дўнмақ (Жанубий Хоразм) тўнғмоқ «мёрзнуть»: сыпайы донмас, қалтырар, әнәкләри шалтырар (Хива).

дор дўр (Қарноқ) тўр «сетка»: дор қа:бақ.

дордақ дўрдақ (Андижон) лаби қалин «толстогубый».

доржъ дўржи (Жиззах) яхлит «цельный, побольше»: муннән кыйън розғәргә керәйлъи нәрсәләрдъ доржъ-доржъ әпқойъш кърәй, озъ.

досри дўсри (Қашқадарё) ёқимли, севимли «люби-мый, приятный»: қыччәм ҳәзир биром досригинә бойәнки, ҳис сорәмән.

дохтә дўхта (Қашқадарё) айвон олдига тутиладиган парда «занавеска» при помощи который закрыва-ют переднюю часть веранды»: бизә тәмәнә дохта тутуп қойиптилә, кориммәйди.

дөвмәк дўвмақ (Урганч, Хива, Хонқа) туймоқ «то-лочь»: соқыны икки әлин вилән дөв, бир әл вилән и:шоламы (Урганч).

дөкүм дўкум (Урганч, Хива, Хонқа) маҳаллий ўғит «местное удобрение»: ой атыза ғовачаны әкти-лә, дөкүмини йеккә-йеккә дөктилә (Урганч).

дөлә дўла (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп, Янги-ариқ, Қўшқўпир) 1. бостирма «навес»: тилки бәрини бир дөләйә алыппарды, тоуқ оғыллап йемә-кә (Янгиариқ). 2. кулба, уй «хижина»: бизни дөләнә:м бир көрип кетин (Қўшқўпир).

дөләв дўлав (Узган) қўпол, андишасиз «грубый, безрас-судный»: жә дөләвли: қылавурмә, жөрәләр сәпидән чиқарип тәшиймиз.

дөнмәк дўнмақ I (Хоразм) айнимоқ, қайтмоқ, ўзгар-моқ «передумать, изменяться, отказываться»: ләб-зидән дөнди (Хива).

дөнмәк дўнмақ II (Хоразм) товланмоқ «переливать»: ейнимдә гөйнәким дөнәвәрәди, и:зимдә душмалла өләвәрәди (Урганч).

дөңмөйүн дўнгмўйун (Қирқ) // домбойын дўм бўйин (Жанубий Хоразм); ўжар, қайсар «упря-мый»: дөңмөйүн экәнсән (Қирқ).

дөрәмәк дўрамақ (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот) пайдо бўлмоқ «появляться»: бир душман дөрәпти

мәни қастыма, өлмәсәм, аларман аяқ астыма (Шовот).

дөрәтмәк дұратмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп, Шовот) туғдирмоқ, вужудга келтирмоқ «порождать, создавать»: **дөрәтсән** а:д қалады, **дөрәтмәсән** ба:д қалады (Хива).

дөшик дұшик (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп, Янгиарик) тешик «дыра, отверстие»: мән әшикдән чықсам, сән **дөшикдән** гирәсән (Хонқа).

дө:змәк дўзмак (Урганч, Хонқа) чидамоқ «терпеть»: гөйниц ничик дө:зди? (Урганч).

дув//ду: (Тошкент) дуг «веретено»: чәххъ **дувь**.

дувақ дувақ (Жанубий Хоразм) қопқоқ «крышка»: **дувақсыс** қазан қайнамас, әнәсиз бала ойнамас (Урганч).

дувана: **дувана** тәлпәк дувана телпак (Жўш) замбуруғ «гриб».

дуварза (Жанубий Хоразм) катта дуг «большое веретено».

дувачық дувачық (Гурлан) болалар дўпписига тикиладиган безак «украшение, которое прицепляются на тюбетейки детей».

дувәрәй дуварай (Тошкент) // **дувәрә** дувора (Қашқадарё, Хоразм) кеч кузда тугиб, пишмай қолган мева «незрелые плоды второго урожая»: элмәнъ **дувәрәйъ** (Тошкент).

дувәра дувора (Қашқадарё) иккинчи «второй»: **дувәра** хәтин.

дув-дувәра дув-дувора (Қашқадарё) иккинчи марта «второй раз»: **дув-дувәра** эйғыни бәсмәйтикән болуп кәтувди бир гәминән.

дувьр дувир (Тошкент) йиғин, «сборище, скопище»: **дувьр** йәқмәйдәгән бопқәлдъ.

дудбўрән дудбўрон (Тошкент) мўри «дымоход»: ўчә: вәшнъ **дудбўрәнъ**.

дужән дужон (Бухоро) ҳомиладор, «беременная».

дуз (Гурлан, Хазорасп) чўл, сахро «безводная степь, пустыня».

дузан дузан (Сайрам) иш ёқмас, текинхўр «лентяй, дармод».

дукаса (Бухоро) мингашмоқ «садиться вдвоем (на лошадь, на велосипед и т. д.): ешакнъ **дукаса** қълъб мәнъп келдък.

дукир (Найман, Қипчоқ) сув тақсим қилинадиган жой «водоразделительное место»: хатыннар **дукирди** йәнидә пәхта терйәпти.

думан думан (Жанубий Хоразм) қалин, қуюқ «обильно, густой»: ейнимдә гөйнәким гүлләри **думан**, ат вилән гәләсән, әтәллә гуман (Хонқа).

думанламақ (Хоразм) қалинлашмоқ, қуюқлашмоқ «толстеть, густеть»: тәкиңиз **думанлап** кетипти (Қўшқўлир).

думкәшәк думкашак (Қашқадарё) орқадан эргашиб юрадиган «все время следующий за кем-л.»: қәргә бәсәлә, у кишини, әлбәтгә, битгә **думкәшә:**ләри боләде.

дунымақ дунимақ (Жанубий Хоразм) тинмоқ «отстаиваться (о жидкости)»: су: **дуныды** (Хива).

дурамақ (Урганч, Хива, Хонқа) урчимоқ, кўпаймоқ «плодиться, размножаться»: жанлыдан жансыз **дурийди**, жансыздан жанлы **дурийди** (Урганч).

дурезгар//дурьзгар (Бухоро) дурадгор «столяр»: **дурезгар** артълъ.

дуруғ (Сайрам) ёлғон «ложь»: **дуруғ** айтасан.

дурусқуруғ (Қашқадарё) чинакамига, ростмана «по настоящему»: ә-хә: **дурусқуруғ** оттурув әллиско.

дусақ (Фориш) икки ёшли кўй «двухгодовалая овца».

дусьнжа дусинжа (Бухоро) тахмон «большая ниша в стене для складывания ватных одеял».

духәп духоп (Тошкент) рўпара «лицом к лицу»: бьргәтгъ рәйскә **духәп** қълдъм.

душлашмақ (Шимолий Хоразм) // **душықмақ** (Жанубий Хоразм) учрашмоқ «встречаться»: **душлашып**, мушлашып йүрмә, балам (Қиличбой).

дунмақ дунмақ (Урганч, Хива, Хонқа) хиралашмоқ «тускнеть»: гөззим **дунды** (Урганч); айнаны гөззи **дунныпты** (Хива).

ду:ча (Урганч) довучча «зелёный урюк»: **ду:чала** уллайыпты.

ду:ш I (Жанубий Хоразм) дуч, учрашув «попасться на встречу, встреча»: қумри дейән бир қуш олур, а:дам а:дама **ду:ш** олур (Урганч).

ду:ш II (Жанубий Хоразм) қарши, тўғри «навстречу»: бизләни **ду:шымыза** гәлгәндә бир өрдәкни учардан атып чүшүрәғойды (Шовот).

дүгүрим дугурим (Ҳазорасп) камар «промоина, углубление, промытое водой в реке»: кэлэ, дэрийага чушсэң дүгүримнэн хавардан бол адамы йутып гетэди.

дүдлэ дудда (Қашқадарё) // **дурда** (Самарқанд) сариф ёғ қуйқаси «осадок сливочного масла»: дүдлэ сәлип пәтир қысәм (Қашқадарё).

дүдмәк дудмак (Урганч, Хива, Хонқа) чидамоқ «долго носиться, долго служить»: саңа хеч нәссә дүдмийди (Урганч).

дүзгит дузгит (Жанубий Хоразм) асбоб-анжом «оборудование, принадлежности»: қайыннасы бешик дүзгитләрини әкәлип, баланы бешикә салдыла (Урганч).

дүзий дузий (Урганч, Хива, Хонқа) мунчоқ тақилган дүппи «тюбетейка на которой прицепляются разные украшения (бусы)»: базара барсаңыз йүзий әпкәлин, йүзий әмәс, тылла дүзий әпкәлиң (Урганч); амансағлығыңнан ким хавар вәрсә, сөвүнчиси дүзий тайха ша:йүзүк (Хива).

дүйин дуйин (Ҳазорасп) қора лей «черная глина»: атыза дүйин салсаң йахшы экин битәди.

дүкәрт дукарт (Андижон, Хоразм) кичкина қайчи «маленькая ножница»: дүкәрттә үчүмән әтрапнә чызып чызъх чүшүрләдъ (Андижон).

дүки дуки (Иқон) чакич (товуқнинг патидан қилинган тури) «проколка для прокалывания лепёшек».

дүнүл дунгул (Гурлан) сут солинадиган тунука идиш «бидон для молока».

дүпсә дупса (Ҳазорасп) қовуннинг тагига қүйиш учун қамишдан ўраб қилинган гардиш «обод плетёный из камыша для подставки под дыни»: қавының тәйинә дүпсә қойып чықтым.

дүрвәзә дурваза (Ҳазорасп) калава «моток»: әйрилгән нахлари дүрвәзәгә орап қой болмаса чашырылады.

дүрмә-дәрәз дурма-дароз (Юқори Қашқадарё) узундан-узоқ «долгий, длинный»: мәслә:лләризәм бир дүрмә-дәрәз боллики, ойқыләрим кәлип кәтти мәнә.

дүрмәнхалта дурманхалта (Ҳазорасп) ҳамәнча «маленький кошелек»: дүрмәнхалтаңы қара, чүшмәсин.

дүрүлләк дуруллак (Зомин) чумчуқ «воробей».

дүрүштә дурушта (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) терт (беда билан сомон аралашмасы) «смесь соломы с люцерной».

дүттәк дуттак (Қашқадарё) синч девор оралиғи «промежуток каркасной стены»: дүттә:дан отгуз биттә тухум тәп(ив) эллим.

дүфәрәк дуфарак (Андижон) дурадгор «столяр, плотник».

дүшвәрә душвара (Миришкор) чучвара «пельмени».

дү:дик дудик (Урганч, Хива, Хонқа) // **дудик** (Шимолый Хоразм) хуштак «свист»: чыхтым қаланы буржына, дүдиклә алдым, ойнадым (Урганч).

дү:з дуз (Уғуз) текислик, яланг жой «низменность, голая земля».

дү:нәк дунак (Урганч, Хива, Хонқа) сапча «недозревшие дыни»: базара дү:нәк чүшкәм боса, инди йаз гәлди дийвәр (Урганч).

дү:ник дуник (Жанубий Хоразм) тепа туйнук «отверстие в крыше»: той өйини дү:ники тор бағлапты, йа:р-йар; йа:т волдым дәп қыйзғана, зар йеғлапты, йа:р-йар (Урганч).

дү:ткәш дуткаш I (Урганч, Хива, Хонқа) мўри «дымоход».

дү:ткәш дуткаш II (Жанубий Хоразм) дам «мех (кузнечный)»:

дүткәш дуткаш III (Хоразм) ўтакетган чекувчи «заядлый курильщик»: пай, дүткәш экәнсәнав, түтәтә-вермә (Манғит).

Е

егәрмәк эгармак (Жанубий Хоразм) эргашмоқ «идти, следовать»: не:рә варсам и:зимнән егәрәв-рәсэн (Урганч).

ежәшмәк эжашмак (Хоразм) 1. ўчакишмоқ «не ладить (с кем-л. или между собой)»: мәм билән нәйә ежәшәсэн, дәниң волмасам, уйалмысаммы?; ежәш-мә дәсә, ройы ежәшәсэн (Урганч). 2. тегишмоқ ҳазиллашмоқ «шутить (с кем-л.)»: қыйз ежәшип сайысың йа:нына варады (Ҳазорасп).

езув эзув (Гурлан) икки лабнинг туташган жойи «угол рта, губы».

ейэв эяв (Хива, Хонқа, Шовот) эгов «напильник».

ейэвлэмэк эявламак (Хива, Хонқа, Шовот) 1. эговламак «пилить, опливать напильником»: кэллэн қурғай, **ейэвлэйэн** қумандыйн (Хива). 2. ғидибиди қилмоқ «преракаться, надоедать».

ейэр эяр (Жанубий Хоразм) агар «если, если бы»: **ейэр** шу пашша воса, йенә бир икки йыл мамыт пашша воса, йүз миң ғаравахана бәрийн дәпти (Хонқа).

ейван эйван (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) айвон «веранда, терасса»: сизни **ейван** бизни **ейван** эмәси, ортасында чи:ни нарван эмәси? (Хонқа).

ейилик эйилик (Жанубий Хоразм) яхшилиқ, эзгулик «доброе дело, благодеяние»: **ейиликкә-ейилик** (Янгариқ); балаңны **ейиликини** гәр (Хонқа).

ейин эйин (Урганч, Хива, Хонқа, Қўшқўпир) елка «плечо»: **ейним** учып дурыпты (Қўшқўпир).

ейит эйит (Жанубий Хоразм) ҳайит «хаит (религиозный праздник)»: **ейит** өткәннән соң хыйнаны өкчәңә ур (Урганч).

ейран эйран (Урганч, Хива, Хонқа) айрон «айрон (напиток из кислого молока, разбавленный водой)»: қатықла алдымда, қаймақла йедим, **ейраны** қалғанда сизники дәдим (Урганч).

екәләшмә экалашма (Наманган) олишмоқ «бороться, драться».

екмәк экмак (Жанубий Хоразм) етакламоқ «вести в поводу»: ешәкни **екиб** гетәйатырғанда, оғры геччини алып қалады (Хонқа).

елармәк элармак (Фориш) ўқраймоқ «хмуро, сердито смотреть»: сарымәймәсән, йурәгимә дорүмой-мүсән, нәрмәт **еләрип** қорайсән, әлим көрни тәнимәймәсән?

ела:т//элат (Хоразм) 1. маҳалла, квартал «махалля, квартал»: қаланың биринжи **элатында** турады (Қиличбой). 2. маҳалла аҳолиси «население квартала»: белләни **елә-тыны** көнәдән гөчиб гәйән, дийдилә (Урганч).

елвә-терсәки элва-терсаки (Фориш) довдир «взбал-мошный».

елгәзәк элгазак (Қарноқ) елгәзәр элгазар (Хива, Хонқа) элак «сито»: елгәзәккә барғаның еллү: авыз сөзи бар (Қарноқ); елгәзәрә варғанны әлли ағыс сөзи ва: (Хонқа).

елмәк элмоқ (Наманган) олмоқ «брать, взять»: **кәмпър** мьхрғыйонь сорәп **елъп** (<эъп) қъзнъ йуртъгә элкеттъ.

елтмақ элтмақ I (Қўқон) сифдирмоқ «помещать»: шу әрәвә қовундъ хәмәсьнъ елтәрмькән?

елтмақ элтмақ II (Қўқон) олиб бормоқ «отнести»: ошәткә елтъп қойдъ.

емарь эмари (Бухоро) гўл, нодон «простак, бестолковый»: **емарь** екансан-ку.

емсәк эмсак (Уш) очкўз «жадный».

еңгәй энгай (Тошкент, Жиззах) ияк «подбородок»: **еңгәйгә** отә соқәль бьтптьку хәльйәм бәләймуш (Тошкент).

еңгур энгур (Фориш) чопоннинг этаги «подол чапана, халата».

еңәшмәк энгашмак (Жанубий Хоразм) ўчакишмоқ, гап талашмоқ «не ладить (между собой), спорить»: сәниң вилән **еңшәшиб** отырып еңәкләрим чүшти (Ҳазорасп).

епкин эпкин (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) шабада «лөгкий прохладный ветерок»: пай шу вахла дымықтав, ҳеш йердән келатаған **епкин** йоға (Урганч).

ергәжәл эргажал (Иқон) митти, пакпакана, кичкина-одам «карлик»: **ергәжәлиң** қырқысы йығылыб бир қазан қайната:майды.

ерәтә эрати (Наманган) вақтинча олинган буюмлар «вещи взятые для временного пользования».

ертәмәтән эртәмәтән (Андижон)//**ертәмертән** эртамертан (Фарғона)//**еттәмәтән** эттамитан (Қўқон) эрталаб «утром»: **ертәмәтән** чьқадъ (Андижон); **еттәмәтәннән** бәқәсь кутъб отъръппән (Қўқон).

ертән//эртәң эртан//эртанг (Хоразм) эртага «завтра»: бүгүн кәч болды, **эртәң** барамыс (Гурлан).

еснә эсна (Андижон, Фарғона) эсна «затылок».

естәк (Фориш) қ. энгур.

ет//эт (Жанубий Хоразм, Найман, Наманган, Қирқ) гўшт «мясо».

етәнә этәнә (Жиззах) интизор «страстное, томительное ожидание»: мьнчә ендъ, шунчә етәнә бомәсән.

етләс этлас (Жанубий Хоразм) сергүшт «мясистый, толстый»: ху дым етләс дәсәм, гәпимә чүшимәди (Хазорасп).

етмақ этмақ (Хоразм) 1. қилмоқ «делать, совершать»: бы ишти тезрак етмәсән бомайды (Манғит). 2. пиширмоқ «варить, готовить (пищу)»: хәй, ме: ман гәлипти өйә, тез барып бий суп ет, бәк (Сорбий).

етмәқ этмоқ I (Тошкент) айтмоқ «говорить, сказать»: экәннә етп қой.

етмәқ этмоқ II (Бухоро) 1. элтмоқ «отвозить»: бунъ ман етаман. 2. қилмоқ «делать»: бу ышнъ ман етаман.

еттәчи эттәчи (Қашқадарё) ўрикнинг эрта пишар нави «сорт скороспелого урюка».

ешағасы эшағасы (Иқон) арх. эшик оғасы «привратник».

ешәрмәк эшармақ (Хоразм) итармоқ «толкать, сдвигать»: киши қолы вилән от ешәрмә (Хива); ешәр-рәбәрмәй тынчыңа турсаң бомыйма? (Манғит).

ешкълләмоқ (Жиззах) шўхлик «шалость», «озорство»: болдъ ендъ көп ешкълләйвурмә, кәлтәй йьйсән.

ешшәй эшшәй (Тошкент, Жиззах) чиён «скорпион».

е:р эр (Жанубий Хоразм, Қарноқ) эрта, барвақт «рано»: гүн гөрәмән дәсән е:р тур (Хива); е:р волмаған геч волмас, геч волмаған хеч волмас (Урганч); е:ррақ кәдин, и:шинъ питип қалдымы? (Қарноқ).

эзик (Сайрам) юқори лабнинг ташқи томони «наружная сторона верхнего губа»: Ташбувны сигири туғып эзиги ақарып қалды.

эләвсиз элавсиз (Сайрам) бўш, содда, анқов «слабохарактерный, наивный, простофиля».

эләнмақ ялинмақ (Шимолий Хоразм) ялинмоқ умолять, упрашивать»: шунча эләнсәмәм бермәдав, дым зықый экән (Манғит).

эләнқарән эланқаран (Қашқадарё) бамайлихотир «спокойно, не спеша, не торопясь»: эттәмән эләнқарән чиғувду:дә, кәчкә қоллук.

эләвләмәқ эловламоқ (Қашқадарё) алаҳламоқ, босинқирамоқ «бредить, быть мучимым кошмарами»:

пәқат эловләйде, шу кәчойәм эловләп чиғди, ким-нимәлә дәп.

элли (Шимолий Хоразм)//ельк элик (Фарғона) бармоқ кенглиси «ширина пальца»: той бәргән, қой бәргән адам бир элли жибин айады (Манғит); бир эльк (Фарғона).

эмгәк эмгак (Шимолий Хоразм, Туркистон) меҳнат «труд»: эмгәкләсә эмгәк артады (Қиличбой); имаратқа қанча эмгәгим сынды (Туркистон).

эмин-эркин (Қашқадарё) бемалол, тортинмай «спокойно, свободно, не стесняясь»: бәрәм (<бу ер ҳам) озиздикидәг гәп, эмин-эркин, кәлип кәту:рин.

эмрәнмәк эмранмак (Жанубий Хоразм) юз ўгирмоқ «отвернуться»: пул таппасаң тувғаныңәм эмрәнәр.

энәк энак (Тўрткўл) бузоқ телёнок»: бизда сығыр йоқ, бир энәк ва.

әнңәк энңгак (Қашқадарё) ияк «подбородок»: дойим әнңәги әсилгән, әзи әчилив йүрәде.

эпли//йәпли (Шимолий Хоразм) эпчил «умелый, ловкий»: эпли кәлин кәрәкмә, сәпли кәлин кәрәкмә? (Манғит).

эр (Қашқадарё) у ер «там»: эр салқымми, бәр?.

эргәнәк эрганак (Қипчоқ) ўтов эшиги «дверь юрты»: эргәнәкти бәклә!

эргәш эргаш (Қашқадарё) этн. кокилча «косичка»: иби, муни бөшийә эргәшәм қойипсиско?

әс-әс (Сайрам) озгина «немножко».

эсарсақ (Сайрам) эси паст, чала жинни «глупый; полусумасшедший».

эсәр эсар (Қашқадарё) овсар, шўх «глуловатый, шаловливый»: йошлигийә бу жудо эсәр иди, кәттәкәни пичи эсәррәғ, кичиги пиших, зәммүччәдәк.

эсмәк (Қашқадарё) элитмоқ, таъсир қилмоқ, ҳолсизлантирмоқ «влиять, обессиливать, изнуриять»: нәс әссә йәмәм боләди өдәм.

эсрик (Беруний) маст «пьяный, нетрезвый»: хавардар бол, бувра эсрик, патырдатып басағаймасын.

этәнәләмәк этаналамак (Қашқадарё) довдирамоқ, ўзини йўқотмоқ, шошиб қолмоқ «опешить, растеряться»: сәни корув этәнәләв қолле, хисәвини йоқатип.

этә: йиттиш (Қашқадарё) этн. бешик кертн «помолвка малолетних детей еще в колыбели».

этқас (Қашқадарё) янги келин-куёвлар учун қилинадиган махсус сочиқ «специальное полотенце для новобрачных»: ҳозирәм этқас дэйән нэссэлә боме? эччимэқ эччимоқ (Уйчи) изидан бормоқ «следовать»: ҳу әнүв эччидән бодди, көрмәптийә.

эшәгарь эшагари (Шимолий Хоразм) қовоқари «шершень, шмель».

эшә: шупурге эшашпурге (Қашқадарё) бот. ёввойи супурги «кохия венечная».

эшик (Фарғона, Қурама) ҳовли «двор»: журиң, эшккә жол алдық (Қурама).

эшмәк эшмак (Шимолий Хоразм) эшкак билан қайиқ ҳайдамоқ «грести»: қайықта бир өзим босам, шу эшип отырдым, эшип отырдым, ахыйры зорға йәттимав (Хўжайли).

эшмәқ эшмоқ (Қашқадарё) ечмоқ «развязывать, отвязывать»: инәди эшив йүвор, олләсум (<ўтласин) пичи.

әхсә әхса (Наманган) аксирмоқ «чехать»: әхсә бергәндән кейән меҳрғыйә эғзәдән чықьп кеттә.

э:н (Қашқадарё) энгил «одежда»: э:ниң бут босә, қонниң тох босә, бо нимә?

э:нвэш энвош (Қашқадарё)//е:нъвош энивэш (Тошкент)//енъвэш (Жиззах) энгил-бош «одежда и обувь»: топкәнийә э:нвэш қыләде (Қашқадарё); е:нъвэшь бър холәттә (Тошкент); енъвэшьйнь кыйвәсәң-чъ (Жиззах).

a 1-20 "kirgizch dialektusobol"
shiq vna pelda

Ж

жаббаз (Жанубий Хоразм) кулчатой, «кушанье представляющее собой кусочки крупной лапши, сваренные в мясном бульоне».

жавганнум (Қашқадарё) буғдой билан арпанинг аралашмасы «смесь пшеницы с ячменем».

жавли (Қурама) -та, дона «штук»: жийирмә жавлы болып келйәтир.

жавлик (Қирқ)//жавльй (Қашқадарё) ёппасига, яхлит «сплошь, целом».

жавпазак (Бухоро)//жағазәк жағазак (Жанубий Хоразм)//жобәзәй жобазай (Жиззах) чиллаки

«ранний, скороспелый»: қоңшыны жағазәк әрики пишипти (Хива); бьздъ жәбәзәйлә пьшьп қәптъ (Жиззах).

жавпәзәк жавпазак (Гурлан) жувонмарг! «чтоб тебе умереть молодым!».

жаврамақ (Сайрам) совқотмоқ «мёрзнуть».

жавхориг жавхўриг (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) зоол. кўршапалак «летучая мышь».

жағдай (Шимолий Хоразм, Қорамурт, Сайрам) ҳол, аҳвол «условие, положение»: жағдайыға қараб той қылды (Сайрам).

жағырдамақ жағирдамақ (Хоразм) жазилламоқ «трещать, шипеть»: не о:қатны тейини алдырдыңмы, жағырдысы өйә гирди?

жажақламақ (Урганч, Хива, Ҳазорасп) гыйбат қилмоқ, ёмонламоқ «сплетничать»: жажақламасаң даңың атып, гүниң батмыйды сәниң (Ҳазорасп).

жаз (Қарноқ) қўм, туя эгари «верблюжье седло».

жаза-паза (Ҳазорасп) чаққон, эпчил «ловкий, умелый»: жаза-паза и:ш этәди ву.

жазағ (Қарноқ) қўмни (туя) эгарини қисиб турадиган ёғоч «палка, которая крепко держит верблюжье седло».

жайын жайин (Хоразм) лаққа балиқ «сом».

жа:й I (Сайрам) секин, оҳиста «медленно».

жа:й II (Сайрам) кечроқ «попозже».

жақрамақ (Урганч, Хива, Шовот) жаврамоқ «говорить беспрестанно, болтать»: гете:й быйавлыдыйн жақырдыйвәрмә! (Хива).

жақуч (Лақай) выключатель (электр токни улайдиган ва айирадиган асбоб) «выключатель».

жалғай (Жанубий Тожикистон) ёқа «воротник»: кўйлагимди жалғайи кир бўлли, йуйсанчи.

жаммап (Урганч, Хива, Ҳонқа, Ҳазорасп) шолча тўқийдиган уста «ткач, который ткет домотканый палас».

жана (Шеробод) дўнг, тепа «холмик, бугорок»: пақыр киши пәнәгә, жатар жәри жанаға.

жанәмәйләмәк жанамайламак (Қоракисса)//жәнәләмәк (Терсак) ёқалаб юрмоқ «идти вдоль, по краю (чего-л.)»: қойләр жанәмәйләп барайәпти (Қоракисса).

жанықмақ жаниқмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) жон куйдирмоқ, қуйиб-пишмоқ «стараться, хлопотать (о ком-чём-л.), беспокоиться, волноваться»: не: **жанықавэрэсэн**, и:ш оса битәр-дә (Урганч).

жаңыл жангил (Қарноқ) бот. **жингил** «тамариск». **жап** (Шимолый Хоразм) ариқ «оросительный канал»: **жапты** жағалап, хоржынын арқалап, баратған экән (Манғит).

жаппа (Қипчоқ) ёппасига «сплошь»: адамлар **жаппа** жабырылып, пахта терватыр (Манғит).

жарғы жарғи (Қипчоқ) арра «пила»: **жарғыны** әпкә деп жибәриб әди, атам (Манғит).

жарқ-жарқ (Урганч, Хива) шартта-шартта (гапирмоқ) «говорить напрямик»: бу нә: бу, энә ди:зи, ата ди:зини гөрмәйәммисән, **жарқ-жарқ** этип сөллийвэрэсэн (Хива).

жарқы жарқи (Қорамурт) тұполончи «тот, кто любит шуметь, скандалить».

жарламақ (Жанубий Хоразм) қичқирмоқ «кричать»: нәвәлә, мынча **жарлуйсан?** (Урганч).

жарты жарти (Қипчоқ) ярим «половина»: жажшы нийәт **жарты** мал (Гурлан).

жартылдамақ жартылдамақ (Бийбозор) мақтанмоқ «хвастаться»: тәг отыр, **жартылдыйвермә**, авзынды тавыш сөйлә.

жә жа (Тошкент) жуда «очень»: **жа** йәхшъ (Тошкент).

жәбиләшип жабдилашиб (Шимолый Хоразм) бир-галашиб «вместе».

жәвәк жавак (Гурлан) исирғаннинг қуйи қисми «нижняя часть серьги».

жәвләд жавлод (Қарноқ) жаллод «палач».

жәврән жавран (Қашқадарё) ноҳақ «несправедливо»: ҳәммәсини шу оғә(й) әнәси қылле, **жәврән-нә(и)** йоқәлип кәтти, бәчәрә.

жәгә жага (Фориш) бузоқ «теленок».

жәз жаз (Қашқадарё) // **жәззә** жазза (Жиззах) жизза «выжарки, шкварки»: **жәзли** пәтир (Қашқадарё) бугун бър **жәззәль** нон қләйтьк (Жиззах).

жәзбәр жазбар (Уйчи) // **жәзвәл** жазвал (Жиззах) чизғич «линейка».

жәймә жайма (Самарқанд) шинни «бекмес».

жәллә жалла (Хоразм) қил тузоқ «силок».

жәләжин жаложин (Қашқадарё, Бухоро) маҳмадона «всезнайка»: у кәмпидди бәкоргә ҳәммә **жәләжин** дәмәйде (Қашқадарё).

жә:лдуруғ жалдуруғ (Қашқадарё) жазлиқ «верхний войлочный потник».

жәмәндәр жамандар (Беруний) тенгқурлар «ровесники»: тең-теңи минән, теззәк қабы минән, өт **жәмәндәринә**.

жәмъ жами (Тошкент) ҳамма, барча «все»: **жәмъ:** екънлә екъп больндъ.

жәнәзә жаназә (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) // **жинәзи** жинази (Гурлан) кучсиз, ориқ «слабый, худой»: бала дым **жәнәзә** волюб өсти (Хива).

жәнт жант (Гурлан) // **жинт** (Урганч, Хива, Хонқа) 1. муқова «переплёт, обложка». 2. мақкам «крепкий, прочный»: сығырны йипини **жинт** этиб бағлапсан, сыра йаздыравәрмәдим (Урганч).

жәнши жанши (Қашқадарё) валдирамоқ «болтать, нести чепуху»: сизгә бу әдәт боп қойәңнә охшәйде, ҳәннәссәйә **жәншийвэрәсис**.

жәң жанг (Хоразм) дардирак «жужалка-трешотка (у бумажного змея в виде бумажной ленты)»: бизни зәткән **жәңнә** ничиксис? (Урганч).

жәңчәра жангчара (Бухоро) // **жәңчъвз** (Қоракўл) // **жәңгәр** жангари (Қўқон) // **жәңгир** жангир (Шимолый Хоразм) уришқоқ «скандалист»: бъздъ оғъл жә: **жәңгәр** чъқьп қолдъ-дә (Қўқон).

жәпсәр // **жәпшәрмә** жапсар // жапшарма (Хоразм) туташған жой «стык»: бир қойан тутиб алвәдим, айақ салманы **жәпсәриннән**, рейислә йеп кетти (Шовот).

жәшвәк жашвак (Қарноб) чачвон «чачван (покрывало для лица, сотканное из черных конских волос, носимое женщинами с паранжой)».

жәхәк // **жә:к** жаҳак // **жәк I** (Жанубий Хоразм) ҳошия, жияк «кант, кайма».

жәхәк // **жә:к** жаҳак // **жәк II** (Жанубий Хоразм) тирноқнинг эт билан бирикқан жойи «место, где ногти соединяются с телом».

жәхәк//жә:к жаҳак//жак III (Жанубий Хоразм) кўз тевараги «окружность глаз».

жә:пә жапа (Урганч, Хива) тери қирадиган асбоб «инструмент, при помощи которого соскабливают кожу».

жәвәр жовор (Жанубий Тожикистон—Қорлуқ) ариқ «арык»: иргали **жәвәр** қэзув пахтага суй элув келәидиг.

жәвлъш жовлиш (Қўқон) алаҳлаш «бредить».

жәй-жәләл жой-жалол (Қашқадарё) ҳовли-жой «жилище»: экәмизлә сәмәрқәннә бәрип, ушиддән **жәй-жәләл** қылип қәгәллә.

жәйпош//жойпъш жойпұш//жойпиш (Қашқадарё) чойшаб «простыня»: көрпәләдди бәлғунәргә йәғип, устийә жәйпош жәйләп қойәмиз.

жәлақ жолақ (Андижон) зоол. қораялоқ «черный дрозд».

жәлләв жоллов (Жанубий Тожикистон—Қорлуқ) чайқовчи «спекулянт»: **жәлловчилик** инан кун кўради.

жәмбъз жомбиз (Андижон) тақим «место сгиба ноги у колена».

жәниптән жониптан (Қашқадарё) сабабдан, жиҳатдан «по этому, по этой причине»: биттәйинә нәварәси минән турәйчийде, үйәм йәқыңнә той болуп кәтте, энни кәмпир йәккә қәллә, шу жониптәм пичи қыйнәләддә бәчәрә.

жәнсүз жонсүз (Бухоро) жонкуяр «преданный всей душой (кому-л)»: кәшкь мань **жәнсүзъм** бұса:йдь.

жохуштәр жохуштар (Қашқадарё) яна ҳам яхши «еще лучше»: әмәсәң **жәхуштәр**, озүмнә кәрәк.

жеваг (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) чўнтак «карман»: **жевагимдан** пулим чушув қәлипти.

жежәк (Сайрам) пакана, кичкина, жажжи «малорослый, маленький».

жежәг жежаг (Хива) 1. ўйинчоқ «игрушка». 2. болалар дўпписига тақиладиган мунчоқ «бусы, которые прицепляются на тубетейку детей».

желәткә желатка (Тошкент) нимча «безрукавка, жилет».

жержәв жержов (Лақай) керосин.

жәләк желак (Қашқадарё) астарсиз чопоң «халат, без подкладки».

жиги-жиги (Урганч, Хива) 1. йўқ-йўқ «нет-нет»: **жиги-жиги**, тө:бә әттим, гүнайымнән өт, дәпти Нәпис (Урганч). 2. ҳай-ҳай «эй-эй»: **жиги-жиги**, бу сөзиннән қайт (Урганч).

жигилдәк жигилдак (Хоразм) бот. ёввойи жийда «дикая джида».

жижик (Хазорасп) ҳуштакча «свистулька».

жизми (Қашқадарё) сал «немножко, чуть-чуть»: койләги **жизми** кәлтәлық қылле.

жил:жил йаймақ (Урганч, Хива, Хонқа) хамир ёймоқ «раскатывать тесто»: азам билән ҳашарчы хатылла гәлиб, ет чапышмаққа, хами:р этиб, **жил** йаймақа қарадыла (Урганч).

жиләп жилап (Қарноб) пайпоқ «носки».

жилжәймәк жилжаймак (Қўшкўпир) // **жиржәймәк** жиржаймак (Урганч, Хива, Хонқа) тиржаймоқ «скалить зубы»: нәйә сән кәлләдей **жиржәй** вәрәсэн? (Хонқа).

жилдирәвә жилдинова (Қашқадарё) жилдирамоқ «течь тонкой струей».

жилли (Хоразм) тентак, жинни «сумасшедший»: салам бәрсәм, гүлиб әлик алады, сәниндей **жиллийә** дәрдим барәди (Хонқа).

жимбәләжибән жимбалажибан (Фарбий Фарғона) зоол. жиблажибон «трясогузка».

жимси (Жанубий Хоразм) // **жимсы** жимси (Шимолый Хоразм) эзма, сергап «надоедливо болтливый, говорливый»: өзинәм бир **жимсы** әкәнсанав, гәптиң пос кәлләсин айтта қой (Манғит).

жинжәк:жинжәк қылмәқ жинжак қилмоқ (Қашқадарё, Бухоро) 1. гўшти қизартириб қовурмоқ «подрумянить»: гошти әвәл **жинжәк** қылип қавур (Қашқадарё); **жинжәк** гўшт (Бухоро). 2. жунжимоқ «ежиться»: қуруп кәткур иситма, бир пәскә ҳәрқәннәғ әдәмни шүннәққынә **жинжәк** қылип қойәйчийде (Қашқадарё).

жинкә жинка (Хоразм) пакана «низкорослый».

жиңәк жингак (Ўзган) ғазаб «гнев, ярость»: **жиңәги** ни чиқардим.

жиңдилә жинггила (Қашқадарё) // **жъңъла** жингила (Самарқанд, Бухоро) жингалак «кудрявый»: бир қьчә кәллә **жиңдилә-жиңдилә** (Қашқадарё).

жиннәқдәй жиннақдай (Жанубий Хоразм) жиндак «немножко, чуточку»: муна:м бәрәқой, әлиндәйдән жиннәқдейни (Хонқа).

жиңкилдәмәк жингкилдамак (Урганч, Хива, Хонқа) маҳмадоналик «всезнайство, болтливость».

жир I (Зомин) мой, ёғ «сало».

жир II (Паркент) қорашақшақ «черный дрозд».

жирим (Урганч, Хива) нуқсон «дефект, недостаток»: чараның тиккән әдикиндә **жирим** йоқ экән, бир йил олды мулк әтмийди (Урганч).

жириш (Қашқадарё) кепак «отруби»: бир вәхлә **жириштән** қълиңнән нәңдәйәм әдәмлә зориде.

жиртәк жиртак (Богот) тортинчоқ, уятчанг «застенчивый».

жистә жиста (Фарбий Фарғона) тор «узкий, маленький»: этих **жистә** келди.

жъжә//жъчча//жъчә жижа//жичча//жича (Уйчи, Водил, Уш) озгина, пича «немножко, чуть-чуть»: **жъччә** сәбър қълъң (Уш).

жъллә:жъллә бомәсә жилла бұлмаса (Тошкент) 1. ҳеч бұлмаса «хотя бы». 2. унча «столь, столько, не очень»: **жъллә** узғәмәс.

жънқарча жинқарча (Андижон) читтак «синица».

жъсмъ жисми (Андижон) сал «немного, еле»: бу өтк меңгә **жъсмъ** кәттә келдъ.

жыббық жиббиқ (Урганч, Хива, Хонқа) шилпиқ «трахоматозный»: үзи бир **жыббық**, дағдағасы дағдан ашады (Хива).

жығавул жиғавул (Урганч, Хива) ов қушининг буйнига тақиладиган ип «веревка привязываемая на шею охотничьих птиц».

жығам-бығам жиғам-биғам (Урганч, Хива, Хонқа) // **жығам-пыған** (Гурлан) дод-фарёд «стонать, вопить».

жығыржық жигиржиқ (Урганч, Хива) қўйларнинг буйнига арқон боғлаганда, бұғилмасин учун қўйиладиган ёғоч «палочка, используемая при завязывании веревкой от шеи барана, чтобы не душить его.»

жығыртмақ (Ҳазорасп) асабийлашмоқ «нервничать»: буйурған иши әтәвөлмийн **жығыртмақы** чықты.

жығлым жиғлим (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Хонқа) шағал, майда тош «гравий».

жыграма жиграма (Гурлан) // **жоқрама** жүқрама (Урганч, Хива) жуда иссиқ «очень жарко»: ба: зара барвәдим, **жоқрамадан** тас мейним чықыйн деди (Хива).

жыззық жиззиқ (Хоразм) жизза «выжарки».

жызық жизиқ (Иқон) ичакка тиқилган гүшт ва ёғ «мясо и сало начинённые в кишки».

жыйқ жийқ (Жанубий Хоразм) чиғириқ «кустарная деревянная ручная машина для очистки хлопка от семян»: **жыйқ** чақламақ.

жылам жылам жилам-жилам (Урганч, Хива, Қўшкўпир) тилка-пора (пора-пора бўлиб йиртилган кийим) «порванная одежда»: жумйаз бирәв вилән урышқаммы, нә гөйнәкләри **жылам-жылам** болыпты? (Қўшкўпир).

жымсы жимси (Хоразм) эзма, сергап «говорливый, многословный».

жыңқылды жингқилди (Урганч, Хива, Шовот) га-жир-ғужир «звукоподражание скрипу»: шу ешиқни **жыңқылдысы** қурғай (Шовот).

жыр жир (Хоразм) жанжал «скандал»: **жыр**сиз йүрәлилә, қойсаңа бу и:шиқни (Хонқа); **жырды** қой, балам (Гурлан).

жыр-жыр жир-жир (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) // **жырчы** жирчи (Хива) жанжалкаш «скандалист»: йапара адамла шунныйн **жыр-жыр** воладәкән (Хонқа).

жытмақ житмақ (Шеробод) йўқолмоқ «теряться»: бәсәбир вез айоғьдан **жытар**.

жъғда-жъғда жигда-жигда (Бухоро) **жъндә-жъндә** жинда-жинда (Жиззах). увада «тряпье»: унъ койлагъ **жъғда-жъғда** больбту (Бухоро).

жъх жих (Андижон) жуда, лиқ «очень, совершенно»: **жъх** тола.

жогъ жүги (Бухоро) лўли «цыган»: **жогълар** кәлхозда ышлайдъ, ҳзър.

жолдырамақ жүлдирамақ (Урганч, Хива, Хонқа) жовдирамоқ «сверкать»: сәм баланы ҳешпәссәңә қызмыйман, гөрийәндә **жолдырар** гөзләрин сәни (Урганч).

жоң жүнг (Иқон) айри туя билан нор туянинг чатишмаси «метисация двугорбого и одногорбого верблюда».

жопләмәк жұпламоқ (Тошкент) оғизни сўзга жуфтламоқ, тайёрланмоқ «собираться что-то сказать»: эндъ эғъз жоплэвдъ.

жорап жұрап (Жанубий Хоразм) жоррап (Шимолый Хоразм) // жулэп (Қашқадарё) пайпоқ «чулки, носки»: резицкэли жулэп ков йэхши нэссэ болэйкэндэ (Қашқадарё).

жорэб жұроб (Бухоро) супурги «веник»: бэзэрдан жорэб элдъм.

жоруғ жұруғ (Қашқадарё) вақт «время»: ошэ жоруғ коврэг эмэ:нэкэм бизэдэ.

жорға жұрға (Мамай, Қараван, Чимкент, Сайрам) тарнов «желоб»: йэгъч жорға орнигэ темирдан қылэдигэн боп кеттик (Сайрам).

жота жұта (Шимолый Хоразм) қадди-қомат, қадди-баст, гавда «стан, фигура, туловище»: жотасы келишгэн йигитлэр көп (Қиличбой).

жөги жұги (Шимолый Хоразм) айёр, ҳийлагар «притворный»: билэтавғын ишинэ жөгилик нэкэрэк (Беруний).

жөкэш (Туркистон) похол «солома».

жөлэк жұлак (Андижон) қандала «клоп».

жөнләмәк жүнламак (Шимолый Хоразм) тузатмоқ, яхшиламоқ «поправлять»: үсти башынды жөнлэ (Бийбозор).

жөшэн жұшан (Жўш) бот. шувоқ «полынь».

жўжаш (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) чойдиш «металлический кувшин для кипячения воды»: жўжашти суйга тўллирув қайнатув ййар.

жувэрмэй жувармай (Жиззах, Тошкент) жувономарг «умирать в молодости»: жорэ бекэргэ жувэрмэй бопкеттэ-дэ (Жиззах); жувэрмэй богур, қайс:лэдэ йурупсэн? (Тошкент).

жувда (Урганч, Хива) туянинг бўйни ва тиззасидаги жун «шерсть, которая находится на шее и коллене верблюда».

жувозрон жувозрон (Бухоро) // жүвэзрэн жувозранг (Қашқадарё) жувозкаш «маслобойщик на кустарной маслобойне».

жувона//жувғна жувона//жугона (Бухоро)//жувэна жувона (Қашқадарё) новвос «бычок в возрасте 2—3 лет»: жувананъ йавонга чьгар (Бухоро).

жужуцламак жужунгламак (Қорамурт) жирилламоқ «ерепениться».

жуй (Хоразм) чок «шов»: икки жуйни бир-биринэ йанташтырып қапшырықла (Сарибий).

жуқма (Митон, Барлосқишлоқ) юпқа «кушанье в виде тонко раскатанного теста, испеченного в котле».

жулбарақ//жүлпэт жулпат (Жўш) патли гилам «ворсяной ковер».

жулгус (Қашқадарё) патли палос «ворсяной палас».

жулулы жулули (Зомин) зоол. қиргий «перепелятник».

жумас (Жўш) юмалоқланган сариф ёғ «сливочное масло в округлённой форме».

жумыртқа жумиртқа (Мангит) тухум «яйцо»: жумурт-қа қурып берийммэ, дым тез болады. 2. 134.

журғэт журғот (Бухоро) қатиқ «кислое молоко»: журғэт ычтък.

жүббэ жубба (Урганч, Хива, Хонқа) болаларнинг пахталик чопони «ватный детский халат»: араллыла кэдийэ жүббэ гийизиб урышадэкэллэ (Хива).

жүвэн жуван (Хонқа) // жүгэн (Урганч) жүйэн (Хива, Янгиариқ, Қўшқўпир) // жүйэри жуяри (Хазорасп) жүхори «джугара (злаковое растение)»: бизэ жүйэллэни еййам отапйэрдик (Янгиариқ).

жүвдэ жувда (Урганч, Хива) болтанинг соп ўрнатадиган томони «место топора, где приставляется топорнице».

жүгүр жугур (Урганч, Хива, Хонқа, Янгиариқ) зиравча «заноза»: аяқымны ту:тны жүгүри йарды (Янгиариқ). 2772p

жүмэк жумак (Шимолый Хоразм) йўқ қилмоқ «уничтожать».

жүкирдэшмэк жукирдашмак (Урганч, Хива, Хонқа) 1. чирқиллашмоқ «чирикать»: жүжэлэ нэвэлэ жүкирдэшэвэрэдилэ, дэ:нэ вэрмэдинми йа? (Хонқа). 2. суҳбатлашмоқ «беседовать». балала жүкирдэшиб ойнаб отырыптыла (Урганч).

жүллик жуллик (Урганч, Хива) чиллак «чижик».

жүндик жундик (Жанубий Хоразм) // жуннэк жуннак (Миришкор) // жүммэк жуммак (Қашқадарё) // жумак жумак (Самарқанд) // жүмэй

жумай (Жиззах) жўмак «кран»: самарны жүндикләри чойыннан, мән айнанын төвилчини бойыннан (Янгиарик); чўнигизди жүммәгидән чўй чўшмәйдико (Қашқадарё).

жүптәк жуптак I (Тўрткўл, Сорибий) кичкина, чирройли «маленький, красивый»: қыз дийәнни ағзы **жүптәк** ағыз вомыйн, арандыйн воламы? (Сорибий).

жүптәк жуптак II (Хива, Туркистон) оташкурак шаклидаги заргарлар асбоби «ювелирный инструмент, в форме щипцы для углей».

жүррә журра (Урганч, Хива, Қўшкўпир) ориқ, заиф «худой, слабый»: артық бува ағыр ишни тейиндә **жүррә** воған (Қўшкўпир).

3

забаррав//заваррав (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё) сарров «боковая балка в основе потолка (на которую кладутся поперечные балки)»: шўнчә йоғшти ичидән биттә **заварравлик** тәпилмәйдиме? (Қашқадарё).

забийн: забийн чықармақ забийн чықармоқ (Гурлан) бопламоқ, қойил қилмоқ «сделать, исполнить (что-л.) мастерски».

завар (Қарши) катта гавдали, бақувват одам «большой, сильный человек».

завлым завлим (Урганч, Хива, Ҳазорасп) 1. хомут боғи «веревка привязанное хомутку». 2. арх. гуноқорларнинг бўйнига урадиган тахта «доска с которым били на шею виновных».

зағам (Шимолий Хоразм)//**зәғамә** зоғам (Жиззах) 1. кепчик «круглое приспособление с деревянным ободком и кожаным дном (служашее для провеивания зерна) 2. (Қоракўл). чилдирма, доира «бубен».

заққум (Жанубий Тожикистон) 1. заҳар «яд». 2. кучала бот. «аконит, аронник (растение с ядовитыми лепёшкообразными плодами)»: заққум итка берилади.

зайсув (Тўрткўл) **зей//зий** (Манғит) захоб «воды заболоченных почв»: **зайсув** қурытылған, ҳасыл зор

(Тўрткўл); мал бағыбатқан жеринде зий сувдан башқа сув йоқма? (Манғит).

залла (Бухоро) тўйда меҳмонга бериладиган совға «подарок гостям».

замарық замариқ (Шимолий Хоразм) замбуруғ «гриб».

замат (Гурлан, Манғит, Янгибозор, Янгиариқ)//**эҳот** зоҳот (Тошкент, Жиззах) пайт, замон «время, момент»: шу **замат** пашшаның воңа ышқы кетәди (Манғит); мулла донны узатқан **заматы** бува алып, индамын дуравәрәди (Янгиариқ).

замбақъ замбақи (Андижон) сапсар (ранг) «фиолетовый»: экә доппың қайтақъ, тевәрәгъ **замбақъ**.

заммар (Жанубий Тожикистон — қорлуқ)//**замбәр** замбар (Жиззах) замбил «носилки»: **заммарди** жўйига қўй (Қорлуқ).

замча (Хоразм)//**зомуча//зәмъча** зомуча//зомича (Бухоро)//**зәмбиччә** зомбичча (Уйчи) ҳандалак «хандалак» (название сорта скороспелой дыни, имеющий круглую форму)».

занжабил (Жанубий Тожикистон) қалампир «красный перец»: овқатқа би:р **занжабил** тайла, ширин бўлади.

заң (Фарғона, Тошкент, Туркистон) удум, одат, расм, қонун «обычай, закон»: тўйдән элдән қъзмънәм қочъш бъзъ **зәңғъвуздә** йў: (Тошкент); тўннәрдә кеп, пахыллатып, **заңғъ** экәткән (Туркистон).

зардәлу//залдору//залдәръ зардолу//залдору//залдори (Бухоро) ўрик «абрикос».

зар (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) жуда «очень, весьма»: бу хәтүн **зар** ойғоғ.

зардаг (Жанубий Тожикистон) сабзи «морковь»: **зардаг** эшка сәлинади.

зартан (Жанубий Хоразм) тез, тезлик билан «скоро, быстро»: **зартан** барьб гә (Ҳазорасп).

зат (Хоразм) нарса «вещь, предмет»: бы **затларды** жўйнаштырыңқырап қой (Хўжайли).

зә: за (Қашқадарё) жияк «узорчатая тесьма (которой обшивают края тюбетеек)».

зәғъзғон зағизғон (Тошкент) ҳакка «сорока»: **зәғъзғон** сәйрасә мьхмән келәдъ, дьйъшәдъ.

зэк зак (Тўрткўл) сарғиш бўёқ «желтоватая краска»: гөйнаки зэккә бойалған, гөрсәң даныйсан (Шўра хон).

зэкән закан (Андижон) зовур «дренажная канава». зәлдъвэр залдивор (Тошкент) деворга тутиладиган безак мато «покрывало — украшение, которое вывешивается к стене»: зәлдъворрь тутыштъмь?

зәмбур//заммур замбур//заммур (Самарқанд, Қашқадарё) ари «оса»: қаро зәммур, әсәлзәммур. зәмзәмә замзама (Қашқадарё) дабаба, тантана «пышность, торжественность»: тойларийә тәзә зәмзәмә болуде.

зәмләмәқ замламоқ (Бухоро, Қашқадарё, Самарқанд)//зәмнәмәқ замнамақ (Қирқ) шошилтирмоқ, қистамоқ «торопить»: бәссәйизәм ҳәзир бәрәсиз дәб, зәмләв оттүсә нимә қыләй? (Қашқадарё).

зәнәй занай (Фарғона) жағ, няк «челюсть», подбородок.

зәңи//зәңги занги //занги I (Хоразм) нарвон «лестница»: ақ ейвана ким қойыпты зәңини, йалғанчыда ким тапыпты дәңини? (Хонқа).

зәңи//зәңги занги//занги II (Хоразм) аравакаш ўтирадиган тахта «доска для сидения арбакеша».

зәңи //зәңги занги //занги III (Хоразм) узанги «стремя».

зәптзәңән заптизангон (Жиззах) шошилинич «срочный».

зәрик зарик (Қарноқ, Туркистон)//зәрик зерик (Қорамурт) хурма «глиняный горшок для молока».

зәркоқъл заркоқил (Тошкент)//зәркәқъл заркақил (Тулкибош) хотинларнинг сочига тақадиган безаги «женское украшение в виде косичек».

зәрүлмән зарулман (Қашқадарё) муҳтож «нуждающийся»: зәрүлмәм бойәннән кәйин әләддә, тәпилмәсә.

зәрқал зарқал (Гурлан) дарқол, тез «немедленно, быстро».

зәтмәк затмақ (Урганч, Хонқа)//зәтмәк зўтмақ (Хива) тузатмоқ, қурмоқ, ясамоқ «править; соо-

ружать, строить»: ыдарада хараз зәтиптилә (Хонқа); ҳәр қасысы бирдән арва зәтиптилә (Урганч).

зә:нул занул (Қашқадарё)//зәғнул зәғнул (Бухоро) чўкичнинг бир тури «кирки».

зәча зоча (Бухоро) қўғирчоқ «кукла».

зәчабозъ зочабози (Бухоро) қўғирчоқбоз «лицо, ведущее представление в кукольном театре».

зевар (Қарши) сават «плетённая корзина».

зейкаш//зийкәш//изийкәш//зийкаш//изийкаш (Хоразм) 1. зовур «дренажная канава». 2. захкаш «заболоченный».

зеркүндә зеркунда (Избоскан) ўтин ёриш учун ишлатиладиган тўнка «пенек над которым колят дрова»: өтннъ зеркүндәгә қойъп мәйдәлә.

зигирик (Хоразм) анат. қўймич, думғаза «крестец». зийәңкәр зиянқар (Шимолий Хоразм) зараркунанда «вредитель (о человеке)»: дос зийәңкәр әмәс, зийәңкәр дос әмәс (Манғит).

зил (Хоразм)//зъл (Тулкибош, Чимкент, Тошкент) оғир «тяжелый»: нәдәйән зил, бу дәмир (Тўрткўл); зъл зәмбъл (Тошкент); палтанън зъл қараташ, зорға кәтәрдъм (Тулкибош).

зылал зилал (Жанубий Хоразм) сабзавот «овощи»: ма:лайы қара, зылал йа:на су: ачыпәди, ухлап қалыб йарым йектәр йерни сува вәрипти (Хонқа).

зиммиламоқ зиммиламоқ (Қашқадарё) югурмоқ «бегать»: зиммиләб бәрип кәләқә озин, о:лум.

зирә:т зират (Беруний)//зурат (Жанубий Тожикистон) 1. ҳосил «урожай»: быйыл зирә:т дым йахшы болды. 2. ҳосилот советининг раиси «председатель совета урожайности»: башлықтан чўшип, жыйналышта зирә:т волды (Бийбозор); бу йигит калхоз раисини зурати бўлув и:шлайди (Жанубий Тожикистон).

зъйт зиёт (Жиззах) ортиқча «больше»: кенжәвой кечәгъдән еккь бәрәвәр зъйт йәсәнъп, әтгә мънъп, кошк тәмән йол әләдъ.

зълән зилон (Тошкент) дарахтнинг тўғри ўсган новдаси «стройная ветвь деревьев»: нәвдәсъ жә зъләнәкән.

- зъмьстэн I зимистон (Қарши, Шахрисабз, Бухоро) қиш «зима»: откән зъмьстэн этпукскайә кәлип кәтүвде (Шахрисабз).
- зъмьстон II. зимистон (Тошкент) қоронғи «темно»: зъмьстондә мәқьп ұтърьпсәз, чьрә:нъ йәқьн. зьншәв зиншов (Құқон) синчков «очень внимательный»: бърхъл әдәм жә сьргә зьншәв боләдъ. зьңьрчә зингирча (Тошкент) озгина «немножечко, чуточку»: зьңьрчә берьн. зьңьрдәк зингирдак (Құқон) бардам, тетик «бодрый, здоровый»: хәмәсь зьңьрдәк әдәм.
- зърәвә зирава (Жиззах)//зърбәй зирбай (Құқон) //зърбәк зирбак (Фарғона) ошга сабзи-пиәз босиб қүйиш «поджаренные в сале мясо, лук и морковь (для плова)»: оштъ зьрбәгьнъ қьп қойдъм (Фарғона); оштъ зьрвәйьнъ тәйәлләп қойдъ (Құқон).
- зь:рәй зирай (Тошкент)//зь:рак зирак (Бухоро)// зьрәк зирак (Тулкибош) хушәр, зийрак «бдительный, догадливый»: жә: зьрәк, бьннәсә десән дәрров чүшүнваләдъ (Тулкибош).
- зыбырдамақ зибирдамақ (Хоразм) физилламоқ «быстро двигаться, мчатся»: йүри, әлдимә чүш, зыбырдап (Урганч).
- зыбырым зибирим (Жанубий Хоразм) тез, дархөл «скорый, быстрый»: тәңнәсини зыбырым санаб бәрдим (Хива).
- зығ зиг (Хазорасп) чизик, йұл «черта, линия»: чалварың зығы бузылмасын.
- зыйа зия (Жанубий Хоразм) зое, увол «ущерб»: дә:нә зыйа волмасын (Урганч).
- зыйаламақ зияламақ (Жанубий Хоразм) зое қилмоқ «губить»: дийирмәнә ғора салмаң айалап, йахшыны йамана бәрмән зыйалап (Хонқа).
- зық зик I (Қорамурт) безбет «наглец».
- зық зик II (Қорамурт) шошилмоқ «торопиться».
- зық зик III (Қорамурт) банд «занятый»: зық а:дам.
- зыл зил (Хоразм) жуда, ғоятда «очень, чрезвычайно»: шора бувамәсән, атың зыл қара, шора болсаң хәмәйә бирдәй қара (Шовот).
- зынжырлы зинжирли (Хоразм) берк, занжирли «запертый, заперта цепочком»: қу:ла йанда бир ба-

- ғым ба: энжирли, қачам барсам, дарвазасы зынжырлы (Урганч).
- зың зинг (Урганч, Хива) узун буйли ориқ одам «высокий, художавый человек».
- зыңлавық зинглавиқ (Жанубий Хоразм) ари «оса»: зыңлавық зың-зыңлап хишнәрсә чүшинтирә вилмәпти (Богот).
- зыңмақ зингмақ (Хоразм) 1. иргитмоқ, улоқтирмоқ «бросать, выбрасывать»: сәнәм төрә өт дәп, итни ича:на зыңьб, үзим өйә геттим (Хива); 2. югурмоқ, тез чопмоқ «бегать»: айақьнни әлиңә алыб зың (Урганч). 3. ұзмоқ «обгонять»: атым сәнинкинән зыңьб гетти (Хива).
- зоззән зўззан (Қашқадарё) кучли, бақувват «сильный, крепкий»: сизгә охшәйән, бу кишиә охшәйән зоззән-зоззән игилләдән онтәссини сүвгә қойүммиз (х)әзир.
- зоқақ зўқақ (Түрткүл) гувала бош, боши чўзиқ (одам) «человек с вытянутой головой»: баланы кәлләси зоқақырақ, папақны башқасыңы вериң.
- зом зўм (Андижон) құрс «грубый».
- зомпа зўмпа (Шимолый Хоразм) бирданига, тұсатдан «внезапно, вдруг». хатыны пәрдәниц арқасынан зомпа чығады (Беруний).
- зопудунлғк зўпудунлиқ (Андижон) зўрлик, зўравонлик, муштумзўрлик «насилие».
- зордан зўрдан (Хоразм) зўрға, аранг, базўр «едва-едва, еле-еле»: изиннән йүгирип зордан йеттим (Қиличбой).
- зоррық зўрриқ (Түрткүл) пиәз «лук»: зоррық (пийаз) ажжы вомыйды.
- зукәм зуком (Бухоро) тумов «простуда, насморк».
- зулбьё зулбиё (Бухоро) қанд, оқ ун ва ёғдан панжара шаклида қилиб пиширилган қолва «сорт сдобного печенья, выпекаемого в решётчатой форме».
- зүлпитылла зулпитилла (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) сочпопук «женское украшение в виде косичек».

И

- иби: (Жанубий Хоразм)//иби (Қашқадарё)// ьбъ иби (Бухоро) ие, ажаб «ого, вот как (меж-

дометие выражающее удивление): иби, жай бәр-йәнә жам бәр дейәндин, бир заман дәмимни алын ахыр (Урганч); иби, қачән той болипте? (Қашқадарё).

игимәк игимақ (Урганч, Хива, Хонқа). 1. иймоқ «прийти в состояние размягченности, готовности дать молока (о корове, козе и т. п.): сығырны эм-жәки игиб гетти (Хива). 2. сахийлик қилмоқ «расщедриться»: па, игиб геттиң-ав, сән (Урганч).

иддә идда (Қашқадарё)//идда: (Хазорасп) дұқ, пұписа «угроза»: мәннә нимә: иддә: қыласис, әрпә-йизди хом оддуме? (Қашқадарё); идда: этмә маңа (Хазорасп).

идирли (Урганч, Хива) тартибли «порядочный»: гөзә гөринәрли, идирли бир и:ш эттинми сән үзин, сыра? (Хива).

ижжан//иччан (Жанубий Хоразм)//ийжан (Шимолый Хоразм). қийма «фарш».

ижигләнмоқ ижигланмоқ (Қашқадарё) инжиқлан-моқ «капризничать»: бир эк(ки) куннә(н) шәқе шуноққа ижигләнәткәм болип қолле.

издәмәк издамақ (Қарноқ) изламоқ, қидирмоқ «искать»: издәсән тапасан, қоваласаң йетесән.

иззи-чүв иззи-чув (Қашқадарё) шовқин-сурон, қий-чүв «шум, крик»: әвәлэхшәм бирәм иззи-чүв болле, ҳис сорәмән.

ий (Урганч, Хива, Хонқа) дард, тұлғоқ «родовые схватки»: ий тутти.

ийәрмәк иярмақ (Шимолый Хоразм, Андижон-Марқаяуз) эргашмоқ «следовать (за кем-л.): ана бағаланы ийәртип, пахта термәкә кетти (Янгибозор); бола менъ кетъмдән ййәрдъ (Андижон).

ийин (Урганч, Гурлан, Янгибозор)//ийн, и:н *кисама* (Қарноқ) елка «плечо»: сырғасы ийининә тушип турыпты (Гурлан).

ийк (Урганч, Хива, Хазорасп, Гурлан) дук, урчуқ «веретено»: ийким долды, чархым сәйрий алмады, сән гетәли рәңи-ро:йым қалмады (Урганч).

иймәк иймақ (Гурлан) тарбияламоқ «воспитывать».

иймәнмәк ийманмақ (Хазорасп, Хонқа) умид боғ-ламоқ «надеяться».

ийскәтмәк ийскатмақ (Қипчоқ) ҳидлатмоқ «дать по-нюхать»: гүл дәп ийскәтип, бийхуш этти (Бийбозор).

иккиваша (Хазорасп) барибир «всеравно»: иккиваша қалаға барасан, үқаңи хәм әпкетәвәр.

иләктирмақ илактирмақ (Беруний, Бийбозор) ту-ширмоқ, ушламоқ «поймать, схватить»: қолға иләк-тирсәм йетәр, бир чарасыны көрәр әдим (Беру-ний).

иләнвәшъ иланвоши (Фарғона) шұх, безори (бола-ларга нисбатан) «шаловливые дети».

иләри илари (Урганч, Хива) илгари «вперед»: и:шин иләри бассын (Хива).

илә-чилә ила-чила (Қашқадарё)//иләчи илачи (Бу-хоро) дарҳол, дарров, бирдан «сразу, тот час же»: қарәсәм, тикилип кәләпто, илә-чилә нәнни қолту-ғумнә тихтим (Қашқадарё).

иләшмәк илашмақ (Гурлан, Янгибозор) улашмоқ «раздавать»: улар қайтып келәйатырып йолда бай-лықты иләшәдиләр (Гурлан).

илгәк илгак I (Хоразм) тўғноғич «булавка».

илгәк илгак II (Гурлан) тугма «пуговица».

илдий (Чимкент) пастлик «низменность»: **илдийгә** тўссәм қамыш жә: қалынкән.

илдирәвич (Хазорасп) тўғноғич «булавка»: йақаны дақып қой, **илдирәвич** билән.

илик (Хонқа, Манғит) ёпиқ, берк «закрытый, запертый»: әйни ешики дешәннән иликәкән (Хон-қа).

илишиг (Урганч, Хива, Хонқа) алоқа, муносабат связь, отношение»: сәниң илишикиң көпәкән (Хонқа).

илиштирик (Хоразм) дўлана «боярышник».

илкис (Қашқадарё) енгил (кўтармоқ) «легко (под-нять)»: шу бир хәлтәни илкис йәддән үзде.

иллә илла (Қашқадарё) ҳар йил «ежегодно»: иллә шу вәхлә дәйрәдә(н) отуб бомәйчийди, сувда ков-ли:дән.

илләй иллай (Қашқадарё) слдин илгари «перед, сперва»: илләй сис кириң (Қашқадарё); ил-ләйимгә ке (Қарши).

илмә (Ҙазорасп) румолнинг бир тури «разновидности женских платков»: башшыма **илмә** роммалымы орадым.

илмиссиғ (Қашқадарё) // **илимсинди** (Бухоро) илиқ «теплый»: **илмиссиғ** босә болле (Қашқадарё).

илпилдәмәк илпилдамак (Янгибозор) ясанмоқ «наряжаться».

имир (Ҙазорасп) дим «душно»: бүгин **имир** волди. **имрәймәк** имраймак (Гурлан, Янгибозор) шумшук «человек, снискавший себе нелюбовь окружающих».

имс (Хива, Урганч, Ҙазорасп) ихлос «преданность»: мән бу и:шә **имс** қойдым (Урганч); сән хуна **имс** қойыб йүрипсән хәли (Хива).

ин (Қашқадарё) күзнинг қосаи «орбит глаз»: козләри **ин-инийә** кирип кәтипти, эзип.

инә: // **инәк** **инак** (Қашқадарё) // **ьнак** (Бухоро) // **инак** (Самарқанд) сигир «корова»: кәттәмни биттә **инә**:ләри бәриди, хәрил хурмә үстийә туғайчийде (Шаҳрисабз).

инжик (Хива) тирсак суяги «локтевая кость».

инжық-мынжық инжық-минжық (Урганч, Хива, Хонқа) майда-чуйда «мелочи».

инмәк иңмак (Урганч, Хива, Хонқа, Боғот) чўкмоқ, нурамоқ «оседать, присаживаться»: ди:вал **инди** (Урганч); йапны қырақы **инди** (Хонқа).

инна **инна** (Шимолий ўзбек шевалари, Урганч, Хива, Хонқа) // **инни** (Қўшқўпир) // **ийнә** (Шимолий Хоразм) игна «иголка»: **иннәм** сынды-жа:ным дынды (Хива).

инним (Қашқадарё) фаросат, одоб «догадливость, учтивость»: кәттәйм, кичигәм **иннимлиғ** босә йәхши.

иңирсымақ иңгирсымақ (Беруний, Бийбозор) йиғламоқ «плакать»: балаң **иңирсип** өлди, асавма, балаңды (Бийбозор).

ипәдә ипада (Сайрам) таклиф «приглашение»: өйигә **ипәдә** қъммади.

ипърьскъ ипириски (Тошкент) майда-чуйда, ифлос буюмларни кавлаштириб юрадиган одам «человек, ковыряющийся во всяких мелочах»: қълмъшь **ипърьскълъй**.

иркит (Жўш) айрон халта «мешочек для молока».

ирмик (Ҙазорасп) оқшоқ «сечка»: бүрүнчин **ирмики**ни тазаладым.

исвәнт исвант (Хива, Урганч, Хонқа, Ҙазорасп) бот. исиріқ «гармала».

искирт (Урганч, Хива, Хонқа, Ҙазорасп) бахил, хасис, зикна «жадный, скупой»: әйәмбәрди дым **искирт**, бирәвә:м бәрмийди, өзә:м йемийди (Ҙазорасп).

ислиғ (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) тутқиц «ручка, рукоятка»: дүликти **ислиғидан** уша.

ислим:ислим алмақ (Урганч, Хива, Хонқа) зүриқмоқ «надрываться»: аяқымдақы йара **ислим** алса нишәтәмән? (Хонқа).

ист (Қашқадарё) ҳолат, туриш «положение, состояние»: бу **истиңнә** қәргә бәрәсэн?; әлмәйизди шу **исти** нәччи пул?

истәмәк **истамак** (Урганч, Хива, Ҙазорасп) соғинмоқ «скучать, тосковать»: ҳикаятнама йаздым, ешитиң йа:р, **истәдим** сизни, қыпа бақып, йүрәк йақып, нәйә гүлдирдиңиз гөзни (Хива); мән **истәдим** қара гөзли йа:рымны, **истәйән** йа:рымнан хавар гәлипти (Гурлан).

истимә **истима** (Қашқадарё) безгақ «малярия»: ҳозир бизәдди жойләйә **истимә** дәйән нәссә стийә йох.

истубист (Самарқанд, Бухоро) // **истибист** (Қашқадарё) туриш-турмиш «положение»: йәхши эдәм дәсәм, уни **истибисти** бодилигәкән (Қашқадарё).

итәләмәк **италамак** (Хоразм) итармоқ «толкать, отталкивать»: соң әпәнди девалны ағған тәрәпиннән **итәлийди** (Урганч); жорасы хуны дерйа:ға **итәләб** йәрәди (Қўшқўпир).

итик (Беруний) янглиш «неправильно»: воның сөзи **итик**.

итқырын **итқирин** (Қашқадарё) // **ьтърғын** **итирғын** (Тошкент) сероб «обильный».

итмоқ **итмоқ I** (Қашқадарё) йўқолмоқ «исчезнуть»: сән нимә қыләсэн мәмәнәм борип, эдәмләдд(и) ичийә итип кетәсэн.

итмәқ **итмоқ II** (Қашқадарё) йиртмоқ «порвать»: койләгийни ким **итте?**; бит тептим кәлишим **иттилип** кәтте.

итбурун (Қашқадарё) наъматақ «шиповник».

иттирсәк иттирсак (С айрам) говмичча, «ячмень (на глазу)».

итчүгүн итчугун (Жанубий Хоразм) итнашша «собачья муха».

ичан (Жанубий Хоразм) ичкари «внутренняя часть (помещения, двора и т. п.): ича:на чыра йақ (Урганч).

ичэйә ичая (Урганч, Хива, Янгиариқ) ичак «кишка»: ичэйәм үзилди (Янгиариқ).

ичкүйәр ичкуяр (Қашқадарё, Андижон) жонкуяр «болеющий душой (за кого-что-л.): қарриган чәғыйә әдәмни бир ичкүйәри (в)омәсә бәкәрәкән (Қашқадарё).

ичли-ди:шли (Урганч, Хива, Хазорасп) астар-аврала «двуличный»: әнәм ичли-ди:шли көрпә тик-ди (Хазорасп).

ичмәк ичмак (Хазорасп) ичдан кийиладиган иссиқ кийим «внутренняя теплая одежда»: апасы ичмәк тикип бәрипти хунга.

ишәрмәк ишармак (Хоразм) кавламоқ, титмоқ «шуровать, обшаривать»: отны ишәрип қой (Манғит); кишини қоли вилән от ишәрмә (Хива).

иши-күчи//ишкүчи иши-кучи//ишкучи (Қашқадарё) уй-фикри, қиладиган иши «думы, мысли, помыслы»: ишкүчи—ойүн, иши күчи китәв оқуш, қәргә бәссә китәп қолийә.

ишкар (Беруний, Бийбозор) ишчан, ғайратли «деловой, работающий»: пай, ҳисапчымыз ишкар адама:в, бәрәкәтәпсын, барсаң дәррүв қайтарады (Беруний).

иштәрәп иштароп (Қашқадарё) шошилинич «срочный, спешный»: иштәрәп кәллиме, қыләсиздә шу ишизди, кәйинрәғ, бәпүжжә.

ишу (Урганч) ана шу «вот это»: мән ишу вахлада йатарәдим.

ишшәк ишшак (Узган) юз килограммнинг тұртдан бири «четвертая часть сто килограммов».

и:вә ива I (Жанубий Хоразм) хўл, нам «мокрый»: ағзы уллы әла:мәт, и:чи қызыл қыйамат, и:вә гирип, қу:ры чықар, йа: мустапа мә:ммәт (Хива).

и:вә ива II (Жанубий Хоразм) уя «гнездо»: е: қушларә, өйин не:дә, қуш и:вәсси ағачлада (Хонқа).

и:г (Жанубий Хоразм) оғриқ, бұғинлардаги оғриқ «боль, боль в суставах»: аяқымны и:ги тарпа дынды (Урганч).

и:дә ида (Жанубий Хоразм) жийда «джида, лох восточный»: ҳовуз бойинда и:дә, и:дәни гүли ме:дә (Хива).

ьдғәмәқ идғамоқ (Уйчи) ҳидламоқ «нюхать».

ьддәхо иддаҳә (Уш) // идлә идда (Қашқадарё) дўқ, пўписа, зарда «угроза, гнев»: э, сеньнг ьддәҳәнг кьмгә? (Уш); мәннә ньмә иддә қьләсс, әрпәйизди хәм оддумме (Қашқадарё).

ьдрамоқ идрамоқ (Бухоро) меванинг сувда қолиб бузулиши «испорченные фрукты под водой»: йердә су: босьп, үзумла ьдрап қолль.

ьзбър избир (Андижон) зовур «дренажная канава».

ьздьхәм//ьздьқәм издыхом//издиқом (Поп) халқ «народ».

ьжькьләмәқ ижикиламоқ (Тошкент) миридан сиригача «спрашивать до мельчайших подробностей, знать всю подноготную».

ьйағ ияғ (Андижон) у ёқ «та сторона»: кегьн ьшнь ьйағ-бьйағнь антәрьп, йәнә төр-беш мәттә ура-миз.

ьйърмақ ийирмақ (Андижон, Қорақалпоқ) йигирмоқ «прясть».

ьқләнмәқ иқланмоқ (Тошкент) касалланмоқ «болеть»: болә ьқләньпть.

ьләтззъ илатози (Тошкент) жуда озғин одам «худощавый человек»: хәльйәм ошә ьләтззъ-ьләтззъ, озгәрмәпть.

ьллә илло (Тошкент) ammo, лекин «но»: ьллә әдәммь қәпмьйдъ.

ьләнчърьқ илончириқ (Уш) чувалчанг «червяк».

ьлвьрс илвирс (Фарғона) зимдан иш битирадиган (одам) «тайком действующий (человек)».

ьлғәмәқ илғамоқ (Қўқон) кўнгил озиши «тошнить»: қатьғ мәнъ ьлғадъ.

ьлғанмәқ илғанмоқ (Уш) танланмоқ «отбираться»: әлмәйъзъ йомәнъ ьлғаньп қәпть.

ьлькчә//ьль:чә иликча//илича (Наманган) жимжилоқ «мизинец».

ьлкьс илкис (Қашқадарё, Қўқон, Қирқ) бирдан «сразу»: ушәнән шәқе бир қолим(и) ьлкьс кәтә-

- рэммәймән (Қашқадарё); қань мәнэвь йукты
 Ылкыс котәрвөрчъ (Қўқон).
- Ылқъ//ърқъ илқи//ирқи (Уш) мижоз «характер, нрав»: келин-қайнанани ърқъ жә: келишкән.
- Ылмыс илмис (Фарғона) сўна «овод, слепень».
- Ылхәқ илхақ (Тошкент) умидворлик «надежда, упование»: берәқә, қәчәннән бъръ ылхәқ боптурьпть.
- Ынәғәм инағом (Тошкент) // инҳам (Қирқ) иньом «подарок»: сәнггә шунь ынәғәм қылдымъ? (Тошкент).
- Ындыйт индиёт (Тошкент) нидо, садо, жавоб «возглас, звук, ответ»: қудәдән ындыйт йо:
- Ыннәннәръ//еннәннәръ иннаннари//еннаннари (Жиззах) энди, яна, «теперь, ещё»: ыннәннәръ ошеткә бәргън, мән сәнъ нъмә қъләмән.
- Ынтъқ интиқ (Тошкент, Жиззах) қ. ылхәқ.
- Ынтъқмәқ интиқмоқ (Андижон) соғинмоқ «скучать, тосковать».
- Ырәть ирати (Фарғона) қалбаки, сохта «поддельный, фальшивый»: кельнъгә қығән нәрсәнъ көпъ ырәтйкән.
- Ырвәт ирват (Тошкент) озғин гўдақ «худощавый младенец»: нәмунчә ырвәт бәләйъз?
- Ырғамәқ ирғамоқ (Андижон) кўнгил айнимоқ, тоби қочмоқ «тошнить, нездоровиться»: шәлләйәнъ сувъ менъ ырғадъ.
- Ырғынчәғ ирғинчәғ (Мирискор) эшак эгари «ослиное седло».
- Ыркът ирkit (Тошкент) искирт (кир, ифлос) «неряха, грязнуля».
- Ыскав искав (Бухоро) паншаха «вилы»: ыскав мьнан йантәқ эльп тунўрга сәлавердъ.
- Ыскәмьскә искамиска (Қувасой, Нов) искана «долота».
- Ыспарма испарма (Бухоро) тошма, баданга тошган нарса «сыпь»: ыспарма чьғәрдым.
- Ыспәтпәрән испатпаранг (Наманган) // ыстәптәпәр// ыскәптәпәр истаптопар//искаптопар (Андижон) чивин, искаптопар «комар».
- Ыспурч испурч (Бухоро) // испуч (Қашқадарё) қоражигар, талоқ «селезёнка»: балага ыспурчъ бермаслик керак.

- Ыттык иттик I (Уш) ўткир «громкий, сильный»: бәләсәнъ довушь жә: ыттык.
- Ыттык иттик II (Қоракўл) кесгир, ўткир «острый».
- Ыттърқын иттирқин (Жиззах) тумтарақай (бўлмоқ) «разбегаться»: хәммәйәққә ыттърқын бопкеттъ.
- Ычък//ычъкчә ичик//ичикча (Бухоро, Сайрам) нимча «безрукавка, жилет».
- Ышкамба//ышкамма ишкамба//ишкамма (Бухоро) қатқорин «рубец»
- Ышқърън//ызғърън (Бухоро) изғирин «резкий, холодный, пронизывающий ветер»: ышқърън савуқ.
- Ыштәг иштаг (Уш) // иштә: ишта (Қашқадарё) иштаха «аппетит»: менъ ыштәгъм йоқ (Уш); иштә:си кәннә:дәк (Қашқадарё).
- Ыхтәмәт ихтимат (Тошкент) мөхр қўймоқ «полюбить, увлечься (чем-л.)»: бутун ыхтәмәтммъ шу ишкә қойгәмән.
- Ыбрық ибриқ (Урганч, Хива) сопол қумғон «кумган (кувшин из глины с ручкой и носиком)».
- Ығыр иғир (Қарноқ) чарчамоқ «усталость»: ығыр болмақ.
- Ығыр иғир (Қарноқ) чарчамоқ «усталость»: ығыр болмақ.
- Ыгранмақ игранмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) инграмоқ, инқилламоқ «стонать, кряхтеть»: он гүниңнән бир гүнин сағ волғый, ху:на:м ыграныб өтиргийсән (Урганч).
- Ыдрамақ идрамақ (Тўрткўл) титилмоқ «трепаться»: тоннын астары ыдрап кәтти.
- Ызғар изгар (Хоразм) нам, зах «влага»: жора ахыр, таза жай салмаса волмыйды, хәммә йерни ызғар алыб гетипти (Хонқа).
- Ыйа ия (Гурлан, Янгибозор) уя, «гнездо»: гүжүмдәги чымчықтың ыйасыны көрмәгә чықсам, бирәм баласы йоғакән (Гурлан).
- Ыйқ ийқ I (Урганч, Хонқа, Хазорасп, Хива) сув оқими «течение воды»: ел ағазы дейра, ыйқына чүштиң геттиң (Урганч); гәмә дейраны ыйқывилән гетти (Хива).
- Ыйқ ийқ II (Жанубий Хоразм) // ық, ы:қ, ыйқ, иқ, ийқ (Тошкент) истак, ҳохиш «желание»: бә:зи бир баланы ыйқына гөчмәсәнәм болмыйды (Урганч); унъ ықъм суйьп қәлдъ (Тошкент).

ықыжақ иқижақ (С айрам) ҳиқичоқ «икота»: оғыллық авқат йединми, элвэтэ **ықыжақ** тутэди.

ыққын иққин (Хоразм) сувнинг тез оқиб турган ери «быстротекущее место (арыка, реки и т. д.)».

ыққын-дыққын иққин-диққин (Урганч, Хива) жуда кўп «очень много»: тойа **ыққын-дыққын** а:дам гәлипти (Урганч).

ылаш илаш I (Хоразм) ўлакса «полуживой».

ылаш илаш II. (Хоразм) уйим, тўда «куча»: қавунны **ылаш** етип қойдым (Манғит).

ылықмақ илиқмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) эргашмоқ «идти, следовать»: дәррәв вуны гәппинә **ылықыб** гетти (Урганч).

ылым илим (Хоразм) бир зум «один миг»: ахшамы билан бир ылым ухлатмыйн қара бағрымны қан етип чыхты (Урганч).

ылқынмақ илқинмақ (Фориш) ёлвормоқ «умолять, упрашивать».

ымық имиқ (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) дим «душно, духота»: ҳова **ымық** (Хива).

ымырдуман имирдуман (Беруний, Янгибозор) ис, тутун «дым, чад»: ўйдиң ичи **ымырдуман** боп кетти (Беруний).

ынанч инанч (Хоразм) ишонч «доверие».

ынжитмақ инжитмоқ (Уғуз) ранжитмоқ, хафа қилмоқ «обижать»: гөззиң қыпып, бир бақасан, бирәвләрә қаш қақасан, **ынжитма**, қурваның вольиң (Урганч).

ынқырчықланмақ инқырчиқланмақ (Беруний, Янгибозор) қийналмоқ «затрудняться»: ынқырчықланмай ишләсәң йур, қийналсаң кәрәги йоқ (Беруний).

ынсат инсат (Сайрам) одамгарчилик, инсонийлик «человечность, гуманность»: **ынсаты** қандай?

ырамақ ирамақ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) 1. чайқатмоқ «качать»: башшымны **ырадым** (Урганч). 2. тебратмоқ «качать»: бешикни **ыраб** дур (Хива).

ырғақ ирғақ (Наймәан) гиламдаги безакнинг бир тури «вид узора на ковре».

ырқызмақ ирқизмақ (Хонқа) сирқитмоқ «опорожнять посуду до последней капли».

ырс ирс (Сайрам) омад, бахт «удача, счастье».

ысқамақ исқамақ (Қипчоқ) ҳидламоқ «нюхать».

ысқырт исқырт (Қорамурт, Қарноқ) бахил, зиқна «жадный».

ыслым:ыслым алмақ ислим олмоқ (Урганч, Хива, Хонқа) зўраймоқ, зўриқиб кетмоқ «усиливаться, осложняться (о болезни)»: аяқымдақы йара **ыслым** алса нишәтәмән? (Хонқа).

ыссыламақ иссиламақ (Хоразм) иситмаламоқ «температурировать»: ахшамы вылан бала **ыссылап** чыхты (Урганч).

ытызға итизға (Хоразм) инжиқ «капризный»: кәсәл волғаллы дым **ытызға** болды қойды (Қўшкўпир).

ычан ичан (Ҳазорасп, Хива) ичкари «внутри»: эмә-ким **ычанда**, қулақы дышанда (Хива).

ычқыр ичқир (Жанубий Хоразм) // **ышқыр** (Шимоллий Хоразм) иштонбоғ «шнур для завязывания кальсон, подштанников или штанов».

ышырық ишириқ (Жанубий Хоразм) ёғду, ёруғ «свет»: узақтан чыраны **ышырығы** гөринипти (Шовот).

ышырмақ иширмақ (Беруний, Бийбозор) итармоқ «сдвигать, отгалкивать»: былғаштырма, кытапты **ышырып** қой, соң йаз (Беруний).

ышқа ишқа (Гурлан, Манғит) қамиш «тростник».

ышқымақ ишқымақ (Хива, Шовот, Қўшкўпир) ишқаламоқ «тереть, натирать»: вуны таш минән **ышқысаң** ағарады (Қўшкўпир).

ышламчы//ышланбаз ишламчи//ишланбаз (Сайрам) ишчан, меҳнатсевар «деловой, работающий».

ыштарап иштарап (Жўш) шошилиңч «срочный».

ышхырмақ ишхырмақ (Урганч, Хива, Қўшкўпир) хуштак чалмоқ «свистеть»: **ышхырма** йамам болады (Урганч).

ышхыртмақ ишхыртмақ (Қўшкўпир) пишқиртирмақ «фыркать»: рейис атыны **ышхыртып** өтип кетти.

Й

йава ёва (Гурлан, Янгибозор) // **йа:ва** ёва (Урганч, Хонқа, Хива, Ҳазорасп) // **йавақ** (Богот) айри, паншаха «развилка, вилы (с пятью длинными зубьями)».

йаван//йабан яван, ябан (Хоразм)//**йэбэн//йэвэн** ёбон, ёвон (Бухоро) қишлоқ «село»: шәрипәжан, **йавана** гетжәкмисис, әсә бизләдән салам айтын (Урганч).

йавах явах (Урганч, Ҳазорасп) гоҳ, баъзида «иногда, по временам»: мән **йавах** дағдан отын терип гәлип сатаман, **йавах** бирәвләни йүкини дашып ҳаммаллық әтәмән,—дәпти кәлтә адам (Урганч).

йавын явин (Манғит, Янгибозор, Гурлан) ёмғир «дождь»: йаз **йавыны** йанындан, қыш **йавыны** жанындан (Гурлан).

йағ яғ (Гурлан, Янгибозор)//**йақ** яқ (Иқон) жағ «челюсть»: әй инди не дийийин, саңа айта-айта **йағым** тайды (Гурлан); авзы-**йағы** тыммыйды бу баланы (Янгибозор).

йағын ягин (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Янгибозор)//**йаврын** яврин (Гурлан, Янгибозор, Қарноқ) орқа, яғрин «спина»: қара сачым **йағыннымы** қуршыйды, йа:рны гөззи өз гөззимә охшыйды (Урганч); маңа қара, алтыланы ҳаммәсини донымны и:чиннән **йағынныма** дықып қойа вәрәман,—дәпти ба:ва (Янгибозор).

йағынлық ягинлық (Хоразм) бола тушакчаси, кўрпача «детский тюфяк».

йағыш яғиш I (Гурлан) кечув «переправа».

йағыш яғиш II (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Янгибозор) ёмғир «дождь»: балала дәрәв турыңла, инә қазыр **йағыш** йағжак волюб дурьпты (Урганч); айда-йылда бий базар, ҳунам **йағыш**, қар бузар (Хонқа).

йағламақ (Хонқа, Ҳазорасп) йиғламоқ «плакать»: **йағламаған** балаға сут йоқ (Ҳазорасп); билмәйәнә сәлләйән ҳәйип сөзим, әлийән үчүн **йағлаған** ҳәйип гөззим (Хонқа).

йағнамақ (Хонқа, Ҳазорасп) йиғмоқ «собирать»: нәссә-қараларыңны **йағнап** қойсаң, волмыйма? (Ҳазорасп).

йазғыт язғит (Жанубий Хоразм) тақдир, қисмат «судьба»: қаладан қума бахтым, **йазғытым**—қара бахтым (Урганч).

йаздырмақ яздырмақ (Урганч, Хива, Хонқа) бўшатмоқ, озод қилмоқ «освободить»: вуны бий оғлы

варәкән, шу оғлы балықны **йаздырып** үвәрәди (Хива).

йазық язиқ I (Урганч, Хива, Хонқа, Тулкибош, Туркистон, Чимкент) гуноҳ «вина»: аға, мәни нә **йазықым** ба: әди (Урганч).

йазық II (Тулкибош, Чимкент) эслай олмаслик, хотирлай олмаслик «невспомнить сказанного о ком либо»: тълъм **йазық** мән унгә үндәй дегәнәмәсмән (Тулкибош).

йазлай язлай (Тулкибош, Чимкент, Сайрам) ёз бүйи «все лето»: **йазлай** иттәй ҳәкъллаб йүрәсән (Тулкибош).

йазмақ язмақ (Тулкибош, Чимкент, Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) ёймоқ «раскатывать (напр. тесто)»: сән балаға қараб отыр, мән хами:рымны **йазыб** алыин (Хива).

йайнамақ йайнамақ (Хонқа, Ҳазорасп) яйрамоқ «жить привольно, чувствовать себя свободно, наслаждаться»: отта қуман қойдыла, қайнамасын дәдилә, қарры чала бәрдилә, **йайнамәсин** дәдилә (Хонқа).

йақачар яқачар (Ҳазорасп) фартуқ «фартук».

йақты яқти (Шимолий Хоразм)//**йахты** яхти (Жанубий Хоразм) ёруғ «свет, освещение»: кечтә чыра **йақтысында** китап охып отырыби:дим, рәжәббай чағырып қалды (Янгибозор); ләм-пишкәнни **йахтысы** ейванымны йарытты (Урганч).

йала яла (Шимолий Хоразм)//**йола** йўла (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) марта «раз»: мәрт бир өләди, намәрт йүз йола (Урганч).

йалаза ялаза (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) очиқ майдон «под открытым небом»: сығырны баласы **йалазада** қалып су:қышыпты (Урганч).

йаламсөк яламсөк (Сайрам) очкўз, суқ «алчный, ненасытный».

йаләк яләк (Наманган)//**йалләк** ялләк (Шоханд)//**йәләк** әләк (Бураматут, Лангарбува, Найман) чуғурчуқ «скворец»: **йалләк** жыйдәгә йопьшадь (Шоханд).

йалдырамақ ялдырамақ (Богот, Янгиариқ) ялтирамоқ «блестеть, сверкать»: бува қума о:дын тер-

мекә варсә, бир одын тейиндә биннәссә йалдыраб йатқан экән (Янгиариқ).

йалымсақ ялимсақ (Хива, Җазорасп, Хонқа) // **йарымсақ** яримсақ (Гурлан, Янгибозор) лаганбардор, ялинчоқ «подхалим, умоляющий».

йалың ялинг (Урганч, Хива, Җазорасп) // **йалын** ялин (Гурлан, Янгибозор) аланга «пламя»: пычақ йалындин болды (Хива).

йалыңмақ ялингмақ (Қорамурт) // **йалықмақ** (Қарноқ) күнглига тегмоқ, күнгил айнимоқ «надоедать, наскучивать».

йаллықамақ ялықамақ (Тулкибош, Чимкент, Урганч, Хива, Хонқа) кумақлашмоқ, жонига ора кирмоқ «покровительство, защита помощь»: йат йаллықмас, өзинники қарғамас (Хива).

йалпашмақ ялпашмақ (Урганч, Хива, Хонқа, Җазорасп, Қўшкўпир) ағнамоқ, чўзилиб ётмоқ «сваливаться, растянуться»: ҳәкәк ағзыннан түшкән қурвақадыйн йалпаша вәрмә, тур онныннан (Җазорасп).

йалпаймақ (Тулкибош, Чимкент) эринчоқлик, ялқовлик, ишәқмас «лениться».

йантешик янтешик (Җазорасп) дарча «окошечко»: үйиң йантешикини ачып қой, шамал гирсин.

йаңағы яңағы (Хоразм) ҳалиги «тот, тот-самый»: савырйазны қочқары қочқардан, йаңағыни гөрсән, чәмбәршах, айақлары кәлтә, қуйруқы йерә дейиб дурған (Урганч).

йаңалдан яңалдан (Гурлан, Янгибозор) янгидан, бошқаттан «снова, заново»: меманлар келип қалды, ашны кәтәриб йаңалдан палава қарады (Янгибозор).

йаңылышық янгилишиқ (Қўшкўпир) хато «ошибка»: йаңылышықым чықты.

йаңылмақ янгилмақ (Жанубий Хоразм) янгишмоқ, йўлдан озмоқ, гуноқкор бўлмоқ «ошибаться, быть виновником»: досларым, мән йазғаныма нәйләйин, йа:зыбәм йаңылғаныма нәйләйин (Иқон).

йаңсыламақ янгиламақ (Гурлан) 1. тақлид қилмоқ «подражать». 2. масхара қилмоқ «насмеяться, высмеивать»: болды, айңсылыйвәрмә, өзинди үзәт.

йап яп (Хоразм) ариқ арық, «оросительный канал»:

йап бойында отырыпты сөгән йа:р, сөгән йа:ра са-ламымны алып бар (Урганч).

йапылдан япилданг (Урганч, Хива) минигша тайёр кинхўр «дармод, тунейдец»: бу йаптахўрлиг инан минип, йола чўштиқ (Урганч).

йаптахур (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) те-кинхўр «дармод, тунейдец»: бу йаптахўрлиг инан кун кўради.

йапу япу (Қарноқ) ёпиқ (от ёпиғи) «попана для лошади».

йар яр (Қарноқ) жар «овраг»: йар бойыда йантақны жандын кәчкән на:р йейди.

йарғы ярғы (Хоразм) катта арра «большая пила».

йарғучәқ ярғучоқ (Бухоро) қўл тегирмон «ручная мельница».

йарымақ яримәқ (Гурлан, Янгибозор) ёлчимоқ «удовлетворения»: ашыққан қыз ергә барса йары-мас (Гурлан).

йарымдар яримдар (Сайрам) қалампир «красный перец».

йарын ярин (Гурлан, Янгибозор) келгуси йил «следующий год»: жора, быйыл тойды өткәзәлмә-дин, йарын өткәзәрмис (Гурлан).

йарлы ярли (Иқон, Қарноқ) камбағал, қашшоқ «бедный»: қыш кийәрини йаз кийгән йарлы, қай-дын байысын (Иқон).

йармақ ярмақ (Хоразм) қазимоқ (ариқ, канал) «рыть, копать (арык, канал)»: таза йарған салма-дыйн, пишиб дурған алмадийн, гәли:нжана бир салам (Шовот).

йармыш ярмиш (Хоразм) ҳар қандай янги қазилган ариқ, канал «арык, канал (любого вида) рытый заново».

йа:ры яри (Урганч, Хива, Хонқа) // **йарпы** (Җазорасп) ярим «половина»: йахшы нийәт—йа:ры дөләт (Урганч).

йас яс (Хонқа) саёз «мель, отмель».

йасқа ёсқа (Хоразм) кечик.

йасқа ясқа (Хоразм) кечик «переправа»: савур бала ат суварар йасқадан, бизни гөрип, қол булуйды пахсадан (Хива).

йасмиқ ясмиқ (Җазорасп) ўрдакнинг бир тури

- «разновидность утки»: көлө барып **йасмык** аттым, ети мазалы волады хуның.
- йатағ** ятағ I (Жанубий Хоразм) дангаса «лентяй».
- йатағ** ятағ II (Жанубий Хоразм) қызлар зиёфати (қизни куёвнигиға жўнатишдан бир кун илгари бўладиган йиғилиш) «девичье собрание» (вечеринка) перед отъездом невесты к жениху».
- йатағ** ятағ III (Жанубий Хоразм) қўйлар ётадиган жой «место, где ночуют овцы»: **йатағны** оннына экилгән қоун дым йахшы волады (Хонқа).
- йатқы** ятқи (Уғуз)//**йатыр** ятир (Қарноқ, Тулкибош) бачадон «матка».
- йахыйқ** яхийқ (Хоразм) совуқ «холодный»: ей **йахыйқ** сөзли адамсанав, кишийә мудам азар вәрип йүрйәниң сәни (Хива).
- йашулли** яшулли (Хоразм) 1. оқсоқол, хўжайин «староста, хозяин». 2. раҳбар «руководитель»: йуқарыдан **йашуллила** гәлип ваз айттыла (Урганч).
- йа:бы** яби (Уғуз) ишчи от, жайдари от «конь местной породы».
- йа:ғы** яғи (Урганч, Хива, Хонқа) ёв, душман «враг»: йалғыз **йа:ғыдан** бәтәр (Хива).
- йа:с** яс (Урганч, Хива) аза, мотам «траур»: ешитсәм йа:р өйләнипти, **йа:са** дөңгәй, сәни тойың (Хива).
- йәвдәр** явдор (Қашқадарё) революцияға қадар ўз оти ё эшагида киракашлик қилувчи (киши) «извозчик»: **йәвдәлләк** қылип күн кәчирәйдә. (Китоб).
- йәвләт** явлит (Жиззах)//**йавлыт** явлит (Қарноқ) яхлит, бутунича «целом»: пул берсәң, чыра:ғым, **йавлыт** бе:, кәрәк боп турыпты (Қарноқ).
- йәгәндә** ягонда (Андижон) баъзида «иногда».
- йәгә(н)-йәгән** ягон-ягон (Қашқадарё, Жиззах) ахән-ахән(да), баъзида, камдан-кам «иногда, изредка»: **йәгә(н)-йәгәм** бир корип қомәсәм, кормәймә(н) унчә (Қашқадарё).
- йәлпәзләмәк** ялпизламоқ (Тошкент) хас-пўшламоқ «сглаживать, заглаживать (проступок, вину, промах), оправдываться»: эртәләптән бәрә **йәлпәзләйдә**.
- йәшшиғ** яшшиғ (Қашқадарё)//**йәшу:** яшу (Тошкент) ориқ «худой»: бир қассәпкә гош бәрәкән у йәм йәшшиғ (Қашқадарё); шундәйәшу:ки, бәр урсаң дәволгә йәпшәдә (Тошкент).

- йәйәв** яёв (Тошкент, Тулкибош) пиёда «пеший»: ваннопкәдән азатлыққачәй **йәйав** кеппәз (Тулкибош).
- йәкшәхә** якшоха (Қашқадарё) қийшиқ, бир томонлама (мас., дүппини кийиш) «косо, односторонне (напр., надевать тюбетейку)»: қалпо:ди **йәкшәхә** кийив эгәллә.
- йәқаләв** яқалов (Қўқон) чети, бўйи «край, окраина, сторона»: йолдә **йәқаловдә** бәр хәлсә-дә.
- йәлақ**//**йәлах** ялоқ//**йәлох** (Андижон) з.о.л. қораялоқ «чёрный дрозд».
- йәләндә** яланди (Андижон) олқинди «обмылок».
- йәләтмә** ялатма (Андижон) юпқа «тонкий»: чопәңгә пахтань **йәләтмә** қыльп сәптә.
- йөнәмәк** йўнамак (Сайрам) жўнамоқ «отправиться».
- йәңсәк** яңгисак (Қорамурт)//**йәңсәк** еңгсак (Иқон, Тулкибош) еңглик «нарукавник»: тәндьргә наннь **йәңсәк** бълән йапамъз, бомәсә қолъмъз күйәдә (Тулкибош).
- йәңци** яңгиги (Қашқадарё) энди «теперь, только что»: хәли вәх эттә **йәңци** сәэт бәш болунто; **йәңци** бир вәрәх көрүддим, ози.
- йәрәң** яранг (Сайрам) гаранг «глухой».
- йәрәм** чәрәк ярим чорак (Поп) уч пудга тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная трем пудам».
- йәрпә** ярпи (Бухоро) ярим «половина»: йәхшә нъйәт йәрпә мәл.
- йәшәл** яшил (Тошкент) яшин «молния».
- йә:зәйил** язайил (Қашқадарё) вақт, ҳар доим «все время, всегда»: **йә:зәйил** мәннә гәп қайтәрәсән.
- йә:лух** ялух (Қашқадарё) кўтара, бир йўла «оптовый, оптом»: әдетим мән(и) ҳәммә нәссәни **йә:лух** элип қойәмән.
- йә:рмәк** ярмак (Урганч, Хива) юбормоқ «посылать, отправлять»: әнәси йә:рмийди қара гөззимни, қара гөз дәп ота салдым өзимни (Урганч).
- йәвә** ёва (Уйчи) бегона «чужой, посторонний».
- йәвуғ**//**йәвуқ** ёвуғ//ёвуқ (Тошкент)//**йавуқ** явуқ (Бухоро) яқин «близкий»: тойгә уәзғ-йәвуғдән әдәмлә кельштә (Тошкент); йольмъз **йавуқ** (Бухоро).
- йәди** бәхәй ёди бахай (Бухоро, Қашқадарё) бара-

калла, офарин «молодец»: бэ үшәни йәди бәхәй, минә(н) ғынңь чығмәйдә (Қашқадарё).

йәд-йохләв әд-йүхлов (Қашқадарё) йүқлаб туриш, хабар олиб туриш «получить известие (о ком-л.), вспомнить»: үшә чигьп кәткәне, хич йәд-йохләвәм эсийә кәмәйде.

йәзғьрмәқ әзғирмоқ (Тошкент) норози бўлмоқ, шикоят қилмоқ «быть недовольным, жаловаться»: шунчә пул опгъйу, йәнә йәзғьргьнъ қәрәйлә.

йәзйәзъ//йәззәзъ әзәзи//әззози (Бухоро) қуймоқ «олады, блины»: уч тұртта тухумнъ йәзйәзъ кълъп йедък.

йәлпәр әлпар (Тошкент) бутун бисоти, мол-дунәси «утварь, добро, пожитки»: йәлпәръмьмъ йеб болдъ.

йәңңьр//йәңгьр әңгир//әңгир (Тошкент) //йәғьмьр //йәғьр әғмир//әғмир (Бухоро) //йәғьмур әғмур (Қашқадарё) //йәғьғур әғғур (Самарқанд) әғғир «дождь»: бизә тәмәллә: бир йәғьмур йәхсә, бир ойлә(в) йәғьде (Қашқадарё).

йәңңьз әңгиз (Тошкент) әлғиз «одинокий»: йәңңьз озъ.

йәрәкь дүгәнә//йәрәкә дүгәнә әраки дүгона//ярака дүгана (Жиззах) //йәрәкәт мәғъз яракат мағиз (Тошкент) ўрикнинг қуш мағизли данаги «абрикосовая косточка с двойным ядром»: мәнъ донәйъм йәрәкәдүгәнәйәкән (Жиззах).

йәппан әппан (Поп) қупол «грубый, неуклюжий».

йәрмә әрма (Уш) фарқ «пробор».

йәрпуз әрпуз (Фориш) ялпиз «мята».

йәхчәвә әхчова (Қашқадарё) сувқовоқдан ясалган әғ идиш «горлянка (специальная посуда, изготовленная из горлянки для масла)».

йәшиммәчәғ әшиммачоғ (Қашқадарё) //йәшъмьмәчәғ (Жиззах) бекинмачоқ «прятки (детская игра)»: йәшиммәчәғ ойнәп қәнний тойәдиме, дәп чәқърив әләйчидилә, худәрә:мәти онәмиз (Қашқадарё); келъйлә йәшъмьмәчәғ ойнәймъз (Жиззах).

йә. ә (Қуқон, Қашқадарё) йүқ «нет»: йә:, уйәмәс (Қуқон); йә:, озләриз бәрәқолийлә, мәм бәммъймән (Қашқадарё).

йә:ләғь әлоғи (Тошкент) //йәғьлоғь//йәвләғь әғлоғи //йәвләғь (Қашқадарё) //йәғьләғь//йәғьлоғь яғьлоғь//йәғьлоғь (Самарқанд, Бухоро) йәғьләғь әғ-

лоғи (Жиззах) әғлоғи «ковш, черпак»: мә(н) йәғьләғьйә пийәздәқ қълвуддим (Қашқадарё).

йә:лу:дәнә әлудона (Қашқадарё) луччак «сорт персика с гладкой блестящей кожицей»: биддрәққәнә йә:лу:донә зәддәлимиз бәриде, бир ил қълиб, бир ил қъмәйчиде.

йә (Сайрам) ә, әки «или»: бугун сән йә кел, йә келмә.

йәғьмәк әғмак (Мангит) ҳайдамоқ, минмоқ «управлять арбой»: бир гүни қочқарвай арва йәғьиб йургән вахта аты үркип, арванъ авдарады.

йәйимсәк әйимсак (Хазорасп) еб түймас, мечкай «обжора».

йәймә әйма (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот) юпқа әзги кўрпа «летнее тонкое одеяло»: бүйүн гүн дым ыссы, йәймәни үстимизә салыб йатавәрәмис (Шовот).

йәк әк (Хоразм) әмон «плохой»: йәк гәрмәк (Урганч).

йәләпкә әлапка (Сайрам) ҳовлиқма, әнгил табиат, шошма-шошар «суетливый, беспокойный».

йәлвәғьй әлвағай (Андижон) уст кийимнинг әнгини киймай, әлкага ташлаш «ношение верхней одежды на плечах»: йәлвәғьй чъхтъ.

йәлъй//йә:лу://йә:лув әлий//елу//елув (Тошкент) әнглик «нарукавник»: йәлъйнъ къйвә:, бомәсә қолън куйәдъ.

йәлма:йә әлмая (Қарноқ) югурик туя «верблюд-бегун».

йәлпис әлпис (Хива) шамол «ветер»: йәл алыб, йәлпис күтәргий сәни (Хива).

йәмизик әмизик (Қоракисса) сўргич «соска».

йәмпәч-йәмпәч әмпач-әмпач (Хоразм) чилпарчин «вдребезги»: арва ояа ағдаллыб, йәмпәч-йәмпәч олды (Богот).

йәмтик әмтик (Қашқадарё) емиш, егулик «съестное, еда»: ҳәрәм олгән мәллә қушләдди йәмтиги боләдә, нимә боләйчиде.

йәнә әна (Урганч, Хива, Хонқа, Янгиариқ) яна, тағин «ещё»: иккиси урышыб дурғанда, йәнә бир кәр мулла гәләди (Янгиариқ).

йәнгь әнгги (Тошкент) янги «новый»: койнәғь йәңгьйкән.

йеңмақ еңмақ (Қ ұ қ о н, У ш) аравани бошқариш, җайдаш «управлять арбой»: эрэвэнь сэдъгжон йеңьп кеттъ (Қ ұ қ о н); экэсь эрэвэ йеңэдъ (У ш).

йеңнамақ еңнамақ (У р г а н ч, Х и в а) йиғнамоқ «собирать»: баққан қозым қойың волғый, **йеңнағаным** тойың волғый, ақ дэрэқдийн бойың волғый, эллэ, балам, эллэ (У р г а н ч).

йепкин епкин (Г у р л а н, Я н г и б о з о р) шабода «ветерок».

йергэжэль ергажали (Т о ш к е н т) пакана «низкорослый»: қътмърлэй қъмэ, **йергэжэль**.

йер тут//йер тутъ ер тут//ер тути (Б у х о р о) қулупнай «клубника»: җавлъмъзгэ йер тутъ ұтқазамъз.

йесэр есар I. (У р г а н ч, Х и в а, Я н г и а р и қ) I. бебош, қайсар «непослушный, упрямый»: бала гөрдим, сәниндийн йесэр баланы гөрмәдим (Х о н қ а). 2. мутакаббир, ғайир «гордый, ревнивый». 3. онаси ўлиб, отаси билан қолған бола «сирота, оставшаяся с отцом».

йесэр есар II (Х и в а, Ш о в о т) чаққон, ишни тез бажарадиган одам «ловкий, расторопный, умелый человек».

йетавламақ етавламақ (С а й р а м) етакламоқ «вести на поводу».

йетэшмәк еташмақ (Ҳ а з о р а с п) етаклашмоқ «ходить, взявшись за руки, вести за собой»: иккимис, пашшайым сизиң әлдинизә **йетәшиб** гәлдик, арзымызны тыңлан, дәди де:қан.

йетымсыв етимсив (С а й р а м) етишмас, етишмайдиган «недостаточность, недостаток».

йетмай//йетмак етмай//етмак (Қ а р ш и, Ж и з з а х) оғирлик ўлчови «мера веса, равная 125 г».

йечким ечким (Х и в а, Х о н қ а, Ҳ а з о р а с п) //йешким ешким (Г у р л а н) җеч ким «никто»: йаңқы киши қычқырыпты, **йечким** чықмапты (Х и в а); мәситләр алып сатарлықта **йешкимнән** қалышмыйды (Г у р л а н).

йеш еш (У р г а н ч) җеч «ни, ничего»: көп авыз быр воса, быр авыз йеш.

йилғай (Ҳ а з о р а с п) доимо «постоянно»: йилғай мана дәйәсэн, Өтырсаңа бир.

йилмиңләмәк йилмингламақ (С а й р а м) ликилламоқ, сакрамоқ «вертеться»: маймун йилмиңләди.

йилпәң-йилпәң йилпанг-йилпанг (С а й р а м) жилпангламоқ «извиваться, ёрзать».

йилтилдәмәк йилтилдамақ (У р г а н ч) җилпилламоқ «развеваться, реять»: шайы гөйнәк **йилтилдийди** йүрйәндә, ичкинәмни от алады гөрйәндә.

йиркимәк йиркимақ (С а й р а м) жеркимоқ «резко говорить, обрывать»: биргәдир **йиркип** берди.

йитирмәк йитирмақ (Х и в а) //йътмоқ//йътърмоқ **йитмоқ//йитирмоқ** (Б у х о р о) //йетмәк етмақ (А н д и ж о н) //йитмақ (С а й р а м) //йътмәқ йитмоқ (Т о ш к е н т) йўқолмоқ, йўқотмоқ «терять, теряться»: сабырсыз өз айәғыдын **йитәр** (С а й р а м); носкады даррав **йътәды**; бала бър пой кавшгьнь **йътәрплтъ** (Б у х о р о); мәннән **йитирди**, алғана йетирмәсин (Х и в а).

йитти (У р г а н ч, Х и в а, Ҳ а з о р а с п, Ш о в о т) ғоят. җуда «очень»: **йитти** қызыл тез солар, су:санысы **йахшырақ** (Ш о в о т).

йьйнә тувмә йийна тувма (П о п) тўғноғич «булавка».

йьнәлавуч йиналавуч (А н д и ж о н) говмицча «ячмень (на глазу)».

йьрмой йирмой (Ж и з з а х) //йэрйоге ерәге (Қ а ш қ а д а р ё) керосин «керосин»: чьроққа пьчъ **йьрмәй** сәгьн, эзгьнә қоптъ (Ж и з з а х); бирон челә: **йэр-йәғьйәм** элип кевдим, розғоргә кэрә: боләр (Қ а ш қ а д а р ё).

йығырмақ йиғирмақ (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Ҳ а з о р а с п) буриштирмоқ, тириштирмоқ «морщить»: маңлай гөззини **йығыравәрди** (У р г а н ч): идарада қантарады атыны, маңлайыны **йығырады** хатыны (Х и в а).

йыйнамақ йийнамақ (Г у р л а н) //йыңнамақ йингнамақ (Ҳ а з о р а с п, Я н г и а р и қ) йиғмоқ «собирать»: **йыйнағань** тойыңа буйурғай (Г у р л а н); **йыңналыб** дурған қатықла ва:, шуны чайыб бәрийн (Я н г и а р и қ).

йықмақ йиқмақ I (С а й р а м, Т у л к и б о ш) боғламоқ «запрудить воду»: сув **йықып** келдим.

йықмақ йиқмақ II (Х о р а з м) йикитмоқ «валить, сваливать»: өгиздиң башыны кесип, тандырды **йығыб** алыңлар, деб айтыпты ақыллы (У р г а н ч).

йылымжы йилимжи (Х о р а з м) I. принципсиз, муста-

қил фикри бұлмаган киши «беспринципный». 2. икки юзламачи «лицемерный».

йылымжылық йилимжилик (Хоразм) хира, шилқим «назойливый, надоедливый»: ашқа түшкән чүвиндийн йылымжылық етәвирмә (Янгибозор).

йылу: йилу (Гурлан, Янгибозор, Беруний) 1. дарё ёки кўл сатҳида музламай қолган жой «не замерзающее место реки и озера». 2. сув олиш ёки балиқ тутиш учун музда махсус ўйилган жой «специальное место, вырубленное во льду реки или озера для взятия воды или ловли рыбы».

йымырта//йымыртқа йимирта//йимиртқа (Хоразм) тухум) «яйцо»: экәжан экмә қавын, эккәлләриң зайа болар, эң уллысы **йымыртқадыйн**, тавығына майа болар.

йымрық//йумрық//жумрық йимриқ//йумриқ//жумриқ (Хоразм) мушт «кулак»: қорққан бырын **йымрық** гетәрәр (Урганч).

133. **йыннамақ** йингнамақ (Хазорасп, Янгиарик) йиғмоқ, йиғиштирмоқ «собирать, убирать». 2. тиймоқ «удерживать, сдерживать»: ағзынны **йынна**, би:вәтәний йериннийн йайралыб гетипти (Хазорасп).

йовламақ йўвламақ (Қорамурт) ҳужум қилмоқ, ташланмоқ, ёпирилмоқ «нападать, набрасываться».

йоғасам йўғасам (Уш)//йомәсәм//йомәсә йўмасам//йўмаса (Тошкент, Андижон, Наманган, Қўқон) бўлмаса «тогда, если не, если не так».

йоғыйн йўғийн (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) йўғон «толстый»: йонсаң, **йоғыйн** бола (Хонқа); бойны **йоғыйн** (Урганч).

йоймоқ йўймоқ (Уш) йўқотмоқ «ликвидировать»: сол-йәхән қынә йойәдъ.

йоқсав йўқсав (Қарноқ) йўқламоқ (ўлганни йўқлаш маросими) «поминки».

йоқчә йўқча (Тошкент, Фарғона) озгина, кам «немножко, мало»: **йоқчә** гуруч эш боладъ, мьҳмән койнъ ҳуш боладъ (Тошкент).

йолмаса йўлмаса (Хазорасп)//йомаса (Урганч, Хива, Хонқа) акс ҳолда «если не выйдет, в противном случае»: **йолмаса** қыйата:м қыдырыб баржақәди (Хазорасп); ҳәлә:м мәни үстимә йықылды, **йомаса**, аяқы сынвәди (Урганч).

йомърмоқ йўмирмоқ (Андижон) суғурмоқ «выдерживать, вытаскивать»: йоғдъ **йомуръбомъйдъ**.

йомушқа//йорынжа//йонырчқа//йонжа йўмушқа//йўринжа//йўнгрчқа//йўнжа (Хоразм)//**йомушқа** йўмушқа (Қарноқ, Қорамурт) **йончқа//йонушқа** (Тулкибош, Чимкент) йўнғичқа, беда «клевер»: **йорынжадан** йўрий-йўрий йол әттим, бир өткәнда шайы ромал йоқәттим (Урганч); атқа **йомушқа** орып салағой, қанны ачықп қады (Қарноқ); бизәни сығыр **йонжадан** башқа ота ағзына:м урмыйды, дым чыхоран-лә (Хонқа).

йонамақ йўнамақ (Сайрам) жўнамоқ «отправляться». **йонығчы** йўниғчи (Хоразм) дурадгор «столяр»: әпәнди́ни досты **йонығчы** уста әкән (Богот).

йоныштырмақ йўништирмақ (Гурлан) эпламоқ, удаламоқ «справляться (с кем, чем-л.): өзинъ **йоныштырағай**, мән базарға баржақман.

йонқа йўнғқа (Урганч, Хива, Хонқа) пайрақа, тараша «щепка, чурка».

йопәрә йўпара (Қўқон, Андижон, Фарғона, Уш) рўпара «лицом к лицу»: **йопәрәмә-йопәрәдә** унъ ери отърптъ (Қўқон); чьшнъ **йопарасъгә** үштә хал чүшәдъ (Андижон).

йорымақ//йормақ йўримәк//йўрмәк (Хоразм) таъриф-ламоқ, талқин қилмоқ «характеризовать, толковать»: тушти тувры **йорымадың** (Гурлан).

йорпақ йўрпақ (Урганч, Хива, Янгиарик) япроқ «лист (растения)»: шүндәтип, шәтан гәшир **йорпақыны** алған, өзвәк гәширини алған (Урганч); әңилсә шахасы йоқ, дөкилсә **йорпақы** йоқ (Янгиарик).

йоткәмәк йўткамак (Уш) кўчирмоқ, жилдирмоқ «переносить, двигать»: эргә тексә менгә тексин йәнгәси мьәнән, кечәликкә **йоткәп** кетәмъз тәнгәсә мьәнән.

йотмәчә йўтмача (Қашқадарё) йўртмачоқ бола «ребёнок, который только начинает ходить»: әллийә биттә **йотмәчәсийәм** бә.

йохтәмәк йўхтамоқ (Уш) тўнкамоқ «сваливать вину»: пулнъ озъ йоқатъп қойъп, мәнгә **йохтәйдъ**.

йо:ған йўған (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) ёвғон хўрда «постный рисовый суп».

йо:қ йўқ (Қашқадарё) юқ «то, что прилипло к посуде»: ашны **йо:қы**.

йөзэл йүзал (Қорабулоқ) гүзал «красавец»: йөзелима йөзелим йуруң бағны кезәйнүн.

йөләмөк йүламоқ (Уш) суямоқ «прислонять, поддерживать».

йөн йүн (Урганч, Хива, Ҳазорасп) жўн, қулай, ўнг «легкий, удобный»; икки қарға урышты, авчыға йөн чўшти (Ҳазорасп).

йөнә кигиз юна кигиз (Ҳазорасп) жундан қилинган оддий кигиз «простая кошма, сделанная из шерсти»: супаға йөнә кигизи душийвэр башқасы дурсын.

йөртәгә йўртага (Сайрам) жўрттага «нарочно».

йуғ юғ (Қашқадарё) тўсин «перекладина, балка».

йуғурмоқ юғурмоқ (Жиззах, Қашқадарё)//**йоғърмәк** (Самарқанд, Бухоро) қормоқ (хамир) «месить (тесто)»: пьчә эшхәмьр **йуғурәй**, чучвәрә қъләмьз (Жиззах); пичи хәмир **йуғурип** қойәй, шу вәх, эсим (ни) бөрийә (Қашқадарё).

йудәмәк юдамоқ (Уш) хароб бұлмоқ «разрушаться»: жә: йудәп қоптә.

йудруқ юдруқ (Иқон) мушт «кулак».

йуқум юқум (Хоразм) фойда «польза»: ағырлықны **йуқумы** вомыйды (Урганч).

йумақ юмақ (Жанубий Хоразм) йигириш учун тайёрланган пахта «хлопок, приготовленный для прядения».

йумәл юмол (Қўқон)//**йумал** юмал (Наманган, Шоханд) рўмол «платок».

йумулмақ юмулмақ (Қорноқ) ёпирилиб жон куйдириб ишламоқ «работать аврально; с душой»: йурт дегәндә **йумулыб** иштә.

йуруқ//**йурьқ** юруқ//**юриқ** (Чортоқ, Уйчи) тўй, маросим «церемония, обряд»: тәғьн **йуруғум**//**йуруғьм** чьп-қәлдә.

йу:қ юқ (Гурлан) яқин «близкий»: аччы вилән чүччини татқам биләди, узақ вилән **йу:қны** йортқам биләди.

йүвүрмәк ювирмақ (Хонқа) югурмоқ «бегать, выбегать»: балаға и:ш буйыр, и:зиннән өзид **йүвүр**.

йүзикишмәк юзикишмак (Хоразм) 1. учрашмоқ «встречаться»: әрмийәдән гәйән әкәмни жорасы вилән **йүзикиштим** (Урганч). 2. юзлашмоқ «являться на очную ставку»: ху вилән **йүзикишәли-лә**, қаны мән нә дейән әкәммән (Қўшқўпир).

йүзикмәк юзикмак (Хонқа) 1. юз кўрмоқ «увидеться, встретаться». 2. кўзикмоқ «подвергаться «сглазу»: мәни үкәм **йүзикипти**.

йүзмәк юзмак (Хоразм) сузмоқ «плавать»: ичимни отына тандыр қызады, гөззимни йашына өрдәк **йүзәди** (Хива).

йүйирмәк юйирмак (Урганч, Хива) югурмоқ «бегать, выбегать»: оғры дәррөв **йүйирип**, пашшаны әлдинә варыпты (Урганч); балаға и:ш буйыр, арқасыннан өзид **йүйир** (Хива).

йүлук//**йүлик**//**йилик** юлук//юлик//йилик (Хоразм) илик «костный мозг»: **йүликиң** қурыса:м илдәм йүри (Урганч), сөңәк **йүлүксиз** волмас (Хива).

йүлүн юлун I (Урганч, Хива, Гурлан, Ҳазорасп)//**йулуң** (Қарноқ, Иқон, Тулкибош, Чимкент) анат. қаром мағиз «спинной мозг»: тап адамны **йүлүнинә** пычақ урып сөйлийсән (Гурлан).

йүлүн юлун II (Жанубий Хоразм) анат. без «железа».

йүңләмәк юнгламак (Жанубий Хоразм) ривожланмоқ «развиваться»: пена дайым пахталаныпитә **йүңләсин**, дәп отырыпты (Хонқа).

йүнүл юнул (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) енгил «легкий»: қолы **йүнүл** (Ҳазорасп).

йү:рәк юрак (Урганч, Хива, Хонқа) чопқир «умеющий быстро бегать, бегун»: рәжаббайны баласы дым **йү:рикәкән** (Хива).

К

каду//**кадъ** каду//**кади** (Самарқанд, Бухоро)//**кәде** каде (Қашқадарё)//**кәди** кади (Хоразм) қовоқ «тыква»: носкәде, томошә кәде, дәсмол кәде, кәди бичәк (Қашқадарё).

кажүг (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) бурчак «угол, уголок»: мән кәгунни **уйди кажүгига** қўйдим.

кал(л)апўш (Бухоро) дўппи «тюбетейка».

калгача (Бухоро) мурсак «женская верхняя одежда в виде халата из бархата или парчи».

кампал (Бухоро)//**кәмпәл** кампал (Қашқадарё) адәл, кўрпа «одеяло, ватное одеяло»: устыга **кам-**

пал эльп йоттъ (Бухоро); мэгэзиннэ бечелэдди кэмпэлчэси кэлипте (Қашқадарё).

карды карди (Урганч, Гурлан) димоғдор, манман, ўзига бино қўйган одам «гордый, высокомерный человек».

каса (Андижон) сопол товоқ «большая глубокая глиняная чашка».

кашъдадоз//каштадоз кашидадўз//каштадўз (Бухоро) каштачи «вышивальщица».

кашша (Бухоро) қум ёки тупроқ ташиш учун ишлатиладиган, лух ёки қаттиқ похолдан тўқилган катта жилд «большая плетёная корзина из лыка для перевозки песка, почвы и др.»

ка:за (Жанубий Хоразм) овчилар чайласи «шаш охотников».

ка:л (Хонқа, Қўшқўпир) чуқурлик, сув ювиб кетган жой «яма, где размыло водой».

ка:н (Жанубий Хоразм) кўп «много»: ка:н гәп китапта йахшы (Хазорасп).

ка:р (Урганч, Хива, Хазорасп, Қўшқўпир, Хонқа) касб «специальность»: атаңны ка:ры нә? атамы ка:ры темирчилик (Қўшқўпир).

ка:са (Ўғуз) пиёла «пиала»: элиндә ка:сасы, дизиндә чайник, ширәләб узасса, зордан аламан (Урганч).

кәвәрә кавара (Қашқадарё) гавда «туловище»: кәвәрәси бузуғ.

кәвәш каваш (Туркистон) нохот шўрак «кушанье из нута, отваренного в солёной воде».

кәввә (Фориш) меш «бурдюк».

кәвимәк кавимак (Хоразм) қақрамоқ «пересыхать»: оразачылықта нан йапсаң, авызларың кәвип қалады (Шовот).

кәвин кавин (Гурлан, Манғит, Янгибозор) кўнгил «душа»; кәвни ачықты, йолы ачық, балам (Гурлан).

кәвушпәттә(п) кавушпаттоп (Қашқадарё) кавушандоз «прихожая, сени»: хәммә кәлишини кәвушпәттәпкә чәчип киссә, у киши кәлишләрини қолләрийә элип кирәллә.

кәгирдәк кагирдак (Гурлан, Янгибозор) кекирдак «горло».

кәдъ буррәй//кәдъ буччәй кади буррай//кади буччай

(Жиззах) қовоқ сомса «самса из тыквы»: кьчә бәзәр кунь әпәм кәдъ буччәй қьптълә (Жиззах).

кәж каж (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) 1. қинғир, қийшиқ «кривой, искривленный». 2. қайсар, ўжар «упрямый, несговорчивый»: инди мунныйн кәж дунйаға гәлмийди (Урганч).

кәжбәс кажбас (Қўқон) ўжар «упрямый».

кәззәп каззоп (Қашқадарё) ёлғончи, алдоқчи «лгун»: уни кәззәвлиги эхъри озини бошийә йәттидә.

кәйәжән каяжан (Сайрам) жонкуяр «преданный всей душой (кому-л.)».

кәйвонъ кайвони (Жиззах)//кәйвәне//кәйвонъ кәйвәнъй кайвоне//кайвони//кайваний Қашқадарё); //кәйва:на (Қорамурт, Қарноқ) дастурхончи «женщина (преимущественно пожилая), приглашаемая для наблюдения за приготовлением пищи, приёмом гостей на свадьбах, поминках и т. п.»: кәйвәнъ дьгән сә:л вахльро:ғ кесә-дә (Жиззах), эңни үс-қолимни йүвәтийдим-ки, әрқәмнә(н) хәвдирәп кәйвәне кирип кәллә, бир вәх (Қашқадарё).

кәйкәндәз кайкәндәз (Урганч) хокандоз «совок для мусора и золы»: кәйкәндәзда күл аладыла.

кәкәч какач I (Хоразм) хўрознинг тожи «петушиный гребень».

кәкәч какач II (Жўш) соқов «немой».

кәләк калак (Жўш) шохсиз эчки «козел без рога».

кәләнтер калантар I (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) обкаш «местный вид коромысла».

кәләнтер калантар II (Жанубий Хоразм) аьән, амалдор «сановник, должностное лицо, чиновник»: бир қилим тамма:ки дәп, гирдим кәләнтер ба:ғына (Хива).

кәләп калап (Ўғуз) калава (ип калаваси) «моток».

кәләпәтрә калапатра (Хонқа, Гурлан) тартибсиз «беспорядочный»: кәләпәтрә сөйлийвурмә (Гурлан).

кәләпүчәк калапучак (Қашқадарё) пуч ёнғоқ «пустой орех»: йәңнәқә:лә кәләпүчә: болуп қәлли бу йил.

кәләсән каласанг (Урганч, Хива, Хонқа, Қўшқўпир) ахмоқ «дурак»: кәрим питә кәләсән бала (Қўшқўпир).

кэлэч калач (Андижон) калиш «галоша».
кэлэмпо каломпо I (Қашқадарё) оёғи катта одам «человек с большими ногами».
кэлэмпэ каломпо II (Қашқадарё) асилзода, амалдор «человек знатного рода; должностное лицо»: қарасам, гелә кэлөмпәлә оттийәнәкән, әрқәмнә қайттим.
кэлвәк калвак (Сайрам) содда, анқов «ротозей».
кэлгәв калгов (Қашқадарё) шохсиз қайвон «животное без рога»: биттә кэлгәв инәгимиз бәриде, нәкин уннәхчикин сәрқаймәғ инәг бутун рәйонцә йәғьд(и)дә.
кәлләйсә: каллайса (Қашқадарё)//кәлләсәхәр кал- лисахар (Бухоро)//кәлләсә:р каллисаар (Самарқанд) эрта, сахар, «очень рано, на рассвете»: кәлләйсә:р турув әләди булә, шу ғужулләшкәни- ғужулләшкә(н), ойқы қәргә (Қашқадарё).
кәлләк каллак (Мирйшкор) юганнинг устки қисми «верхняя часть узды».
кәлошкәшәк калүшкәшәк (Самарқанд) қ. кәвуш- пәттә(п).
кәлпән калпанг (Урганч, Хива) анқов «ротозей, ра- зиня».
кәлтә: кәлтә қайтмоқ калта қайтмоқ (Қашқадарё) шифо топмоқ, тузалмоқ, бутунлай соғаймоқ «выздоравливать, вылечиться»: хәччи кәлтә қайтте, қорқу:дум жудә бәләм(ни) мезәсини қәчирәд(и) дәп.
кәлтәк калтак (Андижон) қаламча «черенок».
кәлтәчә калтача (Андижон) калта, енгил пахтали камзул «ватный камзол (халат) с короткими ру- кавами».
кәлтикәләс калтикалас (Жанубий Хоразм)//кәлт- тәкәләс калтакалас (Самарқанд)//кәлтәкәләс калтакалос (Бухоро, Қашқадарё) калтаке- сак «ящерица»: кәттәм әйтүвдиләки, кәлтәкәләсти коссәң қәшийни йәшир, довдилә.
кәлчик калчик (Гурлан, Қўшқўпир) соқов, ду- дуқ «заика».
кәмик камик (Қарноқ) кўмик «губчатое костное ве- щество».
кәмь-кәгьк камик-кетик (Қўқон)//кәмис-кәдик (Ур- ганч, Хива) кам-кўст «недостаток»: кәмь-кәгь-

ғньә ортағларьмдән тоғрьләп бьтә мәл әмахчь- мән.
кәмис камис I. (Хива, Урганч, Хонқа) I. яримта «половина»: сү:жи жанымны, сүйәнчи, кәмис гөй- нимни қуванчы-йей, әллә қозым, әллә-йей (Хон- қа). 2. кам «малый, недостаточный»: инәшу ейван- ны рас бир ә:ки кәмис-да: хуннан кейин қарыйсан- дурасан (Урганч).
кәмис камис II (Қўшқўпир) чала туғилган бола «не- доносок, недоношенный ребенок».
кәм(и)түм камитум (Қашқадарё) кам-кўст «не- достатки»: тойди бәшләйвәрин, кәм(и)түм(и) бәсә, мәнә бизә бә...
кәмма:л каммал (Урганч, Хива, Хонқа) камбағал «бедный»: қадыйм заманда кәмма:л бир киши ва- рәкән, вуны өйи йықылыпты (Урганч).
кәмширүк камширук (Митон, Барлос қишлоғи) қаншар (буруннинг юқори қисми) «переносица».
кән кан (Қорамурт) карнай «труба, рупор».
кәнәднә канадона (Қашқадарё) канакунжут «кле- шевина».
кәнәрә канара I (Сайрам) қанора «род вешалки с крючками для подвешивания мясных туш и кус- ков мяса».
кәнәрә канара II (Сайрам) қанор тикиш учун ишла- тиладиган йўғон ип «толстая нить для шитья ка- нара (мешка)».
кәндә канда (Наманган) ташлама «арык для водо- сброса»: кәндә ьйьндь сувләр топләнгән чуқур арық.
кәндир бәрәк кандир барак (Жанубий Хоразм) кәндир уруғи туйилиб, юпқа хамирга ўралган чүч- вара «пельмени из конопляного семени».
кәнду: канду (Тошкент) дон сақлайдиган жуда катта ящик «чрезмерно большой ящик, в котором хра- нится зерно»: кәндүгә мьтә чушгьпть.
кәндүк кандук (Фориш) токча «ниша, заменяющая полки в домах местного типа».
кәнирчәк канирчак (Иқон) бурун суяги «носовой хрящ».
кәнт кант (Жанубий Хоразм, Қорамурт) қиш- лоқ, ақоли пункти «село, населенный пункт».
кәнтикәсәк кантикасак (Гурлан) бисот, уй-рўзғор ашә- си «утварь, пожитки».

кәпәнәк капанак (Қарноқ)//**кәпәләк** капалак (Сайрам) эчкилардаги юқумли касаллик «инфекционная болезнь у козы»: кәпин кийгән кәмәйди, **кәпәнәк** кийгән кәләди (Қарноқ).

кәпмәк капмак (Урганч) қуримоқ «сохнуть»: бугдай кәпмийн дурыб, хараза саладыламы?

кәппә каппа (Урганч) вайрона, хароба «развалины, руины».

кәпчә капча (Хоразм) кичик белкурак «лопаточка». **кәпширмә** капширма (Гурлан) уламоқ «сваривать». **кәрәмәлдә:** карамалдо I (Тошкент) кўрсаткич бармоқ «указательный палец»: бош бәрмә, кейән кәрәмәлдә.

кәрәмәлдә: карамалдо II. (Тошкент) бирор каромат кўрсатиш «творить чудеса»: нәмә кәрәмәлдә: корсәтәйт?

кәрваз карваз (Сайрам) мақтанчоқ «хвастливый».

кәрвич карвич (Хива, Урганч)//**кәрбич** (Шимолӣ Хоразм) ғишт «кирпич»: бизәрәм кәрвичә мә:тәл әдик, пулына қарамыйн миңини алақойдық (Урганч).

кәркилдәк каркилдак (Узган) тартарак (боғ қўрийдиган асбоб) «трещотка»: ләйләйди эвози **кәркилдәк** дән әлингәнәкән.

кәр қуш кар қуш (Сайрам) бой ўғли «сыч».

кәрпиш карпиш (Қорамурт) қозон ўрнатадиган гардиш «обод, который ставится под котел».

кәрсән карсан (Хоразм)//**кәссән**//**кәрсән** коссон//**корсон** (Қашқадарё) ёғоч товоқ, хамир қорадиган тоғора «деревянный опарник, квашня».

кәрси карси (Манғит, Гурлан, Қўшқўпир) балиқ овлайдиган сават «морда»: ханәзәр әкә йапқа кәрси қурып, омбеш ләгән балиқ ушапты (Манғит).

кәтән катан (Уғуз) қалин ипак мато «толстая шелковая ткань».

кәттав каттав (Сайрам) копток, тўп «мяч».

кәтхуда катхуда (Урганч, Хонқа, Қўшқўпир) 1. ақлли, обрўйли «разумный, авторитетный». 2. тўймаъракада бошчилик қиладиган одам «человек, находящийся во главе свадьбы и др. церемоний»: кәтхуда волийн дәсән, Гўлләнә қоңыб от. (Урганч).

кәтәрмәләмәк катармаламак (Сайрам) лаганбардорлик қилмоқ «подхалимничать»: нәзәр рейисни **кәтәрмәләп** йүрипты.

кәч кач (Урганч, Хива) ҳатто,... гача, ҳам «даже, до, и»: итә -кәч баласыны сәвәди (Хива).

кәчәл качал (Избоскан) тандир олдидаги нон ёки сомса ёпадиган махсус жой «специальное место, на котором стоят и пекут лепешки»: нәввәй **кәчәлгә** кьрьп нон йәпйәпт.

кәчи качи (Фарбий Фарғона) сут ва жўхори ундан тайёрланган овқат «молочная каша из кукурузной муки».

кәчкәрт качкорт (Бухоро)//**качкат**//**кәчкәрт** качкарт (Қашқадарё)//**кәшкәт** кашкат (Урганч, Хонқа, Қўшқўпир) боғ қайчи, ток қайчи «садовые ножницы, секатор»: йапун ту:тны үстинә чықыб дурыб органда, **кәшкәт** йахшы и:ш вәрәди (Урганч).

кәччи каччи (Жўш) 1. сузма «сюзьма (кислое молоко, из которого отцежена вода)». 2. айрон «айран (напиток из кислого молока, разбавленный водой)».

кәшәл кашал (Тошкент) ишкал «неурядица, путаница»: қәткә бәрсә, ышшә **кәшәл** қъв йурәд.

кәшмәк кашмак (Гурлан, Манғит) ўғирламоқ «воровать»: пулымны **кәшип** кетти (Гурлан).

кәшшүк кашшук (Қашқадарё) лухдан тўқилган қанор «большой мешок, сделанный из узколистного рогоза»: илгәрий тәрвус-қавулләди **кәшшү:**ләйә тәшшйчйдилә.

кә:гил кагил (Қашқадарё) кәхгил каҳгил (Самарқанд, Бухоро) сомонли кесак «глина с примесью соломы»: илгәри йәннә туғулгән **кәқәлөққә** кә:гил сәпәйчйдилә.

кә:дүт кадут (Қашқадарё) қуюқ, аччиқ тутун «едкий дым»: бу нимә **кә:дүткә** қәмәдиңкә (х)әммәнә.

кә:т//**кәт** кат (Қашқадарё, Хоразм) кенг ёғоч кавраот «широкая деревянная кровать».

кәдәк кодак (Қашқадарё) вассалик иморатларда икки тўсиннинг оралиғи «просвет, пролет между двумя основными балками в зданиях с полукруглыми брусочками».

кәзә коза (Бухоро) чайла «шалаш»: **кәзань** элдьга қавун-тарвуз екълган ед.

- кэм ком (Бухоро) танглай «небо».
- ком:ком бо(л)моқ (Қашқадарё) яллиғланмоқ «воспаляться»: ком боллүкку тээ.
- кәпәр копар (Тошкент) жуда, ұта «очень»: кәпәр сә-ву:льғәкән.
- кәрәптә корапта (Паркент) ишбилармон, уста, таж-рибали «знаток своего дела, опытный»: бундәй иш-ләргә кәрәптә болқогән.
- кәръз кориз (Қарноб) сувнинг чиқиш жойи «источ-ник воды».
- кәрпәрмә корпармо (Қашқадарё) буюртмачи «за-казчик»: бир хәл үстолә бу йоғғичи бомәйде, бу гошәң йәрәмәйди дәпәм кәрпәрмәләдди гәрәң қъл-әйде.
- кәртча кортча (Бухоро) қаламтарош «перочинный нож»: кәртча бълан қалам тарәшладь.
- кәскъ кәски (Жиззах)//кәскъ кәски (Сайрам) бу-зук, ёмон оғиз «сквернослов»: кәжәнъ әғзъ жьдә кәскьдә (Жиззах).
- кәса пәра кәса пара (Қашқадарё) ит ва товуқлар-га овқат бериләдигән сопол товақнинг синиғи «сломанная глубокая глиняная чашка, пользует-мая для кормления собак и кур».
- кәгън//кәкън кәгин//кәкин (Андижон) кейин «потом»: дәдәмъз өлгәндәң кәкън, бұвүм менъ ой (ўн) йәшъмдә устәхәльвеккә шагъртлъккә бергән.
- кәз (Хазорасп, Боғот, Қўшқўпир) орқа, кет «зад»: кәзимнән гә (Боғот); әйнимдә гәйнәким дәнәвәрәди, кәзимдә душмалла өләвәрәди (Хазо-расп).
- кәзик (Сайрам) навбат «очередь».
- кәзикишмәк кәзикишмоқ (Узган) учрашмоқ «встре-чаться»: жорәләр минән кәзикишип турмәсәк бо-мийди.
- кәль кәли (Фарғона, Андижон, Шимолий Хо-разм) ўғир «большая деревянная ступа (для толчения зерна и т. п.)»: кәль сәпъ.
- кәмухт (Бухоро) энг чидамли, қаттиқ чарм «крепкая, прочная подошвенная кожа».
- кәмшърък кәмширик (Андижон) буруннинг ичи «внутренность носа».
- кәмшу://кәмшув (Тошкент) кәмшик «щербатый».

- кәңсә кәңса (Қипчоқ, Беруний) идора «контора»: кәлхаздың кәңсәсинә жалпы жыйналышқа кәлиши керак (Қипчоқ).
- кәңъш кәңгишиш (Қашқадарё) // кәңъш кәңгиш (Жиззах) кәңг «широкий, широта»: жәйимис кәңъш, қанчә әдәм бәсә сифадә (Қашқадарё); жәйләръ йәхшъ кәңъшкәйнәкән (Жиззах).
- кәпәтәй кәпатай (Қўқон)//кәпәгә кәпата (Уш) аҳвол, ҳолат «положение»: шу кәпәтәйгә чушуп қәптъ.
- кәрвәз (Сайрам) мақтанчоқ «хвастливый».
- кәсә салма кәса солма (Манғит) ўқ ариқ «главный (основной) арык».
- кәсъх хат кәсих хат (Андижон) шәър мисраси ар х. «строки стиха».
- кәскәлтүрүк // кәскәлтърък кәскалтурук // кәскалтирик (Андижон) калтакесак «ящерица».
- кәсмәлдәк кәсмалдак (Сижджак) угра «лапша»: ҳәмърръ торғәймъз, сувга сәлп кәсмәлдәк пьшь-рәмъз.
- кәссә кәсса (Фарбий Фарғона) кәсак «комок».
- кәткә (Қорамурт) қәерга «куда»: кәткә бардың?
- кәтгъчъ кәттичи (Андижон) аттор «торговец парфю-мерно-галантерейными изделиями и различными снадобьями».
- кәчкәй кәчкай (Урганч) кошки «если бы, хотя бы»: кәчкәй сәни бу атаң болса әди, йа:р-йар.
- кәшәнә кәшана (Жанубий Хоразм) сабил «прок-лятый»: пула зәрүв волюб дурыпмыс, кәшәнә, пул восакән (Урганч).
- кәвиртик (Андижон, Хўжаобод) хира пашша «назойливая муха».
- кәзләмәк кәзламак (Қарноқ) яширмоқ «скрывать»: навқашны кәзләсәң өлүм ашкар.
- кәйәнки кәянки (Сайрам) кәсатиқчи «иносказание, ирония».
- кәйит (Пандигон, Уйрат) кәлин-куёвга аталган кәйим-кәчак «одежда для жениха и невесты»: беш-тамғалар күйәвгә кәйит кәйгиздиләр.
- кәйкәнәк кәйканак (Жўш) лочин «сокол».
- кәйнә кәйна (Хазорасп) гина «обида».
- кәкик (Уғуз) дудуқ «заика».
- кәкил (Сайрам) килограмм «килограмм»: бир кәк шә-кер бирин.

килликчә килликча (Шовот) ошхұрак «детский на-
грудник».
килт (Манғит, Гурлан)//килит (Урганч) калит
«ключ»: асмана қарасам аржа булутла, аржани
ичиндә бурмә килитлә (Урганч).
киркирә киркира (Хива, Урганч, Құшкұпир)
шоли тегирмони «рисовая мельница»: **киркирәдән**
чыққан бүрүнч пишмийди (Құшкұпир).
кирчин (Лақай) юпқа бош кийим (дүппи остидан
кийиладиган, читдан қилинган бош кийим) «голов-
ной убор, сделанный из ситца (одевается под тю-
бетейкой)».
кишкинә бәвәк кишкина бавак (Сайрам)//кьчкьнә
бобәй кичкина бұбай (Тошкент) жимжилоқ
«мизинец».
кишкиш бермәқ (Қашқадарё) гижгижламоқ «на-
травливать, науськивать»: хәммә нәссәни сән қъл-
лиң, сән **кишкиш** бәддин, бәләйизди ур(ив) йәсти-
ти пәләнчә дәп.
кишәт//кушот кишот//кушот (Уйчи) мутлақо «абсо-
лютно, совершенно».
ки:з (Қашқадарё) киргизмоқ «вводить»: буләдд(и)
ичкәрийә ки:зип қой.
ки:сә (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Құшкұпир)//
кьстә киста (Жиззах) чўнтак, хамән «карман»:
төвилчини тайақлары да:рәкән, **ки:сәсиндә** дәптәр-
қалам ба:рәкән (Урганч); йашулли нә вәрсә,
йемиймән дәмә, **ки:сәндә** қой, йәмәсән йемә
(Хонқа).
кьйә кия (Тошкент) увол «грех, вина, что-либо пре-
досудительное»: нәннъ **кьйәсгә** учрйәсән.
кьйьзмоқ кийизмоқ (Жиззах) кийгизмоқ «надевать,
одевать»: ьлхәмдъ енънъ **кьйьз**, шәмәлләп қоләдъ.
кьмча кимча (Қашқадарё)//**кьмча** (Хоразм) шин-
гил «кисточка, веточка (составляющая часть гроз-
ди винограда)».
кьрмәк кирмак (Бухоро) пилла қурти «шелковичный
червь».
кьрчьмол кирчимол (Самарқанд, Жиззах)//**кич-**
чимол киччимол (Қашқадарё) кир кўтараци-
ган, тез кир бұлмайдиган материал «долго незагряз-
няющаяся ткань»: бәлләгә өзъ **кьрчьмол** мәтодән
койләй қьберьш керәй (Жиззах).

кьчә кича (Андижон) жиндай, озгина «немножко,
чуть-чуть».
кьчьк көнгү кичик кўнгу (Андижон) камтар «скром-
ный».
кобәррь//**копкәррь** кўбори//кўпкори (Бухоро)//**копкәррь**
кўпкари (Жиззах) улоқ «улак (конно-спортив-
ное состязание, на котором участники состязания
вырывают друг у друга козлиную тушу)»: **копкәррь**
халқтан чьгдъ (Бухоро).
қоббәлә кўббала (Қашқадарё) жуда кўп «очень
много»: силәддикийә **қоббәлә** әдәм қәллә.
козә кўза (Тошкент, Жиззах, Қарноб) дин.
рўза тутмаган одам «человек, не постившийся в
уразу».
козәлә кўзала (Қашқадарё) суқлик, очкўзлик, таъ-
магирлик «жадность»: муни дәстидан үкәси (х)иш-
тимә йейәммәйдә, әнә шү **козәлә** қьлип тургән
кунә.
кой кўй (Қашқадарё) одат «привычка»: оғлис шу
койгә оргәнипти эннә.
кокәйи кўкайи: **кокәйи қьйилмәқ** (Қашқадарё) қий-
налмоқ, эзилмоқ, азоб чекмоқ «мучиться, стра-
дать»: әмәкийнийәм **кокәйгинәси** қьйлип кәттә
бойән.
кокәлә кўкала (Қашқадарё) сувкўсак, очилмаган
кўк кўсак «незрелая, зеленая корбочка хлопчат-
ника»: **кокәләсини** сәни бойу, сәноғъ йәғ, шигьлләқ
қьйән.
коквәшъ кўквоши (Уш) қ. х. мироб «мираб (лицо, ве-
дающее распределением воды в оросительной сис-
теме)».
кормоғжә кўрмўғжа (Бухоро, Самарқанд) кур-
так «почка, зародыш».
қотирәк қўтирак (Қашқадарё) чойнинг охиргисини
ичган киши «человек, выпивший последнюю чашку
чая»: ким **қотирә:** бойәм босә, үшә дәмләп кәсүн.
котурмәқ кўтурмоқ (Қашқадарё) келтирмоқ «при-
носить»: мәннәйәм бирәм мошиннънә отуң **котүрүб**
бе, бәләм.
кочә кўча (Қашқадарё) гўжа «жидкая пища, при-
готовленная из очищенной джугары»: неччику(н)
йәғәнимис **кочә** боллә.
коҳмәй кўҳмай (Жиззах) кўм-кўк «зелёный»: хәммә
йәғ **ко:ҳмәй** больб **кокәррь** йотьпть.

коҳлу://**коҳлув** кӯҳлу//кӯҳлув (Тошкент) чиройли «красивый»: қъзъ жә коҳлув.
ко:нәдоз кӯнадӯз (Қашқадарё, Бухоро) ямоқчи, этикдӯз «сапожник»: топлимни **ко:нәдозгә** элтиб бэрәмән дэв эсимнә(н) чиғъпте.
көбә кӯба (Гурлан) мушт «кулак»: бир көбә түширәмән, өләсән-қаласан.
көвәш кӯваш (Қорамурт)//**көвәш** каваш (Қарноқ) хурма, кувача «глиняный горшок для молока».
көвләмәк кӯвламак (Хива, Хонқа, Янгиариқ) көвламақ «копать, шуровать»: оты **көвләсәң** өчәр, қоншыны **көвләсәң** көчәр (Янгиариқ).
көгәләң кӯгаланг (Иқон) майса, кӯкат «луг, место с обильной зеленой растительностью»: асылсаң-бәләңгә, йықылсаң — **көгәләңгә**.
көгән кӯган (Жўш, Найман) арқон (қуй ва эчкиларни боғлайдиган илмоқли арқон) «веревка с крючком для привязывания овец и козлов».
көзмәк кӯзмак (Ҳазорасп) курамоқ, кавламақ «сгребать, очищать лопатой»: кумнинг ичини **көзип** қойдим, көмир гөмәмиз.
көйәжан кӯяжан (Сайрам) жонкуяр «преданный всей душой (кому-л.)».
көйник кӯйник (Иқон) ғам, қайғу «горе, печаль»: **көйник** кәлдирәди отә **көйник** — өлүм.
көкәй кӯкай (Қорамурт, Қарноқ) эс, хотира, ёд «память»: **көкәйимә** чүшти.
көкән кӯкан (Иқон) чилвир «тонкая веревка».
көкмәк кӯкмак (Фарғона) кӯкиш «голубоватый».
көлбәр кӯлбар (Найман) чўпон тўрваси «сумка чабана».
көлик кӯлик I (Қарноқ, Қорамурт) от-улов «тяговая сила».
көлик кӯлик II (Қарноқ) дам (темирчиликка оид) «мех (кузнечный)».
көлчә кӯлча (Хоразм) тахта, пол «участок на поле»: бир **көлчә** гул әқтим әрмәклә учун, и:чиндә йүрмәклә учун, йа-рымны рәсмини гизләп қойыпман, истәйән вахтымда гөрмәклә учун (Хива).
көмирчәк кӯмирчак (Қорамурт)//**кәмирчәк** камирчак (Қарноқ) тоғай «хрящ».
көпәлмәк кӯпалмак (Урганч, Хива, Хонқа, Янги-

ариқ) кӯпаймоқ «множиться»: чо:пан **көпәлсә**, қой ҳарам өләр (Янгиариқ).
көпир кӯпир (Хоразм) кӯприк «мост»: кәлни йаманы **көпирни** тейиндә йатыб, ат үркизәди (Хива); намәртни көпириннән өткәннән, дерйаға ғарқ воған йахшы (Урганч).
көптәк кӯптак (Андижон) кӯтарилмоқ, ошмоқ «опухать; подниматься (тесто)».
көпчик кӯпчик (Қарноқ) эгар устига қуйиладиган ёстиқ «подушка, укладываемая на седло».
көпчин кӯпчин (Уғуз) пар ёстиқ «пуховая подушка».
көсәң кӯсаңг (Қарноқ)//**көсәгу** кӯсагу (Фориш) косов «кочерга»: **көсәңиң** узум болса, қолың күймәс.
көсмик кӯсмик (Қорамурт, Қарноқ) ғўра, думбул «недозревший, зеленый»: нохат **көсмик** болыпты.
көткә кӯтка (Урганч, Хива) 1. ўсимликнинг қуйи қисми «нижняя часть растений». 2. тўнка «пень, чурбан».
көчә кӯча (Жўш) жўжа «цыпленок».
көчәр кӯчар (Уғуз, Қипчоқ) ўқ (араванинг ўқи) «ось колеса телеги».
көччә кӯччи (Андижон) кӯчат сотувчи «продавец саженцев».
көшәк//**көшәләк** кӯшак//кӯшалак (Уғуз, Қипчоқ) бўталоқ (туянинг бир яшар боласи) «верблюжонок»: дийәни баласы **көшәк**, шуны билмәйән әшәк (Урганч).
көшәйәнә//**көшәгәнә** кӯшаяна//кӯшагана (Жанубий Хоразм)//**көшәңгә** кӯшангга (Манкент) этн. гўшанга, чимилдиқ «занавес, полог преимущественно из белой ткани, закрывающий угол комнаты, в котором сидят новобрачные в первый вечер свадьбы»: **көшәңгәни** тегидин қойан қашты, йа:р-йар (Манкент); **көшәйәнәң** и:чиндә үчкинә қыйз, йа:р-йар, мәни бағрым гөйдиргән кичкинә қыйз, йа:р-йар (Урганч).
кө:зә кӯза (Урганч, Хива, Хонқа) қовурғанинг бош қисми «начальная часть ребра»: ахшамы вилән **кө:зәм** ағрып чықты (Хива).
кө:зәмәк кӯзамак (Хива, Ҳазорасп) бўғдой, шолини ўғирда тозаламоқ «очищать пшеницу или шалу в ступе».

көнә кўна (Жанубий Хоразм, Жиззах) // көнә кўна (Шимолий Хоразм) эски «старый»: апам эргә тәди, көнәси мәнә тәди; асыл парчаны көнәси волмас, ата-әнәни қаррысы волмас (Хонқа).

кувәш куваш (Сайрам) тувак шаклидаги сопол идиш «глиняная горшкообразная посуда».

куймәнмәк куйманмак (Уш) қийналмоқ «затрудняться»: қызыйз тор бәла мәнән куймәнп қопть.

куйук (Қўқон) // куйут (Уш) // куйит (Фарбий Фарғона) дард, алам «боль, страдание, мука»: шунь куйугьдә өльп кетть (Қўқон); хәлән оғльнь куйугьдә адә болдь (Уш).

куләлә кулала I (Тошкент, Жиззах) ғужанак бўлиб ётмоқ «лежать, свернувшись калачиком, съежиться»: куләлә боп йэтыпть (Тошкент); олгьдәй ычп кеп куләлә боп йэтыпть (Жиззах).

куләлә кулала II (Жиззах) ўтинни эшакка ортиш усули «способ погрузки дров и веток на осла»: йәнтәгдә куләлә қып әртсән, йолдә йьқълмәйдь.

куләх кулох (Бухоро) кесак «кусок сухой глины»: тупрәқнь кулөхью кулөхмайдаларь копекән.

кулук (Сайрам) иш ҳайвони «рабочий скот».

кунаш (Бухоро) қуёш тушган томон «солнечная сторона».

кунун (Жиззах, Қашқадарё) ҳар куни «ежедневно»: кунун шу вахть бу кышь кочәдә боләллә (Жиззах).

купър купир (Тошкент) куйинмоқ, дарғазаб бўлмоқ «горевать, рассердиться»: купър боп кепть, купър.

курмәй курмай (Жиззах) ҳайвонларни арқон билан махсус боғлаш усули «специальный способ привязывания скота»: қойдь бойньдән курмәй қълбь бойләсән, тәмәгь боғълмәйдь.

курмәмәк курмамак I (Сайрам) курмак «ежовник».

курмәмәк курмамак II (Сайрам) тугиб боғламоқ «завязывать»: башвахны күрмәп байла.

курриг (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) ғўра «незрелый, зелёный фрукт»: ўрикти курригини йесаң ичинни әғритади.

курт (Тошкент) тўмтоқ «тупой (игла, шило, перья и т. п.)»: курт нинәдә иш тьквэссәмь?

куртаг (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) ҳалқум «горло, глотка»: куртагинна урайа?

кутилә кутила (Қашқадарё) ғийбат қилмоқ, тергамоқ «сплетничать; расспрашивать, выпытывать»: бәчәрәни кутиләгәлләри кутиләгән.

күвәрмәк кувармак (Қўшқўпир, Шовот) юбормоқ «послать, отправить»: йорынжаға ат күвәрдим йесин дәп, мән ағама хат күвәрдим гэсин дәп (Шовот); дарйаға күвәрдим бир қайықымны, әввәлдән билмәдим ла:даллықынны (Қўшқўпир).

куви куви (Урганч, Хонқа) күпи купи (Хива) //куби куби (Шимолий Хоразм) кув «маслобойка»: күвини чайыб болғам босаң, питә ейран бәрсәнә (Урганч); күвини пишкәки синипти (Хонқа).

күдә куда (Хоразм) ғарам, тўда «копна, скирда, куча».

күдәләмәк кудаламак (Хоразм) ғарамламоқ «складывать в стог»: жүгәрини орып күдәләп қойдық (Қарноқ).

күжи кужи (Андижон, Хўжаобод) сўта «початок кукурузы с зерном»: бәзәргә бәрбь мекәжувәрньн күжсьньн сәтбь келдым.

күзләй кузлай (Сайрам) куз бўйи «по всей осени».

күйәп кеддь күйәп кедди (Наманган) чанг, чанговуз «варган».

күймәнчүғ куйманчуг (Қашқадарё) ҳар кунги, одатдаги иш «обыкновенное дело»: бу уни күннәки күймәнчүғдә, шүпүрәдә, сув сәпәдә, чой қайнәтәди.

күйт куйт (Сайрам) ташвиш «заботы, хлопоты»: өз күйтимдә түрипмән.

күкьмәллә кукималла (Сайрам) мусича «горлинка».

күкүн кукун (Сайрам) ахлат, супуринди «мусор».

күлә (Избоскан) «ватная тюбетейка»: енәм ҳәр зәмән күләсьньн қыйп йүрәдь.

күлләмәк кулламак (Хоразм) рашк қилмоқ «ревновать».

күлли кулли (Хоразм) ҳамма, барча «весь, все»: ту:тланы күллисини орып болыптыла (Урганч).

күллүн куллун (Сайрам) кун бўйи «весь день».

күлтә култа (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Боғот) боғ (беда, пичан) «сноп»: өжәкни әлдинә бир

күлтә говуш таша (Құшкұпир); балам үчәкә чықып, бир күлтә одын ташап чүш (Хазорасп).

күлтәпошәк култапұшак (Қашқадарё, Бухоро) ұрта ва кекса ёшдаги хотинлар киядиган бош кийим «особая форма головного убора пожилых женщин».

күмә кума (Урганч, Хива, Хазорасп) ертұла «землянка».

күмси-йамсы күмси-ямси (Урганч, Хива) пала-партиш, наридан-бери «кое-как»: гөйнәкимни күмси-йамсы этип тикип қойдым (Хива).

күмсимәк күмсимак (Хива) құмсамоқ, күнгил тусамоқ «скучать (по кому, чему-л.); желать, хотеть».

күнәймәк кунаймак (Гурлан, Янгибозор) эскирмоқ «изнашиваться, ветшать, устаревать»: чэртак дым күнәйип қапты йығып йаналдан құрмасақ вомайды (Гурлан).

күндә кунда (Уғуз, Қипчоқ) арх. омоч, сұқа «омач (местная соха с чугунным окончником)»: йерә буғдәй әкмәк үчүн күндә вилән, зордан, икки күндә бир танап йер сүрәр әдик (Хазорасп).

күнжи кунжи (Хоразм) бот. кунжут «кунжут»: қочқар, сен бизиң күнжиләрни сыйырыб ал, йахшыма?—депти бай атама (Гурлан).

күннә кунна I (Қашқадарё) тўнка «пень»: бу күннәлә бәзимнә бәкор кетәде.

күннә кунна II (Қашқадарё) занг (токнинг занги) «толстая часть ствола виноградной лозы»: тэкти хәр ил кәсвуссәйис күннә: күч бәрәде.

күннәшә кунноша (Қашқадарё) кун оралаб «через день»: муники күннәшә истимә бир кун тутәдә, бир кун қаладе.

күррә курра (Бухоро, Қашқадарё, Жиззах, Хоразм, Митон) хўтик «осленок»: кок ешакнъ күррәсь (Бухоро).

күртә курта (Хазорасп, Манғит, Гурлан) пахта солиб тикилган болалар кийими «ватная детская одежда в форме рубашки».

күттү:лә куттула (Қашқадарё) йирингламоқ «гноиться»: қоли күттү:ләпти, кәчеси минән дәд дәп чигде.

күшәт кушот (Қашқадарё) очик, равон «откровен-

но»: биннәссәни күшәт гәпирмәйде, әхтәм-бәхтән гә:ләссәйиз бир әкк(и) әғыз миң-миң қыләди шу.

кү:нч кунч (Қарноқ) бурчак «угол».

кү:шәмәк кушамак (Гурлан) кавшамоқ «жевать жвачку».

Қ

қабыз қабиз (Қорамурт) пинж, құлтиқ «бок, подмышка»: қабзына тарт.

қаваржық қаваржиқ (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) 1. сув устидаги құпик «пузырьки». 2. яранинг пуфакчаси «волдырь»:хуны йарасы қаваржық волюб гетипти (Хива).

қавәт қават (Қашқадарё, Жиззах)//қабат (Туркистон) ёни «бок; шефство»: мунийәм қавәтиңна э, иш оргә(н)сүн (Қашқадарё).

қавға I (Хоразм) челақ «ведро»: тур орныннан, еки қавға сү: әпке (Гурлан).

қавға II (Жўш) қудуқдан сув олиш учун чармдан қилинган идиш «кожаное ведро, применяемое для вытаскивания из колодца воды».

қавзәвчъ қавзәвчи (Андижон) юкчининг елкасига юкни кўтариб қўювчи ишчи «помощник грузчика»: қавзәвчъ йүкчәгә йүкнъ қавзәп турадъ.

қавуччоғ қавуччоғ (Қашқадарё)//қорчақ кўрчақ (Жиззах)//қурчақ (Қўқон) қўғирчоқ «игрушки»: бәччәмьсә(н), қавуччәғ ойнәйсән? (Қашқадарё).

қавуш (Манкент, Қорабулоқ, Иқон)//қоваш (Қорамурт) тарнов «желоб».

қада (Сайрам) қоида «правило».

қадаған: қадаған болмақ (Хазорасп) тамом бұлмоқ, йўқолмоқ «кончаться, потеряться»: бәрәдаған нәрсән қадаған болды.

қазанчуқ (Сайрам) декча, кичик қозон «маленький котёл».

қазғанақ (Хоразм) чуқурлик «глубокое место, впадина»: қазғанақ йердә егин питмийди (Беруний).

қазайкә қазайка (Хазорасп) тасодифан «случайно»: қазайкә бир ада әлдимә чықып қалды.

қай (Қорамурт) урф-одат, расм-русум «обычай, обряд».

- қайзақ** (Урганч, Хива, Хонқа) парда «завеса, покров».
- қайыз** қайыз (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот) дарахт пўстлоғи «кора дерева».
- қайым** қайим (Урганч, Хива) мос, қулай «подходящий, удобный»: сән асмақа дым **қайым** экәнсэн, дәпти пашша (Урганч); ешикинни әлди өтмәкә **қайым**, сәни мәржан кәтиң йатмақа **қайым** (Хива).
- қайыр** қайир (Хоразм) қовун экиладиган бұз ер «залежная земля для посева дынь».
- қайырмәқ** қайирмоқ (Узган, Жаләлобод) қармоқ «удочка»: **чәнәч** сойида **қайырмоқдә** бәльқ тутә-миз (Узган).
- қайыш** қайиш (Қипчоқ) камар «пояс, кушак»: **қайышнә** бәйләдәнзәм?
- қайрақ** қайрақ (Анджон) баҳорикор, лалми «богарный, неполивной».
- қайрақь** қайрақи (Анджон, Фарғона) аймақи (ток, узум) «неприхотливый, морозоустойчивый виноград»: бәзкәдә дараққа йәпшкән **қайрақь** үзүм бар ьдә (Анджон).
- қайсар** (Гурлан, Янгибозор) ландавур, бир ишни ёлчигиб қилмайдиган (одам) «неповоротливый, растяпа, бестолковый».
- қайтыш** қайтиш (Сайрам) вафот, ўлим «смерть, кончина»: атасы **қайтыш** қылды.
- қақ//қах** (Қашқадарё) қаёқ «какое место, какая сторона?»: сән қах минән кәллиң (Қашқадарё).
- қақас** (Қўқон) // **қәқәс** қоқос (Уш, Қарши) чет, чекка, пана «край, окраина; прикрытие»: бәтләр әнчә **қақас-дә** (Қўқон); **қәқәсрә:ғ** жой (Қарши).
- қақынмақ** қақинмақ (Сайрам) йўлиқмоқ, учрамоқ «случаться, подвертываться»: бәлөгә **қақынғур**.
- қақыра** қақыра (Жанубий Хоразм) // **қақра** (Шимолый Хоразм) 1. чийнинг йирик тури «род плетёнки из камыша»: **қақыра** вилән ешик әлдини бәкләп қойдыла (Хива). 2. чийдан қурилган ёзги уй «летний дом из плетёнки (чия)».
- қақмач** (Хоразм) 1. қоқланган балиқ «рыба сушеная». 2. ориқ, қотма (одам, ҳайвон) «худой, тощий (человек, животное)».
- қақнус** (Хазорасп) ориқ «худой».

- қала** (Хоразм) шаҳар, район маркази «город, центр района»: **қала** де:валына чықтым, қума бахтым (Хива); **қалаға** барып келдинмә? (Мангит).
- қалағай** (Жанубий Хоразм) 1. тўқ қизил «тёмно-красный, бордовый». 2. рўмолнинг бир тури «вид платка»: дерйаны бойында топалаң шамал, йа: рымны қолында **қалағай** ромал (Хонқа).
- қалақ I** (Хонқа) жўва (кичик ўқлоғи) «небольшая толстая скалка».
- қалақ II** (Гурлан, Янгибозор, Беруний) қалоқ—хамирни, аталани булайдиган ёғоч «деревянная мешалка для мучной похлебки».
- қалақ III** (Хоразм) катта эшкак «большое весло».
- қаламқаш** (Туркистон) читтак «синица».
- қалампыр** қалампир (Қарноқ) 1. мушк, хушбўй ҳид «мускус, душистое, ароматное вещество». 2. қалам-пирмунчоқ «гвоздика».
- қаланғьр-қасанғьр** қаланғир-қасанғир (Қўқон) ҳар турли одамлар «всякий сброд, шантрапа, шваль»: тойгә **қаланғьр-қасанғьрләрәм** келәврпть.
- қалын** қалин (Жўш) гилам «ковёр».
- қалынчы** қалинчи (Жўш) гилам тўқувчи «ткач ковра».
- қалп** (Қарноқ, Хоразм) ёлғон, қалбаки «ложь, фальшивый»: халқ **қалп** айтмайды, халқ **қалп** болмайды (Қарноқ); **қалп** қазаны қайнамас, қайна-сә:м қуйылмас (Шовот).
- қалпәғ** қалпоғ (Қашқадарё) // **қалпәқ** қалпоқ (Самарқанд) дўппи «тюбетейка»: бизәж жойләйә ироқ(ъ) **қалпәх** тикиләде.
- қандым** қандим (Хива) қумда ўсадиган ўсимлик «растение, растущее на песке».
- қанқу:** (Урганч, Хива) ғийбат «сплетня»: дәрт йаманы санчу:, гәп йаманы **қанқу** (Хива).
- қаннәхчикин** қаннохчикин (Қашқадарё) қандай, қанақа «какой»: **қаннәхчиким** бәччәсә(н) озин, мүштә: болуп гәп қайтәрәсэн.
- қанти** (Қашқадарё) юзма-юз «лицом к лицу, с глазу на глаз»: йур (б)омәсә **қанти** қъләмән, довдимки, бошәште.
- қаңылтыр** қангилтир (Хоразм) тунука «железо»: **қаңылтыр** кепти, пеш үзәтмәккә беш алтавыны әпкелжәк (Янгибозор).

- **қапы**//қа:пы қапи (Хоразм) эшик «дверь»: эли йоқ, аяқы йоқ қапы ачар (Хива).
- **қапычы** қапичи (Хоразм) дарвозабон «сторож у ворот»: қапычыны қанны доқ, не:рә варса, йүзи йоқ (Хива).
- **қапқа** (Иқон, Туркистон, Чимкент, Сайрам) дарвоза, эшик «ворота, дверь»: йети йашар қапқадын кирсә, йетмиш йашар башы билән йумалайды (Иқон).
- **қапрық** қаприқ (Хазорасп) одам билмайдиган хилват жой «укромное место»: ҳеч ким билмәйдиган қапрықтан өтип гәлдим.
- **қаптал** (Хоразм, Иқон) ён, ёнбош «бок»: өйни қапталы; қапталымда отыр (Урганч); әгәримиң қа:шы бар, қапталы йоқ (Иқон).
- **қапчымақ** қапчимақ (Хоразм) тутмоқ, илиб олмоқ «поймать, хватать, ловить, подхватывать»: атлайжақым аптавызны салмасы, қапчыйжағым шу баланың алмасы (Хазорасп).
- **қапчуғ** (Қашқадарё) // қапчуқ (Самарқанд, Бухоро) // қапчық қапчиқ (Шимолый Хоразм) кармон, ҳамән «кошелёк, карман»: қапчуғ толә пул (Қашқадарё).
- **қарәле** қарәле (Қашқадарё) // қарәль (Жиззах) // қаралы // қарәль қарали // қарели (Хоразм) олхұри «слива»: достымны бағында пишкән қаралы, йүриң апа, достымлара баралы (Хонқа).
- **қараман** (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) қайрағоч (қаттиқ тури) «карагач (жесткий)».
- **қарасан** (Манкент) анат. болдир «голень»: қарасаныға йәрә ташыпты.
- **қаратқы** қаратқи (Урганч, Хива) құриқчи «пугало огородное».
- **қарашөрик** қарашұрик (Қарноқ, Иқон) // қараль (Бухоро) олхұри «слива».
- **қарәдоләна** қарәдүлана (Қашқадарё) итбурун «шиповник».
- **қарәләмәқ** қараламоқ (Қашқадарё, Жиззах) мұлжалламоқ, тахминламоқ «намечать, предполагать»: сәәти бәшләдди қарәләп келиң (Қашқадарё).
- **қарәх** қарах (Қашқадарё) овози битмоқ хирилламоқ «храпеть, хрипеть»: йә:ләйвәрип әвәзи қарәhti

- бәчәрәне; чәқърип-чәқърип дәвүшләри қарәхип кәтте.
- **қарғалық** қарғалиқ (Урганч, Хива, Янгиариқ) 1. ёғоч, шохдан қилинған ғов «ограда из ветвей». 2. ёғоч панжара «деревянная решетка».
- **қары** қари (Қарноқ) құллинг тирсакдан елкағача бұлған қисми «часть руки от локтя до плеча».
- **қарық** қариқ (Хоразм) жұяк «борозда»: эшигинниң алды **қарық**, **қарықта** ойныйды балық (Манғит).
- **қарым** қарим (Хоразм) дүнг, тепа «бугорок, холмик».
- **қарынжа** қаринжа (Жанубий Хоразм) чумоли «муравей».
- **қармав** (Қорабулоқ) ўрим (бүғдой, арпа) «жатва»: қолыңны қармақда тий, тилиңны йығында тий.
- **қармыз**//хармыз қармиз//хармиз (Манғит, Гурлан, Янгибозор) // **қарбыз** (Туркистон) тарвуз «арбуз»: пай мазалы хармыз әкәнав, ҳәз эттик (Манғит).
- **қарс** (Жиззах) кекса хотинлар ўрайдиган юпқа оқ материалдан қилинған рүмол «платок для старух из тонкого белого материала»: обергән қарсың ескърьп қәпт, йаңғысың обермәсән бомәйдь.
- **қаршәқул** қаршиқул (Водил, Уйчи) бұри «волк».
- **қас** (Қашқадарё) белбоғ «кушак, пояс (в виде платка)»: илгәри тойди эттәси йәң(ни) кийәв бәзәргә чигьб, бир қас қылив иссиғ нән, бәлиғ, ҳәлвә элиб бәрәйкән.
- **қасмақланмақ I** (Урганч, Гурлан) юпқа музламоқ «тонкий лед, замерзание»: су: **қасмақланды** (Урганч).
- **қасмақланмақ II** (Урганч, Гурлан) // **қасноғланмоқ** қасноғланмоқ (Қашқадарё) қирмоч (таг олмоқ) «подрумянившаяся корка плова или каши, приставшая ко дну или стенкам котла»: палавдын тейи **қасмақланыпты** (Гурлан); қазонни қасно: бәсив йәтипте (Қашқадарё).
- **қасноғ** қасноғ (Қашқадарё) // **қасқән** (Тулкибош, Жиззах) // **қасқақ** (Хоразм) гардиш «обод (бубна, сита, решета)»: элә:ди қаснәге (Қашқадарё).
- **қат** (Хоразм) 1. бўлинма, хона «комната»: ешний-азвай дөрт қат жай салйатыр (Хива). 2 бўлим, бўлак, қисм «часть, отдел, слой»: төрдә дурған ға-

лыны бир қатысан, йа:р-йар, атаң вилән әнәни со:ғатысан, йа:р-йар (Урганч).

қатърмоч қатирмоч (Қўқон) жуда кир «очень грязный»: әйәғънъ қарән **қатърмоч** болъ (п) йәтптъ-ку, йәнә кыйәптъ.

қаттә қатта I (Қашқадарё) пайкал, экин майдони «поливная карта, посевная площадь»: кәлхәччилә қайси **қаттә**: ишләптъ.

қаттә қатта II (Қашқадарё) грампластинка «грампластинка»: бурхәнни йәхши-йәхши **қаттәләри** бо:р.

қаттә қатта III (Қашқадарё) қилиқ, нағма «поступок, проделка»: кәчә мәс болуп кәлип, укәң **қаттә** косәтте.

қачар (Хоразм, Туркистон, Қарноқ) тана «тёлка на втором году»: әкәм **қачары** бықаға қойжақ волып, савырайаз дайымлар йа:на гетти (Хазорасп).

қачырым қачирим (Хоразм) сир, муаммо «тайна, загадка»: хәннә билгәни и:чиндә әкән, гизләп қойған **қачырымын** ба:әкән (Урганч).

қашаға (Узган, Мирзаака, Қуршоб) чавра «живая изгородь».

қашәмшәм қашамшам (Қашқадарё) ўжар, қайсар, терс (болалар ҳақида) «упрямый, непослушный (о детях)»: бу кор мә:мут бәччәлигидә(н) шуннәқ **қашәмшәм** эди.

қашқажонычқа қашқажўничқа (Қурама) // **қашқабеда** (Водил) ёввойи беда «дикорастущий клевер»: **қашқажонычқа** кәм болатын болды (Қурама).

қа:ғун (Иқон) қовун «дыня»: қа:ғун қа:ғунны көрүп рән алады.

қа:за (Жанубий Хоразм) // **қаза** (Шимолый Хоразм) балиқ овлайдиган четан тұр «рыболовная сеть»: қа:заға түшкән балықларды қуржунына сап кетти (Манғит).

қа:ржаң (Хоразм) сержаҳл «крайне злой, злющий»: ху дым қа:ржаң адам (Хива).

қа:ш (Урганч, Хонқа, Хива) хари «потолочная балка, матица»: жай салыпсыз, балары бар, қа:шы йоқ, сәтәнини ла:щы бар да:ң, башы йоқ (Қўшқўпир).

қәқәжән қақажән (Тошкент) // **қақажан** (Тулки-

бош) қақилдоқ «тараторка, говорун»: жъм тур, қәқәжән (Тошкент).

қәмбуруғ қамбуруғ (Наманган) оқ жўхорининг пояси «стебель джугары».

қәр қар (Қарноб) қаер «куда».

қәсқәгә қасқага (Уйчи) жўрттага «нарочно».

қәт қат I (Тошкент) қават «слой, пласт»: **қәтләп** қуй.

қәт қат II (Тошкент) қаер «какое место»: уй:лә **қәтгә?**

қәтәңғ қатанғи (Тошкент) озғин, бироқ чайир одам «худощавый, но крепкий, мускулистый (человек)»: ерззъ **қәтәңғльгънъ** қәрән.

қәтрәнләмәғ//**қәтрәнләмә:** қатронламоғ//қатронламо (Тошкент) қириб тозаламоқ «очищать посуду».

қәвә қова (Самарқанд, Қипчоқ) қоя «скала, утес».

қәвәсәт қовасот (Уйчи) ваҳима «паника, опасение, смятение».

қәвзәм қовзам (Тошкент) тутам «количество (чего-л.), которое можно захватить в руку»: **қәвзәмләп** эр, онсон боләдъ.

қәвзәғ қовизоғ (Андижон) ўзак «корень».

қәврү:ль қоврули (Андижон) йўғон, гавдали «крупный, толстый»: **қәврү:ль** йёғът.

қәк//**қәк** (Қовчин) тузлаб қуритилган гўшт «солёное и сушеное мясо»: **қәхтъ** увътъ(п) қойьп әшкә сольнәдъ.

қәкчекә қоқчека (Уш) қақилдоқ «тараторка, говорун».

қәкшәл қоқшол I (Тошкент) бирор нарсанинг офтобда қаттиқ қуриши «сильное сушение на солнце какого-то предмета»: **қәкшәл** боп кеттәмъ?

қәкшәл қоқшол II (Уш) хасис, қурумсоқ «скупой, жадный».

қәлдән қолдон (Қувасой) тузоқ «западня, ловушка».

қәлн қалин (Бухоро, Жанубий Тожикистон) қорлуқ патли гилам «ковёр с ворсом».

қәпъя копия (Қарши) аския «острословие».

қәра гьлас қора гилас (Андижон) олча «вишня».

қәрәмәлдәғ//**қәрәмәлдо:** қорамалдоғ//қорамалдо (Тошкент) кўрсаткич бармоқ «указательный палец».

қәтърмә қотирма (Қашқадарё, Жиззах) // **қәтърмә** (Тулкибош) қозонда ёғсиз пиширилган нон «вид лепёшки, которую пекут в котле»: нәм бомә-

сә эсони қәтирмәдә (Қ а ш қ а д а р ё); қәтәрмәнъ жьдә қалън қьвәръпсән (Ж и з з а х).

қәхтъ қохти (В о д и л, Қ у в а с о й) тоғ тепаликларидаги харсанг тошларнинг чуқурчаларида қор, ёмғирдан кейин сув тўпланган жой «ямки с водой у каменной глыбы на горах после осадков»: чәнқагән во-саң қәхтъдән сув ьчъп ке.

қошуктарош қошуктарош (Б у х о р о) қошиқчи «лож-карь».

қәшхәлтә қошхолта (К о в ч и н) қошиқ халта «навесной мешочек для ложки»: қошхолтәнъ көпънчә шәлчә-дән тькәмъз, ьчъгә қәшъғләнъ соп қойәмъз.

қьдърмәқ қидирмоқ (Ж и з з а х) мөхмонга бормоқ *қисана* «пойти в гости»: еттәгә бьзә қьдърәмъз, сән уйдә отьрәсэн.

қьйъқ қийиқ (А н д и ж о н) ўжар «упрямый»: бър кәл қьйъқ, бър кәр қьйъқ.

қьйъхчә қийихча (Т о ш к е н т) //қьйъқ (А н д и ж о н) қийиқча «кушак (вышитый платок, служащий поясом)»: элдъгә тўпнъ қьйъхчә қойъп чәлләп йуво-рьптъ.

қьлвър қилвир I (Қ ў қ о н) қаллоб «жулик, мошеник»: мәнгә қьлвърлъгъйнъ ьшләтмә.

қьлвър қилвир II (А н д и ж о н) қалбаки «поддельный». қьмрон қимрон (Т о ш к е н т) аччиқ, нордон «кислый, кислосладкий»: ошкә қәту:нъ кўп сопсән, қьмрон бўп кетъптъ.

қьпча қипча (Б у х о р о) хурма «подойник».

қьргъйәк қирғияк (Т о ш к е н т) кузда дастлабки ёмғир-нинг томчилаши «первое выпадение дождя осенью»: қьргъйәктә қьрқ тәмъпотәдъ.

қьзыл да:ры қизил дари (Қ а р н о қ, Т у р к и с т о н) қалампир, гаримдори «красный перец».

қьзымақ қизимақ (С а й р а м, Т у л к и б о ш) ҳидланмоқ «пропахнуть»: қьзыған эт.

қьйав қийав (Х о р а з м) пўстин теварагига тутиладиган тери, жияк «кант, кайма, особая тесьма из кожи, нашиваемая на край одежды (шубы)».

қьйар қияр (Ш о в о т) бодринг «огурец».

қьймырмақ қиймирмақ (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Х а з о р а с п) кўзнинг қири билан қарамоқ, кулиб боқмоқ «взглянуть, скосив глаза, смотреть краем глаза, смотреть смеясь»: аслыны сорасаң, бий қа-

лалзада, қьймырыб баққанлары йа:дыма чўшти (Х о н қ а); қьймырып қашың қақасан, нәвәлә, и:чим йақасан (Х и в а)?

қьйтар қийтар (Х о р а з м) ғилай «косой»: мәшши қьй-тар, қойланы қайтар (Ш о в о т).

қьйшав қийшав (С а й р а м) керги «приспособление для растяжки (чего-л.)»: сигирни ағзыға қьйшав сал-дым, қарны шишкән эгән.

қьйлав қилав I (У р г а н ч) қилич, пичоқ тиғи «острие сабли, ножа».

қьйлав қилав II (Ч и м к е н т, Т у л к и б о ш) ҳайвон ти-лига чиқадиган яра «болезнь языка у коров».

қьйлым қилим (Ж ў ш) жабр, зулм «угнетение, гнёт».

қьйлыч қилич (Х а з о р а с п) карч «ломтик дыни».

қьйқылдәмәқ қилқилдамоқ (У з г а н) тўлиб тошмоқ «разливаться»: дәйрә йәна жә: қьйқылдәп қәпти.

қьйллақ қиллас (Қ ў ш к ў п и р) сержун «волосатый»: рәнни-ройы бир қьйллақ, қойавәрин.

қьймызәк қимизак (Ж ў ш) шўртанг «соленый».

қьймран қимран (Қ а р н о қ) //қумран (Т у р к и с т о н) туянинг сутидан қилинган қимиз «кумыс из верблю-жьего молока»: өргәммәгән а:дам қьймранны ьча-мъйдъ (Т у р к и с т о н).

қьймырқ қимриқ (Қ о р а м у р т, И қ о н) қинғир «кривой, искривленный»: қьймырқ-қьйшық.

қьймырмақ қимтимақ (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Х а з о р а с п, Я н г и б о з о р) тежамоқ, маҳкам тутмоқ, асрамоқ «беречь, крепко держать, сохранить»: нәссә-қараны қьймырқына тут (Х и в а).

қьйннақ қиннақ (Ж а н у б и й Х о р а з м) қорақумда ўсадиган ўтинбоп ўсимлик «разновидность расте-ний»: қумнан қьйннақ чапып гәлдим.

қьйпмақ қипмақ (Ж а н у б и й Х о р а з м) қисмоқ, кўз қисмоқ «моргать глазами»: қоншың көр васа, гөзиңни қьйпа тут (Х о н қ а); гөззини қьйпыб йәрди (У р г а н ч).

қьйпсамақ қипсамақ (Х и в а) сақламоқ, сир сақламоқ, яширмоқ «держатъ в тайне, скрывать».

қьйрыстанда қиристанда (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Я н г и а р и қ) ҳеч қаерда «нигде»: ҳазыр гәшир қьйрыстанда:м йоқ (Я н г и а р қ).

қьйрғы қирғи (Қ и р қ) ранда «рубаноқ».

қырпақ қирпақ (Қорамурт) // **қырпық** қирпық (Тулкибош, Қарноқ) юпка (қорғанисбатан) «тонкий (в отношении снега)».

қырчавыт қирчавит (Жұш) шахмат «шахматы».

қырчымақ қирчимоқ I (Гурлан, Янгибозор) тилмоқ «полосовать, изрезать»: аяғымды ағач **қырчып** кетти (Гурлан).

қырчымақ қирчимақ II (Қарноқ) қиртишламоқ, тақир қилмоқ «скрести, очищать скребком»: йомушқаны **қырчыб** ордық.

қыт қит (Хоразм) кам, оз «недостаточность»: бизэр йаш вақты мыннын таварлар **қыт** әди (Хазорасп).

қытыр қитир (Хоразм) ұжар, маҳмадона «упрямый, всезнайка»: қырқ киши бир йа:на **қытыр** киши бир йа:на (Хива).

қычамақ қичамақ (Қорамурт, Қоракисса) қистамоқ, шоширмоқ «торопить, поторапливать»: мә: **қычайсан**, йав кедими? (Қорамурт).

қычимә қичима (Узган) ұйноқи, бузуқ аёл «распутная женщина»: хотини **қычимә** боғани:чун бу кишини әйби әчилмийди.

қычыр қичир (Фориш) сувұт «водоросль».

қышқыл қишқил (Сайрам) нордон «кислый, кисло-сладкий».

қышлай қишлай (Сайрам) қиш бүйи «всю зиму»: йазлай ишләп, **қышлай** йеп йатамыз.

қыймә-йәймә қийма-яйма (Андижон) қийма-қийма (қилмоқ) «кромсать, резать на куски, превращать в фарш»: жынғәләк бәрәп, қыльч бьлән кәлләнә **қыймә-йәймә** қып тәшләдә.

қыйрәхон қийрихон (Құқон) қийшиқ «кривой»: йәх-тәйһнә **қыйрәхән** йәһпәһнә(п) йурәптә; **қыйрәхән** йәлкә.

қыләй қилий (Уш) ғилай «косой».

қыллуғ қиллуғ (Қарши) қайчи (жун қирқадиган қайчи) «ножницы (для стрижки шерсти)».

қымчәмәқ қимчимоқ (Уш) қисмоқ «сдавливать, сжимать»: йәғәч қолыммә **қымчәвәлдә**.

қыпча қипча (Бухоро) хурма «глиняный горшок для молока».

қырпә қирпи (Құқон) муғамбир, фирибгар «хитрый, плут»: **қырпәльғәһнә** мәңгә қымә.

қыршав қиршав (Андижон) бұғот «выступ по краям плоских камышовоглиняных крыш, защищающий стены от осадков»: тәмдә **қыршав**.

қысть-бәст қисти-баст (Құқон) қистамоқ «поторапливание, настояние»: қарзәмдә берәсән дьп **қысть-бәстгә** әпқәлдә.

қытмол қитмол (Құқон) ҳеч, сира «совсем»: рәңгдә **қытмәләм** қән қомәптә.

қычәшмәқ қичашмоқ (Уш) ұчақишмоқ «не ладить (с кем-л.), действовать назло»: сәңгә **қычәшәп** тойгә кемәдә.

қобда қубда (Хазорасп) ғилоф «чехол»: қаламы **қобдаға** салып қөйдәм.

қоврай қуврай (Қорамурт) қаққайған, гердайған «гордый, стоящий, как столб (человек)».

қоврақ қуврақ (Қарноқ, Қорамурт) қуруқ шох «засохшая ветвь».

қоғыр құғир (Хоразм) турнасимон қуш «птица из рода журавлей»: оңсоң **қоғыр** авламаға кеткәндә, шағал воньң баласыны йепты (Хазорасп).

қоғурмақ құғурмақ (Чимкент, Туркистон, Қарноқ) 1. қовурмоқ «жарить, поджаривать». 2. қовурдоқ «жаркое».

қозақ құзақ (Хоразм) бұз тұқийдиган дүкон «бязеткацкая мастерская»: асманан асылған, йердан **қазылған** — **қозақ** (Хива).

қойыртмақ қүйиртмоқ (Жұш) қуй сутидан қилинған қатиқ «кислое молоко (из бараньего молока)».

қойыт//**қойығ** қүйит//қүйиғ (Уш) этн. тўна «свадебное подношение (материал) женщине»: тойгә бөрәй десәм, **қойытгә** хәйрәһмән, **қойытгә** һәмә әбәрсәм екән.

қоқачә құқача (Андижон) сопол идиш «маленький кувшин, кувшинчик».

қоқыр құқир (Урганч, Хонқа, Хива) гердайған, мағрур «гордый, высокомерный»: мәктәпни әлдини топыр дийдилә, мәни бир йа:рым ба: **қоқыр** дийдилә, **қоқыр** восын, соқыр восын, өзинә, мән ашықман шуны қара гөззинә (Хива).

қоңғолтайақ//**қоләнтәйәқ** қунғұлтаяқ//құлантаяқ (Тулкибош, Чимкент, Құқон, Андижон, Жиззах) // **қоләнтәйә**: құлантаә (Тошкент) оёқ кийимини пайпоқсиз, пайтавасиз кийиш «одевать

обувь без носка, без портянки»: етъйдъ қолантѣяқ кыйвогэммен (Қ ұ қ о н); өтүгъйъздъ қонғалтайақ кийволън; (Андижон) қолантѣйо: ъвлөләқолу: дъм (Тошкент).

қол аржа құл аржа (Хоразм) кичик сандиқ «маленький сундук».

қоләт құлат (Узган) жарлик, чуқурлик «овраг, ров»: бийерләрде ҳәр қайси қоләтти өз нәми вәр.

қоллық құллик (Жанубий Хоразм) // қолпәйпәғ құлпайпоғ (Жиззах) құлқоп «рукавицы, перчатки»: бѣтә қолпәйпәғ эмәсәм бомәйди, қолъм сәвқатйәптъ (Жиззах).

қом құм (Андижон) туянинг эгари «верблюжье седло».

қомча құмча (Хива, Хазорасп, Қарноқ) жазлик, тұқим «верхний войлочный потник»: дәллик, қомчаны әпке, арваны қошып, чәртәкә аппарамыс (Урганч).

қонақ қунақ (Иқон) меҳмон «гость»: йаман өйни қонақ бойләйди.

қоқы құқи (Сайрам) құрс, құпол «грубый, дерзкий».

қопмақ құпмақ (Хоразм) силжимоқ, күчмоқ «сдвигаться»: қопқан кәрвич онамас (Урганч).

қор құр (Бухоро) томизғи «закваска (для молока)»: суткә қор солдънмъ?

қорқынмақ құрқинмақ (Сайрам) құрқмоқ «бояться».

қорқут құрқут (Тошкент, Андижон) маблағ «денежные средства»: қорқутъ соп болдъ (Тошкент).

қоррәймәқ құрраймоқ (Қашқадарё) чўнқаймоқ «сидеть на корточках».

қорчыламақ құрчиламақ I (Хоразм) аямоқ «беречь»: қорчылаған гөзә чөп чүшәр (Хива).

қорчыламақ құрчиламақ II (Хоразм) құриқламоқ «охранять, стеречь»: сән жүйәнни қорчылабмәдиң? (Хазорасп).

қосқы құсқи (Тошкент) эски, ифлос «старый, грязный»: устъндъгъ қосқъ:нъ йеч.

қотан құтан (Қипчоқ) кўра «овечий загон».

қошант құшант (Урганч, Хива, Хонқа, Қўшкўпир) тўёна, совға «преподносимые свадебные подарки новобрачным»: мән вуны тойына қошант васын дәп, бир қой вәрдим (Қўшкўпир).

қошмақ құшмақ (Хоразм) отаси бир, онаси бошқа миллатдан туғилган бола «метис»: бу бала қошмақ: әнәси татар, атасы өзвәк (Хазорасп).

қубур I (Уғуз, Қипчоқ) омбур «щипцы, клещи».

қубур II (Уғуз) мақбара, сағана «могила, мавзолей»: заллық буваны қубурында дәм алдық.

қув I (Уғуз, Қипчоқ) оққуш «лебедь».

қув II (Сайрам) қуруқ «сухой»: қув йағач.

қувдаламақ I (Сайрам, Тулкибош, Чимкент, Қорамурт) қувламоқ «гоняться, гнаться».

қувдаламақ II (Сайрам) чиқишмаслик «не ладиться».

қувуш (Тулкибош, Чимкент, Сайрам) кавак «дупло, выемка»: оғрнънъ көтъ қувуш боләдъ.

қуйы қуйи (Хоразм) // қуду: (Тошкент) // қудуқ Самарқанд, Бухоро, Жиззах) қудуқ «колодец»: ипли чөләкни алып чық, қуйыдан су: чөкәмыс (Урганч); кимлә қазар қуйыны, кимлә ичәр сувыны (Хива).

қуйын қуйин (Хоразм) бадар, бутунлай «совсем, бесследно (исчезнуть)»: қуйын гетти (Урганч).

қуйқаланмәқ (Уш) қуйдирмоқ «сжигать».

қуйт (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) паст «низ, низкий»: мән ўга төвди қуйттан бәрдим.

қулақ (Қарноқ) кар, гаранг «глухой».

қулақчанақ (Хоразм) катта хурма «большой глиняный горшок для молока».

қуләғ//қулә: қулоғ//қуло (Тошкент, Жиззах) қулоқ (сүвнинг бұғилган ери) «место ответвления арыка от основного канала»: қуләғнъ бұғъп қуй (Тошкент); сув өзәйпъ қулдъ-ку, бър қуләғдъ бошъдән хәвәр әгън нәмә болдъйкън (Жиззах).

қулғуна (Тулкибош) ёмон яра «сибирская язва».

қумры қумри (Хоразм) мусича «горлинка».

қумулмақ (Урганч, Хива, Хазорасп) яширинмоқ «скрыться»: тилкини икки баласы тәкчәйә чықып қумылып қалыпты (Хонқа).

қумулды қашты қумулди қашти (Жанубий Хоразм) бекинмачоқ «прятки (игра)».

қумур (Қарноқ) мечкай, еб тўймәс «обжора, прожорливый».

қунан (Чимкент, Тулкибош, Иқон) ғунон (уч яшар от) «жеребёнок».

қуралды қуралди (Жўш) кийик боләси «олёнок».

қурдим (Қорамурт) 1. сув сингиб йўқ бўлиб кетган ер (жой) «место, где вода впитывается». 2. сув бориб тўхтаган жой «место, где останавливается вода».

қурдумқоқ қурдумқоқ (Қашқадарё) хасис «жадный»: бирәм қурдумқоқхи, дестэхонни эктийнэ нэмминэ(н) жонэтиште.

қўртқа (Жўш) шағал тош «гравий».

қуртқачеч (Жўш) бот. ёввойи гул сапсар «дикий ирис».

қурттэвақ қурттавақ (Паркент) қуртава «кушанье из курта, растёртого с водой до кашицеобразного состояния»: бьзэр унь қурттэвақ деймьз.

қурч (Андижон) истак, тилак «желание, намерение»: көңльнь қурчь қондь; қурчнь қондьмь?

қусур I (Қорамурт) лаьнат «проклятие»: атаңа қусур (Қорамурт).

қусур II (Қарноқ) ўч, қасос «мечь, мщение»: қусур алмақ.

қут I (Уйчи) бахт, барака «счастье; изобилие»: кэлин минэн қут кидди.

қут II (Уйчи) қўрқинч «страх»: қутим ошти.

қутармақ I (Уғуз) озод қилмоқ, бўшатмоқ «освободить».

қутармақ II (Хоразм, Сайрам) тугатмоқ, тамомламоқ «кончать, заканчивать».

қутту (Сайрам) қутлуғ «счастливый, приносящий счастье»: қутту босын.

қушамақ (Гурлан, Манғит) ўшшамоқ «походить»: энэкэй, машын келди, оразымбэттин машыны қушыйды.

қу:р (Сайрам) қувур «труба».

Л

лабакъй лабакий (Бухоро) телпакнинг чети «край теплой местной шапки»: телпакнь лабакъсь поча терисидан экан.

лабдўл (Бухоро) лаби қалин (одам) «толстогубый».

лабз//лавз (Бухоро, Тошкент)//лэвз (Тулкибош) //лэбиз (Шимолий Хоразм) лафз «слово»: лавзъ ҳалол эдам «человек, сдерживающий свое слово».

лабыр лабир I (Хоразм) 1. лангар, чангак «якорь». 2. (Гурлан) оғир одам «спокойный, уравновешенный человек».

лабыр лабир II (Урганч, Хива) тез сўзлайдиган киши «быстро говорящий человек».

лабырдамақ лабирдамақ (Урганч, Хива, Қўшкўпир) тез-тез гапирмоқ, бидирламоқ «быстро говорить, тараторить».

лавай (Қашқадарё) лаби тиртиқ киши «человек со шрамом на губе».

лаваш (Гурлан, Хива) чуррак нон «чурек (вид лепёшки)».

лавыр-лавыр лавир-лавир (Урганч, Хива) дудуқ (тушунтириб гапира олмайдиган киши) «заика».

лаганд//лэгэн лаганд//лаган (Бухоро, Андижон) 1. жомашов «большая чашка, круглый глиняный таз». 2. сопол лаган «большое блюдо с плоским дном».

лағ//лағым (Жанубий Хоразм) калака, киноя «быть посмешищем; иносказание, ирония»: сэн нэйэ мэни лағ этэсэн?; лағ этип сөллэмэ (Хива).

лағар (Андижон) тўзган, ишдан чиққан «старый, вышедший из строя».

лағва//лаққы (Урганч, Хива) 1. сергап, лақма, бе-маъни гапларни гапираверадиган «говорун, легковерный», 2. энгилтак «легкомысленный».

ладан (Хоразм)//лэдэн лодон (Тошкент) нодон «непросвещённый, бестолковый»: ҳэммэйэ йа:р уч-раса, бизэ ладан учрады (Урганч).

лазым лазим I (Хоразм) эрлар иштони «мужские штаны».

лазыма II (Жанубий Хоразм) хотин-қизлар иштони «женские штаны».

лайлакъ (Қашқадарё)//лэйлэк//лейлэк (Хоразм) варрак «бумажный змей».

лайль (Самарқанд)//ла:ль (Бухоро) кичик патнис «круглый металлический поднос».

лак//лэк лак (Андижон, Хоразм) 1. юз минг «сто тысяч»: 2. (Бухоро) ўн минг «десять тысяч»: бър лак тылэ.

лақалақ (Урганч, Хива, Қўшкўпир) катта, кенг «очень широкая, большая (обувь)»: бу эдик сана лақалақ экэн (Қўшкўпир).

лақам (Құқон, Тулкибош, Чимкент, Фарғона, Урганч, Хива, Қашқадарё) лақаб «прозвище»: шәддил, қоҳмәс бойәни үчүн уни **лақами** жәббәл ләчиниде (Қашқадарё).

лақатақ I (Хоразм) сүлоқ «чека, вставляемая в ось арбы».

лақатақ II (Хоразм) жуда чарчамоқ «сильно уставать»: **лақатақым** чықыб дурыпты (Хонқа).

лақырдавық лақырдавиқ (Хоразм) бұлар бұлмасга гапирадиган (одам) «ворчун».

лалазар I (Урганч, Хива, Құшкұпир) гүзал, чиройли «красивый».

лалазар II (Жанубий Хоразм) очик ҳаво «ясная погода» бүйүнгүн **лалазар** — волжақ (Құшкұпир).

лаң лаңг (Қарши, Урганч, Хива) 1. ұлат «эпидемия». 2. қаттиқ шамоллаган (киши) «сильно простудившийся (человек)».

лаңар лаңгар (Жанубий Хоразм) жуда семиз «очень жирный»: қойың лаңар волыпты (Урганч).

лаңламақ лаңламақ I (Жанубий Хоразм) ғовламоқ «расти, тянуться вверх, буйно расти»: пахта **лаңлаб** гетипти (Хива).

лаңламақ лаңламақ II (Жанубий Хоразм) ҳовлиқиб югурмоқ «торопясь прибегать»: сән мунча **лаңлап** йүрипсән (Хонқа).

лапа (Шимолий Хоразм) // **ла:па** (Жанубий Хоразм) конверт (хат юбориш учун) «конверт (для письма)»: са:чым узыйм боса иккидан өрсәм, **ла:па** уллы воса, и:чинә гирсәм (Урганч).

лапағ (Құқон) // **лапақ** (Туркистон) кувача «кувшинчик»: қатығдь **лапағда** увътамъз; бър **лапақ** май әккәбъдъм, аласмъ? (Туркистон).

лапақ (Хоразм) юзи ялпоқ киши «человек с плоским лицом».

лапарманат (Шимолий Хоразм) арх. кумуш чақа «серебряная монета»: **лапарманаттың** екәви, қағаз манат бирлигинин бирәви (Беруний).

лапылдамақ лапилдамақ (Хоразм) 1. ловулламоқ «пылать, гореть». 2. қызармоқ (одам ҳақида) «краснеть (о человеке)»: нә бу йүзин **лапылдап** гетипти? (Хонқа).

лаплама I (Хоразм) 1. турли хил бӯёқлар аралашмасы «смесь разнообразных красок». 2. ранг-баранг «разноцветный, красочный».

лаплама II (Шимолий Хоразм) лофчи «выдумщик, врун»: сабыр **лаплама** айтған боса ышанмайақ қойағой (Манғит).

лаппа (Хоразм) шартта «прямо, не задумываясь»: **лаппа** өзин қылағай (Гурлан).

лаппь I (Сайрам) мақтанчоқ «хвастливый, хвастун».

лаппь II ләппь//лоппи (Самарқанд) ёлғончи «лгун».

лар I (Шовот, Гурлан) қадимги милтиқнинг бир тури «вид старинного ружья».

лар II (Шовот, Гурлан) сув ўйиб кетган ер «ложбина»: раш **лар** ташады (Шовот).

ларс (Урганч, Хива) // **лорс** (Ҳазорасп) етишган, тобига етган «достигать совершенства (в чём-л.)».

лас // **ла:с** (Хоразм) этн. сочпопук «женские украшения в виде приплетаемых к косам толстых хлопчатобумажных или шелковых нитей черного цвета с металлическими шариками и бахромой на концах»: қадыймда қыйзла **ла:с**, ҳынжы, шә:кәлә аса әдилә (Урганч).

лахта (Уш) нуқул «весь, целиком». **латаперәз** латаперәз (Фориш) лапашанг, ялқов «растяпа, неповоротливый, лентяй».

латун латун (Жанубий Хоразм) ёғочдан ясалган омбор «пробоина под стеной для арыка».

ла:ш // **лаш I** (Хоразм) мурда «мертвечина, труп»: баш, баш волмаса, гәвдә **ла:ш** (Хива).

ла:ш II (Жанубий Хоразм) тўда «куча»: қоулланы **ла:ш** әттик (Хонқа).

ләбәк лабак (Шимолий Хоразм) пүстин адипи «кант в шубе».

ләбгәрдән // **ләгәрдән** лабгардон // лагардан (Андижон, Завроқ, Тўмор) қ. х. айриқулоқ «водопуск».

ләбзинә лабзина (Шимолий Хоразм) // **лозинә** лўзина (Хива, Урганч) данак ҳолва «миндальная халва».

ләвәп лавап (Урганч, Хива) суюқ пиширилган шавла «жидкая шавля (рисовая каша с мясом, луком, маслом и морковью)».

ләва:пы лавапи (Урганч, Хива, Хонқа) коса «большая чашка»: **ләва:пы** ка:са.

лавант//лэвэң лавант//лаванг (Жўш, Жанубий Хоразм) 1. ишёқмас, лапашанг «ленивый, неповоротливый». 2. ланж (одам) «вялый (человек)».

лэвэң лаванг (Тулкибош, Чимкент) 1. бўшанг «вялый». 2. анқов «разиня»: қандақа лэвэңсэн өзэн (Тулкибош).

лэвээн лавзон (Уйчи) маҳмадона «всезнайка, болтун».

лэгэн лаган I (Андижон, Жалабек) хурмача «горшочек для сквашивания молока».

лэгэн лаган II (Хоразм) хамир тоғора «опарник, квашня».

лэгэн лаган III (Хоразм) лаганбардор «подхалим».

лэгэр лагар (Фориш) бесўнақай, қўпол (одам) «неуклюжий, неповоротливый, грубый (человек)»: жудэ лэгэр одам.

лэк-лэк лак-лак I (Урганч, Хива, Ҳазорасп) йиртиқ-ямоқ «рвань, тряпьё»: гөйнәкиң лэк-лэк вольты (Урганч).

лэк-лэк лак-лак II (Хоразм) юз мингча, жуда кўп «сотни тысяч, множество»: ынам лэк-лэк, ҳысап мойа-мойа (Ҳазорасп).

лэкэлэв лакалов (Қўқон) ландавур «неповоротливый»: жэ: лэкэлэв бэлэ-дэ.

лэкэтэк лакатак (Жанубий Хоразм) тунука товоқ «железная чашка».

лэкипэк лакипак (Қашқадарё) лакалов «ротозей, простофиля»: мән лэкипэк бэләтини бәхтән элиб, бәхтән тәйләймән, нимә қъләмән дэп.

лэкэк лакак (Жўш)//лэккэк лаккак (Сайрам) чиллак «чижик».

лэкэт лакат (Жўш) жуда кўп, беҳисоб «бессчётный, неисчислимый».

лэкэч лакач (Жўш) арх. лачак «старинный женский головной убор».

лэкки лакки (Урганч, Хива, Гурлан) кичик сопол товоқ «маленькая глиняная чашка»: бала лэкки тавахланы алып, вуланы гөттини дэшип чықады (Хива).

лэккимэқ лаккимоқ (Қашқадарё) ивимоқ «намотать, разбухать»: иби, нониң лэкки болүп кэттику, қачән йәйсән?

лэй//лэй лай//лей (Фарғона) итнинг кичик тури «маленькая собачка»: бу күчый тейъ лэй.

лэйлэн лайлон (Қўқон) беғам, бекор (одам) «беспечный, ничем не занятый»: лэйлэн боль йүрилгәнъ йоғ-ку.

лэйтэ лайта (Иқон) рапида «рукавица в виде круглой плоской ватной подушечки, обшитая плотной материей (при помощи которой прилепляют лепёшки к стенкам тандыра)».

лэллуғ лаллуғ (Қашқадарё) анқов «ротозей, глупый»: жуда лэллуғ экәндэ ози, эсо(н)-осәңңнә сэ-воллэгәйәм жәвәб бероммәйде.

лэнгәр лангар (Хоразм) тегирмоннинг устига қўйиладиган тош «верхний мельничный жёрнов».

лән ланг (Қашқадарё, Хоразм) 1. умумий равишда тарқалган касаллик «эпидемия». 2. ланг «настежь». 3. чўлоқ «хромой»: айкаым лән волды (Урганч).

ләнги ланги (Уйчи) рўмол «платок».

ләпәр лапар (Урганч, Хива, Ҳазорасп) хотинқизлар безаги (бош кийимга тақиладиган танга) «женское украшение (монета, прикрепленная к головному убору)».

ләппәк лаппак (Узган) шапалоқлаб кесилган гүшт ёки хамир «ломоть мяса или вареного теста»: кулчатәйга ҳамирди ләппәк қып кесиләди.

ләппи лаппи (Қашқадарё) бирдан, тўсатдан «вдруг, внезапно»: ләппи йә:мур-пә:мур йоғъб қәсә: кәрә: боләди йолгә.

ләппик лаппик (Хоразм) ёпишқоқ (полов) «липкий (плов)»: палов ләппик вольты (Гурлан).

лэтэ кунжәр лата кунжар (Уш) лапашанг «растяпа».

ләтвинне латвинне (Қашқадарё) ләтвьн латвин (Қўқон) этн. булоқи «серьга, продаваемая в ноздрю»: қадим бизәдди жәйләгәйәм ләтвинне тәқайчиди хәтуллә (Қашқадарё); буннәздә ләтвьннәз йоғәкән (Қўқон).

ләте лате (Лақай) парда «занавеска».

ләттәчәйнәр латтачайнар (Фарғона, Тошкент, Қўқон, Тулкибош) 1. эзма, мижғов «надоедливо болтливый; рохля»: мәҳәмәттъ қара жә: ләттәчәйнәр боптйу азандын беръ сөйләйдйә, ҳыч кымгә гәп бермәйдъ (Тулкибош). 2. лапашанг «растяпа».

ләс лас (Жўш) сатин «сатин»: қара ләс көрпә.

- лэх лах (Қашқадарё) бўлак, парча «кусок, комок»: ташкомур лэх-лэх болуп қопарилиб чүшвүр — әйкән.
- лэхтус лахтус (Қашқадарё) туз парчаси «комок соли»: молли эхърийә лэхтус тәйләп қойәллә, йәлә(в) йәтәде.
- лэхчәк лахчак (Самарқанд)//лэхчә: лэхчә топпә лахча топпа (Қашқадарё) хамир овқатнинг бир тури «вид кушанья, приготовленного из пресного теста».
- ләчәй лачай (Қашқадарё)//ләчәк лачак//ләчәк лечак (Хоразм) этн. дока румол «старинный женский платок (платок из марли)»: йазған хатымсаңа барып йетимә, ләчәкли жуванға кәвниц кеттимә? (Янгибозор).
- ләчәчә лачача (Қашқадарё) аёллар ёпинадиган кичкина болалар ятакчаси «женский головной убор в виде распашонки».
- ләли лали (Урганч, Хива) 1. чиройли тунука товоқ «красивая жестяная чашка». 2. хушрүй «красивый».
- ләзмәдә лозимада (Тошкент)//ләзь:мәт лүзимат (Наманган) маросим «церемония, обряд»: йәнә бүгүн ләзмәдә чьқьп қәлдә (Тошкент); ләзь-мәткә боддәм (Наманган).
- ләйшәң лойшанг (Қашқадарё) лой «глина, грязь»: сүппәйә чигмәйлә, ләйшәң қьләсилә хәммә йәғди, хәзис сув сәпип чүштүм.
- ләлә лоло (Самарқанд)//ләләбәбәй лолобабай (Қашқадарё) болалар учун янги кийим «новая детская одежда»: әнә, әкәси ләләбәбәй кийипти (Қашқадарё).
- ләчай лочой (Қашқадарё) қўғирчоқ «кукла».
- ләши лоши (Қашқадарё)//ләшъ лоши (Самарқанд) хазанак «последние остатки несобранных фруктов и овощей»: олвәлуйу-әличчәләдди ләши қьлип, пичи мурәббо пиширмохчи боләммән (Қашқадарё).
- ләшай лошай (Қашқадарё) сапча «недозревшие дыни».
- ләғар лоғар (Қўқон) эски, кўҳна «старый, обветшалый, ветхий»: лоғар уй.
- ләзьмәт лозимат (Уш) одат «обычай».

- ләйләғ лойлиғ (Қўқон) лойгарчилик «распутица»: у әттәкь хәмйәғ ләйләғ ольп кетъб бәзәр сәрәйгә кочкән дьдә.
- ләйхорәк лойхўрак (Уйчи) чувалчанг «червяк (жде-девой)».
- ликвичә ликвича (Қашқадарё, Қарноқ) кичик тарелка, ликопча «тарелка, блюдечко»: бир ликвичә мәйизим қәлипте (Қашқадарё).
- ликки (Хоразм) енгилтак «легкомысленный».
- лилипүтә (Сайрам) геол. гилвата «бентонит».
- лилли (Урганч, Хива, Хонқа) тентак «глупый»: икки жили, бир лилли қошылып, тойна:м вейран әтти (Урганч).
- лјжом лижом (Бухоро) юган «уздечка»: әтнә лјжомь. лјққә: лиққо//лјққәғ лиққоғ (Тошкент) лиққоқ (оф-тоб уриб, бұшашиб қолган мевә) «дряблый, водянистый (о плодах, пораженных болезнью)».
- лјләви лилови (Қашқадарё) бинафша ранг «фиолетовый, лиловый».
- лјльча//лјлькча лилича//лиликча (Бухоро) жимжи-лоқ «мизинец».
- лјң линг (Қашқадарё) мувозанат сақламоқ «удерживать равновесие».
- лјңча лингча (Бухоро, Қашқадарё) қопчиқ «мешочек».
- лјқыш (Урганч) ёлғончи «обманщик»: сән көп лјқыш бала әкәнсән, гәпини үстиннән чықмадың.
- лоғар лўғар (Бухоро) ориқ «тощий, худой»: лоғар гўшт.
- лоққы лўкки I (Урганч, Хива, Хонқа) лўппи «пухлый, полненький».
- лоққы лўққи II (Хоразм) бўш, юмшоқ «мягкий»: қоун лоққы волыпты (Хива).
- лолә лўла (Қашқадарё)//лолабаш//лолабалыш лўлабош лўлабалиш (Жўш, Зомин) ёстиқ «подушка (в форме валика)».
- лоль лўли (Фарғона) жанжалкаш, уғушқоқ «скандальный (человек)».
- лолы лўли I (Жанубий Хоразм) бузук, бузғунчи «распутный, смутьян».
- лолы лўли II (Жанубий Хоразм) йиғлоқи «плакса».

ломай лўмай (Уш) улгуржи «оптом, гуртом».

ломмай лўммай (Фориш) яхлит «цельный, целый».

лонғыр лўнғыр I (Урганч, Хива, Хонқа) вазмин, оғир «тяжёлый».

лонғыр лўнғыр II (Жанубий Хоразм) ларзон «дрожащий, трясущийся»: қўйрықы **лонғыр** экән (Хонқа).

лондь лўнди (Хива, Урганч) рўдапо «человек в неуклюжей одежде».

лонқа лўнғқа (Қашқадарё) яхши навли чой «чай хорошего сорта»: **лонқа** чойди ози йәхшийу, нәкин әлэвгә қоймәсә бомәйди уне.

лотты лўтти (Тўрткўл) қўйқа (ёғ сингари суюқликлар тагида қолган қўйқум) «осадок, гуща»: йағны **лоттысыны** қазанға салма, дөк.

лөк лўк (Бухоро) эркак туя «верблюд-самец».

лөтәрә лўтара I (Урганч, Гурлан) тўртта «четыре, четыре штуки»: бу йағны **лөтәрәси** көпәкән (Урганч).

лөтәрә лўтара II (Хоразм) лойқа «муть, ил».

лөв лўв (Хива, Хонқа, Хазорасп) 1. лаб «губа». 2. чет, чекка «край»: азам билән турамыс, икки **лө:виннән** тутып, ортасына урамыс (Топишмоқ: этик).

лөз лўз (Жанубий Хоразм) лафз, сўз «слово»: а:дамны **лө:зиннән**, ҳейвәнны шахыннән бәлли (Урганч).

луғут (Уш) юмшоқ «мягкий».

лух (Урганч, Хива, Шовот, Хонқа) 1. қўға «сухой камыш». 2. оқ жўхори пояси «стебель сорго».

лүк (Жанубий Хоразм) палағда «протухший, тухлый (о яйце)»: тоуқа **лүк** йымырта басырыпты, бирәм жүжә чықармады, ма:лайы қара (Хива).

лүкчә лүкча (Хива, Урганч, Қўшкўпир) яхлит «цельный, целый»: ҳәр бир кәлхаччы и:шләйән ҳаққыны йыл ахырыда **лүкчә** алады (Қўшкўпир).

лүни лунги I (Урганч, Хива, Хонқа) юғичилар киядиган махсус қўлқоп «рукавица для лиц, обмывающих покойников»:

луни лунги II (Жанубий Хоразм) калта иштон «труссы».

лүплүччәқ лүплүччақ (Қашқадарё) енгил кийинган

бола «легко одетый ребенок»: иби, бәләйизди нимә: мунчә **лүплүччәқ** қълип қойипсис, шунно: сәвуққа, том-понини кийиссәйиз бомайдиме?

лүппә-лүп лүппа-лүп (Хоразм) лиммо-лим «наполненный до краев (преимущественно жидкостью)».

лүтвә лүтва (Қашқадарё) зиракнинг бир тури «вид серьги».

М

мавдар (Сайрам)//мәдәр мадор (Жиззах) қувват «сила, мощь».

мағал I (Бухоро) шовқин «шум»: **мағал** қълманлар.

мағал II (Китоб) жанжал «скандал»: сурҳо-сур болип **мағал** кәттә болип кетте.

мағалдақ (Хоразм) умбалоқ «кувыркаться»: масхарабазлардың **мағалдақ** ашғанын көрмәгәнсәндә (Манғит).

мағара//маҳара (Қорамурт, Қарноқ) 1. хароба «развалины, заброшенный». 2. соғона «мавзолей, надгробие». 3. эски бино «старое, ветхое здание».

мағлай (Урганч, Хонқа, Хазорасп) пешона «лоб, чело»: йаман гөргәним **мағлайыма** битәқойды (Урганч).

мадон мадон (Бухоро) омборча «чулан».

майа мая (Шовот) урғочи туя «верблюд-самка»: туйәниң урғачысыны бизәрдә **майа** дейдиләр.

майырмақ майирмақ (Шимолий Хоразм) майиб қилмоқ, ишдан чиқармоқ «калечить, увечить»: бизди бы иш дым **майырды** (Беруний).

маймыл маймил (Хоразм) маймун «обезьяна»: нәси-йәйә **маймыл** ойнамас (Шовот).

майна (Бухоро) мя «мозг».

майнағы//байнағы майноғи//байноғи (Шовот) бояғи «недавний, бывший».

майта (Қорлуқ) қўриқ, бўз ер «целина, залежь».

майчачық майчачиқ (Иқон) қўл артадиган сочиқ «салфетка».

мақал (Андижон) лаб остидағи кичкина соқолча «бородка».

мала-мажыр//мала-мыжыр мала-мажир//мала мижир (Хоразм) 1. тутуруқсиз; мужмал «неопределенный, неясный». 2. аралаш, айқаш-уйқаш «смешанный, перемешанный, беспорядочный».

малах (Бухоро) чигиртка «саранча».
малы мали (Лақай) бот. маллачой «ляллеманция».
мал сэлэкэй мал салакай (Сайрам) ҳисса, улиш «доля, часть»: бу йердәги жигдә сәниң **мал сэлэкәйиң**, ул адам бир чъвъқ тиккән эмәс.
малтақ I (Қарноқ) таёқ (кураксимон таёқ) «палка, похожая на лопатку».
малтақ II (Иқон) курак (ёғоч курак) «деревянная лопата».
маматақъд маматақил (Андижон) маҳмадона «всезнайка».
манав//мынав манав//минав (Қипчоқ) мана бу «вот этот»: **мынав** бағалар дым қоймайтыр (Хўжайли).
манат (Хоразм) сўм «рубль»: қойдың ба:сы ҳазыр базарда элли **манат** (Қиличбой).
манжа (Жанубий Тожикистон) сўри «широкая деревянная кровать».
маңдымақ мангдимақ (Хоразм) ёлчимоқ «иметь что-либо в необходимом количестве или нужного качества»: ҳеч **маңдымадың** сән, тапқаның не:рә гәтәди, йуқмыйды сыра (Хива).
маң манг I (Қарноқ) 1. иштаҳа «аппетит». 2. шахт «порыв»: **мақымны** алма.
маң манг II (Қорақалпоқ) анқов тентак «ротозей, глупый».
маң манг III (Қипчоқ) уч яшар қўй (кўчқор) «трёхлетний баран» бизәни қочқар йахшы урышады, ҳәли өзи **маң** (Қўшқўпир).
маңал мангал I (Хоразм) тишсиз ўроқ «серп (не зубчатый)».
маңал мангал II тос, кир ювадиган тос «таз (посуда для стирки белья)».
маң: **маң болмақ** 1. (Қорамурт) ҳайрон бўлмоқ «удивляться, поражаться». 2. (Қарноқ) лоҳас бўлмоқ «размориться, чувствовать недомогание».
маңқа мангқа I (Қорамурт) димоғида гапирадиган одам «человек, говорящий в нос».
маңқа мангқа II (Қарноқ) анқов, фаросатсиз «ротозей, недогадливый, несообразительный».
маңлайча манглайча (Урганч, Хива) дурра (бошга ўрайдиган кичик рўмол) «косынка».

мапа (Сайрам) тобут устига ёпадиган нарсалар «вещи, положенные на гроб»: өлгән жайдын **мапасы** келдими?
мардаг (Жанубий Тожикистон) киши «человек»: бир **мардаг** турув-турув уйға кетти.
мардаймак (Уш) керилмоқ «важничать, хвастаться»: жә: **мардайып** отърыпты.
мардан (Шимолий Хоразм) ғалла солиш учун ишлатиладиган катта идиш «большая посуда для хранения зерна».
мардаш:мардаш қурмақ (Шимолий Хоразм) чордона қурмоқ «сидеть скрестив и поджав под себя ноги»: **мардаш** қурып, арқайын йазылышып отыравериң (Манғит).
мача (Шимолий Хоразм) урғочи эшак, мочахар «самка осла, ослица».
машы маши (Хива, Урганч) мушук боласи «котёнок».
машк (Бухоро) арх. меш «бурдюк, мешок из шкуры для хранения и перевозки воды».
мәвкил мавкил (Қарноқ) овсар, анқов «глуповатый, бестолковый, ротозей».
мәгә мага (Фориш) мева «фрукты»: ҳөл мәгә.
мәғәл мағал (Қашқадарё) ғалва, тўполон «скандал, ссора, суматоха»: коп **мәғәл** қымән экә.
мәдән // мәдән мадан//маданг (Наманган) тамба «подпорка, палка или шест, которым подпирают дверь»: тәл йәғәч **мәдән** волмас, бегәнә дәдән волмас.
мәдрәт мадрат (Хоразм) мусибат, ташвиш «заботы, хлопоты»: чәй дәмләп, **мәдрәт** этип йүрипсиз өзиңизә (Ҳазорасп).
мәжик мажик (Тўртўл) чумчуқ (она чумчуқ) «воробей (самка)»: **мәжикдийн** шажадан шажаға өтәвәрмә.
мәжмә: мажма (Қашқадарё) касалманд «болезненный»: кичкинәмис пичи **мәжмә**:рәх.
мәз//мә:з маз (Хоразм) без «железа»: **мойныма** мә:з гәлди (Хива); ила:йа сәни **мә:з** қысқый (Урганч).
мәзән мазанг (Урганч, Хива, Хонқа) аҳлоқи бузуқ аёл «распутная женщина».

мэйэк маяк (Фарғона) 1. тухум «яйцо». 2. (Шимоллий Хоразм) мояк «подкладыш».

мәйдон майдон (Фарғона) ҳожатхона «туалетная»: **мәйдэнгә** къръп чькәй.

мәйин майин (Қашқадарё) 1. жуда майда «очень мелкий»: тузди **мәйин** қылып түйүб, бир идишкә сәлип қой. 2. юшоқ, «мягкий».

мәймәчәлпәк маймачалпак (Қашқадарё) сафсата «чепуха, болтовня»: мәминәм **мәймәчәлпәк** әйтишкәнчә дәссийни қысәң бомәйме?

мәйнә майна (Қашқадарё, Самарқанд, Бухоро) мия «мозг»: қарригәннән кәйин әдәмни **мәйнәси** қатип қолайкәми дәймән, унчә ишләмәйде.

мәйсь майси (Фориш) маҳси «ичиги»: **мәйсьмнъ** кьйдъм.

мәккә макка (Андижон, Қўшкўпир) маккажўхори «кукуруза»: **мәккә** ектъм.

мәл мал (Шимоллий Хоразм)//**мә:л** мал (Жанубий Хоразм) пайт «момент, время»: энди шу **мәлләри** бармайақ қой (Хўжайли).

мәләк малак (Қарноқ, Қорамурт) кўза (сув учун) «глиняный кувшин (для воды)».

мәлә-мьжър мала-мижир (Жиззах) эзмалик «болтливость»: болдъ ендъ көп **мәлә-мьжър** бомә, бошъмдъ әррътгън.

мәләң маланг I (Урганч, Хива) гиж-гижламоқ, уриштирмоқ «натравливать, ссорить»: ҳуна **мәләң** вәриптилә, мән урышмажақ әдим, қыйзлар **мәләң** вәрип уруштырды (Урганч).

мәләң маланг II (Урганч, Хива) оро бермоқ, пардоз қилмоқ «прихорашиваться с помощью косметических средств».

мәлиң малинг (Урганч, Хива) мана олинг (ҳурмат билан) «нате, возьмите (с уважением)».

мәльш малиш (Фориш) қорақўл қўй «каракульская овца»:

мәлләк маллак (Урганч, Хива, Хонқа) 1. хусусий мулк, бойлик «частная собственность, богатство». 2. томорқа «приусадебный участок».

мәләкәй малакай (Жўш) чала қолган иш «недоделанная работа».

мәмлә мамла (Хоразм) муомала «обхождение (с

людьми), обращение»: сәңшидийн йүзмиң иккисинә дад **мәмлә** әтәмән (Урганч).

мәнәк манак (Қашқадарё, Бухоро, Найман) ияк «подбородок»: **мәнәгийн** бә:ләй сәни, дәм бо.

мәнәт манат (Қўқон) мана бу ер «вот это место».

мәндир мандир (Қарноқ) ачитқи «закваска, бродило».

мәнәрмәк мангармак (Шимоллий Хоразм) бошқармоқ «управлять»: матасикилди **мәнәралмыйды** (Гурлан).

мәңгиз мангиз (Ўзган, Жалолобод, Сузақ)//**мәғзәк** мағзак (Оқтом)//**мағыз** мағиз (Хоразм) кўрпанинг мағизи «узкая материя, вшиваемая в виде канта между подкладкой и верхом одеяла»: чүшәккә **мәңгиз** әпкелиң (Ўзган); шәрпә халам **мағыз** тутылийән шайы көрпә тикипти (Урганч).

мәңзәмәк мангзамак (Хоразм, Қарноқ, Қорамурт) ўшшамоқ «походить, быть похожим»: қызыл гүлләр ойым-ойым, қызыл гүлә **мәңзәр** бойым (Қўшкўпир).

мәңгиз мангиз (Урганч, Хонқа, Хазорасп) ўшаш «похожий, подобный»: бугдай **мәңиз** (Хива).

мәңләмәк мангламмак (Беруний) ўнгламоқ «налиживать, поправлять»: **мәңләб** алаласаң соң аңсатқына минәвирәсән (Беруний).

мәпәзи мапази (Беруний) вақт «время»: пахта тапшырудың қызғың **мәпәзи** башлавәрди тойды, болды ала пасырды (Бийбозор).

мәпрәмәч мапрамач (Лақай) сандиқ тагига қўйиландиган столча «столик, подставляемый под сундук».

мәр мар (Тўрткўл) 1. шарт «условие». 2. зарур «обязательно, необходимо»: быйаққа ташатув **мәрми?**

мәрәз мараз (Қипчоқ, Ўғуз, Қорлуқ) 1. йиринг бойлаган жой «гнойник». 2. яра, жароҳат «язва».

мәрвәртәк марварток (Қорлуқ) бот. марварид тут «сорт шелковицы, имеющий мелкие, сладкие, поздно созревающие плоды».

мәрдәк мардак (Фарғона, Андижон) сўта «очищенный от зёрен початок кукурузы»: мәккәнъ ьчә дағсь **мәрдәк** (Андижон).

мәрдәк мардак (Қорамурт) бот. арғувон дарахти «липа».

мәрж марж (Хива) эгов (уч юзли эгов) «напильник».

мәрзә марза (Андижон, Фарғона, Тошкент) пушта «грядка, верх грядки».
мәрзән марзанг (Урганч, Хива) ларзон «трясущийся, трепещущий»: қараман ағачы **мәрзән** вәрәди, хожала қыйзыны арзам бәрәди (Хива).
мәрийән марян (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) мерган «стрелок, снайпер»: кәмпиринц бир **мәрийән** қоңшысы вәрәкән (Хазорасп).
мәстевәз мастевоз (Андижон) хотинбоз «ухажёр».
мәтәлә матала (Жўш) ҳеч бұлмаса «хотя бы, по крайней мере».
мәтәләмақ маталамақ (Қашқадарё) молларни бир-бирига боғламоқ «привязывать баранов или скот друг к другу»: қочқоқ о:ри инә: босә, йәвәш инәккә **мәтәп**, пәдә: қошәлләки, қочмәсүн дәп.
мәтә мато (Қашқадарё) нарса «вещь, предмет»: тәпилмәс **мәтәйкәмми** пийос?
мәтәх//мәтәй матоқ//матойи (Қорлуқ) арх. 1. мато «ткань, материя». 2. нарса «вещь, предмет».
мәтилмәк матилмақ (Гурлан, Янгибозор) 1. қайишмоқ «гнуться, сгибаться»: қабырғам **мәтилди** (Гурлан). 2. к. м. сиқилмоқ «испытывать гнетущую тоску»: йүрәгим **мәтилди** (Янгибозор).
мәтир//мәтири матир//матири (Хоразм) ипакдан ишланган попук румол «шелковый платок с кисточками на концах»: сары **мәтиримни** сәлки ташыйман, сәккизинжи бирийәдәдә йашыйман (Урганч).
мәтрә матра (Қарноқ) човли «шумовка».
мәтув матув (Қўқон) ангров «ротозей, туповатый, недогадливый»: шәхәр одәмь онәкь дәрвөзәнъ тьдә **мәтув** болъб отьрөвьргән.
мәчин мачин (Гурлан) арх. маймун йили «год обезьяны (девятый год двенадцатилетнего животного цикла)».
мәшава мәшава (Шимолий Хоразм)//**мәшәвә** мошова (Самарқанд, Қашқадарё)//**мәшәвә** мошово (Бухоро) мошхўрда «похлѣбка из маша и риса»: **мошәвәни** мәши бә, ичийә муштә: тоши бә (Қашқадарё).
мәшәқ машақ (Узган, Жалолобод)//**мәшәқ** мошоқ (Оқтом, Олабуқа)//**машақ** (Тулкибош, Чимкент) бошоқ «колос»: йәздә **мәшәқ** терип бу:дәй қыләрдик (Оқтом).

мәшъ маши (Уш) мана шу «вот этот».
мәшкәй машкай (Иқон)//**мечкәй** мечкай (Хоразм) еб тўймас, мечкай «обжора, жадный»: **мәшкәйи** өзи тойсайәм, кәзи тоймас (Иқон); қадыр әкә **мечкәйми**, тоймыйды? (Урганч).
мәшқьпәс машқипас (Қўқон) кайфиятсиз «плохое, дурное настроение»: **мәшқьпәс** корьнәдъ.
мәшрәпә машрапа (Қашқадарё) **мәшрәфә** машрафа (Бухоро, Самарқанд) катта шиша идиш «большая бутылка»: ҳәр күм бир кәттә **мәшрәпә** сүт әттиб бәрәйчийдим.
мә:кәмә макама (Тўрткўл, Беруний) идора «учреждение, правление, контора»: ыспыравкә алийн дәп **мә:кәмәгә** вәрсәм, авыл сәвәт йөгәкән (Тўрткўл).
мә:п мап (Хоразм) фойда, наф «польза, выгода»: бирәвдин **мә:пин** кәзләди (Тўрткўл).
мәвзә мовоза (Андижон) айирбош, олмоштириш «мена, обмен».
мәда мода (Бухоро) урғочи «самка».
мәйпә мойпа (Жиззах) ёғупа «крем (косметический)».
мәйтқ мойтиқ (Андижон) қинғир «кривой, искривленный».
мәләм-йә:ләм молам-ялам (Бухоро, Қашқадарё) бекорчи гап, афсона «пустое слово, легенда»: **мәләм-йә:ләм** гәвлә минәм бәшим(ни) қәтидди.
мәлләмақ молламақ (Қашқадарё) ўзлаштирмоқ «усваивать»: шуннәқ қылип чәпқыни **мәлләп** кәтти дән.
мәмәччүк момоччүк (Самарқанд)//**мәмәчүчүк** момочүчүк (Қашқадарё) бот. чучума «икспонирон татарский»: бәр вәхти әнә шу тәмлә **мәмәчүчүккә** толип кәтәдә (Қашқадарё).
мондаламоқ мондаламоқ (Қорлуқ) бопламоқ «ловко обмануть, надуть».
мондәхо мондохо (Қўқон) лапашанг, бўшанг «растяпа, неповоротливый, бесхарактерный»: мунчә **мондохо** бәмәсән.
мондырамақ мондирамақ (Фориш) алжимоқ «болтать вздор, говорить ерунду».
монтьмәқ монтимоқ (Андижон)//**мәлтмәқ** молтимоқ (Жиззах) қулоч отмасдан сузмоқ (сувда) «пла-

вать в воде, не размахивая руками, плавать не саженьками»: рəшгът сувдә ҳеч мэлтийәлмәйдә (Жиззах).

мәрә:вәде мораводе (Қашқадарё)//**мәрәгбосун** морабўсун (Самарқанд) муборакбод қилмоқ «поздравлять»: бəш-тор киши болуп, **мәрә:вәдсийә** бəрип кәлийлә, силәйәм (Қашқадарё).

мәрбоз морбоз (Бухоро) илонни афсун қилувчи, афсунчи «заклинатель змей».

мосэвсўрамақ мосовсирамақ (Қўқон) анқовсирамоқ «прикидываться простачком»: мьнчә **мосэвсўрәйсән?**

мосьл мосил (Қорлуқ) эск. хизматкор «слуга».

мәхэбәт моҳобат (Қўқон)//**мә:вәт//мэвәт//муҳэвәт** моват//мовот//муҳовот (Самарқанд) 1. муболаға «приувеличение»: йәмәнәм **мэвәччийкәнсиздә**, бәдикиләдди чүшшүммәйди дәйсизме? (Қашқадарё). 2. ваҳима «паника, страх»: ком **мә:вәт** қымән, әкә (Қашқадарё); мьнчә **мәхэвәт** қълэвьрмә (Қўқон).

мәшгурунч мошгурунч (Фарғона) мошхўрда «похлёбка из маша с прибавлением рисовой сечки».

межәнә межана (Хоразм) данак «косточка»: ғоздың **межәнәси**; әрикни **межәнәси** а:жы әкән (Урганч).

мейин мейин (Жанубий Хоразм) мия «мозг».

мейит (Беруний)//**мәйгът** мейит (Наманган) тобут «гроб»: быйчара әвәз буваның **мейитиниң** кийнинә адам сыймай кетти (Беруний).

мекичә мекича (Уйчи) зоол. мусича «горлинка, горлица».

менчик (Узган) маҳалла аҳолиси ҳайвонларидан тўп-лаб боқиладиган пода «стадо (скота) местного населения»: устәҳәжимәти жийәни мә:лләдә **менчик** қой бәқади.

меҳрәп меҳроп (Уш) тахмон «большая ниша в стене для складывания домашних вещей».

меҳтәрә меҳтара (Қурама) меш «кожаный бурдюк (для хранения и перевозки воды)».

мечал (Қўқон) мечкай «обжора, жадный»: **мечәлмьсән**, мьнчә коп авқат йийсән?

мешик (Хива, Хонқа, Хазорасп) саноч «бурдюк кожаный мешок для воды»: йағыннысы аш тахтадйин — ешиқдйин, әмжәкләри сув толдырган

мешиктийн сә:дәт халаға бир салам (Хонқа).

меширик (Урганч, Хива, Хонқа) ғалтак ип «катушечная нитка».

мәлә мела (Қашқадарё)//**милла** (Бухоро, Самарқанд) соч ўрими, ўрилган соч тутами «коса, одна коса»: қолумнә чўссаң **мәләгинәйни** ғәз-ғәз қыләмән, нәкин, бәччәйә.

мәнжәшмақ менжашмақ (Қашқадарё) баҳслашмоқ, тортишмоқ «спорить»: мәмминәм **мәнжәшкүнчә** дәс тәййәлләсәйсиз бомәйдиме?

мижиқмақ (Қашқадарё)//**мижигләмәқ** (Бухоро) эзмоқ «давить, мять»: ғорәни **мижип** сувини докәдән откәзәллә.

мийәләк миялак (Уш) қўлқоп «перчатки»:

мийсәнәрәв миёнарав (Қашқадарё, Бухоро) воситали «посредник»: илғари қызды отәси зәвчийә рәзили: бәргәннән кәйим бошидән охырийәчә ҳәммә эллибәргини **мийсәнәрәв** қыләйчийде.

мийсәк мийсак (Жанубий Хоразм)//**миссәк** (Шимолий Хоразм)//**мўнсак** (Қашқадарё) арх. мурсак «верхний халат с короткими рукавами (одежда старух)»: кәмпир **мийсәкини** гийип тойа гетти (Шовот).

милкилдәмәк милкилдамақ (Хоразм) имилламоқ «делать (что-л.) медленно»: қыймылдаған қыр ашар, **милкилдәгән** йәр дәшәр (Хива).

миллик I (Хоразм) уйнинг чиқиб турган жойи «порок»: жайа **миллик** қойдырдық, мына бастырма қурамыз (Гурлан).

миллик II (Хоразм) тиргақ «опора»: ағыб дурған йәрә **миллик** қойсаң дурады (Хива).

миллик III (Хоразм) белги «знак»: атызың четинә **миллик** қой (Шовот).

минәз миназ (Жўш) одат «обычай, привычка».

мьнжьғ минжиг (Самарқанд) пинж «бок»: **минжигьмнә** тықылмә көп.

минә мина (Хазорасп, Гурлан) тоқча «полка для посуды»: ка:салары **минәдә** қой, сынып қалмасын (Хазорасп).

мьннәнәм миннанам (Қўқон) бундан ҳам «от этого тоже, с него тоже»: **мьннәнәм** әрәләштгьрйәпсәммь?

минсәк//миссәк минсак//миссак (Қипчоқ) I қ. мийсәк. 2. хотинлар кўйлаги «женское верхнее платье».

миңтөмир мингтомир (Узган) бот. құзиқулоқ «щавель»: иссиғоған йорәгә **миңтөмир** бәйләнәди.

мирахұр (Лақай) йилқичи, отбоқар «коновод, табунщик».

мирәт (Хоразм) таккаллуф «церепенность, снисходительность»: йийвәр, **мирәт** истәмә (Шовот).

миттик (Жанубий Хоразм)//**мүртик** (Шимолий Хоразм) 1. бот. куртак «почка, зародыш»: **мүртик** чығарғанда, бағалар дүдик чиртәйдилар (Янгибозор) 2. новда «ветка».

мъжън мижинг (Фориш)//**милжыңъ** милжинг (Қорамурт) сергап «многословный»: көп **мъжън** болма (Фориш).

мъжмәруқ мижморуқ (Бухоро//**мужмәлуғ** мужмәлуғ (Қашқадарё) сұлғин «увядший, поблекший»: джәкәни әлмәси **мужмәлуғ** әкән (Қашқадарё).

мъзәгур мизагур (Фориш) икки юзламачи, айёр «подхалим, хитрец».

мъйаң миянғ (Фарғона) эзма «надоедливо болтливый».

мълмъләй милмилай (Жиззах) чироқча «коптилка».

мъшьғ мишиғ (Наманган) мушук «кот, кошка»: хәй, ертәсьгә кәл **мъшьғ** бълән тгънъ ергәштъръп, овгә чьқьп кетгъ.

мыжжық мижжиқ (Шимолий Хоразм)//**миззиқ** (Жанубий Хоразм) йиғламоқ «плаксивый»: йапара балала дым **мыззық** болады (Хонқа).

мыжымақ мижимақ (Урганч, Хива) хафа қилмоқ, озор бермоқ «огорчать, опечаливать, обижать»: би:чараны мунча **мыжыйвәрмә**, нә, гүна:сы вуны (Урганч).

мыжырықламақ мижиріқламоқ (Хоразм) ғижимламоқ «комкать, мять, сжимать»: тоныңды **мыжырықлап** ташапты (Беруний).

мызғымақ мизғимоқ (Хоразм) ғингшимоқ, йиғламоқ «хныкать, плакать»: не **мызғыйвәрәсән?** (Гурлан).

мыйық мийиқ (Қорамурт) мүйлов «усы».

мыйлаң мийланғ (Хоразм) бош айланиш «головокружение»: йүрип-йүрип **мыйлаң** волдым (Тұртқұл).

мыққы миққи (Қипчоқ) миқти «плотный, крепко сложенный».

мыллық миллиқ (Хазорасп) ишәқмас «лентяй»: сәм бир **мыллық** адам әкәнсән, буйурған и:ши әтмийсән.

мылпық милпиқ (Урганч) юмшоқ, мулойим «мягкий»: бу чүрәк **мылпыққана** әкән, йең.

мынжық минжиқ (Урганч, Хива, Хазорасп) мунчоқ «бусы, ожерелье»: мәни бир а:ғам ба: бәндәдәм-бәндә, **мынжық** тахта әппәрмийди шәрмәндә (Урганч).

мыннас миннас (Хоразм) арх. чақа «медная монета»: кичкинәгинә мыннас, аламны гәзиб дыммас (Урганч). 2. майда «мелкий».

мырзағуррәй мирзағуррай (Лақай) мирзатерак «пирамидальный тополь».

мырза қошақ мирза құшоқ (Иқон) икки ўрқачли туя «двугорбий верблюд».

мысқырмақ мисқирмақ (Урганч, Хива, Хонқа) тиржаймоқ, иржаймоқ «скалиться, шериться»: гүндә йейән гүндә өләр, айда йейән **мысқырып** гүләр (Хива).

мыта//**мута** мита//**мута** (Шимолий Хоразм) кўр «слепой»: көзми йа чалбырдың балағымы, **мытамысан** шунни көрмәй? (Манғит).

мыхлым//**мухлым** михлим//**мухлим** (Шимолий Хоразм) жуда, ғоят «очень, весьма»: **мыхлым** азап бердин маңа сен (Янгибозор); **мухлым** әндамлы, бәрәкәллә (Манғит).

мычав мичав (Гурлан) шатак «буксир».

моғжә мўғжа (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё) бот. куртак «почка, зародыш»: дәрәхләдди **моғжәси** шүннәққынә қавжирәп қәлипти, сәву:дән (Қашқадарё).

мола мўла I (Фориш) дўнг жой, тепача «бугорок, холмик».

мола мўла II (Жўш) тоғ тепасидаги белги «знак на вершине горы».

молтәни мўлтони (Фориш) алдоқчи «обманщик, жулик».

мондаламақ мўндаламақ (Уш) вайсамоқ «болтать, ворчать»: бәхринисә жә: **мондалайаптъ**.

мондъ мўнди (Анджон) дастасиз сопол кўза «глиняный кувшин без рукоятки»: күләл **мондъдә** сув ьчәр.

монча мўнча (Хоразм)//**морча** мўрча (Фарғона)
хаммом «баня»: ирйисимиз дым йахшылап **монча**
қурдырды (Манғит); **үкә**, уйимиз **морчәни** йәни-
дәги бәләттә (Фарғона).

морча мўрча (Бухоро, Самарқанд)//**мочча** мўчча
(Қашқадарё) чумоли, қумурсқа «муравей»:
укколи **мочча** чоққандә: биччимилләп кәтәйкән
(Қашқадарё).

мотты мўтти (Тўрткўл) калта, йўғон (нарса) «корот-
кий, толстый (предмет)»: бармақлары **мотты** бол-
сын, ақ йўзләри лоппы болсын.

мо:мәл мўмал (Қашқадарё) лапашанг, уқувсиз
«растяпа, неповоротливый, бестолковый»: әдәмәм
шунно **мо:мәл** боләдиме?

мөлдәк мўлдак (Шимолий Хоразм) томорқа ер
«приусадебный участок».

мө:м мўм (Хоразм) зарурият, ҳожат «необходимость,
потребность»: **мө:миң** битмәсә, қыйын әкән кишини
(Урганч).

мө:т мўт (Урганч, Хива) қарам «зависимый, подчи-
нённый»: бирәвә **мө:т** волма (Хива).

мүждә **мүждә**: мүждә қылмәқ (Шаҳрисабз, Якка-
боғ, Чироқчи, Қамаши, Китоб) бажар-
моқ «исполнять, выполнять»: у киши нимәйки дә-
сәлә **мүждә** қылинәди-дә (Шаҳрисабз).

музрәң музранг (Қўқон) оқармоқ «бледнеть, стано-
виться бледным»: гәпирсәк **музрәң** опқәлдә.

музрәв музров (Қўқон) кайфият «самочувствие, наст-
роение»: мьнчә **музрәв:з** пәс.

мүк:мүк тушмәқ (Уш, Тошкент) юз тубан, мукка
тушиб ётмоқ «лежать ничком»: **мүк** чүшүп йто:
расамми? (Уш).

муқамәк I (Наманган, Чортоқ, Уйчи, Алихон,
Бекобод) 1. қийналмоқ «мучиться, страдать». 2.
сарсон бўлмоқ «мытариться»: жә **муқутмә:нә**.

муқамәк муқамоқ II (Наманган) кучсизлик «бесси-
лие, слабость».

муқатмақ (Иқон) калака, масхара қилмоқ «дразнить».

мулк (Қўқон) чет «край».

мун (Хива, Хонқа) бурун «нос»: улывилән бала-
сандағын **мунныңны** ақызыб йүрийсән (Хива).

мунгыз мунгиз (Андижон) шох, мугуз «рога»:
ҳәкьздә **мунгыз**.

мунлағч мунлағич (Фориш) сузонғич, сузонғич си-
гир «бодливый, бодливая корова».

муратали (Зомин) зоол. бойўғли «сыч».

мурғ пәрпә мурғи парпо (Самарқанд) оёғида пати
кўп (парранда) «имеющий мохнатые лапы, мохно-
ногий (о птице)».

мурғ мәжжән мурғ мәжжон (Қашқадарё) курка
«индюк».

мурт (Шимолий Хоразм)//**мурыт** мурит (Жанубий Хоразм) мўйлов «усы». 184.

мурут (Бухоро, Самарқанд, Қашқадарё) нок
«груша (дерево и плод)»: **мурутләри** бирәм қылип-
тики, иби, иби, шәхләри синңүдәк (Қашқа-
дарё).

мусмақ (Фориш) яширинмоқ «скрываться»: мен **мусьп**
қәлдәм.

мут//мыт мут//мит (Шимолий Хоразм)//**мовут**,
мут: мўвут, мут (Жанубий Хоразм) текин
«бесплатный, даровой»: **мут** боса топрақта:м йа-
луйды (Қиличбой); **мут**: и:шләда, а:ч и:шләмә
(Хонқа).

муте: (Қашқадарё) қарам «покорный»: сәни қолиң-
на **муте**: болув отгүрәмәмми, дәпте.

мутләмоқ мутламоқ (Қорабулақ) кўкармоқ «начать
портиться».

муттәкә муттака (Тўрткўл) ястиқ «подушка»: йашу-
лы, **мутәкәгә** сүйәни:п отрың (Сорибий).

муҳпәр муҳпар (Лақай) чакич «приспособление для
прокалывания лепёшек (из маховых перьев птиц,
связанных пучком)».

муччә муччи (Самарқанд, Бухоро, Қашқадар-
ё) бўса «поцелуй».

мүш-мүш муш-муш (Уйчи) бўтқа «каша».

мү:ш муш (Урганч, Хива, Хонқа) бурчак «угол,
уголок»: кәмпир вилән буваны йерини дөрт **му:**-
шында алтым ба: (Урганч).

мүдгъмәк мудгимак (Андижон, Уш) мудрамоқ «дре-
мать, вздремнуть»: қорәкә:къл этнә тепәсәдә
мүдгьп кето:рпът (Андижон); **мүдгьп** оть-
рпът (Уш).

мүдүрамәк мудурамоқ (Қарноқ) имилламоқ «делать
(что-л.) медленно, возиться».

мүжмәлтәб мужмалтаб (Қирқ) нотайин «неопределённый».

мүйүмбәр мукомбор (Юқори Қашқадарё) анжом-аслақа «вооружение, снаряжение».

мүлгимәк мулгимак (Хоразм) мудрамоқ «дремать»: йүргәндә:м мүлгийди (Беруний).

мүнүш мунуш (Қарноқ, Тұрткұл) мүйилиш, қайрилиш «угол (улицы)».

мүңсик мунгсик (Қарноқ) хасис, бахил «скупой, жадный»: мүңсикни ба:вы көкәрмәйди.

мүррик муррик I (Шимолий Хоразм) кичик «маленький»: сәниң бағаларың дым мүрригав (Қиличбой).

мүррик муррик II ғадир-будир «шербатый»: бир мүррик қавын апкепти (Қиличбой).

мүсәлләмт мусалламт (Урганч) қойил «восхищённый (чем-л.)»: саңа мүсәлләмән (Урганч).

мүсәлләм мусаллам (Урганч) ландавур «неповоротливый, бестолковый».

мүтти мутти (Нурота) чаққон, эпчил «ловкий».

мүттәкә муттака (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) ұчоқ, печка ёнида ўтириш учун мосланган жой «место для сидения (около печки)»: муттәкәгә сүйәнип китап оқыдым (Хазорасп).

мүч мүч (Қашқадарё) мурч «чёрный перец»: бәмүч шиччәй шиччой йәмәс, мүч босә бәшқачә боләде.

Н

нав (Манғит) бурун катаклари «ноздри»: кәримдин навы навадай.

нава (Шимолий Хоразм)//на:ва (Жанубий Хоразм)//нәвә нова (Бухоро) нов «колода (водопойная)»: малларды навада сұғарып апкелдим (Хўжайли); нәвадан еръган қор сувъ әқабшладъ (Бухоро).

навах (Урганч, Хива, Шовот) қачон «когда».

навахача (Урганч, Хива, Шовот) қачонгача «до каких пор?»: мәхтәпни қутармадыңызмы, навахача йүрийсилә? (Урганч).

навы нави (Урганч, Хива, Хонқа, Янгиариқ) нима «что»: навы дийсән? (Урганч); мән қапы-

да дураман, ким навы йоқатқам боса, мән ешикә чықараман (Янгиариқ).

навқан//навхан I (Шимолий Хоразм)//но:қан (Жанубий Хоразм) 1. ипак қурти «шелковичный червь, шелкопряд»: но:қаллань бир ухысы қалды, осың пи:лә волады (Урганч); но:қана йорпақ салып, бир жа:йа гетжәкмән (Шовот). 2. тут дарахти «тутовое дерево, тутовник»: навқанымызды бы йыл кесмәптиләр (Манғит).

навқан II (Жўш) мардикор ҳақи «плата за наём, по-дәнная оплата».

навқан III (Қорамурт, Қарноқ, Туркистон) мавсум, пайт, бирор ишнинг айни қизиган пайти «сезон, период»: пичән орыш навқаны кәди.

навқас (Қипчоқ)//навқаш (Қорамурт, Қарноқ) касал «больной»: үкәси навқасака дохтыр әпкәтипти (Қарноқ).

навхына навхина (Гурлан) нахуна нахуна (Манғит) 1. кўр «слепой». 2. шабкўр «страдающий куриной слепотой»: нахунамысан, шунам көрмийсән (Қиличбой).

навча (Гурлан, Хазорасп) хом, ғўра «незрелый, зелёный»: сән навчағына қоуны үзипсән, бир-икки гүндә пишәрәди (Хазорасп).

навчүн (Жанубий Хоразм) нима учун, нимага «зачем»: навчүн бундыйн әттиңиз?—дәп сораптыла әпәндидән (Урганч).

нағзак (Бухоро) чечак «оспа»: бача нағзак чықарган.

нағым нағим (Гурлан) 1. киноя «иносказание, аллегория». 2. калака қилмоқ «сыграть шутку, осмеивать».

назәлин назалин (Урганч, Хива, Хонқа) нозанин «красавица»: бы тутқан йарыңыз кимләдән қалған, бизләм тутамыз назәлин йардан (Урганч).

назвай (Хоразм)//нәзвәй нозвәй (Қашқадарё)//бот. райхон «базилик»: бир бала гәлийатыр буғдайны басып, чәпйән чәккәсинә назвай гүл асып (Хива).

назла (Бухоро) тумов «насморк».

найньқ найниқ (Андижон) лақма «легковерный, протак».

нақ (Чимкент) худди «как раз»: нақ шу:ни өзи.

нақал (Сайрам) лоақал «хотя бы, по крайней мере».

нақышлы нақишли (Хоразм) чиройли «красивый, прелестный»: қурәкәниң киччи қызы дым **нақышләкәнав**, әввәлрақ сер самаппанда, ва:х (Манғит).

налынмақ налинмақ (Хоразм) зорланмоқ, нолимоқ «сетовать, хныкать, плакаться (на что-л.)»: оғлым йаман дәп **налынасан**, йамам боса, үзиннән гөр (Хива).

нама (Шимолый Хоразм) куй, мақом, оқанг «напев, мотив, мелодия»: камылжан өзи көп қошықларды **намаға** саған (Манғит).

намәйләмәқ намойламоқ (Фориш) назар солмоқ «окинуть взором».

намбай (Хоразм)//**нәвәй** навой (Қашқаларё) новвой «хлебопёк, пекарь»: осын бөри бий **намбай** варып «хей **намбай**, мәни у:на була»,— дәпти (Хонқа); кәмәлжәллә әвләди минан **нәвәй** (Қашқаларё).

намбар (Тұрткұл) гүнг «навоз»: қышы вилән **намбар** әтийп, ба:рда а:тыза басамыс.

нантабақ//**нәнтәвәх** нонтовох (Қипчоқ) нон құядиган товоқ «хлебница»: **нантабақты** апке, жүгүр (Қурама).

напсәки напсаки (Сайрам) нафсоният «самолюбие».

нарман (Сайрам) бери «с такого-то момента, времени»: шундын **нарман** келмәди.

нарпос нарпұс (Хоразм) анорнинг пұсти «гранатная корка»: **нарпос** постын бойавға кәрәк (Бийбозор).

нарракъ нарраки (Бухоро) зарарланган (сабзавот) «имеющий наросты и безвкусный (о плодах, овощах)».

• **натъ**//**натвь** натти//натви (Қарши) этн. булоқи «серьга, продаваемая в ноздрю».

• **нах** (Жанубий Хоразм, Лақай) ип «нитка»: тәкчәдәйи түтәни **нахы** қаны, йар-йар, чықадогун қыйсчаны сәпи қаны, йа:р-йар (Урганч).

нахал (Гурлан)//**нәхәл** нахал (Миришкор) тақа, наъл «подкова»: эшәкниң айағына **нахал** қақтырып эдим, дым тыйпаммады (Гурлан).

нашпоти нашпұти (Урганч) бот. ношвоти, нок «груша, китайская груша»: ешигимниц алды хатар **нашпоти**, күн-күннән зорайар ичимниң оты.

на:лгар (Бухоро) тақачи «кузнец, изготовляющий подковы и подковывающий лошадей».

на:литаг (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) ұқлоғи «длинная скалка»: қанипани **на:ллагини** сурәв әлувке.

на:нә нано (Бухоро) бот. ялпиз «мята»: арағъ **на:нә**.
на:ры нари (Хазорасп) нонушта «завтрак».

нәбәдә набодо (Құқан)//**нәвәдә** наводо (Қашқадарё)//**нәвәғдә**//**нәвағда** (Жиззах) мабодо «а если, если же»: **нәвәдә** кәрә: болуп қәсә йәрәйде.

нәвәлә навала (Урганч, Хива, Хонқа) қандай «как, какой»: йоқәткән нәсә-қараларыңыз тапылақойса, **нәвәлә** йахшы (Урганч).

нәвәләң наваланг (Жанубий Хоразм) нима бало «почему-то, неизвестно почему»: **нәвәләң** махтанасан, жаным чықан, гөззи гөк, саққалы ақ әрин, чықан (Хива).

нәвәх навах (Қарноб) қачон «когда». 1. 188.

нәғиз нағиз (Тұрткұл) насаб «происхождение, род»: аш йахшысы қартадыр, бир **нәғизгә** тартадыр.

нәдән надан (Жанубий Хоразм) нимадан? «из чего?»: гөммә **нәдән** пишгән, етми, кәди? (Тұрткұл).

нәзәннәгир назаннагир (Қашқадарё) күримсиз «неприятный на вид, некрасивый»: озини коссәйиз **нәзәннәгиргинә**, қали йош бәлә дәйсиз.

нәзмъ назми (Андижон) касал «больной»: ҳоҷъхон **нәзмъ** ҳәләкән, борьп көрип келдәм.

нәйә ная (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) нима учун, неға? «зачем, почему?»: **нәйә** бир шаппат урдың?— дәпти бахты (Урганч).

нәйкәмәләк найкамалак (Андижон) камалак «радуга».

нәйчә найча (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё) новда, шохча «побег, стебелёк»: бодрицимизәм **нәйчәләп** қәллә (Қашқадарё).

нәкъ наки (Қарлуқ) неғаки «ибо, так как».

нәл нал (Шимолый Хоразм)//**нә:л** (Жанубий Хоразм, Қашқадарё)//**на:л** (Бухоро) наъл, тақа «подковка для обуви, подкова»: уста, пайтиңкәгә **нәл** қағып бермәсән бомыйды, дым қыйшайып кетипти (Манғит); откә **нә:л** қәққанни корув, эшәгәм әйәғьни котәргәнәкән (Қашқадарё).

дарё); айақымда қызыл әдик нә:ли йоқ, хәммәни йа:ры ва:, мәни йа:рым йоқ (Шовот).

нәләт налат (Шимолий Хоразм)//нә:ләт налат (Тошкент) лаьнат «проклятие»: этәңгә нә:ләт (Тошкент).

нәмәк намак (Қорлуқ) туз «соль».

нәмәкдән намакдән (Қорлуқ) тузлуқ «солонка».

нәмәт намаг (Тошкент, Бухоро) кигиз «войлок».

нәмът намит (Олмос) хунук, бадбашара «некрасивый, уродливый»: нәмънчә нәмътәкән?

нәрәтә нарата (Хоразм) балиқ тутадиган кичик тұр «маленькая рыболовная сеть»: нәрәтәни йапқа қойсаңам бир-икки балық түшәр әди (Қипчоқ).

нәрван нарван I (Хоразм) 1. бот. қайроғоч «карагач»: ейванында уллы нәрван өсәди, додды бала мәним йолым тосады, үч гүм болды раманбайны гөрмәдим, ҳалым сораб бүйүн ахшам гәсә:ди (Шовот). 2. бот. сада қайрағоч «густой раскидистый карагач с пышной кроной»: сизни ейван бизни ейван эмәсми, ортасында чи:ни нәрван эмәсми; сәни әнәбийиң нәрванни тейиндә ухлаб йатыпты (Хива).

нәрвән нарван (Тошкент)//нәрбән, нәрвон норбон, норвон (Бухоро) шоти, нарвон «приставная лестница»: томгә нәрвәндә чькәдъ (Тошкент); нәрвәннъ қойъп томгә чьғдъ (Бухоро).

нәрз нарз (Поп) меьда «желудок»: нәрзъ әч.

нәррәкъ нарраки (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё) 1 бот. касалга йўлиқиб ўсган сабзавотлар «болезненно развившийся корнеплод». 2. мазасиз «безвкусный».

нәрт нарт (Урганч, Хива, Хонқа) новда чивиқ «молодая ветвь дерева, ветка»: дал кәстим сечә ту:тнъ нәртиннән, бир йа:р туттым исапчыны мәртиннән (Хива).

нәсәқара насақара (Урганч, Хива, Хонқа)//нәрсәқара нарсақара (Манғит, Гурлан) буюм, ашә «вещь, предмет, имущество, утварь»: пәсилқәйә нәсәқараланы қачан аппаратамыс? (Хонқа); нәсәқараланы қуйашламаға сәр, гечәдо: қурысын (Урганч); нәрсәқараларын йүкләп йолға равана болды (Гурлан).

нәсәқ насоқ: нәсәқ тәқмоқ (Қашқадарё) 1. айб топмоқ «обвинять, винить»: бирәвләйә нәсәх тоққунчә озийни тузәт; әдәтләри шу, қәргә бәссәлә нәсәх тоқив йүрәллә (Қашқадарё). 2. устидан кулмоқ «высмеивать кого-либо».

нәт нат (Қашқадарё) новда «ветка, плеть»: йоғәллиги мәнә шу тәкти нәтидә: бә.

нәфсәмбър нафсанбир (Қорлуқ) тұғрисини айтганда «по правде говоря».

нәфсь бәт нафсибат (Қўқон) баднафс «неумеренный, корыстный»: әлдән учгә ойнәдъ, кыйән нәфсь-бәтлғк қьлғп бешкә ойнәдъ; нәфсьбәтлғй қьп копъчб қойдъ.

нәхут нахут (Қашқадарё)//нәход нахўд (Бухоро, Самарқанд) бот. нұхат «нут»: ошкә дәб, нәхут ивтип қойуммән (Қашқадарё).

нәхрә нахра (Қорабулоқ) деворнинг нураган жойи «дыра в глинобитной стене».

нә:л//нә:лчә нал//налча 1. бот. (Хоразм) кўчат, ниҳол «саженец, саженцы»: ертәң силә кәлхазны бағына варыңла, шә:дә отағ отыйсыла, нә:л әкәсилә; әкиб кеткән нә:лчәләриң ту:т волды, тутьб кеткән жораларың йат волды (Хива).

нә:лчәләмәк//нә:лләмәк налчаламақ//налламақ (Хоразм) кўчат ўтқазмоқ, ниҳол әкмоқ «высаживать»: нәхили гийаны нә:лләсәнәм аз-маз солыб алады (Урганч); ейваныма гүл әкибмән нә:лчәләп нә:лчәсинә сув бәрәмән түңчәләп (Хива).

нәввәт новвот I (Тошкент) навбат «очередь, черед»: нәввәтәм келдәмъ?

нәввәт новвот II (Тошкент)//набәт//навәт набот, навот (Бухоро) новвот «леденец»: нәввәт йедәм (Тошкент).

нәвдән новдан (Бешкент) ҳовуз «пруд (искусственный водоем)».

нәгәп ногап (Самарқанд)//нәгәпе ногапе (Қашқадарё) аразлашмоқ «быть в ссоре (друг с другом), обижаться»: хемсә:ләриз минән силә ҳәлийәм нәгәпиме? (Қашқадарё).

нәғәйи ноғойи (Жанубий Тожикистон — қорнуқ) калиш (хотин-қизлар калиши) «галоша (женская)».

нэгүптэ нөгүпта (Қашқадарё) номи айтилмайдиган (нарса) «вещь, которую запрещают называть подлинным именем»: бир хэллэ бойимжон дэсэ эчигы кэләде, хоше, нэгүптэ дән, дэйвурәде.

нөжәрәм ножарам (Қашқадарё) кучсиз, камқувват «бессильный, слабый»: ози нөжәрәмқинәйде, кәсәл болуп тәзәйәм гиррәйиб қәллә.

нә:зән нозан (Андижон) дуруст «хороший, подходящий».

нөзгул нозгул (Бухоро) бот. гулбеор «портулак (крупноцветный)».

нәк нок (Қорлуқ) бұшанг, иродасиз «слабохарактерный».

нәкәстә нокаста (Қорлуқ) қабих, пасткаш «подлый, низкий».

- нәмагулдърәк номагулдирак (Андижон, Избоскон) момақалдиروق «гром».
- нәмәддикәллиқ номаддиқоллиқ (Қашқадарё) ноилжлик «безвыходность»: йәр-оғәйни шүннәққа нәмәддикәллиққа йәрәп қәләйкән.
- нәмпәр номпар (Қашқадарё)//нәнпар нонпар (Бухоро) чакич «приспособление для прокалывания лепёшек»: нәннә катта нәнпар бълан тештә (Бухоро), биттә нәмпәримиз бо, йоқалмәсун (Қашқадарё).
- нәмурәт номурот I (Қашқадарё) ювош «тихий, спокойный»: оро:жән нәмурәткинә бәччәйкән.
- нәмурәт номурот II (Қашқадарё) мулойим «нежный»: носидди бәчәләри бирәм нәмурәткинәки.
- нәнпаз нонпаз (Бухоро) новвой «пекарь, выпекающий лепёшки».
- нәпәйт нопойт: нопойт болмоқ (Қашқадарё) 1. нобуд бұлмоқ «теряться, уничтожаться». 2. ұлмоқ «умереть, скончаться (преимущественно о детях)»: биттә бәләси бориди, шу эргәшлә қәтәри, ушә вәхлә нопойт болу:де.
- нәпәс//нәпәс нопос//нопас (Узган, Жалолобод) новвос «бычок в возрасте 2—3 лет»: нопоси қурғур әдәмди йәнигә йоләтмийди.
- нәреза нореза (Бухоро)//нә:резги норезги (Қашқадарё)//нәръзгь норизги (Самарқанд) нон ушоғи «хлебные крошки»: нон йегәнда нәрезасънә

йерга тушурма (Бухоро); нә:резги әйғәстийә чүсә увол боләде (Қашқадарё).

нәргыл норгил (Фарғона) кучли, бақувват «сильный».

нәргуч норғуч (Уйчи, Жалолобод) ұқлоғи «длинная скалка»: буви, нәргучти әпкеберин (Жалолобод).

нәскәдъ носкоди (Миришкор, Бухоро)//наскәди наскади (Шимолий Хоразм) носқовоқ «тыквянка для насвая»: нәскадънъ бу йәққа берън (Бухоро).

нәфармән//нәпармән нофармон//нопармон (Бухоро) бинафша ранг «фиолетовый».

нәхәс нохос (Қашқадарё) тұсатдан, бәқосдан «вдруг, неожиданно, внезапно»: нәхәс шамәл турдъ.

нәхорәм нохұрам (Қашқадарё) чимхұр «разборчивый в еде»: буләдди ози әсли шүннәққа нәхорәм.

нә:змуд нозмуд (Бухоро) синалмаган «неиспытанный, ненадёжный»: нәзмуд одам.

нә:кә нока (Миришкор) рангли, йұл-йұл газлама «цветная полосатая материя».

нә:хорәк нохұрак (Қашқадарё) суварак «таракан».

нәшиә нашно (Бухоро) нотаниш «незнакомый»: нә:шиә кышълар.

невахт (Жиззах) кеч, ярим кеча «ночь, поздняя ночь»: хәлъяем отърпәсәм-мъ, ухләмәстән, невахт бопқолдъку.

невләй//невилай невләй (Қўқон, Уш, Қашқадарё) қәердан билай «откуда мне знать»: сизди бу чәх кәлишизди невләй (Қашқадарё).

некарасан (Беруний) кимсан «кто ты?»: сен некарасан бийтип, тәк йүрсән бомыйма?

немәнә немана (Фориш) нима «что»: бу немәнә?

нешәтмәк нешатмак (Хоразм) нима қилмоқ (керак) «что делать?»: пашша вәзи: ринә қараб: «булары нешәтмәк гәрәк?» — деди (Хазорасп); қолымда йүзүким күмүш әтәмән, әкәм әрмийәдә мән нәшәтәмән, доғар айны омбешиндә гәлмәсә, арыызала ташаб өзим гәтәмән (Урганч).

нәвәх невах (Қашқадарё)//нивақ, нивах (Қипчоқ) 1. қачон «когда»: мәшиниз нәвәх кәтаде? (Қашқадарё); сен әнди нивахлары келәсән? (Қи-

личбой). 2. алламаҳал «поздний час, позднее время»: **невәққачә** буләддийәм чирә:ләри очмәди (Қашқадарё).

не:дә неда (Жанубий Хоразм) қаерда «где»: ейнимдә гөйнәким гүлләри мейдә, жөжик бала, сәни өйләрин **не:дә?** (Хива).

некиллик некиллик (Қашқадарё) аммо, лекин «но, однако, хотя»: **некиллик** бизәдди рәйсимиздә: зәкүнчи әдәм йо: дәсә боләди рәйончә.

нимә:дәсән нимадесанг (Қашқадарё) негази, чунки «так как, потому что»: әкинни кун иссиғыйә сүғәриб бомәйде, **нимә:дәсән** үйәм әдәмдәг гәп.

нимғурма (Қашқадарё) чала «недоделанный, незавершенный, неполный»: **нимғурмә** қымәң әнни, охырини, то:рисини әйтин.

нимдоз нимдүз (Қашқадарё) жуволдиз «большая игла для сшивания мешков».

нийл (Хива, Урганч) қора бүйәк «чёрная краска».

нимкәф нимкоф (Бухоро)//**нимкүшә** нимкушо (Қашқадарё) ярим очиқ «полуоткрытый»: эши:ләри **нимкүшә**, ичкөридән ғуннур-ғуннур дәвүш чигәпте.

нимпийәлә нимпийәлә (Қашқадарё) нимкоса «большая пиала»: **нимпийәлә** тугүл кәсә босәйәм ичү:рәммән, чөй босә болле.

нимсәндөқ нимсандүқ (Самарқанд, Бухоро)//**нимсәнниғ** нимсанниғ (Қашқадарё) сандиқча «сундучок».

нимсохта нимсүхта (Қашқадарё) чала ёнган ўтин «недогоревшие дрова»: әвәл **нимсохтәләдди** тик очоққа.

нимхәмә нимхома (Бухоро, Самарқанд)//**нимхәмә** нимхома (Қашқадарё) чала пишган «недоваренная пицца»: **нимхәмә** босәйәм сүз, йәп кәтәмән.

нимхут (Қашқадарё)//**нимқурт** (Жўш) арх. ўлчов бирлиги, бир кг «мера веса, равная 1 кг».

нимхәз (Қашқадарё) ёнбошламоқ, ястанмоқ «полусидя, полулёжа».

нимшей (Поп) арх. 24 кгга тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная 24 кг».

нинәк нинак I (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё)//**нинәг** нинаг (Қарноқ) күз қорачўғи «глазное яблоко»: мунис **нинәги** қаттиғ бәччәни

корғәним йоғ (Қашқадарё). 2. (Қарноб) узукнинг күзи «камень в кольце».

ничики (Жанубий Хоразм) нимаси «что же»: башта гөрйәнни **ничики** артық? (Урганч).

ниччә ничча (Урганч, Хива) неча марта «сколько раз, неоднократно»: үчәкә чықма дәп **ниччә** айтаман, аяқынны чат йарар дәп қорқаман (Хива); **ниччәни** дийирманыны тартасиз бир гүндә (Урганч).

ниччәлли ниччалли (Хоразм) қанча, қанчалик «сколько, насколько»: әжәк **ниччәли** вәрсән йийди-да: йатавәрәди (Урганч); бизләни бир танап йеримиз ва: **ниччәли** ме:нәт әтсәнәм, ҳеч әкин битмийди (Хива).

ни:ду (Манғит) нимадир? «что, что-то».

ни:з (Урганч, Хива, Хазорасп) қилиқ, одат «поступок, выходка, привычка»: **хуны** ни:зи йамаң (Хива).

ни:рик (Шимолий Хоразм) синч (девор орасидаги юқори ва қуйи синчга биркитилган ёғочлар) «жердь каркаса».

нийләс нийлас (Андижон) киприк «ресница, ресницы»: **нийләсть** мьжжәйәм дейдә.

нйқәр ниқор. (Бухоро) ўч «месть»: у **нйқәрнй** әладу ендә.

нъл нил (Миришкор) милтиқнинг стволи «ствол ружья».

нъмғәрбәк нимғарибак (Самарқанд, Бухоро) арх. 125 кгга тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная полбатмана».

нимсәр нимсари (Бухоро, Уратепа) арх. 0,5 кгга тенг оғирлик ўлчови «единица измерения веса, равная примерно 0,5 кг».

нимхурт (Қашқадарё)//**нимқырт**, **нумхурт**, **нумхут**, **нухмыт**, **нимқырт**, **нумхурт**, **нумхут**, **нухмит** (Урганч, Нурота) арх. тахминан бир кгга тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная примерно, 1 кг».

нъмча нимча (Қарши, Бухоро) арх. 200—250 гга тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная 200—250 г».

нимчәк//**нимшәк** нимчак//нимшак (Андижон, Фарғона) арх. 12 кгга тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная 12 кг».

нънә нина (Тошкент) игна «иголка».

- **нъштэк** ништак (Андижон) ташланма (ортиқча сувларни ташлаб қўйиладиган жой) «водосброс»: сувдь **нъштэккэ** тэшлэп қой.
- нық** ниқ (Беруний) маҳқам «крепкий, прочный»: қапты **нықлап** тықсан йетмишти алады (Бийбозор).
- нықтамақ** ниқтамоқ (Тўрткўл) урмоқ «ударять, бить»: ачувланып героғлыны чөкичи минэн бир **нықтады** (Қирққиз).
- ныпуслы** нипусли (Беруний) обрўйли «авторитетный, почтенный»: вондай жайдан қыз асаң не йетипти, атасы кэтхуда, енаси, әкәси **ныпуслы** адамлар.
- нъхән-нъхән** ниҳон-ниҳон (Қашқадарё) нозик «нежный, тонкий»: бу киши шуннәққа **нъхән-нъхән**, гәт-тә нәссәгәйм дәррәв кәсәлчә.
- нышала** нишала (Шимолий Хоразм) **нъшаллә** (Бухоро) нишолда «нишалда (сладкое блюдо из взбитых яичных белков с сахаром и мыльным корнем)»: **нъшалләга** гуләб сәлш йахшә (Бухоро).
- нол** нўл (Қашқадарё) тумшук «клюв, нос (у птиц)»: бир хәл бодәнә ноли минэн уруп қәчирәде, бир хәли тәпәде.
- номай** нўмай (Хоразм) кўп, сероп «много, обильно»: бу йыл әриклә **номай** волжақав (Шовот); пулың **номай** боса, жай тапыладығо (Манғит).
- нөзәл//нөзәр** нўзал//нўзар (Хоразм) нишон «цель, мишень»: **нөзәлгә** алып атыведим, тап маңлайыннан тийипти.
- нөзәрләмәк** нўзарламақ (Хоразм) нишонга олмоқ «братъ на прицел»: нөзәрләб ат, оқты зайәтмә (Тўрткўл).
- нө:ш** нўш (Урганч, Хива, Хонқа) кўкарган да-рахт «зазеленевшее дерево»: бир йаманны қастыннан **нө:ш** урған дәрәқ қу:рыпты (Хонқа).
- нуг** (Қорабулоқ) тарнов «жёлоб».
- нуқымақ** нуқимоқ (Шимолий Хоразм)//**ноқымәк** нўқимоқ (Қашқадарё) 1. туртмоқ «толкать, подталкивать»: шуннәғам қаттиғ ухләйсәмме, шунчә **ноқыләймән**, қиш турмәйсән (Қашқадарё). 2. сиқмоқ «надавить».
- нуқәт** нуқот (Тошкент, Бухоро) нуқта «точка»: әрәп йөзүвь устыгә **нуқәт** қуйып йөзләдә (Тошкент); бенуру **нуқәт** чьт (Бухоро).

- нукул I** (Тошкент, Хоразм) доим, ҳамиша «всегда, постоянно»: **нукул** мәшнәқә қъләсән (Тошкент).
- нукул II** (Хоразм) аьло, жуда яхши (нав): «лучший, высокосортный»: **нукул** әрик дым мазалы, нәсин айтасан (Янгибозор).
- нурь** нури (Бухоро)//**нуры** нури (Самарқанд) гўнг «навоз, удобрение»: йөвонга кашша бьлан **нурь** чьғәрдьк.
- нурькаш** нурикаш (Бухоро) нури ташувчи (гўнг ташувчи) «возчик».
- нуртәпо** нуртопо (Қўқон) аввалги рангини йўқотиб, айниб қолған кийим «одежда, потерявшая первоначальный цвет»: оңьп кеткән кьйьмдә **нуртәпо** дейдә.
- нучәр** нучори (Қорабулоқ) тўрт ёшлик қуй «четырёхлетний баран».
- нушқул I** (Қўқон)//**нушқурт** (Жиззах)//**нушхорт** нушхур (Тўрткўл) нишхўрт «корм для скота»: **нушхорларны** арава: йүкләп йүвәрип, от вәрдим дийсәнә (Тўрткўл); қойдә **нушқутынь** бұзәв йьидь (Қўқон).

O

- ова** ўва (Хива, Урганч, Ҳазорасп) қишлоқ «кишлак (селение)» үчәк үчәкә бақар, айнаны шамал қақар, шу **овада** бир қыйз **ва**: бәй-бәй и:чимни йақар (Урганч).
- овгәрдән** ўвгардан (Урганч, Хива) мис човли «шумовка (плетеная из проволоки)»: **овгәрдән** билән бүрүнч сүзәдилә (Урганч).
- овмақ** ўвмоқ (Урганч, Хива, Хонқа) уқаламоқ, майдаламоқ «мельчить, крошить, размалывать»: әнсәсини **овмақ**.
- овулдырық** ўвилдириқ (Урганч, Гурлан, Хива, Хонқа) балиқ тухуми «икра»: балықны **овулдырықы** мазалы волады (Урганч).
- овулмәк** ўвулмоқ (Хонқа) 1. майдаламоқ «мельчить, крошить, размалывать». 2. ёш болалар оғзига чиққан яра «язва (болячка) у рта детей».
- овунды** ўвунди (Ҳазорасп) ушоқ «крошка, маленький, мелкий»: наньң **овундысы**.
- овунмақ** ўвинмоқ (Ҳазорасп) қийналмоқ «мучиться»: қолы пишти, жаны **овунағайды**, бала.

овшамак ўвшамоқ (Хива) 1. арзиқмоқ «затрепетать, окнуть». 2. ҳовлиқмоқ «разволноваться»: сүзүг гезләрини мана диккәндә йүрәким овшыйды, жаным қахшыйды.

оғил топа ўғил тўпа (Қарноқ)//оғыл топәр ўғил топар (Қашқадарё) бачадон «матка».

оғрықол ўғрықұл (Андижон) кўрсаткич бармоқ «указательный палец».

оғрын ўғрин (Урганч, Шовот, Ҳазорасп) ўғирликча, яширин «незаметно, воруя, скрывая»: **оғрын-оғрын** хат алышыб йүрәрдик, зәкистән өткән соң инди бирлаштик (Хива).

оғулләнчи ўғилләнчи (Юқори Қашқадарё, Қарши, Бешкент) ўғринча, яширинча «скрывая, воруя»: қайн (э)нәсидә(н) оғулләнчи үкәләрийә пул-мул йә: (вэ)рип түрәймуш (Юқори Қашқадарё).

ожав ўжав (Туркистон) ёғоч чўмич «деревянный половник».

ожъқмоқ ўжиқмоқ (Ўш) 1. ҳовлиқмоқ «суетиться, спешить, терять голову». 2. аччиқланмоқ «злиться, сердиться»: мунчә **ожъқмасан?**; бир пәстә **ожъқьп** кетәдъ.

озал ўзал (Янгиарик) илгари, аввал, қадим вақтда «раньше, в древние времена».

озмак ўзмоқ (Янгибозор) ўтмоқ, кечмоқ «проходить, переходить (по чему-л.)»: ит баласы төргә **озар**, сычқан баласы, ин қазар.

ой ўй (Янгибозор) паст, чуқур «низкий, яма»: пахталарды **ойға** еҳсәң йәрәшәр, йапрақлары бир-биринә қарашар.

ойнамақ ўянмоқ (Хоразм) уйғотмоқ «пробуждать, будить»: дәвләр астан воны **ойатадылар** (Гурлан).

ойдамақ ўйдамоқ (Сайрам) танлаб термоқ, сараламоқ «сортировать, отбирать, выбирать».

ойдық ўйдиқ (Хива, Урганч, Хонқа)//**ойық** (Хоразм) пастлик «яма, неровность»: **ойдықа** аяқым гетип тас сынвәди (Урганч).

ойыл-чуқур ўйил-чуқур (Қарноб) ўнқир-чўнқир, ўйдим-чуқур «ухабиственный, неровный, изрытый»: танымаған йериң **ойыл-чуқуры** көп.

оймақ ўймоқ I (Хоразм, Туркистон) ангишвона

«наперсток»: **оймақымны** гизләдим мән гүжүм тейиндә, мәм билмәсәм нә варәкән йә:рны мейиндә (Хива).

оймақ ўймоқ II (Сайрам) ерни чопмоқ «обработка земли».

ойчиғәрмәғ ўйчиғормоқ (Юқори Қашқадарё) уй кўтармоқ (уйни яхшилаб тозаламоқ учун барча анжомларни ташқарига чиқариш) «вынести все имущество на улицу для уборки комнаты»: иби, бизә **ойчиғәрәту:вдук**.

оқыштирмақ ўқиштирмақ (Урганч, Хива, Ҳазорасп) нари-бери ўқимоқ, юзаки ўқимоқ «читать поверхностно, читать для приличия».

оқра ўқра (Урганч, Хива, Хонқа, Боғот) жуда, обдон, мутлақо, шиға «очень, совсем, совершенно»: **оқра** кәл.

оқрә ўқра (Юқори Қашқадарё) мазмун, муддао; сир гапнинг кўпайиши «суть дела, смысл разговора»: гәпти **оқраси** чигде.

олақ ўлақ (Қўшқўпир) лапашанг, уқувсиз «растяпа, бестолковый, неспособный»: **олақсанав**, шу ишнәм бәжәрәвилмәдин.

оләскә ўласка (Қашқадарё) нимжон, ўлимса, ўлиб бораётган «слабый, хилый, некрепкий; полумертвый»: ози бир **оләскә** күчүгәкәң-күйә, әччъғни чигәргәм босә қопкәндә.

омармағ ўмармағ (Қовчин, Фарғона, Андижон)//**ўмәрмәғ** ўмармоғ (Тошкент) ўзлаштирмақ, (қўпориб) олиб кетмоқ, кутилмаганда бир жойдан бориб бир нарсани олмоқ «заимствовать, взять, брать»: рәса **омарьп** кетте (Қовчин).

омгәй ўмгай (Юқори Қашқадарё, Қарши) кўкрак «грудь»: **омгәйини** кәтәрив отте (Қарши).

омдурмақ ўмдирмоқ (Сайрам) илдизи билан юлмоқ «выдергивать с корнями».

омурмағ ўмирмағ (Фарғона, Андижон) белгиламоқ, чегаралаб олмоқ «разметка, ставить знак, показывающий принадлежность (кому-л.)»: мән еткә **омурьп** кеттәм (Марғилон).

омча ўмча (Ҳазорасп, Хонқа) ўтин, (қумдан келтирилган ўсимлик томирлари) «дрова (корни растений)»: бир арва **омча** алдым, герәкмийәд-дә: рәйс ал дәди (Хонқа).

оннықмақ ўнниқмоқ (С айрам) ўринлашмоқ, ўрнашмоқ «помещаться, размещаться».

оңғайламақ ўнғайламоқ I (Хонқа) текисламоқ, ерни экишга тайёрлаб қўймоқ «подготовить земли к посеву»: билмиймән нэйә белләни оңғайлап қойыпты?

оңғайламақ ўнғайламоқ II. (Урганч, Хива, Ҳазорасп) пойламоқ «ждать, выжидать»: нәни оңғайләб дурыпсән үзин? (Хива).

оңғышмақ ўнғышмақ (Ҳазорасп, Сурхондарё, Қашқадарё) эплашмоқ, келишиб олмоқ, тилини топмоқ «справиться, найти выход»: шу вилән оңғышиб гетәқой, ҳәзир (Ҳазорасп).

оңкәй ўнғкай (Тошкент, Сайрам) нуқул, ҳаммаси «весь, целиком, сплошь».

оңнур ўннгур (Қашқадарё) чопон ёки яктакнинг этаги «подол, пола халата»: иләри эдәмлә бәзәллуқ қылып, оңнурийә сәлип кетәйди.

опық ўпик (Сайрам) дакки, жазо «укор, выговор, нахлобучка».

опқан ўпқан (Қарноқ) чуқурлик «глубина».

опурмәғ ўпирмоқ 1. (Қашқадарё, Сурхондарё) бузмоқ, бузиб ташламоқ «проваливать, обваливать, обрушивать». 2. муболаға қилмоқ, лоф урмоқ, ваҳима билан сўзламоқ «преувеличивать, говорить слишком преувеличенно»: опурма коп, мәнәм коддумку шуни (Юқори Қашқадарё).

ора ўра (Қарноб) ертўла (ерни чуқур қилиб ясалган омбор) «землянка».

орам ўрам (Сайрам) кўча «улица».

оржа ўржа (Хива) ўлжа, асир «добыча, пленник»; оғлың оржа, қыйзың йесир жинәвит.

ормәнчиқ ўрманчиқ (Фарғона) ўргимчак «паук».

орпа//орпъ ўрпа//ўрпи (Қовчин) ўйилган, чуқур бўлиб кетган жой «яма, дырка (большая), глубокий»: орпа воп кеттә.

орпа қудуғ ўрпа қудуғ (Қовчин) ташландиқ, сувсиз чуқур қудуқ «безводный, ненужный, старый колодец»: орпа қудуғдә кәптәллә үйә қойәдә.

орта тәрәк ўрта тарак (Сайрам). ўрта қўл «средний палец».

оруқ ўруқ (Уйчи) ориқ «худой».

осыңғ ўсинғғ (Урганч, Хива, Янгиариқ) сўнгра,

кейин «потом»: осыңғ сәни гәззин сағ, дәп вуны тутадыла (Янгиариқ).

осмақ ўсмақ (Манғит) тўсмоқ (болани тўсмоқ) «держать ребёнка (над горшком)».

отламоқ ўтламоқ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) ўт ёқмоқ, ўт қўймоқ «зажигать огонь»: самарны отлаб йәрсәнә, питтә бир чай ичәли (Урганч); чылымны отлаб йәр (Хонқа).

отун :отун қълмәғ ўтунг қилмоқ (Қашқадарё) кечирмоқ «прощать»: хәй отун қылың энне, экинчи қъмәйди (Юқори Қашқадарё).

от-очақ ўт-ўчақ (Сайрам) уй-рўзғор ишлари «домашние работы»: бу хатун от-очақта йоқ.

очағ ўчағ (Фарғона) чуқурча «ямка».

ошәр//ошир ўшер//ўшир (Қашқадарё) ўша ер «то место»: ошир пичи сәйозрәғакән.

о:ж ўж (Жанубий Хоразм) ўч, интиқом «месть».

о:рәш ўрош (Қашқадарё) угра ош «суп, лапша»: нәхус сәлип, гәлә сәлип о:рәш қыйәнәкә(н) (Юқори Қашқадарё).

Ө

өвринди ўвринди (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) бирор нарсаниң саралангани, сайлангани «выбранная, сортированная часть чего-л.»: қун өвринди волыпты (Урганч); бүрүнччи өвриндисинән ал (Ҳазорасп).

өвүрмәк ўвурмак (Хонқа, Ҳазорасп) ажратмоқ, сараламоқ «сортировать, выбрать»: бүрүнччи өвүриб бәр (Хонқа).

өжәк ўжак (Хоразм)//ҳожәғ//ҳожәй хўжағ//хўжай (Қашқадарё) бузоқ «теленок»: йахшы өжәк икки энәни әмәди (Хива).

өзәк ўзак (Андижон) сўта «початок кукурузы».

өзәләнмәк ўзаланмак (Хива, Урганч) тузалмоқ, соғайиб кетмоқ «выздоровливать, поправляться».

өзән//өзән ўзанг (Қорамурт, Қарноқ) сой «сай, горная речка».

өзгәләмәк ўзгаламак (Урганч, Хива) янгиламоқ «обновлять, обновить»: баланы доппысыны өзгәлә, ки:р волыпты (Урганч).

өзгәлик ўзгәлик (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Фарғона) ёглик, бегоналик «чуждый, чужой».

өйән ўян (Андижон) камчилик, қусур «недостаток, дефект, порок, изъян»: өйәнъ бәрәкән.

өйнәгүч//өйнәгүч ўйнағич (Уйчи, Чортоқ) тиззанинг кўзи «чашечка колена» өйнәгүчгә дәмәл мьәнән бър урдъ (Чортоқ).

өкәз ўказ (Андижон, Уш) у кун «тот день»: өкәз бәрәм, ешгъгъздә йоғәкәнсз, тәпә:мәй келдъм (Андижон).

өксирик ўксирик (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) йўтал «кашель»: өксирик азаб бәрйатыр маңа (Урганч).

өкүләтә ўкулота (Узган, Жалолобод) турмушга узатилаётган қизга никоҳ пайтида вакил бўлган киши «посаженный отец»: мен потмоҳәнгә өкүләтә боғаммән.

өкчә ўкча I (Хоразм, Қашқадарё, Туркистон) 1. пошна «каблук». 2. тоvon «пятка».

өкчә ўкча II (Урганч) ариқнинг қуйи қисми «нижняя часть арыка»: атызыңыз арт, өкчә экән, сув бармады гәрәк.

өнжәймәк ўнжаймак (Урганч, Хива, Ҳазорасп) ўнгламоқ (соғлом бўлмоқ, кучли бўлмоқ) «выздоравливать (быть сильным)»: өжәким сыра өнжәймийди (Хива).

өнәш ўнгаш (Қарноқ) қизил ўнгаш «пищевод».

өңцир ўнгир (Найман, Қашқадарё, Бухоро) чопон, яктәкнинг этаги «полы халата».

өпкәчи ўпкачи (Хива, Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) гиначи, гина сақловчи «обидчивый».

өр ўр (Қипчоқ) ўжар «упрямый»: бу адам өр экән.

өрә ўра (Урганч, Шовот, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) 1. устун «столб». 2. тиргак «подпорка, опора, крепление»: идараны өрәси, икки кәлхозны төрәси, искәләтчыға бир салам (Шовот).

өрәмә ўрама (Фарғона) ёпиқ «попона, покрывало для лошади».

өрипәк ўрипак (Гурлан, Манғит) рўмол «платок»: тәшкәннән алдырган өрипәгимә күйә түшипти (Гурлан).

өрләшмәк ўрлашмак (Қипчоқ) баҳслашмоқ «спо-

рить»: қурыдан-қуры өрләшкәнин-өрләшкән (Қовчин).

өрмәк ўрмак I (Урганч)//өрмағ//өрмәғ ўрмағ//ўрмоғ (Қашқадарё) урмақ «плести»: сачынны өр (Урганч).

өрмәк ўрмак II (Урганч) тахламоқ, ўрмоқ «жать, косить».

өрмәк//өрмәғ ўрмақ III (Қашқадарё, Сурхондарё, Самарқанд) тұқимачилик станогы «текстильный станок»: өрмәң қойдъм кечә (Қовчин).

өрмәк ўрмак IV (Қарноқ) алача, қалин тұқилган мато, «алача (полосатая материя кустарного производства)».

өртий ўртий (Урганч, Хива, Хонқа, Қорамурт) говрапеш «материал, которым закрывается бешик».

өртмәк ўртмак (Урганч, Хива, Хонқа) 1. яширмоқ, бекитмоқ «скрывать, укрывать». 2. бирор нарсанинг устини ёпмоқ «укрыть верхнюю часть (чего-л.)»: гәрдикиңни өрт, гәрмәдикиңни сәлләмә (Хива).

өсәк ўсак (Иқон) ғийбат «сплетня, злословие».

өсмәк ўсмак (Гурлан) тозаламоқ «чистить»: балықты өсиб йүвәр.

өтирмәк ўтирмак (Урганч, Хива, Хонқа, Янгиариқ) ўтказмоқ «провести»: аламан дәп алты айны өтирдиң, нәмәртәкән энәғарны баласы (Хонқа).

өтләшмәк ўтлашмақ (Хива, Урганч, Хонқа) кучаймоқ, зўраймоқ, ҳаддан ошмоқ «усиливаться, крепчать, выходить из нормы, из положения»: ағрықа:м дохтыра вармаса, өтләшиб гәтәди (Хива).

өтүрүк//өтрүк//өүтрик ўтирик (Қирқ, Қипчоқ) ёлғон «ложь»: өтрик сәлләмә, адам боламан дәсәң (Қўнғирот).

өтә:йи ўтайи (Урганч, Хива) нотаниш, ёт «незнакомый, чуждый»: өтә:йи киши гәлип, сизни сорады (Хива).

өш ўш (Иқон)//өши ўши (Уш, Жалолобод, Узган) ушбу, ўша «этот, вот этот, тот»: мәнъ өш көйгә салғаннар көчәләрдә гәдә олсун (Иқон).

өшләмәк ўшламақ (Андижон, Асака, Шўрхон) ўлчамоқ «мерить»: өшләп көрәнчъ, қанчәйкән (Асака).

өштик ўштик (Манғит) жинчироғ «коптелка».

ө:д ўд (Иқон) а н а т. ўт «желчь».

- **ө:рик** ұрик (Ҳазорасп) оқшоқ, бұғдой ёки гуручиниг майдаси «мелкий рис или пшеница»: бундай **ө:рикиннән** айырдыңма?

П

- па (Хоразм) э, бай-бай, оқ, «ах, эх, ай (выражение недовольства, сожаления, удивления)»: **па**, иштәм қатырғанэкәнсенав (Манғит); **па**, маңлайы қара, бирдийн ишни патрат этиб йүргәниң сәни (Шовот); **па**, шу баланы әңәки қаттыда:, сыра гәп өтмийди (Урганч).
- пағана** (Поп) зинапоя «ступенька».
- **паза** (Жанубий Хоразм)//**пазза** (Шимолий Хоразм) омочнинг тиши «сошник, чугунный наконечник омача»: бахыл қош қошыб йүрйәндә, күндәни **пазасы** бир қатты нәссәйә урылыпты (Хазорасп); хуны аяқы **пазайын**, қанны күзәдийн (Қўшкўпир).
- **пазман** (Андижон) хафа «печальный, грустный»: савържан қандайдур **пазман** көрүндь.
- пай I** (Хоразм) ай, бе, э «э, да, ну, неужто»: **пай**, шу ишләринди қойсаңа, тезрақ барйық (Қиличбой).
- пай II** (Хоразм) насиба, хақ, улуш «часть, доля»: арромалны ортасында айы ва:, қызыл жуван ораб чыхса жа:йы ва: мә:рәкәйә барса шуны **пайы** ва:, пулым боса амасмәдим арромал (Хива); **пайына-сайына** қарамадым, тусмалдан бастымда алдым (Манғит).
- пайапыл** паяпил (Хоразм) кичик кўприк «мостик»: икки **пайапылны** бир дәп өтәмән, аяқым дайынса, йа:па гетәмән (Янгиарик).
- пайәки** паяки (Жанубий Хоразм)//**пәйәкәш** паякаш (Жиззах) чилимқаш «человек, который за плату даёт курить чилим»: **пайәки**, бир чылым сал, өзә:м қайтар чылым босын (Тўрткўл).
- пайғазы** пайғазы (Шимолий Хоразм) совға «дар, подарок»: йув-йув дегәнчә, **пайғазысыны** бер (Қиличбой).
- пайағач** (Хазорасп) устуннинг тагига қўйиладиган тахтача «кусок доски, подставленной под стойки»: өрәниң тәйинә **пайағач** қоймасан чүрийди.

- пайыр** пайир (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) // **пайгир** (Шовот) хамиртуруш «дрожжи, закваска (для теста)»: нан әтжәкәдим, **пайырым** а:жы йатвәди (Урганч).
- пайламақ** (Хоразм) тақсимламоқ «делить, разделить»: мән **пайымы** **пайлаб** алдым (Хазорасп).
- паймана** (Зомин) тарози «весы».
- пайхаслы** пайхасли (Тўрткўл) тушунчали, онгли «знающий, сознательный»: баланың хәр нәрсәгә ақлы йетәди, бала **пайхаслы** (Шўраxon).
- пайча** (Тўрткўл) молнинг сони «ляжка»: сығырны он **пайчасына** қарасан чүшипти.
- пақажәк** пақажак (Андижон) пакана «малорослый, низкорослый».
- паққас** (Жиззах) // **пәқәс** пақас (Уйчи, Қўқон) фақат «только»: ычмәйдь **пақас**.
- паққы** паққи (Гурлан) // **паңны** пангги (Урганч, Хива, Шовот) аңқов «ротозей»: әй, йүргән бир **паққыда:**н, шундыйын болама, бомаса (Гурлан).
- пақлавық** пақлавиқ (Жанубий Хоразм) **патлавық** патлавиқ (Шимолий Хоразм) пуфак «пузырь»: әлим пишип, **пақлавық** этип чыхты (Хива).
- палавкәди** палавқади (Шимолий Хоразм) // **палавқаду** (Бухоро) бот. ош қовоқ «тыква мускатная»: әшга **палавқаду** сәлләк (Бухоро); кәдиниң мазалысы **палавкәди** (Қиличбой).
- палайыш** палайиш (Хива) човли «шумовка (плетёная из прутьев или проволоки)».
- палаң** паланг I (Хоразм) тўқим (әшак тўқими) «потник»: пыйада қалдым аланда, қырқ тәнгәмбар **палаңда** (Гурлан).
- палаң** паланг II (Гурлан, Манғит) палағда «протухший, тухлый»: көп йымыртқалары **палаң** боп ырастырат эти дейди, билмәдим (Манғит).
- палапан** (Хоразм, Қарноқ) қуш боласи «птенец».
- палас** (Хива, Шимолий Хоразм) // **полас** (Урганч, Хонқа, Хазорасп) шолча «небольшой домотканый палас».
- палач** (Самарқанд, Қипчоқ) бұғдойпоя (бошоги олинган бұғдойпоя) «стебли пшеницы (без колоса)».
- палпас** (Гурлан) // **палпыс** палпис (Урганч, Хонқа, Хива) иқирт, ифлос «неряха, грязнуля».

памин (Нурота, Қоракисса қишлоғи) анат. курак «лопатка».

паңг панг (Сайрам) пўк «трухлявый, дряблый».

панър панир (Бухоро) қўй сутидан тайёрланган пишлоқ «сыр, изготовленный из бараньего молока, бухарский сыр».

паң панг I (Гурлан, Янгибозор) анқов «ротозей».

паң панг II (Урганч, Хива, Хонқа) қуруқ савлат «напускная важность, напыщенность»: бай той вәрсә, паңы вилән, кәммал той вәрсә, кәрки вилән (Хива).

паң панг III (Зомин) моғор «плесень, гниль».

паң панг IV паң йемәк (Гурлан, Янгибозор) панд емоқ «быть обманутым, потерпеть убыток».

паңсымақ пансимақ (Гурлан) мақтанмоқ, керилмоқ «хвастаться, важничать»: паңсымақтан башқа кары йоқма дейман.

папақ (Хоразм) телпак «тёплая местная шапка»: уллы йолдан гәлишицнән айнанын, вәләсәпит минишицнән айнанын, шеразы папақны чәккәдә қойып, бизә қараб гүлишицнән айнанын (Хонқа).

папышәк папишәк (Урганч, Хива) попоп машина, тикув машинаси «вышивальная машина, швейная машина».

папыш папиш (Хоразм) туянинг товони «пятка верблюда».

пара I (Тўрткўл) бурда «кусок»: ойдә бир паранан йоқ.

пара II (Хоразм) йиртиқ «рваный»: параминән парча кийдим (Тўрткўл).

паравыз паравиз I (Хива, Урганч, Ҳазорасп, Гурлан) жияк «кант, кайма»: көрпәниц паравызыны ҳәлимә тикти (Ҳазорасп); авзынды паравызы йоқ (Гурлан).

паравыз паравиз II (Хива, Урганч, Ҳазорасп) пилта «фитиль».

парақ (Фарғона) катта ғалвир «большое решето, сито».

парахаччылық парахаччилик (Шимолий Хоразм) тинчлик «мир, спокойствие»: қәрәзим мухлым эндамлы, вонда парахаччылық, ышаммасаң барып көрәғәй,—дәп кәтип қапты (Манғит).

парваз (Қарноқ, Қорамурт, Сайрам) тўсин «перекладина, балка»: тоққыз парвазлық өй (Сайрам).

парпеч (Бухоро) йўргак «плёнка»: балань парпеч қылды әнәсь.

парпәре парпире (Поп) тош «камень».

парсан/парсаң парсан/парсанг (Хоразм) узунлик (йўл ўлчови, тахминан 7—8 чақирим «мера длины, равная примерно 7—8 км»: үргәничкә үч парсаңдай қалды (Беруний).

партав (Гурлан) тар. қалин «калым, выкуп за невесту».

партал (Шовот) партов ер «перелог, переложная земля».

парылдамақ парилдамоқ I (Урганч, Хива, Хонқа) ловулламоқ (ўт ҳақида) «пылать, сильно гореть»: ота лампамай қуйсаң, парылдаб гетәди (Урганч).

парылдамақ парилдамақ II (Хонқа) қизишмоқ «горячиться, вспылить»: көп паррылдывәрмә.

парымақ паримақ I (Урганч, Хива, Хонқа) чидамоқ «долго носиться»: инсап, саңа гөйнәк парымыйдей (Хонқа).

парымақ паримақ II (Урганч, Хива, Хонқа) тасир қилмоқ «влиять»: саңа гәп парымыйды (Урганч).

паскўча (Бухоро) тор кўча «узкая улица».

пасманда I (Хоразм) ифлос, кир «грязный, нечистый»: мынав хатын дым пасмандакәнав; авзы асманда, өзи пасманда (топишмоқ—қўл ювадиган идиш (Манғит)).

пасманда II (Хоразм) паст, қадр-қимматсиз «подлый, гнусный»: үзи пасманда, көйни асманда (Хива).

пат (Манғит) куч-қувват «сила, порыв»: патың йессә, ал.

патас I (Андижон) сўта «очищенный от зёрен початок кукурузы».

патас II (Шимолий Хоразм) ифлос «грязный, нечистый»: он сәридәй күнжи чығыпты, улам патасы минән (Гурлан).

патдўз (Бухоро) попопчи (попоп машинасида гул тикувчи) «вышивальщица (работающая на вышивальной машине)».

патырдамак патирдамоқ (Хоразм) типирчиламоқ, питирламоқ «трепыхаться, биться»: нэ: **патырдый-вэрэди** ву, ичана қаты қойагой, **патырдамыйн** отырсаңа, ка:саны сындырасан (Урганч).

патланмақ (Шимолий Хоразм) кучаймоқ «усиливаться, крепнуть»: бизиң бағалар ҳазыр дым **патланып** кетти (Манғит).

патрат (Хоразм) чалкаш, чатоқ, пойма-пой «спутанный, запутанный»: сән бирдийн **патрат** и:ш этиб йүрийсән (Урганч); ү:зи патратны и:шә:м **патрат** (Хонқа).

паттак (Туркистон) зоол. мусича «горлинка».

паттөл паттол (Поп) хизматкор «слуга»: санъ **паттөлиймәсмән**.

патты-сатты патти-сатти (Урганч, Хива) майда-чуйда «мелочь, разные мелкие вещи, предметы и т. п.»: **патты-саттыны** гөтәрип геттими? (Гурлан).

пахтәк пахтак (Жанубий Хоразм) бот. қумри «подмаренник цепкий»: **пахтәк** дейән бир қуш олур, сийнәләри күмүш олур (Хива).

пачаб (Найман) // **пәчәб** пачоб (Қарноб) лойқа сув «мутная вода».

пачта (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) лаган «большое блюдо с плоским дном».

паччайы (Хоразм) ипак говор «шёлковая материя»: **паччайы** көрпәси бар экән (Беруний).

пашалашмақ пашалашмақ (Қарши) хиралик қилмоқ «назойливость, надоедливость».

пәгдәри пагдари (Зомин) остона «порог, подворотня».

пәддә падда (Қашқадарё) лүмбоз «глиняные катыши для обкладывания крыши»: **пәддәни** тәйийә қатәр зәммур ойә қойупто, йүрүб бөмәйде.

пәззә пәззә (Урганч, Ҳазорасп, Беруний) тутантириқ «растопка, лучина»: пықытавергәнчә, **пәззә** тық, йанып кетсин (Беруний).

пәйгир пайгир (Қашқадарё) хамиртуруш «дрожжи, закваска (для теста)»: **пәйгир** элип қойиш йодимнән чифипти, эсим қуссум мәнә.

пәйнәв // **пәйнәп** // **пәйноп** // **пә:рәп** пайнав // пайноп // пайнұп // пероп (Андижон) ташлама (экиндан чиққан ортиқча сув тушадиган жой) «водосброс».

пәйхәсләмәқ пайхасламоқ (Қашқадарё) сезмоқ, пайқамоқ «замечать, обнаруживать»: сизәм шәргәйдизме, мәм **пәйхәсләмәмән**, қәчәң кәйәнизде.

пәки // **пәкәки** паки // **пакаки** (Фориш) зоол. сүфитүргай «жаворонок хохлатый».

пәккь пакки (Тошкент) қаламтарош «перочинный нож».

пәқьр пақир I (Қашқадарё, Тошкент, Поп) // **пәқьр** пақир (Бухоро) челак «ведро»: бьр **пәқьр** сув (Тошкент).

пәқьр пақир II (Қашқадарё, Тошкент) чақа «медный»: пулимни бәриси **пәқирку**, нәчипул чифайди у.

пәқьр пақир III (Тошкент, Қашқадарё) // **пахыр** пахир (Жанубий Хоразм) // **пақыр** пақир (Шимолий Хоразм) бечора, фақир «бедный, бедняга»: ана, йолдоша:м кийатыр, **пақыр** (Қипчоқ); **пәқьр** қәддәм билсун (Қашқадарё).

пәләвқавоқ палавқавоқ (Сижджак) ойимқовоқ «тыква мускатная»: **пәләвқавоғам** бәр, сәпчәқәвоғам бәр.

пәләк палак (Қорамурт) барг, япроқ «лист, листья».

пәләнч паланч (Хонқа) қ.-х. ғүзапоя «гуза-поя (стебель хлопчатника, с которого снят хлопок)».

пәләң паланг I (Қашқадарё) тўқим «потник»: вәргәнзә, кәйниләдди эдәмләри эшәккә **пәләң** урәдә, нимә:ки у кәжәвәйә йәхши.

пәләң паланг II (Қашқадарё) зоол. шилиқ қурт «улитка, прудовик».

пәлә:муддә паламудда (Қашқадарё) палаги қуриган (полиз экинлари) «с засохшим стеблем (о бахчевых культурах)»: қавунизди рәңнийә учив оғәнәкәнбизә **пәлә:муддә** чифде.

пәллә палла (Андижон, Фарғона, Қашқадарё) оғиз (янги туққан сигирнинг сутидан тайёрланган оғиз) «створоженное молозиво (после отёла)»: бәзәддән зирә элип кейин **пәллә** қылиб бәрәмән (Қашқадарё).

пәлук палук (Қорабулоқ) полов «плов».

пәлпис палпис (Жанубий Хоразм) ифлос «грязный»: баладәйәнәм шунча **пәлпис** воламы (Тўрткўл).

пәлтор палтор (Тошкент) «пальто»: духобә **пәлтор**.

пәмәдурпийәз памадорпийәз (Бухоро) // пәмәдурпийәс памадурпийәс (Қашқадарё) шакароб «салат из помидоров, лука и красного перца»: йәз болли йәгәним пәмәдурпийәз; пичи шоттәккинә қылип пәмәдурпийәс то: рәйлә (Қашқадарё).

пәнжәкәш панжакаш (Қашқадарё) уйнинг деворини андавасиз, құл билан сувамоқ «штукатурить стену рукой (без мастерка)»: битгә ойди пәнжәкәш қылип қойуммән.

пәннийәт пәннийәт (Қашқадарё) сабоқ «извлекать урок (из чего-л.)»: шунчә гәп, шунчә соз ҳич пәннийәт бомәйде, бә ўшә әвҳол.

пәннйәс пәннис (Тошкент) // патнйәс патнис (Бухоро) // пәтмис патмис (Иқон) // пәттүс (Манкент) патнис «поднос»: икки адамға би:пәттүстин қойади (Манкент).

пәң панг I (Урганч, Хива) тиргак «подпорка, опора».

пәң панг II (Жўш) ёлғончи «лгун».

пәнвәрмәк пангвармақ (Урганч, Хива) мадад бермоқ, қўллаб қўлтиқламоқ «оказать помощь, поддерживать».

пәпәк папак (Хива) попук «кисточка, бахрома»: нәйзәни у:жында үч дўлли пәпәк.

пәпәнәк папанак (Қашқадарё) ерга тегар-тегмас «чуть-чуть касаясь земли»: йәр пәпәнәк қълив от, ушләмәйде.

пәрәз параз (Сайрам, Тўлкибош) парҳез «диета».

пәрән паран I (Жанубий Хоразм) чаққон «ловчий»: пәрәни адам (Тўрткўл).

пәрән // паран, паран // паранг II (Хоразм) рўмол «платок».

пәрән // пәрән, паран // паранг III (Хоразм) қорамтир «черноватый, темноватый».

пәрәсэн парасан (Қашқадарё) масалан «например»: пәрәсэн, сис шәргә кәлхәз рәйиси босәйиз, нимә қыләйдиз?

пәрәш параш (Уйчи) юпқа «тонкий».

пәрәғ пароғ (Уйчи) ғалвир «решето, сито».

пәрәх-пәрәх парох-парох (Қашқадарё) касалнинг тобора оғирлашиши «осложниться, ухудшаться (о болезни, о состоянии больного)»: ойгәйдә, куннәң

кум пәрәх-пәрәх кәтвудде, соғун духтуллә кәлип Сәмәрқәннә жонәтте.

пәрилжәқ парилжақ (Қарноқ) // пырылдақ пирилдақ (Қорамурт) тегирмон парраги «лопасть мельничного колеса».

пәрийәр паряр (Урганч, Хива) арх. паргар «циркуль».

пәриш I (Хива, Хазорасп, Гурлан) юпқа парда «тонкая занавеска».

пәриш II (Хива, Хазорасп, Гурлан) почақ пилла «побитый, измятый кокон»: бизиң бикәниң қурты ири болып қалыпты, шундада пәриши йоқ (Гурлан).

пәрпәрән парпарон (Қашқадарё) намозгар «время перед заходом солнца»: кум пәрпәрәм болувуддийәм бизә бәхтәң кириб борувуддук.

пәрпә парпә (Қашқадарё) серпат оёқли (парранда) «имеющий мохнатые лапы, мохноногий (о птице)»: бир хәл пәрпә тәвуғ боләди әйәләри шуннә пәт, ушәннә охшәйәм бу.

пәрраш парраш I (Қорамурт, Қарноқ, Сайрам) безак «украшение».

пәрраш парраш II (Қорамурт, Қарноқ, Сайрам) юпқа, нозик «тонкий, нежный».

пәрроч парроч (Қашқадарё) // парраш (Хоразм) фаррош «подметальщик»: бәзәдди ичидән отип кәллим, пәрәчләдәм бәшқа ҳичким йоғ.

пәррәхтә паррәхта (Бухоро) // пәррихтә паррихта (Қашқадарё) кайфи, таби тирриқ «расстроенный, в нехорошем настроении»: бугум муннәх пәррихтийнә оттурупсән, бижжәйиң ә:рийәптиме? (Қашқадарё).

пәртләмәк партламак (Гурлан) боплаб урмоқ «ударить как следует».

пәрч парч (Хоразм) зич «плотный, наполненный до отказа»: пахтаны қанара пәрч әтиб дық (Урганч).

пәсәндә пасанда (Бухоро) пәсәннә (Қашқадарё) босилмоқ, тинчиб кетмоқ (жанжал ҳақида) «утихать, прекращаться (о ссоре)»: биттәси чиғаман дәп, биттәси қойәмән дәп соллә: йугурир йуру:дилә, эни пәсәннә болуп кәттими жәиңжәлләре?

пәспил паспил (Хоразм) камтар «скромный, смирен-

ный»: бизердин жоралардын көби пәспил (Мангит).

пәсхәна пасхона (Қарши) болохона остидаги уй «дом под балахоной, дом под вторым этажом».

пәт пат (Хоразм) пахмоқ «растрёпанный, пушистый»: сачың пәт волыпты (Урганч).

пәтәрәт патарот (Қашқадарё) вайрона «развалины, руины»: шәлләйә қараб бомәйчийде, хәммәйәх пәтәрәт болув йәтүвде.

пәтик патик (Хоразм) шип «потолок»: өй дым вейран, пәтикләри чүшип қалыпты (Урганч).

пәтирәк патирак I (Шимолий Хоразм) кичик патир «тонкая лепёшка»: пәтирәк этип берағай, дым ач болдым, Гүрләң көринди (Қиличбой).

пәтирәк патирак II (Жанубий Хоразм) зогара нон «лепёшка из кукурузной муки»: жүйәннән богән на:на бизлә пәтирәк диймис (Хива).

пәтъяжан//петъяжан патинжон//петинжон (Андижон, Наманган, Уйчи, Фарвон, Шишаки, Ирвадан, Учқұрғон, Қайқи) //пәтләжән пәтләжән патлажон//патилажон (Ахси, Найманча, Олмос, Ақча, Каркидон) бот. помидор «помидор».

пәтйәли патяли (Жанубий Хоразм) //пәтәлик поталик (Қашқадарё) унашиб қүйилган қиз «сосватанная, обручённая девушка (невеста)».

пәтрәмәк патрамак I (Урганч, Хива) титмоқ «трепать, мочалить».

пәтрәмәк патрамак II (Урганч, Хива) эрмак қилмоқ «забавляться (чем-л.)»: и:чин қысылса, чөп пәтрә (Хива).

пәттә патта I (Беруний) ўт ва чўпларнинг кичик уйми «маленькая куча травы»: он пәттә йантақ бир тандыр қыздырады.

пәттә патта II (Хоразм) лайлак қор «снег, идущий крупными хлопьями»: пәттәләп турышын қара (Беруний).

пәттә патта III (Гурлан, Янгибозор, Хазорасп) боғ, бойлам (янтоқ боғи) «вязанка (сноп верблюжих колючек)».

пәттә//путтә патта//путта (Қашқадарё) бот. бута «куст, кустарник»: биддән әллимнән уссә бир қат учуп чүшүммән, пәттәни тәйийә йәткәнәкәндә.

пәччәбуррон паччабуррон (Қашқадарё) //пәрчәбурән парчабурон (Бухоро) этн. түй олдидан бичиш-тикишга бағишланган маросим «предсвадебная церемония, посвященная кройке и шитью (одежды для новобрачных)»: бугум пәччә буррәниймуш укәсини, ушәннә кәйәндуддә.

пәччәбуруш паччабуруш (Қашқадарё) бурда, ушатилган нон «кусок, ломоть»: пәччәбуруш нәмпәлләминән әктә қозичәни бәмәләл бәхсә боләде.

пәчәкдәнә пачакдана (Хоразм) печак уруғи бот. «семя вьюнка»: испәндийар ханымыс, пәчәкдәнә нанамыс, печәкдәнә волмаса, тас чықвийди жанымыс (Гурлан).

пәчечек пачечек (Лақай) бот. печакгул «вьюнок садовый».

пәшә паша (Сайрам, Чимкент, Қорамурт, Фориш, Андижон) //пәшшә//пашша (Бухоро, Фарғона) //пешшә пешша (Шимолий Хоразм) //пешә пеша (Иқон) чивин «комар»: кечаларь пашша гаран қъладь (Бухоро).

пәшәхорда пашахурда (Андижон, Тулкибош) шилқимлик, хиралик «назойливость».

пәштәң (Оқтом, Олабуқа) уй фундаменти устига қүйиладиган ёғоч «четырёхугольная рама из брёвен, служащая основанием каркасной стены дома»: пәштәңи қалим босә өй мәккәм боләди.

пәшшәләмәк пашшаламақ (Қашқадарё) тупроққа аралаштирмоқ «смешивать с землей»: пәшшә ми-нән пәшшәләсә тухум йәхши әрәләшәде.

пәшшәләшмәк пашшалашмоқ (Қашқадарё) ўралашмоқ «путаться под ногами, мешать»: әйәғымни тәйийә коп пәшшәләшмә, бә кочәйә чигиб бәчәлә минән ойнә.

пәшшәхөддә пашшахөддә (Қашқадарё) ёмон жароҳат «лишманийоз»: хәлимнийәм қуләғьни әрқасийә пәшшәхөддәси бә.

пә:ләмоқ (Қашқадарё) моғарламоқ «заплесневеть»: нәнни шәмәлләтмә: нәкәнсән, пә:ләп қәлипто.

пә:сир пасир (Қашқадарё) арх. 40 кг га тенг оғирлик ўлчови «мера веса, равная 40 кг».

пәвурхәна повурхона (Бухоро) ошхона «столовая»: пәвурхонәгә кьрп кәкльк йедьк.

пэддум поддум (Қ а ш қ а д а р ё) қуйушқон «подхвостник».

пэсмэң посмонг (А н д и ж о н) маънос «грустный, грустно»: мьнчэ пэсмэң көрүнэсь?

пэйжамэ пойжама (Б у х о р о, Қ а ш қ а д а р ё) // пайжама (Қ ұ ш к ұ п и р) аёллар лозими «женские нижние штаны».

пэйис пойис (Қ а ш қ а д а р ё) // пайыс пайис (Қ и п ч о қ) процент, фоиз «процент»: бизэ хэддойим пиллэнни йүс пэйис қылиб бэжэрэмиз (Қ а ш қ а д а р ё).

пэйынтэр-сэйынтэр пойинтар-сойинтар (Қ ұ қ о н) гапининг маъно, мохиятига тушунмасдан гапирадиган одам «человек, говорящий не вникая в сущность разговора»: гэптэ пэйынтэр-сэйынтэргэ йетмэстэн хэннэрсэ дыйды.

пэйнэп пойноп (Қ а ш қ а д а р ё) партов сув «сбросовая вода»: шолини пэйнэпи мэвэли: дэрэхлэдди куртэйкэн.

пэйпэйэ пойпая (Қ о р а б у л о қ) бугдой пая «стебель пшеницы».

пэйчэкър пойчокир (Қ ұ қ о н) тиришқоқ, топширилган ишни тез бажарувчи «исполнительный человек»: мэмэжэньнэ хэгъньнэ жэ: пэйчэкър чьхтэ-дэ.

пэк пок (Қ а ш қ а д а р ё) сал «чуть, едва»: пок бомэсэ эриққа йүмэлэп кэтэйдинэ, бэччэ.

пэке поке (Қ а ш қ а д а р ё) // па:ки (Ж а н у б и й Х о р а з м) пэку//пэкъ поку//поки (Б у х о р о) // пэки паки (Қ и п ч о қ) устара «брита»: сартарошнэ покусъ тез акан (Б у х о р о); жийбатырған вағында,—бы нэ дэгэн өткир пэки,—дэди (М а н г и т).

пэл пол (А н д и ж о н) пушта «грядка».

пэлпэс полпис (А н д и ж о н) лапашанг «растяпа, разиня»: ымлэгэньм бьлмэйсэн, **полпэс** өлгүр.

пондъз пондиз (П а р к е н т) арх. фонус «фонарь».

пэпэкушшук попокушшук (Ф о р и ш) зоол. сассиқ попишак «удод».

пэпър попир (П о п) пароход, моторли қайық «пароход, моторная лодка».

пэрэ пора (Қ а ш қ а д а р ё, Б у х о р о) // пара (Х о р а з м) баъзи бировлар «некоторые (лица), коекто»: бир **пэрэ** одэмлэ бэжи жорэвозликкэ жэңци-нэсини бэрэде (Қ а ш қ а д а р ё); бир **пара** адам-

ны кэллэси бэлэнт волэди, айтқан гэпни илиб алады (Х и в а).

пэрэм пором I (Қ ұ қ о н) ёқимли «приятный»: эвэзэ пэрэм.

пэрэм пором II (Қ ұ қ о н) ширин, мазали «вкусный» жэ пэрэм шорвэ боптэ-дэ.

пэрэм-нэпэрэм пором-нопором (Қ а ш қ а д а р ё) ёқар-ёқмас «неохотно»: **пэрэм-нэпэрэм** хорэ: бэрвурмэйлэ бэччэйэ.

пэре//пэрь поре//пори (Қ а ш қ а д а р ё) // пэру пору (С а м а р қ а н д) гүнг, маҳаллий ұғитлар «навоз, местные удобрения»: қадим муннэққа огут қэргэйдэ, пэкэткинэ **пэре** солинэйдидэ йэллэгэ (Ю қ о р и Қ а ш қ а д а р ё).

пэримэқ поримоқ I (Қ а ш қ а д а р ё) хуш келмоқ, ёқмоқ «нравиться»: э-шу, оқэлэш **пэрийдики** бэччэгэ қол-эйэгъни йэзип дэм оттирэддэ.

пэръмэқ поримоқ II (Қ а р ш и) ёқмоқ «быть подходящим для организма (о пище)»: тавуғ шорвасъ касалга **пэрьидь**.

пэрсэң порсанг (С а м а р қ а н д) // пэрсэни порсанги (Б у х о р о) посанги «противовес (тяжесть, кладущаяся на чашу весов для уравновешивания тары)».

пэсыра посира (А н д и ж о н, Т о ш к е н т, Ж и з з а х) томорқа «приусадебный участок».

пэтыла потила (Б у х о р о) // пэтилэ патила (Қ а ш қ а д а р ё) қиём қайнатадиган мис қозон «медный котёл для приготовления варенья»; ширэвэрпэзлэ қыйэмни **пэтилэйэ** қэйнэтэдде (Қ а ш қ а д а р ё).

пэтмэчъмчэлақ потмачимчалоқ (А н д и ж о н) зоол. жибилажибон «трясогузка».

пэтмэчумчуг потмачумчуг (Қ а ш қ а д а р ё) 1. зоол. тўрғай «жаворонок». 2. зоол. сүфитўрғай «жаворонок хохлатый».

пэжжэң пэжжанг (А н д и ж о н) ўткир, тадбирли киши «распорядительный, рассудительный».

пейда (Х и в а, У р г а н ч, Х о н қ а) фойда «польза»: өрмэ билий вомаса, дықма билийни пайдасы йоқ (У р г а н ч).

пейхэн пэйхэн (П о п) дон янчмоқ «молотить зерно».

перэв перов (П о п) оқова «орошение, при котором вода, пущенная небольшой струёй, обходит все гряд-

ки и, выходя из участка, продолжаст течь дальше»: перэвдъ сэйгэ тэшэвэрэврин.

печэк печак I (Андижон, Бухоро) бот. чирмовиқ «повилика».

печак печак II (Андижон) парварда «название сладостей, изготовляемых из муки и сахара».

печэк печак III (Андижон) катта хандалак «большой хандаляк (о скороспелой дыне)».

пеш (Хоразм) меҳмонхоҥа «гостиная»: **пештэ** дурған ғалыны бир гүлисән йа:р-йар, атаң вилән энэңни билбилисән йа:р-йар (Хива).

пешнабанд пешонабанд (Бухоро) // **пэшнэвэт**//**пэшнэвэн** пешнават//пешнаван (Қашқадарё) пешнабоғ «косынка»: ози бисэтимнэ битгийё шу пэрэң пэшнэвэтим бо (Қашқадарё); шэйъ **пешнабанд** (Бухоро).

пешка (Бухоро) тұр, уйнинг тұри «почётное место в комнате»: қанъ **пешкага** ма:рамат.

пешкир I (Хазорасп, Манғит, Гурлан) // **пешкил** (Урганч, Хива, Қўшқўпир, Хонқа) «фартук».

пешкир II (Хазорасп) чўқмор, сўйил «булава, палица».

пешмэт пешмат (Тошкент) узун нимча «длинная безрукавка, жилет»: **пешмэт** тьктървэммен.

пешпазак (Бухоро) эртапишар «ранний, скороспелый»: **пешпазак** алма.

пештэң пештанг (Сижжак) хасис «скупой»: жудэ **пештэң** эдэмсэн-дэ.

пешхэн пешхон (Уйчи, Наманган) хонтахта «стол (на низких ножках)».

пэшшэ пешша (Жанубий Хоразм) // **пэшшэ** пашша (Шимолый Хоразм) чивин «комар»: **пешшэ** отыстырмыйжаққу, чоқып йатыпты (Урганч).

пеш (Хива, Урганч, Хонқа) бар «пола (халата, тулупа)»: осың йийит **пешини** белинэ қыстырып, йола чүшти (Хива).

пеша:на (Урганч, Хива, Хонқа) пашшахона «полог для защиты от комаров и мух».

пешэ пеша (Жанубий Хоразм) юмуш, иш «работа, дело»: мэни гүндэги **пешэм** шу (Урганч).

пэшпэ **пэшпэ** йемэк **пешпо**: емоқ (Қашқадарё) муваффақиятсизликка учрамоқ «потерпеть неудачу,

понести поражение»: ошэхлэйэ бэрип бэччэ бир-эки **пэшпэ** йэгэннэ охшэйде, илгэри уни дэмийэ зэгэрэ пишэйде.

пийадакэш **пйёдакаш** (Паркент) аравакаш «арбакеш, возчик».

пийпэлэмэк **пийпаламоқ** (Қашқадарё) оёқ билан эзмоқ «намять ногой»: эйёғыни тэйийэ **пийпэлэдэ**.

пийпи (Урганч, Хива) мушуквачча «котёнок».

пилэкпэчэ **пилакпача** (Сайрам) // **пиллэпача** (Тулкибош) // **пилэпойэ** **пиллапоя** (Уйчи) зинапоя «ступенька».

пиламэк **пиламак** (Гурлан) пуфламоқ «дуть».

пилислэмэк **пилисламак** (Хоразм) моғорламоқ «заплесневеть»: йаз гүллэри нанны йапқаннан соң йапып қойсаң, **пилислэб** гетэди (Урганч).

пир (Қўшқўпир) қамишнинг гули «расцветание камыша»: қамыш **пир** чықарыпты.

пилчин (Найман) солиқ йиғувчи «сборщик налогов».

писэк **писак** (Иқон) девор «стена, забор, дувал»: **писэ** тэпэсидэ чэчэк отырыпты.

писилламоқ **писилламоқ** (Қашқадарё) эринчаклик қилмоқ «лениться»: бирэм **писиллэв** иш қылэдики, йүрэ:лэрим қысилп кэтэде, уңнэ қарэв оттүрүп.

писиң-**писиң** (Қашқадарё) секин-аста «медленно, потихоньку»: ҳэли у киши **писиң-писиң** ойдэн чиққалларичэ күн чэшкэ: болэде.

питмир (Хоразм) 1. айёр «хитрый»: көп **питмирсэнэв**, жувэннэмэк (Хива). 2. қитмир «каверзный».

питтэ (Хоразм) пича, жиндак «немного, чуточку»: адамам **питтэ** эпфирэк волғаны йахшав (Хонқа); гүжүм тейиндэ отыралы **питтэ**, ыссыда мейним қайнады (Хива).

пишэк **пишак** (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё) // **пъшэй** **пишай** (Тошкент) // **пышық** **пишиқ** (Шимолый Хоразм) мушук «кот, кошка»: бир хэл эдем бэшлуғ бойённэң кэйин **пишэғини** «пишт», күчүғини «тур» деб бомэйде.

пишилмақ (Сайрам) ивимоқ «намокать, промокать».

пишмэ **пишма** (Сайрам, Чимкент, Тулкибош) қий «помёт овцы».

пишмэк **пишмак** (Хива, Урганч, Хонқа) куймоқ «гореть, обжигаться»: сэни элин **пишэрав**, қой қазанны, өзим гиризэмэн ича:на (Урганч).

- пиштә пишта (Жанубий Хоразм) қ. х. жўяк «бозда»: шу йыл бир-икки пиштә баллара дү:нәк әктирәмән (Янгиарик).
- пьдъна пидина (Қарши, Лақай, Фориш) бот. ялпиз «мята».
 - пьйоба//пъйова пиёба//пиёва (Бухоро) //пъйовә пиёва (Фарғона) қорашурва «суп без мяса, заправленный жареным луком».
 - пьллә пилла I (Қашқадарё) марра «финиш»: пилләгәчә бэрәмәдинко, болле.
 - пьллә пилла II (Қашқадарё, Бухоро) вақт «время»: шу пьллә нимә қыләткәникин әмәт (Қашқадарё).
 - пьлсүз пилсүз (Бухоро) жинчирик «копилка».
 - пьркъ пирқи (Фарғона, Андижон) лиққоқ «дряблый, водянистый (о плодах винограда, пораженных болезнью)»: үзүмь пьркыйәкән.
 - пьру пиру: пьру емәқ (Тошкент) панд емоқ «быть обманутым, полатиться»: пьру йегәннәнбъръ корьммъйдъ.
 - пьсәндә писанда (Тошкент, Андижон) пеш қилмоқ «выдвигать, выставлять напоказ»: әкәйнъ пьсәндә қъмә (Тошкент).
 - пьстән пистон (Бухоро) елин «вымя»: ьнакнъ пьстәнъ қъзарьптъ.
 - пьстонак пистонак (Бухоро) кнопка «кнопка»: зуванакнъ пьстәнәкъ.
 - пьчча пичча I (Қарши) 1. қари парранда «старая птица». 2. қари хўроз «старый петух».
 - пьчча пичча II (Қарши) 1. пухта «расчётливый». 2. пишиқ одам «крепкий, закалённый человек».
 - пьчча пичча III (Бухоро) чакка соч «волосы на висках»: фарзант катта қыламан деп шу пьччамнъ әқартърдъм.
 - пьчә пича (Андижон, Фарғона, Бухоро) озгина «немножечко».
 - пьған пиған (Хазорасп) катта ранда «фуганок»: дүкандә пьған бар әкән, бинни алдым.
 - пылпылдамақ пилпилдамақ (Хоразм) лимилламоқ «наполняться до краев»: баланы йап бойына ийәрәгөрмәцлә, сувы пилпилдаб дурыпты (Ургапч).
 - пың пинг (Қашқадарё) хафа «обиженный»: сәни бу ишийнән әкәнәм пың болле.

- пыслық пислиқ (Хива, Урганч) бемаъни, тутуруғи йуқ (одам) «глупый, непостоянный (не держащий слова)».
- пысмақ писмақ (Түрткүл) яширинмоқ «скрываться, прятаться»: пысийп барсан, қушла билмийн қалады (Түрткүл).
- пысмыл писмил (Манғит) писмиқ «скрытный, себе на уме»: туврысыны айт, пысмыл адам әмәс әдинго.
- пысы писи: пыссы қурымақ (Хоразм) умидсизланмоқ «терять надежду, отчаиваться»: дүка:на барвәдим гиримдишин шайы алмақа, мән барынча тамам болып қалыпты, пысым қурыб гәләвәрдим (Хива).
- пытырақ питирақ (Хоразм) бот. қўйтикан «роголовник»: ҳарап әтипти бу пытырақ (Хонқа).
- пых пих (Қашқадарё) катта, йўғон тикан «большая толстая колючка»: әпәнди бир кун әйә:йәләм болуп бәғәттән өтуп кәтәсә бир пьх кирип, әйәғни әқъдән кириб бәқъдән тәшиб чигьпте.
- пычы пичқи (Хоразм) кичик арра «ножовка».
- пышаң пишаңг (Жўш) //пышшың пишинг (Шимолий Хоразм) гиж-гижламоқ «натравливать»: бизәргә пышшың берүвдән башқа кары йоқмы деймән (Манғит).
- пышламақ пишламақ (Урганч, Хива) //пышнамақ пишнамоқ (Шимолий Хоразм) пишилламоқ «сопеть, пыхтеть»: нәйә сән сығырдыин пышлыйвә-рәсән? (Хива).
- поләпәй пўлапой (Қашқадарё) лапашанг «растяпа»: ә:, тәзә у поләпәйкәнку, үшә иш қылвуссә, қарәв оттурум мәни йүрә:ләрим тәс йәрилип кәтәде.
- помадағламақ пўмадағламақ (Андижон) аралаш-қуралаш қилмоқ «смешивать, перемешивать».
- поммук пўммук (Қашқадарё) гулғунча «бутон, почка»: поммуғи көпкән гулизди, ҳәлвәри әчилип тәмәм бомәйди булә.
- поңқарға пўнғарға (Андижон) зоол. гўнғарға «грач».
- поңқы пўнғқи (Хоразм) каллаварам «головотяп»: гәп-сөзгә түшинмийтавғын поңқы әкәнсән-го (Қичоқ).
- попәк пўпак (Қашқадарё) сочпопук «женское украшение в виде приплетаемых к косам толстых хлоп-

чатобумажных или шелковых нитей чёрного цвета с металлическими шариками и бахромой на концах»: эки сочили: попәгим бә, уни қуббәлиги йәм боләди.

пордақ пурдақ (Андижон) пўстдумба «курдюк со шкурой»: **пордақ** йиймән десән, қассәпкә кыйәв бол.

порқан//порхан пурқан//пурхан (Хоразм) этн. азайимхон «заклинатель, знахарь».

поррық пурриқ (Хоразм) қамишнинг сувдаги илдизлари «корневая часть тростника»: әмәт дайым бир әшәк **поррық** терип келипти (Урганч).

порруғ пурруғ (Қашқадарё) ландавур, уқувсиз «неповоротливый, бестолковый»: туре, **порруғ**, шунийәм уддәсидән чигәммәдийме?

порсаң пурсанг (Хива, Урганч, Хонқа) чанг, тўзон «пыль, пыльный»: йолла бир **порсаңкән**, машын өгәқойса, ұствашыны у:на батырады (Урганч).

порсымақ пурсимақ (Хоразм) чангимоқ «пылиться, запылиться»: йолы дым **порсыб** йатыпты (Урганч).

поссық пўссиқ (Хива, Урганч, Хонқа) бўғирсоқ «пончик»: балам, ахшам мән **поссы** пиширвәдим, йийсәмми? (Хонқа).

постырма пўстирма (Жанубий Хоразм) пўстдумба «курдюк (курдюк со шкурой)»: **постырма** йейәнми-сән, па мазалы воладав (Урганч).

пота пўта (Хоразм) белбоғ, қийиқ «пояс, кушак, платок, служащий поясом»: созма **пота** орағалла баймәкән, барып қараң көрпә-дәшәк шаймәкән? (Хива).

пөкәй пўкай (Қирқ) дил «душа».

пөккә//пөкәк//пөкки//пөңци пўкка//пўкак//пўкки//пўнгниги (Хоразм) 1. пўк «трухлявый»: қу:н **пөккә** чықты (Урганч); бынсәм **пөкки** (Қиличбой); дым **пөңци** (Шовот). 2. бўш, заиф «слабый»: Қәрим **пөккәкән**, әми:мбайдан йықылды (Урганч).

пөтәгә пўтага (Беруний) // **потака** пўтака (Қўқон) ұтака «жёлчь»: йесән тавуқтың **пөтәгәсини** йе, гөшти пахта йегәндәй (Беруний); **потакась** йәрълп кеттә (Қўқон).

пўпак (Бухоро) попук «кисточка, бахрома»: калапўш-нә **пўпаги**.

пўстак (Бухоро) // **пәстәк** (Қипчоқ) 1. дастурхон

«скатерть». 2. супра «кожаная подстилка, на которую просеивают муку»: **пўстакдакь** ўрбәқ ун (Бухоро).

пудинә пудина (Қашқадарё) бот. ялпиз «мята»: пудинә буррәк.

пужжә пужжа (Қашқадарё) фурсат «время, удобный момент»: шунчә бәрәмән дәймәну ҳич **пужжәм** бомәйди, қаннәқ қылай.

пуйдәмәк пуйдамоқ (Уш) пуфламоқ «дуть».

пурдан (Сайрам) доно, ақлли «умный, мудрый».

пуррә пурро (Қашқадарё) роса «как раз, целый»:

пуррә он йил дегәнчә кирип кәлле, ушә гәпкә **пуррә** бир хәптә болле.

пурхымақ пурхимақ (Урганч, Хива, Хазорасп) анқимоқ «благоухать, пахнуть»: гүлни и:си **пурхыб** дурыпты (Урганч).

пурчақ пурчақ (Қурама) бот. бурчоқ «чина посевная»: **пурчақны** жаслығыда қавурған жахсы.

пуршәннә пуршанна (Қашқадарё) сотувчи «продавец»: бәзәлләригә **пуршәннәдәм** бәшқә ҳичким йәхко.

пут (Андижон) оёқ «нога»: өз үйүмь күшлөгь, қолу **путумь** бошлөгь.

путтәй путтай (Тошкент) туппак «труба из камыша или дерева (для стрельбы глиняными шариками в воробьев путем выдувания)».

пуштә пушта (Фарғона, Тошкент) марза «межа»: әру:нә **пуштәсь** (Тошкент).

пүдә пуда (Қашқадарё) нордон майиз «кисло-сладкий изюм, кишмиш».

пүләк (Найман) қўл тегирмон дастаси «деревянная ручка ручной мельницы».

пүлпүл пулпул (Қашқадарё) чилпарчин «вдребезги»: кәчәйәм биттә пийәләни дәвәлгә әтип **пүлпүл** қәллә.

пүңкимәк пункимақ (Хоразм) анқимоқ бурқимоқ «благоухать, пахнуть»: гүлдиң ийси **пүңкип** турыпты, йахшы гүл әкән (Хўжайли).

Р

раварағ (Урганч, Хива, Гурлан) ланг (әшик, дарвоза ҳақида) «настежь»: ҳә:рдәйи қапы **раварағ** ачық йатыпты (Урганч).

равақ I (Қорамурт, Қарноқ) 1. болохона «балахона (лёгкая надстройка над первым этажом)». 2. том устига қурилган омбор «амбар, кладовая на втором этаже».

равақ II (Жанубий Хоразм) кўприк усти «поверхность моста».

равақ III (Жанубий Хоразм) болохона деворига шабада кириш учун қўйилган тешик «отверстие в балахоне (для ветерка)».

рават (Уш) катта дарвоза «большие ворота».

ражжа (Бухоро) // **рәжжә** (Қашқадарё) 1. режа (ип) «шнур, верёвка (служачие для разметки)»: дурадгар сьичнь узунасьга ражжа тэртъп, эртъқ-часьнь кесъп элдъ (Бухоро). 2. (Қашқадарё) метёр «мера, предел»: ҳэрқанноғ экиңнэйэм бир рәжжэйә сув қойиш кэрәк. 3. план.

рай (Хоразм) истақ, хоҳиш «желание»: **райына** қара; **райына** тиймә (Гурлан).

райа//ырайа (Қипчоқ) рюя, рюя қилмоқ «снихождение, считается (с кем-л., чем-л.), соблюдение».

райкорчъ райкорчи (Сайрам) даллол, воситачи «маклер, посредник».

рама (Бухоро) пода «стадо»: бър рама қой.

раң ранг (Андижон) жўяк «борозда»: раң эльп сув куйъң.

рандон рангдон (Бухоро) сиёхдон «чернильница»: **рандонъмнь** кьм элль (Ромитон).

ранрез рангрез (Бухоро) // **раңчъ** рангчи (Самарқанд) бўёқчи «красильщик».

рапырдавық рапирдавиқ (Урганч, Хива) сергап «говорливый, простак».

раталла (Хоразм) хоразм рақсининг бир тури «название хорезмской пляски»: нэ иш этэсэн, раталлаға ойныйсаммы? (Манғит).

раш//ра:ш (Жанубий Хоразм) // **ыраш** (Шимоллий Хоразм) ариқ чети, тупроқ уюлган қирғоқ «боковые насыпи оросительных каналов»: азам билән чыхтым йапны **ра:шына**, барыйн дәдим сө:гән йа:рны **қа:шына** (Шовот).

равшә равша (Фарғона) пора «взятка».

рэвәк равак (Андижон, Тулқибаш) йиртилган, титилиб кетган «порванный, истрепанный».

рәғбәт//рә:бәт рағбат//рабат (Тошкент) хоҳиш, истақ «желание»: шү ышкә **рә:бәтм** йў.

рәй рай: **рәй** қьмәқ (Қашқадарё) хоҳиш билдирмоқ, рози бўлмақ «желать, быть довольным (кем, чем-л.)»: тә қьз **рәй** қьмәсә, этә-әнэйәм ҳишнәссә қъләммәйкән.

рәмдәд рамдод (Жиззах) судхўр «ростовщик».

рант рант (Хоразм) 1. оёқ кийими чармининг падошта тикиладиган жойи, чети «рант»; 2. пойафзалга қўйиладиган қошия «кайма на обуви».

рэп рап (Хазорасп) сўри (пилла қурти сўриси) «широкий деревянный настил (для шелковичных червей)».

рэптәр раптар (Қашқадарё) бориши, йўналиши «образ действия, поступок»: бәзәр кәйәннән кәйин сәвдәни **рэптәрийә** қарәш кэрәк.

рэпти: рәптини э(л)мәқ рапти (Қашқадарё) ўзлаш-тирмоқ «усваивать, овладевать»: элғүштә:ди бир хәл **рэптини** эгәң қьзлә боләйде.

рэпчә рапча I (Жанубий Хоразм, Қашқадарё, Жўш) токча «полка»: кәләләдди **рэпчә:** қойувдум, гор пишә: чүшүр(ив) йә:рипте (Қашқадарё).

рэпчә рапча II (Жанубий Хоразм, Қашқадарё, Жўш) кийим осадиган дор «вешалка (жердь или палка, подвешенная параллельно к потолку, служащая для развешивания белья)».

рэпчә рапча III (Жанубий Хоразм, Қашқадарё, Жўш) уй деворида махсус ясалган уч бурчакли тешик «треугольное отверстие в стене дома».

рәсәт расат (Қашқадарё) улуш, қисм «доля, часть»: рәсәтиминән бәчәләйә болуб бе: рәсәтийә қарәб бәсә, бир қазә(н) эшәм ким нәччи кишийә йәтәде.

рәсмәки расмаки (Лақай) хотин-қизларнинг этиги «женский сапог».

рәт рат (Беруний) илож «способ, возможность»: бир **рәтин** тапып барарсан.

рәтсиз ратсиз (Беруний) фойдасиз «бесполезный»: бы ишләриндин бәри **рәтсиз** ишләр, калхоздың бир ишинә кир.

рэшил рашил (Хоразм) йирик тишли эгов «рашпиль»..

рәйи нән ройи нон (Қашқадарё) юққароқ нон «тонкая лепёшка».

рэйъш ройиш (Андижон) майл, истак «желание, намерение»: сенъ бу ышкэ **рэйъшън** көрүммейдъ.

рэмчъ ромчи (Фаргона) фолбин «гадальщик».

рэш рош (Бухоро) уват «межа»: рэштъ бузъп йердъ кеңайтърдък (Фиждувон); мэнэ шу **рэштэн** йүрүп бэрип ке (Қашқадарё).

рэ:рэх ророх: **рэ:рэх** кетмоқ (Бухоро) мудрамоқ «дремать»: чэччэнэңнэ охшэйсис, козлэриз **рэрэх** кетэпте.

редъвэн редивон (Тошкент, Чимкент) хашак, сомон ва шох ортадиган узун, кенг арава «вид арбы (длинная, широкая)»: **редъвэнлэнъ** оннъгэ мэшънэлэ кевоттъ (Тошкент).

резэндэ резанда (Фаргона, Уш) тумов «насморк».

ренчэ ренча (Китоб) енгча «нарукавник (надеваемый, чтобы сажать в печь лепёшки)».

реша (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) илдиз «корень»: бу тутти **решаси**.

ръдэмъхърэ ридамихира (Тошкент) хоҳишсизлик «нежелание»: **ръдэмъхърэ** гәпърадъ эдәмлә.

ръмйэқа римёқа (Фаргона) этн. ёқасиз күйлак «рубашка без воротника».

рыссық риссиқ (Жанубий Хоразм) ризқ «пропитание».

ровәннэ рұванна (Қашқадарё) ахлат, супиринди «мусор»: **ровәннэни** чигэрип тэйләмэ: нәкәсэндэ, тәву:лә титип тэйләпти шунноқкънэ.

ровэрэй рұварай (Қашқадарё) тобора, борган сари «всё более и более, постепенно»: ишимиз **ровэрэй** копэйип кэтэптико, қаннәқ қъләмиз, пичи йэддәм берин.

родапай рұдапай (Хива, Урганч) ландовур, уқувсиз «неповоротливый, бестолковый».

родэ рұда (Қашқадарё) ичак-чавоқ «потроха, внутренность»: күчү:ди мөшим бәсиб **родәсини** чигэр(ив) йә:рипто.

рожжэ рұжжа (Поп) юз «лицо».

рожже рұжже (Андижон) гулдор чойшаб «простыня, покрытая узорами».

ройжэ//рүйжэ рүйжа (Бухоро) чойшаб «простыня».

рой хэвли рүй ховли (Тўрткўл) ховли ичига қурилган кичикроқ уй, омборча «чулан»: гетиргән нәсәқаранны **рой** хэвлийә чықарып бас.

ропэч//рўпэч//рўпуч (Фаргона) хўжа кўрсинга чачвон ёпиниб юрувчи сатанг «женщина, из кокетства закрывающая лицо,носящая чачван».

рорай рўрай (Жанубий Хоразм) атайин «нарочно,умышленно»: бу көрвоғана мэктептэн қалма дәсәм, **рорай** қашты гәлди (Хива).

роста:йы рўстайи (Жанубий Хоразм) фаҳм-фаросатсиз, тентак «недогадливый, глупый»: **роста:йыны** не:дә гәрдин, өй әйәсини төрдә (Хива).

ро:бэзлик рўбозлик (Қашқадарё) хушомадгўйлик «подхалимство».

ро:з рўз (Андижон) тирикчилик «жизнь, жите, повседневное существование»: нъмэ босәйәм бър **ро:зъмъз** өтүп туруптъ.

рўвэй рўвай (Тошкент) тандирни супуриш учун қамиш попугидан қилинган супурги «специальный венник для тандыра».

рўвэч рўвач (Тошкент) бот. ривоч «ревень».

рўд (Бухоро) катта ариқ «большая оросительная канава».

рўда (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) ичак «кишка, кишки»: мәлди **рўдаси**.

рўйнамэгъ рўйнамоги (Бухоро) этн. кўрмана (янги келинни кўргани олиб бориладиган совға) «подарок за смотрины невесты».

рөв рўв I (Урганч, Хива) руқ «дух»: рөвини шад этәли (Урганч).

рөв рўв II (Урганч, Хива) ранг, тус «цвет лица, вид»: **рөвиң** қачыпты хав (Хива).

рөвшән рўвшан (Тўрткўл)//**рө:шән** (Урганч, Хива, Қўшкўпир, Хонқа) ёруғлик «свет»: тапқаныңнын йарысына **рөвшән** ал, қаламасына савын ал (Тўрткўл).

рөйән рўян (Сайрам) бўёқ «краска»: әй балам, жанъм балам, **рөйәнэ** бойайн сәний.

рөпәк рўпак (Урганч, Хазорасп, Хива) 1. даст-рўмол «платочек»: арамызда досу душман бомаса, бақу ромалымнан бәрәмән **рө:пәк**. 2. рўмол «платок»: балам, **рө:пәкни** әпкә, хами:рны үстинә басырамыз (Хива).

рө:шән рўшан (Хива, Урганч, Хонқа, Қўшкўпир қумда) ұсадиган ұсимлик «вид растения, растущего в песке».

ружо ружу: ружо: қўймоқ (Қ а ш қ а д а р ё) кўнгил қўймоқ «увлекаться»: ҳарқанно: бәччә йәшлигидәм биннәссә: **ружо:** боләде.

рух (Қ а ш қ а д а р ё) рухсор, ёноқ «лицо, облик, скула»: эки рухи қып-қызъл, қачән қарасән.

рухшон//рукушон рухшон//рукушон (Н а м а н г а н) этн. чарлар «приглашение новобрачных в дом родителей жениха или невесты через некоторое время после свадьбы и сама церемония приёма».

ружжә ружжа (Ж а н у б и й Х о р а з м) бот. олхўрининг бир тури — кўксултон «вид мелкой сливы зелёного цвета».

С

саба (Қ а р н о қ) от терисидан қилинган катта меш «бурдюк из лошадиной шкуры».

сабат (Ж ў ш) айвон «веранда».

савалак (Қ о р а м у р т) ўчоқ-тандир қопқоғи атрофини беркитадиган чамбарак «кружок, сшитый из ткани с ватой для утепления очага, тандыра».

савах (Г у р л а н, Я н г и б о з о р, Б о г о т) // сабақ (М а н г и т) ип «нить, нитка»: көйнәғими тиктирмәгә бир түтә савах алдым (Я н г и б о з о р).

савусқан (Қ а р н о қ) // савусхан (Т у р к и с т о н) зағизфон «сорока».

сағалдырық соғолдирик (Қ и п ч о қ) балиқнинг жағи «челюсть рыбы».

сағат (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Ш о в о т) разил (одам) «подлец, негодяй»: сағатны йахшысы во-лынча, йахшыны сағаты вол (Х о н қ а).

сағысланмақ сағысланмоқ (Х и в а, У р г а н ч, Х о н қ а) // сағыланмақ сағыланмоқ (Х а з о р а с п) лоҳасланмоқ, безовталанмоқ «смотреться, чувствовать недомогание, беспокоиться, испытывать беспокойство».

садда (Қ а р н о қ) нуқул «только».

сазмақ (Х о р а з м) озмоқ «стошнить»: йүрәким сазды (Х о н қ а).

сайысман сайысман (Х а з о р а с п, Х о н қ а) отбоқар «конюх»: **сайысман**, йалғанчы чықмыйн дәп, қыйза чира туттырып, аты сойады (Х а з о р а с п).

сайқы сайқи (У ш) махсус тайёрланган қайла «специально подготовленный гарнир к пище».

саймақ (Г у р л а н, М а н г и т, Я н г и б о з о р) 1. савамоқ (пахта, юнг) «трепать (хлопок, шерсть при помощи прутьев)». 2. урмоқ «бить, ударить»: атавайды әкәси рас тутып сайыпты (М а н г и т).

сақақ (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а, Қ о р а м у р т, Қ а р н о қ) бақбақа «второй подбородок»: әнжир дил йарашар йыпқа додақа, қалам қаш йарашар бадам қапақа, гөйнәкин батыпты нәзик сақақа (Х о н қ а); балам сәни сақақыннан, қашын вилән қапақыннан (Х и в а).

саққум (Қ а р н о қ) энг кучли заҳар «самый острый яд».

сақман (Х а з о р а с п) қоровул «караул, сторож»: үйдә сақман болыб отырыпман.

салланмақ (Х о р а з м) тебранмоқ, чайқалмоқ «качаться, колыхаться»: бадам кәди йапрағы салланады бутағы; саллана-саллана өтәр йаныңнан, гөзләри жалладдыйн, өтәр жа:ныңнан (Я н г и а р и қ).

салма I (Х о р а з м) ариқ (кичик ариқ) «небольшой арык, канавка»: салма бойында и:дә, и:дәни гүли ме:дә (У р г а н ч).

салма II (У р г а н ч) туппа «суп с лапшой».

салт (У р г а н ч, Х и в а, Қ ў ш қ ў п и р) бұш, бекорға, қуруқ «пустой, зря, напрасно, тщетный»: салт варады, салт гәләди (Х и в а); қаладан ағам салт гәлди (Қ ў ш қ ў п и р).

самбўса (Б у х о р о) сомса «самса».

самсам (Х о р а з м) сергап, эзма «говорун, ворчун».

самсамланмақ (Х о р а з м) эзмалик қилмоқ, гап сотмоқ «болтливость, ворчливость»: самсамланып мейними йедиңав, тур, гессәнә! (Х а з о р а с п).

санавар (И қ о н) самовар «самовар».

санон санон (Қ а ш қ а д а р ё) тұқмоқ «большой деревянный молоток».

саннән саннон//сайнон сайнон (Б у х о р о) // сандал (Х о р а з м) сандон «наковальня»: темирчини сайнәнни (Б у х о р о).

саңарақ сонгороқ//саңалақ сонголоқ (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а) данак «косточка».

саңлақ сонглоқ (Ф о р и ш) жарлик «овраг, ров».

сапақ (Қ а р н о қ, Қ о р а м у р т) банд «дужка, черенок»: қа:ғунны сапақы.

сапмақ (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а) I. уламоқ «соеди-

нять». 2. пайвандламоқ «прививать»: эрикни сапыш (Хива).

сар (Андижон) карра, марта «раз»: бър сар.

сарван (Қирқ) туякаш «погонщик верблюдов».

сарсымақ сорсимоқ (Урганч, Хива) шикастланмоқ, лат емоқ «повредиться, ушибиться»: элим сарсыды (Урганч).

сарынжақ соринжақ (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот) 1. арғимчоқ «качели»: бу сарынжақны питтә пәс этиң әди, бәләнт этипсис (Урганч). 2. беланчак «люлька»: балдыйн ши:рин ба:заримей, бәрәвәр-мә а:зарымей, сарынжақдақы гүлза-рымей, әллә жанымей, әллә (Урганч).

сарқымақ сарқимоқ (Қорамурт, Қарноқ) шишмоқ «опухать»; аманың қа:бағы сарқыпты.

сарсығ сарсиғ (Урганч, Хива, Хазорасп) маълумот, хабар «весть, известие»: бир маманың ҳовузы бойында бир нәрван бар, дәп сарсығ гәләди (Хазорасп); палан пашша гәлипмиш, дәгән сарсығ чүшәди (Хазорасп).

сарсылмақ сорсилмоқ I (Хоразм) лўқилламоқ, оғри-моқ «пульсировать, дёргать, болеть»: мейним сарсылыб дурыпты (Урганч).

сарсылмақ сорсилмоқ II (Гурлан) хомуш ўтирмоқ, ўйга толмоқ «сидеть безмолвным, молчаливым».

сатан (Манғит, Гурлан, Беруний) оёқнинг тиззадан юқори қисми, сон «бедро, ляжка»: эгәрдә пулынды базардан соң бермәсәм, сатанымдан бир қадақ гөш кесиб алағай, депти кәммәл (Беруний).

саташмақ I (Урганч, Хива, Хонқа) ғивирлаб юрмоқ, ўралашмоқ «околачиваться (где-л.), вертеться (около кого-л.), путаться под ногами».

саташмақ II (Хоразм) йўлиқмоқ «встречаться, слу-чаться, подвёртываться»: чықанжан, өйиндә икки-дән сандық, чықанжан, отыңа бизләрәм йандық, иккимизәм саққаллыға саташтық, йаш йийит дәп әрмән билән өттикми? (Хива).

саташмақ III (Жанубий Хоразм) жанжаллашмоқ «ссориться, скандалить»: қойсаңа, шу вилән саташасаммы? (Хива).

сатыл сатил (Бухоро, Самарқанд) пақир, челак «ведро».

саттық соттиқ (Урганч, Хива, Қўшқўпир) васвос, савдойи «маньяк, одержимый, меланхолик»: кәрим ата қаррып, көп саттық волюб қалыпты (Қўшқўпир).

сатқақ (Наймаан) ошқозоннинг қаттиқ оғриши «сильная боль в желудке».

сахман (Сайрам) сопқон «праща».

са:з соз I (Хоразм) 1. музыка (мелодия, мотив): үчәкә чықвәдим, са:з сәси гәлди (Урганч). 2. музика асбоби «музыкальный инструмент».

са:з соз II (Хоразм, Қорамурт) яхши, соз «хороший, подходящий».

са:з соз III (Хоразм) тагсинч «балка»: жай салыпсыс, нигирики са:зы йоқ, йа:р тутыпсыс, таза йарны на:зы йоқ (Урганч).

са:змақ созмоқ (Қорамурт) толиқмоқ, оч қолмоқ «уставать, голодать».

сәв сав (Қашқадарё) хато «ошибка»: пул иши бо-йәннән кәйин гәйнәгә сәв кәтәди йә хәридәддән, йә пуршәннәдән.

сәвәт сават (Фориш) қўра «двор, овечий загон».

сәдә сада (Тошкент) садарайқон «вид базилика шаровидной формы».

сәдәп садап (Хоразм) тугма «пуговица»: ақ гәйнәк гийәсән сәдәп илдирмийн (Урганч).

сәддәл саддал (Уш) ҳар вақт, ҳамиша «всегда, всё время, постоянно».

сәддәр саддор (Уйчи) харидор «покупатель».

сәзә саза (Хазорасп)//саза (Жиззах) илтимос «просьба»: бир жай онны сорәвәдим, сәзам қайтармады бечара (Хазорасп); ке бер ендь, сазась олмәсьн (Жиззах).

сәзә сазо (Қашқадарё, Қирқ, Хазорасп) садо, овоз «звук, голос»: дәволлә[n] сәзә чихсә чьғадики, уннә(n) сәзә чьғмәйде (Қашқадарё).

сәйис сайис//сәйиз сайиз (Қорабулоқ) отбоқар «конюх».

сәйьп: сәйьп қоймәқ сайип қўймоқ (Уш) санчиб қўймоқ «втыкать, колоть».

сәйьсхона сайисхона (Бухоро, Самарқанд, Жиззах) отхона «конюшня».

сәл сал (Иқон) сел (гүштнинг сели) «сок (мяса): етиң сәли тамйәтти».

сәллә салла (Фарғона, Тошкент) ўрама «кушанье в виде раскатанных и свернутых в трубку кусков сдобного теста, жаренных в масле».

сәлдираң салдиранг (Урганч, Хива) омонат; зўрға турган «шаткий, ветхий, неустойчивый»: бу **сәлдираң** волып қаған өйинни йықмақ гәрәк, дийди рейис (Хива).

сәлкә салка (Хонқа) серка «козёл-вожак»: геччиләни и:рисинә сәлкә дәп айтылады (Хонқа).

сәлки салки (Хоразм) бўш «свободный»: сары мәтиримни сәлки ташыйман, сәккизинжи бирйәдәдә йашыйман (Хазорасп).

сәлпилдәмәк салпилдамак I (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) шохламоқ «ветвиться, обрастать ветвями»: апамланы ешикиндәки ғовача сәлпилдәп гетипти (Хонқа).

сәлпилдәмәк салпилдамак II (Гурлан, Янгибозор) тебранмоқ, силкинмоқ «качаться, колебаться, тряситься»: йүргән сайын оның чөгимәси сәлпилдийди (Гурлан).

сәләв салүв (Хива, Гурлан) анқов, фаҳм-фаросат-сиз «ротозей, несообразительный, недогадливый».

сәлт-сүвәйт салт-сувайт (Қашқадарё)//**сәлт-сувой салти-сувой** (Уш)//**сәлт-сувәй салти-сувай** (Қўқон) 1. юксиз «без груза»: әдәм сәлт-сүвәйгинә босә, сәмәлуткә кәткәннә йәтмәйде. 2. бўйдоқ «холостяк, не имеющий семью»: сәлт-сувәйт йүргән бәшқа, розғолли: бәшқа, бошиннә чүссә биләсән (Қашқадарё).

сәмәвәрпәннәс самоворпаннис (Тошкент) самовар патниси «поднос для самовара».

сәмәндәрәк самандарак (Уш) дайди, саёқ, дарбадар «бродяга, скиталец».

сәмсәм самсам (Хоразм) билқ-билқ тупроқ «рыхлая пыль, лежащая толстым слоем»: йер сәмсәм болып турыпты (Гурлан).

сәмти самти (Қашқадарё) ёни «рядом»: ошә мөгәзинни сәмтидән қатәр дәкән чүшәймуш.

сәмтәрәмақ самтирамоқ I (Уш) дайдиб юрмоқ «бродяжничать».

сәмтәрәмақ самтирамоқ II (Уш) совқотмоқ, дир-дир қалтирамоқ «мёрзнуть, дрожать».

• **сәндәл сандал** (Фарғона, Андижон, Қўқон,

Жиззах) сандал «низкий квадратный столик, который ставится над углублением в земляном полу с горячими углями и сверху накрывается одеялом; служит для согревания рук и ног зимой».

сәнжәп санжоп (Қашқадарё, Жиззах) сийрак, кам «редко, мало, немного (малоллюдно): пешиннә әбит вәхти топәлә(н) боләдди, эттәминән, кәчқурун мөгәзилләйәм сәнжәп. (Қашқадарё); ҳәзәр топәлән, ҳәлтәроғ чәхсән әдәм пәчә сәнжоп боләдә. (Жиззах).

сәңгулсәпә сангулсапо (Уш) бўлмағур; ортиқча «негодный, лишний».

сәңгүлләп: сәңгүлләп турмоқ сангуллап турмоқ (Андижон) омонат, илиниб турмоқ «шаткий, ветхий, неустойчивый, неустойчиво, шатко висеть»: сәңгүлләп турьпты.

сәң санг (Хоразм) муз парчаси (баҳорда дарё юзида оққан муз парчалари) «кусочек льда, который плавает весной по реке»: дайра бу:зы гечип аға, сәң гәләди, сәниң бойың бойғынама дәң гәләди (Хазорасп).

сәңки сангки (Гурлан)//**сәңни сангни** (Урганч, Хива) дайди «бродяга».

сәпәк ороқ сапак ўроқ (Оқтом) қўл ўроқ «ручной серп»: сәпәк ороқ минән чәп чәпиш қәпкетти.

сәпә сапо (Уш) танбәх «замечание, предупреждение»: сәпәсәнъ берьп қойдъм.

сәрәң саранг (Қарноқ) гаранг «не знающий, что предпринять»; башым сәрәң.

сәрәсәп сарасап (Уш) кузатиш, күз ташлаб туриш «наблюдение, слежение».

сәрәсаплы сарасапли (Хазорасп) инсофли «справедливый, честный».

сәрәсәр сарасар (Жиззах) тез «быстро»: мән сәрәсәр чәвьп бозәргә бәрьп келәй.

сәрәшәв сарашав (Жанубий Хоразм) паст-баландлик жой «неровная, пересечённая местность»: бир сәрәшәв йер бар әди, шә:рдә йатаман, дәди (Янгиариқ).

сәрвәр сарвар (Хива) пахса деворга қўйиладиган ёғоч «бревно для глинобитных домов» сәрвәр қоймасан девал айрылады.

сәрвәзорь сарвәзори (Уш) хасис, пасткаш «жадный, мелочный»: сәрвәзорьчәльк қьләвьрмә.

сәрвүзәк сарвузак (Андижон) пишмай қолиб қовжираған мева «незрелый, иссохший фрукт».

сәргәштә саргашта (Поп) саргузашт «приключение».

сарда:ба сардаба I (Қорамурт) сабил, ордона (қолсин) «проклятый, черт его подери»: **сарда:ба** қасын.

сарда:ба сардаба II (Қарноқ) кұхна, эски, яроқсиз «старый, негодный».

сардоз сардоз (Шимолий Хоразм) йўғон ип «шпагат».

сәрзийәдә сарзиёда (Қашқадарё) ортиқ, афзал «лучше, предпочтительнее»: булә этәдә(н) йәтим қолувде, нәкин әнәни қолийә бир хәл этәли:ләдән **сәрзийәдә** болув осте, булә.

сәришмәк саришмак (Урганч, Хазорасп) керилмоқ «растягиваться».

сәръчърмәвъқ саричирмовиқ (Телов) бот. зарпечак «повилика тонкостебельная, кускута»: **сәръчърмәвъғ** екынләрде боләдъ.

сәркәр саркар (Поп) бошлиқ «руководитель, начальник».

сәркөй саркүй (Гурлан, Манғит) қалий, сеп «калым, выкуп за невесту, приданое (невесты)».

сәркәшкәнә саркашкана (Найман) бичилган така «кастрированный козёл».

сәрмәк сармак (Урганч, Хива, Хонқа, Янгиариқ) ёймоқ «развешивать»: ромалымны йүвип, **сәрдим** гүлләрә, ромал әппәрипсән әлләкимләрә (Янгиариқ); йувулған ки:рләни қуйа:ша чықарып **сәрдим** (Урганч).

сәрмәләмәк сармаламак (Урганч, Хива, Хазорасп) пийпахламоқ «ощупывать, искать ощупью»: үзи көр воса:м, **сәрмәләп** тапады (Хива); тәкчәни **сәрмәләп** қараса, қатты-қутты нам бар экән, алып қанныны дойдырыпты (Хазорасп).

сәрпилмәк сарпилмак (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) 1. тисарилмоқ, орқага чекинмоқ «пятиться, отступать»: балам гәләди дәп дарваза аштым, кишилә көпәкән, **сәрпилип** қаштым (Урганч). 2. енгилмоқ, қочмоқ, ұзини четга тортмоқ «быть побежденным, убежать, сторониться».

сәрпош сарпош I (Бухоро, Қашқадарё) қопқоқ, тувоқ «крышка котла»: қазонни **сәрпошини** қойуп кәмәвдийме? (Қашқадарё).

сәрпош II (Хазорасп) бұрк «шапка « меховая».

сәрхәл сархол (Андижон) деворнинг усти «верхняя часть стены»: гәп мақәмдән әшмейдъ, девәл **сәрхәллән**.

сәс сас (Хоразм) овоз, товуш «звук»: анавы өйдән саз сәси гәлиб дурыпты (Борот); үчәкә чықыпәдим дал сәси гәлди, әрәп орамыннан йа:р сәси гәлди (Хонқа).

сәрсәлләмәк сарсаламоқ (Жиззах)//**сәссәләмәк** сас-саламоқ (Қашқадарё) сараламоқ «сортировать»: комудди ҳичәм ириги қәмәди, қогән-қуткәнини мән кәчә **сәссәләв** әлувдим. (Қашқадарё); **сәл** **сәрсәлләп** омәсан, жьдә мәйдәсь қогән (Жиззах).

сәтәни сатанги (Хива, Хонқа) онгсиз, ишәқмас «безумный, лентяй»: анавы **сәтәни** азаннан қаныб йүрипти (Хонқа).

сәтәри сатари (Урганч, Хива, Хазорасп) тентак «глупый».

сәтәл сатил I (Андижон) эмалланган кострюль «эмалированная кастрюля».

сәтәл II (Уйчи) кружка «кружка».

сәтқәғ сатқоғ (Қашқадарё) мед. ичбуруғ «дизентерия»: мунноққа әдәмни **сәтқәғ** йеңмәсә, бәшқа ҳичким йәннәммәйдә.

сәтпәрәк сатпарақ (Бураматут) искабтопар «мош-кара».

сәттә сатта (Қашқадарё) фақат, нуқул «только, лишь»: **сәттә** әвройлиг-әвройлик кишилә йәғилгән.

сәчәғ сачоғ I (Қашқадарё) сочиқ «полотенце»: бәтийни әнә у **сәчәққа** әрит.

сәчәғ II (Қашқадарё) попуқ «кисточка, бахрома»: бәшләрйяғъжим ромәл **сәчәғъ** босә, йәр шүпүр(ив) йүрүпто.

сәб: **сәб** болмәк **сәб** бұлмоқ (Тошкент, Жиззах) тамом бұлмоқ «закончиться»: **сәбболдъ**.

сәбәт собот (Бухоро) айвонча, бостирма «навес, крытый коридор»: **сәбәтнъ** бър чаккасыга алә-буләк бълан гәссәләсь бәғланган едъ.

сәғ соғ I (Олабуқа, Ахтам) бұш, тоза «пустой, чистый»: илгәри әтрәпимиздә **сәғ** йер копиди.

сәғ соғ II (Олабуқа, Ахтам) сезгир, ҳүшәр «чуткий,

бдительный»: бори жә: сәғ воләди; әлә:ккә сәғ куш.

соғу соғу (Бухоро) саватга ўхшаган думалоқ ёғоч идиш «деревянная посуда в форме плетенки»: бър соғу зәрдолъ.

соғун соғун (Қашқадарё, Бухоро, Самарқанд) кейин, сўнг «потом, затем»: **соғун** гәлләшәмән сәм-минән (Қашқадарё).

содоқ содоқ (Фориш) қамчи «кнут, плеть».

сәйе тәрәшләмәқ соя тарошламоқ (Қашқадарё) ғийбат қилмоқ «сплетничать»: олицнә әли-бәли дәйди-йу, әрқәйнә(н) сәйәйни тәрәшләйде.

сәйкәллә сойкелле (Қашқадарё) келгинди «пришелец».

сәлкәш солкаш (Тошкент) йилора мева берадиган дарахт «дерево, которое плодоносит через год»: әлмәнъ қарә, сәлкәш боп қолдъ.

сәлмә солма I (Наманган) қ-х. ташлама «водосброс, сброс».

сәлмә солма II (Уйчи) тут дарахтининг новдасидан тўқилган кўп катакли чамбарак «кружок, плетеный из ветвей тутового дерева».

сәлпъ солпи (Тошкент) тўр, ёки бирор матонинг осилиб тушган ери «свешивающаяся часть материала»: мәтрәп сәлпъро: босә йәхшъ.

сәнсиз сонсиз (Қашқадарё, Жиззах) уқувсиз, лапашанг «бесталантный, неспособный»: иш қълип хотиний сә(н)сиз (б)омәсәнәкән; йәхши хотим босә ҳәрқаннәх сә(н)сиз әркә:дийәм әдәм қъләде (Қашқадарё).

сәп сәп (Тошкент) даста «ручка, рукоятка»: кетмон сәп.

сәпәл ләгән сәпол лаган (Тошкент)//сәпәл тәвағ сәпол тавағ (Жиззах) сәпол товоқ «глиняная чашка (для плова)».

сәпи әш сәпи ош (Қашқадарё) сувда пиширилиб, ёғи устидан қуйиладиган палов «вид плова».

сәтәқ сәтиқ (Қўқон) сәтув «продажа»: ҳовльнъ сәтәққа қойдъ.

сәхтъ сәхти (Уш) тури «облик, вид»: бир сәхтъ дедәсә-гә охшәйдъ.

сәхтәк сәхтик (Бухоро) омоч «соха».

сәйъс (Фориш) отбоқар «конюх»: мен сәнгә сәйъсмъ?

сәйләмәк сәйламак I (Урганч, Хива) сайламоқ, танламоқ «выбирать».

сәйләмәк II (Хонқа) сайрамоқ «петь (о птицах)»: гүжүмнъ айланиб сәйләйди сеча, башшында папақын гүлләри не:чә?

сәлкынчәк сәлкинчәк (Олабуқа) арғимчоқ «качели».

сәлқә сәлқа (Уйчи) уқув «способность, талант».

сәпәйә сәпоя (Тўрақўрғон) новдадан тўқилган чамбарак «кружок из прутьев».

сәпәрә сәпара (Избоскан) қоп тикадиган катта игна «большая иголка для сшивания мешка».

сәпләмәк сәпламак (Фориш) сәлтамоқ «дёргать»: ешәкни устядан, қопарғимдан тутуп сәпләп тәшләдъ.

сәпсәмәк сәпсимоқ (Андижон) товсилмоқ, озаймоқ «уменьшаться, убывать»: әмбордағъ гәлләйәм сәпсәлп қолдъ (Избоскан).

сәрпай (Сайрам) сәрпо «одежда и обувь, подаренные на свадьбах, на торжественных приёмах и т. п.».

сәррезгъ сәррезги (Андижон) сәрмева «изобилующий фруктами».

сәрсәлмақ сәрсолмоқ (Фориш, Шимолий Хоразм) 1. кузатмоқ «наблюдать». 2. әйтибор қилмоқ «обращать внимание».

сәргимәк сәргимоқ I (Қашқадарё, Жиззах) нами қочмоқ, қуримоқ «сохнуть, высухать»: пичи сәргигәннән қәйин утук (дазмол) қъсән йәхши боләде (Қашқадарё).

сәргимәк II (Қашқадарё) сәйраклашмоқ (одамлар ҳақида) «поредело (о людях)»: энни бозорәм сәргип қәллә.

сәчә сеча (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) чумчуқ «воробей»: сәчәдән қорққан дары әкмәс (Хива); азам билән сәчә қонар ту:тлара, гетмә дәп йеғладым алыс йуртлара (Урганч).

сә:муш сәмуш (Хоразм) уч бурчак «треугольник»: сә:муш атыз дәп үч му:ш атызны айтадыла (Урганч).

сәләпчә (Хоразм) қўл ювадиган идиш «посуда для мытья рук».

сәйлә сәйла (Шимолий Хоразм) дока «марля»: сәйләдән қыған пешахананы тутмасаң, бомыйды, дым ыссы (Манғит).

сийо: дона сиедона (Бухоро) седана «чернушка»: нон йузга сийо: дона сепилган.

сийирмоқ (Қашқадарё) тозаламоқ «чистить»: эғълли аҳ-бақъни бис сийрип тәйлә.

симкә симка (Урганч, Хива, Ҷазорасп) кўк, мовий, ҳаворанг «голубой»: симкә рән бәрилган өйни пәтики, заман гәлди, до:ран сурмасам болмас (Ҷазорасп).

синэвән синаван (Қашқадарё) нимча «безрукавка, жилет».

синэчә синача (Найман, Жўш) болалар камзули «детский пиджак».

сиңир сингир I (Хива, Урганч, Хонқа, Қорамурт, Қарноқ) 1. томир, пай «жила, сухожилие»: йигит атланы сиңирини кәсипти (Урганч).

К-чи?
Суғал.

сиңир сингир II (Хива, Урганч, Хонқа) сўгал «бородавка».

сиңирик сингирик (Урганч, Хива, Хонқа) мишиқ «сопля».

сипсә сипса (Хоразм) супурги «веник»: и:нинә сырмаған сычан қуйрықына сипсә бағлапты (Урганч).

сиптә сипта (Қашқадарё) силлиқ, теп-текис «гладкий, ровный»: қанноқ қълип мунноқ сиптә қълиб рәннәләпти-йә, одәмни әпти коринәде.

сисәр сисар (Қашқадарё) арх. тахминан икки юз қирқ кг га тўғри келадиган ўлчов бирлиги «мера веса, равная приблизительно 240 кг».

сьйғанмоқ сийғанмоқ (Ўш) сирғанмоқ «скользить, поскользнуться».

сьйқанчъқ сийқанчиқ (Қўқон) сирпанчиқ «скользкий»: сьйқанчъқ жой».

сьйна сийна (Поп) юрак «сердце».

сьйпанмақ сийпанмоқ (Хоразм) сирғанмоқ «скользить»; су: доныпты, сьйпанмақа варамыс (Урганч).

снчәлак синчалак (Андижон) жимжилоқ «мизинец».

снчъләк синчилак (Наманган)//снчъләк симчалак (Найманча) читтак «трясогузка, синичка».

сыдырым сидирим (Урганч, Хива, Ҷазорасп) жилдираб оқмоқ «течь, тихо журча»: сув салмада сыдырыб ақыб дурыпты (Ҷазорасп).

сьйақлы сияқли (Сайрам) сингари, ўхшаш «словно, подобно».

сьйқа сийқа I (Сайрам) қув, айёр «хитрец, плут».

сьйқа сийқа II (Сайрам) хирпа, силлиқ «стёртый, сточенный».

сьйрақ сийрақ (Манғит, Гурлан) анат. болдир «голень икры (ног)».

сьйрық сийриқ (Урганч, Хива)//сырық сириқ (Манғит); хода «жердь»: бойы сьйрықдыйн (Урганч).

сыққол сиққул (Қурама) кўрсаткич бармоқ «указательный палец»: экинчъсь сыққол.

сықман сиқман (Иқон, Шимолий Хоразм) ун ошининг бир тури «суп (с клёцками)». қош қошмақ — барыб гәлмәк, арва қошмақ — салланыб йүримәк, **сықман** сықмақ — жан чықмақ (Ҷазорасп).

сылапжам силапжам (Иқон) дашшу «специальный таз, над которым моют руки до и после еды».

сылув силув//сулув (Қипчоқ) чиройли «красивый»: пашшаны бир сылув қызы барәкән (Беруний).

сынчы синчи (Сайрам) зийрак, серфақм «сметливый,мышленный»: алышық сынчы адам.

сынықчы синиқчи (Сайрам) синган суюкни тузатувчи табиб «табиб (врач, лечащий сломанную кость)».

сырғыя (Урганч, Хива, Ҷазорасп) бахти қора «несчастный»: **сырғыя** кишини ҳеч ким сығдырмайды (Хива).

сырынмақ сиринмақ (Қарноқ) сирғанмоқ, яхмалак отмоқ «скользить, кататься на льду».

сытра ситра (Гурлан, Манғит, Янгибозор) 1. фигура, гавда «фигура, туловище». 2. башара «лицо, физиономия»: ҳә сытраңа сиплик (Гурлан).

сых урмақ сих урмоқ (Сайрам) совуқ емоқ «мерзнуть».

совалақ сўвалақ (Сайрам) мўрини бекитадиган тиқин «пробка дымохода».

совмақ сўвмоқ I (Хива, Хонқа) ўтказмоқ «проводить»: оттыс хатын бир той совады (Хонқа).

совмақ сўвмоқ II (Хива) тугатмоқ, охирига етказмоқ «кончать, завершать».

соғурмақ сўғурмақ (Қорабулоқ, Қарноқ) 1. суғурмоқ, суғириб олмоқ «вынуть». 2. совурмоқ «веять, провеивать».

сойэн сўян (Қашқадарё) эгов «точилка».

сойиш сўйиш (Қашқадарё) тўй арафаси (моллар сўйилиб тўйга тайёргарлик кўриладиган кун) «накануне свадьбы (день резания скота для свадьбы)»: кәттә эмәким худди сойиш куни нәпәйт бойәнә-кәллә.

сокитәк//соритәк//сори сўритак//сўритак//сўри (Узган, Жалолобод, Сузоқ) ток сўриса «шпалеры виноградника».

сокьчәк сўкичак (Уш) ишком «дугообразные деревянные подпорки для виноградных лоз».

соқы сўқи (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот) ўғир, кели «большая деревянная ступа»: соқидан дәнә чүссә, ди:винә чүшәди (Хива); ағачны йаманы соқы, адамны йаманы сопы (Шовот).

соләғ//солә: сўлоғ сўло (Тошкент)//солақ сўлоқ (Андижон) сўлоқ (арава қисми) «чека (вставляемая в ось арбы)»: әрәвәнъ соләғъ ойнәп кетъпт (Тошкент).

солқылдамақ сўлқилдамоқ (Хоразм) пиқ-пиқ йиғламоқ «всхлипывать, плакать всхлипывая»: азаннан солқылдаб йеғлаб отырыпты (Урганч).

солқум сўлқум (Урганч, Хива, Хонқа) бош, шингил «кисть, веточка (винограда)»: йенимни у:жында бир солқым үзүм, пырантны йолында йанады гөззим (Хонқа).

сом: сом йийит сўм йийит (Фарбий Фарғона) салобатли, келишган йигит: «стройный, солидный юноша»: амдамвай джа: сом йийит воптыда.

сон сўнг (Иқон, Қарноқ) сўл, чап (томон) «левая сторона»: палванә оныйам бир, соңыйам бир.

соңғәй сўнггай (Тошкент)//соңгәк сўнгак (Андижон) суяк «кость»: сонгәйсъз гош (Тошкент).

соңламақ сўнгламоқ (Гурлан, Янгибозор) тамомламоқ «кончать, завершать»: қазувды соңлап, қалаға қайттық (Янгибозор); соңыны соңла, оныны оңла, соң сөйлә (Гурлан).

сопақ сўпақ (Андижон) чўзинчоқ, узунчоқ «продолговатый, удлиненный».

соппәймоқ сўппаймоқ (Тошкент) шўппаймоқ «насу-питься»: мәқьп соппәйьп турьпсэн?

сота сўта (Қирқ) таёқ «палка, трость».

сотә сўта (Тошкент) сўта «початок кукурузы с зернами» жохорьнь сотәсьнь қәйьр.

сөвүт сўвүт (Жанубий Хоразм) тол «ива остролистная»: әйнимдә гөйнәким гүлләри мейдә, өйимни сурасаң ургәнч райында, әлдиндә сөвүт ва:, салма бойында (Урганч).

сөзләмчәк сўзламчак (Сайрам) кўп сўзләвчи, сергап, эзма «говорливый, болтливый, многословный»: сақәв сөзләмчәк болады, ақсах йүрүмсах болады.

сөзәнәк (Фарғона, Андижон, Наманган)//сөзәнәк сўзанақ (Қашқадарё, Бухоро) ниначи «стрекоза»: сөзәнәккә ошқап мүнчә льякьлләдън (Наманган).

сөкьр сўкир (Андижон) чапани «щёголь, ухарь».

сөлләмәк сўлламақ (Жанубий Хоразм) сўзламоқ «говорить, рассказывать»: көп сөлләмә, аз сөлләйән йахшырәқ, көп сөлләдим дейди башыма тайақ (Хива).

сөрәнъш сўраниш (Сайрам) илтимос «просьба».

сөрьтәк//сөртәк//сөкьчәк//сөкчәк сўритак//сўртак//сўкичак//сўкчак (Андижон, Фарғона) сўри «виноградные шпалеры (опоры для виноградных лоз)».

сө:ки сўки (Қарноқ)//сөки//сўки (Иқон) супа «супа (глиняное возвышение устраиваемое в саду или во дворе для сидения или лежания)».

субхансыз субхансиз (Сайрам) тайинсиз «неопределенный, неизвестный»: субханы йоқ адам.

сувзәй-сөлтан сувой-солтанг (Фориш) эмизикли бола-си бўлмаган хотин «женщина, не имеющая грудного ребенка»: съзнъ хотунъңыз сувой-сөлтан, ьшкә чықсун.

сувыты сувити (Жўш) яқин, ўхшаш «близкий, похожий».

сувқәғәз сувқоғоз (Фарғона) хитой қоғоз (юпқа қоғоз) «папиросная бумага».

суғыным суғиним (Янгибозор)//суқуным суқиним (Урганч, Хива, Хазорасп, Хонқа) сиқим «горсть»: ҳеч вомаса бир суқуным йе (Урганч).

суйәл суял (Қипчоқ) сўгал «бородавка».

сукәк сукак (Эшавот)//сунгәк сунгак (Қилич, Уйчи) суяк «кость».

суққол суққұл (Андижон, Фориш) кўрсаткич бармоқ «указательный палец».

сулкәт сулкат (Тошкент) салобат «величие, солидность»: сулкәтлә хәтн.

султан султон (Сайрам) тўй бола (суннат тўйи бола-си) «ребенок, предназначенный к обрезанию»: султан бала.

1.252 сулув соқыр сулув сўқир (Сайрам) кўзи хира «слабое зрение».

сумбәт сумбат (Тошкент) гавда «туловище»: сумбәт кельшкән.

сунмақ сунмоқ (Уш) узатмоқ «протягивать, подавать».

суров суров (Қашқадарё) шакл, кўриниш «форма, внешний вид»: ҳич муни кийоткон сурәви йохку, қанноҳ кийәсэн? суровгинәң қуссун, бәләм, қәргә оғонәдин?

суровләмәк суровламак (Қашқадарё) эпламақ, удаламақ «справляться (с кем, чем-л.), суметь»: биттә бәләни суровләп которомәйсәну, бо әлочи мән дәйсән.

сурхәк сурхак (Қашқадарё) чиллаки «чиляки (название сорта скороспелого винограда)»: сурхәк әлә болле, әх дәйро бәло болле.

сурхча (Бухоро) қизамиқ «корь»: бача сурхча чьқо-ган.

сусақ (Урганч, Хива, Хонқа)//су:сақ сусоқ (Хазорасп) чўмич «половник, черпак»: кәмпиритни сусақ вилән қарсәттириб урыпты (Хива).

сусоқ сусоқ (Қарноб) сувсирамоқ «жаждать».

сутлугош сутлугош (Фарғона, Жиззах) ширхўрда «молочный рисовый суп».

су:кәтәргьч сукўтаргич (Ахси) обкаш «коромысло»: су:нъ бәйдә су:кәтәргьчтә тәшйимъз.

су:р сур (Урганч, Хива)//сур (Гурлан) қоракўл терининг сур рангдаги аьло нави «смущка высшего сорта светло-коричневого цвета»: а:дыңнан айнаныйн, исапчи бала, су:р папақны ейри қойыб бир қара (Хива).

сүбәк субак (Зомин) сўта «очищенный от зёрен початок кукурузы».

сүгәлгич сугалгич (Сайрам) судралиш «отставание».

сүзәк сузак (Хоразм) сузонғич «бодливый»: сүзәк сығыр әкән, әкәмлә базар гүни сатжақ волюб отырыпты (Урганч).

сүйәм суям I (Сайрам) узунлик ўлчови (бош бармоқ билан кўрсаткич бармоқ ораси) «мера длины (промежуток между большим и указательным пальцем)»: бир гәз төрт сүйәм.

сүйәм II (Сайрам) ёндош «находящийся рядом»: йәзнәмни өйи мәнгә сүйәм.

сүймүн суймун (Шимолий Хоразм) зоол. тустовуқ «фазан»: бадай тоғайда сүймүн дымам көбеди, қазыр билмәдим, ничик? (Манғит).

сүләкәт сулакат (Хива, Хазорасп) қобилият, уқув «способность»: бу кишини ҳәш нәссәйә сүләкәти йоқ (Хива).

сүллә сулла I (Қашқадарё) (касалликдан ёки қаттиқ руҳий азобланишдан кейинги ҳолат «состояние человека после болезни»: бәчәрә қурух сүлләси қолипто.

сүллә II (Андижон) очкўз «жадный, алчный, ненасытный».

сүлләмпай суллампай (Урганч, Хива, Шовот) ландавур «неповоротливый, бестолковый».

сүлги сулги (Хоразм) сочиқ «полотенце»: сүлгини өп-пәр, не бақрайый қарап турсан (Хўжайли).

сүликәт суликат (Сайрам) әйтибор, илтифот «внимание, любезность, милость»: мейманға сүликәт қымады.

сүлүсат сулусат (Хоразм) уй ичидаги бутун ашә, бисот «утварь, добро, пожитки».

сүлпә сулла (Урганч, Хива, Хонқа, Шовот) сўлак «слюна».

сүмәр сумар (Шимолий Хоразм) лапашанг, ярамас «растяпа, разиня».

сүндикмәк сундикмак (Урганч, Хива) қоқилмоқ, мункимоқ «спотыкаться, споткнуться»: қараңла-қараңла, гәйән болмасын, томмықа сүндикиб, өл-йән болмасын (Урганч).

сүннә сунна (Урганч, Хива) мутахассис, соҳибкор, уста «специалист, мастер своего дела»: адамбай әкә ишни сүннәси (Хива).

сүннәчилик сунначилик (Хоразм) 1. касб-кор, машғулот «специальность, занятие». 2. табибчилик «про-

фессия или занятие табиба, лекаря»: сүннэчилик этиб адамланы алдыйды (Урганч).

сүрүг (Қашқадарё)//сүрик//сүри (Жанубий Хоразм) гуруҳ, тұда «куча, группа»: сүрүг одәм мәйлистен чигип кәлле (Қашқадарё); өймизэ бүйүн бир сүри ме:малла гәлди (Урганч).

сут:сүт қь(л)моқ сут қилмоқ (Қашқадарё) таъсир қилмоқ, фойда бермоқ «влиять, давать пользу»: шунчә гәп-сос сүт қьмәйддә, бомәсәку, мунчә әй-тилган гәплари тәшти йорәде.

сүтүм сутум (Қашқадарё) устун «столб»: сүтүмчә бә: ләп қойилган эт сиздикиме?.

сүчи//сү:жи сүчи//сужи (Хоразм) чучук, ширин «сладкий»: ажы вилән сү:жини датқам биләр, алыс вилән йақыйнны йүрйәм биләр (Урганч).

сү:ри сүри (Жанубий Хоразм) худди «как раз, точно»: бир пычақ урдыла сү:ри мейниннән (Хива).

Т

тав: тав ташамақ (Хоразм) ўпирилмоқ «проваливаться,, обваливаться»: йапны рашы тав ташапты (Урганч).

таванақ (Қорамурт) паст буйли, пакана «малорослый, низкорослый»: өзини епләмаған таванақ, кишини епләшини бақ.

тавл (Бухоро, Самарқанд) довул «ураган, буря».

тавсын товсин (Хива, Хонқа) ялқов «лодырь»: тавсын атны арваға қошыпәдик, дәрәв йатып қалды (Хонқа).

тавунмақ (Зомин) 1. буйсунмоқ «подчиняться»: мән саған тавундым деп мойныма алдым, болды-да. 2. сифинмоқ «поклоняться»: быздиң қышлақты халқы шо ишәңчә тавунады, билмәдим воның қандай кәрәмәти барақан?

тайлақ (Гурлан, Қовчин) яланғоч «голый».

таймағуз (Сайрам) мечкай «обжора».

тайпақ (Шовот) той (пахта, газлама тойи) «кипа, тюк».

тайпаң (Қирқ) текис «ровный, гладкий»: тайпаңлаш керәк.

тайтери (Жўш) катта шоҳи рўмол «большой шелковый платок».

тайха (Хива, Гурлан) дүппи «тюбетейка»: тайхам жийәкини чалыш әтәмән (Хива).

талпық талпиқ (Зомин)//тәлпьқ толпиқ (Жиззах) нчига қаймоқ солиб ёгда пиширилган юқасимон овқат «вид кушанья наподобие блинчиков»: талпық пиштимә?

талхыйн//талқыйн талхийн//талқийн (Хоразм) ашула «песня». 2. куй «мотив»: вах жаним гәрсанәди, бир талхыйн айтавәрдилә, қойавәр ҳәзеттикдә (Урганч).

тамақча (Бахмал) мунчоқ «бусы».

танав (Сайрам) бурун тешиги «ноздря».

таңғыз танғыз (Избоскан) таңғыз тангғыз (Қовчин) қаттиқ, тошдек «крепкий, твёрдый, как камень»: таңғыз йер (Избоскан); ьнә:дъ йельнь таңғыз оп кетъптъ, бър кун сағьлмәгәнъгә (Қовчин).

таңғыр//тоңғыр танғир//тўнгғир (Шимолий Хоразм) тунука идиш (ёғ, керосин идиш) «жестяная посуда (для керосина и масла)».

танғър:танғър қэмақ танғир қомоқ (Андижон) ҳайрон бўлмоқ «удивляться».

таңқа танға (Хоразм) чойдиш, чўяндан қилинган сув идиш «металлический кувшин для воды, для чая»: улар баланың қырқ өкизини бир таңқаға алдаб аладылар (Хонқа).

тапмача (Хонқа) топишмоқ «загадка»: тапмачамни үзи қара, тапмағанны йүзи қара.

таппат I (Хазорасп) соя «тень»: таппата отырма.

таппат II (Янгиариқ) иссиқ «жара»: ҳава дым таппат болыб гетти-ку.

тарағач (Урганч, Янгиариқ) дор (кийим илиш учун қоқилган «жердь или палка, подвешанная параллельно к потолку, служит для развешивания одежды»): көрпә-дөшәкләри тарағачқа илдирип қой.

таракачъ таракачи (Бухоро) арх. мерос тақсимловчи «распределитель наследства».

таралғы таралги (Қарноқ) узанги боғи «ремень, стремяна».

тарақ (Бўстонлиқ) хаскаш «грабли»: тарақмьнәм йернь кесәгъ тушьрьлдъ.

тармақ (Жўш) жун белбоғ «пояс из шерсти».

тарпа (Ҳазорасп, Хонқа) таппа «внезапно, быстро, сразу»: дири өлидөн нәп таппақа варды, өли ди:рини **тарпа** басты (Ҳазорасп).

тас I (Хоразм) лаган «большое блюдо с плоским дном».

тас II (Хоразм) сал, сал бұлмаса «чуть-чуть»: **тас** элвәдим (Урганч).

таса (Ҳазорасп) қахр-ғазаб «гнев, ярость, злость»: «па, **тасамы** гетирдинав.

тасалаңламақ тасалангламоқ (Хива) қахрланмоқ «гневатся, приходит в ярость, злиться»: худим **тасалаңланыб** гетти.

тасыл тасил (Хива) тартиб, усул, йұл «стиль, способ, порядок»: бу ишни **тасылыны** билиб алийн, санга:м үрийәтәмен.

тастан (Хива) тўсатдан, кўққисдан «внезапно, вдруг».

тахачы тахачи (Ҳазорасп) дўппидўз «мастер, шьющий тюбетейки».

тахтажамалэй тахтажамалай (Қарши, Бешкент) сочпопук «женское украшение для волос (кисочки, бахрома)».

тахтапъшэй // **тахтәмъшьг** тахтапишай // тахта мишиг (Қўқон) сичқон тутадиган қопқон «мышеловка».

тах(т)лаш (Бухоро) 1. ерни текислаш «ровнять землю»: ертайа калхоччиланъ йер **тахлашка** эльп чъкън. 2. тайёрлаш «подготовить»: **тахлап** қойдъм.

тақ//та:қ (Хоразм) каравот «кровать»: гийәв гәли:нни зордан гөтәрип **та:қа** ташады (Урганч).

тақылмақ тақилмоқ (Қорамурт, Қарноқ) тегмоқ, қўл тегизмоқ «трогать, трогать рукой».

тақыр тақир (Қовчин) чала туғилган қўзичоқнинг териси «шкурка недоношенного ягнёнка»: ҳөкәмәткә бағанәгә қарәгәндә **тақыр** жъдә қъммет йүредъ.

тақыр тақир: **тақыр** йил (Сайрам) ҳосил бұлмаган йил «неурожайный год».

тақмақ (Урганч, Хива, Ҳазорасп) вайсақи, мақмадона «болтун».

тақсы тақси (Урганч, Хива) қадди-қомати келишган, зебо қомат «стройный, ладный, красиво и пропорционально сложенный»: алмадан айнаныйн, нардан айнаныйн **тақсы** бойлы шу баладан айнаныйн (Хива).

тағанәхшәм тағанохшам (Қовчин) // **тәвнәхшәм** товонохшом (Қарши) эртага кечқурун «завтра вечером»: бүгън хомър вохтъ йолгә чъғсә, **тағанәхшәм** Тәшкәннә йетәб бәрәдъ, зорға (Қовчин).

тағариқ (Хива) тоғора «большая чашка, таз»: ка:саны тейиндә **тағариқ** ва:

та:ва (Қорамурт) 1. катта кружка «большая кружка». 2. лой тувак (учоқ-тандир устини ёпадиган қопқоқ) «крышка из глины для покрытия верхней части узбекского очага и тандыра».

та:ван (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Қўшкўпир) това «сковородка»: қатламаны **та:ванда** пиширсан йахшы волады (Қўшкўпир).

та:за//таза (Хоразм) янги «новый»: **та:за** салган жайны полынам зәттиптилә (Хива).

тәблә табла I (Ҳазорасп) тизгин «вожжи».

тәблә табла II (Қирқ) сайисхона, отхона «конюшня».

тәвәр тавар (Бухоро, Қашқадарё) // **тәбәр** табар (Қирқ) болта «топор»: **тәвәр** чүшкәнчә, күндә дәм элаймъш (Қовчин).

тәвжа тавжа (Қорамурт) илож «выход из положения, возможность»: бър **тәвжәснъ** қыләрсан.

тәвлә тавла (Хонқа) чўлларда қўниб ўтиш учун қурилган якка ўй, бостирма, «отдельный домик, построенный в степях для остановки и отдыха»: алыстан бий **тәвлә** гөринди.

тәвлиг тавлиг (Гурлан) тайнук «отверстие в крыше».

тәвләмәғ таваламоғ // **тавләмәғ** тавламоғ (Бухоро, Қашқадарё) 1. тобламоқ (қўлни оловга тобламоқ) «согреть руки, обогреть руки». 2. бурамоқ «крутить, закручивать»: қолини әрқасигә **тәвләб**

дәррәв олиб борипте (Шаҳрисабз). 3. эшмоқ «вить, скручивать»: оттән **тәвләп-тәвләп** эшәккә эйил қылм (Юқори Қашқадарё).

тәвэдән//тә:дән таводон//тодон (Қашқадарё) эшик устидаги тоқча «ниша над дверью».

тәвүн товун (Юқори Қашқадарё, Бешкент, Қарши, Бухоро) // **тәвүн** товун (Андижон) // **товән** товон (Тошкент) тааллуқли «принадлежащий»: чүшкә ип киссә (<кирса) у йолгә **тәвүн**

дәйдилә (Юқори Қашқадарё); әрбгдән нәрийәғийәм бъзәгә **тәвүн** (Қовчин).

тэбэрэк табарак (Қарноқ) кичик кепчик «маленькое круглое ручное приспособление с деревянным ободком и кожаным дном (служащее для провеивания зерна)».

тэдэрък талорик (Тошкент) тараддуд «хлопоты, забота»: **тэдоръгъзъзъ** кўрәвурәсс.

тэжғалтърмақ тажғалтирмоқ (Қўқон) ташвишлан-тирмоқ, ташвишга солиб қўймоқ, «беспокоить, тревожить, утруждать»: съләрдь **тэжғалтърмәй** дьп бормәдъм.

тэзәр (Қарноқ) сув чиқадиган жой «источник воды». **тәйдозъ I** тәйдүзи (Андижон) // те: дозь тедүзи (Тошкент) оқ сурпга тикиладиган чоллар дүпписи «тюбетейка для стариков».

тәйдозъ тәйдүзи II (Қарши, Бешкент) гулдор қилиб тикилган қизлар бош кийими «узорчатая, цветастая, разрисованная тюбетейка для девушек»: бозәдда **тәйдозъ** қъмнат болъпти (Қарши).

тәйп тайип (Қарши, Бешкент, Тошкент) // **тәвуп** тавуп (Қовчин, Андижон, Фарғона) табиб «народный лекарь»: **тәйпъ** зоръ йо: **қозър** (Тошкент).

тәйпахсә тайпахса (Қарши, Бешкент, Косон) 1. пойдевор «фундамент»: үйдъ **тәйпахсәсъ** пьтгъмь? (Қовчин). 2. чой ичишдан аввал истемол қилинган кучли овқат «калорийное питание, съедаемое до питья чая»: чәйдъ мундәй көп ьчәйәпсә **тәйпахсә** зор вогәммъ дьймән? (Қовчин).

тәйпън тайпин (Андижон) кафан «саван».

тәйпъштән тайпиштон (Кувасой) қуюшқон «подхвостник».

тәйхар тайхар (Бешкент, Косон, Қарши) // **тәйхәр** тойхар (Юқори Қашқадарё) эшакнинг боласи «ослёнок»: бьзә хәм тәйхар, хәм күррә дьп әйтмәймъз, кьчкьнәсьнъ күррә дьп, мьнсә боләдгәннъ, хәм мьнълъ(б) йүргәннъ **тәйхар** дьймъз (Қовчин).

тәкә така (Жанубий Хоразм) 1. ёстиқ «подушка»: ухы ухынны **тәкәсъ** (Урганч). 2. устун остига қўйилладиган нақшли тош ёки ғўла «гравированный (узорчатый) камень или чурбак (обрубок), вставленный под столб».

тәкәкь такаки (Юқори Қашқадарё, Бешкент, Косон, Қарши) пиширилган тери «обработанная кожа»: терьнъ терьчълә пьшърәдъ унъ **тәкәкь** дьймъз, уннән тькългән етьгдъ **тәкәкьетъг** дьймъз (Қовчин).

тәкәнә такана (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) 1. дока «марля». 2. дока рўмол «платок из марли»: башъма байлаганым елли **тәкәнә**, йа:рым дәп йүр-йәним ғалат экәнә... (Урганч).

тәкәш такаш (Қорамурт, Қарноқ) катта шокоса «большая фарфоровая чашка (в форме пиалы)»: **тәкәшдәй** экән, жүдә чьрәйлъ экән (Қорамурт).

тәкәшум такашум (Қўқон) шум така, шўх, муғомбир «хитрый, озорник, шалун (преимущественно о ребёнке)»: ькәләсьнъ ортақ қьп қойсәй боләрәкән бу **тәкәшумдъ**, **тәкәшум** бәлләр съләре:й.

тәкбир такбир (Найман) токни кесишга уста киши «специалист по подрезке винограда»: **тәкбир** келип тәкти кесип кеттимә?

тәкьйә такая (Бешкент, Қарши, Косон) // **тәқйә** тоқя (Қарноб) ёстиқ «подушка»: бьзәнъ жәйләдә үзьнчәғьнъ **тәкьйә**, думалағьны дөстъг дейдъ (Қовчин).

тәкьәмәт такамат (Қирқ) **тақайман** (Жўш) // **тә:нәмәт** танамат (Қовчин) кигиз «кошма, войлок»: **тә:нәмәткә** қочқар шахгүл сәлълсә, жьдәйәм йәхшъ көрьнәдъ (Қовчин).

тәкръвән такриван (Андижон) бешик «деревянная колыбель»: **тәкръ-түкүр** **тәкръвән**, унъ топъң дьл-бәръм.

тәләк талак (Хоразм) 1. болохона «балахона, легкая надстройка над первым этажом»: дос геңәштә, дүшман **тәләктә** бьльнәдъ (Урганч). 2. том тепасига қурилган омбор «амбар, склад на втором этаже»: өзвәк жүйәнни башшыны альп, **тәләкинә** дөкипти (Хива).

тәлвә талва (Урганч) қўра «изгородь, овечий загон»: йийит деймән **тәлвәдәйи** ат волар, қыйзни гөрсә, йаныб дурған от волар.

тәли-тәнтәк тали-тантак (Иноқ) парвои-палак «человек, не обращающий внимания на всякую ерунду».

тәлън тәлин (Уйчи) том, жилд «том, обложка».

тэллэ талли (Юқори Қашқадарё) бұғча «узёлок, сверток»: тэллэгэ кыйм хорайёла, боғжәмөгә корпә.

тэллэк таллоқ (Тошкент) маза-матрасиз овқат «не-вкусное кушанье»: бър қошу тэлләнъ тычъчылу:

тэлтък талтик (Андижон) эрка «баловень, любимец».

тәмән таман (Урганч, Хива, Шовот, Гурлан) жуводдиз «большая изогнутая игла для сшивания мешков».

тәнәкәр танакар (Ҳазорасп) куч, қувват «сила»: ухы адамың тәнәкәри, ухламасаң жапың болмыйды сыра.

тәнәқште танақште (Юқори Қашқадарё) икки яшар ғунажин «телка двух лет»: бүйәм тәнәқште болли, эддор-дә.

тәнәскүр танаскур (Урганч, Хива) олхүрисимон мева «сливopodobные фрукты».

тәндар тандар (Шимолий Хоразм) тетик, бардам «бодрый».

тәндә танда (Тошкент) кечаси билан тинмай юриб чикмоқ «всю ночь не спать, ходить»: кечасъмьнәм тәндә қойып чьхтъ.

• **тәндърчә** тандирча (Урганч, Хонқа, Хива) тәнчә танча (Тошкент) сандал «очаг (печь) для согревания, устраиваемый в комнате и заполняемый раскаленными углями». 2. ўчоқнинг, печнинг олди «передняя часть очага и печи».

тәни тани (Қашқадарё) мутлақо, асло «абсолютно, вовсе, совсем»: шүйүшү тәни кәмәйткәм болле (Юқори Қашқадарё).

тәннәк таннак (Урганч, Хонқа) таррак «сорт огурца»: базара өрик, чийә, тәннәк чықыпты (Урганч).

тәннәв таннов (Юқори Қашқадарё, Қарши, Бешкент, Тошкент)//тәннәв тоннов (Қовчин, Андижон, Фарғона) тарнов «желоб, водосточная труба»: пәқьд(ди) тәннәв(ди) қойдум, ичи тәннәвдәк кетәпту (Юқори Қашқадарё).

тәнтъ танти I (Урганч, Ҳазорасп) аңқов, гүл «ротзей, простофиля, наивный»: тәнтъ баладан тайақ йер.

тәнтъ танти II (Қашқадарё, Сурхондарё, Бухоро, Қипчоқ, Тошкент) I. мард «мужест-

венный, смелый». 2. сахий «щедрый»: бәччәғәр, Жәрәвэй жьдә тәнт(ъ) ыгьтә (Қовчин).

тәнгъ тангги (Андижон, Жанубий Қирғизистон) икки тоғнинг оралигидаги тор йүл «ущелье».

тәнәжевэй тангажевай (Тошкент) хотин-қизлар буйнига тақадиган кумуш тангалардан ясалган безак асбоб «женское украшение в виде бус».

тәңгиз тангиз (Қарноқ) ғалвир «решето».

тәп тап (Андижон) ғадир-будур «неровность»: рәндәләп қърғағьдәгъ тәпнь эладь.

тәпсәймәк тапсаймак (Урганч, Хива) қуримоқ, қақрамоқ «сохнуть, засыхать, пересыхать»: ағзым тәпсәйиб дурыпты (Хива).

тәптәб тәптәб нән: табтаб нон (Юқори Қашқадарё) юпқа нон «тонкая лепёшка».

тәрәмъш тарамыш (Уйчи) пай «сухожилие».

тәрәң таранг (Қашқадарё) обдон, роса, жуда «очень, сильно, как следует, здорово»: тәрәң ухләммиз озмизәм (Юқори Қашқадарё); тәрәң көтәръ(п) урде йьрге (Қовчин).

тәрәңкәш тарангкәш (Жанубий Тожикистон) айил «подпруга».

тәрәң-тозльй таранг-тозлий (Қўқон) таранг қилмоқ «ломаться, жеманничать»: мө:сәнжонгә унәқә тәрәң-тозльйды бездърмәймән.

тәрвәнмәк тарванмоқ (Қўшқўпир) қимирламоқ, тебранмоқ «шевелиться, колебаться»: шамал вомаса, ағачны башы тәрвәнмийди.

тәргәлағъ таргалоғи (Қорамурт)//тергә (Тулкибош) тутун чикмасин учун қозон атрофига ўраладиган латта «тряпка, которой закрывается (заворачивается) котёл для того, чтобы не вышел пар».

тәръкмәк тарикмак (Хива, Ҳазорасп, Қўшқўпир)//тәрънмәғ таринмоғ (Ўш) 1. қийналмоқ «мучиться, страдать». 2. хафа бўлмоқ «обижаться»: беча:раны гәрип тәрикиб геттим (Қўшқўпир).

тәрълчә тарилча (Юқори Қашқадарё) тақсимча «тарелочка»: бър тәрълчә мейъзс кетъръп қойды.

тәръчъ//тәръчъкәл таричи//таричикал (Юқори Қашқадарё) қишда келадиган сариқ чумчуқ «воробей с оперением, желтеющим зимой»: ғарамдъ әтрәвнь шондәй тәръчъ бәсвәптъ.

тәркәччә таркачча (Ю қори Қашқадарё) тунука тақсимча «железная тарелочка».

тәркыш таркиш (Ю қори Қашқадарё) тирқиш «щель, дверная щель»: хэсьйәтбыйъ ешгдъ **тәр-кышьдән қәрәп корыты**.

тәрсәкь тарсаки (Хазорасп) тескари «наоборот, упрямый».

тәртәнәг тартанаг (Қовчин)//**тәртәнәй//тәртанай** тор-танай//**тәртанай** (Қарши, Бешкент)//**тәртанак** (Бухоро) // **тартанак** (Хоразм) - ўргумчак «паук»: **тәртәнәг** чувьндъ ореб оладъ, торъмьнәм (Қовчин).

тәрхәшә тархаша: тәрхәшә болмәг (Ю қори Қашқадарё) безовта бўлмоқ, безовталанмоқ «беспокоиться»: тәзә **тәрхәшә**: болвудди кәтәмән дәп, хәй, кәт дәдим.

тәсил тасил (Шимолый Хоразм) соғлик, тоб, маза, кайф «здоровье, настроение»: **тәсьлъм йоқ** (Гурлан).

тәтил татил (Лақай) // **тә:тыл//тә:төл** татил//**тәтүл** (Бешкент) нонушта «завтрак»: күм пешьн болдъ, хәлғйәм ертәләпкәе **тә:тыл** мьнәм йүрпән (Қовчин).

тәхмин тахмин (Найман)//**тахмән тахмон** (Тошкент) уй деворида кўрпа-ёстиқни йиғиб қўйиш учун махсус қилинган токча «большая ниша в стене для складывания ватных одеял».

тәхтәпопәк тахтапупак (Ю қори Қашқадарё) соч-попук «женское украшение для волос».

тәхтәпүш(т) тахтапушт (Ю қори Қашқадарё, Бухоро) икки елканинг ўртаси «промежуток между плечами»: ойгә киддимәм шу **тәхтәпүштимнә(н)** вәрәжә тутте.

тәхмәл тахмол (Қувасой) патир нон «вид лепёшки с мелкими лунками на поверхности, сделанной из пресного теста с примесью сала и молока».

тәшкәрмәк ташкармак (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп, Қарноқ) текширмоқ «проверить».

тәшләмә ташлама (Наманган) захкаш сувларни тортадиган чуқур ариқ, зовур «дренажная канава».

тә:те тәте (Қашқадарё) асло, ҳеч ҳам, мутлақо «совсем, вовсе, абсолютно, нисколько»: **тә:те** унцә гәпирмәйиңки, бәлони торийә қәләсэн.

тә:чил тачил (Ю қори Қашқадарё) камчил, камёб дефицитный, имеющийся в недостаточном количестве»: ушә вәхлә чит **тә:чиррәгьде**; әлләйо, шу сув **тә:чил-дә**.

тәвақ товақ (Андижон)//**тавах** (Бухоро) лаган (сополдан қилинган) «большое блюдо с плоским дном».

тәвағ//тавәғ товағ//**тавоғ 1.** (Қовчин, Бешкент, Қарши, Қосон) сопол лаган «чашка, сделанная из обожженной глины»: таққа чьғдъм тәш әлп, **тәштәваққа** әш әлп кемәй кессьн бу гьрмән, кеттә тағам бәш әлп (Қовчин).

тәвән товон (Қўқон, Қарши, Бешкент) томон «сторона»: қыз тәвән кыйәвдкә келәдъ (Қўқон).

тәвьстән товистон (Қарши, Бешкент, Қосон, Қашқадарё, Лақай, Самарқанд) ёз «лето».

тәвьсләмәқ товсилламоқ (Тошкент) камаймоқ «уменьшаться, убывать»: қулпнәйләйм **тәвьсләп** қәптә.

тәвур товур (Сайрам) дуруст «неплохой».

тәвушхән товушхон (Қарноб) //**тәвушқан//тәвушқән** товушқан//**тавушқан** (Бешкент)//**тавшан** (Хива) қуён «кролик»: **тәвушқан-тәвушқан** қулағларь қәвүшкән (Қовчин).

тәғай тоғай (Қашқадарё) ёш болаларда қулоқ орқасидан чиқадиган яра, қўтир «язва (болячка), появившаяся за ушами детей»: қулағнь әрқәсьгә қол йүгьртьргәнъ йүгьртьргән, мундәй қарәсәм **тәғай** чьғьптә (Қовчин).

тәз тоз (Андижон)//**таз** (Қирқ, Сайрам, Чимкент) кал «парша».

тәзә//тә:зә//тәззә тоза//тоzza (Қашқадарё, Сурхондарё, Қипчоқ) роса, чинакам, обдон, жуда «сильно, здорово, очень, слишком»: тәзә тойив әлимән; **тәззә** қулги боллукко (Ю қори Қашқадарё).

тәйләқ тойлоқ (Фориш)//**тәйлағ тайлоғ** (Қовчин)//**тайлақ** (Қипчоқ) бўталоқ «верблюжонок»: тьйә **тәйләғ** мьнәм, сут қәймәғ мьнәм (Қовчин).

тәкълон токилон (Тошкент) калтакесак «ящерица».

тәқъ тоқи (Тошкент) васса «полукруглые брусочки».

укладываемые попере́к основных балок потолочно-го перекрытия и образующие потолок в постройках местного типа»: оййъ тэкъсь жэ: йэхшь бойэлгәнәкән.

тэлэр толор (Қарноқ) ишком «дугообразные деревянные подпорки для виноградных лоз».

тамақ томақ (Поп)//**тамақ** (Сайрам, Хоразм) овқат «пища, кушанье, еда»: ҳазыр **тамақ** йедүк (Сайрам).

тэмъл томил (Поп)//**тэмъл** таомил (Қовчин) тартиб, урф-одат, расм-русм «обычай, правило»: бьэнь **тэмълъмьздә** чәқалағдъ үстига туғмәс кьрмәйдъ, чьлләсь чьғмәгүнчә (Қовчин).

тәмьскесә:к//төмүскесә:(к) томискесак//түмүскесак (Наманган) эски пахса деворнинг кесаги «комок, кусок сухой глины»: **тәмьскесә:нь** мәйдәләп сепсәньз түзәләдъ.

тэргъз торғиз (Андижон) тарвуз «арбуз»: қыштә бөрхән **тэргъз** сойьб бердъ.

тэртъм тортим I (Тошкент, Қашқадарё) ұлчов, мўлжал «мера, наметка, предварительный расчёт»: бьр **тэртъм** ьп (Тошкент); бьр **тэртъм** бугдой (Бешкент).

тэртъм тортим II (Андижон) муносабат, восита, алоқа «отношение, связь»: эммәйьз оғль бьлән **тэртъмьмьз** бор.

тэри тори (Юқори Қашқадарё) таги, сони, миқдори «количество, запас (чего-л.)»: ози **тэри** кәмәкән-дә, дәррәв сәббоғәм босә.

тэрьқмәғ торикмоғ (Юқори Қашқадарё) хафа бўлмоқ, ичидан эзилмоқ «обижаться, грустить»: бәләмдъ ойләп жүдә **тэрьқын** кетәмән.

тәс тос (Қашқадарё) айни, худди «как раз, точно»: тәс тәппәсәндә(н) сәчи чүшүб, йәлъләп қәйән (Юқори Қашқадарё).

тәскән тоскан (Қарноб) қўнғироқ «колокол».

тәтъ тоти (Юқори Қашқадарё) серҳаракат «подвижный»: ньмә мүнчә **тәтъльқ** қьләсән, сәнчә бәччә йоғмь дунйәгә?!

тәшқын тошқин (Юқори Қашқадарё) дарёда оқиб келәтган чўп-хасни тутиб қолувчи түсиқ «препятствие, улавливающее предметы, плывущие по реке». (Нушкент қишлоғи).

тәштәвән тоштавон (Жиззах) қўпол, дўкки оёқ кийими «грубая обувь».

төвана//түвәнә//тебәнә түвана//тувана//тебана (Бешкент, Қарши, Қовчин)//**тегәнә//тевәнә** тега-на//тевана (Қашқадарё) катта игна «большая игла»: **тегәнәңьздъ** берәйкәнсьз, енәм көрпә қавьймьш (Юқори Қашқадарё).

тегьрмәңгүл тегирмонгул (Юқори Қашқадарё) ёввойи саримсоқ «дикий чеснок».

тегьштьрмәғ тегиштирмоғ (Қашқадарё) текширмоқ «проверять»: ишоммасән **тегьштьрип** кордә (Юқори Қашқадарё).

тезән тезан (Ҳазорасп) сержаҳл, баджаҳл «сердитый, злой, свирепый (по отношению к людям)»: **тезән** адам.

тезгьзәй тезгизай (Тошкент) зоол. тезгизак «древесный клоп».

тейдән тейдан (Хонқа) яширин «тайный, скрытый»: ағам билмәсин дәп **тейдән** барыштық, барышқан йелләрим йадыма чүшти.

тейди тейди (Урганч, Хива, Ҳазорасп) пийма, кигиз этик «валенки»: аяқында қызыл **тейди** ақ әдик, сиз өткөндә бис қапыда дүрвәдик (Хива).

тейип тейип (Хива, Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) табиб, «табиб, лекарь»: **тейип** тейип эмәс, дәрдни чәккән **тейип** (Урганч).

текчә текча (Иқон) қути, кичик сандиқ «маленький сундучок, коробка».

тел (Гурлан) далда «ободрение, моральная поддержка»: тентәккә тел бер, қолына бел бер.

теман (Сайрам) тубан, паст томон «низкий, нижняя сторона».

темьрәйрь темирайри (Тошкент) паншаха «вилы с пятью длинными зубьями»: **темьрәйрьнь** эпкен.

термә терма (Уш) 1. қошнинг ортиқча туки «лишние волоски брови». 2. майда ўрилган сочининг игга тизилган ҳолати «мелкие косички, связанные узлом на шее».

тескән тескан (Қашқадарё, Сурхондарё) тилга чиқадиган донача «язва на языке»: ҳә шу гәпләрдъ әйткән тьлгьнәңнән **тескәнлар** чьхсьн (Юқори Қашқадарё).

тескѣнмѣк тескинмак (Янгиариқ) 1. сесканмоқ «вздрагивать, содрогаться, брезговать». 2. чўчимоқ, қўрқмоқ «испугаться».

тетѣймѣк тетаймак (Урганч) // тетѣймағ тетаймағ (Қовчин) улғаймоқ, ўсмоқ, вояга етмоқ «вырастать, становиться большим»: тѣрбийѣ тѣн ѳстирѣди, дейѣндийн, сығырны баласа:м тетѣйипти (Урганч).

тезѣп тезоп I (Юқори Қашқадарѣ) дарѣда, ариқда сувнинг тез оқиб турадиган жойи «быстрое проточное место реки и арыка»: қѣр тезѣп босѣ, ушѣддѣ(н) от, сѣйѣз болѣде.

тезѣп тезоп II (Қашқадарѣ) тез ҳаракат қиладиган нарса — предмет «подвижный, быстро действующий»: бегѣмқўл полван жѣда тезѣп ѳкѣн (Қовчин).

тезѣп тезоп III (Қашқадарѣ) сержаҳл, баджаҳл «крайне злой, злюка».

тѣл-тѣл тел-тел: тѣл-тѣл: бермѣғ (Юқори Қашқадарѣ) 1. гиж-гижламоқ «натравливать, науськивать». 2. ташвиқот қилмоқ «агитировать»: тѣл-тѣл қѣлиб жорѣмнийѣм ѳ(ли)п кѣмѣпсистер.

тетѣрмѣк тетармак (Сайрам) 1. уйғонмоқ «пробуждаться, просыпаться». 2. ҳушѣр бўлмоқ «быть бдительным».

теппѣськойде теппасикўйде (Юқори Қашқадарѣ) гўштсиз полов «плов без мяса».

тетимѣл тетимол (Юқори Қашқадарѣ) тетик, ҳаракатчан «бодрый, подвижный, энергичный»: кѣт-тѣси пичи гѣвлѣ:рѣғ, ѳнѣ оттѣнчаси тетимол ҳѣммѣ нѣссѣн(и) ози қѣлѣде.

тиллѣкѣр тиллакор (Юқори Қашқадарѣ) арх. қарол «батрак»: бѣйлѣ дѣсйѣдди бѣ:лѣв ѳсѣ, тиллѣкѣр болли дейчийдилѣ.

тилкичѣк тилкичак (Сайрам, Иқон) // тѣлчѣк // тѣлчѣк тилчак // тилчик (Тулкибош, Чимкент, Қовчин) анат. лаклук «язычок»: йўтѣнсѣм тѣлчѣгѣм // тѣлчѣгѣм ағрѣйдѣ, қѣттѣғ шѣмѣллѣппѣн чѣгѣм (Қовчин).

• тин (Андижон) тола «волокно».

тиримсѣк тирымсоқ (Гурлан) тиришқоқ «старательный, усердный».

• тирѣѣк тирѣяк (Хоразм) қора дори «опиум».

тиркѣмѣл тиркамол (Юқори Қашқадарѣ) камалак «радуга»: бѣ:р вѣхлѣри чигаде, бир хѣл ѳдѣмлѣ ҳѣсѣн-ҳусан дѣйди, шуни бизѣ тиркѣмѣл деймиз.

тиртим (Урганч, Хонқа) жимжит «тихий, спокойный»: уннан кийин тиртим болды (Урганч).

тиззѣки тиззаки (Хонқа, Қовчин) сержаҳл, сал нарсага жаҳли чиқадиган киши «крайне злой, злощный»: кѣрим тиззѣки бала (Хонқа).

тикѣч тикач (Манғит, Гурлан, Янгибозор, Бешкент, Андижон) // тўкѣч (Урганч, Хонқа, Хазорасп) чакич «приспособление для прокалывания лепѣшки»: тикѣч нѣнцѣ сѣнчув-сѣнчув ѳлѣнѣдѣ (Бешкент).

ти:р тир (Урганч, Хонқа, Шовот) кепчик «круглое ручное приспособление с деревянным ободком и кожаным дном (служащее для провеивания зерна)».

тѣгѣн тигин (Уйчи) тийин «копейка».

тѣзақ тизоқ (Паркент) қоқоқ «крышка котла».

тѣққѣчѣ тикқача (Жиззах) семиз, тўладан келган «толстый, полный, упитанный»: ҳѣлѣмѣйѣм жѣдѣ тѣққѣчѣѣѣкѣн.

томпық тўмпиқ I (Шеробод) тўнгак «пень»: ѳрдѣйѣм бир томпық, бѣрдѣйѣм бир томпық.

томпық тўмпиқ II (Юқори Қашқадарѣ) ер устидаги кичик-кичик баландликлар «мелкие бугры на поверхности земли».

тонтѣрмѣ тўнтарма (Юқори Қашқадарѣ) қаймоққа пиширилган атала «затируха со сметаной».

тѣр тир (Юқори Қашқадарѣ) тенгдош «ровесник»: улѣ ҳѣммѣси бит тѣр игиллѣ; ҳѣрким ос тѣрѣ ми-нѣ(н) йўссѣ.

тѣнқаймақ тингқаймоқ (Сайрам) гўдаймоқ, ўшшайиб турмоқ «торчать, выпячиваться».

тѣнтѣн тингтинг (Бухоро) арх. ѳски пахталарни титиб, тозаловчи чарх «станок, очищающий и обрабатывающий старую вату».

тѣнтѣнчѣ тингтингчи (Бухоро) арх. ѳски пахталарни титиб, тозаловчи шахс «человек, занимающийся обработкой и чистой старой ваты».

тѣнғшамақ тингшамоқ (Қўқон) тингламоқ «слушать»: бу гѣнтѣ йѣхнѣлѣп тѣнғшѣвѣгѣн; ѳлдѣн сѣл тѣнғшѣвѣлѣсѣз.

търпърткән//**търпърткән** типиртикон (Бешкент) кирпичи «еж»: **търпърткәндъ** йәгъ бър хъл кәсәлгә йә:мәйәг доваймыш (Қовчин).
търәмбәкъ тиромбоқи (Тошкент) ориқ (молга нисбатан) «худой (о скоте)».
тървень тирванги (Уйчи) жуда ориқ «худошавый».
търъш тириош (Бухоро) ўқлсв, ўқлоғи «длинная скалка для теста».
търъзә тириза (Самарқанд)//**тързә** тирза (Қовчин)//**търеза** тиреза (Бухоро) дераза «окно».
търътәвйә тиритавя (Жиззах) ярамас «негодный, плохой, негодяй».
търрәмәк//**тәррәмәг** тиррамак//тиррамаг (Қашқадарё) жуванмарг (қарғиш) «брань (чтоб тебе умереть молодым)»: **търрәмәккә** кеткър муштәй жонъдән одәмдъ әлләйдъ-йә.
тътол титол (Водил) ўзбошимча «самовольный, своевольный, непослушный»: **тътоллй** қълъп хәммәдән олдън йәтвәлдъймъ?
тығаламак тығаламоқ (Фориш) қуәшда исинмоқ «согреться на солнце, обогреться на солнышке».
тықын тиқин (Сайрам)//**тықәнч** тиқонч (Қарши, Бешкент) тиқин «пробка»: шьшәнъ **тықәнч** қәнъкәй? (Бешкент).
тыңқаймак тинғаймоқ (Сайрам) ғүдаймоқ, думоғдор бұлмоқ «торчать, выпячиваться, стоять дыбом».
тысмончақ тисмунчоқ (Жўш) оқ мунчоқ «белые бусы».
тышқан тишқон (Иқон) сичқон «мышь».
тығ тиг (Поп) ўткир «острый».
тоғалақ тўғалақ (Хива, Урганч, Қўшқўпир, Янгиариқ) юмалоқ «круглый»: барып қараса, рас дерт **тоғалақ** йымыртадыйн алтын йатыптәкән (Янгиариқ); дәрийәни бойында бир гүжүм гөриңнән, бу гүжүм **тоғалақ** воған (Қўшқўпир).
тоғанақ тўғанақ (Қарноқ) тўғноғич «булавка».
тоғатмақ тўғатмоқ (Андижон, Уш) писанд қилмаслик «ни с кем не считается, не уважать»: у менъ сьрә **тоғатмай** қойдъ.
тоғачы тўғачы (Қарноқ) мироб, «мираб (лицо, ведающее распределением воды в оросительной системе)»: атаң **тоғачы** босайам сувың башыда отыр.
тоғей тўғей (Поп) дарё ўртасидаги кичик орол «маленький остров среди реки».

тойлық тўйлик (Гурлан) тўёна «свадебные подарки»: тойға нени **тойлық** етип аппаратдын? (Гурлан).
тойчық тўйчиқ (Қўқон) тўйча «маленькая свадьба»: кычкына **тойчығымъз** бәръдъ.
токъс (Сижжак) чиройли, хушрўй «красивая, симпатичная»: апасъдән бу **токъсдъ**.
тоқаймак тўқаймақ (Сайрам) тўқ бұлмоқ, тўймоқ «наедаться, насыщаться, стать сытым».
тоқытқа тўқытқа I (Қорамурт) ўчоқ оғзи «дуло, жерло или вход очага».
тоқытқа тўқытқа II (Урганч, Хива, Хонқа) 1. қувур «труба»: тилкини тоқытқадан гиризип ўзи **тоқытқаны** дықыб, «бағван» дәп қышқырады (Хива); әпәнди қараса, и:тлә бағны **тоқытқасыны** кө:ләб дурған әкән (Урганч).
толәрсәғ тўларсоғ (Тошкент) катта устихон, суяк «большая кость»: **толәрсәғгъ** тәзәләп йе.
толән тўлон (Сайрам) 1. бераҳм «беспощадный». 2. аңқов «ротозей, простофиля».
толдър тўлдир (Уш, Андижон) тўла, тўлиқ «полный, целый»: үй **толдър** адам; кәсәдә **толдър** қатъғ бор; пәкърдә су: **толдър**.
толпақ тўлпақ (Поп, Урганч, Хива, Гурлан) семиз, лўппи, тўла, «толстый, пухлый, полный»: **толпақкына** қыз (Поп).
толчақ тўлчақ (Юқори Қашқадарё) келича, ўғирча «маленькая ступка»: **толчағыңыздъ** беръң, енәм тус тўйәймъш.
томазан тўмазан (Урганч, Шовот) 1. қўнғиз «жук». 2. пашшанинг бир тури «вид мухи»: әшәкиңни йүришини алғый, **томазанны** йүришидийн (Урганч).
томпай тўмпай (Хива, Урганч, Хонқа) қора молнинг ошиғи «альчик крупнорогатого скота».
томпақ тўмпоқ (Шимолй Хоразм) пакана «малорослый, низкорослый»: жумйаздың бағалары хут эзинә охшәп дым **томпағав** (Манғит).
тоңғымәк тўнғимоқ I (Тошкент) яхламоқ, музламоқ «замерзать, застывать»: тохсән чүшмъй йер **тоңғымәс**.
тоңғымәк тўнғимоқ II (Тошкент) тепмоқ «пинать, лягать»: бұзә: **тоңғышкә** оргәнъптъ.
тоңкөз тўнғкүз (Юқори Қашқадарё) солда, таж-

рибасиз «простой, безопытный»: мельвэйдъ кыйэвъ
тоңкөзгәнэ ыгътэкән (Аммагон).
тоңғқымақ тўнгқимоқ (Қарноқ, Қорамурт) шата-
лоқ отмоқ, шаталоқ урмоқ «брыкаться (двумя но-
гами сразу), скакать».
тоңғмақ тўнгмоқ (Гурлан, Манғит, Янгибозор,
Қорамурт) совқотмоқ «мерзнуть, замерзать».
тоңнэг тўнгнэг (Қашқадарё) тўнка «пень»: әйлә-
нәй, мәнә:гәнә тоңнэгдә йөрә (б) бе(р).
топәрә тўпори (Қўқон) ҳамма билан тил топа олади-
ган, содда киши «общительный, простой (человек)»:
мәнәм озьзгә охшәгән топәрә әдәмән.
топылмақ тўпилмоқ (Хива) хужум қилмоқ, ташлан-
моқ «нападать, наступать»: душмана топылдық.
топа: топа қылмақ тўпа қилмоқ (Уш) 1. азиз қилмоқ
«набивать цену». 2. күз-күз қилмоқ «выставлять
(что-л.) напоказ, щеголять (чем-л.), подразни-
вать».
топлым тўплим (Урганч, Хива, Хазорасп) тиқи-
линч, бирор предметнинг (масалан, одамларнинг)
бир ерга тўпланиши «теснота, давка»: базар дым
топлым (Хива).
торка тўрка (Уш) 1. ипак «шёлк». 2. янги «новый»:
тойгә бәрсәң тойғб бәр, торка тонғндә кыйғб бәр.
торқылдамақ тўрқилдамоқ (Урганч, Хива, Шовот)
тарқалмоқ тарақ-тарақ қилмоқ «грохотать, сту-
чать»: әдик гийсә торқылдар, ҳәр гәпидә ҳоңқыл-
дар (Хива).
торрық тўрриқ (Урганч, Хива) ипнинг нотекис жойи
«грубые (неровные) места нитки»: ийиргән на-
хынғны ҳаммәси торрық экән (Урганч).
торсаймақ тўрсаймоқ (Хазорасп, Қўшқўпир)
қайғуга тушмоқ «огорчиться». 2. ортиқ қийналмоқ
«бесконечно мучиться»: атасыны малыны бәлжәк
адамнийн мунча торсайвәрмәсән сән (Хазорасп).
торсық тўрсиқ (Янгибозор) бўрсиқ «барсуқ»: баға-
лар торсықты уйасына тайақ суғыптылар, торсық
уйасыннан чығыпты.
гос тўс (Қарноқ) қайин дарахтининг пўстлоғи «кора
берёзы».
тосалаң тўсаланг (Урганч, Хива, Хонқа) сержаҳл
«крайне злой, злощный».

тосаланламақ тўсалангламоқ (Хонқа) қаҳрланмоқ,
ғазабланмоқ «гневаться, злиться»: пай йаман ха-
тын дағын, сәл гәлә:м тосаланлаб йүриди.
тот тўт (Қорамурт, Қарноқ, Чимкент) 1. занг
«ржавчина». 2. қозоннинг қусгани «тёмный оттенок
котла, передаваемый пище»: тот басты, тот
чықты.
тотәләмәг тўталамоғ (Тошкент) әпламоқ, амаллаб
«справляться кое-как, как-нибудь»: бәлләнә тотә-
ләп бәқьп турьббьз.
тотра тўтра (Сайрам, Иқон) қиздирилган сарийғ
қуйқаси «осадок от перетопленного сливочного
масла».
тоф тўф (Бухоро) сочпопук «кисточка, бахрома (жен-
ское украшение для волос)».
тохмәр тўхмор (Юқори Қашқадарё) ёғочнинг
қаттиқ күзлик қисми «сучки в дереве, шпале»: тәрә-
шәнғйәм шүннәй тохмәрә қәгәнәкән бәр әмәлләп
йордъмдә.
тохтәмәг//тәхтәмәг тўхтамоғ//тохтамоғ (Қашқадарё,
Бухоро) турмоқ «находиться где-л. (в данное
время)»: ҳәзиччә кәлхөзгә ишләп тохтәпто; сис
чой ичип тәхтән, әдәмлә йәғьлгүнчә.
төбәл тўбал (Жўш)//тувәл (Қовчин)//тевәл (Беш-
кент, Қарши) 1. қашқа «белая отметина на
лбу животного, звездочка»: қойынды төбәли барма
(Жўш). 2. белги «знак, пометина»: әлдьндәкь
қойләнә тувәлләп әсән, бьттәсь йоғалсәйәм дәррәв
бьләсән (Қовчин).
төкмә тўкма (Чимкент, Туркистон, Узган) зиё-
фат, гап «угощение, вечеринка с угощением, устраи-
ваемая обычно раз в неделю по очереди одним из
участников компании»: ҳәр ил қьшдә жөрәләр топ-
ләнәп төкмә ййимьз (Узган).
төл тўл (Қашқадарё, Сурхондарё, Самар-
қанд) қўзилатиш кампанияси «окотная кампа-
ния»: бьздә төл омбешьнчь мәртләрдә доржь чү-
шәдь (Қовчин).
төлгьр тўлгир (Қарноб) қўйларни қўзилатадиган, тўл
оладиган пункт «окотный пункт».
төмән тўман (Қарноқ)//төбән тўбан (Қипчоқ) қуйи,
пастлик, пастки томон «низ, нижний»: туврыға қа-
рап төбәннәп кетәберәсьс (Қипчоқ).

төмбиттэй түмбиттай (Шимолий Хоразм) бақуват, соғлом, мустақкам «сильный, прочный, здоровый».

төп түп (Қорамурт) қолдиқ «осадок, остаток»: бозаның төпи.

төтә тұта (Қарноқ, Қорамурт, Туркистон, Чимкент) тұғри «прямой»: төтә йұл.

төтәләмәк тұталамақ (Қарноқ, Қорамурт) тұғри үтмоқ, кесиб үтмоқ «пересечь (что-л.)».

төшәмақ тұшамоқ (Уш) чидамоқ, бардош бермоқ «терпеть, выдерживать, выносить».

тө:жим: тө:жым әтмәк тұжим атмақ (Урганч, Хива) йиғмоқ, жамламоқ «собирать»: той харажатларыны тө:жим әтипми? (Хива).

тув (Урганч) тоб, ернинг тоби «готовность почвы (для вспашки или сева)»: йер түва гәлиб дурыпты.

• тувәқ (Наманган, Туркистон) қопқоқ (тандир оғзини беркитиб қўядиган лой қопқоқ «крышка, сделанная из глины для закрывания верхней части тандыра (печи)».

• тувәғ тувоғ (Тошкент) қозоннинг қопқоғи «крышка котла»: тувәғғә опқой, қозон қәттуғ қәйнәвәттә.

тувча (Бахмал)//тухчә тухча (Сурхондарё, Қашқадарё) бир-икки ешли эчки «годовалый или двухлетний козлёнок».

тугул (Тошкент, Қашқадарё, Жиззах, Жўш) эмас «не, не только»: пьчәх тугул, йәнәмдә гьзгьлтәйәм әбйурмәймән (Жиззах).

• тузақ (Урганч, Хива, Хонқа,) қопқон «капкан, западня, ловушка».

туз-тәмәкь туз-тамаки (Уш) бозордан сотиб олиндиған озик-овқат «продукты, покупаемые на базаре»: бозардан туз-тәмәк қып чьқай.

туйкустан (Уш, Андижон)//туйьсқьннән туйисқиннан (Қовчин, Бешкент) тұсатдан, кутилмаганда «внезапно, неожиданно, вдруг»: туйьсқьннән кьрьб-борсам, әтәмәм, әвәмәм қәммәләрь үйдәйкән (Қовчин).

туйнақ (Гурлан) тери қирадиган асбоб «инструмент, скользящий шкурки».

туйуқ (Узган) атрофи берк, қоронғи, чиқиб бўлмай-диган жой «замкнутое место, не имеющее выхода»: туйуққа пәқат йәздә чьқсә воләди.

тулак (Бухоро)//тулләмәқ туламоқ (Бешкент, Косон, Қарши) жуни тўкилмоқ (паррандалар ва ҳайвонлар ҳақида) «линять (о птицах и животных)»: кучук тулак қълълт (Бухоро).

тулум//тульм тулим (Қашқадарё) хом теридан қатиқ солиш учун тикилган идиш «мешок из шкуры для хранения молока»: тульмдье эгзънъ меккәм бәйлә (Қовчин).

тулухмәс тулухмас (Қўқон) ўжар «упрямый»: бу одам жьдә тулухмәсәкән.

тулға (Узган, Жалолобод) уч бурчакли темир ўчоқ «таган-треног»: тулғагә қозән әсип, әвқат пиширәрдүк.

тумағ//тумақ I (Поп, Қирқ) мўинадан қилинган, орқа елкагача ёпиб турадиган қулоқчин «ушанка из меха, прикрывающая до плеч, малахай».

тумағ//тумоғ тумоғ II (Қашқадарё) тумов «насморк»: тумоғ болдъм (Қарши); кечә устъм эчъләп қәптә, шүңцәйәм дәррәв тумағрәдъм (Қовчин).

тумаға (Қорамурт)//тумағ (Қарноқ) ов қуши бошга кийгизиб қўядиган чарм қалпоқча «кожаная шапочка для охотничьей птицы».

туматай (Бахмал) хотинларнинг қишки бош кийими «женский зимний головной убор».

тумушмәғ тумушмоқ (Юқори Қашқадарё)//тум-шәймағ, тумшаймоғ (Қовчин) тумтаймоқ, тумшаймоқ «хмуриться, нахохлиться»: кочәни дәмгә-йигә тум(у)шипкинә оттүрүптә (Юқори Қашқадарё).

түнгәләк тунгалак (Сайрам) сапча «недозревшие дыни».

туплуғуц//тупләңгүц тулонгүц//тупловуч (Қашқадарё) тупук «слюна».

турыш туриш (Урганч, Хонқа, Хива, Қовчин) 1. нордон «кислый»: дөчә турыш әкән, йеб билмәдим (Хива). 2. түнг, дағал «грубый, грубиян»: бу адам турыш адам, нә:тәсән вуны вилән сәлләшип (Урганч).

түңчә (Қовчин, Қипчоқ, Андижон, Уш)//тумчә (Бешкент, Қарши) кўзага ўхшаш кичик сопол идиш «кувшинообразная, маленькая посуда из глины»: түңчә дьгәнәмьз түңнән чәғрәғ боладь,

бърхълләрнъ көрнъшәйм бәшқачәрәғ боладъ (Қовчин).

түмчә (Хоразм) 1. чойдиш, сув қайнатадиган қумғон «металлический кувшин для кипячения воды для чая». 2. шўрва пиширадиган қумғон «кувшин для варки шурпы».

тусақ//тусағ (Қашқадарё, Сурхондарё) қисир қўй «яловая (нетельная) овца»: **тусақ қой** семъз оладъ (Қовчин).

туташтырық туташтириқ (Хива, Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) тутантириқ «растопка, лучина»:

тутәнуг//тутәнағ тутануг//тутанағ (Қашқадарё) тутқаноқ «эпилепсия, падушая (болезнь)»: **тутәнугъ** бәрәкәмм (ъ) дәсәм, мәсәкән.

тутпъш тутпиш (Юқори Қашқадарё) какку «кукушка»: бөчәлә, **тутпъштъ** бәләсьнъ эләмъзмъ?

тутуқ I (Наманган) чиммат, чачвон «чачван (покрывало для лица, сотканное из чёрных конских волос, носимое женщинами с паранджой)».

тутуқ II (Урганч, Хива, Ҳазорасп) 1. дераза пардаси «занавес для окна». 2. хира, ярим қоронғи «тусклый, полуяркий».

тухвә тухва (Тошкент) эрка «баловень, любимец, неженка»: нә мунчә **тухвәсэн?**

тухмали тухмали (Қарноқ) сариқ олхўри «слива желтого цвета».

тухум (Қашқадарё) уруғ «семя, семена».

тушаха (Урганч) айри (икки шохлиси) «вилы (двухзубые)».

тушвера (Бухоро)//**түшвәрә//чүшвәрә** тушвара//чушвара (Бешкент, Қарши) чучвара «пельмени»: дэйъм бу кышь **түшвәрәнъ** хәм сәнәйъллә (Бешкент).

тушнав (Иқон) обрез «крытая яма для стока грязной воды».

ту:здақ туздоқ (Қарноқ) тузлик «солонка».

түвәмәк тувамак (Қорамурт) 1. йўқламоқ «навещать, спрашивать». 2. изламоқ «искать, разыскивать». 3. хабар олмоқ «получать известие, получать сведение»: **түвәп** кәгән йылыман қорқ.

түгүчәк тугучак (Сайрам) дўл «град»: чимкәттә түнәвкун раса **түгүчәк** йағды.

түйләк туйлак (Қарноқ)//**түгәләк** тугалак (Қорамурт, Сайрам)//**түйнәг** туйнаг (Юқори Қашқадарё) // **түйнәй** туйнай (Тошкент, Жиззах): сапча «недозревшие дыни»: бу йъл қавун екәлмәдък, бәччәгьнәләр бьттә **түйнәккә** зәр волдъ (Юқори Қашқадарё).

түйнәг туйнаг (Қашқадарё, Сурхондарё) молларда бўладиган тери шиш касаллиги «болезнь в виде опухоли у скота»: тәнәчәм **түйнәг** воптъ, шүннә пәдәчънъ әйтп келәйәппән (Қашқадарё).

түйрәвүч туйравуч (Қовчин) тўғноғич «булавка»: жәндәчъ кептъ, ләттә-путтәгә **түйрәвүч** берйәптъ.

түйүнчик туйунчик (Манғит) тугунча «узелок»: тойда сана **түйүнчик** бердимә?

түкәнмәк туганмақ (Хива, Урганч) тамом бўлмоқ «кончатся, заканчиваться»: пыйазны шунча йәбдурьпымыз, **түкәнмийди** бу сыра (Урганч).

тулип//түлли тулип//тулли (Қорамурт)//**тылып** тилип (Қарноқ) шелуха «шелуха».

түмпәк тумпак (Урганч, Хива, Гурлан) кичик тепалик «маленький бугорок»: хыйвада **түмпәк** көп (Урганч).

түнәк тунак I (Қарноқ) 1. ётоқхона «спальня». 2. омбор «амбар, кладовая».

түнәк тунак II (Иқон) қазноқ «чулан».

түндик тундик (Иқон) болохона «балахана (лёгкая надстройка над первым этажом)».

түндүк тундук (Қорамурт, Қарноқ). 1. мўри «дымоход». 2. туйнук «отверстие в стене».

түнийн (Хива) тунов кун(и), у куни «тот день»: ри:с **түнийн** нәйә и:шә чықмадың, дәп маңа сәкти.

түңкә тунгка (Урганч, Ҳазорасп, Манғит, Гурлан) арх. тунукадан ясалган чироқ «светильник из листового железа».

түпрәк тупрак (Нурота)//**туптән** туптон (Қовчин) туфдон «плевательница»: **түпрәк** нарғы тамда бар әпке (Нурота).

түпчә//түпчәй//тупча//тупчай (Қашқадарё) киркик «манок (свистулька для приманивания перепелок)»: сьз **түпчә** чәлп түрәсьз, бьзәр тор бәсәмъз.

түпчәк тупчак (Жўш) бурчак «угол, уголок».

- түпчэк** түпчик (Андижон) ғузапоянинг ерда қолган қисми «остатки гузапан в земле».
- түрмә** турма (Хива, Урганч, Ҳазорасп) ипакдан тўқилган сочиқ шаклидаги румол «шелковый платок в форме полотенца».
- түрмәзәг** турмазаг (Юқори Қашқадарё) туютовон «бобовидный парнолистник»: ҳәйдәп қойгәнәкәп, йергә түрмәзәг чыгып кетгыт.
- түррә** турра (Урганч, Хива) дарра «плеть»: уллы ромалны ешип, түррә этәдилә (Хива).
- түршәк** туршак (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) аччиқ, нордон «горький, кислый»: чийә йевдим, түршәк экән, ди:шимни қамаштырды (Хива).
- түтә** тута (Хонқа) ғалтак «катушка»: тәкчәдәйи түтәни нахы қаны, йа:р-йар, чықадоғун бикәни сәпг қаны, йа:р-йар.
- түтәнәк** тутанак (Урганч, Ҳазорасп) тут қоқадиган чодир «большое полотнище для собирания плодов тутового дерева»: йолдаш, түтәнәкни әпкә, түт йахшы пишипти (Урганч).

У

- ув** (Шимолый Хоразм) заҳар, оғув «яд».
- увада** (Поп, Қовчин, Қарши) эски пахта «старая вата».
- увал** (Митон, Фарбий Фарғона) шох-шаббаларни боғлаб хирмон устидан судратиладиган боғ «приспособление для обмолота зерна»: атқа увал қошып жәнчәди (Митон).
- увәләмәг** уваламоқ (Тошкент)//уваламағ (Қовчин) майдаланмоқ, «мельчить, крошить, дробить»: нәннә увәләмә (Тошкент).
- ува** (Хонқа) қишлоқ «селение, кишлак»: азад қишлақ сөвитини икки-үч увасыны суйығыб гетипти.
- увдуқ** (Сарой)//увдъқ (Қўқон) ношуд, эпсиз «ни к чему не способный».
- увдъғ** увидиғ (Қўқон) ланж, латта одам «вялый (о характере человека)»: бу увдъғ-дә өзъ.
- увъз**//увуз увиз (Қовчин)//увыз (Туркистон, Қипчоқ) оғиз сути «молозиво»: қойла туққандә увузъдән геләгәй қыләйдъ (Қовчин).

- увамақ**//увамақ (Шимолый Хоразм)//увақ (Қашқадарё)//увәқ увоқ (Тошкент) майда, кичик, ушоқ «мелкий, маленький, крошка»: увәгънъ йергә чүшгьрмә (Тошкент).
- увур** (Поп) улоқчи от «лошадь, годная для участия в улаке».
- узақ** (Гурлан, Хива, Хонқа) сил касали «туберкулез».
- узақламақ** (Урганч, Хива, Хонқа, Андижон) кечикмоқ, кечга қолмоқ «опоздать, опаздывать»: рәйъ мжән жә узәгләп кетгъ-ку (Андижон).
- узәнцъләшмақ** узангилашмоқ (Қўқон) тортишиб қолмоқ «спорить»: селпонъ рәйъсъ мәммънән узәнцъләшгъп қәлдъ.
- узғанмақ** (Хива, Урганч, Хонқа) чүзмоқ, атайлаб бир ишни кечиктирмоқ «тянуть, нарочно тянуть, откладывать».
- узуқара** (Андижон) урушқоқ «драчун».
- уйағ** (Хива) уйғоқ «не спящий»: ху адам бир гүни сынамақ үчүн уйағ йатыпты.
- уйымақ** уймақ (Қорамурт) совқотмоқ «мерзнуть, замерзать».
- уйләмақ**//уйләмағ уйламоқ (Фарғона, Уш, Андижон, Қўқон, Қовчин, Поп) уйлантирмоқ «женить (кого-л.)»: укәмдъ уйләп қойдък (Фарғона).
- уймақ** (Жанубий Хоразм) эргашмоқ «идти, следовать (за кем-л.), увязаться».
- уламақ** (Урганч, Хива)//улақмәғ (Қашқадарё) 1. тентирамоқ «бродить, шататься без дела». 2. йўқолиб кетмоқ, «пропасть без вести»: төләйәм улақгъп кетгъ бугън (Қовчин).
- улғар** (Урганч, Хива, Қўшқўпир) 1. бир қиш кўмилган ток новдаси «ветка (прут) винограда, утепленный (засыпанный землей на один год)». 2. пархис «размножение растений отводками (о винограде)».
- ульмәғ**//ульмә: улимоғ (Тошкент)//улымақ улимоқ (Чимкент, Тулкибош) оғиз ва тил касалланиб, сўлакай оқиши; болалар оғзининг яллиғланиши «воспалиться (о слизистой оболочке рта)»: ўғълммъ эгъ//эзъ улгъпгъ (Тошкент).
- улләс**: улләс тә(р)тмәғ уллос тортмоқ (Қашқадарё)

уввос тортиб йиғламоқ «громко плакать»: бэрсам уллэс тэртэб йиғлэйткэнэкэн.

улли улли (Хива, Ҳазорасп, Урганч) улуғ, катта ёшдаги одам «уважаемый человек пожилого возраста»: уллыны уйаласы гәсә, кичийә дейәди (Хива); баш уллысы-дөләт, аяқ уллысы-мә:нәт (Урганч).

уллывилән (Урганч, Хива, Хонқа) каттагина «большой»: әкәмни баласа:м уллывиләм болышты (Урганч).

улуз (Уш) у томон «та сторона».

уммай-жуммай (Андижон) баравар, бирдан «вместе, дружно»: хәммә уммай-жуммай кырысә, терылган пахтәләрды кечкәчә зовукә жонәтб эламъз.

уммақ (Урганч, Хива) умид қилмоқ, тама қилмоқ «иметь надежду, возлагать надежду, ждать (от кого-л.) выгоды, корысти».

умунмоқ (Уш) умидвор бўлмоқ «надеяться».

унажин унажин (Урганч, Хива, Ҳазорасп) ғунажин «тёлка»: унажин гөззини сүзмийчә, бықа йипини үзмийди (Ҳазорасп).

унамақ (Андижон, Қорасув, Фарғона, Уш)// унәмәғ (Тошкент) кўнмоқ, рози бўлмоқ «соглашаться»; шунчә гәпкәсәмәм хъч унамайдъ (Андижон).

уна:шы унаши (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) угра «суп, лапша»: рейисини хатыны хаста дийдилә, у:нашы кәсмәкә уста дийдилә, у:нашыны узыйн-узыйн кәсәди, ахшамыннан мейманхана гәзәди (Хива).

унда I (Хива, Урганч, Хонқа) оқишоқ «сечка рисовая»: бүрүнч ундасы.

унда II (Ҳазорасп) супрада қолган озгина ун «остатки муки на скатерти»: азғына унда қалвады шуннан иккигинә поссық пиширдим.

уннәхсә//унәхсә уннохса (Юқори Қашқадарё)// ундәхсә ундохса (Бешкент)//ундәйсә ундайса (Қовчин) ундай бўлса «если так, тогда»: уннәхсә бир-бирләризди корәммәйнәкә(н) силәдә (Шаҳрисабз).

унныйн (Урганч, Хонқа, Ҳазорасп) ундай «такой, такое»: мән сыра унныйн ки:на гөрийним йоқәди (Ҳазорасп).

уннуқмә://уннуқмәғ уннуқмоқ (Тошкент) қораймоқ «загорать, смуглеть»: эштәвдә уннуқьп кетъпсэн.

унухмәғ//унуқмәғ унуқмоқ (Юқори Қашқадарё) асабийлашмоқ, жаҳли чиқмоқ «нервничать, становиться более нервным, злиться»: шу гәпти эшиттийу унухти қолле.

уппы уппи (Қорабулоқ) копток, тўп «мяч».

упулқан (Шимолий Хоразм) жуда катта «очень большой».

ура//ора (Сайрам) ертўла «погреб».

урпаң урпаңг (Шимолий Хоразм) чаңг, тўзон пыль».

усқызыл усқизил (Қашқадарё) юзга суртиладиган пардоз мой «мазь для лица»: әйәллә тойгәм(и) бирән жәйгә бәммәхчи бәсә бәтийә упә, усқызыл сүт-түп пәсәм боләдә.

уствәччә уствәччә (Урганч, Хива) устанинг хотини «жена мастера».

устәмчә устамча (Қовчин) ортиқча «лишний»: бу гәпъң дәрдынь уствәгә устәмчә боп чүштъ.

утақ (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп) ютағон «выигрывающий (человек)».

ухулы-уйағлы ухули-уйағли (Хива) чала уйқидаги киши «полусонный человек».

уча (Наманган) елканинг орқа томони «спинка».

учақ (Урганч, Хива, Хонқа) учағон «летающий».

учам (Урганч, Хива, Ҳазорасп) севинч, шодлик «радость».

учамламақ (Урганч, Хива) ортиқ севинмоқ, шодланмоқ «очень радоваться, быть радостным».

учқур (Қоракўл, Уғуз) иштонбоғ «шнур для завязывания штанов».

учлик (Уйчи) уч тишли айри «трехзубые вилы».

уш I, (Бухоро) дарахт ўзаги «сердцевина дерева».

ушәкчи ушәкчи (Найман) ғийбатчи «клеветник».

ушук (Бухоро) эртақ; матал «сказка, поговорка».

ушук (Урганч, Хива, Хонқа) совуқ «холодный, холод»: ми:вәләни ушук урды.

у:вра (Туркистон) лағмон «лагман».

у:л ул I (Корамурт, Қарноқ) режа «наметка».

у:л ул II (Корамурт, Қарноқ) пойдевор «фундамент».

- у:нық увниқ (Хоразм) ушоқ «крошка хлеба»: нанны у:нықы.
- урт урт (Урганч) лунж «нижняя часть щеки, примыкающая к губам»: аша кәләнтер уртыңнан урыб өтәр.
- у:ш уш (Қарноқ) жинчиноқ «копилка».
- у:шмақ ушмоқ (Урганч) 1. қотмоқ «затвердевать, застывать»: 2. уюшмоқ «затекать, неметь, онеметь»: қараны өйдә қан у:шар.

Ү

- үвәрмәк увармоқ (Хонқа) юбормоқ «посылать»: йорынжаға ат үвәрдим йәсин дәп, мән әкәмә хәт үвәрдим гәсин дәп.
- үгүм угум (Хонқа) уюм «куча»: пахта угум болып йатипты.
- үзәнни узангни (Иқон, Туркистон) нарвон «лестница»: үзәннигә бий-бийдин чықады.
- үзүт узут (Қорасув) очкүз «жадный, алчный»: қотамбәй үзүт эдам боған.
- үйгәләк уйгалак (Янгибозор, Тошовуз) кичик үқлоқ «маленькая скалка».
- үймак уймоқ (Қорамурт) 1. нурамоқ, ушалмоқ «осыпаться, рассыпаться».
- үки уки (Хоразм) муз үйими «прорубь».
- үлүш үлүш чәкмәк улуш чакмак (Урганч, Хива) улашмоқ «раздавать, распределять».
- үмей-чүмей: үмей-чүмей болмәг умай-чумай бұлмоқ (Водил, Фарғона, Қувасой) тўплинишмоқ, йиғилишмоқ «собираться, сбор»: меймәлләрәм үмей-чүмей воп кельшт (Водил).
- үмүр умур (Гурлан) дим «духота, душный»: кун үмүр болватыр.
- үнәм унам (Хазорасп) доимо, мудом «всегда»: үнәминә нан йе:дамақ йоқ.
- үнүс унус (Гурлан) умид, истак, орзу «надежда, желание».
- үңилмәк уңилмоқ (Гурлан) тикилмоқ «смотреть пристально»: не маңа үңилип қарыйсан?
- үрйәнмәк урянкак (Жанубий Хоразм) ўрганмоқ «научиться»: әвәлләр үрйәндим дайым дәмәкә, инди уйаламан йа:рым дәмәккә (Хазорасп).

- үсәғич усөгич (Уш) сузонғич «бодливый».
- үсмәк усмоқ (Уш) сузмоқ «бодать».
- үстәм устам (Жанубий Хоразм) голиб, устун «победитель, превосходный»: үстәм чыхты (Урганч).
- үстәмәк устамак (Урганч, Хива, Хазорасп) ортирмоқ, кўпайтирмоқ «увеличивать, прибавлять».
- үтики: үтики чықмақ утики чықмақ (Хоразм) эскирмоқ «стареть».
- үттик уттик (Урганч, Хива, Хонқа) дазмол «утиог»: үттк васжақ восаң маңа:м айт, гөйнәкимә басыб алын (Урганч).
- үфләмәк уфламак (Хоразм) пуфламоқ «дуть»: ағзы пишкән қатықны үфләб ичәди.
- үчә уча (Наманган, Уйчи, Чортоқ) елка «плечо»: үчәмгә кәтәрдәм.
- үчәк учак (Хива, Урганч) том «крыша»: чықан, инди рамазан айтыб гәлсәлә, үчәкдә дурып башларынан су: қуйамыс (Хива); үчәктән о:дын алып чүшәмән дәп, тас өлвәдим (Урганч).
- үчқашмағ учқашмағ (Қорасув, Андижон, Олмос) мингашмоқ «садиться вдвоём»: бу қышлақча үчқашвәсьн (Қорасув).
- үшүк ушук (Қарноқ) // ушук (Чимкент) совуқ «холод»: алмаларны үшүк урып кетти быйыл (Қарноб); бу йил мевәләрни үшук үрип кетти (Чимкент).
- үшүмәк ушумак (Урганч, Хива, Хонқа) // үшүкмәк ушукмак (Қарноқ) совқотмоқ «мерзнуть, замерзать»: ахшам үчәкә чықыб йәтивәдик аз-маз үшүдик (Хива).

Ў

- ўкъл: ўкъл келмәг ўкили келмоқ (Тошкент) эси ўзига келмоқ, англамоқ, «припоминать, собираться с мыслями»: ендә ўкългә келдә.
- ўзлугўзь ўзлугўзи (Тошкент) ўзлари «сами»: ўзлугўзь бәрвурсын.
- ўғләғ ўғлоқ (Бухоро) // оғлақ (Паркент, Соилиқ) улоқ «козленок».
- ўсәл ўсал: ўсәл бұлмоғ (Тошкент) уялмоқ «стесняться».

ўшшэймэ://ўшшэймөг ўшшаймоқ (Тошкент) чимирилиб турмоқ «нахмуриться, насупиться, сморщиться»: нега ўшшэйп турьпсэн?

Ф

- фалаж (Бухоро) шол касали «паралич».
- фақер (Фориш—Сафарота қишлоғи) челақ «ведро».
- фалэхмэн фалохмон (Бухоро) сопқон «праща»: фалэхмэн тэш.
- фалла фалла (Бухоро, Самарқанд) оғиз сути «молозиво».
- фанэр фанор (Самарқанд, Бухоро) 1. фонарь. 2. чироқ «лампа».
- фанър фанир (Бухоро) «фанера».
- фанэрийғ фанорёғ (Бухоро) «керосин».
- фарангъ фаранги (Бухоро) ипак товарнинг бир тури «сорт шёлковой материи».
- фаранжъ фаранжи (Бухоро) паранжи «паранджа»: фаранжъйу чашпанд барҳам йедъ.
- фарсан//фарсах (Самарқанд, Бухоро) арх. фарсанг «мера длины (равнявшаяся примерно 7—8 км)».
- фарсансор фарсангсёр (Бухоро) арх. йўл кўрсатувчи белги «дорожные знаки».
- фатақ (Бухоро) дабба «грыжа».
- фасодпеч фасодпеч (Бухоро) галомис «смутьян».
- фач (Бухоро) бемаза «безвкусный»: қавун фач чьқтъ.
- фэмъл фамил (Самарқанд, Бухоро) фамил чой, қора чой «чёрный чай».
- фэрэч//фарроч фароч//фарроч (Бухоро, Самарқанд) фаррош «подметальщик дворов, улиц и т. п.».
- фэтънжэн фатинжон (Наманган—Хисарак қишлоғи) памидор «помидор».
- фэтэң фатанг: фэтэң бермэқ (Бухоро) гижгижлатмоқ «патравливать».
- фисиң-фисиң фисинг-фисинг (Самарқанд) секин-аста «медленно, вяло».
- фэйз фойиз (Бухоро, Самарқанд) эск. фойз, процент «процент».

фэмдэрпэрэ фомдорпора (Самарқанд) шакароб, ачиқ-чучук «салат из помидоров, лука и красного перца».

фэна фона (Бухоро) ёғочдан тарашланган қоziқ «клин».

фонъс фонис (Фориш) «фонарь».

фърқэ фирқо (Фориш) арх. «партия».

фът фит (Бухоро) сийқа «стёртый»: танга фът болъп кеткан.

фъчэқ фичоқ (Фориш—Сафарота қишлоғи) пичоқ «нож».

фота фўта (Бухоро) белбоғ, фута «кушак».

фул (Фориш, Сафарота) пул «деньги».

Х

хаванда (Хоразм) қовун осадиган махсус хода «специальная жердь для подвешивания дынь».

хавардан (Урганч, Хива, Хонқа, Боғот) хабардор «оповещенный»: өйдэн хавардан бол, мэн атыза геттим (Боғот).

хавэс хавас (Қашқадарё) маъюс, гамгин, хафа «унылый, печальный, грустный»: нимэйэ хавэс коринэди у мунчэ; эттэминэ(н) хавэс бол(ив) оттуру:вде.

хада (Урганч) 1. таёқ, хода «палка, бревно»: осын бир узыйн хаданы шейтана вэрипти. 2. дарахтнинг тўғри шохи «прямая ветвь дерева».

хадик (Қашқадарё, Урганч, Хива, Хонқа) халақит, халал «помеха, препятствие»: эвқэт йэсэм хади: бэрэйдн, элдирэй дэсэм қорқаман, эхър элдиديمу кутуллум-дэ (Қашқадарё); сёллэшиб дурганда хадик бэрдиң маңа (Урганч).

хади:м хадим (Урганч, Хива, Хонқа) //хэдим хэдим (Қашқадарё, Бухоро) дастурхончи «женщина (преимущественно пожилая), приглашаемая для наблюдения за приготовлением пищи, приёмом гостей на свадьбах, поминках и т. п.»: хади:мли иш хайырлы волады (Хива); сэн елатны хади:мысан, маңа бир гөңэш вэр (Урганч); хэдимсиз мэрэкэ отмэймушме? (Қашқадарё).

хайъс хайис (Қарши)//хэйъс хайис (Фарғона,

Водил) кичик болға «маленький молоток»: хэйъс мьнэн ур (Водил).

хайнахай (Хоразм) албатта, шак-шубҳасиз «обязательно, безусловно»: хайнахай, мениң айтғаным келәди, мәнә көрәрсәң (Қиличбой).

халақа (Гурлан, Манғит, Янгибозор) хотинларнинг лочак устидан ўраган рўмолининг орқага ташланган қисми этн. «конец платка, спускающийся на плечо».

халдахал (Тўрткўл) сийрак, онда-сонда «редко, иногда»: бы нәрсә халдахал қола чүшәди, нәрсә данысан дәррөв ал.

хальль//хальнь халили//халини (Бухоро, Қашқадарё) эртапишар узум «скороспелый виноград»: хальль пьштъ.

халпа I (Хоразм) этн. отин «учительница (в дореволюционной старометодной женской школе)».

халпа II (Хоразм) аёл бахши «сказительница».

хамала (Гурлан, Янгибозор) ҳамон, ҳамоно «всё ещё»: хамала келмадимә Режәббәй? (Гурлан).

хамәк хамак (Андижон) // хамей хамей (Поп) сапча (қовуннинг хоми, майдаси) «недозревшие дыни».

хамба I (Қарноқ) дон сақлайдиган махсус жой «закрома».

хамба II (Қарноқ) охур «ясли, кормушка для скота».

хамма I (Хоразм) // хәммә хамма (Қашқадарё) тегирмонда ун тушадиган жой, хампа «место на мельнице, куда падает мука, закрома».

хамма II (Хоразм) тобига келтирилган лой «мешаная (вымешенная) глина».

хамма III (Бухоро) эски типдаги ҳаммомнинг сув олинадиган жойи «водоём в банях старого типа».

хаммайа (Қарноқ) хамиртуруш «дрожжи, закваска (для теста)».

хамрамақ (Қорамурт, Қарноқ) алаҳламоқ, тушда гапирмоқ «бредить, говорить во время сна»: түндә хамрап чығыбәди, азанда өзигә кәлди, йахшы ҳа:зир.

хамсызлантырмақ хамсызлантырмақ (Беруний) страхование қилмоқ «страховать, застраховывать»: үйләрди дәғиштән сақлап, йәнә хамсызлантырув керәк.

ханақ (Иқон) // ха:ник ханик (Қарноқ) пойгак «место в комнате на проходе».

хандақчы хандақчи (Урганч, Хива, Хонқа) лойкаш «человек, подающий наверх замешенную глину (при постройке стены, при смазке земляной крыши)»: оғлим бизләйә:м бий хандақчы гоччақ йийит гәрәк (Хонқа).

ханназыл ханназил (Хива) // ханазил (Манғит) 1. оқма м ед. «костоеда». 2. оқма билан оғриган касал «больной, страдающий костоедой»: ханазилди давасы барма, балам? (Манғит).

ханч (Қашқадарё) ток ёки дарахт кўчатини экиш учун қазиладиган чуқурча «яма для отсаживания саженца».

хапәләнмақ хапаланмақ (Қўқон) хафа бўлмоқ «растраиваться, печалиться»: чэйхәнә йоғльғьдән хапәләндъләр.

хаппак (Бухоро) қоққон «капкан, западня»: хаппакка сьчқон тушъптъ.

хараваты харавати (Хоразм) 1. қувноқ «веселый». 2. сахий, ҳотамтой «щедрый». 3. чапани «щёголь, ухарь».

хараз (Хоразм) тегирмон «мельница»: анам күм бойи харазда ун чығарды (Шовот); бечараны харазы жуваздийн эди (Хива).

харәспән хароспон (Бухоро) // харасман//харазман (Хоразм) тегирмончи «мельник»: мәдри:мбайла харасанчылық этип, у:н сатқалла (Хонқа).

харвиз харвиз (Урганч, Хива) // хармыз хармиз (Манғит) тарвуз «арбуз»: йолда барйатырған вахта бирәв бир харвиз алыб гәлийатырәкән (Хива).

хардүмбә хардүмба (Қурама) жавдар «рожь»: хәр-дүмбәни мал жейверәди.

харсан (Тўрткўл) уюм «сугроб, куча»: шу йыл атызла:да қарла харсан-харсан волып йатты (Шўраxon).

харсан харсанг (Қарноқ) 1. молнинг қотган тезаги «кизяк (высохший помёт рогатого скота)». 2. тезакнинг лой билан аралаштирилгани «смесь кизяка с глиной».

хата (Беруний, Бийбозор) қазо, қазоланмоқ (болаларга нисбатан) «скончаться, умереть (о детях)»:

рәмәттиң баласы хата вопты (Бийбозор).
хаша (Хива) тақир, шига «редковолосый»: йоқ, энә мән хашакәлә шәгит воламан дәпти уллы оғлы.
хашламақ хашламақ (Андижон, Тўлкибош) // **хәшләмоқ** хашламақ (Тошкент) харжламақ «расходовать, тратить»: ом беш тьллә хашлап қойнъмгә элсәм (Андижон); бәр-йў: пульммь хәшләдъм (Тошкент).
хәвәркәш // **хә:ркәш** хаваркаш // **харкаш** (Қашқадарё) чақимчи, гап ташувчи «клеветник, доносчик, ябедник»: ичләризгә бирәнтә хәвәркәш бәдә...; ким оргәтти сәннә **хә:ркәшли:ди** муннәққа.
хәйәләти хәләти (Қашқадарё) хәәли паришон, паришонлик «растерянность, расстроенность»: пәз-зәлләдди дәғдәм бәчәрә хәйәләти болуп қойән.
хәйме хайме (Қашқадарё) хўпми (уқтириш, тайинлаш маъноларида) «хорошо, ладно, идёт»: сә(н)-шәргә ойнәпкинә отти, мә(н) ҳәзир кәләмән хәйме.
хәккәш хаккаш (Фарғона) // **хәткәш** (Водил) ром, дераза, эшикларнинг режасини чизувчи уста «мастер, который чертит планы рам, окон и дверей».
хәмйәзә хамёза (Қашқадарё) эсноқ «зевание, зевота»: дәврәләйә оттийәннә хәмйәзә тәссә уйәт қьләй-чийдилә.
хәнй ханий (Тошкент) обрез «крытая яма в комнате или передней (для стока воды после омовения или умывания)».
хәпәвән хапаван (Қашқадарё) // **хапавант** (Хонқа, Хазорасп) бўйинга тақиладиган хотинлар безаги «женское украшение, надеваемое на шею».
хәт хат (Водил) қатор «ряд»: энәшъ **хәтгән** чүшә:р.
хәччәки хаччаки (Қашқадарё) ёйиқ товақ «большое блюдо с плоским дном (для плова)»: **хәччәки** тәвәққа бир кишилиқ, эк(ки) кишилиқ эш сүзүләди.
хәктодә хоктұда (Қашқадарё) тупроқ уюми «земляная куча»: бәллә қадим хәктодәйди, сув-пув дәгән нессә йәғдә.
хәл хол (Қашқадарё, Бухоро) сантиметр (баъзан миллиметр) «мера длины, равная см или мм»: бу эши:ләдди эни қәссәкис хәл, бойи бир митиру тох-сә(н) элти хәл (Қашқадарё).

хәлбинне холбинне (Қашқадарё) булоқи этн. «серьги, продаваемые в ноздрю»: қадим кәлиллә хәлбинне тәқайчийде.
хәлҗс қол холис қўл (Андижон) ўрта қўл ва жимжилоқ ўртасидаги бармоқ «название пальца между мизинцем и средним пальцем».
хәлқәзмәқ холқозмоқ (Қашқадарё, Бухоро) эмламоқ «производить прививку»: **хәлқәздиру:вдим**, эттәсийә қоли гүппичәдә: шишип чьғде (Қашқадарё).
хәмишәк (Китоб) // **хәмўшак** (Бухоро) чивин, искабтопар «комар»: хәвә бук босә хәмишәк копәйәди, энә сәғун тот тәмоннә(н) дут қойәллә-дә, қәссун ләп (Китоб); кечаларъ хомўшак гаран қьладу (Бухоро).
хәмсуф // **хәмсуп** хомсуф // **хомсуп** (Бухоро) хомсурп «небелёная бязь».
хәнавәр хонавор (Андижон) сийрак, кам «редкий, мало»: чьлчъ әқ өрҗк мевәнъ хәнавәр қьладъ.
хәриш хориш (Қашқадарё) қичима «чесотка».
хәсә хоса (Уйчи) // **хаса** (Қорабулоқ) юқа оқ ма-та «тонкая белая материя»: әқ бәдәнғә хәсә кәйнә: йәрәшур (Уйчи); кәкүлин талым-талым, хаса кәйнәкли залым, хаса кәйнәк ичидә, қол алышқан гәзәлим (Қорабулоқ).
хәсадән // **хәса** хосадон // **хоса** (Косонсой) сархона «головка кальяна»: **хәсадәннъ** тәлдърҗн, бир хәса бәсҗн.
хә:ль хели (Қўқон) анча «значительно, много, довольно»: **җсмәнжән** әкәйәм хә:ль йәшкә кьргән.
хәзләмәқ хезламақ (Қашқадарё) тез юрмақ, югурмоқ «бегать, прибежать»: хәзлә, йәннәйни әйтип кәл
хәлмәзән хелмазон (Уйчи) ҳәзир «сейчас».
хий (Қашқадарё) эчки терисидан қилинган меш, саноқ (унга, кўпинча шинни солинади) «бурдюк, мешок из козьей шкуры (для хранения бекмеса, патоки)».
хинсиз (Уш) шўх, ўйноқи бола «шаловливый, игривый ребенок».
хәмьч химич (Бухоро) хивич «прут, розга».
хәмча химча (Қашқадарё) тоқдаги узун-узун, ингичка новдачалар «тонкие, длинные ветви у виноградника».

хърс хирс (Андижон) айиқ «медведь».
хътър хитир (Бухоро) зиқна «жадный»: бърам хътър-
 къ, тәмсә йәләймән дейдъ.
хът-хътламоқ хит-хитламоқ (Андижон) гиж-гижла-
 моқ «натравливать, науськивать».
хъшәва хишова (Бухоро) чопиқ «окучка (растения)»:
 ғүзанъ хъшәва қъламъз.
хыйра хийра (Иқон, Тулкибош, Чимкент) жин-
 ни, тентак «сумасшедший, помешанный».
хылт: хилт **хылт чиқармаслик** (Хива) ғинг демаслик,
 дам чиқармаслик «молчать, не сказать ни слова»:
 миң гәп айтсаңам хылтыны чиқармыйды.
хылтырлық хилтирлиқ (Хива) айёрлик, қувлик «кавер-
 зность, хитрость»: мән хылтырлық этип, қаламны
 ашақа ташаб йәрдим.
хыппәке хиппәке (Қашқадарё) яширинча, пинхоний
 «тайно, скрытно»: хә, бу ишти хыппәки қыл(ив)
 йүргәндә, ҳичким билмәгән.
хыр хир (Жанубий Хоразм) ўтмас «тупой, не ост-
 рый»: орақ ди:ши хыр волды (Хива).
хырбәчә хирбачча (Мангит) мушук боласи «котё-
 нок».
хырик хирик (Хонқа, Хазорасп) отнинг бош асбо-
 би (юган, чилвир, тизгин) «принадлежность упря-
 жи лошади (узда, повод и т. п.)».
хырре хирре (Қашқадарё) хириллаб гапирувчи ки-
 ши «человек, говорящий хриплым голосом».
хыррик хиррик (Урганч, Хива, Хонқа, Хазо-
 расп) уйиш, тўплаш «складывать, собирать»: қу:
 нны хыррик эттик (Урганч).
хырт-пырт хирт-пирт (Хазорасп, Хонқа) чала-
 чулпа, енгил-елпи «наполовину, кое-как, как-ни-
 будь».
хытырмақ хитирдамақ (Хива) қитирламоқ «скрести,
 треск»: сычандыйн хытырмада көп.
хожик хўжик I (Жанубий Хоразм) арх. хўжазо-
 да, бойвачча «происходящий из рода ходжей, бай-
 ский сын».
хожик II (Жанубий Хоразм) олифта, чапани «щё-
 голь, франт, ухарь»: бу хожик оғлан йарымны
 ҳәммәдән қары йаман (Урганч).
хон хўн (Урганч, Хива, Хонқа) фотиҳа қилиш
 учун қизниқига олиб бориладиган дастурхон «по-

дарок (из разных кушаний), поднесенный невесте
 (при свадебной помолвке): бир доққыс күлчә,
 бир доққыс қатлама этип, бир-икки қарры кәмпир
 вилаң хон алыб барасыла (Урганч).
хонача хонача (Урганч, Хива) қийма тахта «доска,
 на которой рубят мясо на мелкие куски»:
 қараман ағачыннан хонача зәтиб бәрды қурйаз
 дайым (Хива).
хопырмақ хўпирдамақ (Қўшқўпир) бобилламоқ,
 тез гапирмоқ «журить, громко отчитывать (ко-
 го-л.), говорить быстро»: рейис бувам өзләри,
 хопырдыды сөзләри, пахта палаң долмасә, қыза-
 рады йүзләри.
хоразәк хўразак (Хива) мед. бўғма «дифтерия».
хоран хўран (Хоразм) хўранда, кўп овқат ейдиган
 «едок, обжора»: хоран дойған тойыны махтыйды
 (Урганч); малны хораны худаны бәрийәни, адам-
 ны хораны худаны урғаны (Хива).
хорпуш хўрпуш (Бухоро) типратикон «ёж».
хоррық хўррик (Хазорасп) хуррак «хрип»: хоррық
 атмақ.
хостар хўстар (Урганч, Хива, Шовот, Қўшқў-
 пир) хайрихоҳ, меҳрибон «доброжелатель, доб-
 рый»: хастаға хостар, көрпәйә эстәр (Урганч);
 айтадылар, йа:рым, сәни хаста дәп, хаста восан
 жаным, хостар волайын (Шовот).
хо:лик хўлик (Қўшқўпир) яхшилиқ «доброта»: бу
 хо:ли:ләрийни эсимнән чиғормәймән, жорәжән.
худрайы худрайи (Урганч, Хива) бепарво, парвойи-
 палак «беспечный, беззаботный».
хулвә хулва (Бўка) бот. ялпиз «мята»: хулвә эрғә-
 ләррә ләвдә осәдъ.
хуммыз хуммиз (Урганч, Хива, Хонқа) хумдон
 «печь для обжига кирпича, гончарных изделий»:
 атам шумлық этипти, мәни йаман гөрәдәкән, маңа
 хуммызны ойныны бәрийән экән, дәпти (Хонқа).
хунуққьльғ хунуққилиғ (Қашқадарё) қилиғи совуқ,
 қўпол «человек с дурным характером»: худәйвәдди
 бирәм хунуққьльхки, көчә дәмәйди, дәврә дәмәйди,
 ой(ив) -ой(ив) әлу:рәде.
хунуххор хунуххўр (Қашқадарё) // хунуххор (Бухо-
 ро) совуққа чидамсиз (одам) «человек, не терпя-
 щий холода»: шәрәп шунәққа хунуххорки, гәттә:

сәвүккә қалтирәйвәрәде (Қ а ш қ а д а р ё).
хуптур (Ш о в о т) жуда оғир «очень-тяжелый»: **хуптур** жүгәкән.
хурӯс//**хурәз** хуроз (Б у х о р о) хӯроз «петух»: **хурӯс** ҳама жәйга бир вахтга чәқъраду.
хуруш (Ш о в о т) аралаш, омухта «смешанный»: чайда нанны **хурушы**, нам бомаса, инә чайны дуршы.
хут I (Ш и м о л и й Х о р а з м) якка «один, единолично»: хут өзи йенди (Б е р у н и й).
хут II (Ш и м о л и й Х о р а з м) худди «как раз, точно»: **хут** өзи (Б и й б о з о р).
хутъм хутим (П о п) иғвогар «провокатор».
хух (У р г а н ч, Х и в а, Х о н қ а) сұта (оқ жүхорининг донаси олингандан кейин қолган сұтаси «очищенный от зёрен початок кукурузы».)
хушвәт хушват (Қ а ш қ а д а р ё) хуш, хоңиш «желание, охота»: ширинли: минә(н) унчә **хушвәтим** йә:мәне.
хушфәрәх//**хушфәрәхли** хушфарах//**хушфарахли** (К и т о б) баҳаво (жой) «(место) имеющее много чистого воздуха»: эллеләридән бир кәттә әнхәр арығ чығде серсойә **хушфәрәхли** жәйәкән.
хуш-хушвәхлик хуш-хушвахлик (Қ а ш қ а д а р ё) хурсандчилик, шод-хуррамлик «веселье, весёлый, развесёлый»: хәркимәм **хуш-хушвәхли:минәң** кун кечиссун, коз йәш қъмән, **хуш-хушвәхли: минә(н)** жә:б бәрин.

Ҳ

ҳав (Х о р а з м) ие, ажаб «междометие, выражающее удивление — ого, вот как»: **ҳав** сән нишәттин, мени өйимни гөйдирәсән-ку (У р г а н ч).
ҳава//**ҳаваң** (У р г а н ч) ҳа, шундай «да, так»: **ҳаваң**, муллам, а:дынызны қапыға йазыб гетипсис, шуннан билдим, дәп жуваб бәрәди әпәнди.
ҳаварламақ (Ш е р о б о д) текисламақ «ровнять»: пәшәнәндә ишкә чығып, жәр **ҳаварлаш** бәр әкән.
ҳава соқы (Ҳ а з о р а с п) ҳовонча, ұғир «ступа, ступка»: апам таммаки алыб гәлди, мән **ҳава соқыда** дөвиб бәрдим.
ҳавуз (Қ о р а м у р т) оғиз (илк сут) «молозиво».
ҳавут (Ф о р и ш) ҳасип «бараньи кишки, начиненные мясным фаршем и рисом и отвариваемые в воде».

ҳаза (С а й р а м) аза «траур».
ҳайван (Г у р л а н, М а н ғ и т) // **ҳәйван** (Қ а р н о қ) 1. айвон «веранда, терраса». 2. ҳовли «двор».
ҳақьғдәк **ҳақьғдак** (Қ а ш қ а д а р ё) ақиқдай «сердоликовый»: экки бәти **ҳақьғдак** қып-қьзил бол(ив) йурәде; сәмәрқанни нонлари **ҳақьғдә:ҳақьғдә:** боләде.
ҳақыл **ҳақил** (Ҳ а з о р а с п, М а н ғ и т, Қ а р н о қ) ақл «ум»: **ҳақылын** йоқ, **ҳақылын** боғанда мениң ичимдәги алтынны алари:дин депти (М а н ғ и т).
ҳалқырамақ **ҳалқирамақ** (И қ о н) билангламоқ, биланг-биланг қилмоқ «извиваться (как змея)»: сув ичиндә **халқырады** бий йылан, ағзыда алтын балиқ саҳыпқыран.
ҳаллықламақ **ҳаллиқламақ** (Г у р л а н, Я н г и б о з о р) бұғилмоқ, нафас қисилмоқ «душиться, задыхаться».
ҳамаш **ҳамаш** (М а н к е н т) омоч а р х. «омач (местная соха с чугунным наконечником)».
ҳапап **ҳапап I** (Г у р л а н, Я н г и б о з о р) лапашанг «растяпа».
ҳапап **ҳапап II** (Ш и м о л и й Х о р а з м) ит (болалар тилида) «собака (в речи детей)».
ҳапылдамақ **ҳапилдамақ** (У р г а н ч, Х и в а, Ҳ а з о р а с п) // **ҳапылламақ** **ҳапилламақ** (Қ о р а м у р т) вовулламоқ «лаять»: ешикте күчүк **ҳапылдар**, өйдә пишик майувлар (Ҳ а з о р а с п).
ҳапырдамақ **ҳапирдамақ** (У р г а н ч, Х и в а, Ҳ а з о р а с п) шошмоқ, ҳовлиқмоқ «торопиться, суетиться».
ҳапламақ (Қ о р а м у р т) ловулламоқ «пылать, сильно гореть»: **ҳаплап** кетти.
ҳар **ҳар** (Г у р л а н, М а н ғ и т) писанд (эмас) «нипочём»: бу савурды билмәдим, вонға ҳеч гәп **ҳарәмәс**, үкәнди йылатма дәсәмәм, йылатавүрәди (Г у р л а н).
ҳара **ҳара** (У р г а н ч, Х и в а) фойда «польза»: **ҳеч** **ҳараң** деймәди сәм баланы (У р г а н ч).
ҳарра **ҳарра** (Б о г о т) арра «пила».
ҳачча **ҳачча** (Б у х о р о) тирговуч «подпорка».
ҳа:р **ҳар** (У р г а н ч, Х и в а, Қ а р н о қ) номус, ор-номус «стыд, честь и совесть»: **ҳа:р-на:мыссыз** йа:рнә: на:ры барәкән, қалда адағлы йа:ры варәкән

(Урганч); атаның атыны, вәтәнниң **ха:рыны** сақта (Қарноқ).

хәбәдә хабәдә (Құқон) бехуда бекорға «зря»: душәм-мьгә йьткьзмәсәйғз бутун меҳнәтәм хәбәдә боләдъ дувдъ.

хәббән хаббан (Урганч, Хива, Хонқа) жўяк, пушта «борозда, грядка»: ертән балла хәббән қақмақа гәләди (Урганч); раш бойына хәббән тартажақман (Хонқа).

хәвәлә қълмоқ хавола қилмоқ (Қашқадарё) ирғитмоқ, отиб ташламоқ, улоқтирмоқ «бросать, сбрасывать, скидывать»: тәмнә хәвәлә қы муноққа несәни, йох босун.

хәвән хавон (Қашқадарё, Жиззах) ихтиёр, эрк, хоҳиш «воля, желание»: оз хәвәнийә қойиң, қан (и) ньмә қъләдъ (Қашқадарё); хьчкьм мьнән ышь бомәйдъ, оз хәвәнчә ойнә йурәдъ (Жиззах).

хәвдирәмә хавдирама (Қашқадарё) ховлиқма «суетливый, беспокойный»: ушә хәвдирәмәни гәпийә ишәнәсизме?

хәвит хавит (Жўш) ховуз «пруд (искусственный водоём)».

хәвлүқмәқ хавлүқмоқ (Қашқадарё) шүшмоқ «опухать»: бәтиң хәвлүққандек корүнәди, бирән нәссә чәқьптиме?

хәдәхә хәдәхә (Қашқадарё, Жиззах) тез, бирдан, бир зумда «быстро, сразу, моментально, мгновенно»: қарәсәм, чишини коссәтим мәннә қарәп кәләпто, хәдә: озумни пәнәйә эллим (Қашқадарё); хәдәхә: ешғидъ йәптәм, бомәсә хәммә йәғдъ чән бәсәп кетәрдъ (Жиззах).

хәддин хәддин (Қашқадарё) ниҳоятда, ғоят «весьма, очень»: бултур йәннәғьмьс хәддин коп қьлуведе.

хәдди-хүдди хәдди-хүдди (Қашқадарё) // хәдду-хүдду (Бухоро) чегарадош «сопредельный, смежный»: вәсиқайә хәвлини тор хәдди-хүдди коссәтиләйчиде.

хәдисә хәдисә (Қашқадарё, Самарқанд) // хәльса хәлиса (Бухоро) хәлим «каша, приготовляемая особым образом из очищенных зёрен пшеницы и мяса».

хәдйй//хәдййсьрә хәдий//хәдийсира (Тошкент) хәдик «опасение»: хәдйй эл.

хәж хаж (Жўш) усул, хунар «мастерство, умение».

хәжжә хажжа (Урганч, Хива, Хонқа) ганч «ганч, (вид алебаstra)»: ейванны қашына хәжжә қойдық (Хива).

хәжжик-хүжжик хажжик-хүжжик (Хива) майда-чуйда, икир-чикир «мелочь, разные мелкие вещи»: хәжжик-хүжжикинәчәлли гәрдим (Хива).

хәжим хажим (Қашқадарё) калака «смеяться над кем-либо»: озийнәң кәттән(и) нимә: хәжим қьләсә(и).

хәжъмерәй хажимерай (Тошкент) ўрта қўл ва жимжилоқ ўртасидағи бармоқ «палец между мизинцем и средним пальцем».

хәз хаз (Хоразм) кайф, лаззат «удовольствие, наслаждение»: бу малны нишәтәсән, йе, ичдағьн, йүри, хәз этип (Урганч); уллы йол бойында и:дәлә хатар, рейис бавам өйдә хәз этип йатар (Шовот).

хәзәрсупән хәзорсупон (Қашқадарё) // хәзәрсубән хәзарсубан (Бойсун) исириқ б.т. «гармала»: хәзәрсупән дутәссә хәрқаннә: ис йоқаләймуш (Қашқадарё).

хәзъл-тәйпән хәзил-тайпан (Құқон) хәзилкаш «шутник, шутливый»: хәзъл-тәйпән ортағьм борьдъ.

хәйт хәйт (Қашқадарё) боғ (одатда у ховлига туташ девор билан ўралган бўлади) «сад»: хәйткә жәй қьләйми, йә шәргә оттуру:рәсиләме?

хәйдәв хәйдов (Қашқадарё) яйдов «пущенный на волю, на подножный корм, не привязанный»: эт, эшәк хәммәси хәйдәв, қой, эчкику босә-(б)омәсә, қарәмәллийәм бә:ләмәйкә(и) улә.

хәйтқаччи хәйитқаччи (Қашқадарё) хәйитлик этн. «денежный подарок в честь праздника хайт»: хәр мәйрәм бәчәлә; хәйит қаччи йувәрәди поштәдән.

хәйлә хәйло (Қашқадарё) хов ана, хув ана «вон она»: хәйләкә, әрғди ичийә йәтипто, кормәдийләме?

хәйтәвур хәйтовур (Тошкент, Жиззах, Жўш) хәйрият «к счастью, хорошо, что...»: хәйтовур урмәдъ (Тошкент).

хәк хәк (Гурлан, Янгибозор) оҳәк «известь»: ба-

зардагы дүкәннән хәк апкелдимда:н, үйди ақла-
дым (Гурлан).
хәкәр кәвүш ҳакар кавуш (Андижон) ёғоч кавуш
деревянная галоша»: көргә көзгү кереймәс, чолақ-
қа хәкәр кәвүш.
хәкилләмәк хәкилламак (Чимкент) оқсоқланмоқ
(хайвонларга нисбатан) «хромать (в отношении
животных)».
хәккә хәккә (Андижон, Хоразм) зағизғон «соро-
ка»: дәрйаның бойында бирйинә хәккә, рейсин
атында бахмалдан тәкә (Хазорасп).
хәкләмәк хәкламақ (Қорабулоқ) // хәттирәтмақ хәт-
тиратмоқ (Сайрам) хатламоқ «прыгать, пере-
прыгивать».
хәләй хәләй (Тошкент) хәлак «сильно уставать,
сильно утомляться»: жәнъм хәләй.
хәлә-хүлә хәлә-хүлә (Қашқадарё) унча-мунча «так
себе, кое-как»: хәлә-хүләйә уннән гәв әлиб бәмәй-
де.
хәлгүнчәй хәлгүнчәй//хәлъмчәк хәлимчәк (Жиззах,
Тулкибош) хәлъмчәк//хәлгүнчәк//хәйүнчәләк//
хәйъмчәк хәлинчәк//хәлгүнчәк//хәюнчәләк//хәйин-
чәк (Андижон) арғимчоқ «качели»: йурьйлә
хәлгүнчәй учамъз; үзүн-узун арғамчә хәлүнчәккә
йәр-йәр (Андижон).
хәли:сә хәлиса (Урганч, Хива, Хонқа) бугдой па-
лов «плов из пшеницы».
хәл(ь)мәзәттән хәлимазаттан (Тошкент) хәдемай
«скоро, вот-вот»: хәл(ь)мәзәттән кеп қәләдә.
хәлқа хәлқа (Қашқадарё) исирға «серьги»: хәлқам-
ни биттәси қуләғимнән чушупто, шуни билмәмән
ойуннә қызықып.
хәлмәзән//хәмзәмән хәлмазон//хәмзамон (Самар-
қанд, Қашқадарё) хәзир, шу тобда, хә де-
май «сейчас, скоро, вот-вот»: тәғъ пичи оттириң,
хәлмәзон келип қоләде (Қашқадарё).
хәлм хәлм (Водил) юрак «сердце»: жә хәлмъм куйьп
кетть.
хәмәйләмақ хәмайламоқ (Қўқон) полиз экинларининг
гулдан сўнг хәсилга кириши «плодоношение бахче-
вых»: пәмьлдәръ хәмәйләп қәлдә.
хәмәчики хәмачики (Урганч, Хива, Хонқа) хәм-

маси, барчаси «все»: балаланы хәмәчики пахта
чәплиятыр (Урганч).
хәмбойунсә//хәмпирә хәмбўюнса//хәмпирә (Қашқа-
дарё) тенгқур, тенгдош «ровесник»: бу, әбдуллә
мойләв, жәббәл ләчин, әмәжжәллә — хәммәси
хәмбойунсә; гәлә хәмбойунсәлә бир йәғълив әләллә.
хәмдәсә хәмдәса (Урганч) шунингдәк, шу қаторда
«также»: бир заман дурса, сьз қараң пашшайым,
мәндәйи дон, ат хәмдәсә сәлләнә:м өзиники әтиб
алады бу наинсап, дәпти әпәнди.
хәмил хәмил (Қашқадарё) ёнғоқ мағзининг майиз
билан аралаштириб ипга тизилгани «связка на нит-
ке ореховых ядер и кишмиша»: биш (бир) шәд-
дийнә (шәддәгинә) хәмил сәллим чәмәдәниннә.
хәмишәки хәмишаки (Қашқадарё) хәр доимги, дои-
мий «завсегдатай, обыкновенный»: бу оз(и)мизди
хәмишәки қъл(ив) йургә(н) ишимиз-дә.
хәмрәфиг хәмрафиг (Китоб) хәмроҳ «попутчик»: бу
хәм йолгә тушип бәрәверип хәлиги кишигә йетип
әлдә-дә хәмрәфиг бәлип гәвләшип бәрәтүрип әлле-
ләридән бир кәттә әнхәр арығ чығде.
хәмрә хәмрә (Самарқанд) йўлдош, эш «последова-
тель, спутник».
хәмсә:тәвәғ хәмсәтавоғ (Қашқадарё) қўшнилар ўр-
тасидаги таом алмашув «обмен пищей между сосе-
дями»: нәччи йилләм бозе хәмсә: бәсәк, хәли хәмсә:
тәвәғъмиз узилга(н) йәмәс.
хәмсәйә хәмсоя (Қашқадарё) қўшни «сосед»: гиләм
сәссә(н) хәмсәйәннә сәт, би бужжийә озин отти-
рәсә(н) дьйәндәк...
хәннәт хәннәт (Қўқон) муттаҳам «подлец, плут, мо-
шенник»: жә: хәннәт әдәмдә, хәннәтлйдйәм сәл
евьдә қьгьндә.
хән хәнг (Хива) 1. хә (хурмат билан «хә» демәк) «да
(с уважением)». 2. нима бўлди, нима гап? «что слу-
чилось?»: бир гүни бай қысынады, баласы хән
ата? дийди.
хәнги хәнги (Гурлан, Янгибозор) шўх, хулиган
«шалопай, хулиган».
хәнчилчәк хәнчилчәк (Гурлан, Манғит, Янгибо-
зор) //хәркинчәк хәркинчәк (Богот) арғимчоқ,
беланчәк «качели, люлька»: күни минән хәнчилчәк
чайқатыб отырғаны, бу бала (Гурлан).

хәп хәп (Қ ұ қ о н) жим «молчать, умолкать»: ындәмәдъм ендъ, хәп гурдъм.

хәпәләк хәпалак (Қ а ш қ а д а р ё) гардиши ёпик, кенг, саёз (дўппи, товоқ ва ҳ. к.) «плоский и широкий (о блюде, миске, тюбетейке и т. п.)»: бу сәни бә-шиңнә пичи хәпәлә:рәғакәм, бомәйде.

хәпәләйтәвәғ хәпалейтавағ (В о д и л) катта товоқ «большое блюдо для плова».

хәппәжъгәр хәппажигар (Ж и з з а х) қуруқ «пустой».

хәппик хәппик (Х и в а) жуда пакана одам «малорос-лый, низкорослый».

хәпрә хәпра (Қ ұ қ о н) шошқалоқ, ҳовлиқма, енгил та-биат «торопливый, суетливый, легкомысленный»: жә йәмән хәпрә қъз опсәндә!

хәрәм хәрәм (Х и в а) махр, қалин, сеп «калым, прида-ное»: хәрәммә алтын сә:т бәрмәсән, «алды» деймән, мәләметә қамыйман.

хәрәсән хәрәсон (Қ а ш қ а д а р ё) қўрқув, ваҳима «страх, смятение»: бәққа Хәкимни бир ози қалли-ме?— хә, иби қоҳмәйдими у, кундузи эдәмни ко:ни хәрә: сә: (ә)ләди-ко әлләдән.

хәргиз хәргиз (Қ а ш қ а д а р ё) асло, хәч қачон, хәч вақт «никогда, ни в коем случае, ни за что»: хәргиз муннәққа гәвләдди әйтмәйинә уңнә.

хәррә//хәры хәрра//хәри (Қ и п ч о қ) ари «оса».

хәррәннә хәррангга (Қ а ш қ а д а р ё) хил, турли ранг-да «разноцветный, красочный»: кәтишкә гуллийәм хәррәннәси боләйкә(н).

хәртугул хәртугул (Т о ш к е н т) хәйтовур, хәйрият «к счастью»: хәртугул сән борәкәнсән бомәсә бәллә қорқъшә:дъ.

хәсән-үсәннә нәйъ хәсан-усанни найи (А н д и ж о н) ка-малак «радуга».

хәсәс қәтмәқ хәсос қәтмоқ (Қ а ш қ а д а р ё) серраймоқ (ўзини йўқотиб тик туриб қолмоқ) «опешить, рас-теряться»: мунчә хәсәс қәтип қәллиц, оттисә(н) (б)омәйде.

хәсәдә хәсида (А н д и ж о н) ширин қовун «сладкая дыня».

хәсте-нестәк хәсте-нестак (Қ а ш қ а д а р ё) ниҳоятда оз «очень мало»: бу хәсте:нестә: минә(н) той қълиб боләдими, тойәм хәзиләкәндә.

хәттәкәч хәттакач (Г у р л а н, Я н г и б о з о р) хәттоки «даже»: хәттәкәч мени хәм уржақ волды (Г у р л а н).

хәччә хәчча (Қ а ш қ а д а р ё, Б у х о р о, Ж и з з а х) ай-ри «развилка, развилина»: тәттә хәччә бәсә чәй-ләдә, бир пәсиллиг гәп... хәччә боләткәлләрини бәшқә әйир (Қ а ш қ а д а р ё).

хәччи хәччи (Қ а ш қ а д а р ё) хәр тугул, хәйрият «хоро-шо, благо»: хәччи хәмсә:ни бәчәләри әттийу, пичи әвунне; хәччи озис кәлип қоллис.

хәшәмәт хәшәмәт (В о д и л) қийинчилик «трудность»: нечә хәшәмәтләр мьәнән сәгән уйъмъдъ.

хәшәр-комә хәшар-қума (Қ ұ қ о н) хәшар «помощь (добровольная общественная взаимопомощь)»: шәптәлтәнъ хәшәр-комә мьәнән вәгәнгә әртълтъ.

хәшвәк хәшвак (Қ а р ш и) ғийбатчи «сплетник».

хәштәк хәштак (Қ а ш қ а д а р ё) эски типлаги ҳовли ошхонасининг мўриси «дымоход в домах старого типа».

хәшшәкәллә//хәшшә хәшшакалло//хәшшо (Қ а ш қ а д а р ё, С а м а р қ а н д, Б у х о р о)//хәшшәкәллә// хәшшә хәшшакалла//хәшша (Ж и з з а х) барибир, хәрқандай ҳолатда, шароитда хәм «все равно, в лю-бое время»: хәшшәкәллә, кетәмә(н) дәв оттирип-тилә, нимә қъләй энне (Қ а ш қ а д а р ё); хәшшә-кәллә берәсән дьп турвәсә боләдъмъ (Ж и з з а х).

хә:вл хәвл (Қ а ш қ а д а р ё) ваҳм, қўрқув «страх, смя-тение»: жән хә:вли минәм бәләхәнәдән озини әт-кәндә пәскә.

хәббәнъ хәббони (А н д и ж о н) ҳовлиқма «суетливый, беспокойный».

хәвдирәмақ хәвдирамақ (Қ ұ қ о н) ҳовлиқмоқ «суетить-ся, спешить, волноваться»: кочәдә хәвдърәп кел-йәптъйкән, гәпъмгәйәм чушуммәдъ.

хәгүрә хәгура (Н а м а н г а н) хәкәндәз «совок».

хәләңкъ хәлангки (Б у х о р о) хәлиги «тот, то»: хәләңкъ къшь келдъ.

хәлдән болмәқ хәлдән бұлмоқ (Қ а ш қ а д а р ё) хәбар-дор бұлмоқ «осведомляться»: мән кәйәнчә кәмпиддә-нәм хәлдәм болуп туруйлә.

хәпәзә хәпаза (Н а м а н г а н) чўмилмоқ «купаться».

хәпътмақ хәпитмақ (А н д и ж о н, Қ ұ қ о н) чўмилмоқ

«купаться»: бәләнь хәпътқъзәйлъй; ылгәръ шәттә рәсә: хәпътәрдъг-ә (Қ ұ қ о н).

хенә хена (Гурлан, Манғит)//**хинә** хина (Хазорасп) яна «еще, опять»: хенә йадыннан чыгарып қойма, йахшима? (Гурлан); хинә бириси (Хазорасп).

хештәмә хештима (Марғилон)//**хыштәмә** хыштама (Тулкибош, Чимкент, Жиззах)//**хештәмә** хештама (Шовот) хеч нима, хеч нарса «ничего»: тур онъйнән, йъғләмә, хыштәмә қъмәйдъ (Жиззах); ағам мана хештәмә әпкәмәптимә? (Шовот)

хидә хидо (Қашқадарё) ахвол, ҳодиса «положение, случай»: хәр күн шу хидә, шүнчә гәп, шүнчә соз хис суг қъмәйди уңнә.

хиккә хикка (Хива) миннат «напрашиваться на благодарность»: хиккә әтмәк.

хил (Қашқадарё) оловдан чиққан иссиқлик, ҳовур «жара, зной»: сәксәвулли иссиғи зоддә, хили шәргәчә кәләдийә, қаран.

хиллә//**хилләбәзор** хилла//**хиллабәзор** (Қашқадарё) зұрға «еле-еле»: озум хиллә кәлим шәргәчә, ликоләп; хилләбәзәр энәси бир куңцә жәвәб бәддә.

химә химо (Қашқадарё) сал туртки, енгилгина ёрдам «маленький толчок, помощь»: шунъжкәнә химәйә мә:тәл, қолийни тәйиссә(н) чушуп кәтәдә; әрәвәчәсийә химә бәрив йувәр, чъғъп кәссун.

хинә хина (Хазорасп) яна «ещё, опять, снова»: муның мазасыны алған бәри хинә:м гәлипти.

хинжи (Урганч, Хива, Хонқа) инжу, марварид «жемчуг»: жүвән әктим кәндир минән аралаш, бир йа:р туттым орта бойлы қалам қаш, қара-қара, дийвермәнләр чықанлар, қара мынжық минән хинжи аралаш (Урганч).

хипупуч (Урганч, Хива, Хонқа)//**хәпәпиш** хұпапиш (Гурлан, Манғит, Янгибозор) зоол. попишак «удод»: кәнли қалған жан үкәм кәнлинән айлансын апан, хипупуч дарақыдийн сачыңнам айлансын апан (Хива).

хиррәймәк хирраймоқ (Қашқадарё) зұрма-зұраки жилмаймоқ, тиржаймоқ «насильно улыбатся»: хиррәймәдийәм, сорәш-истәш әққә туссун.

хисив (Қашқадарё)//**хисәб** (Самарқанд) хисоб «счет, расчет»: мунийни хисивийә йәтмәдим, озин тоғрилә (Қашқадарё).

хұлвә хилва (Уш, Жиззах)//**хұлвә** хулва (Наманган) ялпиз бот. «мята»: бугун хұлвә теръп кеп бър буччәй қъләйлъй (Жиззах).

хъмә химо (Уш) имо-ишора «мимика».

хъпчәм хипчам (Фарғона, Вәдил) ихчам «миниа-тюрный, собранный».

хърълләмәк хирилламоқ (Жиззах) хингилламоқ «хихикать»: болдъ ендъ, коп хърълләйвурмә, йъғләйсән ендъ.

хәвут хұвут (Чимкент) лунж «нижняя часть щеки, примыкающая к губам»: суннайни хәли у хәвутидә, хәли бу хәвутидә чалаттейди.

хәк-чәк хұк-чұк (Қашқадарё) туртки, кесатиқ, аччиқ гап, қўполлик «унижение, издевательство, грубость»: хәк-чәк қълиб бәчәләгәйәм кум бәмәйдә.

хәкчә хұқача I (Тошкент) қатиқ, туз, ёғ солиб қўйиладиган сопол идиш «глиняная крынка, в которой хранят кислое молоко, соль, масло»: туз хәкчәдә.

хәкчә хұқача II (Тошкент) қорин к. м. «живот»: хәкчәңгә сьрсә ёч-дә.

хәкқә хұққа (Қашқадарё)//**хәкқъ** хұққи (Жиззах, Зомин) қўпол «грубый, дерзкий»: мәгәзинчиләриз бир хәкқә-йәкқәки, қайтип кирмәдим (Қашқадарё); бърәм хәкқәсәнә:й озъңәм (Жиззах).

хәкранмақ хұкранмоқ (Урганч, Хива) ұкраймоқ, хұмраймоқ «вытаращить глаза (на кого-л.), хмуриться».

хәңғаймақ хұнғаймоқ (Уш) анғраймоқ, донг қотмоқ «удивленно или растерянно смотреть».

хәңқылдамақ хұнқылдамоқ (Жанубий Хоразм) дўнгилламоқ «ворчать, бурчать»: әдикләри жарқылдар, хәр гәппиндә хәңқылдар.

хәп хұп (Хоразм) рахбар «руководитель»: ешиккә бир хәп гәлипти, ким әкәнини билмиймән (Хазорасп).

хәпухмә хұпухма (Қашқадарё) хәвлиқма «суетливый, беспокойный»: әллиңки рәйсимис пичийнә хәпухмәрәғдә.

хөвли хўвли (Гурлан, Манғит, Янгибозор, Ҳазорасп) молхона, оғил «хлев, коровник»: ешәки **хөвлиә** байла (Ҳазорасп).

хөжжи хўжжи (Урганч, Хива, Ҳазорасп) хужра кичик хона «маленькая комната».

хөк хўк (Хоразм) ўжар «упрямый»: көп хөк сәнда, **хундыйм** болма ахыр (Хива).

хөкинмәк хўкинмак (Урганч, Хонқа, Қўшқўпир, Янгиариқ) дўқ урмоқ, дағдаға урмоқ; дағдаға қилмоқ «угроза, запугивание»: әвәл силәр гәрәтиң дәп хөкинди қорқақ (Янгиариқ).

хөкки хўкки I (Қўшқўпир) сув олиш ёки балиқ тутиш учун ўйилган муз «прорубь».

хөкки хўкки II (Жанубий Хоразм)//хөкәк хўкак (Шимолий Хоразм) букри «горбатый»: атасы ва: хөкки бува, әноси ва йеймә хатын, қый-вы ва қызыл өрдәк, оғлы ва жүваннәмәк (Хива).

хөкмән хўкман (Хоразм)//хүкмән хукман (Қашқадарё) 1. ҳақиқатан «действительно, на самом деле»: хөкмән доғры (Хива). 2. албатта «обязательно, безусловно»: хөкмән должақ бу йыл паланымыз (Шовот); қолийә қуссә **хүкмән** олдирәйде (Қашқадарё).

хөлкәч//хөркәч хўлкач//хўркач (Урганч) ўркач «горб «верблюда»»: буғра дийәни икки хөлкәчи волады.

хөңирдәмәк хўңирдамак (Ҳазорасп) минғирламоқ «бормотать, ворчать»: азандақы нанны маллара вәрдинмә, дәп хөңирдий-хөңирдий ҳинә йарты нан бәрәди.

хөрилмақ хўрилмақ (Сайрам) ўралмоқ «обвиваться, заворачиваться»: йылан хөрилип йәтипти.

хөч хўч (Богот) ўч «месть»: шуннан соң йылан қурвақаға хөч волып қалады.

хө:лә хўла (Ҳазорасп)//ху:ла хула (Янгибозор) ху ана «вон, вот»: сәни сығырың хө: ана, шумасмы, хө:лә?

хө:ләтмәк хўләтмак (Ҳазорасп, Қўшқўпир) ташвиш қилмоқ, хавотир олмоқ «беспокоиться»: балам, дәрров гә, йомаса апаң хө:ләтиб отырады (Ҳазорасп).

хө:р хўр (Қорамурт) тепалик «возвышенность, холм».

ху (Жанубий Хоразм) у «он»: ху үчәктән бу үчәкә бақаман, қумры қуштыйн қанатымны қақаман (Урганч); хуна бир гәпти ешитирип қачавыр (Янгибозор).

хузәрп хузарп (Қашқадарё) бақувват, серғайрат, меҳнатсевар, салобатли «сильный, энергичный, трудолюбивый, величавый»: әтәси хузәрп әдәмиди, бизә әс-әс биләмис, йуссә йәллә ләззәйә кәләйде.

хуләл хулол (Уш) ўринли, тўғри «уместно, правильно».

хулбўй//хулвўй (Гурлан) ялғиз бот. «мята». **хуннанча** (Гурлан, Манғит, Янгибозор) ундан кўра «лучше, чем»: отган көп вәж йоқ, **хуннанча** йақмыйды дийғой (Янгибозор).

хунныйн хуннийн (Ҳазорасп) ундай «так, таковой»: **хунныйн** оса сәни сайысмана бәрәмиз, дийди пашша.

хүсмәк хүсмак (Уйчи) шохламоқ, сузмоқ «бодать».

хут (Сайрам) омбор (сув ўтиш учун девор тагидаги тешик) «отверстие, пробоина под стеной для прохода воды».

хушкь хушки (Найман) қуруқ ер «сухая почва, подсыпаемая в хлеб».

ху:з хуз (Урганч) ҳовуз «хауз, пруд»: хө:лини арқасында үч ху:з варақән (Урганч).

хүжжә хүжжа (Урганч) күккултон бот. «коккултан (вид мелкой сливы зеленого цвета)».

хүлпилдәмәк хүлпилдамак (Жанубий Хоразм)//хилпилдәмәк хилпилдамак (Шимолий Хоразм) хилвирамоқ «реять, развеиваться, трепетать»: нәвәлан, йалпылдыды зәриң чықан, нәвәләң хүлпилдийди пәриң чықан (Хива).

Ч

чабақ (Янгибозор)//чабық чабиқ (Гурлан) чаққон «ловкий»: әмәттиң баласы **чабық** болажақ (Гурлан).

чавған (Янгибозор)//чо:ған (Хива, Қўшқўпир, Ҳазорасп, Янгиариқ) 1. ғўра «незрелый, зеленый фрукт»: тутла чо:ғам болыпты (Қўшқўпир) 2. бемаза пишған овқат «некусно сваренная пища».

чавзын чавзин I (Янгибозор) лапашанг «растяпа».

чавзын чавзин II (Янгибозор) новча «рослый, высокий».

чағбут//чағвут (Бухоро)//**чувыг чувит** (Шимолый Хоразм)//**чэлғут чалғут** (Қашқадарё)//**човут** (Жанубий Хоразм) увада (увада пахта) «старая вата»: ескъ камзўльнъ **чағбўтъ** чькъп турьптъ (Бухоро); бу йэрэяе **чэлғутти** куйдириб бэссэ йэхши болэймуш (Қашқадарё); гүппицини **човуты** чьқып қалыпты (Хива).

чағыр чағир I (Иқон, Қарноқ) майда тош, шағал «галька».

чағыр чағир II (Иқон) аралашган, омихта «смешанный».

чағырышма I чағиришма (Хазорасп) зиёфат «пир, приглашение»: **чағырышмадан** өзим ақшам геч гэлдим, шунин үчүн чашгэгечэ ухлапман.

чағырышма II (Хазорасп) қичқиришма «зов, вызов, созыв»: гэжэси билэн бирэвлэр **чағырышып** чьқты билиммэн ким ҳулар?

чай (Хоразм) калхат «коршун»: қараманда үйе салган чаймэкән, барып қараң үйэсиндэ бармэкән? (Хазорасп).

чақ (Хазорасп) вақт, замон «время, пора»: кэтте вөлыб, **чақыңа** йеткән сөнг хэмме нэрсэни билэвэрэсэн.

чаққы//чаққи (Хоразм)//**чэпқы чопқи** (Қашқадарё)//**чэпқу чопқу** (Самарқанд) қаламтарош «перочинный нож»: қызыл қум үстиндэ қуман қойылған, алтын **чаққы** вилэн қоун сойылған (Хива).

чақыйқа чақыйқа (Хива) дардисар «обуза»: бирэвни **чақыйқаси** нэ эди маңа, узимники башымнан ашыб йатқанда.

чақча (Янгибозор) нос қовоқ «тыква-горлянка».

чақчақ (Урганч, Хива) бот. листа «фисташка».

чалақан (Урганч, Хива)//**чаларқан** (Хазорасп) чалқанча «на спину, навзничь»: атыңыз чи:шкән, дөрт айақы қатып, **чалақана** чүшиб йатыпты, дәпти эпәнди пашшаға (Хива).

чалаңламақ I (Қорамурт) чарламоқ, чақирмоқ «звать, приглашать».

чалаңламақ II (Қорамурт) овоз бермоқ «подавать голос».

чалап (Қарноқ)//**чэлэп чалоп** (Қашқадарё) айрон «айран (напиток из кислого молока, разбавленного водой)»: бу иссиғләйе **чэлэб** дәри-дә (Қашқадарё).

чалэвэр чалэвэр (Поп)//**чәнэвэр** чанавзар (Наманган) **чэлэвэр** чалэвэр (Уйчи) қаламтарош «перочинный нож».

чалвыр чалвир (Жанубий Хоразм)//**чалвар** (Бухоро, Туркистон) **чалбыр** чалбир (Шимолый Хоразм) шим «брюки»: гөззинни тейиннән қарама маңа, кастын **чалвыр** алып қойыбман сана (Хива).

чалғь чалғи (Иқон, Туркистон) човли (тол чивигидан тұқылған асбоб) «шумовка (плетёная из прутьев)».

чалғылақ чалғилақ (Жўш) ола улоқ «пегий козлёнок».

чалма (Бухоро) ичига қовоқ, ийез солиб пиширилған юпқа уй нони «тонкая домашняя лепёшка, испечённая с тыквой и луком».

чалмөқ чалмоқ (Бухоро) чалкаш «запутанный»: унъ йөзган хатъ **чалмөқ**.

чамалай (Сайрам) чомалай (Тулкибош) гарам (хашак тўплами) «стог, скирда, копна»: бүгүн бьрнчъ бьргэдэ қызлэръ **чомалайга** чьқып кетьштъ (Тулкибош).

чанақ I (Гурлан, Манғит, Янгибозор) заранг товоқ «раскрашенная деревянная чашка».

чанақ II (Янгибозор) уруғ экадиган жой «место для посева семян»: **чанақ** чавып келдим, қавын екежақман.

чанақ III (Қарноқ) 100—150 кг дон сифадиган катта саноч «большой кожаный мешок, в который вмещается 100—150 кг зерна».

чанақ IV (Тулкибош, Чимкент) тегирмоннинг дўли «мельничный ковш».

чаңалақ (Жанубий Хоразм)//**чаңғалақ** (Шимолый Хоразм) **чаңғалөқ** чаңғалоқ (Бухоро) чаноқ (пахта чаноғи) «долька хлопковой коробочки»: шайы гөйнөк **чаңалақа** илэди, тэвилчиси вэлэсэпит минэди (Хонқа).

чаңгушламақ (Қорамурт) чалғышлэмэк (Тулкибош) чангал солмоқ «схватить, вцепиться (когти-ми или всей пятернёй)»: эвқатнъ чалғышлэмэй йегън (Тулкибош).
чапайыл (Қарноқ, Туркистон, Чимкент)//**чапайың** чапайинг (Қорамурт) қоринбоғ «подпруга».
чапақ (Хазорасп) чопағон «быстроногий».
чапандоз (Манкент, Чимкент) чавандоз «искусный наездник, джигит»: тәлимни улах чапқан **чапандозларны** башлығы бөләди.
чаптас (Фарғона)//**чапсан** (Сайрам)**чәпсэн** чапсан (Қашқадарё) тез, чаққон «быстрый, ловкий»: **чапсан бала** (Сайрам).
чарвайы чарвайи (Хоразм) уришқоқ, жанжалкаш «драчун, скандалист».
чарқат (Учганч, Хива, Хонқа) шойи белбоғ «шелковый пояс»: чәккә көлдән доққыз арва айланғый, севар йа:ра зәр **чарқатла** байланғый (Урганч).
чарқъ чарқи (Наманган) катта идиш «большое блюдо».
чартақ (Жўш) қовунқоқи ёядиган ёғоч «сооружение из дерева для сушки дыни».
чархораз (Хонқа) варрак «бумажный змей»: асмана учырдым **чархоразымны**, и:зиннән үвәрдим қумарвазымны.
часпак (Бухоро)//**чәспәк** часпак (Қашқадарё) ошиқ-мошиқ «шарнир (для дверей, окон и т. п.)»: тьръзанъ **часпагъ** (Бухоро); тирзәйә **чәспәк** қәққаниз йо:ми хәли? (Қашқадарё).
чат (Хоразм) шох ўтин «хворост»: тәндирә **чат** апкә (Урганч); үчәкә чықма дәп ниччә айтаман, аяқыңны **чат** йарар дәп қорқаман (Шовот).
чатылмақ (Хоразм) алданмоқ «обмануться»: бар махтанса тапилар, йоқ махтанса, **чатылар** (Қўшкўпир).
чатйә чатя (Хоразм) нонушта «завтрак»: **чатйәгә** нан йедик чай ичтик, сарйағам бар әди, йахши волды.
чатлавық чатлавиқ (Шимолй Хоразм) тиш омбури «щипцы для выдёргивания зубов»: тиш аврувдың еми **чатлавық** (Янгибозор).
чатламақ (Жанубий Хоразм)//**чатнамақ** (Шимолй Хоразм) 1. дарз кетмоқ «трескаться»: ул-

лы йаптан атлаған, қуурғасы **чатлаған**, аллавәргән буваға бир салам (Урганч).
чатма (Жанубий Хоразм) қапа, чайла «шалаш»: йүрий-йүрий қамыштам боған бий **чатмаға** барып чүштик (Хива).
чатмақ (Хоразм) алдамоқ, панд бермоқ «обманывать, обмануть»: былтыр сәм мәни **чатвәрдин**, инди быйыл **чатавәлмийсэн**, дәпти (Урганч).
чახса (Поп) 5 кг 400 г огирлик ўлчови «мера веса, равная 5 кг 400 г».
чачав (Гурлан, Янгибозор) сочбоғ «украшение из чёрного шёлка с брелоками, для волос»: **чачавымның** учин қармалаб ештим, сизди дебәм атам қошқаннан кештим (Гурлан).
чачақ (Иқон, Тулкибош, Чимкент) попук «кисточка».
чаш (Урганч, Хива, Хонқа) тўла «полный, целый»: дәсторханың **чаш** олғый, тавахларың аш олғый, душман гәзи йаш олғый, қана долғый йа:р-йар (Урганч).
чашырламақ (Урганч, Хива) ҳар тарафға сочмоқ, иргитмоқ «разбросать»: пай, сән шакир баламәссәндә, китапларың **чашырлаб** йатыпты (Урганч).
чашмақ I (Хоразм) ақлдан озмоқ «сходить с ума, терять рассудок»: қарры **чашыпты** (Янгибозор).
чашмақ II (Жанубий Хоразм) ёйилмоқ «рассыпаться»: салйажан гейәтир қуладан ашып, әлиндә тахасы пәрләри чашып (Хива).
чаш-паш (Хоразм) очик-сочик «открыто»: балалы өйни нәсини айтасыс, хәммә нәссә **чаш-паш** (Урганч).
ча:лы (Гурлан, Янгибозор) ғов (шождан қилинган тўсиқ) «заграждение (из ветвей)»: қавун тәвәрегинә **ча:лы** туттық (Гурлан).
чәвләмәқ чавламоқ (Қашқадарё) оёқларнинг қалтираши «дрожание ног»: әйәғъ **чәвләп** қолиптийү мунийни, қәргә бәрәләйде.
чәврә чавра (Андижон) кўра «двор, овечий загон».
чәгә чага I (Шимолй Хоразм)//**чәйә** чайа (Жанубий Хоразм) қум, қумлоқ «песок, песчаный, супесчаный»; бу ованы йелләрини тейи гөк

чэйә, гөк **чэйәни** пахтасы эввэл өсип, соң йенә тохтап қалады (Шовот).

чэгә чага II (Қорамурт) ёғоч мих «деревянный гвоздь».

чәкә чака (Қорамурт) чега «металлическая заклёпка-скобочка, которой скрепляют части разбитой фарфоровой или стеклянной посуды»: ка:сәгә **чәкә** қақтур.

чәкәләмәк чакаламак (Урганч, Хива, Хонқа) тортқиламоқ «тянуть, дёргать»: йаз йемәсән ғамыңны, ит **чәкәләсин** хамыңны (Хива); **чәкәлий-чәкәлий** әдикни азаб билән зордан пештилә (Урганч).

чәкәр чакар (Хоразм) челак (қудуқдан сув оладиган махсус челак) «ведро (колодезное ведро)»: арқа йанда даш қуйы **чәкәри** ла:ла, ақ мәктәптә хат йазады бир бала (Боғот).

чәкәчәндир чакачандир (Урганч, Хива) тиришқоқ, чайир (одам) «старательный, крепкий (человек)».

чәкәм-бәрәкә чаком-барака (Бухоро) тахминан «приблизительно».

чәкилмәк чакилмоқ (Қашқадарё) ортиқча харажат қилмоқ «излишне расходовать»: әнчийнә пулгә **чәкилли** уйәм.

чәким чаким (Сайрам) ошам «щепоть плова (взятая на один приём)»: бир **чәким** аш қылақан.

чәки:дә чакида (Хоразм)//**чәккә//чәкә** чакка//чака (Бухоро)//**чәккә** чакке (Қашқадарё) сузма «откинүтое кислое молоко»: йәрим пийәла **чәккә** босә, кәттә биш шәкәсә чәләб боладе (Қашқадарё); сәни маңлайыңа **чәки:дә** халтаны ағдарыб урса:м ақармыйды (Урганч).

чәккә қол чакка құл (Наманган) кўрсаткич бармоқ «указательный палец».

чәкки-бәрәкә чакки-барака (Қашқадарё) пала-партиш «как попало, небрежно»: уни әллийә **чәкки-бәрәкә** хәрқаннә: гәпти гәпирмә.

чәкмәк чакмак (Жанубий Хоразм) тортмоқ «натягивать»: кәл дешана чықыб, бир **чәкиб** урған экән, бала әлип қалыпты (Хива); әлиңни **чәк** (Урганч).

чәк-чәк (Манғит) қора чигиртка «сверчок».

чәкчәкь (Туркистон) варақи «слоёный мясной пирожок, зажаренный в масле».

чәқьттәш чақиттош (Қашқадарё) шағал «галька»: бир-әкки әрәвә **чәқьттәш** босә.

чәққа чаққа (Қашқадарё) роса, ғирт «совершенно»: уминәм бәрә:р бомә, **чәққа** жиннико у.

чәқмәқләмоқ чақмоқламоқ (Сижджак) қиймаламоқ «рубить, резать на мелкие куски (что-л.), делать фарш»: гошт эввәл **чәқмәқләнәдъ**.

чәлги чалги (Бешкент) усти ёпиқ қуй қўра «крытый овечий загон».

чәлиш чалиш (Қашқадарё) аралаш «смешанный, разнородный»: бу бугдәйис **чәлишәкән**.

чәлмақ чалмақ (Андижон)//**чәлмәғ** чалмоғ (Тошкент) аралаштирмоқ «смешивать»: хордәгә қа-туғнъ **чәлдъ** (Тошкент).

чәлләмәқ чалламоқ (Тошкент) **чәлләр** (Тулкибөш) чақирмоқ этн. «приглашение новобрачных в дом родителей жениха или невесты через некоторое время после свадьбы и сама церемония приёма».

чәлчиқ чалчиқ (Уйчи) лойқа «мутъ, ил».

чәм чам (Қарноқ) мўлжал, режа «намётка, план».

чәнақ чанақ (Андижон) бурун катаклари «ноздри»: бунның **чәнағъ** керъльп қоптъ.

чәнәмәк чанамақ (Шимолый Хоразм) 1. ўлчамоқ «мерить». 2. мўлжалламоқ «намечать».

чәндон чандон (Қўқон) ҳеч «совершенно (не)»: козъм хьрә опқолдъ, хаткә **чәндән** отмәйәптъ.

чәннән чаннан (Хоразм) тахминан «приблизительно»: сана йолны **чәннән** айтсам, адашарсан (Шовот).

чәңкилдәмәк чангкилдамак (Хоразм) жирилламоқ «ерепениться»: **чәңкилдәмә** бу не: бу, сиркәң сув кәтәрмийди, сениң? (Гурлан).

чәпъштърмәғ чапиштирмоғ (Тошкент) аралаштирмоқ, омухта қилмоқ «смешивать»: ьссу сувнъ сьву: сувгә **чәпъштърдъ**.

чәпъйә//чәпйә чапия//чапя (Андижон, Фарғона) хурмача «горшочек для сквашивания молока, крынка».

чәримгәр чаримгар (Қашқадарё) кўнчи «кожевник»: **чәримгәлләдди** илгари қьзъл тинноғам дәйчийди-лә-йә.

чәрмәмәк чармамақ I (Шимолый Хоразм) шимар-

моқ (иштон, шим почасини шимармоқ) «засучивать».

чәрмәмәк чармамак II (Хоразм) йиғмоқ «собирать, округлять»: хырманың дөвәрәкини чәрмәп қойдым.

чәрмәмак III (Ҳазорасп) ўрмоқ «завернуть»: ыштаныңны чәрмәп қой, лай волады (Ҳазорасп).

чәртәк чартак (Жанубий Хоразм) // **чәртәк** (Шимолый Хоразм) 1. чайла, капа «шалаш»: өни-нә бир чәртәк чықыпты, чәртәкни и:чиндә кәтәк варәкән (Хива). 2. дала шийпони «полевой стан».

чәртәк чартоқ (Қорабулоқ) сўри «нары, широкая деревянная кровать».

чәрчи чарчи (Жанубий Хоразм) **чәрчи** (Шимолый Хоразм) аттор «галантерейщик»: бала шә:р көчәлариндә чәрчилик әтиб йүргән (Хива); ба:зарда тапылмыйды, чәрчидә сатылмыйды (Шовот).

чәспән часпон (Китоб) чапдаст «ловкий»: ташқаригә чықадигән вахтидә чәспәнлий билән мәхрәмбәччәни бойнидән боғып беҳүш қылип ташләде.

чәчәк чачак (Иқон) чумчуқ арх. «воробей».

чәчәв чачов (Қўқон) тарқоқ «необъединённый, разбросанный»: ағдан-бағдан кеп қәғәллә бәр-у, чәчәв.

чәчтүбәк чачтубак (Бахмал) сочга қўйиладиган безак «украшение для волос».

чәбарўй чобарўй (Бухоро) бақамти «лицом к лицу»: чәбарўй қълмәк.

чәв чов (Ўзган) балиқ тутадиган сават «морда (для ловли рыбы)»: кечқурун көлгә чәв қойәмиз.

чәвә чово (Қарши) ёғ идиш «посуда для масла».

чәғ чоғ I (Андижон) шай, тайёр «готовый, снаряженный».

чоғ чоғ II (Андижон) кичик, тор «маленький, малого размера»: бу доппь чәғ әкән.

чәддәрә чоддара (Китоб) 1. тўрт томони бчиқ болохона, айвон, «открытая балахана, терраса». 2. (Шарисабз) дала шийпони «полевой стан».

чәйлашмәк чойлашмоқ (Бухоро) чой ичиб туриб суҳбатлашмоқ, чақчақлашмоқ «беседовать во время чая»: келън бър чәйлашайлък.

чәк сәвәт чок сават (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) пилта сават «корзина, лукошко для хранения ровницы».

чәлдърамәк чолдирамоқ (Наманган) шаршара «водопад».

чәпқы чопқи (Ўзган) чалғи (хашак ўрадиган катта ўроқ) «коса»: ҳәр кун чәпқыдә бир йәрим-еки нормә чөп чәпәмиз.

чәргәлтәк чоргалтак (Қашқадарё) тўрт ғилдиракли арава «бричка»: чәргәлтәккәйәм ҳокус қошәлләме?

чәръ чори (Қарши) тўрт ёшли қўй «четырёхлетний баран».

чәрқәт чорқот (Қорабулоқ) ип (қоп оғзини боғлайдиган ип) «шнур (шнур для завязывания мешков)».

чәрпәйә чорпоя (Бухоро) хонтахта «род стола (на низких ножках)»: чәрпәйә устьга дастурхән йәзълдъ.

чәрсү чорсу (Қорабулоқ) // **чәрсъ** чорси (Фаргона) белбоғ «поясной платок, кушак».

чәсси чосси (Қашқадарё) // **чәрчы** чорчи (Найман) хотин-қизлар бош рўмоли «женский платок (косынка)».

чәттәғ чоттоғ (Қашқадарё) // **чәртәк** чартоқ (Қарноб) // **чәртәғ** чортоғ (Бухоро) кўпқарида тепадан улоқ ташланадиган махсус сўри «помост, с которого при игре в козлодрание бросают в толпу всадников тушу козла»: ҳәммә өтлуғлә чәттә:ди тәйийә кәлип туради, уләх шу чәттә:дән тәйләнәде (Қашқадарё).

чәч чоч (Уйчи) кўп «много».

чәшләмәк чошламоқ (Қашқадарё) уймоқ, тўпламоқ «складывать, валить в кучу».

чәгелдек (Лақай) бўғирсоқ «баурсак (кушанье в виде круглых кусочков сдобного теста, жаренных в масле)».

чезмәк чезмак (Шовот) ечмоқ «развязывать»: қйиз қыран батырны сақалындағы килтни чезиб алыпты (Шовот).

чәйил (Урганч, Хива, Қўшқўпир) бот. ажриқ «пальчатая трава»: чәйил чәпләмәйә бармадыңыз ахшам? (Урганч).

чел (Хоразм) марза «межа»: орта челдә отырвәдим от алып, гәләвәрди кастунына **чо:ланып** (Хонқа).

челәк челак (Андижон) ёгоч бочка «деревянная бочка».

ченамоқ ченамоқ (Уш) ўлчамоқ «мерить, примерять».

чер (Фориш) ғам, алам, җасрат «горе, печаль».

чеч (Сайрам)//**чеш** (Қорамурт) соч «волосы, волос»: мени **чечим** сорасаң сүмбүл сыйа, экә сиздә бармикин ме:ригийя.

чибәрәк чибарак (Шовот) эски-туски «старье, рваньё»: боҗчадағи жағалы тон, **чибәрәк** боләр тозған соң.

чибиç (Бахмал)//**чибиш** (Сайрам, Тулкибош, Чимкент) **чыбыç** (Жўш) бир ёшли эчки «говдалая коза».

чийә чия I (Хоразм) олча «вишня»: ешикинни элди **чийәли** бағлар, йүрәкимә салдың чыққысыз дағлар (Урганч).

чийә чия II (Хоразм) чигал «спутанный».

чийә чия III (Қирқ) ғам «печаль».

чийилмәк чийилмак (Урганч, Хива, Хонқа) чигаллашмоқ «спутываться»: йа:рың әпкә гөрәйин, алтын са:чың өрәйин, алтын са:чың **чийилсә**, ха:на жуваб бәрәйин (Урганч).

чийин (Жанубий Хоразм)//**чигин** (Шимолий Хоразм) бот. курмак «курмак, ежовник (сорняк, встречающийся на рисовых полях)»: шалыкәлни супасында бир **чийинсис** сап шалы (Янгибозор).

чийирдәк чийирдак I (Урганч, Җазорасп) кекирдак «гортань».

чийирдәк чийирдак II (Урганч, Җазорасп) маҳмадона «всезнайка, болтун».

чийистә чийиста (Узган) той (куруқ хашакдан тай-ёрланган) «тюк»: **чийистә** қыған чеп узәк турәди.

чийиткә чийитка (Урганч, Хива)//**чәвуркә** чавурка (Қашқадарё) **чуркә** чурка (Қорабулоқ)//**чәвуткә** човутка (Тошкент)//**чәввуртка** чивиртка (Бухоро) чигиртка «саранча»: **чийиткә** чықты дәрәкә, атызда волды мәрәкә, **чийиткәни** қайтарыңла, хәй-хәй, Абдыраман экә (Урганч); уози **чәвуркәдән** қорқади әсле (Қашқадарё).

чикә чика I (Узган) ингичка, нозик «тонкий, изящный»: чикә бел хәтин, Анжәндә өн күң пәқат **чикә** бел үзүм йиймиз.

чикә чика II (Найман)//**чуйкә** чуйка (Бахмал) жун калава «моток шерсти».

чилдирчибәк чилдирчибак (Урганч) кичкина бармоқ «мизинец»: бизләни йанда кичкина бармақы **чилдирчибәк** дийдилә.

чиллә чилла (Уйчи) шолипоядаги лойқа сув «мутная вода на рисовом поле».

чимилдих (Митон, Барлос қишлоқ) этн. гўшанга «занавес, полог».

чинкә чинка (Сайрам) базм (суннат тўйи муносабати билан кечқурун ўтказиладиган базм) этн. «пир (пиршество по случаю обрезания)».

чиннивәр чиннивор (Қашқадарё) чинни идишлар «фарфоровая посуда»: эки ойди тәхчәләри толә **чиннивәр**.

чинчинәки чинчинаки (Қашқадарё) чинакам «действительно, серьёзно»: йәлғән дәв оттисәм, **чинчинәкиә** охшәйдиго.

чиңирик чингирик (Жанубий Хоразм)//**чиңгирик** чинггирик (Шимолий Хоразм) жўхорипоя «стебли сорго»: өзвәк жүйәнни **чиңирикини** үчәкинә васыпты (Урганч).

чиптә чипта I (Қашқадарё) халта «мешок».

чиптә чипта II (Қашқадарё) патта (транспорт билети) «билет (проездной)»: **чиптә** кистәгә, пәйис қәрә кәтәйде.

чирәләк чиралак (Қашқадарё) арава ғилдираги «колесо арбы»: **чирәләди** әрқасийәйдим, шәп тәмәди-йу, гиттә: шәримнән йәләп кәтте.

чирм (Қашқадарё) мудроқ (оз фурсатли уйқу) «дремота, сонливость»: бич (бир) **чирмәнинә** ухләй дәп тоссәхәт ухләдиско, экә, туриң энне.

чирәнмәк чиранмак (Жанубий Хоразм) мақтанмоқ «хвастаться»: арқана **чирәнмә**, не атаңны дәвләти ашыб барватырма? (Урганч).

чирмәндә чирманда (Сайрам) гардиш «обод (бубна, сита, решета)».

чистон (Уйчи) топишмоқ «загадка».

чичәлә чичала: **чичәлә** бармақ (Җазорасп) жимжилоқ, чимчилоқ «мизинец»: **чичәлә** бармақынның тыннақы өсипти.

чи:вин- (Қорамурт)//**чәбьн**//**чәвьн** чибин//**чивин** (Бухоро)//**чү:үн** чуун (Шаҳрисабз)//**чивин** (Жа-

- нубий Хоразм)//чибин (Шимолий Хоразм) пашша «муха»: йез болли, ҳэмме йехти чү:үм бәсәде (Шахрисабз).
- ✓ чьгьтәгәр чигитагари (Андижон) ари (кичиги) «оса (маленькая оса)».
 - ✓ чьгмәк чигмак (Андижон) тугмоқ «завязывать»: Ыпть учьнь чьгьп қойьн.
 - ✓ чьгәнәк чиганоқ (Уш)//чекәнәк//чекәнәй чеканақ//чеканай (Наманган, Уйчи, Чортоқ)//чьганақ//чекәнәк чиганақ//чеканақ (Говазон) тирсак «локоть»: чекәнәйгә чақа чьпть (Уйчи).
 - ✓ чьгел чигел (Бухоро) галвир «решето с большими отверстиями».
 - ✓ чьйқәндәй чийқондай (Тошкент) олча сувидай «как вишнёвый сок (о цвете)»: йүзләрь чьйқәндәй қьзъл.
 - ✓ чькәлдәк чикалдак I (Андижон) чиллак (уйин) «палочки, употребляемые при игре в чижик»: кьчь: йағачь чькәлдәк, кәттә йағачь дәстә.
 - ✓ чькәлдәк чикалдак II (Андижон, Фарғона) қ-х. қаламча «черенок»: үзүм чькәлдәгь.
 - ✓ чьләләг чилалаг (Қорабулоқ) узук «кольцо».
 - ✓ чьлғьйчә//чьмчәләк//чьнақай чилийча//чимчалақ//чинақай (Наманган) чьнәчақ чиначақ (Андижон)//чинәчәғ чиначоғ (Қашқадарё) жимжилоқ «мизинец»: зийәтти чинәчәғь бир қолийә әктә.
 - ✓ чьмлғьк//чьмьллғьк чимлик//чимиллик (Бухоро)//чьмалғь чималиғ (Поп)//чьмылдырық чимилдирик (Шимолий Хоразм)//чимиллиғ (Қашқадарё) этн. гўшанга «занавес, полог»: бу кишийә чимиллиғди тәйийә тәккәң кәсәлли: бу (Қашқадарё).
 - ✓ чьңқарә чинғарча (Фарғона) читтак зоол. «сница».
 - ✓ чьпта чипта (Иқон) човли (қамишдан тўқилган) «шумовка (плетёная из камыша)».
 - ✓ чьралай//чуралай чиралай//чуралай (Қарши) гилдирак «колесо».
 - ✓ чьргь чирги (Миршкор) тўқим «потник».
 - ✓ чьркәй чиркай (Фарғона) чивин «комар».
 - ✓ чьттәкәл читтакал (Наманган) синчалак «трясогузка, синичка».

- ✓ чьбыр чибир (Жўш) из (қўйларнинг изи) «след (следы баранов)».
- ✓ чьғыл чигил (Лақай) панжара «ограда, решётка».
- ✓ чьзғамақ чизғамоқ (Хоразм) шимармоқ «засучивать»: гөйнак йенини чьзғаб ал (Урганч).
- ✓ чьзық чизиқ (Қарноқ) жизза «выжарки».
- ✓ чьзым чизим (Хоразм) ингичка арқон «тонкая верёвка».
- ✓ чьйна чийна (Қорамурт) маслаҳат, келишув «совет, соглашение»: ләпәрчиләр йығылып чьйна қылур, йа:ман а:дам ҳәр гәпни ги:нә қылур.
- ✓ чьйсамақ чийсамақ (Урганч, Хива, Хазорасп) майдалаб ёғмоқ (қор ҳақида) «снег, идущий мелкими хлопьями».
- ✓ чьқ чиқ (Шимолий Хоразм)//чьғ чиг (Жанубий Хоразм) шудринг «роса, утренняя роса»: қара қастунынны гийсәң волмыймы, чь:ға дейсә этәкләри солмыймы? (Хонқа).
- ✓ чьқарма чиқарма (Хонқа)//чьғарышма чигарышма (Манғит) халпана, гап «складчина».
- ✓ чьлым чилим (Хоразм, Туркистон) к. м. папирос «папираса»: қаны, чьлымдан ал, йер сатған адамдай қуры өзин тартавырма (Манғит).
- ✓ чьмдыған чимдиған (Урганч) пар тўшақ «перина».
- ✓ чьнтақ чинтақ I (Жўш) жағанат. «челюсть».
- ✓ чьнтақ чинтақ II (Жўш) чакка «висок».
- ✓ чьнтақ чинтақ III (Қарноқ) анат. тирсак суяги «локтевая кость».
- ✓ чьң чинг (Қорамурт) жарлик «овраг, ров».
- ✓ чозма чўзма I (Тошкент) юпқа «кушанье в виде тонко раскатанного теста, испечённого в котле».
- ✓ чозма чўзма II (Зомин, Шимолий Хоразм) резина.
- ✓ чоқалақ (Туркистон) чуқур, чуқурча «яма, ямка».
- ✓ чоқымақ чўқымақ (Жанубий Хоразм) чақмоқ, тишламоқ «жалить, кусать»: пешшә отыстырмый-жақ-қу, чоқиб йатыпты, өлим бәргий (Хонқа); илан вуны чоқиб өлдирипти (Урганч).
- ✓ чолантай (Урганч, Хива, Хонқа) онгсиз, уқувсиз «непонятливый, бестолковый»: гәрә-гәрә ҳу:з волар, ҳеч гөрмәйән чолантай (Урганч).
- ✓ чолләмақ чўлламоқ (Қорабулоқ)//чөлләмақ чўлла-

мак (Шимолий Хоразм) сувсирамоқ «жаждать».

чолық чўлиқ I (Найман, Тулкибош, Чимкент) чўпон таёғи «пастушеский посох».

чолық чўлиқ II (Бордон) ёрдамчи чўпон «помощник пастуха».

чолпы чўлпи (Хоразм) **Чолпе** (Қашқадарё) човли «шумовка (плетёная из прутьев)»: чолпе ҳаззәмәңдә бир кәрә: болуп қәләде (Қашқадарё).

чолу-бәдийән // чолу-мәлик чўлубедиән // чўлумалик (Қашқадарё) // **чолибәдийә чўлибадиё** (Бухоро) жазирама чўл «знойная степь»: уләдди ҳазир ишлоткән жәйи **чолу-бәдийән**, мәшинимиз бич (бир) **чолумәликкә** кәлиб бузулуп қәлле (Қашқадарё).

чомыр чўмир I (Урганч, Хива, Ҳазорасп) каллакланган дарахт «дерево с обрубленной верхушкой».

чомыр чўмир II (Урганч, Хива, Ҳазорасп) кучқувватдан қолган (чол) «обессилевший (старик)».

чоммық чўммиқ (Хоразм) чўлтоқ «хромой»: бармақсиз а:дама **чоммық** дийдилә (Хива).

чонтық чўнтиқ (Хоразм) // **чоммағ** (Қашқадарё) тўмтоқ «культяпка, культя»: әпәнди әшәкини қуйруқыны үзиб алыпты, әшәки **чонтық** волып қалыпты (Ҳазорасп).

чоң чўнг (Хонқа, Тулкибош, Чимкент) катта, ҳайбатли «большой, величавый»: адамны чишлийдоғын **чоң** дийә волады (Хонқа); ташполәттә балась **чоң** йигит бопть (Тулкибош).

чоңқыр чўнқыр (Хоразм, Тулкибош) чуқур «глубокий»: бизләни қуйы **чоңқыр** (Урганч); бьзәннә чөмьләдьгән жайьмьз жә: **чоңқыр** (Тулкибош).

чопақ чўпақ (Қарноқ) уруғ «семена»: қо:нны **чопақы**.

чопчәй чўпчай I (Тошкент) // **чөпчәк чўпчак** (Иқон, Сайрам) эртак «сказка»: **чөпчәй чөпчәй** әлтын беләнчәй, йеттә қьззъ әйтьсә ҳәльгәчә кельнчәй (Тошкент).

чөпчәй чўпчай II (Тошкент) // **чөпчәк чўпчак** (Сайрам) шох-шабба (қуриб қолган майда ўтин) «хворост, крона (дерева)»: **чөпчәй** тердьм бьр қучо: нән йәптә әчә: очә: (Тошкент); **чөпчәк** деган чөп болур, йығаверсән кәп болур (Қарноқ).

чорчымақ чўрчымақ (Хоразм) чўчимоқ «вздрагивать (от испуга)»: сулайманни әлдирийән мулла **чорчып** чүшәди (Хива).

чот чўт (Сайрам, Қарноқ, Туркистон) теша «теша (ручной инструмент типа топорика с лезвием, насаживаемым попереk топорича»: алавын о:т дейдь, тешәнв **чот** дейдь (Қарноқ); мәнәм ба:зардьн йахшь **чот** а:дым (Туркистон).

чочуқ чўчуқ (Қорамурт) қозон ювғич «мочалка для мытья котла».

чо:лағ чўлағ (Урганч) йўрғак «пелёнка».

чо:ламақ чўламақ (Урганч, Хива, Ҳазорасп) ўрамоқ «закутывать, укутывать»: қараман тейиннән қараб дураман, қаламшир ромалым **чо:лаб** дураман (Хива).

чо:лашмақ чўлашмоқ (Урганч, Хива, Ҳазорасп) ўралашмоқ «околачиваться»: и:шлә вилән **чо:лашып** қалдым (Хива).

чөбәләк чўбалак (Туркистон) сопол челак «глиняное ведро»: еккь **чөбәләк** қатьг әккәпть, апқа:дым.

чөбгәрчи чўбгарчи (Найман) чақимчи, гийбатчи «сплетник, клеветник».

чөвүрмәк чўвурмак (Хива, Хонқа) 1. айлантормоқ «вертеть». 2. ўгирмоқ «поворачивать»: арқанны **чөвүрмә** (Ҳазорасп). 3. ағдармоқ «переворачивать»: қазанны **чөвүриб** йәр (Урганч).

чөгәз чўгаз (Урганч, Шовот, Қўшқўпир) тирғак, суянчиқ «подпорка, опора».

чөгүрмә // чөгирмә чўгурма // чўгирма (Шимолий Хоразм) // **чө:рмә чўрма** (Жанубий Хоразм) қўй терисидан қилинган катта телпак «большая меховая шапка из бараньей шкуры»: қара **чө:рмәңни** гүлин санийман, вә:дә бөргән ахшамьңны қарыйман (Ҳазорасп).

чөлмәльк чўлмаклик (Андижон) дашт, сахро «пустыня, степь»: сьләр бьр **чөлмәльгдә** турасләрәкән.

чөмәләк чўмалак (Узган) // **чөмалай** (Тулкибош) ғарам «скирда»: чөп **чөмәләшкә** ектә киши жөнәттим (Узган).

чөп чўп (Узган, Чимкент) пичан, хашак «сено»: чөп чөпишкә мәжбурийәт әмаған киши йоқ.

чөптәрә чўптара (Лақай) уй «дом».

чувагламақ (Жанубий Хоразм) тушовламоқ «спутывать ноги, стреноживать»: чуваглаб қойсаң, йүрәвәрәди әмдаллы (Шовот).

чувал (Шовот, Хазорасп) катта қоп, қанор «большой мешок»: қумнан икки чувал көмир әпкәлдим.

чуван (Жанубий Хоразм)//чыбан чибан (Шимолый Хоразм) чипқон «чирей, нарыв».

✓ чувәй чувай I (Тошкент)//чувак (Бухоро) шиппак «чувяки, тапочки».

✓ чувәй чувай II (Тошкент) ориқ «худой».

чуғма (Жанубий Хоразм) ұлат, вабо «падёж, холера»: чуғмадан геткийсән (Урганч).

✓ чуғул (Қашқадарё)//чуғыл чўғил (Хоразм)//чоғал чўғал (Андижон) чақимчи, ғийбатчи «клеветник»: хәли йәм чуғул эдәмлә бә, шуләдди бәпләш кәрәк (Қашқадарё); чуғыл адам сүриштирәр, адамланы урыштырар (Шовот).

чуқалақ (Жанубий Хоразм)//чуқанақ (Шимолый Хоразм) чуқурча «ямка, лунка»: да:шын тейини гөрсәк, бир чуқалақ бар экән, чуқалақта бир хум алтын барәкән (Хазорасп).

чуққылдамақ чуққилдамоқ (Жанубий Хоразм) ғийбат қилмоқ «сплетничать».

✓ чуқум (Қашқадарё) чимдим «щепотка»: эшәм йәмәди, бич (бир) чуқумниңә йәп қолини тәтте.

✓ чулғав (Қарноқ) пайтава «портянка».

✓ чуррь чурри (Қорабулоқ, Миришкор) чиноқ «корноухий».

чурчурчъ чурчурчи (Бухоро) чегачи «мастер, скрепляющий разбитую посуду».

чучанламақ чучангламақ (Қорамурт) сакрамоқ «прыгать».

чучуқ (Нанай) қазиди «колбаса из конины».

чу:қ (Жанубий Хоразм) чивиқ «прут»: чу:қ деймийн чийллийвәрәсис, нә ву (Хазорасп).

чу:қол. • чувун чувун (Андижон) пашша «муха».

• чүжәк чужак (Гурлан, Янгибозор, Хазорасп) жўжа «цыплёнок»: чүжәкни гүзәктә саниймыс (Хазорасп).

чүйдә чуйда (Митон, Барлос қишлоғи) энса «затылок».

• чүкръ चुкри (Андижон)//чүкүръ чукури (Уш) бот. ривоч «ревень»: бу шәнавор чүкръ, йелкәсьдүр

бүкръ, ьзбәскәллък ьльб йер, чүвәмәлък чоқуб йер, әнжәллък әрчъб йер, қоқәңғ қышлағлък қорқъб йер.

чүли чули (Уш, Узган, Жалолобод) қайнатилган куруқ ўрикнинг суви «компот из засушенного урюка»: нә:рдә чүли иччәң тумәв бомийсән.

чүмәг чумаг: чүмәг урмәқ (Андижон, Тулкибош) қизара бошламоқ (мева ҳақида) «созревать (о фруктах)»: чьльгъ чьлгьнь көрүп чүмәг урәдъ.

чүмәк чумак (Иқон) жўмрак «кран».

чүммәк чуммак (Шимолый Хоразм) шўнғимоқ «нырять».

чүндик чундик (Урганч, Хива, Янгибозор, Богот)//чүнники чунник (Хазорасп) 1. жўмрак «кран»: таңқалардың чүндикләри чойыннан, мен айналайн сәвәр йардың бойыннан (Янгибозор). 2. тумшуқ «клюв»: чүндикиңни созма (Хива).

чүңнәл чунггал (Жанубий Хоразм) қумларда, чўлларда адашмаслик учун қўйиладиган белги «знак»:

чүпринни чупринни (Қашқадарё) келгинди «пришелец, пришлый»: илгәри инқыләпкәчә бизә шәдди эдәми, сән чупринни дәп кум бәммәйдилә бирбилләрийә.

чүркәнмәк чурканмоқ (Қашқадарё) қораймоқ «чернетъ, тускнетъ»: илгәри тәничәйә ким қанча корпәлә чүркәнив йох болуп кәтәйчийде.

чүрүшмақ чурушмақ (Сайрам) эзмалик қилмоқ, эзилиб суҳбатлашиб ўтирмоқ «беседовать с излишними подробностями».

чүчкүрмәк чучкурмак (Андижон) акси урмоқ «чихать».

чүшәғ чушоғ (Қашқадарё) тушов «путы»: эшәгидән чүшәғи қыммәт.

Ш

шавшақ I (Гурлан, Янгибозор) дўл, жала «град, ливень»: ахшам шавшақ йавды (Гурлан).

шавшақ II (Қарноқ) бармоқ «палец».

шағәл шағол (Бухоро) чиябўри «шакал»: шағәллар ху:ху деп қьчқьрәптъ.

шай (Богот) бойлик, бисот «богатство, утварь, добро»: пахта эким, бай волдым, толп чыкқан ай волдым, пәртиәниң дәвриндә қолым тола **шай** волдым.

шайын шайин (Гурлан) тайёр, ҳозир «готовый, присутствующий»: тайынға **шайын**.

шайы-шайман шайи-шайман (Урганч, Хива, Хонқа) йўл жабдуғи, йўлга чиқишга кўрилган тайёрлик «готовность, подготовленность к пути».

шақақы шақақи I (Урганч, Хива, Хонқа) сергап, эзма «говорливый, надоедливо болтливый».

шақақы шақақи II (Жанубий Хоразм) ориқ, озғин, дармонсиз «худой, обесиленный, ослабевший».

шақ-шағай (Янгиариқ) шақир-шуқур «звукотражение, трещать, побрякивать»: идараны айналари **шақ-шағай**, идарада отырғалла йашағай.

шақ-шул волмақ (Урганч, Хива) ҳолсизланмоқ, дармони қуримоқ «ослабевать, изнемогать»: айақым **шақ-шул** волды.

шалати шалати (Урганч, Хива) ахлоқи бузуқ (хотин) «аморальная (женщина)».

шалах (Қўқон) бемаза (оғиз, сўз) «сквернослов»: жә шалах соз ышлатәдъ, әгзъ **шалах**.

шамал ти:р (Урганч, Хива) кепчик «круглое ручное приспособление с деревянным ободком и кожаным дном (служащее для провеивания зерна)».

шалтақ (Иқон) майиб, чўлоқ, чўлтоқ «калека, инвалид, хромой»: усталар и:шләйди малтақ, арабанд тола **шалтақ**, уларны қайаққа апараса, худайназар, жаным ортақ.

шалтылдамақ шалтылдамоқ (Хоразм) шалопламоқ «плюхнуться, плескаться».

шалам-шалам (етмәк) (Янгибозор) санқиб юрмоқ «бродить, скитаться»: мунындей **шалам-шалам** етыб йүрмәктән иш питәмә, улым, дайың чағырып кетти, бар, жайына қараш.

шаңлама шаңлама (Урганч, Хазорасп) // **шағлама** шағлама (Хива) шов-шув (узоқдан кўп ватурли овозларнинг қўшилиб келиши) «шум, гам, гвалт».

шапырығ шапырығ (Хива, Урганч) ишнинг кўплигидан шошиб қолиш «торопиться, растеряться от множества работ»: көп **шапырыға** чүшип қалдым.

шаппат (Хоразм) шапалоқ «пощечина»: атасы улыны бир **шаппат** урыб йүвәрәди (Гурлан); бахты, турғаннан бир **шаппат** урубйәрди (Урганч).

шаппош шаппўш (Қарши) кечаси кийиб ётадиган дўппи «ночной колпак».

шар-шар (Хоразм) воронка «воронка».

шарқылдавық шарқылдавық (Урганч, Хива, Хонқа) қамишдан қилинган шақилдоқ «трещотка, сделанная из камыша».

шарлама I (Урганч, Хива, Хонқа, Хазорасп) шалола «водопад».

шарлама II (Хоразм) бидирлоқ одам «человек, который быстро говорит, бегло говорит».

шарпылдамақ шарпылдамоқ (Урганч, Хива) ҳилпирамоқ (байроқ, алвон) «реять, трепетать (знамя)».

шартылдатмақ шартылдатмақ (Хива, Гурлан, Янгибозор). 1. қарсиллатмоқ, қисирлатиб синдирмоқ (ёғочни) «трещать, хрустеть (ломать дерево с треском)». 2. қарсиллатмоқ (бармоқни) «щёлкать пальцами».

шатмақ (Қарноқ, Тулкибош, Чимкент) кир, ифлос «грязный, слякоть»: устыннь **шатмағи** чьқьп кетгыт қайахта йүргыпсән (Тулкибош).

шахна I (Урганч, Хива) пичоқнинг тиғи билан дастаси ўртасига ўрнатиладиган жез, темир ҳалқа «железное кольцо, устанавливаемое между клинком и ручкой ножа».

шахна II (Урганч, Хива) биринчи сувоқ, хом сувоқ «первая штукатурка из глины».

шаш (Бахмал) ғалвир «решето».

ша:выр шавир I. (Урганч, Хива, Хонқа) // **шабыр** шабир (Янгибозор) ўтлоқ, дала «пастбище»: малланы **шавыра** йәрдик (Хонқа).

ша:выр // **шабыр** шовир // **шобир** II. (Хоразм) // **шәвул** шавул (Қашқадарё) (учига тош боғланган ип) «отвес (прибор)».

ша:м шам (Урганч, Хива, Хазорасп) тозаланмаган (гуруч) «неочищенный (рис)»: **ша:млы** бүрүнч (Урганч).

ша:нагәрдан шанагардан (Хива) ўта хулиган (калла-кесар) «хулиган, головорез».

шәбәғән шабағон (Тошкент) шаталоқ «брыкаться, скакать»: **шәбәғән** әтп чәпн кеттә.

шәбәдәпәрән шабадапаранг (Андижон) ипак дока «шёлковая кисея, марля»: **шәбәдәпәрән** ромәлъм шәмәлда шалдърайдъ.

шәвәләк шавалак (Қашқадарё) оддий соч попук «простое женское украшение, приплетаемое к косам».

шәвләт шавлат (Жўш) 1. қазы «казы (колбаса из сырой конины, употребляется отваренной)». 2. ҳасип «хасип (бараньи кишки, начинённые мясным фаршем, рисом и отвариваемые в воде)».

шәвшәмәк шавшамоқ (Қашқадарё) қуриб, енгил бўлиб қолган (ўтин, тахта): «засохший, высохший (дрова, доска)»: коп **шәвшәп** қәмәсун йәриләди.

шәгирдәк шагирдак (Гурлан, Янгибозор) кекирдак «горло, гортань»: **шәгирдәгинди** созма (Янгибозор).

шәддәз шаддоз (Қашқадарё) қоп, қанор сингари қалин нарсаларни тикиш учун жундан қилинган йўғон ип «толстая нить из шерсти для шитья мешков».

шәкәрәп шакароп (Андижон, Фарғона, Уш) аччиқ-чучук «салат из помидоров с луком».

шәкәрпа:ра шакарпара (Урганч) қовуннинг бир тури (ёзги нав) «название сорта дыни (летний сорт)»: қу:нны сәрәси-**шәкәрпа:ра**, йигитни сәрәси-гезләри қара.

шәкәшә шакаша (Урганч, Хива)//**шәкәрчә** шакарча (Манғит, Гурлан, Янгибозор) сут-қатиқ ивитадиган, соғадиган қулоқсиз хурма «глиняный горшок без ушек для сквашивания молока, поддоник».

шәккә шакка (Уйчи) шўх «веселый».

шәқә шақә (Қашқадарё) бери, буён «с тех пор, как»: бизәддикийә кәйәнә(н) **шәқә** дүпә-дурускинә болуп қолле.

шәлә:ләққа шалалаққа (Қашқадарё) шалоқ «расшатанный, разболтанный (арба, машина и др.)»: мәшимми, әрәәмми, нимәйки босә эски болвуддики **шәлә-ләққа** болуп қәләде.

шәлә-шәлә шала-шала (Урганч, Хива, Хонқа)//**шал-шал** (Янгибозор) ҳил-ҳил (пишмоқ) «хорошо развариться».

шәләхмәс шалахмас (Қашқадарё) ҳазилкаш, қизиқчи «шутник, клоун»: кәчәки **шәләхмәс** игит қәддән?

шәллат шаллати (Хазорасп) бузуқи, фитначи «склочник, смутьян».

шәлләғ шаллоғ (Қашқадарё) калтаклаш, уриш, дўп-послаш «бить, избивать»: бомәйтикәм бәччә **шәллә**: минә(н) әдәм бомәйкән.

шәллук шаллук (Қашқадарё) эскирган, эзилган, йиртилган «устаревший, мятый, рваный»: пулләди, **шәллу**:**шәллугини** бәшқа қә.

шәл-шәл шал-шал (Қашқадарё) кўп юришдан, ишлашдан чарчаган, толиққан «усталый после хождения и работы»: мәни қозғәтма оннимән бәләм, әззәйи бәдәним **шәл-шәл**.

шәмәк шамак (Қашқадарё)//**шәмәй** (Жиззах) серсув жойларда ўсадиган курмакка ўхшаш ўт «трава в виде ежовника, растущая в сырых местах»: әрғәләдди ичини шүннәққәнә **шәмә**: бәсип кетипто, әттә бир кишини қойин оруб бәдә қъсун.

шәмәтәләқ шаматалақ (Жиззах) ҳечнима, ҳечнарсә «ничего, ничто».

шәмәйил шамойил (Қашқадарё) қомат «фигура, стан»: **шәкли-шәмәйлийә** қарәсәйиз дуппә-дурус әдәм.

шәмдәм шамдам I (Водил, Қувасой) эрта тонг, азон «раннее утро».

шәмдәм шамдам II (Иқон)//**шәмбә** шамба (Қарноқ) шама, чойнинг шамаси «вываренный, спитой чай».

шәмдәра:з шамдараз (Хива) ғоят, узун, новча «высокий, рослый»: ақлың аз, бойың **шәмдәра:з**.

шәммәрәт шаммарат (Хива) тиқилинч «давка, теснота»: кәчә **шәммәрәт**, а:дам сығмыйды.

шәммәнә шаммона (Қашқадарё) қолдиқ овқат «остаток пищи».

шәңәл шангал (Урганч, Хонқа)//**шәңил** шангил (Гурлан, Манғит, Қипчоқ) хумдан сув оладиган қовоқча, кружка «кружка»: рейис бувам әңәлдей, топпылары **шәңәлдей** (Хонқа); анав сув ичатавғын **шәңилди** әпкеб бер (Қипчоқ).

шәңрәймәк шанграймак (Гурлан, Манғит, Янгибозор) гердаймоқ, мағрурланмоқ «гордиться, зазнаваться».

- шәпәләк шапалак (С а м а р қ а н д, Б у х о р о) капалак «бабочка».
- шәпәләк топпы шапалак түппи (Ҳ а з о р а с п) дүппининг бир тури» «вид тюбетейки»: үкәм шәпәләк топпысыны сува ташапты, алған шәпәләкиң ақлымы алды.
- шәпәләқ шапалоқ (С и ж ж а к) шилпилдоқ «кушанье в виде больших квадратных кусков теста, отваренных в мясном бульоне»: шәпәләқнь торғаб нөрън қълъ-нөдь.
- шәпәт шапат (Қ а ш қ а д а р ё) ён, қатор «бок, рядом»: шуннөққънә бизәдди шәпәтимиздәм биттә тәтөр хәвли қылле.
- шәпгәр шапгар (Қ и р қ) тунги қоровул «ночной сторож».
- шәппи шаппи (У р г а н ч, Я н г и б о з о р) // шыппық шиппиқ (Х и в а) шилпиқ, шабкўр «трахома, страдающий куриной слепотой».
- шәппик шаппик I (У р г а н ч, Г у р л а н, Я н г и б о з о р) ифлос, шалтоқ «грязный, слякоть»: балаң шәппик вошыпты (У р г а н ч).
- шәппик шаппик II (Х о р а з м) дарахт елими «деревянный клей»: и:шә шәппикдийн йапышады (У р г а н ч).
- шәпшәп шапшап (Қ а ш қ а д а р ё) шошма шошар, шошқалоқ, палапартиш иш қилувчи «торопливый, коекак, небрежно»: ози жудә йәмә(н) шәпшәпдә.
- шәппәте шаппөте (Қ а ш қ а д а р ё) шапалоқ «пощечина»: әнә, бишшәппәте уруп бәшизгә шүнчә ғурвәтти сәт(ив) әллис.
- шәр шар (Қ а ш қ а д а р ё) ҳурковуч, қўрқоқ, одамга ўрганмаган (майда туёқли ҳайвонлар) «пугливый (животные)»: шүннәғәм шәр қойәкәнки, том бәрәвәр чәпчийде.
- шәрарәти шарарати (У р г а н ч, Х и в а) фитначи, бузуқи «смутьян, склочник, бузотёр».
- шәрәвә шаравә (У р г а н ч) намакоб «рассол (водный раствор соли)»: шәрәвәни дөкмә, шамала сөкмә.
- шәррәр шаррор (Қ ў қ о н) шартаки (гапнинг тўғрисины, андишага бормаи гапириш) «прямой, резкий, откровенный»: шәррәр гәпърдъ-дә эхърдә ькрәмжән экә.
- шәт шат (Қ ў қ о н) шу ер «тут».

- шәтмәғ шатмоғ (Қ а ш қ а д а р ё) хўл (кийим ҳақийда) «мокрый (одежда)»: йәрим пәтәсийәчә шәтмәғ.
- шәттәләмәк шатталамак (Ж а н у б и й Х о р а з м) ниқ-тамоқ, тепмоқ «понукать осла уколами острой палки в холку, сидя на нём верхом и одновременно бить его пятками по бокам».
- шәттә: шатто (Қ а ш қ а д а р ё) // шәттә шатта (У р г а н ч, Х и в а) жанжалкаш, вайсақи, қўпол «скандалист, болтун, грубиян»: озини шәттә:лиги бәшийә йәтте.
- шәх шах (Қ а ш қ а д а р ё) қаттиқ «твёрдый, плотный»: тәп тәйлән, эши:лә шәх болуп қәлипте.
- шәхийнә шахийна (Н а й м а н) бош оғриқ касали «головная боль».
- шәшиқ шашиқ (Қ а ш қ а д а р ё) шошма-шошар, тинмагур «торопливый, беспокойный»: оттәнчи оғлиси пичи шәшиқрәққа охшәйде.
- шә:вәт шават (Х и в а) супурги «веник».
- шә:вә // шәлдърәмә шовва // шолдирама (А н д и ж о н) // шәлдърмәқ шолдирмоқ (Н а й м а н ч а) шаршарак «водопад».
- шақ (У й ч и) // ша:х (Ф а в а з о н) // шәх шох (Т о ш к е н т, Ж и з з а х).
- шәқ шоқ I (Ҳ а қ қ у л о б о д, Л а н г а р б у в а, Н а й м а н ч а) шох (дарахтники) «ветвь, ветка»: дәрәғдъ шәқъ.
- шәқ шоқ II (Қ и п ч о қ) // шәх шох (Т о ш к е н т, Ж и з з а х) // шақ шақ (У й ч и) // ша:х (Ф а в а з о н) мугуз «рог, рога».
- шәпил шопил (Қ а ш қ а д а р ё) хари «потолочная балка, матица».
- шәть шоти I (Т о ш к е н т, Ж и з з а х) шоти (арава қисми) «верхняя часть арбы вместе с оглоблями».
- шәть шоти II (П о п) // шәту шоту (Ф о р и ш) шәть шоти (А н д и ж о н, Ф а р ф о н а) // шәты шати (Ч и м к е н т, Т у л к и б о ш, С а й р а м) нарвон «лестница»: бәләхәнәдән шәгънь апқой (Т у л к и б о ш).
- шәха шоха (Қ а ш қ а д а р ё) паншаха «вилы (с пятью длинными зубьями)»: шоха мнәм биттә ургәнәкән қәннийә кирип кәтипте.
- шә:дәр шодор (Қ а ш қ а д а р ё) шохли варрак «рогатый бумажный змей»: шә:дәр үчирәмән дәп тәм-нә(н) йиқылған.

шебанд (Бухоро) оштахта «доска для раскатывания теста».

шебит (Шовот)//шивит (Урганч, Хива, Хонқа) шувут «укроп».

шейдә (Жанубий Хоразм) бу ёқда «здесь, тут»: аш воса шейдә, иш воса нейдә (Хонқа).

шер (Бухоро, Қашқадарё)//шет (Жиззах, Тошкент, Тулкибош, Чимкент) шу ер «тут»: шеттә түр, мән қайтып келәмән, бъллә кетәмъз (Тулкибош).

шерән шерон (Поп) мард, құрқмас «смелый, храбрый».

ше:разы шерази (Жанубий Хоразм) 1. кўкиш тусдаги қоракўл тери «голубоватая каракулевая шкурка». 2. шу теридан тикилган қулоқчин «ушанка, сделанная с этого каракулевого меха».

шиддән шиддон (Қашқадарё) сомон кўмиш учун қазилган чуқур «яма для закапывания соломы».

шийшак (Хоразм) шисанинг синиғи «осколок, обломок стекла».

шиллиг//шиллғқ шиллиқ (Қашқадарё) тўпиқ «щиколотка»: ҳазир дэйрони суви шиллигийнәнәм кәмәйде.

шилим (Қашқадарё) дарахтлар танасидаги елим «клея, который бывает у деревьев»: китәпизди ҳиттилгән вәрәғиши шилимләп қойдум.

шилимшуг//шилимшухкәнә шилимшухкана (Қашқадарё) хира, шилқим «назойливый, нахальный»: әдәм дэйән мунчәйәм шилимшуг бомәйде.

шиллиц пайча шиллинг пайча I (Хива) болдири ялонғоч «голая голень».

шиллиц пайча шиллинг пайча II (Хива) удабуро, чаққон «ловкий, способный (ко всему)».

шиллиц шиллинг (Хива) лой парчаси «кусок глины»: шиллиц урмақ (суддан чиққан кишининг баданига лой чапламоқ).

шим-шим (Урганч, Хива) миш-миш, аниқ бўлмаган хабар «молва, слух».

шимгирик (Гурлан) мишиқ «сопля».

шинә шина (Ҳазорасп) ёғоч миш «деревянный гвоздь»: кәтмәнә бир шинә қақып қой.

• шиңилә шингила (Урганч, Хива) шингил (узун) «веточка, кисточка (составляющая часть грозди

винограда): айнанын ақча, авызлары қаймақча, бағда узум шиңиләси, тәләкдәйи замча (Урганч).

шипә (Ҳазорасп) бирор бинонинг қарама-қарши томони «противоположная сторона определенного здания»: бизәриң уйиң шипәсиндә баллар бақчасы вар.

шиптир (Хоразм) ахлоқи бузуқ аёл «аморальная женщина».

шилләмәқ шипламоқ (Қашқадарё) тез шошилиб юрмоқ «торопиться, спешить»: бир иш бүйүссәм шипләб бәрип кәләссәмме?

ширинкор ширинкор (Қашқадарё) ҳазилқаш, қувноқ «шутник, веселый»: қышләғ бойунчә у кишидә(н) отәйтикә(н) ширинкәр әдәм йәғ.

ширкәде ширкаде (Қашқадарё)//шъркәдъ ширкади (Жиззах) ширқовоқ (қовоқни судда пишириб, гурунч солиб тайёрланган овқат) «молочный рисовый суп с тыквой».

ширпи (Урганч, Хива) паст нав чит «ситец низкого качества»: ширпи гөйнәк бадалады йүрйәндә, ичкинәмни от алады гөрйәндә (Хива).

шиттә шитта (Урганч, Хива, Шовот) жиққа хўл, шалаббо «намокший, вымокший».

шитрәмәқ шитрамоқ (Қашқадарё) талтаймоқ, бөбошлиқ қилмоқ (болалар ҳақида) «гордиться, самовольничать (о детях)»: көп шитрәмә, иннәмәйәнә(н) сәри озийәнән кәтәпсәнә.

шишә шишо (Сижжак) паншаха (уч айри) «вилы (с тремя длинными зубьями)»: шишәнъ пәншәдән парқләймъз.

шъғъл шигил (Тошкент, Жиззах)//шығыл шигил (Зомин) шағал (Тулкибош) шовул (кўп, мўл) «обильный, изобильный (об урожае фруктов)»: әлмәлә шундәқәйәм сәптъкъ, шъғъл-шъғъл (Жиззах); кымызәк алмамъз шағалдәй қыгән (Тулкибош).

шъл шил (Андижон) товламачи «аферист».

шълдңләмақ шилдингламоқ I (Уш) яланг оёқ юрмоқ «ходить босыми ногами».

шълдңләмақ шилдингламоқ II (Уш) юпқа кийинмоқ «легко одеваться».

шълғқ шилиқ (Паркент) отқулоқ «щавель»: шълғәм дөймъз, әтқулағәм дөймъз.

шъмәләмәк шималамак (Андижон) шимармоқ «засучивать, завертывать (рукава)»: йеңнъ шъмәләп.

шърбърнж ширбиринж (Бухоро) ширгуруч «рисовая молочная каша».

шърдәмәл ширдамол (Уш, Жалолобод, Узган) тикилган гулдор кигиз «шитый, орнаментированный войлок»: хәтилләр бекәрчили:дә шърдәмәл тоқыйды (Уш).

шыбаға шибаға (Иқон) насиба «удел, доля, участь»: әпләгән алты а:шар, шыбағасыны хоржыңға ташар.

шыбырдақ шибирдақ (Қарноқ) бұғин «суставы».

шывырмадақ шивирдамақ (Урганч, Хива, Хонқа) пичирламоқ «шептать».

шығанәк шиганак (Урганч, Хива) арава устига қурилган махсус четан «плетёный (из прутьев тала) кузов для арбы».

шығыр шигир (Хоразм) арава ғилдиракларининг изи «следы колеса арбы».

шықырдама шикирдама (Урганч, Хива) шалдироқ «хрустящий».

шынасәндә шинасанда (Хива, Хазорасп) ақлли, зийрак (киши) «умный, сметливый».

шыңламақ шингламақ (Гурлан, Янгибозор) 1. жинғилламоқ, шанғилламоқ «звенеть, гудеть (ухо)». 2. шовулламоқ, гувилламоқ «шуметь, выть (ветер)».

шырға ширға I (Урганч, Хива, Хонқа) тақир кал «парша, паршивый».

шырға ширға II (Жанубий Хоразм) отларнинг туёқлари юқорисидан чиқадиган яра «болячка у копыта лошади».

шырмайы ширмайи (Урганч, Хива) пичоққа соп бұладиган суяк «кость, применяемая для рукоятки ножа».

шыррық ширриқ (Хива) аҳмоқ, шилқим «дурак, нахальный».

шыталақ шиталақ (Хонқа) лойқа «муть».

шовурды шўвурди (Хива) шивир-шивир, пичир-пичир «звукоподражание шёпоту».

шоқурдамақ шўқурдамақ (Урганч, Хива, Хонқа) ғудурламоқ, ғулдур-ғулдур қилмоқ «бормотать, ворчать».

шолғәнъ шўлғони (Жиззах) шивирғони «шивиргани (сорт винограда)».

шолқыт шўлқит (Урганч, Хива, Хонқа) сафдан чиқмоқ, шарты кетиб парти қолмоқ «выйти из строя, стареть, изнашиваться».

шор шўр (Урганч, Хива, Хазорасп, Иқон) нордон «кислый»: мырабба дым шор волыпты (Урганч).

шорәпуруш шўрапуруш (Қашқадарё) инжиқ, қайсар, жанжалкаш (ёш болалар ҳақида) «капризный, упрямый, скандалист (о детях)»: жудәйм шорәпурушдә бу, туткә(н) жәйимни қырмаә(н) дәйде.

шориш шўриш (Қашқадарё) ҳавонинг бузилиши, айниши «изменение погоды»: бугун ҳәвони шориши зор, тәгы қәр йәғәди чоғи.

шот шўт (Тошкент) шу ер «тут».

шотқарре шўтқарре (Қашқадарё)//шотқәррь шўтқорри (Жиззах) ҳазилкаш, кулдирувчи, қизикчи «шутник, скоморох, клоун, весельчак»: эшнәйиш шотқаррийкән, үшә кун(и) ҳәммәни кулдириив оттиде.

шоҳум шўхум (Урганч, Хива, Хонқа) шов-шув «шум, крик, гам».

шо:зын шўзин I (Жанубий Хоразм) тасма, буйинчани арава шотисига бириктирадиган қайиш «ремень, связывающий хомут с оглоблями».

шо:зын шўзин II (Жанубий Хоразм) лапашанг, имиллаб ишловчи «растяпа, разиня».

шо:зын шўзин III (Жанубий Хоразм) новча «высокий, рослый».

шолә шўла I (Қашқадарё, Жиззах, Бухоро) 1. шавла «рисовая каша»: иби, мунәққайә эшини (ошингиз) шолә боләдико (Қашқадарё); бугун йумшәққынә шолә қъләқләйлъй (Жиззах).

шолә шўла II (Қашқадарё, Бухоро, Жиззах) шуъла «луч, свет»: тәшқарийә сивитти шоләси чүшүп тохтәпте (Қашқадарё).

шә:рә шўра (Урганч, Хива, Хонқа) шу ерга «сюда»: буйүн рейнс шә:рә гәсә гәрәк (Хонқа).

шувақ (Фарғона)//шувәқ шувоқ (Жиззах) сувоқ «штукатурка».

шүвәлә шувала (Уш, Тулкибош) неча бор, шунча «сколько раз, столько»: **шүвәлә** йәпъштък қал дип қамадъ (Тулкибош).

шувәт шувот (Қарши) **шувәт шуват** (Жиззах, Водил, Қувасой) майда-майда ёғаётган қор, ёмғир «мелкий дождь, снег»: ҳәзир **шувәт** йәғрәпт, кәйи(н)роғ зорәймәсә (Қарши); ҳәвә савуқ, мейдә **шувәт** йәғйәптъ (Жиззах).

шуллуқ//шуллък шуллик (Бухоро) зулуқ «пиявка»: **шуллуқ** бълан қән элдърдъм (Бухоро).

шумғула (Иқон) шумғия бот. «заразиха».

шунлықтын шунлиқтин (Сайрам) **шуллуқтин** (Туркистон) шунинг учун, шунчаки «поэтому, всё-таки»: баламмъ әскәргә айәтъ, бър өзъмән, **шуллықтән** келдъм//кәдъм (Туркистон).

шунныйн шуннийн (Урганч, Хива, Хонқа) шундай «так, такой»: **шунныйн** дийвәрип, кәмпир бизләни мейнимызны йеди, дәп пашшаға арзәттилә қоншыла (Урганч).

шунчақлы шунчақли (Урганч, Хива, Хонқа) **шунча**, шу қадар «столько, в такой степени»: инди мән сәм билән бармыйман депти бахты, **шунчақлы** зарәтипти, болмапты (Урганч).

шуптур (Қашқадарё) кийими бўккан, хўл, сассиқ (ёш болалар ҳақида) «промокшая, вонючая одежда (о детях)»: бөлә бәчәрә бу шуптургә қаннә: йәссун әхе.

шүшәң шушанг (Уш) қўй жунини қирқадиган қайчи «ножницы для стрижки овец».

шүдриң шүдриг (Урганч, Хива, Хонқа) қишда ёғадиган майда ёмғир «мелкий зимний дождь».

шүллә шулла I (Қашқадарё) хўрда «рисовый суп»: әш кәб босә зәләл қъмәйде, қәсә эттә қатъх сәлип шүллә қыләсә(н).

шүллә шулла II (Қўқон) ёвғон хўрда «рисовый суп без сала».

шүлән шулан (Қарноқ) шўрва, кўпчилликка тарқатиладиган суюқ овқат «суп, шурпа для коллектива».

шүли шули (Қарноқ) жавдари бугдой «рожь».

шүндәтип шундәтип (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Янгиариқ) шундай қилиб «таким обра-

зом»: осың ву мулла, инә гөр, осыни сәнәм **шүндәтип** тик, дийди (Янгиариқ).

шүпүрмә-шәхшүл шупурма-шахшул (Қашқадарё) шип-шийдам «голый, пустой, начисто»: ҳәммә нәс-сәсини **шүпүрмә-шәхшүл** қылиб бир кәчәйә элиб кәтипте.

шүттик шуттик (Урганч, Хива, Хонқа, Қўшкўпир) жинчироқ «копилка».

Аҳмад Ишаев

ЎЗБЕК ШЕВАЛАРИДАГИ ҚАРИНДОШЛИК ТЕРМИНЛАРИ

Ўзбек шевалари лексикасида жуда кўп ва хилма-хил қариндошлик терминлари мавжуд. Бундай бўлиши табиий, чунки ўзбек халқининг турли этник группалардан (92 бовли ўзбек элатидан) бошқача қилиб айтганда қорлуқ, қипчоқ, ўғуз компонентларидан ташкил топганлиги ўзбек халқи қариндошлик системаси номенклатурасининг бой ва хилма-хил бўлишига олиб келган. Бироқ булар тўла тўпланмаган ва лингвистик жиҳатдан ўрганилмаган.

Ўзбек шеваларидаги қариндошлик терминларини тўплаш, уларни қиёсий-тарихий метод асосида ўрганиш ўзбек диалектологияси умуман, туркий тиллар диалектологияси, шунингдек, туркий халқларнинг тарихи, этнографияси учун ҳам қимматли материаллар бериши шакшубҳасиздир. Шунинг назарда тутиб мазкур луғатда ўзбек тили ва унинг лаҳжа, шеваларидаги қариндошликка оид сўз-терминлар алоҳида луғат тарзида илова қилинди.

Луғат ўзбек диалектологиясига оид адабиётлардан олинган ҳамда автор томонидан тўпланган ва 120 саволдан иборат бўлган анкета бўйича йиғилган материаллар асосида тузилди.

Ўзбек шеваларидаги қариндошлик терминларини луғат тарзида беришда ушбу китобнинг сўз бошисида айтилган луғат тузиш принципларига қуйидагича амал қилинди:

1. Қариндошлик терминлари луғатига фақат шеваларга хос сўзларгина эмас, балки ҳозирги ўзбек адабий тилида [шунингдек, шеваларда ҳам] қўлланадиган сўзлар — терминлар киритилди. Масалан: Т о ш к е н т. *этэ, энэ, экэ, эгэ, эпэ*//а д а б и й т и л. *ота, она, ака, оға,*

опа (Бу ҳақда қаранг: А. Ф. Гуломов. Диалектал луғат ҳақида, «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали, 4-сон, 1968, 15-бет).

2. Луғатда фонетик жиҳатдан кучли ўзгаришга учраб, асл шаклини ўзгартирган сўзлар берилган бўлса, мазкур луғатда қариндошликка оид сўз-терминларининг фонетик вариантлари берилди (Мазкур терминларнинг фонетик вариантлари ўзбек шеваларини туркий тиллар билан фонетик жиҳатдан қиёсий ўрганишда катта аҳамиятга эга). Масалан: *баба//бава//ба:ба//ба:ва//бэбэ//бэва//бэвэ//бэвэ//бэ: // бовэ // бува // бувэ // бувэ//бабай//бэбэй//бэвай [бобо, бува]; ана//энэ//иенэ //йенэ//йэнэ//инэ//энэ//эна//енэ//ўна [она]; жезде//жеззэ//йезнэ//йэзнэ//йэздэ//жезнэ//йезне//йездэ // йеззэ [почча].*

3. Луғатда транскрипция билан берилган бош сўзнинг ўқилишини осонлаштириш мақсадида унинг мавжуд алифбодаги ёзилиш шакли ҳам берилган эди. Лекин қариндошликка оид сўз-терминлар луғатида ўхшаш такрорларнинг кўпайиб кетишини назарда тутган ҳолда бу принцип қўлланмади.

4. Луғат фақат ҳозиргача ўрганилган шевалар бўйича тузилган. Унда ўрганилмаган айрим шевалар бўйича ҳам материаллар берилди. Масалан, Шимолий Тожикистондаги Нов райони (Пролетар, Тоғояк, Фармонқўрғон, Саидқўрғон, Лангар қишлоқлари), Ашт (Ошоба, Қамишқўрғон), Мастчоҳ (Бўстон, Янгиобод), Гончи (Мужун қишлоғи), Конибодом (Ниёзбек, Қўрғонча), Исфара (Қизилпиллол), Хўжанд (Самғар, Исписор қишлоқлари), Уратепа шаҳар ўзбек шевалари бўйича берилган фактлар бунинг яққол далилидир.

Бошқа халқлардаги сингари ўзбек қариндошлик системасининг номенклатураси ҳам аслий қон-қариндошликни ҳамда никоҳ (қуда-андачилик) йўли билан вужудга келган қариндошликни ифодаловчи терминлардан иборат. Булардан ташқари шеваларимизда қариндошлик терминлари қаторига киритиш мумкин бўлмаган, лекин қариндошликка бевосита ёки билвосита алоқадор бўлган сўз-терминлар ҳам мавжуд:

1. Қавм-қариндошлик, қариндош-уруғчиликни ифодаловчи сўзлар: *мурт* (қариндош, уруғ-аймоқ), *жэгжэт* (уруғ-аймоқ, узоқ қариндош), *жэпъс* (яқин қариндош), *ичкэрум* (қавм-қариндош), ҳалқа (қариндош-уруғ, ту-

ғишган), арқа (насл, авлод), тамыр, хеш (қариндош), жәмә://жәмәт (қариндош-уруғ), беруна, йэвә (қариндош эмас, бегона) ва бошқалар.

2. Оила, оилавий муносабатлар ва фарзандлар учун қўлланадиган сўз-терминлар: **эйәлмән** (оилали, болачақали), **әнди**, **сәлтсувәйт//сәлт сувәй**, **бой**, **галли игит** (буйдоқ), **зун**, **надъдә**, **тъмсә//тумсә** (туғмаган хотин); **ки:ти**, **жижи**, **жимит**, **чәқа**, **бә:вәк//бөбәк//бувәй**, **гөдәг//гөдәй** (чақалоқ, гўдак), **удә** (бирин-кетин туғилган болалар), **доғмача//доғматай** (тўнғич ўғилча), **жожжик//жужуқ** (дўндик, дўндиқча, ёш йигит), **бәччәмәддум** (ёш бола) ва шу кабилар.

3. Қариндошликнинг у ёки бу турини ифодалаш учун қўлланадиган кўчма маънодаги сўзлар: **урғачы**, **начар**, **эжьзә**, **зәғьп** (хотин, аёл, хотин-қиз), **тәкәдаш**, **йастықташ**, **жубай**, **жупть пәк//жупть хәләл** (хотин ёки эр), **тырнақ** (бола), **чалғьт**, **қошмақ** (икки миллат вакилидан туғилган бола), **жьгәр**, **бавыр** (туғишган, яқин қариндош), **хәлвә//хөлвә** (чақалоқ қиз).

4. **Никоҳ** (қуда-андачилик) туфайли вужудга келадиган қариндошликка алоқадор сўзлар: **мурындық ата**, **мурындық энә**, **вәкъл этә**, **вәкъл энә**, **кәрәтә**, **қыз ата**, **пәдәрвәкъл** (унаштирилаётган қиз ва уйланаётган йигит томонидан вакил қилинган, никоҳ тўйида келин ёки куёвнинг ота-онаси ўрнига вакил бўлган шахслар), **жавчъ//жәвчъ//жәвчъ//зәвчъ//зәвчъ//йәвчъ//со:чы** (совчи), **баштамғар** (куёв-навкар), **дәлли** (қўшмачи), **адағлы**, **пәтйәли//пәтә:лик** (унаштирилган қиз).

5. Қариндошликнинг вужудга келишида муҳим роль ўйнайдиган тенгдошлик, дўстлик, ошна-оғайнигарчиликка оид сўз-терминлар: **экә-тоқа** (қалин дўст), **йәрек** (дўст, ўртоқ) **эвәжүжә** (ўртоқлик), **амрақ** (улфат), **айнаш** (дўст, ўртоқ), **жорәвәс** (улфат йигит), **чықан** (дугона), **жәмәндәр** (тенгқур жўралар), **хәмбойунсә**, **хәмтирә**, **тир**, **йәшът**, **дәң-душ**, **теңәмик**, **хәмқур** (тенгдош, тенгқур) ва бошқалар. Булардан ташқари ёшига қараб фарқланадиган **жашкиччи//йашкиччи**, **нәвжувән** (ёш йигит), **жашулли//жашулқан//йашулли**, **чол бува** (қария) сингари ҳамда **киччи**, **ортанчы**, **баш**, **уллы//үлкән//улқан**, **кәтгә**, **йаш** ва **қыйаматлық** (тутинган) каби сўзлар билан қўлланадиган **баш бала**, **кәтгә оғъл**, **улқан ул** (тўнғич), **киччи тәрә**, **киччи**, **кейинги улағ** (кенжа) каби қариндошликка ёндош сўз-терминлар ҳам луғатдан ўрин

олди. Юқорида қайд этилганларнинг барчаси шартли равишда «қариндошликка ёндош ва унга алоқадор бўлган сўз-терминлар» деб алоҳида ажратиб берилди.

Қон-қариндошлик ва қуда-андачиликка оид терминлар

А

абысын//авсын (Хоразм)//**абсын** (Лақай)//**авсун** (Бухоро-қипчоқ) **эвсын** (Андижон, Сузоқ, Жалолобод, Риштон)//**эвсын//эвсун** (Нов, Мастчоҳ, Гончи, Янгиқўрғон)//**эвсын//эвсын** (Ашт, Исфара, Юқори Қашқадарё) 1. овсин «невестка (жена одного брата или родственника по отношению к жене другого брата или родственника)»: экә-үкәлиниң хатыллари бир-биринә **абысын** болады (Гурлан); арт этәки йамағлы, йапқан наны санағлы, **авсынына** бир салам (Хива), **абсын** саз боса, иш көпейер, ағайын саз боса, мал көпейер (Лақай). 2. яқин таниш бўлган хотинларнинг бир-бирига мурожати «обращение близко знакомых женщин друг к другу».

аға//ағай (Шимодий Хоразм, Туркистон)//**аға//а:ға** (Урганч, Хива, Ҳазорасп, Қарноқ)//**эғай** (Жалолобод) 1. ака, оға «старший брат»: атам, **ағам**, мән дерйаға балық тутмайа барвәдик (Тўрткўл). 2. амаки «дядя (со стороны отца)». 3. (Қўнғирот) ота «отец»: **ағасы** отрақ, апасы жүгрәк, баласы қошықчы, қызы ойынчы. 4. ёр, маҳбуб «возлюбленный, милый»: кастынынны ким бичипти дар этип, **а:ғам** нәйә сәлләшмийди қар этип? (Урганч); аға сәниң гәлишиңнән айланыйн, вәләсәпит минишиңнән айланыйн (Ҳазорасп). 5. ёши катта эрларга ҳурмат билан мурожат қилиш «вежливое обращение к старшему по возрасту мужчине».

ағайа//ағйә//а:ғайә (Урганч, Хива, Хонқа, Тўрткўл, Сорибий, Шўрахон) оға-ини, ака-ука «братья»: бизәр дөрт ағайамыс, қыйзлам дөрт апайа васын дийдилә (Хонқа); бы мәни **а:ғайәм** (Сорибий).

агайны//агайилли//агайын (Қипчоқ) // **ағайны//а:гайыны//а:гайини** (Уғуз) // **эгайнь//эғайнь//эгойнь** (Қорлуқ) 1. оға-ини «братья (старший и младший)»: эки агайны бир-бирини көриб билмийди (Янгиариқ, Нукусқишлоғи); йигитти атасы **а:гайынлары**, қарындаш-уруғ, көнгул йетәрләрини чақырады (Манкент). 2. қариндош «родня, родственник». 3. дўст, ўртоқ (мурожаат қилганда) «друг, товарищ (при обращении)»: **эғайнь**, эйәл бьттәкә, мьнтә шондақа пәр-рә бөлсә хәм сәнъкь болсын (Китоб); манав **а:гайиним** қанча күндин баққа бетаб иди (Қорабулоқ).

агәдә (Туркистон, Чимкент) // **әпәгәдәдә//әпә:дәдә** (Андижон) // **әпәгәдәдә//әпәгәдәдә//әпә:дәдә//әпә:дә** (Наманган, Уйчи, Чортоқ, Янгиқўрғон, Олмос, Чуст, Поп). 1. бобо «дедушка»: сьлә мәнә оқуп мәскәпләнъям корәсьлә, ошәндә **әпә:дәм** эйтп бегән деп гәпърп йурәсьлә (Уйчи). 2. амаки «дядя (со стороны отца)». 3. (Чимкент) ака «старший брат». 4. катта ешдаги эрларга хурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к старшему мужчине».

ада (Сайрам) // **әдә** (Тошкент, Қорамурт, Чимкент) 1. дада «папа»: **әдәм** бердъ (Тошкент). 2. амаки, тоға «дядя». 3. (Сайрам) ака «старший брат»: **ададън** айрълған йеттъ йъл йьғлар.

айа (Туркистон) // **а:яа** (Қарноқ) // **айә** (Фарғона) // **әйә** (Андижон, Қўқон, Чуст, Жиззах, Олабуқа, Оқтом, Сузоқ) // **әйә** (Наманган, Чортоқ, Уйчи, Поп) // **ойь** (Тошкент, Шўрқўрғон) 1. она «мать»: бухәтън мәнъ **ойьм**; **эйьләнъ** коргәнъ келудьм; **эйьм-эйьмгә** бөқәр (Тошкент). 2. (Олабуқа, Оқтом, Сузоқ, Уратепа) опа «старшая сестра». 3. тарбиячи аёл «воспитательница». 4. хотин-қизларга хурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к женщинам». **әйә**, печә: қәнттән бьйәм кьлә тәпъп берън (Уйчи).

айал//ҳайал//ҳайал//ҳәйәл (Қипчоқ) // **әйәл** (Наманган, Туркистон, Жиззах, Шахрисабз) // **әйәл** (Тошкент) // **әйәл** (Қозоқнайман) 1. аёл «женщина»: меҳманнар хәвлисигә барып, **әйәлларга** қуручай чықарды (Қозоқнайман); ер-

кәйләнъ кегәнтгә әнчә болдъ-ку, **әйәлләдән** дәрәй йоқ (Жиззах). 2. хотин «жена»: бурунғы заманда хәзрәти давыт дегәнниц тоқсан тоққыс **ҳайалы** боған әкән (Манғит). 3. (Наманган, Уйчи) еш бола, гўдақ, «младенец»: **әйәлсиз** хәтун сумәккә тоймас (Уйчи).

айтоты//айто (Туркистон, Иқон) // **әйтъ//әйттъ** (Қарши). 1. (Туркистон, Иқон) опа «старшая сестра»: қьшкьнтәй қьз **айтосьнъ** көрп қә:дъм дейдъ; қой **айтоң** өлгән дейдъ (Туркистон). 2. (Қарши) хола «тетка (со стороны матери)»: **әйттъм** қерга кеттъла?

ака (Бухоро, Қарши) // **әкә** (Хоразм, Туркистон, Қарноқ, Қорамурт, Жиззах, Самарқанд, Фарғона, Андижон, Узган, Ашт) // **әкә** (Ғончи, Конибодом) // **әкә//әкчә** (Нов) // **әкә//әкә//әкә** (Қипчоқ) // **әкә** (Тошкент) 1. ака «старший брат»: **акам** келдълар (Бухоро); **акам** бәръвакан (Қарши); өзими **әкәм-мәкән** дәдим, сөзими эштәрмәкән дәдим (Тўрткўл); жаббы қызыны **әкәсини** улына берәдоғын болды (Хива, Уйғурқишлоғи); мәнъ **әкәмгь-ләнъ** кўрдьзмъ? **әкәм** кәттә розғәрлъй (Тошкент). 2. (Шимолий Хоразм, Туркистон-така) ота «отец»: бағалардың атасы йаш боса, бувасы тирик боса, өз тувған аталарын **әкә** деп айтады; пархаттың **әкәси** бағаларымдың атасы болады (Гурлан); бизләр атести **әкә** деймьс (Туркистон). 3. Узидан катта эр кишиларга хурмат билан мурожаат қилиш «вежливое обращение к старшему мужчине».

ака-әпа (Бухоро) // **әкә-әпа** (Қипчоқ, Уғуз) // **әкә-әпә** (Водил) // **әкә-әпә** (Тошкент) ака-әпа «старший брат и старшая сестра».

ақтық (Гурлан, Манғит, Қипчоқ, Беруний, Бийбозор, Хўжайли, Қўнғирот) // **ахтық** (Урганч, Хива, Хазорасп, Янгибозор, Тўрткўл, Шўраҳон) // **ақлық** (Қўнғирот, Свердлов номли совхоз) набира «внук, внучка»: улымыздың, қызымыздың, бағаларын **ақтық** деймис (Манғит); гөззиниз айдың, шерпә мама, **ахтықыңыз** вошыты (Янгибозор); балам йенди ишгә жарамыйман, **ақлық-шавлықлар-**

дың арасында чыбалышып жүрипән (Қўнғирот, Свердлов номли совхоз).

ақтық-чавлық (Гурлан, Манғит, Хўжайли)//**ақтық-чувлық** (Урганч, Хива, Тўрткўл)//**ақтық-шавлық**//**ақтық-жавлық** (Қўнғирот) неварачевара «внуки и правнуки, потомство»: **ақтық-лы-чавлықлы** болып отырыпты (Гурлан).

амакь//эмэкь//эмэки (қорлуқ, қипчоқ)//**эмэки** (Хива)//**эмэк** (Янгиариқ, Хонқа)//**хэмэки** (Туркистон, Қарноқ). 1. амаки «дядя (со стороны отца): эмэксь унь ойгэ эпкърьптъ (Тошкент); бьз дэдэнь экэсь, укэсьнь эмэкь дьймъз (Жиззах). 2. (Уйчи, Уратепа) қайната «тесть, свёкор». 3. катта ёшдаги эрларга хурмат билан мурожаат қилиш «почтительное обращение к старшему мужчине».

ана//энэ//иенэ//йенэ//йэнэ//инэ (Қипчоқ)//**энэ** (Жанубий Хоразм)//**энэ//эна//енэ//эна** (Қорлуқ) 1. она «мать, мама»: атамьң, **анамьң** ҳалыдан хабар алама деп астыдын о дны қойдурды (Қорабулоқ); төрдэ турған ғалиның бир гүлимән, йар-йар, энэм минән атамның билбилимән йар-йар (Гурлан); йэнэни көргән төн бичер, этэни көргән чөп жонар (Шеробод); вөгәймәкән иенэси жыламады, йар-йар (Хўжайли); инэсини элдыға бәрды (Қипчоқ); **энэни** гөззи балада, баланы гөззи далада (Хонқа); ата қарғышы оқ, **энэ** қарғышы йоқ (Хива); **энань** қадрынь бьльш лэзьм (Бухоро); **энамла** ме:мэнна кетгьла (Қарши); қьрғағьнь көрб бөз ал, **енэсьнь** көрп қьз эл (Андижон). 2. (Самарқанд, Андижон, Хазорасп) буви «бабушка»: дэдәмдъ бу(в)сьнь **енэ** деймән (Андижон) 3. она (қари кампирларга мурожаат) «мамаша (обращение к старушкам)».

ана-бала//энэ-бала//энэ-бала (Уғуз, Қипчоқ)//**энэ-бэлэ//енэ-вэлэ** (Қорлуқ)//**энэ-бэлэ** (Мастчоқ)//**энэ-бэлэ** (Фончи) она-бола «мать с ребёнком, мать и сын или мать и дочь»: **энэ-бала** — гулу лала (Хива).

апа//апай (Қипчоқ, Уғуз)//**апа//эпэ//эпа//эпэ//эпай//эпэй** (Қорлуқ) 1. опа «старшая сестра»: **апам** черткән қобызға тил болайын, йар-йар; жиздем

чеккән чылымға нәй болайын, йар-йар (Манғит); мән апамкинэ, қышлаға варыб гәләмән (Урганч); мәни эпәмэс, сәни эпән келдъ (Тошкент); эпэм, экәм хәммэсь ышкә кетгьләр (Водил). 2. она «мать»: иннем у:чы сынгәндә, урган апам, йа:р-йа:р; енди кимни урасан, ғарып апам, йа:р-йа:р (Манкент). 3. (Самарқанд, Қорамурт) буви «бабушка» 4. хотин-қизларга хурмат билан мурожаат қилиш «почтительное обращение к женщинам».

эпэ-бэлэ (Фончи)//**эпэ-бэлэ** (Мастчоқ) қ. **ана-бала**.

апабийи (Хива, Хазорасп, Гурлан)//**эпэ:бь** (Урган, Жалолобод, Қорасув) 1. опогойи «тётка»: бы йердә:м келилләр эринин апасыны **апабийи** деп айтадылар (Гурлан). 2. опа «старшая сестра». 3. келинойи «старшая сноха (жена старшего из братьев)». 4. катта ёшдаги аёлларга мурожаат «почтительное обращение к пожилым женщинам».

апайа (Хива, Хонқа, Тўрткўл) **опа-сингил** «сестры»: со:чыла йуртта дөрт **апайалы** өйни қарыйдыла (Хонқа).

апа-сингил//апа-сингли//апалы сингли (Қипчоқ, Уғуз)//**эпа-сьньл, эпа-сьнгьл//эпэ-сьйнь//эпэ-сьйнь** (Қорлуқ)//**эйь-сьньл** (Мастчоқ) **опа-сингил** «сестры»: **апалы сингли** экөви бир-бирөви минән дым маваса (Манғит).

апа-үкә//апалы үкә//апүкә (Қипчоқ, Уғуз)//**эпа-ука//эпэ-укә//эпэ-укә** (Қорлуқ)//**эйь-үкә** (Мастчоқ) **опа-ука** «старшая сестра и младший брат или старшая и младшая сестры»: **апалы үкә** экөви бир-бирөвинин гәпини жердә қалдырмыйды (Қўнғирот).

арс (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) келин «сноха, невестка»: и:ки кунниг **арс** қи:з.

ата//эта (Қипчоқ, Уғуз)//**ата//этә//ота//ўта** (Қорлуқ) 1. ота «отец»: мынав йигиттин атасы мениң атамның атасы (Манғит); атаң шә:рдин келди нә есә? (Қорабулоқ); атасы ва: хөкки бува, энәси ва йеймә хатын, қыйзы ва қызыл өрдәк, оғлы ва жүвәннәмәк (Хива); йьгьт тәғьм этэсьнь элдгә бәрп богән гәппъ егъ берьптъ (Тошкент); этән мьрәп восәйәм су: вәшь вол (Уйчи); **этам** технъ-кумға ышлайчьидъ, хәзър пенсьйә эладъ (Қар-

ши). 2. бобо «дед, бабушка»: бизэр бувамызды ата деймис, тувған атамизды экә деймис (Қипчоқ). 3. катта ёшдаги эрларга хурмат билан мурожаат қилиш «отец, папаша (вежливое обращение к пожилом мужчине)».

ата-ана//**ата-әнә**//**ата-әнә**//**ата-инә**//**атана**//**атәнә**//**атәнә** (Қипчоқ, Уғуз)//**этә-әнә**//**этә-әнә**//**этә-әнә**//**ўта-ўна** (Қорлуқ), **эта-эча** (Жанубий Тожикистон — Қорлуқ)//**этә-эчә** (Мастчоқ) ата-она «родители (отец и мать)»: ешикә чықвәдим бир ат гөринди, егәри гөзимә мәнәт гөринди, шу аттын үстиндә отырған бала, атамнан-әнәнән зыйат гөринди (Хазорасп); **ата-әнәңә** айтып қойма (Қаторғон); мениң **ата-инәмдин** хабар алып кә (Қорабулоқ); **эта-әнәң** олса олсун, қадәрдәннә олмасун (Қарши); мени **эта-эчамни** тәвуб бер (Жанубий Тожикистон).

ата-баба//**ата-бува**//**ата-ба:ва** (Қипчоқ, Уғуз)//**этә-бәбә**//**этә-бәвә**//**ўта-бәва** (Қорлуқ) ата-бобо «предки: ата-бувамыз жармаға жығылып өлгән (Манғит); **этә-бәвәләр**мәз йәшлғәйдә шергә кепкөгәнәкән (Жиззах).

ата-бала//**аталы бала** (Қипчоқ, Уғуз)//**этә-бәлә**//**этә-бәлә**//**ўта-бәлә** (Қорлуқ) ата-бола «отец и ребенок (отец и сын или отец и дочь)»: **аталы бала** экәви дым мас түшкән (Гурлан).

аталық (Хива) ўгай ата «отчим».

ата-оғыл (Уғуз)//**этә-оғыл** (Қорлуқ) ата-ўғил «отец и сын».

ача (Наманган — Шўрқурғон)//**эчә** (Наманган, Уйчи, Чортоқ, Олмос, Поп, Чимкент)//**эча**//**эчә** (Жанубий Тожикистон — қорлуқ, Тошкент область Сижжак қишлоғи, Уратепа, Нов) 1. она «мать, мама»: **эчә:нә** дедәнгә бепәддәс көссәтмә (Наманган); мени **эчам** иртага душанба врази (Жанубий Тожикистон—қорлуқ); **эчәмгә** мәхсә элдәм (Сижжак). 2. буви «бабушка». 3. (Каркидон) қайнана «свекровь, теща». 4. ёши улғайған хотинларга мурожаат «обращение к пожилой женщине».

ачча (Жанубий Тожикистон — Қорлуқ) бола «дитя, ребенок»: хәй, **ачча**, бера ту.

Ә

әбә (Уйчи, Наманган, Чортоқ, Олабуқа, Оқтом)//**әба**//**әбә** (Караскон) 1. она (ёш она) «мать (мать — молодая)»: дедәсә бүкрә хожә, **әбәсә** йәлпәк әйбм, бәлләр шьрғн-шәкәр (Уйчи). 2. опа «старшая сестра».

әбәчә (Наманган, Уйчи)//**әвәчә** (Фончи) 1. сингил «младшая сестра»: **әбәчәм** чәрчәгән экән ухләп қәлдә (Уйчи). 2. (Фончи) аммавачча «двоюродная сестра (дочь сестры отца)».

әберә (Бухоро)//**әверә** (Тошкент) абира «правнук, правнучка»: **әверә** корьп мурәд мәхсәдгә йегьпть (Тошкент).

әбушқа (Узган) чол, кекса «старик»: өзүмгә охшәгән **әбушқа** рәпигләрим бәриди.

әвәға (Қорлуқ) арх. авәға «праправнук, праправнучка».

әвәға-чәвәға (Қорлуқ) арх. узоқ қариндошлар «дальние родственники».

әвә (Фончи — Мужун қишлоғи) **әва**//**әвә** (Узган, Сулукта, Тағоб, Қовчин, Андижон — Найман қишлоғи)//**әвә** (Ашт) 1. амаки «дядя (со стороны отца)»: сәмәт **әвәнди** бийәқа чакыр (Узган): **әвамдә** тойгә бәралмәй қәлдәм (Қовчин). 2. (Уйчи, Чортоқ) тоға «дядя (со стороны матери)».

әвсән (Юқори Қашқадарё) қ. абысын.

әврәт (Қорлуқ) арх. хотин «женщина».

әгәчи (Урганч, Хива, Хазорасп, Хонқа, Янгиариқ, Шовот, Тўрткўл)//**әкәжи** (Иқон, Қарноқ)//**әкәчи** (Туркистон)//**әгәч**//**әгәчи** (Чимкент, Сузоқ, Жалолобод, Андижон) 1. эгәчи, опа «старшая сестра»: катта апәснь бу сьзгә кьм боладь десә, **әкәжм** болады деймәс (Туркистон); апаны **әгәч** деймәз (Андижон) 2. хола «тётка» (со стороны матери): 3. тутинган опа «названная сестра». 4. ўрта ёшдаги аёлларнинг ўзидан каттароқ аёлларга мурожаати «обращение женщины к старшим (по возрасту) женщинам».

әгәчи-синил (Жанубий Хоразм)//**әгәч**-**сньл**//**әгәч**-**сньл** (Чимкент, Сузоқ, Жалоло-

бод, Андижон) опа-сингил, эгачи-сингил «сестры (старшая и младшая)»: эгэчъ-сьңъллэр кельштъ (Андижон).

эдэ (Тошкент, Чимкент, Қорамурт) қ. ада.

эжэ//эжэ (Тошовуз группа шевалари)//эжэ (Бўстонлиқ)//ижэ (Олот) 1. буви «бабушка». 2. (Олот) она «мать». 3. хола, амма (кекса аёлларга мурожаат) «тетя (обращение к пожилым женщинам)».

эйэ (Андижон, Қўқон, Чуст, Жиззах, Олабуқа, Оқтом, Сузоқ) қ. айа.

эйол (Наманган, Туркистон, Шаҳрисабз)//эйэл (Тошкент) қ. айал.

экэ//экэ (Уғуз, Қипчоқ, Қорлуқ) қ. ака.

экэ-апа (Қипчоқ, Уғуз)//экэ-эпэ (Водил) қ. ака-апа.

экэпэччэ//экэпэччэ (Қарши) 1. қайнаға «старший брат жены или мужа». 2. эрнинг эр қариндошлари «родственники мужа (мужчины)».

экэ-сиңил//экэ-сиңли//экэ-сиңни (Қипчоқ, Уғуз)//экэ-сьңль//эка-сьңль (Қорлуқ) ака-сингил «старший брат и младшая сестра»: экэли-сиңли бир атқа мингэшип, хываға барыпты (Манғит).

экэ-үкэ//экүкэ//экэли үкэ (Қипчоқ)//экэ-укэ (Тошкент) ака-ука «братья (старший и младший)»: бир экэ-үкэ эғайын бэрэкэн (Жарқўрғон, Минорқишлоғи); ул минэн улдың бағалары экүкэ болады (Манғит); экэ-укэ күчөлэшъп кетълтъ (Тошкент).

экъчэ (Ем) почча (опанинг ёки сингилнинг эри) «зять (муж сестры)».

экчэ (Нов) қ. ака.

эмэкъ//эмэки (Қорлуқ, Қипчоқ)//эмэки (Хива)//эмэк (Янгиарик, Хонқа) қ. амакъ.

амэкиағыйн//эмэкағайилли (Хоразм) амакивачча «двоюродный брат или двоюродная сестра (дети брата отца)»: ата тэрэптэн экүкэниң бағалары эмэкағайилли болады (Гурлан).

эмэгвэччэ//эмэкъбэччэ//эмэкъбэччэ (Қашқадарё, Самарқанд, Жиззах, Бухоро, Андижон, Тўрткўл) амакивачча «двоюродный брат или сестра (дети брата отца)»: экэ-укэнь

бэллэръ бър-бъръгэ эмэкъвэччэ болэдъ (Жиззах).

эмэкэлэн (Уратепа)//эмэкъбэбэ//эмэкибэ: (Шаҳрисабз, Яккабоғ, Чироқчи, Қамаша, Китоб) 1. бобо (ота томонидан қариндош эркак, масалан отанинг акаси) «дед, бабушка (родственник отца, например, брат отца)». 2. қайната ёки қайнананинг отаси «отец свёкора или свёкрови».

эмэкипэччэ (Наманган) қайната «тесть, свёкор».

эммэ//хэмэ (Қорлуқ, Қипчоқ, Уғуз) амма (отанинг опаси ёки сингиси) «тётка (старшая или младшая сестры отца)»: дедэньн эпэсь, сыйньсь оғльгэ эммэ болэдъ (Жиззах).

эммэбэччэ//эммэвэчэ//эммэвэччэ (Самарқанд), Жиззах, Бухоро, Фарғона, Қашқадарё) аммавачча «двоюродный брат, двоюродная сестра (дети сестры отца)»: мэнь эммэвэччэм бу йълъньстукэ кърдь (Жиззах).

эммэчэ (Қорлуқ) амма (отанинг сингиси) «тётка (младшая сестра — сестра отца)».

энэ (Жанубий Хоразм) қ. ана.

энэ-ата (Хазорасп) қ. ата-ана.

энэ-бала (Уғуз) қ. ана-бала.

энэбий (Шаҳрисабз) қайнана «теща, свекровь».

энэлик (Урганч, Хива, Хазорасп, Тўрткўл, Шўрахон) 1. ўғай она «мачеха»: бу қыйзны энэлики ёйёйлик этип, қыйзны йүзинэ қара сүртэди (Хазорасп). 2. тутунган она «названная мать».

эпэ (Қорлуқ) қ. апа.

эпэ-сьинъ (Қорлуқ) қ. апа-сиңил.

эпэ-укэ (Қорлуқ) қ. апа-үкэ.

эпикэ (Урганч)//эппийи (Хива) опа «старшая сестра».

эр//эр (Уғуз)//эр//ер (Қипчоқ, Қорлуқ) эр «муж, супруг»: йахшы хатын эрини эр этэди, йаман хатын эрини йер этэди (Урганч).

эркэк//эркэк (Уғуз)//эркэк//иеркэк (Қипчоқ)//еркэй (Қорлуқ) 1. эркак «мужчина»: хэтинлэри ичэрдэ чоры волуп, эркэклэри тештэ кул волуп ишлэйэкэн (Қоракўл). 2. эр «муж».

эр-хатын//эр-хатын (Жанубий Хоразм)//эр-хатын//йер-қатын//йерли қатын (Қипчоқ)//ер-хатун//ерли хатун (Манкент, Қорабулоқ)//эр-хэтън//

ер-хатун (Қорлуқ) эр-хотин «муж и жена, супруги»: **эр-хатын** уршына босаға гүләр (Янгиариқ); бир кечә йатты **ер-хатун** олуп; молла икисини **ерли хатун қып** никәләп берди (Қорабулоқ); қадымқыдақ **ерли хатун** боп йумышыны қып кетәди (Манкент).

этә (Туркистон) ака «старший брат»: алпамыш **эт-тәм қа: кеттә?**

эчә (Наманган, Уйчи, Чортоқ, Олмос, Поп, Чимкент) қ. ача.

Ә

эба//эбә (Караскон) қ. эбә.

ова//овә (Узган, Сулукта, Тагоб, Қовчин, Андижон — Найман қишлоғи)//**эвә** (Ашт) қ. эвә.

эвсын (Сузоқ, Жалолобод, Риштон, Юқори Қашқадарё)//**эвсын//эвсун** (Янгиқўрғон) қ. абысын.

эгай (Жалолобод) қ. аға 1.

эгайнә//эгайнә//эгайнә (Қорлуқ) қ. агайны.

эгә-үкә (Мастчоқ) оға-ини «братъя (старший и младший)».

эжә (Бўстонлиқ) қ. эжә.

эйал (Қозоқ-Найман) қ. айал,

эйә (Наманган, Чортоқ, Уйчи, Поп)//**эйь** (Тошкент, Шўрқўрғон) қ. аяа.

эйбә (Тошкент) қайнсингил «младшая сестра жены или мужа»: **эйбәмлә келу:дълә.**

эйбийе (Шаҳрисабз, Чироқчи, Яккабоғ, Қамаш, Китоб, Мироти) опа (опасига ёки ўзидан катта ёшдаги хотинларга хурмат маъносида мурожаат) «сестра (почтительное обращение к своей старшей сестре или вообще к женщинам)»: хәй, тә корғанчә, **эйбийе**, бизәддикиләгәйм бәрийлә (Шаҳрисабз).

эйь-сьңъл (Мастчоқ) қ. апа-синил.

эйь-үкә (Мастчоқ) қ. апа-үкә.

эйяңнә (Юқори Қашқадарё) қ. женгә.

эйтә//эйттә (Қарши) қ. айтоты.

эйхәлә (Яккабоғ, Чироқчи, Қамаш, Шаҳрисабз, Китоб) хола (хурмат маъносида ўз хола-

сига ёки ўзидан катта ёшдаги хотинларга мурожаат) «тәтя, тәтушка (вежливое обращение к старшей пожилой женщине)»: **эйхәләм** кәтип қомәсүлә, бизәсис жәвоб бәммәң (Қамаш).

экә (Тошкент) қ. ака.

экә-әпә (Тошкент) қ. ака-әпа.

экә-сьинь (Қорлуқ) қ. экә-синил.

экә-үкә (Тошкент) қ. экә-үкә.

эна//әнә (Қорлуқ) қ. ана.

әнә-бәлә//әнә-бәлә (Қорлуқ) қ. ана-бала.

энабийе//әнәбьй (Шаҳрисабз, Яккабоғ, Чироқчи, Қамаш, Китоб)//**эйби** (Бухоро) қайнана «тәща»: шәшмәйлә, **энабийим** кесүллә (Шаҳрисабз).

эпа//эпә//эпай//эпәй (Қорлуқ) қ. апа.

эпа-сьңъл // эпа-сьңъл // эпә-сьинь//эпә-сьинь (Қорлуқ) қ. апа-синил.

эпа-ука//эпа-үкә//эпә-үкә (Қорлуқ) қ. апа-үкә.

эпәчә//эпәғача//эпәчә//эпә:чә (Наманган, Уйчи, Чортоқ, Янгиқўрғон, Олмос) 1. буви «бабушка»: **эпә:чәмлә** келдълә//келдълә (Уйчи). 2. (Бухоро) келинпошша «невестушка»: **эпәчәм қань?**

эпәғәйь//эпәйь//эпәкь (Тошкент) // **эпәғәйь//эпәйь** (Чимкент) 1. хола ёки амма «тәтка (по матери или по отцу)»: эләйъззъ берьп турьң, **эпәғәйь** (Тошкент). 2. (Чимкент) келинойи «старшая сноха (жена старшего из братьев)». 3. арх. опа «старшая сестра».

эпәғдәдә//эпә:дәдә (Андижон)//**эпәғдәдә//эпә:дәдә//эпә:дә** (Наманган, Уйчи, Чортоқ, Янгиқўрғон, Олмос, Чуст, Поп) қ. ағәдә.

эпәч (Тошкент) опа (хурмат маъносида) «сестра (почтительное обращение)».

эпә:бь (Узган, Жалолобод, Қорасув) қ. апа-бийи.

эта//этә (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. ата.

эта-она//этә-әнә//этәна (Қорлуқ) қ. ата-ана.

этә-эча (Жанубий Тожикистон — қ. ата-ана.

этә-эча (Жанубий Тожикистон) қ. ата-ана.

этә-бәлә//этә-бәлә (Қорлуқ) қ. ата-бала.

этә-оғьл (Қорлуқ) қ. ата оғьл.

эча//эчә (Қорлуқ) қ. эчә.

эча-бача (Бухоро)//эча-бэчэ (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) она-бола «мать и ребёнок (мать и сын или мать и дочь)»: тунэгун таҳмол би:ширув этэ-бэчэ биргэ тўйга бэрдуқ.

Б, В

баба//бабай//бава//бэвай//бова//бува (Қипчоқ) //ба:ба//ба:ва//бува (Уғуз) //бэбэ//бэбэ (Бухоро, Фориш) //бэва//бува//бэбэ//бэбэй//бэ: (Қашқадарё)//бэвэ (Фарғона, Хўжанд, Исфара) //бэвэ (Уратепа, Конибодом, Гончи)//бувэ (Тошкент, Андижон, Фарбий Фарғона)//бувэ (Нов)//бувэ//бэвэ (Ашт) 1. бобо «дед, дедушка»: бабай ҳақыллы дәншмән боған (Туркистон); ну:р ба:ба, ағзы ба:шы ки:р ба:ба (Қорабулоқ); қадим замаллада бир бува вилән бир ма:ма варекән (Янгиариқ); бувэ, қанча йэшкэ кирдинис? (Фарбий Фарғона). 2. бобонинг отаси «прадед». 3. чол «старик». 4. амаки ёки тоға «дядя (старший брат отца или матери)». 5. (Қарноқ) а) ота «отец»; б) амаки «дядя (со стороны отца)». 6. отадан катта ёшдаги ҳар қандай эркак «любой мужчина старше отца». 7. қарияларга ҳурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к старикам»

бажа//байжа//ба:жа (Хоразм) //бэжэ (Тошкент, Жиззах, Андижон, Хўжанд, Уратепа, Қашқадарё) //бэжэ (Самарқанд, Шаҳрисабз) //бэжэ (Жанубий Тожикистон) божа «своёк»: апалы синдини эрлари бир-бирэвин божа дейди (Қиличбой); ахшам ба:жам хатыны вилән меймам болыб гәйәнәди (Урганч); бугун бър бэжэлэр йьғьлмэхчъмьз (Жиззах).

бай (Шимолй Хоразм) эр «муж, супруг»: қызимды байга берәмән, йахшы қуйув чыхса (Манғит).

бала//бэлэ (Қипчоқ) //ба:ла//бала (Уғуз) //бала//бэлэ//бэлэ//бэлэ (Қорлуқ) //балэ (Уратепа) бола «дитя, ребёнок, мальчик»: хатынны баштан баланы йаштан тутув керек (Хўжайли); йәнэ жүрәги бәш, бэлэ жүрәги тәш (Шеробод); бэлэ бьчэрэ жьззэйь кэвэл бопкетьпть (Жиз-

зах); нәштэ бэлэйиз бэ? (Юқори Қашқадарё); бэлэ мьнән бьллэ келдэ (Тошкент); бэлэлэ үй бэзэр, бэлэсэз үй мазэр (Тўрақўрғон); балайнэ кьйьмьнэ кьйьтэ (Қарши).

бала-чаға (Қипчоқ) //бала-чақа//ба:ла-ча:ға (Уғуз) //бэлэ-чэқэ бэла-чэға//бэлэ-чэқэ (Қорлуқ) //бэчэ-чэқэ (Нурота) //бэлэ-бэқрэ (Жиззах) //бэлэ-бэқрэ (Тошкент). 1. бола-чақа «дети, детвора»: бэлэ-чэқэләнэ қьй-чувь қуләғьммэ бьтървэрдэ (Тошкент). 2. оила, бола-чақа «семья, дети»: бэла-чэғалы, хэтынны кишийэкән (Жарқўрғон — Минорқишлоғи); бэлэ-чэқэ:нэ эльп кел (Наманган); тойгэ бэлэ-чэқасэ мьнам кептэ (Тошкент); бэлэ-бэқрэн қопэйсьн (Жиззах).

балдыз (Қипчоқ, Уғиз) //балдэз (Сайрам) бэлдэз (Тошкент, Чиноз) //бэлдиз (Олабуқа, Оқтом, Тўқтағул) қайнсингил «свояченица, младшая сестра жены (по отношению к мужу старшей сестры)» энэбийини балдызы ташкәнэ оқыша гетәмиш (Урганч); мэнгэ бэлдэз болэдэ (Тошкент); бэлдэзъм жудэ йэхшэ эйэл-дэ (Чиноз).

бача//бэчэ//бэччэ (Бухоро, Самарқанд, Қашқадарё, Фарғона, Тожикистон) 1. бола «дитя, ребёнок»: шуннәғ қилув бача эчасини тәпув элли (Жанубий Тожикистон — қорлуқ); бэчэлэ ҳеч нерсәйэ эләқсьмәй ьльм эьнлэ (Қашқадарё). 2. (Фориш) ўғил бола «мальчик»: бэчэлэ өй гүлүстән, бэчэсэз өй чолүстән. 3. (Қорлуқ) арх. раққос бола «мальчик-танцор»: ьлгәрэ бэччэ ойнардэ (Тошкент).

бэлэ-бэқрэ (Жиззах) //бэлэ-бэқрэ (Тошкент) қ. бала-чаға.

бэчэ-чэқэ (Нурота) қ. бала-чаға.

бэбэкалән//бэвэкалән (Бухоро, Самарқанд) //бувэкалән (Тошкент) бобокалон «прадед»: бувэкаләнлэрэвув мөшнэ кормэстән отьштэ (Тошкент).

бэбэйу бэбэкалән (Бухоро) //бувэйу бувэкалән (Андижон, Тошкент) бобо ва бобокалонлар «деды и прадеды, предки»: мань бэбэйу бэбэкаләнъм де:қән ўткан (Бухоро).

бэччэ (Мастчох) қ. пачча.

бева//бевэ (Қипчоқ)//**бевэ//бэвээн** (Юқори Қашқадарё)//**бевазан** (Бухоро, Ғиждувон)//**бевээн** (Нов, Конибодом)//**бедаг** (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) 1. бева (бевазан, бедаг — эри ўлган хотин) «вдова: пара берув эргатийгән бевэлэр (Лақай); бедаг хәтун; шу бедактан нийарса элма (Жанубий Тожикистон — қорлуқ). 2. бева, тул (хотини ўлган эркак) «вдовец».

бевазан (Бухоро, Ғиждувон)//**бевээн** (Юқори Қашқадарё, Нов, Конибодом) қ. **бева**.

бегәнэ (Хоразм, Наманган, Ургут, Поп, Юқори Қашқадарё)//**бегәнэ** (Риштон, Қарши) бегона (эваранинг боласининг боласи — энг охирги авлод) «чужой (праправнук — самое последнее поколение)»: йеттэ этәдән кейһнгь бөлэ бегәнэ боладь (Риштон).

бедаг (Жанубий Тожикистон — қорлуқ) қ. **бева**.

бейи//биби//бийи//би:би (Жанубий Хоразм, Жанубий Қозоғистон)//**бийе//бийь** (Қашқадарё)//**бъбъ//бъвъ//бъ** (Бухоро)//**бийь//бъ** (Самарқанд)//**бъвъ** (Уратепа)//**бүвэ** (Хўжанд)//**бүвъ** (Тошкент)//**бүву//бүвъ** (Фарғона)//**бүв**//**бүвъ** (Андижон, Чуст, Узган, Жалолобод, Сузоқ). 1. буви «бабушка» бир бийим ба:дохсана гирйән, сәнү мәннән әпли (Урганч); **бүвъмләнъ** йоқләп келу:дълэ (Тошкент). 2. опогийи «тётка»: **бейим бейимни** дәнсимәс, мән **бейимни** мәнсимәсмән (Хонқа); **бийи**, бизләни ту:тымыз дым бәләнт (Хива); **би:би** кечәги тамағындын бе:, бу тамағынны йе:мәймә, — де:ди (Қорабулоқ). 3. (Наманган, Андижон, Узган, Жалолобод, Сузоқ, Фарғона, Нов, Конибодом, Исфара, Хўжанд, Самарқанд, Ургут, Бешкент) она «мать»: дәдәмиз өлгәндән кекин, **бүвүм** мени ой йошимдә уста халыбеккә шагиртликкә бергән (Андижон). 4. (Сайрам) опа «старшая сестра». 5. (Қашқадарё, Паркент) қайнана «теща, свекровь»: хә бийе, дәрәгиз йох (Қашқадарё). 6. (Туркистон) хотин «жена»: бьзың биби бүгүн кәмәдъ. 7. (Ҳазо-

расп) келин (аканинг хотини) «сноха (жена брата)».

бийкәч (Гурлан, Манғит, Беруний, Хўжайли)//**би:кәш** (Урганч, Хива)//**бийкеш** (Қўнгирот) 1. қайнсингил «младшая сестра жены или мужа»: **бийкәчи** турыпты ачылған гүлдәй (Манғит). 2. қизларнинг бир-бирларига ҳазиломуз мурожаати «шутливое обращение девушки между собой».

бьрәдәр//бьрәдәр (Қорлуқ) 1. ака «старший брат». 2. ука «младший брат»: 3. дўст, ўртоқ (тенқурларга мурожаат) «друг, товарищ (обращение к ровесникам)».

болә//бөлә (Қашқадарё)//**бөлә** (Шимолий Хоразм, Ғаллаорол, Қорамурт, Узган, Сузоқ, Андижон, Мастчоқ). 1. опа-сингилнинг болалари «дети родных сестёр (двоюродные братья или сёстры)»: апа-синилдин бағаларына **бөлә** деп айтамыс (Хўжайли). 2. холавачча «двоюродный брат или сестра (дети сестры матери)». 3. (Қашқадарё, Ғаллаорол, Қорамурт) амакивачча «двоюродный брат или сестра (дети брата отца)»: **бөләм** қәчән кәмахчи боллилэ (Қашқадарё): йусупжән әкәм иминтәйгә **бөлә** боладь (Узган).

боләвәччә (Қашқадарё)//**бөләвәччә** (Шимолий Хоразм, Мастчоқ) опа-сингил болалари (бўлалар)нинг болалари «внуки родных сестёр (двоюродные братья или сёстры)»: бөләләрдин бағалары **бөләвәччә** болады (Манғит).

бүвъкәлән (Уратепа) эр ёки хотиннинг бувиси «бабушка со стороны мужа или жены».

бүвчә//бү:чә (Андижон) опа «старшая сестра»: **бү(в)** чәйм, апәйм деймән.

вәльдә (Андижон)//**вәльдә** (Бухоро) арх. она «мать».

воғыл (қипчоқ) қ. **оғыл**; **воғыл бала** қ. **оғыл бала**; **воғыл-қыз** қ. **оғыл-қыйз**.

вөгәй (қипчоқ) қ. **огәй**; **вөгәй ата** қ. **огәй этә**; **вөгәй әкә** қ. **огәй әкә**; **вөгәй бала** қ. **огәй бөлә**; **вөгәй йенә** қ. **огәй энә**; **вөгәй қыз** қ. **огәй қыз**; **вөгәй увул** қ. **огәй оғыл**.

Г

гәли:н//гәлийн//гәлийн (Жанубий Хоразм)//кәлин//кән (Манкент, Қорабулоқ)//келин//кәлин//келън (Қипчоқ, Қорлуқ) 1. келин «сноха, невестка»: йахшы гәли:нни дилини йаман қайын ачар (Шовот); қыйзла гәлди гәли:н гермәкә, гәли:н гетти тәзәк термәкә (Хонқа); бир гәли:н алдым отырдым, икки гәли:н алдым дик дурдым (Хива); ундын кейин кәлинини абарадын түшүрәди (Манкент); күйов қолыға су: алып, кәлинини айағыны йу:йды (Қорабулоқ); кәннимни бе: (Манкент); қызъм санга айтаман, келънъм сан ешт (Қарши); кейън келънлә чықъп қәрәсә, ержәләл-жәнәкән (Тошкент); кәлин далаға кәтте (Қурама). 2. ёш жувон «молодуха, молодича».

гәлин-гийәв//гийәв-гәлин:н (Жанубий Хоразм)//күйәв-келън//куйав-келън (Қорлуқ)//кийәв-келин//күйәв-келин//күйүв-келин (Қипчоқ) келин-куёв (куёв-келин) «зять и сноха или невестка и «зять»: куйав-келън тузукъм? (Бухоро).

гәлимбийи//гәли:нбийи (Хива, Янгиариқ, Хазорасп, Урганч, Хонқа) келин ойи «старшая сноха (жена старшего из братьев)»: гәлинбийим, отырың, инди бизә вилән дамақлашып гетин, деп йүвәрмәди (Урганч).

гәлим бикә//гәли:н бикә//гәли:н пашша (Жанубий Хоразм)//келин пашша//келън пәшшә (Қипчоқ, Қорлуқ) 1. келин «невестка». 2. келин пошша «невестушка (вежливое обращение к невестке)»: гәли:н бикә дилиннән жувап алын, йа:р-йа:р (Хазорасп); сүт үстиндәги қаймақтай, авзы бунни оймақтай, келин пашшаға бир салам (Шовот — Бўйрачи қишлоғи).

гәли:н пашша (Жанубий Хоразм) қ. гәлим бикә. гийәв (Жанубий Хоразм)//кийәв//күйәв (Манкент)//куйәв//куйәв//кыйәв (Қорлуқ) кийәв//куйәв//күйүв//күйәв (Қипчоқ) куёв «зять (муж дочери)»: күлдән дан, гийәздән оғыл волмас (Хива); күйүвдән ул бомас, күлдән үй бомас (Мангит); күлдән тәм бомайды, күйәвдән ул бомайды (Шеробод); күйөв сарпайны кейибалып, уйәм қайнатасыны босағасыға кәлип турады (Қора-

булоқ); күйәвгә пошшәләйдъ тәпшүрүп, ескәлә күйәвнъ қул қылып берәдъ (Жиззах); кийәвгә бармах ансат, йетик чечмәк қыйын (Беруний). гийәв пачча (Жанубий Хоразм)//куйәв пәччә//куйәв пәчча (Қорлуқ, Қипчоқ) куёв почча (опанинг куёви) «зять (муж старшей сестры)»: гийәв паччам сорасаңыз, ағзы қыйшық, йа:р-йа:р (Урганч); куйәв пәччәм тәмләрини тәлдән йәпкән, йәр-йәр, тәл-қамиштек қыз бәләни қайдән тәпкән, йәр-йәр (Жанубий Қозоғистон); чъмьлдәқтә тәвдән чыққән қәштә, йәр-йәр, күйәв пәччам қойнәдән келън қәштә, йәр-йәр (Фарғона — Найманча).

Д

дада (Қорабулоқ)//да:да (Қорноқ)//дәдә (Бухоро, Қоракүл, Шахрисабз, Поп, Сузоқ, Чуст, Андижон, Нов, Ашт, Исфара, Хўжанд, Уратепа)//дәдә (Тошкент)//дәдә (Китоб)//дедә//дъдә (Наманган, Уйчи, Тўрақўрғон, Тошқўрғон, Караскон) 1. ота «папа, отец»: дадамың йахшы аты бар (Қорабулоқ); дәдәм бир миң төққуз йүзү қыр биринжи йилдә әләмдән өткәлләр (Андижон); дәдәмлә келдәлә (Тошкент); сәнә дъдән йәмән пькър қылдә (Наманган); оқъсанәм дедәнгә бош вәхтә жъжъ-жъжъ йәдәм беръп тур (Уйчи). 2. энг катта ака «самый старший брат». 3. (Қарноқ) амаки (катта ёшдаги эр кишига мурожаат) «дядя (обращение к старшему мужчине)»: менин ба:ларым достымны да:да дейди. 4. дадаси (болали хотиннинг эрига мурожаати) «отец (обращение супруги, имеющей детей, к мужу).

дағеч (Бухоро) 1. овсин «невестка (жена одного брата по отношению к жене другого)». 2. бир-бирига яқин, таниш хотинларнинг ўзаро мурожаатида қўлланадиган сўз «слово, употребляющееся при обращении близко знакомых женщин друг с другом».

дайы (Шимолий Хоразм)//да:йы//дайы (Жанубий Хоразм)//дәйъ (Қоракүл) 1. тоға «дядя (по матери)»: бизәрчәкилли айтышында апамнын

экәси, үкәси бизәргә дайы болады (Гурлан); күйүвдин багалары куда-кудағайдын багаларын дайы деп айтады (Манғит); үрәнипмән сәни да:йым дәмәкә, инди уйаламан йа:рым дәмәкә (Җазорасп). 2. (Хонқа) почча «зять (муж старшей сестры): дад әлимнән гәтти ромал, алыб бәриң, жа:ным да:йы. 3. ёши катта эр кишиларга мурожаат «обращение к старшему мужчине»: да:йы, мәни и:шимнән дыннақдыйнәм кәмис тапа велмийсән (Хива). 4. хурмат маъносидә эрлар исмига кўшиб айтыладиган сўз «прибавляется к мужским именам собственным при почтительном обращении или упоминании»: жумйаз да:йым нә гәп бар дәп, балықы қанныны йарды (Янгиариқ).

дайы-жийән//дайылы жийән//да:йы-жийән (Хоразм) тоға-жиян «дядя и племянник или дядя и племянница»: мен дайым минән дайылы жийән боламан (Хўжайли); дайылы жийән ахшам гүлләнә базара гетвәди, хәли гәлмәди гәрәк (Урганч).

дамат (Қирқ)//дәмад//дәмат (Қашқадарё)//дәмәт (Бухоро) куёв «зять»: дәмәт келдъ (Бухоро). дәдә бува (Попп) бобо «дедушка».

дәдарзәдә (Уратепа) жиян (аканинг боласи) «племянник, племянница (дети брата)».

доғма (Урганч, Хива, Хонқа, Җазорасп, Тўрткўл) 1. ўғил «сын»: сыпайы доғмасы қалтырар, әнәкләри шалтырар (Хива). 2. (Тўрткўл) тўнғич ўғил «сын-первенец»: бу бизни доғма — биринжи баламыз. 3. арх. чўридан (қулдан) бўлган ўғил «сын, родившийся от слуги (раба)».

дөбәрә (Зомин)//дувәра (Қарши) эваранинг боласи «праправнук, праправнучка».

дул:дул хатын I (Жанубий Хоразм)//тул//тул әйәл//тул әйәл//түл (Қорлуқ)//тул//тул хатын//тул қатын (Қипчоқ) бева «вдова»: еки бирдәй әзиз мыймән жол болсын, ери өлсә, сулув қызлар тул болсын (Қотағон); йаман хатын эри турыб тул болар (Беруний).

дул:дул әркәк II (Жанубий Хоразм)//тул әркәк//тул әркәй//түл (Қорлуқ) хотини ўлиб, хотинсиз қолган әркак «вдовец».

Э (Е)

эвәрә//евәрә (Қорлуқ) эвара (чеваранинг боласи) «праправнук, праправнучка»: кәмпәр бечәрәгә эвәрәсьнь тойнь корьш нәсьп қәмәдъ-дә (Жиззах).

әгәчъ//егәчъ (Чимкент, Сузоқ, Жалолобод, Андижон) қ. әгәчи.

әгәчъ-сьңгъл//егәчъ-сьңгъл (Чимкент, Сузоқ, Жалолобод, Андижон) қ. әгәчи-сиңил.

әжә (Тошовуз) қ. әжә.

әкә (Қипчоқ) қ. ака.

әлти (Шимолий Хоразм) арх. 1. хотин «жена»: әлтиләри қәмәт әтәлмәс (Манғит). 2. арх. юқори мартабали диндор шахсларнинг хотинига хурмат юзасидан мурожаат «почтительное обращение к жёнам высокопоставленных духовных лиц».

әнә//енә//иенә//йенә (Қипчоқ) қ. ана.

әнә-бала//енә-вәлә (Қипчоқ) қ. ана-бала.

әр//ер (Қипчоқ, Қорлуқ)//ер (Уғуз) қ. әр.

әркәк//иеркәк (Қипчоқ)//еркәк (Уғуз)//еркәй (Қорлуқ) қ. әркәк.

әр-хатын//иер-қатын//йерли қатын (Қипчоқ)//ер-хатун//ерли хатун (Манкент, Қорабулоқ)////әр-хәтгн//ер-хәтун (Қорлуқ) қ. әр-хатын.

Ж, З

жавлық//қувлық (Қўнғирот)//йавлық (Тўрткўл, Беруний)//қавлық//қувлық (Манғит, Қипчоқ)//қо:лық (Җазорасп, Янгиариқ, Хива)//ку:лық (Урганч) эвара «праправнук, праправнучка».

жатлық//йатлық (Хоразм) эваранинг боласи «прапраправнук, прапраправнучка (седьмое поколение)»: йетти арқа айланғансоң тувылған бала йатлық болады (Гурлан).

жежа (Жанубий Тожикистон—Қорлуқ) ўғай она «мачеха»: мени жежам бәзәрға кетти.

жездә//жезә//жезнә//йездә (Қипчоқ)//йазна (Бухоро, Самарқанд)//йездә//йеззә (Юқори Қашқадарё)//йезнә//йәзнә// (Урганч, Хива, Җа-

зорасп, Шовот, Хонқа, Иқон, Сайрам, Туркистон, Қорамурт) // **йездә** // **йездә** (Гурлан, Янгибозор, Беруний) почча «зять (муж старшей сестры)»: қыз апамдың эрин йездә деймис (Гурлан); йер астыда **йэзнәмни** аты кишнәйди (Сайрам).

жеңгә // **йенгә** (Хўжайли, Манғит) // **жеңгә** (Қўнғирот) // **женә** (Бойсун, Шеробод) // **йэнгә** (Манкент) // **йэнңә** // **йэнңәбийе** // **йә:бийе** // **йэнңәмүллә** // **эййәнңә** (Юқори Қашқадарё) // **йенңә** // **йенә** (Жанубий Хоразм) // **йэнгә** (Фарғона, Наманган) // **йенгә** (Ашт, Исфара). 1. янга, келин ои «невестка, сноха (жена старшего брата по отношению к младшему брату или младшей сестре)»: атыза варыб, **йенңәни** йүвәр, гәлип саңа на:пан йапсын (Хазорасп); йаз йамғыры йағынча, **йенңәм** сығыр сағынча (Урганч); **йә:бийим** қерә кәтилә? (Юқори Қашқадарё). 2. келин ои (амакининг хотини) «сноха (жена дяди по отцу)». 3. янга «сваха невесты или жениха, остающаяся при новобрачных после свадебной церемонии»: кешқурун қы:зникидин йигит таманға о:мбур **йэнгә** кәләди (Манкент); қат-қатқына қатлама, қатланыпты, йа:р-йа:р, қыйзы алыб йенәси атланыпты, йа:р-йа:р, (Урганч); қыздың жеңгәси (қыздың әкәсиниң қайалы) сүзилмәгә киргән йигитләрдин бәринәдә ақ чыт берип чығады (Манғит). 4. хола, амма (қатта ешдаги хотинларга хурмат маъносида мурожәат) «тетя (почтительное обращение к старшим по возрасту женщинам)».

жийән // **жийән** (Қипчоқ) // **жийән** // **жи:н** (Жанубий Хоразм) // **жыйән** (Қорлуқ) **жыйән** // **жыйәнчә** (Нов) // **жыгән** (Бешкент, Миришкор) // **жыйән бәлә** (Тошкент) // **жыйәм бәлә** (Андижон) // **жыйән бәлә** (Фарғона) // **жийәнбәчә** (Бойсун, Шеробод) // **жыйәнвәччә** (Мастчоқ) жиян «племянник, племянница»: әммәнин, йездәниң бағалары бизәргә **жийән** болады (Гурлан).

жыйәм бәлә (Андижон) // **жыйән бәлә** (Фарғона) // **жыйән бәлә** (Тошкент) қ. **жийән**.

жийән бәчә (Бойсун, Шеробод) // **жыйәнвәччә** (Мастчоқ) қ. **жийән**.

зүвәлә (Қашқадарё қуйи оқими) дуворанинг (эваранинг боласининг) боласи «прапраправнук».

И, Ы

ижә (Олот) қ. **әжә**.

ийә (Урганч, Хонқа, Тўрткўл) // **ыйа** (Манғит—Қипчоқ) // **уйа** (Бухоро—Олот) ука, сингил «младший брат, младшая сестра»: **ийәнни** бахчаға и:вәрдиңми? (Урганч); **ыйанды** апке; **ыйаң** жылабатыр (Манғит—қипчоқ).

инә (Қипчоқ) қ. **ана**.

инәға (Қоракўл) қ. **ағайны**.

ини (Уғуз, Қипчоқ) // **ине** (Юқори Қашқадарё) // **ьнь** (Қорлуқ) 1. **ини**, ука «младший брат».

2. **иним** (мурожәат) «братец (обращение к младшему по возрасту)»: **иним**, бу мәшин қәргә бәрәйкән; шүгинәни мәйдәләб бәриң, **иним** (Юқори Қашқадарё).

ыйа (Манғит—Қипчоқ) қ. **ийә**.

Й

йавлық (Тўрткўл, Беруний) қ. **жавлық**.

йазна // **йәзнә** // **йәздә** // **йездә** // **йәззә** // **йәзнә** (Бухоро, Самарқанд, Юқори Қашқадарё, Хоразм, Жанубий Козоғистон) қ. **жездә**.

йатлық (Хоразм) қ. **жатлық**.

йәнгә (Манкент) // **йәнңә** (Юқори Қашқадарё) // **йенңә** // **йенә** // **йенгә** (Хоразм) // **йәнгә** (Наманган, Фарғона) // **йенгә** (Ашт, Исфара) қ. **жеңгә**.

йәнңәбийи // **йә:бийе** (Юқори Қашқадарё) қ. **жеңгә**.

йәнңәмүллә (Юқори Қашқадарё) қ. **жеңгә**.

йәнә (Қипчоқ) қ. **ана**.

К

кәттәтә // **кәтәтә** // **кәттә**: (Андижон, Уйчи, Поп) // **кәттә этә** (Нов, Мастчоқ) 1. (Нов) бобонинг отаси «прадед». 2. бобо «дед, бабушка». 3. тоға, амаки «дядя (со стороны матери или отца)».

кэлин//кэн (Манкент, Қорабулоқ) //келин//келън //кэлин (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. гәли:н.

кэлинчэк (Қорабулоқ, Манкент) келинчэк//келънчэк (Қипчоқ, Қорлуқ) 1. келинчак «невестушка»: чэкән көйнэк йэрәшур, келинчэккә, йар-йар (Манкент). 2. ёш жувон «молодуха, молодлица»: таққаны эшшэк мончақ, ойнағаны қувырчақ, үчкәнгинәси қалгинчәк, қәлийәм боса келинчәк (Нурота).

кәмпир (Қипчоқ, Уғуз) //кәмпър (Қорлуқ) 1. кампир «старуха»: дән кәмпир, думәлақ кәмпир, йелкәси йоқ шум кәмпир (Андижон); кәмпър мьхрҕьәнһ сорәп, ельп қызнь йуртҕә эпкеттә (Наманган); ағзында бир ди:ши йоқ, ҳәшким билән и:ши йоқ, бир кәмпир эди бечара (Хива). 2. буви «бабушка»: бир вәрәкән бир йоғәкән бир бува минән бир кәмпир вәрәкән (Шовот). 3. хотин «жена»: қайалынада көп адам кәмпир дейди (Гурлан).

кәмпир-чал//чал-кәмпир (Қипчоқ, Уғуз) кәмпър-чәл //чәл-кәмпър//чәлу кампър (Қорлуқ) чол-кампир «старик, старуха»: шундай қәльп чәл-кәмпър мурәд-мәқсәдҕә йетҕпть (Тошкент).

кәтә://кәттә//кәтенә//кәттә энә//кәттә энә (Андижон, Поп, Тошкент, Қашқадарё, Жиззах) //кәттә энә//кәттәнә//кәттә энә (Шимолий Тожикистон, Хужанд, Гончи, Мастчоқ, Исфара) 1. бувининг онаси «прабабушка». 2. буви «бабушка»: энәнҕә энәсьнь кәттә энә деймъз (Тошкент область Телов қишлоғи); дәдәсь йа әйәсьнь энәсьнь бәлләрҕә кәттә энә дейдъ (Жиззах).

кәттә аға//кәттә эгә (Уғуз, Қорлуқ) катта оға (ака) «старший брат».

кәттә апа (Қипчоқ//кәттә әпә (Қорлуқ) опа «старшая сестра».

кәттә әйә//кәттәйә (Қўқон) кәттә әйҕә//кәттәйҕә (Тошкент) арх. 1. буви «бабушка». 2. катта ойн «старшая мать (так называли старшую жену отца дети его младшей жены)». 3. ёши катта хотинларга ҳурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к пожилой женщине».

кәттә бува (Қашқадарё) кәттә бәвә (Андижон, Фарғона, Исфара, Хужанд) кәттә бувә (Тошкент) бобонинг отаси «прадед».

кәттә бувь//кәтә:бъ (Андижон, Фарғона) //кәтта буву//кәтта був (Қўқон) //кәттә бувь (Қўқон, Конибодом) буви «бабушка». 2. (Андижон) она «мать». 3. (Фарғона) ўгай она «мачеха».

кәттәдәдә//кәттәдәдә (Андижон, Тошкент) //кәддә (Поп) бобо «дедушка»: кәттәдәдәмләр бьзнькьгә келдъләр (Андижон).

кәччә (Поп) буви «бабушка»: энәнҕә энәсьнь бәлә кәччә дейдъ.

келвь (Уратепа) 1. қайинсингил «младшая сестра жены или мужа». 2. янга «жена старшего брата по отношению к младшему брату или младшей сестре». 3. келин «невестка, сноха».

келъм бувь//келъмбь//келън був(ъ) (Андижон группа шевалари) //келънбучә (Исфара) янга, келин «жена старшего брата по отношению к младшему брату или младшей сестре».

келънәйҕә//кенәйҕә//кенәйҕә (Қорлуқ) 1. келин ойн «старшая сноха (жена старшего из братьев)». 2. келин «невестка»: әрәвәнҕә тувьгә септәм кепәк, йәр-йәр; келън әйҕә сепләрҕә сәттәң епәк, йәр-йәр (Фарғона—Найманча); келин әйим йәнгәси миңгә кирсин, йәр-йәр (Жанубий Қирғизистон).

келън бәлә//келън бәлә (Қорлуқ) 1. ёш келин «молодуха, невестушка». 2. келинга ҳурмат маъносида мурожаат «вежливое обращение к невестке».

келънбьчә (Хужанд) овсин «невестка (жена одного брата или родственника по отношению к жене другого брата или родственника)».

келън-қайна (Қашқадарё) //қайна-гәли:н (Хива) келин-қайна «сноха и теща»: келън-қайнанҕә ьрқә жә келъшкән (Шаҳрисабз).

келин пашша//келън пәшшә (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. гәли:н пашша.

кийәв//күйөв (Манкент) //кыйәв//куйәв//куйәв (Қорлуқ) кийәв//күйәв//күйүв//күйөв (Қипчоқ) қ. гийәв.

кийәв-келин // күйәв-келин // күйүв-келин (Қипчоқ)

//куйав-келън//куйэв-келън (Қорлуқ) қ. гәлин-гийэв.
кьчъй бувъ//кьчъй бұвү (Фарғона, Андижон) ұгай она «мачеха».
кьнчэ:бъ (Наманган) келин ойн «старшая сноха (жена старшего из братьев)».
кийэв пачча//куйэв пэчча//куйав пачча//куйэв пэччэ (Қорлуқ, Қипчоқ) қ. гийэв пачча.

Қ

қавлық//қувлық (Манғит, Қўнғирот) //қо:лық (Ҳазорасп, Хива, Янгиариқ) //қу:лық (Урганч) қ. жавлық.
қайбойън//қэйъм-бойън (Қорлуқ) қайин-бўйин (хотин ёки эрнинг ака-ука, опа-сингиллари) «братья и сестры мужа и жены».
қайым бийка//қайын бийкэ (Шимолий Хоразм) //қайъм бикэ (Чимкент, Сурхондарё) //қайъм бькэ (Жиззах) //қэйимбийкэ//қэйимби:кэ (Жанубий Хоразм) //қайнбькэ (Қашқадарё) қайин эгачи «сестра мужа или жены»: қырдан йүргән кәмәси, шайъ миссәк тәмәси, қайымбийкәсинэ бир салам (Беруний); қыз апамның түшгән йериндә эриниң синлисн меннән улқан боса, қайын бийкэ болады, киччи боса, бийкәч болады (Гурлан).
қайымбува//қайын бува (Урганч, Ҳазорасп, Хива) //қайнэтэбвэ (Юқори Қашқадарё) эр ёки хотиннинг бобоси «дед мужа или жены».
қайыммама (Хива, Урганч) эр ёки хотиннинг буви-си «бабушка мужа или жены».
қайын//қайны (Хоразм) //қайнини//қайны//қэйнини //қэйнь (Қипчоқ, Уғуз) //қай(ъ)нь//қэйньнь //қэйнь//қэйнь (Қорлуқ) 1. қайнини (хотин ёки эрнинг иниси) «шурин (младший брат жены или мужа)». 2. эрнинг ака-укалари «братья мужа».
қайын сиңли//қайын сиңни//қайын сиңил (Қипчоқ, Уғуз) //қайънсыйнь//қай(ъ)н сьңгьл//қайсиңул //қайнь сьңцъл//қэйнь сьңъл (Қорлуқ) қайинсингил (эр ёки хотиннинг сингилси) «младшая сестра мужа или жены»: бьздә қайънсыйньләрден әнчөгънә бәр (Жиззах).

қайльғ (Андижон) //қалльғ (Қорабулоқ) //қэйльх (Уш) қайлиқ «невестка»: күйөв тамны тәпә-сигә чықып, қаллығыны үстидин ғораз учурады (Қорабулоқ); ешъгьндә әрхчә, ьчъ тойлә бәльхчә; худо бьзгә бермәптъ, қәшъ қәрә қэйльхчә (Уш).

қайын аға//қайнаға (Уғуз, Қипчоқ) //қайнаға (Жиззах) //қайнәкә (Узган) //қайнәға (Чуст, Юқори Қашқадарё) //қэйнәгә (Мастчоқ) //қэйнәгә (Тошкент) //қейнәгә (Поп) қайнаға (эр ёки хотиннинг акаси) «старший брат жены или мужа»: қайнағамдъ бьрәз мәзәсь йоғрәғ (Жиззах); қэйнәгәсь кегәнәкән (Тошкент).

қайнана//қайынәнә//қэйненә//қайыннә (Қипчоқ) //қайнәнә//қэйненә (Уғуз) //қайнәнә (Самарқанд, Бухоро, Жанубий Қирғизистон) //қайнәнә//қайнәнә (Юқори Қашқадарё, Андижон) //қэйнәнә (Қоракўл, Фориш) //қэйнәнә (Тошкент) //қэйнәнә (Фончи, Конибодом) //қайнә (Узган, Риштон) //қэйнә (Ашт, Исфара) //қэйнә (Поп) қайнана «теща, свекровь»: баш уравы чөләктәй, йапған наны иләктәй, қайна-насына бир салам (Манғит); чөл тийини йақалаған, энә тавықтай қақалаған, қайын энәсинә бир салам (Хива—Уйғур қишлоғи); бағда пишкән әнардай, пахта тыққан қанардай, қайнәнәсигә бир салам (Шовот); қайнәнәси йәхши босә, өз бәләси, йәр-йәр; қайнәнәси йәмән босә, йәт бәләси, йәр-йәр (Узган); сен болсан, зевәсэнәмнъ әнаси, болғайсәндә йозыны қайнәнәси (Форши).

қайна-гәлин (Хива) қ. келън-қайна.

қайната (Хоразм, Сурхондарё, Жанубий Қирғизистон, Жанубий Қозоғистон) //қайнәтә//қайнәтә (Самарқанд, Қашқадарё) //қэйнәтә (Тошкент) //қейнәтә (Поп, Наманган) //қайнәтә (Чўст) қайната «тесть, свёкор»: қайна-тамны ешиги тикән әкән, йа:р-йа:р; кирсам-чыхсам чөчимни иләр әкән, йа:р-йа:р (Манкент); эримдин атасы маңа қайната болады (Хўжайли); қэйнәтәсьнь тә:зыйәсь бовәттъ (Тошкент).

қайнәгәч (Қовчин) қайнини «младший брат мужа или жены»:

қайнәкә (Узган) қ. қайнаға.

қайнэтэбэвэ (Юқори Қашқадарё) қ. қайымбува.
қайнэпа (Қарши, Бешкент) эр ёки хотиннинг опа-
си «старшая сестра мужа или жены».

қайнегачь (Андижон) // қайнегачь (Тошкент)
қайин эгачи «свояченица».

қайчъ куда//қаршъ қудә//қәршъ куда (Қорлуқ//қар-
шы куда (Қипчоқ) қарши-куда «родители взаим-
но пережившихся сыновей и дочерей по отно-
шению друг к другу».

қалынлық//қалыңлық (Шимолӣ Хоразм) 1. қай-
лиқ «невестка»: той савылды, қалыңлық келди
(Беруний) 2. хотин «жена»: шамыраттың қа-
лыңлығы дым әжиппала (Манғит).

қаршъ қудә//қәршъ куда (Қорлуқ) қаршы куда
(Қипчоқ) қ. қайчъ куда.

қатын//қатын//қатын//хатын (Жанубий Хоразм)//хатун (Қорабулоқ)//ха-
тун (Манкент)//хатун//хәтун (Туркистон,
Қарши, Фориш)//хәтүн//хәтун (Самарқанд,
Бухоро, Наманган, Уйчи, Поп)//хәтүн
(Тошкент, Жиззах, Андижон, Уш, Юқори
Қашқадарё) 1. хотин «жена»: қатын иердин
бөриги, қатын үйдин көриги (Қўнғирот); саған
қатын әббәрәмән (Қотағон); өйни өй этәдаған-
нам хатын, өйни йоқәтәдағанам хатын (Урганч);
сизәм хатун адым деп йүргән екәнсиз (Қорабу-
лоқ); кечәсь хәтүн меҳрғьйонь сорәп қәлдъ (На-
манган); ыккь хәтунльйдь қуләғь тьммас
(Қарши); эзәгә бәггән хәтун өз дәднъ этьп йь-
льйдь (Уйчи). 2. хотин «женщина»: хәтунлар
туйь (Бухоро); хәтулла чәлнъ айтқалларнъ
қьльпть (Қарши).

қайнбикәш (Сузоқ, Жалолобод) қайнағанинг хо-
тини «жена старшего брата мужа».

қәлә//хала (Қипчоқ)//хала (Жанубий Хоразм)//
хала//хәлә//хәлә (Қорлуқ) 1. хола «тётка (со
стороны матери)»: энәмиздин апа, синлисин қәлә
деймис (Манғит); қәләң келдимә? (Нурота);
йаңқы адамны бир халасы бар әди (Хазорасп);
хәламланькьйа бәрәвүз (Қарши). 2. хола, хола-
жон (ёши каттароқ хотинларга хурмат маъносила
мурожаат) «тётя, тетушка (вежливое обращение
к старшей пожилой женщине)».

қыз//қыз//қьс (Қорлуқ)//қыз (Қипчоқ)//қыйз//қы:з
//қьз (Уғуз) қыз «девочка, девушка»: бьр қьз
мушувь мьнәм тәмдә кәптәв ойнәвткәнәкән
(Тошкент); қьзыйьздь узуйнъ бьр пәшшәздә
әльп кетть (Жиззах); әндъжәннъ қьзларь, әлмә,
әнәр йүзләрь (Андижон); савырлы қыйз йетәр
мура:да, савурсьс қыйз қалар уя:та (Урганч);
қыйзы варың на:зы вар (Хазорасп); бий ба:р
әкә, бий йоқ әкә, бий байыңки бий қь:зи ба:р әкә
(Қорабулоқ); бәй қызыминән келди, хән хәты-
ныминән келди; уштә нәним бәриди, хәмәсигә битә-
дән тийди (Узган); уйәлчәң қьс (Уйчи); кәд-
дъкь бьр қьс йәттьпәтә (Наманган).

қыз апа (Шимолӣ Хоразм) опа «старшая сестра»:
қазыр қыз апам кеп, апамдың нейергә кеткәнин ай-
тар (Хўжайли).

куда (Қипчоқ, Уғуз)//қудә//қудә//куда (Қорлуқ)
куда «сват, сватья»: вула куда болажақ вольт,
сәлләшиб отырыштыла, бириси қь:зыны қалыңны-
на оммың ғаравахана сурапты (Хонқа); гә-гә
бий а:дамнар қалындын қутулғандын кәйин йа қу-
тулмастын, куда болғандын кәйин, қайнатасының
өйидә қалады (Манкент).

қудә-әндә//қудә-әндә (Қорлуқ)//худәндәләль (Маст-
чоқ) куда-анда «вся родня со стороны свата или
сваты — кумовство»: нәхәткь шунчәльккә бәрсә,
хьч бомәсә қудә-әндәльгьмьздь хурмәт қьсьн
(Жиззах).

куда эта (Наманган, Риштон) куда ота «отец од-
ного из супругов».

куда эна (Наманган, Риштон) куда она «мать
одного из супругов».

куда бала (Қипчоқ) куёв-келинин кичик эр қарин-
дошлари «младшие родственники жениха или не-
весты».

куда бува (Қипчоқ, Уғуз)//қудәбувә (Тошкент)
қудәбә: (Юқори Қашқадарё) куда бува «дед
одного из супругов по отношению к младшим род-
ственникам другого супруга»: қудә-бувәмләнъ
чәқьрвәббьзә (Тошкент).

қудағай (Шимолӣ Хоразм, Қарши, Беш-
кент)//кудағый (Шеробод, Бойсун) куда-

гай «сватья»: қыздың, күйүвдің аналары бир-биринә **қудагай** дейди (Гурлан).

куда-қайым//куда-қайын (Хоразм) **куда-қайин** (куёв ва келиннинг оталари) «сваты, (отцы зятя и невестки)»: қыздың атасы минән күйүвдің атасы **куда-қайын** болады (Гурлан); бириңизиң қыйзыңызы бириңизиң оғлыңыза алыб бәрәмәй, шундәтип, силәри **куда-қайын** әтәмән,—дәди а:дыл пашша (Хазорасп).

куда-кудагай//куда-кудағый // қудә-қудәғә//қудә-қудәғәй (Қорлуқ) **куда-кудагай** «родители и родственники одного из супругов по отношению к родителям и родственникам другого супруга».

куда хәлә (Қорлуқ) **куда хола** «мать или тётка одного из супругов по отношению к младшим родственникам другого супруга»: мән кәнъкулдъ **қудәхә-ләмдъкъдә** откәзәмән (Жиззах).

кудача//қудәчә (Қипчоқ, Қорлуқ) **кудача** «молодая родственница одного из супругов обычно по отношению к матери другого супруга».

қудәбәнү (Тошкент) **қудагай** (хурмат маъносида) «сватья (почтительное обращение)».

қудәбувь (Тошкент) **куда буви** «бабушка одного из супругов по отношению к младшим родственникам другого супруга»: **қудә-бувьмлә** гьнәнъ озләрәдән қъсьллә (Тошкент).

қудәбийе (Юқори Қашқадарё) келин ёки куёв томонидан қариндош хотин «женщина — родственница одного из супругов».

қўрченә (Қорлуқ) буви «бабушка».

М

мама (Шимолый Хоразм, Сурхандарё)//**мәма//мәмә//мәмә** (Андижон, Ашт, Самарқанд, Юқори Қашқадарё)//**мама//ма:ма** (Жанубий Хоразм)//**мәма//мұма** (Қарши, Бешкент) 1. бобо ва бувининг онаси «прабабушка». 2. буви (ота-онанинг онаси) «бабушка»: **мәмәмъз** йетмъшкә кърсәйәм хәлъ гьлжәндәй (Юқори Қашқадарё). 3. кампир «старуха»: **ма:ма** сечәни айкаыннан тика:нни алып, тандырына ташапты (Хонқа). 4. энага (бировнинг боласини эмизувчи,

тарбияловчи хотин) «кормилица». 5. (Шимолый Хоразм) қайнана (келиннинг онаси) «теща»: бирәвләр келиндин қайнинәсинә:м **мама** дейди (Мангит). 6. (Қашқадарё) доя «повитуха»: илгәри хәтуллә сәл қарридики, **мәмәлиқ** қыләйкән (Юқори Қашқадарё). 7. мома (қари хотинларга хурмат тариқасида мурожаат) «старушка (почтительное обращение к пожилой женщине)».

Н

нәбәрә (Зомин)//**нәбърә** (Тошкент)//**нәвәрә** (Поп, Қарши, Бешкент)//**невәрә** (Юқори Қашқадарё, Ургут, Жанубий Қирғизистон) **набира** «внук, внучка»: **бувамды** гьгьрмә үштә **нә-вәрәсь** бә (Қовчин).

нәбърә-әбърә//нәбърәбърә (Қорлуқ) **набира-абира** «внуки и правнуки, потомство».

нәбърә кельн//нәвәрә кельн //невәрә кельн (Қорлуқ) **невара келин** «жена внука»: кейн **невәрә кельн** корсәм дерсиз (Тошкент).

нәвәрә-чәвәрә//невәрә-чәвәрә//небәрә-чәбәрә (Қорлуқ) **невара-чевара** «внуки и правнуки, потомки»: **невәрә-чәвәрәләрдән** эртъп қайәқайәм бәрәрдъм (Жиззах).

О, Ө, Ү

овәччә (Фориш) ини (куёвнинг иниси) «младший брат (младший брат жениха)».

огәй//өгәй (Қорлуқ)//**өгәй** (Уғуз)//**өгәй//үөгәй//вөгәй** (Қипчоқ) ўгай «неродной, сводный».

огәй экә//огәй экә//өгәй экә (Қорлуқ)//**өгәй экә** (Уғуз)//**өгәй экә//үөгәй экә//вөгәй экә** (Қипчоқ) ўгай ака «сводный брат».

огәй әнә//өгәй әна (Қорлуқ)//**өгәй әнә** (Уғуз)//**өгәй әнә//үөгәй йенә//вөгәй йенә//өгәй апа** (Қипчоқ) ўгай она «мачеха»: **огәй әнәнъйәм** йәхшьсь босә, **огәйлъгьнъ** бьлдърмәйдъ (Жиззах).

огәй әтә//өгәй әта (Қорлуқ)//**өгәй ата** (Уғуз)//**өгәй ата//үөгәй ата//вөгәй ата** (Қипчоқ) ўгай ота «отчим»: бу бәлә әсәсән **огәй әтәнъ** тәрбийәсьнъ йедь-дә (Жиззах).

огэй бәлә//огэй бәлә//огэй бәлә (Қорлуқ)//огэй бала (Уғуз),огэй бала//вөгэй бала (Қипчоқ) ұғай бола «неродной ребёнок».

огэй қыз//огэй қыз (Қорлуқ)//огэй қыйз//огэй қыз (Уғуз)//огэй қыз//үөгэй қыз//вөгэй қыз (Қипчоқ)//огэй чоры (Хива) ұғай қыз «падчерница»: бир гүни кәмпирни өгэй қыйзына пашшаны өғлыннан сочы гәлипти (Құшқұпир).

огэй оғыл//огэй оғыл (Қорлуқ) өгэй оғыл (Уғуз)//огэй ул//вөгэй увул (Қипчоқ) ұғай ұғил «пасынок».

оғыл (Жанубий Хоразм)//оғыл//оғул (Тошкент, Жиззах, Қарши) //ўғыл (Бухоро) //о:л (Наманган) //ул//у:л//увул//увыл//воғыл (Қипчоқ) ұғил «сын»: қыздан қыз, оғылдан оғлы васа, йана нъма кам унна (Қарши); бу байың оғлы бу қызны көрәмә деп, атасыдын миң тылла со:рапты (Қорабулоқ); е кенжә оғул, мән ортанчъ экәнә этәлгәнъдъм; бър бәйдъ уштә оғль бәрәкән (Жиззах); оғль (/о:ль) богән гәппъ этәсыгә етберьптъ (Тошкент); ұғльм санга айтаман, кельнъм сан ешт (Бухоро); о:луңъзъзъ кәспъ нъмә? (Наманган); қарры мәмә қән жылар, улы//воғлы сәпәргә кеткән соң (Шеробод); ху кәмпир кәлни өзинә увул этиб алады (Богот); бува увлыны үйләнтирмәгә хешнәрсә табалмапты (Янгибозор); башқа жәргә сыймайды, у:лум (Қурама).

оғыл-қыйз (Уғуз) //оғул-қыз (Қорлуқ) //ул-қыз//увыл-қыз//воғыл-қыз (Қипчоқ) ұғил-қиз «сын и дочь»: оғыл-қыйзың ойнағый, дө:ра:ныңда, йа:р-йа:р (Урганч).

оғлан//оғлан бала (Хоразм)//оғлән//о:лән (Тошкент) 1. ұғил «сын, мальчик»: бәлә бәшъдән, оғлән йәшъдән (Тошкент). 2. йигит «парень»: болар оғлан доққызында баш,олар, болмас оғлан қырқында:м йаш олар (Хива); йергә урдым балтаны, авзы қызыл халтаны, йердән бир оғлан чыхты ву уллы йуртты султаны 3. (Хоразм) бачча арх. «бача (мальчик-танцор, имевший обычно покровителей и содержателей)»: эшим бала йашлығында оғлан боған (Хўжайли); бәлән-бә-

лән-төбәләрдән қар келәр, оғлан бала десә намысар келәр (Беруний).

о:сын (Хива, Урганч) қ. абысын.
 өгэй//үөгэй (Қипчоқ, Уғуз) қ. өгэй.
 өгэй экә//үөгэй экә (Қипчоқ, Уғуз) қ. өгэй экә.
 өгэй апа //үөгэй апа (Қипчоқ) қ. өгэй энә.
 өгэй ата//үөгэй ата (Қипчоқ, Уғуз) қ. өгэй этә.
 өгэй энә (Уғуз)//өгэй энә//үөгэй йенә (Қипчоқ) қ. өгэй энә.
 өгэй бала//үөгэй бала//өгэй бәлә (Уғуз, Қипчоқ) қ. өгэй бәлә.
 өгэй бувъ//өгэй бү: (Андижон, Фарғона) ұғай она «мачеха».
 өгэй қыйз//өгэй қыз (Уғуз)//өгэй қыз//үөгэй қыз (Қипчоқ) қ. өгэй қыз.
 өгэй оғыл (Уғуз)//өгэй ул (Қипчоқ) қ. өгэй оғыл.
 өгэй чоры (Хива) қ. өгэй қыз.
 ўғыл (Бухоро) қ. оғыл.
 ұна (Бешкент, Миришкор) қ. ана.
 ұта (Бешкент, Миришкор) қ. ата.
 ұта-бәлә (Бешкент, Миришкор) қ. ата-бала.
 ұта-бәва (Бешкент, Миришкор) қ. ата-баба.
 ұта-ўнә (Бешкент, Миришкор) қ. ата-ана.

П, Р, С

пачаш (Туркистон) тоға «дядя (по матери)»: баланы пачашнъкъгә аппаръб ийәллъ қыләдъ.

пачча (Манкент, Сузоқ, Жалолобод, Урганч, Хазорасп)//пәччә (Тошкент, Хўжанд, Наманган, Исфара, Поп, Жиззах, Қашқадарё)//пәччә (Самарқанд, Нов, Уратепа) //бәччә (Мастчоқ) 1. почча (опанинг эри) «зять (муж старшей сестры)»: паччамға уш қой йоқатқан йолуқуп қапты (Манкент). 2. (Наманган) пәчча (сингилнинг эри) «зять (муж младшей сестры)». 3. қайнаға «старший брат мужа — деверь». 4. эркакларға хурмаг маъносида мурожаат «почтительное обращение к мужчинам».

пәдәр (Қорлуқ) арх. ота «отец».

пәдәръ бузруквэр (Қорлуқ) арх. улуғ, катта, хурматли ота «достопочтенный отец».

пәрбэвэ (Самарқанд, Ургут) катта бобо (бобо ёки бувининг отаси) «прадед».

пэрзэнт//пэрзэн (Қипчоқ, Уғуз)//пэрзэнт//фэрзэнт (Қорлуқ) фарзанд «дитя, ребёнок»: пэрзэнтликниң үйин көрсэн мисли гүл (Туркистон); силәриң пэрзэнтлериң барма? (Богот).

пәрпәрнэвэрэ//пәрпәрнэвэрэ (Қорлуқ) эваранинг фарзанди «праправнук, праправнучка».

пештэкьдэр (Чуст)//полчевэрэ (Сузоқ, Жалолобод) эваранинг боласи «прапраправнук».

полчевэрэ (Сузоқ, Жалолобод) қ. пештэкьдэр.

рәпъкә (Қорлуқ) арх. хотин, рафиқа «жена».

сиңил//сийни (Жанубий Хоразм)//сиңил//сиңли (Шимолий Хоразм)//сиңни (Сурхандарё, Нурота)//си:ни (Манкент)//сиңли//сийни//сьнглъ//сьйнъ (Андижон, Самарқанд, Қарши, Жанубий Қирғизистон)//сьнцъл (Юқори Қашқадарё) 1. сингил (сингли) «младшая сестра»: сирләшмәгән йат элгә сиңлим түшти, йар-йар (Манғит); мэхәлләңгә хал болур, чүшкән сийним, йар-йар; узаққа чүшкән сиңлим амам болсын, йар-йар (Андижон); энә енди апасы йығлайды, си:ниси боса, си:ниси йәм йығлайды (Манкент); кегин сиңниси хүр, әкәси гәнж хәйдалған (Нурота); сьналмаган йығьткә сьйнъм чүштъ, йәр-йәр (Тўрақўрғон). 2. хотин-қизларга хурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к девушкам».

Т

таға (Зомин, Нурота)//тағай (Бойсун, Шеробод)//тағай (Жанубий Тожикистон) тәғә//тәғә (Сурхандарё, Қашқадарё, Исфара, Хўжанд, Мастчоқ, Поп, Самарқанд)//тәғә (Тошкент)//тағә//тағай//тәғә (Бухоро) 1. тоға «дядя (по матери)»: ра:мат тәғәнъ тойъйа бәрайдув (Қарши); тәғәмлә келдълә (Тошкент). 2. тоға (ёши катта эрларга хурмат маъносида мурожаат) «дядя, дяденька (вежливое обращение к старшему мужчине)».

тай (Наманган — Норин, Олабуқа, Оқтом, Тўқтағул) она томондан қариндошлик «родство по материнской линии».

тай эта (Норин, Олабуқа, Оқтом, Тўқтағул) бобо (онага алоқадор бобо) «дед по материнской линии».

тай энә (Наманган — Норин, Жанубий Қирғизистон) буви (онага алоқадор буви) «бабушка по материнской линии».

тағәйбачча (Жанубий Тожикистон)//тағәвәччә//тәғәвәччә//тәғәбәччә (Қашқадарё)//тәғәвәччә (Жиззах, Поп, Андижон) тоғавачча (онанинг акасининг ўғли) «двоюродный брат со стороны матери»: энамдъ әкәсьнъ оғлъ тағәвәччәм боладъ (Қовчин).

тәғәбә: (Юқори Қашқадарё) тоғабобо (она томондан қариндош чол) «дедушка (старик, родственник по матери, старший дед со стороны матери)».

тәтә (Юқори Қашқадарё, Қарши)//тўтә (Бухоро) 1. (Қарши) буви «бабушка»: тотәмла келълә син коддъймъ? 2. (Бухоро) бувининг онаси «прабабушка». 3. ёши улуг хотинларга хурмат маъносида мурожаат «почтительное (вежливое) обращение к старшей пожилой женщине».

тул//тул әйәл//тул әйәл//түл... (Қорлуқ)//тул//тул хатын//тул қатын (Қипчоқ) қ. дул I.

тул әркәк//тул әркәй//түл (Қорлуқ) қ. дул II.

У, Ү

увәра (Қашқадарё қуйи оқими) зуволанинг (эвара боласининг) боласи (еттинчи авлод) «прапраправнук (седьмое поколение)».

увыл//увул//ул//у:л (Қипчоқ) қ. оғыл.

уйа (Бухоро — Олот) қ. ийә.

ука//укә (Қорлуқ)//үкә (Қипчоқ, Уғуз) 1. ука «младший брат». 2. ёш жиҳатдан кичик бўлган кишиларга мурожаат «браток, братец, братишка (при обращении к младшим по возрасту)».

укә-сьйнъ//укә-сьнцъл (Қорлуқ)//үкә-сиңил//үкә-сиңни//үкә-сиңли (Қипчоқ) үкә-сийни//үкә-си:ни (Уғуз) ука-сингил «младший брат и младшая сестра».

улқан ата//үлкән ата (Қипчоқ)//уллы ата (Жанубий Хоразм) бобо «дед, дедушка».
улқан экә//үлкән экә (Шимолый Хоразм) 1. амаки «дядя (со стороны отца)». 2. ёш жиҳатдан энг катта ака «самый старший брат по возрасту».
улқан йәнә//үлкән энә... (Қипчоқ) уллы энә (Жанубий Хоразм) буви «бабушка».
ул-қыз//увыл-қыз (Қипчоқ) қ. оғыл-қыйз.
уллы энә (Жанубий Хоразм) қ. улқан йәнә.
үкә (Қипчоқ, Уғуз) қ. ука.
үкә-сиңил//үкә-сиңни//үкә-сиңли (Қипчоқ)//үкә-сийни //үкә-си:ни (Уғуз) қ. укә-сьйнь.
үлкән ата (Қипчоқ) қ. улқан ата.
үлкән экә (Шимолый Хоразм) қ. улқан экә.
үлкән энә (Қипчоқ) қ. улқан йәнә.
фәрзәнт (Бухоро, Фориш) қ. пәрзәнт.

Х, Ҳ

хайал (Қипчоқ) қ. айал.
хала (Қипчоқ, Уғуз)//хала//хәлә//хәлә (Қорлуқ) қ. қәлә.
халабийи (Хива)//хәләбийе (Юқори Қашқадарё) 1. хола «тетя по матери (вежливое обращение)». 2. кекса хотинларга нисбатан ҳурмат маъносида мурожат «почтительное обращение к старшим пожилым женщинам».
халавачча//хәлабачча (Бухоро, Поп, Жанубий Тожикистон)//хәлабәччә (Ургут)//хәлавәччә (Андижон) //хәләвәччә//хәлвәччә (Қашқадарё, Жиззах)//халуччә (Хива) холавачча «двоюродная сестра (дети сестры матери)».
хатын (Қипчоқ, Уғуз)//хатун//ха:тун//хәтун (Жанубий Қозоғистон, Қарши, Фориш)//хәтн//хәтун (Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё, Тошкент, Андижон, Наманган) қ. қатын.
хевара (Жанубий Тожикистон) қ. эвәрә.
худәндәләль (Мастчоҳ) қ. қуда-әндә.
хуҳарзәда (Уратепа) жиян (опанинг боласи) «племянник, племянница (дети сестры)».
ҳавера (Жанубий Тожикистон) қ. әбәрә.
ҳайал//ҳәйәл (Қипчоқ) қ. айал.

ҳәмә (Қарноқ) қ. әммә.
ҳәмәки (Туркистон, Қарноқ) қ. амакь.
ҳәмшәрә (Қорлуқ) 1. опа «старшая сестра». 2. сингил «младшая сестра».
ҳевәрә (Сузоқ, Жалолобод, Бешкент) қ. эвәрә.

Ч, Ш

чавлық//чувлық (Гурлан, Манғит, Хўжайли, Беруний, Янгибозор, Тўрткўл, Урганч) //чо:лық (Ҳазорасп, Янгиариқ, Хива)//чавлық//шавлық (Қўнғирот) чевара «правнук»: мән сөвүнип ҳәр гүни манлайыңнан сылйман, өлмәйий дән чувлықыма узақ өмүр дилиймән (Урганч).
чал (Қипчоқ, Уғуз)//чәл (Қорлуқ) 1. эр «муж»: бизин чал бағаларды доқтырға әпкетиб әди (Қипчоқ). 2. чол «старик»: чәллә өлсә қәптә сәхлә, өльйнь хәптә сәхлә (Уйчи); алма деп атқан атам, бийи деп сатқан атам, қарры чалға қыз берип, хәжрини тартқан атам (Беруний).
чал-кәмпир (Қипчоқ, Уғуз) //чәл-кәмпър //чалу кампър (Қорлуқ) қ. кәмпир-чал.
ча:га (Хива, Қарноқ) бола, ёш бола «дитя, ребёнок».
чәбәрә//чәвәрә (Бухоро, Қоракўл)//чәвәрә (Қарши, Бешкент)//чәбәрә (Зомин)//чәвәрә (Тошкент, Самарқанд, Жиззах, Қашқадарё, Андижон, Наманган, Жанубий Қирғизистон) чевара «правнук».
чеча (Қарши)//чечә (Хоразм, Зомин, Деҳқонобод)//шешә (Қўнғирот) 1. янга «жена старшего брата по отношению к младшему брату или младшей сестре»: эй қараңз кечась, шуннан оргулсын чечась (Қарши); әкәмдн хатынын чечә деймән (Гурлан). 2. янги уйланган куёв-келин ёнида қоладиган хотинлар (янгалар) «сваха невесты или жениха, остающаяся при новобрачных после свадебной церемонии»: чәчәләр, чәчәләр жаным чәчәләр, йамғыр йавса ләйсән болар кәчәләр, сағынып көргәндә севәр йарымды, күн тез батғай, узақ боғай кечәләр (Манғит). 3. келин, келин-ойи «невестка, сноха». 4. (Ҳазорасп) буви «ба-

бушка». 5. (Андижон — Қорақалпоқ) опа «старшая сестра».

чоң эвэ (Олабуқа, Оқтол, Сулукта) амаки «дядя по отцу».

чоң этэ (Жанубий Қирғизистон, Норин)//**чөң этэ** (Андижон) бобо (отанинг отаси) «дед по отцу».

чоң энэ (Жанубий Қирғизистон, Норин) буви (отанинг онаси) «бабушка по отцу».

шавлық (Қўнғирот) қ. чавлық.

шеше (Қўнғирот) қ. чечэ.

Қариндошликка ёндош ва унга алоқадор бўлган сўз-терминлар

А

авлат//эвлат (Қипчоқ)//**эвлэт** (Қорлуқ)//**ө:лад** (Жанубий Хоразм) 1. авлод, насл «потомок, поколение»: бизердин авлатымызда мынындай адам йоқ (Хўжайли). 2. қариндошлар «родственники»: элиң ачық воса, **ө:ладыңа** йақасан, бомаса йоқ (Урганч).

авлат-аждат//эвлэт-эждат (Қипчоқ) **эвлэт-эждот** (Қорлуқ)//**ө:лад-эждат** (Жанубий Хоразм) 1. авлод-аждот (ота-бобо) «предки». 2. авлод, насл (невара-чевара) «потомки». 3. қариндош «родня».

адағлы (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Шовот)//**атақлы** (Қипчоқ) унаштирилган қиз «соватанная, обрученая девушка (невестка)»: айақымда қара көвүш қадағлы, деймэ бала, мэн бирэвэ **адағлы** (Шовот); теййар аша бэкэвил, **адағлы** қыйза эрсэн (Урганч).

адамата (Қипчоқ, Уғуз)//**эдэмэтэ** (Қорлуқ) Одам Ато (инсониятнинг афсонавий биринчи отаси) «праотец — Адам»: саз мьнэн сө:бэтни йаман демөңнэр, **адамата** бынйат боғанда бардыр (Манғит).

адамзат (Қипчоқ, Уғуз)//**эдэмзэт** (Қорлуқ) одамзод «род человеческий».

аждат//эждат (Қипчоқ, Уғуз)//**эждэт** (Қорлуқ) аждот «предки, прародители»: **эждаты** қалай боса, **эвлаты** шолай болады (Қипчоқ).

айал-эркэк//эркэк-айал (Қипчоқ) аёл ва эркаклар «женщины и мужчины»: бы йергэ элатқомдың бэри **айал-эркэкләри** жыйналған экэн (Хўжайли).

айилэ//айла (Қипчоқ, Уғуз)//**эйьлэ//эйлэ** (Қорлуқ) 1. оила «семья»: айлендэ кимнэр бар? — деп сорады сэркатып (Хўжайли); йигиттин **айлэси** зыйапатлыды, көйлэк, сарпай йавып йивэрэди (Қиличбой). 2. хотин «жена».

аймақ (Қипчоқ) уруғ, қабила, аймақ «род, племя»: бурунғы қаррылар урувын, **аймағын**—бэрин билэтуғын эди (Манғит).

айнам (Лақай) ўғил болаларни эркалатиб мурожаат қилиш «ласкательное обращение к мальчику»: **айнам**, асқарлардан бир қымтым чай апкегинин.

айнаш (Иқон) дўст, жўра, ўртоқ «друг, приятель, товарищ»: бийлэдэ не қылып йүрсэ: **айнаш?** ибатаға ашмайсана, **айнаш?**

айпара (Қипчоқ)//**эйпэрчэ** (Қорлуқ) 1. хотин-қизларга мурожаат «обращение к женщинам». 2. ўз хотинига мурожаат «обращение к своей жене».

ақ пэдэр//эқ пэдэр (Қорлуқ) ота томонидан оқ қилинган (ота қарғишига учраган) ўғил «сын, проклятый отцом».

ақсақал (Қипчоқ, Уғуз)//**оқсәқәл//эхсәқәл//с:сақол** (Қорлуқ) 1. оқсоқол «белобородый старик». 2. оқсоқол (қарияларга ҳурмат маъносида мурожаат) «аксакал (почтительное обращение к старикам)».

амрақ (Андижон) улфат «друг, приятель»: **амрағым** мень этэ-енэсьнъ элдэгэ эбэрдъ.

ана урувы//энэ урувы//йенэ урувы (Қипчоқ) она уруғи «родственники со стороны матери».

арқа (Шимолый Хоразм) насл, авлод «род, поколение»: бизердин ата-буваларымыз бы йергэ кегәннэн бери беш-алты **арқа** айланған (Манғит).

асранды (Қипчоқ)//**эсрәндъ** (Қорлуқ) асранди (асраб олинган ўғил ёки қиз) «приёмыш»: во жүмөгүлдин қолындағы бала өзиники эмэс, **асранды** бала (Манғит); у бычэрэйәм бьсотьдэ бьттәйу-бьттэ эсрәндъ қьзь бэр (Жиззах).

атабир-енэбир (Шимолый Хоразм) туғишган «родной»: үкәм минэн мен **атабир-енэбирмиз**, экәм минэн боса, **атабирмиз** (Хўжайли).

атасы (Қипчоқ) отаси (хотиннинг ўз эрига мурожаати) «отец (обращение жены к мужу)».
 ата урувы (Қипчоқ) //эта урьғь//эта топъ//эта топәръ (Қорлуқ) ота уруғи (ота томондан қариндош кишилар) «родственники со стороны отца»: эта топәръмъздән беч чэл қэлдъ (Қовчин).
 ашна (Қипчоқ) //эшнә//эшнә (Қорлуқ) ошна «приятель, друг»: эшнә бөлмәғ эсэн, айрълмәғ дүшвәр (Миришкор).
 ашна-ағайны//ашна-ағайын (Қипчоқ) эшнә-эғайнъ (Қорлуқ) ошна-оғайни «друзья-приятели».

Ә

әвәжүжә (Ҳазорасп) ўртоқлик, дўстлик, яқинлик «дружба, близость»: хатын билән әвәжүжә во-лып геттик.
 әвлат//әвләт (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. авлат.
 әвләт-әждат (Қипчоқ) //әвләт-әждәт (Қорлуқ) қ. авлат-аждат.
 әждат (Қипчоқ, Уғуз) //әждәт (Қорлуқ) қ. аж-дат.
 әйәлмән (Тошкент, Уйчи, Наманган) оилали, бола-чақали «семейный, имеющий много детей»: эндъ у әйәлмән боп қәлдъ; бәқъвәй жә әйәлмән боп қәптъ (Тошкент).
 әкә-тоқа (Ўрганч, Хива, Хонқа, Қўшқўпир) қалин дўст «закадычный друг»: шу вахтачәлли болса әди, сәм билән әкә-тоқа болармәди (Қўшқўпир).
 әки:з (Узуз) //әгиз//негиз//йегиз//йегизәк (Қипчоқ) әгиз, әгизак «двойня, близнецы»: жумйаз буваны хатыны әки:з доғыпты (Хива); ҳәр тувганда йегиздән туваберипти (Қиличбой).
 әлләдә-әзъз (Қўқон) арзанда (бола) «дорогой, любимый (о детях)»: менгә бәләсәнъ әлләдә-әзъз қъму-сә эндъ.
 әнәкә//әнәкә (Жанубий Хоразм) //әнәгә//йенәгә //әнәкә мама (Шимолий Хоразм) //әнәгә (Қарноқ) 1. энага «кормилица, бабка». 2. (Қарноқ) сут эмизган ёши хотин «молодая женщина, кормившая грудью». 3. доя «повитуха»: әнәкәси гәлип баласыны бешикә салыб гетти (Ўрганч).

әнә қыйз//әнә қыз (Уғуз) //әнә қъз//әна қъз (Қорлуқ) она қиз (қизга ҳурмат ва эркалаш маъносида мурожаат қилиш «вежливое, ласкательное обращение к девушке»: әна қъзъм, йәшә (Қовчин).
 әндәрқәт (Тошкент) узоқ вақт бир-бирлари билан кўришмаган қариндош-уруғлар «родственники, долго не встречавшиеся друг с другом»: дунйәнъ ышь шунақәйәкән, мәнә сьләйәм әндәрқәт боп кетгәйлә.
 әндъ (Зомин) буйдоқ «холостяк».
 әр бала (Жанубий Хоразм) //әр бала (Қипчоқ) //әр бәлә//ер бәлә (Қорлуқ) әр бола «мальчик».
 әр йийит (Жанубий Хоразм) //әр йигит (Қипчоқ) //әр йьгьт (Қорлуқ) әр йигит «мужественный парень».
 әсли//әслъ (Қипчоқ, Қорлуқ) насл «род, происхождение».
 әсрәндъ (Қорлуқ) қ. асранди.
 әчә қъз (Наманган, Уйчи, Поп) //мама қыз (Қипчоқ) турмушга чиқмасдан (никоҳсиз) бола туғиб ота-онасиникида яшаётган қиз «девушка, имеющая внебрачного ребенка и живущая у родителей».

Ә

әдәмәтә (Қорлуқ) қ. адамата.
 әдәмзәт (Қорлуқ) қ. адамзат.
 әжъзә (Қорлуқ) арх. қиз (ота нутқида) «дочь (в устах отца)».
 әйәлпәшшә (Бухоро, Юқори Қашқадарё) энг ҳурматли, билимдон кампир «самая уважаемая, знатная старуха».
 әйъм (Қорлуқ) 1. ойм (онам) «моя мама». 2. арх. бадавлат хонадондан бўлган аёл «женщина из богатой семьи». 3. ойм (чиройли кийинган яши хотин) «айим (название хорошенькой и нарядной женщины)». 4. ҳурмат маъносида хотинлар исмига қўшиладиган сўз «слово, прибавляющееся к собственным женским именам при почтительном обращении».
 әйълә//әйлә (Қорлуқ) қ. айилә.
 әйъмгәллә//әйъмчә (Тошкент) танноз хотин «кокетливая женщина».

эйпәрчә (Қорлуқ) қ. айпара.
эқ пәдәр (Қорлуқ) қ. ақ пәдәр.
эқсәқәл//э:сақол//эхсәқәл (Қорлуқ) қ. ақсақал.
энабәш//энавәш (Қорлуқ) 1. онабоши «хозяйка дома». 2. ташкилотчи, рахбар хотин «женщина-вожак».

эна қыз//энә қыз (Қорлуқ) қ. энә қыйз.
энәш (Тошкент) она қыз (қызга хурмат маъносида мурожаат) «дочка (вежливое обращение к девушке)».

эта оғль (Андижон) мард, сахий киши «смелый, щедрый человек».

эта топәр//эта топь (Қорлуқ) қ. ата урувы.

эта урьғь (Қорлуқ) қ. ата урувы.

этәжән//этәхән (Қорлуқ) отахон (қатта ёшдағи эрларга хурмат маъносида мурожаат) «отец, папаша (употребляется при вежливом обращении к пожилому мужчине)».

этън//этън эй//этън бувь//этън бьбь//этънчә (Қорлуқ) арх. 1. отин (революциядан илгари эски мактабларда қизларни ўқитган аёл) «учительница (в дореволюционной старометодной женской школе)». 2. мотам маросимларида дуо ва мотам-маросим қўшиқларини айтувчи аёл «женщина, читающая молитвы, траурные стихи по случаю чьей-либо смерти».

эшнә//эшнә (Қорлуқ) қ. ашна.

эшнә-эғәйнъ (Қорлуқ) қ. ашна-ағайны.

Б

бав (Қипчоқ) уруг, бов «род, племя»: тоқсан эки бавлы өзбәкмис (Қўнғирот).

бағалар (Гурлан, Манғит, Янгибозор, Хўжайли) //бағала (Шовот) болалар «дети»: е-ей бағаларым, заманаңыз дым йахшы сизләрдин, бизләрдин заманда көргән күлләрди сорасаныслар худай көрсәтмәсин (Гурлан); осын бағаларыны қолыннан ушап атасы минән енәсини көрмәгә өз йуртына барады (Янгибозор).

бавыр//баврым (Қипчоқ) //бағыр//бағрым (Сайрам) к. м. яқин қариндош, туғишган «близкий родственник, родной, родня».

байбәччә//бәйвәччә (Қорлуқ) бойвачча «байский сын»: байбәччә билән алдар көсә, қойны алып, йолға т(у)шти (Қорабулоқ); бәзәр бәргән бойвәччә, эльп кельн қәләчә (Уш).

байвуччә//бәйвәччә//бәйвуччә (Қорлуқ) 1. бадавлат ёш хотин «молодая богатая женщина». 2. уй эгасининг катта хотини «старшая жена—хозяйка».

балажық (Урганч, Хива) болагина «дитяtko, ребёночек»: балажықым—ба:нажықым (Урганч).

балам-бәтәм (Қипчоқ, Уғуз) //бәләм-бәтәм//бәләм-бәтәм (Қорлуқ) балам-бўтам «дитяtko моё, голубчик»: уйәм бәләм-бәтәм дьп йәхшъ гәп гәпърп йурьптъ (Жиззах).

бала-мала//бала-сала (Қипчоқ, Уғуз) //бәлә-мәлә //бәлә-мәлә (Қорлуқ) бирор бола «какой-нибудь ребёнок»: бала-сала боса, дәррүв йибәр, эркилмәй кесин (Манғит); уйдә бәлә-мәлләръ йөгәкәндә (Жиззах).

бала-сала (Қипчоқ) қ. бала-мала.

балчын (Жанубий Хоразм) гўзал, чиройли қиз «красивая, прекрасная девушка»: уллысы тәллихан, кичийси балчын, елләдә ба:мәкән мунындей лачын (Хонқа).

бачамардум (Бухоро) //бәччәмәддум (Шаҳрисабз, Яккабоб, Чироқчи, Китоб, Қамашин) 1. ёш йигит «молодой парень»: ичимизгә бәччәмәд-думимиз сәнәкәнсән, озиң бәрип кәләқә (Шаҳрисабз). 2. (Шаҳрисабз) ёш қиз «молодая девушка».

баш бала (Қипчоқ, Уғуз) //бәш бәлә//баш бәлә (Қорлуқ) тўнғич, бош бола «первенец, первый ребёнок»: баш баламыс әрмийәдә қызмәттә (Қўнғирот).

баш келин//бәш кельн (Қипчоқ, Қорлуқ) келинойн «старшая сноха (жена старшего из братьев)».

баштамғар (Фарбий Фарғона) //куйопнәвкәр//куй-э:нәкәр (Наманган группа шевалари) янги уйланган йигитнинг (куёвнинг) ўртоқлари (қуда томондан чақирилган йигитлар) «друзья жениха, которые посещают невесту в день свадьбы»: куйәпнәкәргә қъх къшь боп бәддук (Наманган).

бәләкәй//бәләкәй//бәләтәй (Қорлуқ) ўғилча «мальчуган».

бэччэгэр (Қорлуқ) баччағар «незаконнорожденный». **бэччэ-кэччэлэ** (Бешкент) 1. болалар, бола-чақалар «дети, детвора». 2. оила «семья».

бэ:вэк (Тұрткұл, Шұрахон, Сорибий) // **бөбэк** (Шимолий Хоразм) // **бөвэк** (Хива, Урганч, Хонқа, Хазорасп, Сайрам) // **бө:бэк** (Иқон) // **бүвэй** // **бүвэк** (Жалолобод, Сузоқ) // **бүвэк** // **бүвэг** // **бүвэк** (Андижон, Фарғона, Уш, Фориш) 1. чақалоқ «новорожденный, младенец»: нэмизетуғын баланы алтайғача **бөбэк** деймис (Мангит); баравэр, бэ:вэкин қалып барыйа-тырмы? (Сорибий). 2. енгилтак (гүдақлардек енгилтаклик қиладиган) одам «ребячество»: **бөвэк** құрғыйав, қырқа гирип, нырха гирмийсэн (Урганч).

бэлэтэй (Қорлуқ) қ. бэлэкэй.

бэш хэтын (Қорлуқ) // **уллы хатын** (Жанубий Хоразм) // **улқан қатын** // **үлкән хатын** (Қипчоқ) арх. бош хотин «старшая из жён (при многоженстве)»: хэжънь бэш хэтынъдән үч пэрээндъ вэ (Қовчин).

бевэ-бечорэ (Қорлуқ) бева-бечора «вдовы и сироты»: тьллэлэрнъ чэл **бевэ-бечэрэлэргэ**, йегъм-йесърлэргэ улэшэверьпть (Тошкент).

бекэ // **бийкэ** // **бийкэ** (Хоразм) 1. онабоши «хозяйка дома»: тахйасына тэл қойған, чэккэсинэ хал қойған **бийкэсинэ** бир салам (Беруний). 2. куёвга берилаётган қиз «девушка, выходящая замуж»: чықадоғын **бикэни** ғам басыпты йар-йар (Хива).

бепэдэр (Бухоро, Самарқанд, Жиззах) 1. отасини билмайдиган бола «ребёнок, не знающий своего отца». 2. етим «сирота».

беруна (Бухоро) // **бьйруннэ** (Андижон) қариндош эмас, бегона «неродной, чужой»: мэлъмнъ **беруна** къшьгэ сэтаман (Бухоро).

бийағасы (Иқон) жўрабоши «старший на вечеринке». **бьбьш** // **бүвьш** // **бүвуш** (Қорлуқ) ойм, бибиш «госпожа, хозяйка».

боғын (Қорлуқ) авлод, бўғин «поколение».

бозбэлэ // **бозбэлэ** // **бўзбала** (Қорлуқ) 1. ёш йигит, бўз бола «паренёк»: хайгът бэвэ бўз баладай (Бухоро). 2. мард йигит «смелый парень».

бой: **бой йигит**, **бой къз** // **бойдэг** // **бойдэк** // **бойдэ**: (Қорлуқ) // **бойдақ** // **бойдағ** (Қипчоқ, Уғуз) 1. бўйдоқ, уйланмаган йигит «холостой, холостяк»: **бой игит** (Уйчи); **бойдақлъқ** жоньма тегдь (Фориш). 2. турмушга чиқмаган (қиз) «незамужняя (девушка)»: Нэргүлдэ кэттэ къзъ **боймъ**, хэлъйэм? (Қовчин).

болыштърмэк (Андижон) унаштирмоқ «сватать». **ботам** // **бөтам** // **боталақ** (Қипчоқ) **ботэм** // **ботэлэг** (Қорлуқ) к. м. бола (болага эркалаб мурожаат қилиш) «дитя, дитятко (ласковое обращение к ребенку)».

бувэчэ // **бүвэчэ** (Наманган—Найманча қишлоғи) // **бүвэкчэ** (Фарғона) 1. чақалоқ (40 кунгача) «новорожденный, грудной ребёнок (до 40 дней)». 2. бир ёшга тўлмаган бола «ребёнок до одного года».

бувьчэ (Ашт) қ. вэкъл энэ.

В

вэкъл энэ (Андижон, Фарғона, Мастчоқ, Қонибодом, Қашқадарё, Самарқанд) // **өкүл энэ** (Нов) // **бүвьчэ** (Ашт) вакил она (никоқ тўйида келин томондан вакил бўлган хотин—она) «посажённая мать».

вэкъл этэ (Андижон, Фарғона, Мастчоқ, Қонибодом, Жиззах) // **вэкъл этэ** // **кэрэтэ** // **қыз ата** (Қашқадарё) // **өкүл ата** // **өкүл этэ** (Узган, Жалолобод, Нов, Ашт, Манкент) узатилаётган қизга никоқ пайтида вакил бўлган киши, «посажённый отец»: мен пэтмэхэнгэ **өкүлэтэ** боғаммэн (Узган); кимни **өкүлата** тутунасан?—дейди (Манкент).

вэлэд (Урганч, Хива, Хонқа) // **волэтийзына** (Мангит, Гурлан, Хўжайли, Беруний) валадизино «незаконнорожденный»: **волэтийзынадан** боған балада, маңлайықара (Қиличбой).

вэлэт (Урганч) шу ерда туғилган, маҳаллий аҳолига мансуб киши «коренной, местный житель».

волэтийзына (Шимолий Хоразм) қ. вэлэд.

Г, Ғ

- галли:** галли игит (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) буйдоқ, уйланмаган йигит «холостой, холостяк»: бу ҳәли галли игитлигича йурувти.
- гәли:** н-қыйз//қыйз-гәли: н * (Жанубий Хоразм) //келин-қыз//қыз-келин//қыз-келинчәк (Қипчоқ) //қыз-келън (Қорлуқ) қиз-келинлар «молодые женщины»: қыз-келинләр жыйналған жай вағда: н (Хўжайли).
- гәнжә//гәнжәтай** (Жанубий Хоразм) кәнжә//кенжә//кенжәтай (Шимолий Хоразм) //кенжә//кенжәтәй (Қорлуқ, Қипчоқ) кенжа «последыш (самый младший ребенок в семье)»: паққы ма:ма гәнжә оғлыны той этәмиш (Урганч); ахырғы пучта боған баланы кенжәтай деймис (Гурлан).
- гечкийәв** (Ҳазорасп) //гүчкәв (Хива, Янгибозор, Гурлан) //гичкүйөв//гү:чкийәв//ич күйәв//ич күйүв (Қипчоқ) ыч кыйәв//ыч куйәв//куч куйәв (Қорлуқ) ич куев, куч куев «зять, живущий в доме у тещи»: әлдинә гүчкәв гирийзип, той этип, тама:ша этип, мурад-махсата йетәдилә (Хива); кәръм ыч кыйәв бовдъ дәсләп (Бешкент).
- гийәв ба:ла** (Уғуз) //кийәв бала//күйүв бала//күйөв бала (Қипчоқ) //куйав бәлә//куйәв бәлә (Қорлуқ) 1. еш куев «молодой зять»: башлары қамәр папақлы, көзләри бадам қабақлы, кийәв балаға бир салам (Шовот). 2. уйланмоқчи бўлиб юрган йигит «жених».
- гөдәк//гөдәй//гөдәк** (Фарғона, Андижон, Жиззах) гўдак (икки ешгача) «младенец (до двух лет)»: бьчәрә сәврәнъсәйәм қольдәйъ гөдәйъ мьнән қайақа бәрәләрдъ (Жиззах).
- ғарры//қарры//қары** (Қипчоқ) //қаррь//қәррь//қәри (Қорлуқ) //қарры (Уғуз) қари «старик, старец»: қарры гесә аша, йәш гесә и:шә (Хива); қаррь келәр әшкә, йьгът келәр ышкә (Миришкор); әлтитә қәри винан ҳисәрдан чи:ғув күктәш-ка келув йатиг (Жанубий Тожикистон—қорлуқ).

ғарры киши//қарры киши (Қипчоқ) //қәррь кышь (Қорлуқ) қари киши «пожилой человек».

ғъзан//ғъзанәк (Иқон) егим, егимча «сирота, сиротка».

Д

- да:йъ** мама (Қарноқ, Қорамурт) //дәйә мәмә (Жиззах) //дәйә//дәйә (Қорлуқ) 1. доя кампир «повивальная бабка»: бьздә чәкәләгдъ туғдьргән кәмпърдъ дәйә мәмә дьйдъ (Жиззах). 2. доя «повитуха».
- дәлли** (Хонқа) қўшмачи «сводник, сводница».
- дән//дән-душ** (Жанубий Хоразм) **тен//тен-туш** //тену туш (Қипчоқ) тенг, тенг-туш «сверстник, сверстница»: атам мәни өз дәнимә бермәди (Шовот); силә дән-душларыңыз йа:на, кәлхозны бағына варынла, шә:дә отағ отыйсыла (Хива).
- дәйә//дәйә** (Қорлуқ) қ. да:йъ мама.
- доғышқан//доған** (Жанубий Хоразм) //тувушқан //тувышған (Қипчоқ) //туғышқән//туғышкән (Қорлуқ) 1. туғишған «родной (о братьях и сестрах)»: тувышқан әкә-үкә (Хўжайли); тувышған сиңлим (Манғит). 2. қариндош, қариндош-уруғ «родственник, родственники, родные».
- доғматай//доғмача** (Хоразм) тўнғич ўғилча «сынок-первенец»: доғмачамызны тойына бақып қойыпмыз, бу қочқарны (Шовот).
- дувәра:дувәра хәтин; дувәра эр** (Қуйи Қашқадарё) иккинчи хотин «вторая жена, второй муж».
- дугәна//дугәнә** (Қорлуқ) дугона «подруга»: дугәнәм-нъ бәғъ тола элуча (Қарши).
- дужән** (Бухоро) ҳомиладор хотин «беременная женщина».

Э (Е)

- әгиз//иегиз** (Қипчоқ) қ. әки:з.
- әмәгдәш** (Қовчин) //әмугдәш (Қарши) **әмчәкдаш** (Қипчоқ) әмикдош (туғишған ака ёки опа) «молочный брат, молочная сестра».
- әнәгә//иенәгә** (Шимолий Хоразм, Қарноқ) қ. әнәкә.
- әнәкә** мама (Шимолий Хоразм) қ. әнәкә 2.

энә урувы (Қипчоқ) қ. ана урувы.
эр бала (Қипчоқ)//эр бәлә//ер бәлә (Қорлуқ) қ.
эр бала.

эр йигит (Қипчоқ)//эр йыгът (Қорлуқ) қ. эр йигит.
эркәк-айал (Қипчоқ) қ. айал-эркәк.

еш//еш: қайын еш (Хоразм) қариндош, қариндош-
уруғ «родственник, родственники»: достырханың
әлдиндә до:лы болғый йа:р-йа:р, қайын ешиң әл-
диндә чоры болғый йа:р-йа:р (Урганч).

еши (Қорабулоқ)//е:ши (Қарноқ) 1. дугона
подруга, сверстница»: мениң ешим ромолы ох-
шайды (Қорабулоқ). 2. қызларнинг бир-бирла-
рига мурожаати «обращение девушек друг к дру-
гу».

Ж

жавчы//жэвчъ (Жанубий Тожикистон)//жэвчъ
(Уйчи, Уш)//зэвчъ (Юқори Қашқадарё)
//зэвчъ (Қўқон, Фориш)//йэвчъ (Водил)
//савчы//совчы (Қипчоқ)//сэвчъ (Тошкент)
//со:чы (Хива, Хонқа, Тўрткўл) совчи «сват,
сваха»: жэвчъльккә үч хэтън кептъ (Уш); илгәри
зэвчилә оймә-ойу, гузәрмә-гүзәр йуруп қъс қъди-
рәйчидилә (Юқори Қашқадарё); дэдәсә, бу-
гън уйъзгә йэвчъ келдъ (Водил).

жат//йат (Қипчоқ) йат//йа:т//йот (Қорлуқ, Уғуз)
бегона, ёт «чужой, неродной»: йахшының йаты,
йаманның уйаты бомыйды (Беруний); йетти
жат ағайны (Манғит); йа:та йалварънча йамма-
шыңны қашъ (Урганч).

жаш//йаш (Қипчоқ)//йаш (Уғуз)//йаш//йэш//йош
(Қорлуқ) ёш «молодой, юный»: қарры гәсә а:ш
үстинә, йаш гәсә и:ш үстинә (Хива); йаш бала
«мальчик или девочка»; йаш йыгът «молодой чело-
век»; йаш келън «молодая (недавно вышедшая
замуж) женщина»; йаш қыз «молодая девушка»;
йаш хатын «молодая женщина».

жашкиччи//йашкиччи (Хоразм) ёш йигит «молодой
парень»: уоны йашуллы, йашкиччиләр мухлы сый-
лайды (Қиличбой).

жашу қарры (Қипчоқ)//йәшу қәръ (Қорлуқ) ёшу
қарилар «молодежь и старики».

жашуллы//жашулқан//жашүлкән (Қўнғирот, Хў-
жайли, Қипчоқ)//йашуллы//йашулқан//йашүл-
кән (Хоразм) қария, оқсоқол «старик, старей-
ший уважаемый человек»: өзәримиздән үлкән қар-
ры буваларды йашуллы деймиз (Гурлан); бир
кәлни йашуллысыны өнинә йүвәргәнлә (Хива).

жэгжәт (Иқон) 1. уруғ-аймоқ «родственники, сороди-
чи». 2. узоқ қариндош «дальний родственник».

жәзмән//жәзмән (Қорлуқ) жазман «любовник, любов-
ница»: сен әгәр жәзмәм босәң чыққын укейнъ кө-
тәръп (Андижон).

жәләжин (Бухоро, Қашқадарё) 1. маҳмадона
кампир «старуха-всезнайка». 2. ҳийлагар кам-
пир «коварная старуха»: у кәмпидди бәкәргә хәм-
мә жәләжин дәмәйде (Қашқадарё).

жәмә: (Қашқадарё)//жәмә:т (Қўқон) қариндош-
уруғ «родственники, родня, родные»: жорәхәндъ
әйәләръ буләргә бър жәмә:тәкән (Қўқон).

жәмәндәр (Беруний) тенгқур жұралар «друзья-ро-
весники»: тен-теңи минән, тәззәк қабы минән, өт
жәмәндәриңә.

жәпъс (Попп) яқин қариндош «близкий родственник»: бьэдъ әдамлар қоқам мьәнән жәпъс.

жетим//жетимәк (Қипчоқ) йетим//йетъм//йетъмәк
//йетъмәк (Уғуз, Қорлуқ) етим «сирота»: акам-
нъ йетъмәк қәлган бачаларнъ ман бәқәпман
(Бухоро); бу бала йетим қалады әнәли йетим—
гүл йетим, аталы йетим—дул йетим (Хива).

жетим-жесир//йетим-йесир (Қипчоқ)//йетъм-йесър
(Қорлуқ) етим-есир «сироты и вдовы»: тьллә-
ләрнъ чәл йетъм-йесърләргә уләшәверьптъ (Тош-
кент).

живән//жувән (Қорлуқ)//жуван//жувән (Қипчоқ,
Уғуз) 1. аёл (ёш аёл) «женщина (молодая жен-
щина)»: дары әкмин дал әкин, далны сайасы йах-
шы, жуван алми:н қыйз алын, қыйзны қылығы
йахшы (Хива); жувәллә кеболдъмъ (Тошкент)
йккъ йәш жувән дәд дьп йьғлап тохтайанакан
(Қарши); үйдәги сәлъм жувәнни мем бәръб
гәпкә сәләй (Андижон). 2. (Юқори Қашқадарё)
арх. бачча «мальчик-танцор»: илгәри бәй-
лә той қысә, сәмәрқәлләдән жувән чәқирәйчиде.

жигит//йигит (Қипчоқ) // **йийит** (Жанубий Хоразм) // **йигит//йъгът//игит//ъгът** (Қорлуқ) йигит «парень, молодой человек»: мына жигиттиң изнәси, мениң изнәмдиң қайненәси (Қўнғирот); қызыл йүзли йигитти қыз сиңлиси барвосын (Гурлан); йийит йийитни көзгиси (Хива); бизләни йийитлик гүжимиз байлаланы ешикиндә өти (Урганч); йъгътть йәхшсь рәс әйтәдъ (Уйчи).

жижи (Фарғона) чақалоқ «новорождённый».

жимит: жимит бала (Қипчоқ) кичкина, жажжи бола «малютка, малюсенький ребенок».

жъгәр//жъгәрбәнт//жъгәргошә, жъгәрпәрә (Қорлуқ) туғишган, яқин қариндош «родной, близкий родственник».

жъгът-жәләң (Мастчоқ) // **йъгът-йәләң** (Қорлуқ) йигит-яланг «молодёжь, парни».

жъйәнчә (Самарқанд, Нов) кичик қиз жиян «молодая племянница».

жора (Уғуз) // **жорә//жўра** (Қорлуқ) // **жора//йора** (Қипчоқ) 1. жўра «друг, приятель»: сәни жорам дәп йүрсәм, сем мәни сува сүйәнтириб йүрйән экәнсән (Урганч); сен кетәрсән жора, йолдошън вълән, мен қәлурмән кәз тола йәшъм вълән (Фориш); у қәммә минән жорә къръп кәтвурәдә, поләт мәнәнәм қалън жорә (Юқори Қашқадарё), 2. (Хоразм) ййнаш «любовник, любовница»: бий варәкән, бий йоқәкән, бий ейяр хатын барәкән, ву хатын бий йийитни жора тутыпты (Хонқа).

жорабашы//жорабәшъ, жорәвәшъ (Қипчоқ, Қорлуқ) жўрабоши «старший на вечеринке»: жорабашы жүмәлик башла енди, вах болды (Қорабулоқ).

жорәвәс (Юқори Қашқадарё) улфат йигит «общительный, компанейский парень»: пәрхәнәли:лә жүдә жорәвәс кәләйкән.

жөжик (Янгиарик) // **жөжик** (Урганч, Хива, Хонқа) // **жужуқ//жүжүқ** (Шовот, Янгибозор, Гурлан) 1. еш йигит, ўспирин «юноша, молодой человек»: жөжик бала сәлләшмийди қарәтип (Урганч); 2. кичкинтой бола «дитя, малыш». 3. дўндик, дўндиқча «хорошенький ребёнок, милашка».

жубай//жувай (Хоразм) жуфт (эр-хотин) «пара (супружеская)»: әмир жувайымсан (Беруний). **жуван//жувән** (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. живән. **жупть пәк//жупть хәләл** (Қорлуқ) қонуний эр ёки хотин «законный муж или жена».

3

зат (Хоразм) зот, қариндош «род, происхождение, родственник»: ҳулар бизәрдин затымыздан әмәс (Манғит).

зәвчъ//зәвчъ (Юқори Қашқадарё, Қўқон, Фориш) қ. жавчы.

зәгъп (Андижон) // **зәйъп** (Тошкент) арх. 1. хотин «жена»: эркә: зәгъпть чәқърйәптъ (Андижон); мәнъ зәйъпъм (Тошкент). 2. хотин-қиз «женщина».

зәт-зүйрәт (Қашқадарё) // **зиррийәт** (Ўзган) // **зурйат//зүрйәт** (Хоразм) арх. зот, зурриёт, авлод «происхождение, род, потомки»: улә әсли зәт-зүйрәтиминән косип (Қашқадарё); қапыдан гирийәннән зәммәтим ушты, төрдә бир пәри:зәт бешиқни қушты, бу кимни зурйаты, бу кимни бахты, әкә, нә:дән алдың бу тәр ғунчаны? (Хива). **зиррийәт** (Ўзган) **зурйат//зүрйәт** (Хоразм) қ. зәт-зүйрәт.

зун (Фарғона, Риштон) туғмаган хотин «нерожавшая женщина»: әй, әл зун!

И, Ы

ибирли чибирли//ыбърлы чыбырлы (Гурлан, Янгибозор, Манғит) // **ивирли чивирли** (Урганч, Хива, Хонқа) бола-чақали «семейный, имеющий много детей»: тойда хадым гәли:м билән гийәвә ивирли чивирли волгайсыс дәп патыйа вәрди (Урганч).

игит//ъгът (Қорлуқ) қ. жигит. **иничәк** (Сайрам) энг кичик ука (ини) «самый младший брат».

испирин (Ләқай) қ. оспърън. **ичкәрүм** (Жанубий Тожикистон) қавм-қариндош «родня, родственники»: уяа ичкәрүмла кәдлитти

ич күйэв//ич күйүв//ич күйөв (Қипчоқ) //ыч күйэв//ыч кыйэв (Қашқадарё) қ. гүчкэв.
ылақ//улақ (Қипчоқ) к. м. улоқ (кичкиной бола) «козлёнок (дита, малыш)».

Й

йар//йа:р//йэр//йэ:р (Қорабулоқ, Қипчоқ, Уғуз)
1. ёр, маъшуқ, маъшуқа «возлюбленный, милый»: талдан озум тайладым қара козлы йэр учун (Қарши); йэр қойныгә кърмеймән, ләбзъ шъръм болмәсә (Андижон). 2. хотин «жена»: аған йа:рың йаш оса, алдап-солдап йолға сал (Қорабулоқ).
йараллар (Қипчоқ) арх. ёронлар «друзья, приятели»: йаранаман десән, йаралларыңа йаран (Гурлан).
йастықташ//йэстықдэш//йэстығдэш (Қипчоқ, Қорлуқ) ёстықдош (хотин ёки эр) «муж или жена».
йат//йа:т//йэт (Қорлуқ, Уғуз) қ. жат.
йаш//йэш//йэш (Уғуз, Қорлуқ) қ. жаш.
йашкичи (Хоразм) қ. жашкичи.
йашуллы//йашулқан//йашүлкән (Хоразм) қ. жашулы.
йәрек (Лақай) дүст, ўртоқ «друг, товарищ».
йәшт (Қашқадарё) тенгқур «сверстник, ровесник»: бөръ меммьнәм йәшт (Қовчин).
йәшу қәръ (Қорлуқ) қ. жашу қарры.
йәвә (Уйчи) бегона (қариндош эмас) «чужой, инородный».
йәвчъ (Водил) қ. жавчы.
йәшдәш//йәштәш (Қорлуқ) ёшдош «ровесник, сверстник».
йәш-йәлән (Қорлуқ) ёшлар «молодёжь, молодые люди».
йегиз//йегизәк (Қипчоқ) қ. эки:з.
йенә урувы (Қипчоқ) қ. ана урувы.
йетим//йетым//йетымәк//йетымәк (Уғуз, Қорлуқ) қ. жетим.
йетым-йесър (Қорлуқ) қ. жетим-жесир.
йигит//йыгът (Қипчоқ, Қорлуқ)//йийит (Жанубий Хоразм) қ. жигит.
йигит-йәлән (Қорлуқ) қ. жыгът-жәлән.

йигиччә//йийиччә (Уғуз)//йыгътчә//йыгътчә (Қорлуқ)
1. йигитча «юнец, паренёк». 2. йигитча (ёш йигитларга мурожаат «молодой человек (обращение к молодому человеку)».)
йора (Қипчоқ) қ. жора.

К

кайвәнъ//кайваны//кайвәнъ (Қорлуқ, Қипчоқ) //кайвәни//кейвәни (Жанубий Хоразм) 1. уй ишларини бошқарувчи аёл «женщина, управляющая домом». 2. дастурхончи «женщина, приглашаемая для наблюдения за приготовлением пищи, приёмом гостей на свадьбах, поминках и т. п.»: энни үсқолимни йүвәтийдимки, әрқамнә(н) хәвдирәп кайвәне кирип кәлле, бир вәх (Юқори Қашқадарё). 3. (Хива) вакил она «посаженная мать».
ка:худа (Хива)//кәтхуда (Шимолий Хоразм) арх. 1. оқсоқол «старейшина». 2. (Хива) вакил ота «посажённый отец».
кәдди йәмин (Сайрам) арх. қиз бола «девочка, дочь»: биллип бер жайыға кәдди йәминни, зырат айлама шәри замынны.
кәдърчә (Ғиждувон) 1. йигитча «юнец, паренёк». 2. ёш йигитларга мурожаат «обращение к молодому человеку».
кәксә (Наманган)//кәксә (Тошкент, Жиззах) кәкса «старик».
кәнжә//кенжә (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. гәнжә.
кәнийз//кәниз//кәнизәк (Қипчоқ, Уғуз) кәнгиз (Қорабулоқ) //кәнъз//кәнъ:з//кәнъзәк (Қорлуқ) арх. кәниз «рабыня, невольница, служанка»: хәтыны дәрхәл орнудән туруп, ыккь кәнъ:зъ бьлан бърлэгдә, вәзъргә ә:бъ әвқат тәййәрләшкә қърыштъ (Андижон); кәнгизеги чықып қараса, тирикләй қойны асып, тәрисини сыдырып йапты (Қорабулоқ).
кәрәтә (Қашқадарё) қ. вәкъләтә.
кәттә оғьл//кәттә оғьл (Уғуз, Қипчоқ) //кәттә ул (Қипчоқ) кәтта ўғил «старший сын».
кәттә хәгьн//кәттә хәгьн//кәттә хәтун (Қорлуқ) 1. арх. кәтта хотин «старшая жена». 2. кәтта ёш-

даги аёл «женщина в летах (немолодая женщина)».

кейинги улағ//кичкинә//киччи//киччи төрә (Шимолий Хоразм) кенжа «последыш (самый младший ребёнок в семье)».

кексә қәрә (Қорлуқ) кекса қари «ребёнок, рассуждающий по-взрослому».

келин-қыз (Қипчоқ) қ, гәли:н-қыйз.

кенжәтай//кенжәтәй (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. гәнжә.

кийәв бала//күйүв бала//күйөв бала (Қипчоқ) //куйав бәлә//куйәв бәлә (Қорлуқ) қ. гийәв бала.

киндькдәш//кьндьйдәш (Андижон) туғишган «родной (о братьях и сёстрах)»: кьр йувгәң күнү кьндьйдә:шгьйнькьгә бәр.

кичкинә//киччи төрә (Шимолий Хоразм) қ. кейинги улағ.

киччи қатын//киччи хатын (Қипчоқ, Уғуз) //кьчьй хәтгьн//кьчьй хәтун (Қорлуқ) арх. кичик хотин «младшая из жён (при многоженстве)».

к(и)ши//кьшь (Қорлуқ, Қипчоқ) 1. эр «муж»: бизин к(и)ши вәлип кеткән, бағаларды везим бағып вотырыппан (Манғит). 2. эркак «мужчина»: қызымызды элатығән кьшь бомадә (Қурама).

ки:ти (Жанубий Тожикистон—қорлуқ) гүдак «младенец»: **ки:тини** йәхшилап тарбийәләв кераг.

кьчьг әйә (Тошкент) //кьчьк әйә (Қўқон) арх. 1. кичик ойи «младшая мать (так называли младшую жену отца дети его старшей жены)». 2. қариндош хотинларга ҳурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к родственницам».

көнә//кө:нә (Юқори Қашқадарё, Жиззах) қари, қария «старик, старуха»: гузәримизгә **ко:нәләдән** ким қәллә? (Юқори Қашқадарё); бетләдә кө:нәләдән хичкәм қәмәдьйәм (Жиззах).

куйәв төрә (Жанубий Қирғизистон) арх. куёв тўра (ҳурмат маъносида) «жених (при почтительном обращении)»: **куйәв төрәм** сорәсән, әнжән пормә, йәр-йор.

күйәп нәвкәр//куйә:нәкәр (Наманган группа шевалари) қ. баштамғар.

кундаш//кундәш (Қорлуқ) күндәш (Қипчоқ, Уғуз) арх. кундош «соперница (жена одного му-

жа по отношению к другой его жене)»: **кундашлғ** уй кундә урьш (Қовчин).
кундәшбәчә//күндәшвәччә (Қорлуқ) арх. кундошвачча «дитя соперницы».
куч куйәв (Қорлуқ) қ. гүчкәв.

Қ

қавым (Қипчоқ) //қәвъм (Қорлуқ) //қо:м (Уғуз) қавм «род».

қавым-қарындаш//қавмы-қарындаш (Қипчоқ, Уғуз) //қәвъм-қәрьндәш//қәвми-қариндәш (Қорлуқ) қавм-қариндош «родные, родственники»: тамамы йашүлкән, **қавмы-қарындаш** жанажанларға дувайы салам босын, -деп йазыпты (Беруний).

қавмы нәсәп (Қипчоқ) //қәвмь нәсәп (Қорлуқ) қавми насаб «род, происхождение».

қалқа (Иқон) қариндош-уруғ, туғишган «родственник, родственница, родня».

қан-қарындаш//қан-қардаш (Қипчоқ, Уғуз) //қән-қәрьндәш//қән-қәрдәш (Қорлуқ) қон-қариндош «единокровные братья».

қарағым (Қипчоқ) **қарағим** (болаларга мурожаат) «милый мой» (обращение к детям).

қардаш (Қипчоқ, Уғуз) //қәрдәш (Қорлуқ) 1. қардош «родственник, родственный». 2. ўзга туркий миллат вакилларига мурожаат «обращение к представителям других тюркских народов».

қарьйа//қәрьйә (Қорлуқ) қария «старик».

қары//қарры (Қипчоқ) //қаррь//қәррь//қәри (Қорлуқ) //қарры (Уғуз) қ. ғарры.

қарындаш//қарындәш (Қипчоқ, Уғуз) //қарьндәш //қәрьндәш (Қорлуқ) 1. қариндош «родственник, родич, родня»: **қарындашқа** бергән қи:зды рәңги са:рық йа:р-йа:р көздин йа:шы ақады мисли а:риқ йа:р-йа:р (Манкент); **қарындәшын** бәрин жы-йып, ахшам мени бәйләп урма (Қотағон). 2. (Қипчоқ) хотин-қизларга ҳурмат маъносида мурожаат «почтительное обращение к женщинам»: **қарындашым**, маңа мынав нәрсәнди көрсәт (Қўнғирот); қаррылар қыз бағаларға **қарындашым** дейди (Гурлан).

қарындаш-урув//қарындашрув (Қипчоқ) қариндош-уруғ «родственники, родня, родные»: вонь қарындаш-урувлары дым көп (Хўжайли); қарындаштики қаранғыдада беллиди (Манғит).

қарри киши (Қипчоқ)//**қәррь кьшь** (Қорлуқ) қарры киши.

қарры қыз//қарры қыйз (Қипчоқ, Уғуз)//**қәррь қъз//қәррь қъз** (Қорлуқ) қари қиз «старая дева»: қурәкәнин қызы ҳели узатылмаи **қарры қыз** боп отырыпты (Хўжайли).

қарры-қурры//қары-қуры (Қипчоқ, Уғуз)//**қәррь-қуррь//қәррь-қәртәң** (Қорлуқ) қари-қури, қари-қартанг «старики, старухи, старые пожилые люди»: жыназасына бәри **қарры-қуррылар** жыйналды (Манғит); бахмал пичкән қолларым айыштадир йар-йар, саңа **қарры-қуррылар** алқыштадыр йар-йар (Хазорасп).

қарт (Тұрткұл, Беруний) чол «старик»: бир йол болып **қартлардың** барышып қара, бизин йашүлкән олардың ичиндә айрылып баратыр (Беруний).

қатын-қыз//хатын-қыз (Қипчоқ) хатын-қыйз (Уғуз)//**хәтһн-қъз** (Қорлуқ) хотин-қиз, хотин-қизлар «женщины»: эльчәнһ гүлләткән, бәхәрһндән оргүләй, **хәтһн-қъзнһ** йәшнәткән пәртһйәмдән оргүләй (Уйчи).

қәлләқ ойнәш (Қорлуқ, Қипчоқ) қаллиқ уйнаш (куевнинг келин билан туйгача бұлган учрашуви) «встреча жениха с невестой до свадьбы».

қәррь-қәртән (Қорлуқ) қ. **қарри-қурры**.

қъзәләқ//қъзаләқ//қъзчә//қъччә//қъзһй (Қорлуқ)//**қызалақ** (Қипчоқ)//**қыйзалақ//қызалақ** (Уғуз) қызалоқ «девушка, девчонка»: бир **қызалақ** бар, быйыл төрткә қарыйды (Қўнғирот).

қъз әтә//қыз ата (Қашқадарё) қ. **вәкһл әтә**.

қъз бәлә//қыз бәлә (Қорлуқ)//**қыз бала** (Қипчоқ)//**қыйз ба:ла//қыз ба:ла** (Уғуз) қиз бола «девушка»: қызыл гүл дегәнин хырман әмәсми? **қыз бала** дегәнин мийман әмәсми? (Беруний).

қъз-жувән//қыз-жуван (Қорлуқ, Қипчоқ)//**қыйз-жуван//қыз-жуван** (Уғуз) қиз-жувон (ёш хотин-қизлар) «молодые женщины»: өтәвәрди көк йорғанын белиндә, отырвәдим йонырқанын челиндә, ке-

чә-күндүз **қыз-жуваннһ** изиндә, шу баланың хәйраныман досларым (Беруний).

қъзһй (Қорлуқ) қ. **қъзәләқ**.

қъз-келһн (Қорлуқ)//**қыз-келин//қыз келинчәк** (Қипчоқ)//**қыйз-гели:н** (Жанубий Хоразм) қ. **гәли:н-қыйз**.

қъз пәшшә//пәшшә қъз (Қорлуқ) пашша қыз//**пашша қыйз** (Қипчоқ, Уғуз) хотин-қизларға ҳурмат билан мурожаат қилганда айтиладиган сўз «слово, употребляемое при почтительном обращении к девушкам».

қъзчә//қъччә (Қорлуқ) қ. **қъзәләқ**.

қыблағах (Қипчоқ) арх. к. м. ота, она «отец, мать».

қыз-келинчәк (Қипчоқ) қ. **қъз-келин**.

қыйаматлық (Шимолий Хоразм) тутинган «названный»: қыйаматлық апа «названная сестра»: **қыйаматлық** синли «названная младшая сестра».

қожәйин//хожәйин (Қипчоқ) әр (хотининг ўз әрига мурожаати) «муж (обращение жены к мужу)»: **қожәйин**, мынавды ушап турун (Хўжайли); бизин **хожәйин** забытта ишлийди (Манғит).

қозы//қозычақ (Хоразм) **қозһ//қозһчәқ** (Қорлуқ) 1. бола «дитя, ребёнок»: даланында дал бедәвин бош қалды, тиләп аған **қозыларын** йаш қалды (Беруний). 2. ёш болаларни эркалаб мурожаат қилиш «ласкательное обращение к детям».

қошмақ (Хоразм) ота-онаси бошқа-бошқа миллатдан бұлган оиланинг боласи «ребёнок—метис».

қудагәрчилик:қудагәрчилик қылмақ (Манкент) қудалашмоқ «стать сватом или сватьей, породниться (через брак своих детей или родственников)»: ундын кейин барыш-келиш қып, **қудагәрчилик** қып, йүрә берәди.

қурдаш (Қипчоқ) қурдош «ровесник, сверстник»: жорға мийгән жолдашынан айырлар, көп жашаған **қурдашынан** айырлар (Манғит).

М, Н

малай (Хоразм)//**мәләй** (Қорлуқ) арх. хизматкор бола «слуга (мальчик)».

мама қыз (Қипчоқ) қ. **әчә қъз**.

мамахава (Қипчоқ, Уғуз) момахава (инсониятнинг афсонавий биринчи онаси) «праматеръ—Ева».

маңлай (Манғит) 1. оила «семья»: қалмыраттың қызы маңлайы бызылып үйинә келип отырыпты. 2. эр «муж».

мәзән (Урганч, Хива, Хонқа) ахлоқи бузуқ аёл «распутная женщина»: хула бий йүрйән мәзәнлә (Хива).

мързә йьгьт//мырза йигит (Қорлуқ, Қипчоқ) мирза йигит (ўқимишли йигитларга хурмат маъносида мурожаат) «молодой человек (вежливое обращение к молодому человеку)».

мойсапът//мойсәпит (Қипчоқ) // **мойсәпът//мосәпит** (Қашқадарё) // **мўйсапът//мўйсафед** (Бухоро) мўйсафед «старик»: йашы қайтған қаррыларыны мойсәпит деймис (Гурлан).

мужәрәт (Юқори Қашқадарё) 1. бўз бола «паренёк». 2. бўйдоқ «холостой (неженатый)».

мулләкә (Тошкент) хотин-қизларнинг эркакларга хурмат маъносида мурожаати «почтительное обращение женщин к мужчинам».

мурындық ата (Шимолий Хоразм) вакил ота «посажённый отец»: мурындық эненин эрәм келингә мурындық ата болады (Манғит).

мурындық энә (Шимолий Хоразм) вакил она (никоҳ тўйида келиннинг онаси ролини бажарувчи хотин) «посажённая мать»: келин кегәндә арбадан кетәрип түширгән хатынны мурындық энә деймиз (Гурлан); йигит тәрәптән бир қатын киши мурындық изна боп қызды арвадан түширәди (Манғит).

мурт (Қорамурт) 1. қариндош «родственник». 2. уруг-аймоқ «родня, родственники, сородичи».

надъдә (Қосон) фарзанд кўрмаган хотин «нерожавшая женщина»: надъдә бәччә тувдъ, атьнъ чәпчә қойдъ.

начар (Шимолий Хоразм) хотин «жена»: бизиң начар кәсәлләнип йүрипти (Гурлан).

нәвжувән (Қорлуқ) ёш йигит «юноша, молодой человек».

нәсил//нәсил-нәсәп (Қипчоқ, Уғуз) // **нәсъл//нәсъл-нәсәп** (Қорлуқ) насл, насл-насаб «происхождение, род, поколение, потомство».

нәрәстә (Хоразм) норасида, ёш бола «дитя, ребёнок»: кичкәнтәй қызларды, хели сүннәтләnmәгән ул бағаларды нәрәстә деймис (Манғит).

О, Ө

оғыл бәлә//оғыл бәлә (Қорлуқ) // **оғыл ба:ла** (Уғуз) // **ул бала** (Қипчоқ) 1. ўғил бола «мальчик». 2. олижаноб, мард киши: «благодарный, мужественный человек».

оғылтәй//оғылтай (Қорлуқ) // **оғылтай** (Уғуз) ўғилтой «сынóчек, сынок».

оғылчә//оғылча (Қорлуқ, Қипчоқ) ўғилча «сынишка, сынок».

ойнаш (Қипчоқ, Уғуз) **ойнәш** (Қорлуқ) ўйнаш «любовник, любовница»: енейнъ ойнәшъ қәзъ бо сә, әрзыйнъ кьмгә қьласән? (Андижон).

ортағ//ортақ (Қипчоқ, Уғуз) // **ортәғ//ортәқ//оттәқ//ўртәқ** (Қорлуқ) 1. эр ёки хотин «супруг или супруга». 2. ўртоқ «товарищ, друг». 3. дугона «подруга, приятельница».

ортанчы//ортанчы мырза (Қипчоқ, Уғуз) // **ортәнчә//ортәнчъ** (Қорлуқ) ўртанча: (ўғил, қиз) «средний (сын, дочь)».

ортанчы қатын//ортанчъ хатын (Қипчоқ) // **ортанжы хатын** (Жанубий Хоразм) // **ортәнчъ хәтин** (Қорлуқ) арх. «средняя жена (из трёх)».

осмър//өсмър (Қорлуқ) **өсмир//үөсмир//вөсмир** (Қипчоқ) 1. ўсмир «подросток, отрок». 2. (Қашқадарё) ёш аёл «молодая женщина».

оспърьн//өспърьн (Қорлуқ) // **өспирин//үөспирин** (Уғуз, Қипчоқ) испирин (Лақай) ўспирин «юноша, юнец».

оспърьн йьгьт//оспърьн ьгьт (Қорлуқ) ўспирин йигит «молодой человек».

өкүл ата (Манкент) // **өкүл әтә** (Узган, Жалолобод) қ. вәкъл әтә.

өкүл энә (Нов) қ. вәкъл энә.

өсмир//үөсмир (Қипчоқ) қ. осмър.

өспирин//үөспирин (Уғуз, Қипчоқ) қ. оспърьн.

ө:лад (Жанубий Хоразм) қ. авлат.

ө:лад-әждат (Жанубий Хоразм) қ. авлат-әждат

П

пашша қыз (Қипчоқ) //пашша қыз (Уғуз) //пәшшә қыз (Қорлуқ) қ. қыз пәшшә.
пәдәрвәкъл (Қашқадарё) қ. вәкъл этә.
пәдәркуш (Қорлуқ) арх. отасини ұлдирган бола «отцеубийца».
пәтйәли (Шимолий Хоразм) //пәтә:лик (Қашқадарё) унашиб қўйилган қыз «сосватанная, обручәнная девушка»: қона:т әрмйәгә кеткәндә эйъм-хәл **пәтә:лғгйдь** (Бешкент).
пир//пър (Қипчоқ, Қорлуқ) чол, қари «старец».
пушт//пуштъ кәмәр (Қипчоқ, Қорлуқ) насл, авлод «потомство, поколение».

С

савчы//сәвчы (Қипчоқ) //сәвчъ (Тошкент) //со:чы (Хива, Хонқа, Тұртқұл) қ. жавчы.
сағыйр//сағыр (Беруний, Тұртқұл) 1. асранди «приёмыш, воспитанник». 2. етим, сағир «сирота».
сәлт-сувәйт (Қашқадарё) //сәлтъ сувәй (Қўқон) //сәлтъ сувәй (Уш) бўйдоқ «холостяк, не имеющий семью»: **сәлт-сувәйт** йургән бәшқа, розғәдәлли: бәшқа, бәшиннә чүсә билсән (Шаҳрисабз).
соңыл (Беруний, Тұртқұл) кенжа «последыш (самый младший ребёнок в семье)».
сувәй-сәлтаң (Фориш) әмизакли боласи бұлмаган хотин «женщина, не имеющая грудного ребенка»: сьзнъ хотунънъз **сувәй-сәлтаң**, ышгә чықсун.

Т

тайпа (Қипчоқ) тоифа «род, племя».
тамыр//тәмър (Қорлуқ) //тамыр//тәмыр (Қипчоқ) қариндош «родственник»: **тамырына** тартасанав, уйалмай келәвәр (Манғит).
ташландиқ бала//тәшләндь бәлә (Қипчоқ, Уғиз) ташланди бола «подкидыш».
тәкәдаш (Хазорасп) ёстикдош (әр ёки хотин) «муж или жена».

тәнәкәр I (Юқори Қашқадарё) бола, фарзанд «дитя, ребёнок»: экки эттәйә биттә **тәнәкәр** бәдә, ажрәлиш қыйин.

тәнәкәр II тәнәкәр болмәг (Қовчин) қариндош бұлмоқ, дустлашмоқ «установливать близкие отношения (с кем-либо)»: эванъз өлмәсн, бър-бърәмъз-гә **тәнәкәр** воп йәтпъз.

тә:тә (Қарноқ) отажон (боланинг отасига эркаланиб мурожаат қилиши) «папочка».

тең//тең-туш//тену туш (Қипчоқ) қ. дән.

теңәмик (Шимолий Хоразм) //тәндәш//теңдаш//теңдәш (Қипчоқ, Қорлуқ) теңдош «ровесник, сверстник, одноклассник»: сапаргүл минән жүмәгүл әкәви **теңәмик** (Манғит); йорға мингән йолдәшидән әйриләр, көп йәшәгән **тәндәшидән** әйриләр (Узган).

теңгур//тенкур (Қипчоқ, Қорлуқ) теңкур «сверстник, ровесник»: тапғаныңны **теңғурың** минән тең йары бәлиш (Хўжайли).

тәндәш//теңдаш//тендәш (Қипчоқ, Қорлуқ) қ. теңәмик.

тир (Юқори Қашқадарё) теңкур «ровесник; одноклассник»: хәрким ос **тири** минән йүсә; улә хәм-мәси биттир игиллә.

тырнақ (Шимолий Хоразм) к. м. бола «дитя, ребёнок»: бир **тырнаққа** зар боп өтгәйсән, ыйлайым (Қиличбой).

тоқал//тоқәл (Қашқадарё) арх. тұқол (эрнинг иккинчи, кичик хотини) «вторая (младшая) жена»: мьйәссәр **тоқаләм** шу ышкә әрәләшкәнъмъш (Бешкент).

тоңғьч//тоңғьч (Қорлуқ) //тоңғьч//тоңғьч (Қипчоқ) тунғич «первенец»: **тоңғьч** улым хазыр әрмийәдә (Гурлан).

топәләк (Тошкент) ёқимтой бола «славный ребёнок».

то:ть (Қарноқ, Туркистон) она (боланинг ўз она-сига мурожаати) «мама, мамочка (обращение детей к своей матери)».

тувышған//тувушқан (Қипчоқ) //туғьшқән//туғьшқән (Қорлуқ) қ. доғьшқан.

туйақ (Қипчоқ) 1. фарзанд «дитя, ребёнок». 2. авлод, насл «потомок».

туқым//туқум//тухим//тухум (Қипчоқ, Уғуз) //тухъм (Қорлуқ) уруғ-аймоқ «родня, родственники, со-родичи»: сьз кьмлєнь тухумьдєн болєсьз? (Қарши).

түмсə//түмсə//түмсə (Юқори Қашқадарё) туғмаган хотин «нерожавшая женщина»: түмсə кьшьнь рəддумгə бəргєнь йəхшь-дə (Нушкєнт); əшьрəй хəль түмсə-дə, шунь учун рəддумгə əп кєтъпть ерь (Бешкєнт).

тутынгєн//тутынгєн//тутынемəк//тутыньшмəк (Қорлуқ) //тутунған (Қипчоқ) 1. тутинмоқ «подружиться, устанавливать близкие отношения (с кем-либо), сродниться»: тутыньшгєн əпəсьйнь (Тошкєнт). 2. тутинған «названный»: тутынгєн əкə «названный брат»: тутынгєн опə «названная старшая сестра»: тутынгєн сьйнь «названная младшая сестра» (Тошкєнт).

түпчик (Шимолий Хоразм) кенжа «последыш (самый младший ребёнок в семье)»: мынав биздин түпчигимиз болады (Манғит).

У, Ү

уваль-жуваль//увəль-жувəль (Қорлуқ) ували-жували одам «человек, у которого много детей (внуков, правнуков)».

улақ (Қипчоқ) қ. ылақ.

ул бала... (Қипчоқ) қ. оғыл бала.

улқан қатын (Қипчоқ) //уллы хатын (Хоразм) қ. бəш хəтън.

улқан ул//үлкєн увыл (Қипчоқ) //уллы оғыл (Жанубий Хоразм) катта ўғил «старший сын»: мынавсы улқан улымыс (Манғит); үлкєн увыл əрмийəдə (Беруний).

улфат//улпəт (Қорлуқ) улфат, дўст «друг, приятель».

умьрəш//умьр йолдаш//умьр шерьгь (Қорлуқ) умрдош, умр йўлдоши (эр ёки хотин) «супруг или супруга, подруга жизни».

урғачы (Қорабулоқ) хотин «жена, женщина»: йахшы урғачы йаман əркəкни йо:лыға салады; ҳақыл əркəктин чықадына, урғачыдын чықадына? (Қорабулоқ).

урув (Қипчоқ) //урық (Уғуз) //уруғ (Қорлуқ)

1. уруғ «род, племя». 2. қариндош «родственник». урувдаш (Қипчоқ) уруғдош «родич».

уруғ-əймəғ (Қипчоқ, Қорлуқ) уруғ-аймоқ «родня, родственники».

үдə (Андижон, Уш) бирин-кетин туғилған болалар «дети, рожденные друг за другом»: үдəльк қьлийапть, əкə-үкə үдə-дə (Уш).

үлкєн увыл (Қипчоқ) қ. улқан ул.

үлкєн хатын (Қипчоқ) қ. улқан қатын.

Х

харамзада (Қипчоқ, Уғуз) //хəрамь//хəрəмь//хəрəмь //хəрəмзəдə (Қорлуқ) џикоҳсиз туғилған бола, ҳаромзода «ублюдок; незаконорожденный».

хатын-қыз (Қипчоқ) //хатын-қыйз//хатын-қы:з (Уғуз) //хəтън-қьз (Қорлуқ) қ. қатын-қыз.

хəлвə (Фарғона) //хəлвə (Тошкєнт) чақалоқ қиз «новорожденная девочка»: кєлън ньмə туғдь?— хəлвə! (Жанубий Фарғона).

хəмдəм (Қорлуқ) арх. ўртоқ, ҳамдам «друг, наперсник».

хəлəмəйь (Қорлуқ) холажон «тётушка».

хəнадумад (Жанубий Тожикистон—Қорлуқ) ич куёв «зять, живущий в доме у тёщи»: пайзини иммэр хəнадумад қилув əлли.

хəнъм//хəнъм (Қорлуқ) хоним «дама, красotka».

хəтънпəрəст (Қорлуқ) хотинпарəст (хотинингина севувчи киши) «любящий только свою жену (в ущерб долгу и обязанностям перед родителями)».

хəтън-халач//хəтън-хəлəж (Қорлуқ) хотинлар «женщины».

хəш//хəш (Бухоро, Қашқадарё) қариндош «родственник»: бу гүзəдди хəммəси бир-бири минən хəш (Юқори Қашқадарё).

хəш-тавар (Бухоро) қариндош-уруғ «родственники»: хəш-таварьн бəрмь?

хинсиз (Уш) шўх бола «озорной ребёнок».

хожəйин (Қипчоқ) қ. қожəйин.

хур//хур қьз//хўр қьз (Қорлуқ) хўр//хўр қьз (Қипчоқ, Уғуз) 1. хўр (Жаннат қизи) «гурия (рай-

ская дева)». 2. гўзал, ажойиб қиз «красивая, очаровательная девушка».

хурлқә (Қорлуқ) // **хурлықа** (Қипчоқ, Уғуз) гўзал қиз, пари «красавица, фея».

хўскәр (Бухоро) совчи «сват, сваха»: қызга хўскәр келганемъш.

Ҳ

ҳэй (Хоразм) 1. хотин (эрнинг, хотинга мурожаати) «жена (обращение мужа к жене)»: **ҳэй**, тез бо, қарын дөп чалыбатыр (Қўнғирот). 2. (Хива, Урганч, Ҳазорасп) эр (хотиннинг эрга мурожаати) «муж (обращение жены к мужу)».

ҳәмбойунсә (Юқори Қашқадарё) тенгдош, тенгқур «ровесник, сверстник»: гәлә **ҳәмбойунсәлә** бир йәғилли в элләлә; бу әбдулла мойләв, жәббол ләчин, ә:мәжжәллә—ҳәммәси **ҳәмбойунсә**.

ҳәмқур (Қорлуқ) тенгқур, ҳәмқур «сверстник».

ҳәмтирә (Юқори Қашқадарё) тенгқур чоллар «старики—ровесники»: әтәйиз минәнку бизә **ҳәмтирә**; **ҳәмтирә** бойәннән кәйим бир-бирийә гәпи отәде.

хүр//**хүр қыз** (Қипчоқ, Уғуз) қ. хур.

хурлықа (Қипчоқ, Уғуз) қ. хурлқә.

хәрәмь//**хәрәмзәдә** (Қорлуқ) қ. хәрәмзада.

Ч, Ш

чақаләғ//**чақаләқ** (Андижон, Қўқон) **чәқәләғ** (Тошкент, Фарғона, Жиззах) //**чәқалағ** //**чәқа** (Юқори Қашқадарё) чақалоқ «ново-рожденный, грудной ребёнок»: бечәрәнъ **чәқалағь-гә** хәптәк тегъптъ (Шаҳрисабз).

чалғьт (Уш) 1. бола (икки миллат вакилидан туғилган бола) «ребёнок (рожденный от людей двух национальностей — метис)».

чақа (Қашқадарё—Қовчин) қ. **чақаләқ**.

чәтъш (Қорлуқ) чатиш, қариндош, узоқ қариндош «родич, дальний родственник».

чәл бува (Поп) 1. қария «старик». 2. ёш ўғил бола (эркаләш маъносида) «мальчуган (ласкательное обращение)».

чықан (Хоразм) дугона «подруга»: әшәк миниб гә-мән, ат миниб гәлин, **чықалларым** гәрсә на:мыс әтәмән (Хива); йа:ры йоқ дөп әйб әтмәнлә, **чықалла**, ҳәли әрмийәдән гәйәлләри йоқ (Урганч); **чықанларыңы** үйинә аппарып, навы пишириб бәрдин? (Янгибозор).

чырағым//**чырақ** (Қипчоқ) **чироғим** (ўғил ёки қиз болани эркаләш маъносида мурожаат) «светик мой, голубчик мой (ласкательное обращение к мальчику или девочкам)»: тав тийиннән ойыб аған булағым, батыр болыб әсәр менъң **чырағым** (Беруний); ...муну тәвчы, **чырағым** (Қозоқ—Найман).

чоры (Қипчоқ, Уғуз) **чорь** (Қорлуқ) арх. 1. (Хива) қиз «девочка, девушка». 2. чўри (хизматкор хотин) «служанка, прислуга»: душмалларын әлдиндә **чоры** болғай йар-йар (Манғит).

шәрик (Қипчоқ) // **шерьк** (Қорлуқ) ўртоқ, дўст «товариш, друг».

Шоназар Шоабдурахмонов

ЎЗБЕК ШЕВАЛАРИ ВА УЛАРНИ ЎРГАНИШ
ҲАҚИДА УМУМИЙ МАЪЛУМОТ

Ўзбек шеваларини ўрганиш. Ўзбек диалектларини ўрганиш, асосан, Улуғ Октябрь социалистик революциясидан кейин бошланди. Ўзбек халқи миллий маданиятининг юксалиши, умумий таълимнинг кенг тармоқ ёйиши ўзбек тилини ўрганиш соҳасида янги масалаларни олға сурди. Булардан бири ўзбек адабий тили масаласи эди. Адабий тил нормаларини белгилаш ва унинг орфографиясини яратиш билан алоқадор ҳолда ўзбек диалектларини ўрганиш иши ҳам бошланди.

Ўзбек шеваларини ўрганишнинг илк даврида (турлитуман ўзбек шеваларини тадқиқ этишда) рус турколог олимларининг хизмати катта бўлди.

Ўзбек диалектологиясининг лингвистик фан сифатида яратилиши, ўсиши ва ривожланиши ҳам бевосита рус турколог олимлари проф. Е. Д. Поливанов, Қирғизстон Фанлар академиясининг академиги проф. К. К. Юдахин, СССР Фанлар академиясининг корреспондент аъзоси А. К. Боровков, СССР Педагогика Фанлари академиясининг академиги проф. В. В. Решетов ҳамда ўзбек тилшунос олимлари проф. Ғози Олим Юнусов, проф. С. Иброҳимов, филология фанлари доктори Ф. Абдуллаев ва доц. Т. Иброҳимовларнинг номлари билан боғлангандир.

Ўзбек диалектларини ўрганиш соҳасида 1920—1937 йиллар орасида проф. Е. Д. Поливанов ва проф. К. К. Юдахин томонидан жуда катта ишлар қилинди. Проф. Е. Д. Поливанов Тошкент, Самарқанд, Хоразм, Қарши, Туркистон ва бошқа бир қатор ўзбек шевалари ҳақида қимматли асарлар ёзди.

1925 йилдаёқ проф. К. К. Юдахиннинг эски туркий чўзиқлик ва қадимий формаларни ўзида сақлаган ўз-

бек шеvasини ўрганишга бағишланган «Қорабулоқ шеvasининг баъзи бир хусусиятлари» деган иши босилиб чиқди. Олимнинг ўзбек шеваларини ўрганишга бағишланган «Водил қишлоғининг лаҳжаси ҳақида бир неча сўз» (1927), «Чигатой тили товуш составига доир материаллар» (1929) каби асарлари ва Манкент, Қорабулоқ, Уш шеваларига доир ёзиб олинган материаллар ўзбек шеваларини ўрганишга бағишланган дастлабки илмий текшириш ишларидандир. Проф. К. К. Юдахин ўзининг бу асарларида ўзбек шевалари генезисини ўрганишда катта аҳамиятга эга бўлган ўзбек—уйғур ва қирғиз—ўзбек—тожик тиллари орасидаги ўзаро муносабатлар масаласига алоҳида эътибор берди.

1940 йилдан кейин эса ўзбек диалектологиясида ўзининг мазмуни ва салмоғи жиҳатидан А. Қ. Боровковнинг ҳамда проф. В. В. Решетовнинг илмий ишлари алоҳида ўрин тутди. Проф. А. Қ. Боровков ўзбек шеваларини ўрганишга қаратилган ишлари («Наманган область ўзбек шевалари») билан бир қаторда ўзбек диалектларини ўрганишда энг муҳим назарий масалалардан бири бўлган ўзбек—тожик тиллари муносабати масалаларини ҳам муваффақиятли ёритган илмий ишлар ҳам ёзди. Буларда асрлар мобайнида бир-бири билан яқин алоқанда бўлган, тил жиҳатидан бошқа-бошқа икки халқнинг ўзаро тил муносабатлари бой лингвистик фактлар асосида кўрсатиб берилган, шунингдек, бу ишларда келгусида ўрганилиши лозим бўлган ишлар—ўзбек тили билан уйғур тили, ўзбек тили билан қозоқ, қорақалпоқ тили, ўзбек тили билан туркман тилининг муносабатлари каби проблемаларни ёритиш учун ҳам асос бўла олади. Проф. В. В. Решетов ўзбек шаҳар шеваларини ўрганишга бағишланган бир қатор илмий-назарий ишларнинг муаллифидир («Ўзбек тилининг Марғилон шеvasи», «Ўзбек тилининг Наманган шеvasи ҳақида», «Ўзбек халқ шеваларини ўрганиш масалаларига доир», «Ўзбек миллий тили шаклланишида иштирок этган таянч шевалар», «Ўзбек тилининг қорлуқ—чигил—уйғур лаҳжаси», «Туркий тилларда о-лаш масаласига доир»).

Проф. В. В. Решетов фақат шаҳар шеваларини ўрганиш билан чекланмай, балки ўзбек қипчоқ шеваларини ҳам ўрганади. Бу соҳада унинг Тошкент воҳасидаги қурама шеваларини ўрганишга бағишланган «Тошкент областидаги қурама шевалари (фонетик ва морфологик

система)» номли монографик асари диққатга сазовордир. Проф. В. В. Решетов бу асарда бутун қурама массивни ўрганиб тўпланган материаллари асосида қурамаликларнинг генезини аниқлашга муваффақ бўлди. Шунингдек, қурамаликларнинг тил хусусиятларини атрофлича ёритиб берди.

Проф. В. В. Решетов ўзбек шаҳар шевалярини ўрганиш билан уларнинг адабий тилга бўлган муносабатларини ҳам ўрганди ва шу асосда ҳозирги замон ўзбек адабий тилига асос бўлган шевалярни аниқлашга қаратилган бир қатор асарлар яратди.

Проф. А. К. Боровков, проф. В. В. Решетов ва уларнинг кўплаб шогирдларининг диалектология соҳасидаги илмий ишлари асосида ҳозирги замон ўзбек адабий тили ўзининг диалектал таянчини белгилаб олди ва шу асосда янада ривожланмоқда. Шунинг ҳам айтиш керакки, ўзбек шеваляри ҳорижий олимларнинг ҳам эътиборини ўзига тортди. Масалан, Карл Менгес («Die özbekische Texte», 1933), Т. Ярринг («The Uzbek Dialect of Qizil», 1937)¹, Ст. Вурм («The Uzbek Dialect of Qizil Qijas», 1947; «Der özbekische Dialekt von Andidschan», 1945)² асарлари ўзбек шевалярини ўрганишга бағишлангандир.

Кейинги йилларда ўзбек диалектологияси билан қизиқиш янада кучайди. Рус турколог олимлар раҳбарлигида юқори малакали ўзбек диалектологлари етишиб чиқди. Улар докторлик ва кандидатлик диссертацияларини ёқладилар. Бу олимларнинг илмий ишлари республика олий ўқув юртларининг илмий асарларида, «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журналида, шунингдек, алоҳида монография тарзида эълон қилинди. Айниқса, проф. В. В. Решетовнинг ўзбек диалектлари фонетик системасини адабий тил билан қиёсий ўрганишга бағишланган «Ўзбек тили», I (1959), Ф. Абдуллаевнинг ўғуз шевалярини ўрганишга бағишланган «Хоразм шеваляри» I, 1961, III. Шоабдурахмоновнинг «Ўзбек адабий тили ва ўзбек халқ шеваляри» (1962), Б. Жўраевнинг «Ўзбек тилининг Шаҳрисабз шеваляри» (1964), С. Иброҳимовнинг «Андижон шеваляри» (1967), Ё. Фуло-

¹ Бу асар ҳақида С. Е. Малов рецензиясига қаранг: «Советское востоковедение», V, М.—Л., 1948, 327—328-бетлар.

² Бу асар ҳақида С. Иброҳимов рецензиясига қаранг: «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали, I-сон, 1964, 67—70-бетлар.

мовнинг «Тошкент шеваляри морфологияси» (1968) монографиялари, бир неча диссертацион ишларни бирлаштирган «Ўзбек диалектологиясидан материаллар», I қисм (1957) ва II қисм (1961), «Ўзбек шеваляри лексикаси» (1967) каби асарларнинг нашр этилиши, шунингдек, ўзбек диалектологиясидан олий мактаблар учун дарсликларнинг яратилиши (В. В. Решетов, III. Шоабдурахмонов. «Ўзбек диалектологияси», 1962) ўзбек диалектологиясида катта воқеа бўлди.

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти Диалектология сектори илмий ходимлари, олий ўқув юртларининг диалектолог ўқитувчилари шимолий ўзбек шеваляри (Ф. А. Абдуллаев, Ё. Фуломов, К. Назаров), ўзбек ва тожик тил муносабатлари (Ҳ. Фуломов), Қашқадарё шеваляри (Б. Жўраев, А. Шерматов, Д. Абдурахмонов), Қорақалпоғистондаги ўзбек шеваляри (А. Ишаев), Бухоро группа шеваляри (М. Мирзаев), Самарқанд область шеваляри (проф. У. Турсунов раҳбарлигида Н. Ражабов, Х. Дониёров, В. Эгамов), Наманган шеваляри (А. Алиев, С. Туляков), Тожикистондаги ўзбек шеваляри (Т. Йўлдошев) ва Туркменистондаги ўзбек шеваляри устида илмий тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар.

Ҳозирги кунда ўзбек шеваляри хусусиятларининг тарқалиш чегарасини ўзида акс эттирган бир неча классификацияга эгамиз (Ё. Д. Поливанов, К. К. Юдахин, А. К. Боровков, В. В. Решетов, Ғози Олим ва бошқалар). Бу классификацияларга ўзбек шеваляри этнографик, географик, этно-лингвистик, тарихий-лингвистик ва соф лингвистик жиҳатлардан группаларга бўлинган бўлиб, улар умумтуркий традицион классификация ва ўзбек тили диалектларининг этно-лингвистик хусусиятлари ва географик жойлашишларига кўра турлича номланган: 1) ўрта—ўзбек, чигатай, қорлуқ—чигил—уйгур, турк—борлос (жанубий-шарқий группа); 2) жанубий Хоразм, ўғуз, Хива—Урганч (жанубий-ғарбий группа); 3) қипчоқ, ўзбек—қипчоқ, шайбоний—ўзбек, ж-ловчи (шимолий-ғарбий группа) каби.

Ўзбек шевалярининг мавжуд классификацияларини тўлдириш, мукаммаллаштириш мақсадида ўзбек диалектологлари томонидан айрим лаҳжа ёки диалектлар ҳам классификация қилинди. Бунга проф. В. В. Реше-

товнинг қурама шевалари, қорлуқ—чигил—уйғур лаҳжаси, Ф. А. Абдуллаевнинг Хоразм шевалари классификациясини кўрсатиш мумкин.

Шуни ҳам айтиш керакки, тўпланган бой диалектологик материаллар асосида умумўзбек тилини вужудга келтирган диалект компонентларининг классификациясини бериш масаласи навбатдаги масалалардан биридир.

Шуниси қувончлики, ўзбек диалектологияси қисқа муддат ичида айниқса, ўзбек шеваларини тавсифий ўрганиш соҳасида жуда катта ютуқларга эришди. Бу 1956 ва 1960 йиллари Бокуда, 1963 йили Фрунзеда бўлиб ўтган туркий тиллар диалектологияси масалаларига бағишланган координацион йиғилишларнинг резолюцияларида ҳам ўз ифодасини топган.

Ўзбек диалектологиясида ҳал қилиниши керак бўлган ишларнинг асосийлари қуйидагилардир:

Ўзбек лаҳжа ва шеваларини лингвистик аспектда тадқиқ қилиб, унинг тавсифини бериш. Ўзбек диалектларини ўрганиш соҳасида, қатор илмий ишлар қилинган бўлишига қарамай, шаҳар шеваларини лингвистик аспектда ўрганиш ҳали ҳам яхши йўлга қўйилмаган. Тошкент шеваси шаҳар шеваси бўлгани учун ҳам ўни ўрганиш ҳозирги замон ўзбек тили ва унинг тарихи учун илмий ва практик аҳамиятга эга.

Тошкент шеваси ўзбек уруғ—қабила уюшмаларига хос бўлган қатор фонетик ва морфологик хусусиятларини сақлаб келиши билан тарихий диалектология нуқтаи назаридан ҳам диққатга сазовордир. Бироқ Тошкент шеваси ҳалигача махсус катта монографик текширишнинг объекти бўлган эмас.

Ўзбек тили диалектлари, айниқса, шаҳар шеваларини монографик тавсиф қилиш ва ўрганиш ишининг ортда қолаётгани тил қурилишининг практик масалаларини ҳал қилишни, графика, орфоэпия ҳамда орфография ва терминология соҳасидаги чалкашликларни бартараф қилишни кечиктирмоқда. Кичик бир мисол: ўзбек адабий тилида (э) фонемасининг турлича изоҳланиши (гоҳ, лабланмаган, гоҳ сал лабланган, гоҳ лабланган), шунингдек, мавжуд графикада специфик фонема а|[э] нинг ҳарфий ифодасининг йўқлиги унлиларни классификация қилишда катта қийинчиликлар туғдирмоқда ва уни қабул қилинган сўзларда учрайдиган орқа қатор вариан-

тига зид равишда олдинги қатор унлилар сирасига киритиш имкониятини бермаяпти. Бунга шаҳар шеваларини ўрганиш асосида лингвистик аргументлар билан эмас, балки бир қатор муҳим масалалар бош-бошдоқлик билан ҳал этилаётгани сабаб бўлмоқда.

Ўзбек шеваларининг шаклланиш тарихида қардош ва қардош бўлмаган тиллар элементининг иштироки ва улар орасидаги тил муносабатларини аниқлаш. Ўзбек тилининг барча шева ва лаҳжаларида туркий қабила тилларига хос хусусиятлар билан бир қаторда туркий бўлмаган тилларда сўзлашувчи этник элементларнинг ҳам таъсири бордир. Мана шу икки асосий фактор ўзбек халқининг шаклланиш тарихида ҳал қилувчи роль ўйнаб, ўзбек шеваларини ранг-баранг бўлишига олиб келди. Бу ҳол ўзбек тили материаллари асосида туркий тилларга оид бир қатор муҳим масалаларни ҳал қилишга ҳамда ўзбек тилининг шева ва лаҳжаларини ўрганишда тарихий-қийсий методни кенг қўллаш имконини беради.

Ўзбек шеваларини қийсий-тарихий метод асосида ўрганиш баъзи ўзбек шевалари ва қардош туркий тилларга хос бўлган айрим лексик-грамматик ҳамда фонетик ўхшашликларни аниқлашга ёрдам беради. Тарихий лингвистик маълумотларга кўра ўзбекларнинг бир қисми билан уйғурлар, яна бир қисми билан қозоқ, қорақалпоқ, қирғизлар, шунингдек, ўзбеклар билан туркманлар орасида генетик яқинлик бўлган. Лекин мазкур туркий тиллар орасидаги алоқалар уларнинг тарихида кейинги ва тасодифий ҳодиса бўлмай, балки шу халқларнинг тиллари орасида умумий ўхшаш ҳодисаларнинг пайдо бўлишига, қабила ва уруғлар орасида қардошлик муносабатларини ўрнатишга ёрдам берган.

Айрим уруғ ва қабилалар орасидаги қардошлик алоқаларининг мавжудлиги, этнолингвистик тараққиётга ва айрим миллатлар тили, аввало, ўзбек тилидаги диалектларнинг турли-туман бўлишига олиб келди. Урта Осиё ва Қозоғистон халқлари тилларининг тараққиёти туркий уруғ ва қабила тилларининг бир-бирлари билан қардошлик муносабатларида, ўзбек тили таркибидаги диалект группаларининг вужудга келишига сабаб бўлган бошқа тил элементларининг таъсирини ҳам кўрамиз. Туркий ва туркий бўлмаган тиллар орасидаги тил алоқаларининг мавжудлиги ва кенгайиб бориши натижасида

туркий тиллардаги баъзи бир фонетик ўзгаришларни ўз вақтида Маҳмуд Қошғарий ҳам жуда тўғри кўрсатиб ўтган эди. Бу процесс ҳозир ҳам давом этмоқда.

Ўзбек шеваларининг бошқа системадаги тиллар, жумладан, тожик тили билан ўзаро муносабати масаласи жуда ҳам муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Бу масала фақат ўзбек тилшунослиги билан боғлиқ бўлмай, балки умумий тилшуносликка оид муҳим назарий масаладир.

Ўзбек шевалари айниқса, шаҳар шевалари составида туркий бўлмаган элементларнинг таъсири уларнинг лексикасидагина эмас, балки фонетикасида ва қисман грамматик қурилишида сезилиб туради. Масалан, туркий бўлмаган субстрат таъсири аста-секин сингармонизмнинг заифлашувига, марказий шаҳар шеваларида эса сингармонизмнинг бутунлай йўқолиб, туркий тилларнинг фонология системасига хос бўлмаган товушларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Шунингдек, ўзбек ва тожик тилларининг узоқ вақтлардан бери давом этиб келаётган ҳамкорлиги ўзбек тилининг лексикасида жуда ҳам сезилиб туради. Шу билан бирга ўзбек тили ва унинг шевалари лексикасида арабча сўзлар анчагина бўлсада, лекин ўзбек халқи ҳаётида тожикларнинг ва тожик тилининг тарихий аҳамияти жуда каттадир.

Ўзбек ва тожик тилларининг ўзаро таъсири ҳар бир даврда турлича характерда бўлди. Бир даврда биридан иккинчисига маълум элементлар ўзлаштирилган бўлса, иккинчи бир даврда икки тиллилик юз берди (масалан, Самарқанд—Бухоро тип шевалардагидек). Лекин бу процесс на тожик ва на ўзбек тилига ўхшамаган янги бир тилнинг пайдо бўлишига олиб келмади.

Юқорида келтирилган қардош тиллар, ўзбек тили ва унинг шевалари орасидаги муносабат, шунингдек, қардош бўлмаган тиллар ва ўзбек тили орасидаги ўзаро муносабатлар проф. К. К. Юдахин, проф. А. К. Боровков ҳамда проф. В. В. Решетовларнинг ўзбек тили ва унинг шеваларини ўрганишга бағишланган илмий-тадқиқот ишларида ўз ифодасини топган³. Бироқ бу маса-

³ Қаранг: А. К. Боровков. Таджикско-узбекское двуязычие и вопрос взаимовлияния таджикского и узбекского языков, Ученые записки Института востоковедения АН СССР, IV, Москва, 1952; К. К. Юдахин. Узбекско-уйгурские языковые связи, Известия АН Казахской ССР, 85, Серия уйгурско-дунганской культуры, вып. I,

лага янада катта эътибор бериш керак. Чунки у умумлингвистик проблемаларни (масалан, субстрат таъсири оддий ўзаро таъсирлар (метисация ва гибридизация)дан фарқи ва ш. к.] ҳал қилишда маълум даражада ёрдам беради.

Адабий тил билан шеваларнинг ўзаро муносабати масаласини (шева хусусиятларининг тугала бориши, бу процесснинг натижалари ва асосий йўналишини) ўрганиш. Адабий тилнинг шеваларга бўлган таъсири, яъни улар орасидаги муносабатлар ҳалигача яхши ўрганилмаган. Бу муҳим масала—адабий тил ва умумхалқ тили муносабатлари масаласини ўрганиш ҳақида СССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси проф. Р. И. Аванесов «... ёзув тили билан умумхалқ тили ўртасидаги ўзаро муносабат синчиклаб ўрганишни талаб қилади. Бусиз адабий тилнинг умумхалқ тили системасига бўлган муносабати проблемаларини ҳал қилиш мумкин эмас»⁴ деб жуда тўғри кўрсатиб ўтган эди.

Ўзбек халқининг иқтисоди ва маданиятининг ўсиши билан ўзбек адабий тилининг қўлланиш доираси кенгайди. Адабий тилнинг умумий норма даражасига кириб бориши аста-секин диалектал нутқни қисиб, оғзаки—сўзлашув нутқ доирасига ҳам кириб борди. Бироқ адабий тилнинг кундалик таъсирига қарамай, оғзаки нутқда диалектал хусусиятлар фақат қишлоқларда эмас, балки шаҳарларда ҳам маълум даражада сақланиб турибди.

Утмишда генетик жиҳатдан турлича бўлган ўзбек шеваларининг бирлашиши учун ўзбек халқининг иқтисодий ва маданий жиҳатдан жуда қолоқлиги тўсқинлик қилди. Бунинг устига икки хонлик ва амирликнинг мавжудлиги, уларнинг территория жиҳатдан чегараланганлиги шевалараро фарқларнинг сақланиб қолишига сабаб бўлди. У даврда айрим тил фактларининг аралашуви ва улар орасидаги ўзаро фарқлар бир-бирига яқин, қўшни шеваларнинг ўзаро муносабатлари йўли билан

1950; В. В. Решетов. К вопросу о взаимоотношении узбекских и южных киргизских говоров, Труды Института языка и литературы АН КирССР, Фрунзе, 1956.

⁴ Литературный язык в его отношениях к системе общенародного языка. Открытое расширенное заседание ученого совета (13—16 июня 1955 г.) Тезисы докладов и выступлений, Москва, 1955, стр. 8.

содир бўлди. Бу процесс бизнинг социалистик давримизда бошқача шакл олди. Диалектал хусусиятларнинг йўқолиб бориши фақат қўшни шеваларнинг ўзаро муносабати натижасидагина эмас, балки матбуот, радио ва шу кабилар адабий тилнинг таъсири натижасида ҳам рўй бermoқда.

Ўзбек қипчоқ шевалари ўзларига хос баъзи бир диалектал хусусиятларни йўқотиб янги хусусиятлар—адабий тил нормасига мос келадиган тил хусусиятларига эга бўла бошладилар. Масалан, ўзбек қипчоқ шеваларида қўшни о-ловчи шевалар ва адабий тил таъсирида о-лашиш ҳодисаси борган сари кенг тарқалиб бermoқда (қурама шевалари, қозоқ—найман шеваси, Косон шеваси, Янгиқўрғон шеваси ва бошқалар).

Адабий тилнинг таъсири фақат фонетикадагина эмас, балки морфология ва лексикада ҳам кўринади. Масалан, Фарғона тип шевалардаги [-йап] формаси адабий тил таъсирида бошқа шеваларга ҳам тарқалди. Ҳозирча бу ҳол интеллигенция ва ўқувчилар талаффузида учраса-да, лекин кенг халқ оммаси тилига ҳам ўтиб бораётгани сезилмоқда.

Кейинги йилларда жўналиш ва ўрин пайт келишиги аффиксларини фарқламайдиган Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё шеваларида адабий тил таъсирида уларни фарқлаш ҳам ўзлашиб бermoқда. Фарғона водийси шеваларида эса тушум келишиги аффикси [-нъ] ўзининг фонетик вариантлари [-ть//-дъ]дан спорадик ҳолда бўлса ҳам устунлашиб бermoқда.

Адабий тилнинг шеваларга бўлган таъсири айрим фонетик ўзгаришлар билан бўлса ҳам шеваларда йўқ сўзларнинг шевалар лексик составига кириб боришида кўринади.

Рус-интернационал сўзлар кекса авлод тилида шевалардаги синоними билан параллел ишлатилаётган бўлса-да, лекин улар адабий тил таъсирида шевалараро актив сўзлар қаторига кирмоқда.

Бу жараённинг асосий йўналиши ва натижаларини монографик текширишлар ва диалектологик атлас материалларисиз аниқлаш қийин. Шунинг учун шеваларнинг ўзаро таъсири, шунингдек, адабий тил таъсирида рўй бераётган ўзгаришларни ҳисобга олиб бориш зарур. Бу—ўзбек шеваларида рўй бераётган прогрессив ўзгаришлар ва диалектал хусусиятларнинг ўча бориш жара-

ёнининг асосий йўналиши ва натижаларини илмий асослаб беришга, шунингдек, ўзбек миллий тилининг ривожланиш қонуниятларини очишга ёрдам беради.

Ҳозирги шароитда традицион ва тор диалектал хусусиятларнинг йўқола бориши, янги тил ҳодисаларининг вужудга келишига халқлар ўртасидаги социалистик муносабатлар ва ўзбек миллий коллективининг адабий стандарти катта таъсир кўрсатмоқда. Шева ёки диалектларга янги тил фактларининг кириши бу омиллар туфайли янада кучайди. Аммо адабий тил барча шева ва диалектларга бир хилда таъсир қилмайди. Адабий тил формалари шева ёки диалектдаги параллел формаларни аста-секин сиқиб чиқариб, унинг ўрнини эгаллайди, баъзан эса диалектал форманинг ўзи ўзгариб адабий формага яқинлашади. Шу йўсинда диалектал хусусиятлар текислаша боради. Натижада характерли диалектал хусусиятлар биринчи навбатда, архаик сўзлар йўқолади ва традицион сўз ва формалар адабий тилга мослашади.

Халқимизнинг иқтисодий ва маданий жиҳатдан юксалиши, қишлоқ билан шаҳар ўртасидаги фарқнинг йўқола бориши натижасида адабий тил ва шеваларнинг ўзаро таъсири, тил фактларининг аралашуви ва мослашуви жараёни ҳозирги кунда айниқса қийос тус олди.

Ўзбек диалектологиясига оид умумлаштирувчи мунументал илмий тадқиқот ишлари яратиш. Ўзбек диалектларини ўрганиш, маълум сабабларга кўра айрим шеваларнинг тавсифини беришдан иборат бўлди. Ўзбек шеваларини ўрганишнинг бошланғич давларида бундай тавсифий характердаги ишлар, ҳар бир диалектнинг янги тавсифи ҳали бизга маълум бўлмаган тил фактларини кашф этиш эдики, энди улар йирик умумлаштирувчи ишлар учун материал, база бўла олади.

Маълумки, фактлар қанча кўп йиғилган ва тавсиф қилинган бўлса, унга асосланган умумлашмалар ҳам шунчалик пишиқ бўлади ва айрим ишларда учрайдиган мунозарали фикр ва фактларни бартараф қилади, аниқ фактларга асосланган ҳолда назарий ишботланган бўлади. Ҳозир ўзбек диалектологияси қатор шеваларни ўрганди ва бой материалга эга бўлди. Энди шу фактлар асосида умумлаштирувчи асарлар ёзиш мумкин.

Ўзбек тилининг диалектологик атласини яратиш. Маълумки, проф. А. К. Боровков 1944 йилдаёқ ўзбек

тили диалектларининг атласини яратишни мўлжаллаб «Ўзбек шева-лаҳжаларини текширишга доир савол-жавоблар» анкетасини тузган эди. Шу анкета асосида 1945—1950 йиллар давомида Фарғона водийсига экспедициялар уюштирилиб, анчагина материаллар тўпланди. Лекин ўша вақтларда республикада диалектологик ишларни бирлаштирувчи ягона марказнинг йўқлиги бу материалларни ишлаб чиқиш ва карталарга қўчириш имконини бермади. Кейинчалик ўзбек диалектлари атласини тузиш ишини проф. В. В. Решетов давом эттирди⁵ ва у ўзбек қурама шеваларининг 49 та лингвистик картасини тузди. Лекин бу карталар ҳалигача нашр қилинмай турибди. Агар у нашр этилса, умумўзбек диалектлари атласини тузиш учун намуна бўларди.

Ўрта Осиёда амалга оширилган миллий чегараланиш миллатларни бир-биридан тамоман ажратиб қўймади. Ҳар бир миллий республика территориясида қўшни халқларнинг бир қисми мавжуд бўлиб, тил жиҳатидан қардош ва қардош бўлмаган бу халқлар ўртасидаги узоқ давом этган ўзаро муносабатлар тарихий лингвистик жиҳатдан уларга маълум даражада таъсир кўрсатди.

Умумўзбек тили диалектларининг атласи учун изоглослар танланганда бу фактларни ҳам ҳисобга олиш зарур. Ниҳоят, навбатдаги вазифалардан яна бири ўзбек халқ шеваларининг диалектал луғатини тузишдир. Бундай луғат ўзбек ёзув ёдгорликлари ва туркий тиллар лексикасига қийслаб тузилганда катта натижалар беради. Бу вазифаларни тўла-тўқис амалга ошириш учун ўзбек шеваларини ўрганиш ишини янада интенсивлаштириш керак.

Социалистик миллатлар тилининг тараққиёт қонунларини белгилаш учун тилнинг диалектал компонентлари юзасидан олиб борилган кузатишларнинг натижалари ҳам зарурдир. Шу билан бирга, диалектологик кузатишларнинг натижалари тил ва шу тилнинг эгаси бўлган халқ тарихи, этнографияси, изоҳли луғатлар, норматив грамматикалар тузиш, орфографик, орфоэпик ва лексик нормаларни белгилаш учун ҳам муҳимдир.

⁵ Қаранг: В. В. Решетов. О диалектологическом атласе узбекского языка, Тезисы докладов, Казань, 1958.

Ўзбек лаҳжа ва шеваларининг асосий хусусиятлари

Ўзбек тили таркибида уч лаҳжа (қорлуқ, қипчоқ, ўғуз) ва бу лаҳжаларга тааллуқли бўлган кўплаб шевалар бор. Бу лаҳжа ва шеваларнинг умумий ўхшаш томонлари билан бир қаторда фарқланадиган ўзига хос диалектал хусусиятлари ҳам мавжуд.

«Ўзбек тилида сўзлашуви коллектив жойлашган территорияга назар ташлаб, шевалар бўйича фонемаларнинг муносабатини сон жиҳатдан қараб чиқсак, бир қанча шеваларнинг ягона бир марказга адабий тил талаффуз нормаларига асос бўладиган марказга қараб йўналишини кўрамиз. Агар республикамизнинг сиёсий, иқтисодий ва маданий маркази бўлган Тошкентни шу йўналишларнинг (умум характерда бўлса ҳам) асосий пункти деб ҳисобласак, у қуйидагича бўлади.

Чунончи:

- 1) Тошкент — Андижон,
- 2) Тошкент — Бухоро,
- 3) Тошкент — Урганч (Хоразм)
- 4) Тошкент — Туркистон.

Ягона марказдан узоқлашган сари биринчи, учинчи ва тўртинчи йўналишларда (охиргиси Қозоғистон территориясида жойлашган) унли фонемалар сони кўпая боради, иккинчи йўналишда эса ўзбек шаҳар шеваларига хос бўлган унли фонемаларнинг типик состави сақланади, аммо унли фонемаларнинг сифат жиҳатдан характеристикаси бир мунча бошқачароқ тус олади»⁶.

Қорлуқ лаҳжасига тааллуқли шеваларда унли фонемалар сони 6—7 тадан, то 10 тагача борса, қипчоқ лаҳжасига оид шеваларда эса 9—10 га боради. Ўғуз лаҳжасига тааллуқли шеваларда баъзи унли фонемалар сифат жиҳатидангина эмас, балки миқдор жиҳатидан ҳам фарқ қилиб, маъно фарқловчи мустақил фонема ҳисобланадиган алоҳида чўзиқ унли товушларнинг мавжудлиги билан ўзига хос хусусиятларга эга бўладики, шунга кўра бу шеваларда унли фонемалар сони 18 тагача боради.

Тошкент ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда 6 та унли фонема бўлиб, уларда бу фонемаларнинг баъзила-

⁶ В. В. Решетов. Узбекский язык, I, Тошкент, 1959, 149-бет.

ри сифат жиҳатидан фарқланади. Тошкент тип шеваларда учрайдиган [э, э, ъ] унлилари Самарқанд—Бухоро тип шеваларда [а] (орқароқ қатор), [э] (лабланган) ва [ъ] (кенгроқ ва чўзиқроқ) талаффуз этилади.

Фарғона тип шеваларда (Қўқон, Марғилон ва бошқа) Тошкент ва Самарқанд—Бухоро тип шевалардагидек 6 та унли фонема эмас, балки 7 та фонема мавжуд. Бу шеваларда орқа қатор кенг [а] унлиси фонема сифатида сақланган. Мазкур шеваларда Тошкент шевасидаги [э, э] ўрнига учта кенг унли фонема [а, э, э] бор. Бу шеваларда [а] фонемаси [э] ва [э] ўртасидаги оралиқ фонема ҳолатини сақлаб қолган. Шунингдек, бу шеваларда лабнинг иштироки ва тилнинг горизонтал йўналишига кўра ажралиш принципнинг қолдиқлари маълум даражада сақланган. Қипчоқ ва ўғуз лаҳжасига кирувчи шевалар контраст жуфт унлиларга эга бўлиб, умумтуркий унлилар системасини ташкил қилган. Қорлуқ лаҳжасига кирувчи баъзи шеваларда ҳам (мас., Андижон) жуфт унлилар сақланган. Лекин бу унлиларнинг маъно фарқлаш хусусияти жуда чегаралангандир. Қорлуқ лаҳжасидаги сингармонизмсиз шеваларда конвергенция ҳодисаси туфайли унлилар сони камайган. Масалан, бу шевалардаги [ъ, у, о] (≈Тошк., Сам.-Бух. ў) фонемалари қипчоқ ва ўғуз лаҳжасига кирувчи шевалардаги [и≈ы, у≈у, ө≈о] ўрнида ишлатилади, яъни [и х ы-ъ], [у х у-у], [ө х о-о] (≈Тошк., Сам.—Бух. ў)]. Дивергенция ҳодисаси эса унлиларнинг сон жиҳатидан кўпайишига олиб келган [а>э]. [э] унлиси фонема сифатида қорлуқ лаҳжасига хос шаҳар шеваларида учраса, позицион вариант сифатида бошқа лаҳжаларда ҳам учрайди. Шунингдек, ўзбек лаҳжалари ўзларининг морфологик ва лексик хусусиятлари билан ҳам бир-бирларидан фарқланадилар.

ҚОРЛУҚ ЛАҲЖАСИ. Бу лаҳжага кирувчи шеваларни ўзига хос диалектал хусусиятларига кўра бир неча типга бўлиш мумкин:

① **1. Тошкент тип шевалар.** Бу тип шеваларга Тошкент шаҳар шеваси ва унга ёндош бўлган аҳоли яшайдиган пунктлар (Паркент, Пискент, Қорахитой, Ниёзбоши)нинг шевалари киради.

Фонетик хусусиятлар: 1. Ҳар қандай позицияда ҳам орқа қатор [а] товуши ўрнида олдинги қатор

[э] унлиси ишлатилади: кэм, қэлэм, гэлэтъ, гэм, ҳэммэ, экэ, эпэ.

2. Олд қатор [ү] ва орқа қатор [у] товушлари ўрнида оралиқ [у] унлиси ишлатилади: гул, қум (қиёс қилинг: қипчоқ, ўғуз. гүл, қум).

3. Олд қатор [ө] ва орқа қатор [о] товушлари ўрнида оралиқ [ў] унлиси ишлатилади: кўз, қўл (қиёс қилинг: қипчоқ. көз, қол).

4. Олд қатор [и] ва орқа қатор [ы] товушлари ўрнида оралиқ [ъ] унлиси ишлатилади: кьм, чьқ (қиёс қилинг: қипчоқ. ким, чығ).

5. [е] товуши [ъ]га ўтади [е>ъ]: мьхнэт (<меҳнэт), дьдъ (дедь).

6. [к] товуши бирдан ортиқ бўғинли сўзлар охирида [э], [ъ] дан кейин ҳамма вақт [й]га ўтади [к>й]: терэй (<терэк), бьлэй (<бьлэк); кьчый (<кьчък); [удан кейин эса [в]га ўтади [к>в]: мушув (<мушук) кучув (<кучук).

7. [к] товуши бирдан ортиқ бўғинли сўзлар охирида тушиб, ўзидан олдинги унлида иккинчи даражали чўзиқлик ҳосил қилади ёки кучсиз [ғ]га айланади: чьрэ://чьрэг' (<чьрэк), сэру://сэруг' (<сэрък).

8. [ғ] товуши тушиб, ўзидан олдинги унлида иккинчи даражали чўзиқлик ҳосил қилади, ёки кучсиз [ғ]га айланади: э:зъ//эгъзъ (<эгзъ), тэ://тэг' (<тэг).

9. [х] ва [х] товушлари, асосан, фарқланмайди: мэхсь //мэхсь, хэйэт//хэйэт.

10. Тор унлили сўзларда немисча sh товушига ўхшаш [х'] товуши мавжуд: бьх'ъ, х'ъл—х'ъл.

11. [нғ] товуши мавжуд: тэңғ, йеңғл.

12. [т//ч] алмашиниши учрайди: чьш//тьш, чуштъ//туштъ.

13. [қ//х] алмашиниши учрайди: тўхсэн//тўқсэн, чьқ-ть//чьхть.

14. [н] товуши билан бошлангандиган аффикс ўзак-негизга қўшилганда ундаги [н] товуши ўзак-негиз охиридаги [т(<д), ж, з, к(<г), й, л, м, п(<б, ф), р, с, ч, ш, қ, ғ], товушлари таъсирида тўлиқ ассимиляцияга учрайди: эттъ (<этнь), сўттъ (<суднь), тэжжъ (<тэжнь), туззъ (<тузнь), тэккъ (<тэкнь), тэллъ (<тэлнь), тэммъ (<тэмнь), ьппъ (<ьпнь), кьтэппъ (<кьтэбнь), тўрръ (<тўрнь), мьссь (<мьснь), мьххъ (<мьхнь), чэччъ (<чэчнь<сэчнь), тэшшъ (<тэшнь), қўййъ (<қўйнь),

ўққъ (<ўқнъ), **тъғғъ** (<тъғнъ). Бу тип шеваларда асимилияция натижасида тушум ва қаратқич келишиклари аффиксининг, шунингдек, [-**нъкъ**] аффиксининг [<этәмнъкъ (<этәмнъкъ) каби] 19 хил варианты ҳосил бўлади.

Морфологик хусусиятлар:

1. Утган замон аниқлик феълининг ва эгалик аффиксининг биринчи шахс кўплик формаси [-**(у)вуз**//-**(у)вузэ** // -уз//узэ]: **ўйууз**//**ўйуузэ** (//а д. орф. уйимиз); **келдувуз**//**келдуузэ**//**келдуузэ**//**келдуз**//**келдузэ** (//а д. орф. келдик).

2. [-**нъ**] ва [-**нън**] аффикслари фарқланмайди. Қаратқич ва тушум келишиги вазифасини биргина [-**нъ**] аффикси ва унинг фонетик вариантлари бажаради: **эттъ** (<этнъ ва этнън): **эттъ мън**, **эттъ бэшъ**.

3. Кўплик аффикси [-**лэ**] (ундан кейин бошқа аффикслар келмаганда): **бэллэ**<**бэллэ** (<бэллэр). Шунингдек, кўпликни ифодаловчи [-**луг+ъ**] аффикси мавжуд: **қўйлуъ** (//а д. орф. қўйлари).

4. Конкрет ҳозирги замон [-**вэт**] аффикси билан ифодаланади: **бэрвэтмэн**>**бэрвэммэн**, **бэрвэттъ**.

Тошкент атроф шеваларда [-**вэт**] формаси ҳам учрайди: **бэрвэттъм**.

5. Чегара маъносини билдирувчи равиш ясовчи аффикс [-**гэчэ**//-**кэчэ**//**кэчэ**]: **ертэгэчэ**, **тэккэчэ**. Фарғона тип шеваларда бу маъно аффикслашган кўмакчи [-**чэвур**//-**чавур** билан ифодаланади: **кечкэчавур**.

6. Тартиб сон ясовчи [-**(ъ)нчъ**]: **бърънчъ**, **ъккънчъ**. Фарғона тип шеваларда эса бу аффикс [-**(ъ)нжъ**//-**(у)нжъ**] аффикслари билан ифодаланади. **бърънжъ**, **үчүнжъ**.

7. Кўк сифатини орттирма даражаси [**кўм-кўк**//**кўм-кув**]. Фарғона тип шеваларда [**көкмэк**].

Лексик хусусиятлар. Тошкент тип шевалар ўзига хос лексик хусусиятларга ҳам эга. Бу хусусиятларига кўра Тошкент тип шевалар бошқа лаҳжалардан, шунингдек, қорлуқ лаҳжасига кирувчи бошқа шевалардан фарқланади: **чэқэлэ**://**чэқэлэг** (Фарғона тип шеваларда **бүвэк**), **ъшкэм** (Фарғона ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда **вэльш** ва **вэйш**), **сўтэ** (Фарғона тип шеваларда **мэрдэк**), **зэгъзгэн** (Фарғона ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда **ҳэқкэ**//**элэккэ** ва **алэшақшаққа**), **нънэчъ** (Фарғона тип шеваларда **сөзэнэк**), **ўғър** (Фарғона тип шеваларда **келъ**), **тэнчэ** (Фарғона тип шеваларда **сэн-дэл**), **нэрвэн** (Фарғона тип шеваларда **шатъ**), **духэбэ**

(Фарғона ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда **барқы** ва **бахмал**), **чумэль** (Самарқанд—Бухоро тип шеваларда **мўрча**), **ўргумчэй** (Самарқанд—Бухоро тип шеваларда **тэртанак**), **чўпчэй** (Фарғона ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда **ертэк** ва **матал**).

Фарғона тип шевалар. Бу тип шеваларга Фарғона, Марғилон, Қўқон, Андижон, Наманган, Уш шаҳар шевалари ва уларга ёндош бўлган аҳоли яшайдиган пунктлар (Водил, Уйчи, Чортоқ, Шаҳрихон, Ўзган ва ш. к.)нинг шевалари киради.

Фонетик хусусиятлар:

1. [ъ≈ь] жуфт унлилари мавжуд: **сър** (сър сақла) ≈ **сьр** (сьр коштъ).

2. [ү≈у] жуфт унлилари мавжуд: **үч** (үч күн) ≈ **уч** (учъп кеттъ).

3. [ө≈о] жуфт унлилари мавжуд: **бөл** (ъккыгэ бөл) ≈ **бол** (ъшлэп болдъм).

4. Сўз охирида [к(>г)] сақланади: **терэк** (>терэг), **кэмэлэк** (>кэмелэг).

5. Сўз охирида [қ(>ғ)] сақланади: **булақ** (>булағ), **орақ** (>орағ), **кулақ** (>кулағ).

Морфологик хусусиятлар.

1. Тушум ва қаратқич келишиклари аффикси [-**нъ** > -**дъ**//-**тъ**] ≈ [-**нъ** > -**дъ**//-**тъ**]: **экэсынъ** **көрдъ**, **эштъ** **йедъ**, **тэлдъ** **шақъ**.

2. Утган замон аниқлик феълининг биринчи шахс кўплик формаси [-**дък**]: **келдък**, **бэрдък**, **тердък**.

3. Кўплик аффикси [-**лар**//**лэр**], баъзан [-**ла**//-**лэ**; -**нэ** // -**на**, -**нэр**//-**нар**]: **бэғлар**, **мевэлэр**.

4. Конкрет ҳозирги замон [-**йэп**//-**йап**] аффикси билан ифодаланади: **келйэппэн**, **бэрийаппэн**.

5. Чегара маъноси билдирувчи равиш ясовчи аффикс вазифасида аффикслашган кўмакчи [-**чэвур**//-**чавур**] ишлатилади: **кечкэчавур**.

6. Тартиб сон ясовчи аффикси [-**(ъ)нжъ**//-**(у)нжъ**]: **төрънжъ**.

7. Кўк сифатининг орттирма даражаси [**көкмэк**]. Қиёс қилинг: Тошкент тип шеваларда [**кўмкув**].

Лексик хусусиятлар. Фарғона тип шевалар ўзига хос лексик хусусиятларга ҳам эга. Бу хусусиятларига кўра Фарғона тип шевалар бошқа лаҳжалардан, шунингдек, қорлуқ лаҳжасига кирувчи бошқа шевалардан фарқланади: **бүвэк** (Тошкент тип шеваларда **чэқэ-**

лэ://чәқәлэг), вәлш (Тошкент тип шеваларда ьшкәм), мәрдәк (Тошкент тип шеваларда сүтә), хәккә//әләккә (Тошкент тип шеваларда ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда зәғъзгән ва аләшақшаққа), сөзәнәк (Тошкент тип шеваларда нънәчъ), кель (Тошкент тип шеваларда ўғър), сәндәл (Тошкент тип шеваларда тәнчә), шатъ (Тошкент тип шеваларда нәрвән), барқът (Тошкент тип ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда духәбә ва бахмал), ертәк (Тошкент ва Самарқанд—Бухоро тип шеваларда чүпчәй ва матал).

Фарғона тип шеваларга кирувчи Наманган (Уйчи, Чортоқ ва бошқа) шеваси ўзида умлаут [атъ//етъ (//а д. о р ф. оти)] ва ўзига хос аффикслар [-нә]: йүддүнәмъ//а д. о р ф. ювдингларми? [-ут]: келуттъ//а д. о р ф. келяпти, шунингдек, [лд], [рд] комплекслари [лд], бўлиши [лд>дд]: кеддъ//а д. о р ф. келди, [рд>дд]: бәддъ//а д. о р ф. борди) билан характерланади. Бу хусусиятлари билан у, Фарғона, Қўқон, Марғилон, Андижон ва бошқа шевалардан фарқланади.

Самарқанд—Бухоро тип шевалар. Бу тип шеваларга Самарқанд, Бухоро, Ленинобод ва улар атрофидаги қишлоқ шевалари, Чуст, Косон, Уратепа шевалари кирди. Бу тип шеваларнинг шаҳар ва айрим қишлоқларда яшовчи вакиллари икки тилли бўлиб, ўзбек ва тожик тилида сўзлашадилар. Самарқанд, Бухоро, Ленинободликлар асосан тожик тилида сўзлашадилар. Самарқанд-Бухоро тип шеваларга тааллуқли бўлган бир тилли қишлоқ шевалари ҳам тожик тили таъсири кучлилиги билан характерланади.

Фонетик хусусиятлар:

1. Ҳар қандай позицияда ҳам [а] унлиси ишлатилади: йамән, матал, мўрча.

2. [ь, у, ў,] унлиларининг контраст жуфтлари йўқ: пьйә^ова, чъмьльқ, қалампур, мўрча.

3. [ә] товуши сал лабланган бўлиб, [ў] га мойил талаффуз қилинади: э^оғъз, бә^оғ.

Бу унли сўзнинг охирида ҳам учрайди: э^ошнә, абдуллә:

4. Сўзнинг иккинчи бўғинида [ъ>у] ҳодисаси учрайди: хә^отун, дә^ору, келсун.

5. [й] ва [х] товушларидан олдин [у>ў] ҳодисаси учрайди: ўйқъ, сўҳбат, гурўҳ.

6. [с], [г] ва [ғ] товушларидан олдин [ў>у] ҳодисаси учрайди: усма, буғма, угай.

7. [ъ>е] ҳодисаси мавжуд: мех, тег, умед.

8. [x] ва [х] товушлари фарқланади.

9. [ф] товуши мавжуд (аммо, бу типга кирувчи айрим шеваларда, масалан, Шофрикон ва Гиждувон шеваларида [ф>п] ҳодисаси учрайди).

10 [лд] комплекси доимо [лл]дир [лд>лл]: бўлль (<бўльдъ), аллап (<алдап).

Морфологик хусусиятлар.

1. Урин-пайт ва жўналиш келишиги аффикслари аралаш (бир-бирининг ўрнида) қўлланилади: магазинга ьшлайду, магазинда бә^орп кел.

2. Конкрет ҳозирги замон [-э^оп] аффикси билан ифодаланади: келә^опман, келә^опсан, келә^опту.

3. Тарихий ўтган замон феъли тусланмайди. Шунинг учун ҳам у ўзи тобе бўлган сўз билан шахс ва сонда мослашмайди:

ман келган	бъз келган
сан келган	свъз келган
у келган	улар келган

4. [-(а)р (~-мас)] аффиксли сифатдош ва тўлиқсиз феълдан ясалган қўшма феълларда сифатдош аффикси [-(а)й (~-май)] формасида бўлади: келайъдъм (//а д. о р ф. келар эдим), келмайъдъм (//а д. о р ф. келмас эдим), келмайъмуш (//а д. о р ф. келмас эмиш), келайъкан (//а д. о р ф. келар экан), келмайъкан (//а д. о р ф. келмас экан).

Лексик хусусиятлар. Самарқанд—Бухоро тип шевалар лексик хусусиятларга ҳам эга. Бу хусусиятларига кўра Самарқанд—Бухоро тип шевалар бошқа лаҳжалардан, шунингдек, қорлуқ лаҳжасига кирувчи шевалардан фарқланади: парпеч (Тошкент тип шеваларда йўргәй), каллапўш (Тошкент ва Фарғона тип шеваларда тўппъ ва доппъ) гўсала (Тошкент тип шеваларда бузз://буззәғ), саржувә^орь (Тошкент ва Фарғона тип шеваларда кўқәижўхәръ ва эхжугәръ), ьнак (Тошкент тип шеваларда сьгър//сьйгър), э^остьнча (Тошкент ва Фарғона тип шеваларда йелъй ва йеңчә), матал (Тошкент ва Фарғона тип шеваларда чўпчәй ва ертәк), мўрча (Тошкент ва Фарғона тип шеваларда чумәль ва чүмәльк).

Булардан ташқари, ўзларининг тил хусусиятларига кўра Тошкент ва Фарғона тип шевалар, шунингдек, Фарғона ва Самарқанд—Бухоро тип шевалар билан бирла-

шадиган аралаш шевалар ҳам бор. Масалан, Жиззах ва Қарши шевалари. Булардан Жиззах шеvasи [ъ], [у], [ў] унлиларининг контраст жуфти йўқлиги, кўплик аффикси [-лэ], сўз охирида [к>й] ҳодисаси учраши (чушэй, курэй), чегара маъносини билдирувчи равиш ясовчи аффиксининг [-гэчэ] бўлиши (йэзгэчэ) билан Тошкент тип шеваларга яқин турса, тушум-қаратқич келишиги аффиксида [н>д//т] ҳодисасининг учраши (бъздъ, гәптъ//а д. о р ф. бизни, бизнинг, гапни, гапнинг), конкрет ҳозирги замон феъли аффикси [-йәп] бўлиши (әйтәйәппән) билан Фарғона тип шеваларга яқин туради.

Қарши шеvasи конкрет ҳозирги замон феъли аффикси [-әп] бўлиши, [-(а)р (≈-мас)>-(а)й(май)] ҳодисасининг учраши, [лд] комплексининг [лл] бўлиши [лд>лл]; [-йа (<-га) аффиксининг жўналиш ҳамда ўрин-пайт келишиклари вазифасида қўлланиши билан Самарқанд-Бухоро тип шеваларга яқин турса, [рд] комплексининг [дд] бўлиши [рд>дд], тушум-қаратқич келишиги аффиксида [н>д//т] ҳодисасининг учраши каби хусусиятлари билан Фарғона тип шеваларга (айниқса, Наманган шеvasига) яқин туради.

Тошкент, Фарғона, Самарқанд—Бухоро тип шевалардан ташқари бу лаҳжага кирувчи Шимолий ўзбек шевалари (Қозоғистондаги ўзбек шевалари) ва Жанубий ўзбек шевалари (Тожикистондаги ва Афғонистондаги ўзбек шевалари) ҳам борки, буларнинг айримлари ўрганилган бўлишига қарамай, яна ўрганишни, уларда ўғуз, қипчоқ ва тожик элементларининг даражаси, ўзига хос диалектал хусусиятлари нуқтаи назаридан аниқлик киритишни талаб қилади. Бу шеваларнинг ўзига хос баъзи сўзлари луғатда келтирилган.

ЎҒУЗ ЛАҲЖАСИ. Бу лаҳжага Жанубий Хоразм (Урганч, Хива, Хонқа, Ҳазорасп, Боғот, Қўшкўпир, Шовот), Туркменистондаги ўзбек шевалари (Тошовуз), Бухоро областидаги Қоракўл шевалари киради⁷. Бу лаҳжанинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагича:

Фонетик хусусиятлар:

1. Контраст жуфт унлилар мавжуд [и~ы, у~у, ө~о].

⁷ Ўғуз лаҳжасининг детал таснифи ҳақида қаранг: Ф. А. Абдуллаев, Хоразм шеваларининг таснифи масаласи, «Ўзбек диалектологиясидан материаллар» II, 1960, 51—71-бетлар.

2. Биринчи даражали чўзиқ унлилар мавжуд: от (ўсимлик) ~ о:т (олов).

3. Сўз бошида [т] ва [к] товушлари жаранглилашади: дил (//а д. о р ф. тил), гел' (//а д. о р ф. кел).

4. Тор унлилардан кейин [ғ, қ, к, г] ундошлари туширилади: дири (//а д. о р ф. тирик), ыссы (//а д. о р ф. иссиқ).

5. Айрим сўзлар бошида [х] ортади: ху (//а д. о р ф. у) хулар (а д. о р ф. улар).

6. Сўз ичида [н] ортиши учрайди: ичиндә (а д. о р ф. ичида) дүшиндә (//а д. о р ф. тушида).

Морфологик хусусиятлар:

1. Кўплик аффикси [-лэ://-ла:]: кәрванла: гел' вәдилә:

2. Қаратқич келишиги аффикси (-ын//ин).

3. Тушум келишиги аффикси [-ни//-ны, -ы//и].

4. Жўналиш келишиги аффикси ундошлардан сўнг (-ә//а): кемпирә (//а д. о р ф. кампирга), қолыма (//а д. о р ф. қўлимга).

Конкрет ҳозирги замон [-йатыр] аффикси орқали ифодаланади: ишләйатыр, гел'йатыр.

6. Чегара маъносини билдирувчи равиш ясовчи аффикс ўрнида аффикслашган кўмакчи [-дон] ишлатилади: шә:рә-доң (қиёс қилинг: қорлуқ лаҳжасида шәҳәргәчә ~ шәҳәргәчәвүр).

7. Келаси замон феъли [-жәқ//жақ//чәк//чақ] аффикслари орқали ифодаланади: баржақман, гел'жәкмән.

8. Истак майли ва пайт билдирувчи равишдошлар [-ғалы//гәли//алы//әли] аффикслари билан ифодаланади: геләли, баралы.

Лексик хусусиятлар. Ўғуз лаҳжасига кирувчи шевалар ўзига хос лексик хусусиятларга ҳам эга. Бу хусусиятлар ўғуз лаҳжасини бошқа лаҳжалардан, шунингдек, ўғуз лаҳжасига кирувчи шеваларни ҳам ўзаро фарқлайди: өрә (~қорлуқ лаҳжасида устун), тошшы (~қорлуқ ва қипчоқ лаҳжасида хәнъй ва авруз), жүвән //жүйән (~қорлуқ лаҳжасида кўқәнжүх'өръ ~схжүгәръ ~қипчоқ лаҳжасида жүгәри), чө:рәк (қорлуқ ва қипчоқ лаҳжаларида нән//нан), сечә (қорлуқ ва қипчоқ шеваларида чумчуғ//чымчық), со:қы (қорлуқ лаҳжасида ўғър ~кель ~қипчоқ лаҳжасида кели), қарынжа (қорлуқ лаҳжасида чумәль ~мўрча ~қипчоқ лаҳжасида қумырсқа), өжәк (қорлуқ ва қипчоқ лаҳжаларида бузәғ//бузав).

Булардан ташқари ўғуз лаҳжасига тааллуқли шевалар орасида ўғуз ёки қипчоқ элементининг кучлилигига кўра фарқланадиган аралаш шевалар ҳам мавжуд⁸.

КИПЧОҚ ЛАҲЖАСИ. Бу лаҳжага Самарқанд, Бухоро, Сурхондарё областидаги, Шимолий Хоразм ва Фарғона водийсидаги, Тожикистондаги ўзбек—лақай ва Оҳангарон воҳасидаги ж-ловчи шевалар киради. Бу лаҳжанинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагича:

Фонетик хусусиятлар:

1. Сўз бошида [й>ж] ҳодисаси мавжуд: жол (<йол), жаман (<йаман//а д. о р ф. ёмон).
2. Конкрет жуфт унлилар мавжуд [и~ы, у~у, ө~о].
3. Сўз бошида келган ўрта кўтарилиш унлилари дифтонглашади [и_о, у_о, у_о].
4. Тушган ундош ҳисобига иккинчи даражали чузиқлик учрайди: сү:бэт (<суҳбат).
5. [ғ>в]: тав (<тағ), авуз (<ағыз).
6. [г>й]: тийди (<тегди).
7. [ғ>й]: жыйын (<йигин).
8. Унлилар орасида [п, к, қ] товушлари жаранглилашади: қабы (<қапи), егин (<экин), чыгып (<чықыб).
9. Сўз бошида [х] ортади: ҳайван (айвон), ҳарра (арра).
10. Сўз охирида [к, қ] ундошлари тушиб қолади: сары (сарик), кичи (кичик).

Морфологик хусусиятлар:

1. Қаратқич ва тушум келишиклари аффиксида [н>д//т] товушларининг алмашилиши учрайди: [-ниң// -нын, -дин// -дын, -тиң// -тын; -ни// -ны, -ди// -ды, -ти// -ты].
2. Шахс олмошларининг жўналиш келишигидаги шакли маған, саған, уған.
3. Конкрет ҳозирги замон [-жатыр] аффикси билан ифодаланади: баражатыр.
4. Ҳозирги—келаси замон сифатдоши [-тыған] аффикси билан ифодаланади: келэтыған.

Лексик хусусиятлар. Қипчоқ лаҳжасига кирувчи шевалар ўзига хос лексик хусусиятларга ҳам эга. Бу хусусиятлар қипчоқ лаҳжасининг бошқа лаҳжалардан, шунингдек, қипчоқ лаҳжасига кирувчи шеваларни

⁸ Бу шеваларнинг асосий хусусиятлари Ф. Абдуллаевнинг Хоразм шеваларининг таснифи масаласи (Ўзбек диалектологиясидан материаллар, II, 1960, 67—71 эномли мақоласида келтирилган.

ҳам ўзаро фарқлайди: дарғат (~ўғуз лаҳжасида бөвэт //бөгэт~қорлуқ лаҳжасида тўғон~эльш), мэйэк (ўғуз лаҳжасида йимиртэ~қорлуқ лаҳжасида тухум), кели (~қорлуқ лаҳжасида ўғыр~ўғуз лаҳжасида со:қы), абруз (~ўғуз лаҳжасида тошшы~қорлуқ лаҳжасида хэньй), матал (~ўғуз лаҳжасида ертөй~қорлуқ лаҳжасида чўпчэй//ертэк), шарыллақ (~ўғуз лаҳжасида шарлавуқ~қорлуқ лаҳжасида шэршэрэй~шэршэрэ~шэввэ~шалдърэмэ), өргэмчи (~ўғуз лаҳжасида тартэнэк~қорлуқ лаҳжасида ўргэмчэй~өрмэнчък).

4
ТР

МУНДАРИЖА

Сўз Боши	3
Луғат	12
А. Ишаев. Ўзбек шеваларидаги қариндошлик терминлари	220
Ш. Шоабдураҳмонов. Ўзбек шевалари ва уларни ўрганиш ҳақида умумий маълумот	386

На узбекском языке

СЛОВАРЬ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ГОВОРОВ

Издательство «Фан» УзССР

Ташкент — 1971

*Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номи
Тил ва адабиёт институти илмий совети,
ЎзССР ФА Тарих, тилшунослик ва адабиётшунослик бўлими
томонидан нашрга тасдиқланган*

Махсус муҳаррир филология фанлари кандидати *Аҳмад Ишаев*

Муҳаррирлар *А. Мансурхўжаева, Сальникова Н. М.*

Техмуҳаррир *В. Урсова*

Корректор *М. Каримбобоева, Х. Юсупова*

Теришга берилди 30/VII-71 й. Босишга рухсат этилди 19/X-71 й. Формати
84×108¹/₃₂-6,38 қозғ л.—21,42 босма л. Ҳисоб-нашриёт л. 20,5. Нашриёт № 137.
Тиражи 2000. Баҳоси 2с. 29т.

ЎзССР «Фан» нашриятининг босмаҳонаси, Тошкент, Черданцев кўчаси, 21. Заказ 163.
Нашриёт адреси: Гоголь кўчаси, 70.

I
TP

МУНДАРИЖА

Сўз Боши	3
Луғат	12
А. Ишаев. Ўзбек шеваларидаги қариндошлик терминлари	220
Ш. Шоабдураҳмонов. Ўзбек шевалари ва уларни ўрганиш ҳақида умумий маълумот	386

На узбекском языке

СЛОВАРЬ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ГОВОРОВ

Издательство «Фан» УзССР

Ташкент —1971

*Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номи
Тил ва адабиёт институти илмий совети,
ЎзССР ФА Тарих, тилшунослик ва адабиётшунослик бўлими
томонидан нашрга тасдиқланган*

Махсус муҳаррир филология фанлари кандидати *Аҳмад Ишаев*
Муҳаррирлар *А. Мансурхўжаева, Сальникова Н. М.*
Техмуҳаррир *В. Урусова*
Корректор *М. Каримбобоева, Х. Юсупова*

Теришга берилди 30/VI-71 й. Босишга рухсат этилди 19/X-71 й. Формати
84×108¹/₃₂-6,38 қоғоз л.—21,42 босма л. Ҳисоб-нашриёт л. 20,5. Нашриёт № 137.
Тиражи 2000. Баҳоси 2с. 29т.

ЎзССР «Фан» нашриётининг босмахонаси, Тошкент, Черданцев кўчаси, 21. Заказ 163.
Нашриёт адреси: Гоголь кўчаси, 70.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No *TK1137*